XVI – першої половини XVII ст.

4

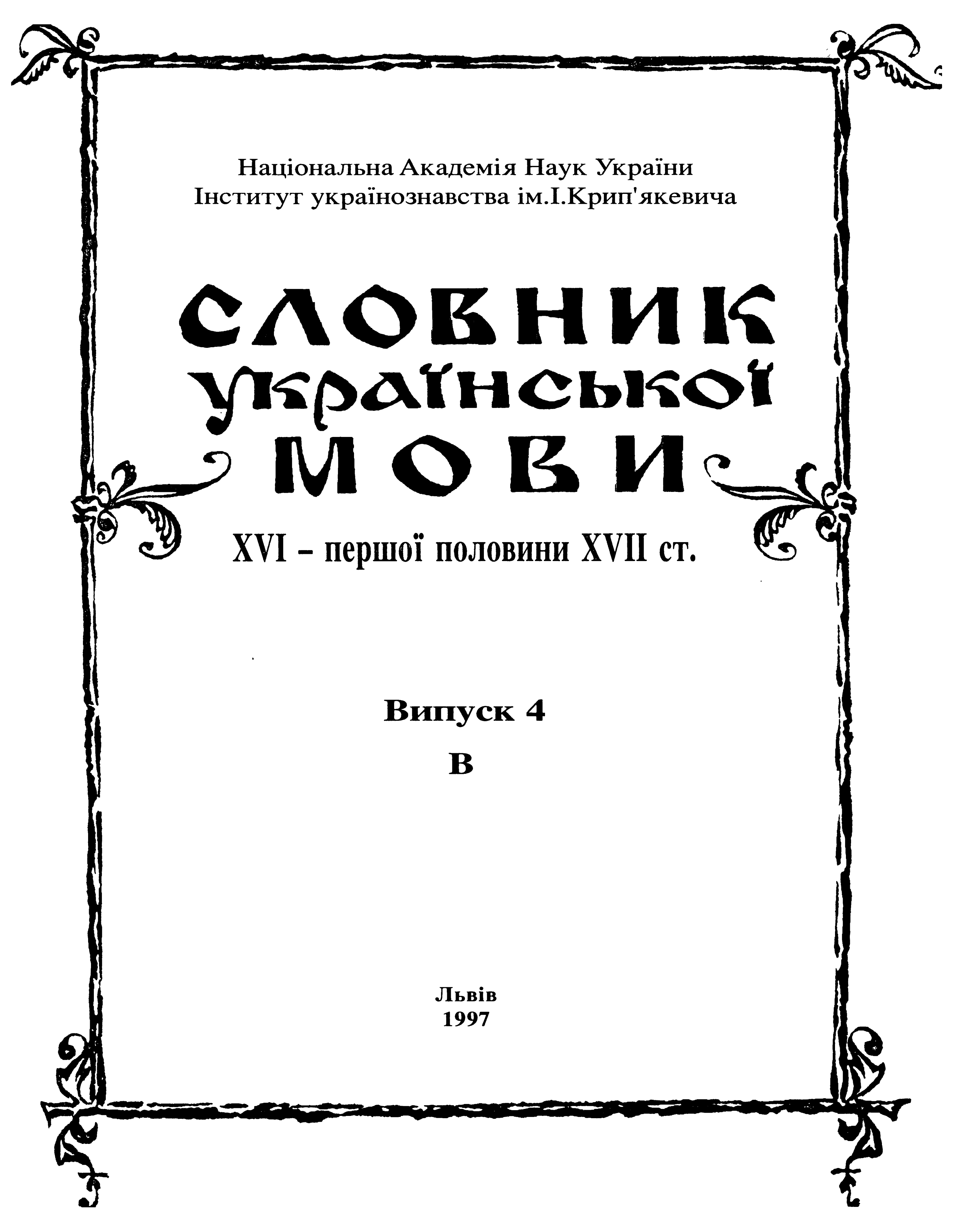

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 4

В

Львів
1997

ББК 4У (03)
С 48

Четвертий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1202 слів на літеру В (*весь — вправѣ*); тут подано їх семантичну, граматичну і стилістичну характеристики. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення та жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редактори 4-го випуску
Д.Гринчишин, У.Єдлінська, Л.Полюга

Рецензенти
к.ф.н. О. Купчинський, к.ф.н. І.Ощипко

Словник української мови
XVI — першої половини XVII ст.:
У 28-ми вип./НАН України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;
гол. ред. Д.Гринчишин.
Вип. 4. В (весь — вправѣ)
Укладачі Н.Осташ,
О.Федик, М.Чікало.
Львів, 1997. — 260 с.

Від редакційної колегії:

Четвертий випуск уклали: кандидати філол. наук:
М. Чікало (весь — власатый),
Н. Осташ (власне — воляти), О. Федик, співавтор
У. Єдлінська (вомалѣ — вправѣ).
Технічну роботу виконувала О.Черкавська
Випуск до видання підготували
Г. Войтів, О. Кровицька, Р. Осташ, М. Чікало
Комп'ютерна верстка — З.Матчак
Комп'ютерний набір — О.Тріль

Консультували: д.ф.н. М.Кашуба,
професори О.Горбач, Г.Роте, Дж. Дінглі

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім тим, хто своїми порадами та допомогою на різних етапах праці спричинився до підготовки та публікації цього випуску.

Видання підготовлене за фінансовим сприянням Міжнародної Асоціації "INTAS"
Випуск опублікований за кошти Міжнародного Фонду "Відродження"

ISBN 966-02-0091-9

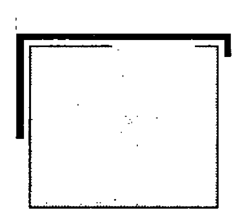

ВЕСЬ[1], ВВЕСЬ, ВЪВЕСЬ, УВЕСЬ *займ. означальний* **1.** *(вказує на щось як ціле, неподільне, взяте повністю)* цілий, весь: увєсь домъ напо(л)нитсѧ радости (1489 *Чет.* 162); а и словом ѡ том казали єсмо тобѣ ѡт нас мовити томꙋ нашомꙋ дворѧнинꙋ Ивашкꙋ, и тєж ѡ том ѡбо всєм казали єсмо ємꙋ довѣдавши сѧ к нам ѡтказати (Мельник, 1501 *AS* I, 146); Бл҃(с)вниє макария бо(ж)ю мл҃(с)тью архиеп(с)кпа митрополита киє(в)ского и галицкого и всєя рꙋси (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); напо(л)нилося всє мєсто замєша(н)я (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 134); а овунъ ся змиловавъ слугы своего, и выдслободивъ его, и довгъ ему выдпустивъ увесь (XVI ст. *НЄ* 121); Потомъ самъ гєтъмань вєлики(й) панъ краковъски(й) и з... пано(м) Мартино(м) Калиновъскимъ гєтъманомъ полни(м) коронъни(м) подъ ко(р)суно(м) городомъ попали ѡбадва в нєволю и во(й)ско всє ихъ квартянъноє до ща(д)кꙋ єстъ розбито (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12); Которы(и) жє то тє(с)тамєнтъ... до книгъ нинє(ш)ныхъ кгро(д)скихъ... слово в слово увє(с) уписанъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 219); **всею душею** *див.* **ДУША; всѣмъ сердцемъ** *див.* **СЕРЦЕ; зо всеи хоти** *див.* **ХОТЬ;**

у знач ім. с. р. **все** — *(те, що є цілим, узятим повністю)* все: личбу тые восковничіе и соляничіе мають со всего Михелю выдавати (Петрків, 1508 *РЕА* I, 75); иконы завѣсы сосуды... чого потрєба а мы всє маємо готово (Ясси, 1559 *ЛСБ* 29); Ова, дей, все зъ дому побрано и ничого не зоставълено (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127); изготовано всє на столѣ вєдлє ѡбычаю (XVI ст. *УЄ Трост.* 51); Котры́хъ га́мъ ѡнѝ рє́чїй самови́дци бы́ли, И щѡ́сѧ за тає́мницъ ѡчнє насмотри́ли. Иж бы то́ на́мъ хотѣли ѡ *всю́мъ* ознайми́ти, И по́вѣстю всѣхъ на́съ го́йнє розвєсєли́ти (Львів, 1616 *Бер. В.* 70); министро́вє... всє з҄ѣли и спи́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 371); **во (въ) всемъ** — у всьому, цілковито, повністю: ино ка(к) ѡни ро(к) ва(м) положа(т) и тєбѣ ѡбошлю(т) и ты бы пєрє(д) ними... ста(л) и права бы єси послꙋшо(н) бы(л) во всє(м) (Вільна, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 59); Въ всє́мъ пово́лнымъ слꙋго́ю хотѧчи́ бы́ти, И пожи́токъ собо́ю Цр҃кви оучини́ти (Львів, 1616 *Бер. В.* 66); **все (усе) а все** — без винятку, повністю, абсолютно все: ѡво зъгола всє А всє што ѡ(д)но Колъвєкъ в томъ за(м)кꙋ и (с)каръбцꙋ было для вєлико(г) ѡпанованъя ѡгню҃ погорєло (Київ, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 21); А Ва(с) и повъторє напоминає(м) абыстє уси а всѣ... законъница(м) Пєчєрски(м) по старому послушє(н)ство ѡ(т)давали (Київ, 1648 *ЛОИИ* 68, 1); **все на все** — разом, усього: ѡбѣдъ бра(т)ски(й) на вл(д)ку,... шля(х)ту, з пиво(м), мєдо(м), вина 8 го(р)цє(й) и за горѣлку всє на всє коштує(т)... 41 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1051, 5 а); **зо (зе, въ, со) всѣм (всемъ, всимъ) на все (всим)** — зовсім, назавжди: мает Михил тыи имѣнья держати со всим на все и службу служити с них (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 175); дѣти є(г)... буду(т) пови(н)ни вши(т)ко в цѣлости о(д)да(ти) о(д) мала до вєлика (в)сѣ(м) на (в)сє (Одрехова, 1576 *ЦДІАЛ* 37, 16, 6); сто копъ литовских зо всим на всим, якъ самую суму, такъ и провентъ од того в тую жъ копъ сто кладучы, маю коли колвекъ тую тилко сто копъ оддати, а не болшей (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 74); **на все** — у всьому, з усім: Златоустый св. ...мовитъ, ижъ двакротъ аппеловалъ на соборъ, на которомъ хотѣлъ ся на все справити достатечне (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 624); **съ всѣмъ по тому** *див.* **ТОТЪ;**

(*у сполученні з числівником*) разом, усього: Ѡ(з)на(й)мую... и(ж) ми досы(т) ѹчини(л) за побо(р)... па(н) ва(в)ринє(ц) кграбя з має(т)ностє(й) свои(х)... то є(ст) з мє(с)тє(ч)ка воронина... з сєла запруди(н) з дымо(в) тро(х) по пѹ(л)тора золото(г) всє(г) сумою чини(т) золоты(х) по(л)скы(х) два(д)ца(т) ωди(н) и грошє(й) два(д)ца(т) сє(м) (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 63); выдалємъ всєго зло(т) 1 и 18 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5).

2. (*вказує на ряд однорідних предметів*) весь: Я ива(н) тѹръ сознаваю си(м) мои(м) листомъ што(ж) єсми мѣлъ дѣлъ с пани скыпоровою... а которыи(ж) имѣѧ (!) были нѣдє(л)ныи мєжи на(с)... взєла собѣ к своєи гущи(н)ци вси (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 5); а мы со всѣми тыми дωбрыми лю(д)ми дороги єсмо никакоє тѹ(т) нє видєли (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); Па(р)ка(н) коло мєста ви(н)ни робити вси мєщанє которыє в мєстє домы свои мають (1552 *ОЛЗ* 178 зв.); маютъ мещане Александровские того права во всихъ артикулехъ его уживати и оных во всих справах завжды належне судити (Варшава, 1591 *Тр. ПАК* 52); у всихъ тыхъ оконъ оболоны шкляные есть уцале (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 368); Прійдѣте ко мнѣ усѣ отерханныи, што ся трудите, я спочину васъ (XVI ст. *НЄ* 20); Сповѣдь, то естъ вызнанье предъ іереемъ всѣхъ грѣховъ своихъ (1608 *Гарм.* 208); Дай бж҃е з'го́дѹ, ме́жи всѣми хр(с)тїаны (Київ, 1622 *Сак. В.* 49 зв.); В ωпєкѹнство ωста́вилъ: оусѣ свой дѣти (Львів, 1642 *Бут.* 5); Всѣ лѣта свои кото́рыи мѣла ω(т) Бг҃а та́ѧ побо́жнаѧ ωсоба, стра́вила нє на ма́рностахъ тогѡ́ свѣта, але́ на примноженю знамєни́тыхъ цнω(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943); Которыє всѣ разомъ повєдили, же ихъ па(н) Янъ Бєлє(ц)ки(и)... з мєнованы(х) має(т)ностє(и) и сє(л) выбави(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 195); **день Всихъ Светыхъ** *див.* **СВЯТЫЙ;**

(*у сполученні з абстрактним іменником означає вищий ступінь виявлення почуттів, стану*) весь: жаднаѧ годи́на бы те́жъ найсвѣтлѣшаѧ нє зда́сть ми сѧ быти я́сна, южъ бовѣмъ свѣча́ всѣхъ потѣхъ мои́хъ на́вѣки зга́сла (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 6); тыє тєды́ всѣ тръво́ги, и дръжа́ньѧ, и бо́лѣ, и стра́хи вєли́кїє, якіє тє(р)пѣти боу́дємо, самыи... оуказа́ти мо́жє(м) подоста(т)коу (Острог, 1607 *Лѣк.* 40); а́щє боу́дєтъ чи́стъ ω(т) всѣхъ ви́нъ нєдостωйныхъ, тако́го на́мъ... ста́вити оу єп(с)кпы (Львів, 1614 *Вил. соб.* 9); Што́жъ єщє́ рєкѹ и то: ижъ Б(г)ъ Всєдєржи́тє(л) всѣхъ до́бръ да́вца в(ш) к(ж) м(л) ωбдарова́ти ра́чилъ ра́зѹмо(м) высо́ки(м) (Київ, 1623 *МІКСВ* 72); А кто ѡ́ком' внѹтрнымъ... пригладди(т)-сѧ, сма́къ щасли́вости нб(с)нои... в ср(д)цѹ своє́мъ почѹєтъ, и всѣми ро́скошами доча́сными... нєω(т)вро́тнє згорди(т) (Київ, 1631 *Тр. П.* 4 ненум.); бо гды южъ... всѣ сєгωсвѣтныѣ трѹдности и пєрєшкѡ́ды были пєрєшли, тогды длѧ... бж҃твєннои сла́вы, на кото́рѹю та(к) до́лгω и працови́тє заслѹговали, ω(т)-пали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 5);

(*у сполученні з числівником*) (*вказує на повну кількість, виражену цим числівником*) всі: и господство ми заплатих оуси тоти тисѧщѹ и пѧт сътъ злать татарскых оу рѹкы кръстини (Сучава, 1503 ***Cost. S.*** 259); повин(н)и тє(ж) боярє... шляхо(в) ω(т)вєдива(т) по то(и) жє сторонє сивє(р)ско(и) выє(з)ди(т) вси(х) и(х) два(д)ца(т) сємъ конє(и) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 3); Пѹдъ посполѹ маю(т) всѣ трє з‹бѹд›овати (Одрехова, 1630 *ЦДІАЛ* 37, 2, 45); книги грє(ц)кие ро(з)ныє... ка(ж)ды(и) ωсобно мѣнє(и) чтыры всѣ(х) двана(и)цати мѣсяцє(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 33);

у знач. ім. (*означає ряд предметів, повний склад*) весь: знамєнито чиним сим листωм нашим въсѣм, кто на нємъ възритъ (Сучава, 1503 ***Cost. S.*** 259); в мєстє вси по(с)нули (Житомир, 1583 *АЖМУ* 50); якъ вамъ, так и усѣмъ Господь естъ на небесѣхъ (XVI ст. *НЄ* 98); бѹдтє всѣ вєсолыми // прошѹ (к. XVI ст. *Розм.* 13 зв.-14); Chot sia dylity choczemo Pretia sia wsi ne náiemo (Яворів, 1619 *Гав.* 21); Иза́щни(к): На(д) всѣх' силнѣйшїй, рыцєръ (1627 *ЛБ* 47); Свѣтлый про́мєнь слн҃чный, всѣ(х) оувєсєлѧєтъ, Гды на зє́млю бла́ск' ясны(й) з' Ѡли́мпѹ спѹщає(т) (Київ, 1632 *Євх.* 302); Цр(с)твїє Нб(с)ноє... абыхмω всѣ полѹчити могли (Київ, 1639 *МІКСВ* 219).

3. Всякий, будь-який: ω(н) абы тоє выпо(л)ни(л) як сѧ ωбица(л) и на всѣ потрєбы црквє сто(и)... по силѣ вшє(и) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Єстъ стра(ст) а́бы ла́коты всє ида́ти хо(т) тро́ха (1596 *ЛЗ*

41); и коли ани слнце ани звѣзды чере(з) много дне(и) не вказовали а непогода ты(м) бо(л)шаѧ наставала то(г)ды на(м) ω(т)наата всѧ надѣя здоро(в)ѧ нашего (II пол. XVI ст. *КА* 149); Рѣпа(к)... // па(р)хы въсѣ выганае(т). и въсѣ нечи(с)то(с)ти вычищае(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8 зв.-9); блгочестивомꙋ... князю Іванꙋ Петровичꙋ Про(н)скомꙋ... всѣ(х) благъ, здравия... препосылае(м) (1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

ВЕСЬ[2] *ж.* Село, весь: ωб'хождаль іс грады и веси оуча их' на съборища(х) (1556-1561 *ПЄ* 48); прішо(л) хс въ гра(д) самарейский..., бли(з) веси котрую бы(л) да(л) іако(в) іωсифоу (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 67); слышали тамъ... чудную новиноу о... спанѣлой женѣ..., которая мешкала у едной малой веси, так названой Ока (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 710); другий позовъ того жъ дня урожоному его милости пану Николаеви Малинскому в маетности его ве вси Горошкахъ,... в хате на столе положилъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 774); то(и)... до ве́си з кото́рои бы(л) вышолъ, не входи́лъ (серед. XVII ст. *Кас.* 86).

ВЕСѢЛЄ *див.* **ВЕСЕЛЄ.**

ВЕСѢЛЪ *див.* **ВЕСЕЛЫЙ.**

ВЕСѢЛЬЄ *див.* **ВЕСЕЛЄ.**

ВЕСѢЛЯ *див.* **ВЕСЕЛЄ.**

ВЕСѢЛѦ *див.* **ВЕСЕЛЄ.**

ВЕСѢННЫЙ *див.* **ВЕСЕННЫЙ.**

ВЕСЮЛЪ *див.* **ВЕСЕЛЫЙ.**

ВЕТВИЄ *див.* **ВѢТВІЄ.**

ВЕТЕРЪ *див.* **ВѢТЕРЪ.**

ВЕТОВАНІЄ *с.* Винагорода: Бгъ прето всѣхъ злꙋчи́ти, и в' згóдѣ мѣти хотачи, такóвое до вшелѧ́кихъ спра́въ привѧза́лъ ветова́ніе, а́бы в' пожи́ткꙋ бли́жнего кóждый свой пожи́ток' знайдова́л': а в' Єго шкóдѣ свою шкóдꙋ ω(т)носи́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 563).

Пор. **ВЕТОВАТИ.**

ВЕТОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wetować, *лат.* vetare) **1.** (чого, що чим) Мстити, віддячувати, відплачувати: а естлибы Казаки наши где на влꙋс Татарский пришли, або которꙋю шкодꙋ вчинили, тогды ωн длѧ того хочеть самъ своею головою ꙋ панство нашо ити и ωбложити сѧ под которымъ замкомъ нашимъ ꙋкраинными и тое шкоды своее ветовати (Вільна, 1541 *AS* IV, 296); Нарушене вѣры своей нарушенемъ вчасовъ и достатковъ нашихъ ветовати хотятъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 964).

2. (від кого) Віддячувати, винагороджувати (кого ким): То ви́дачи и я Бгмóлецъ и Слꙋга Вш... як'сѧ добродѣйства ω(т) рóзны(х) Стáнω(в) Людéй дозна́но(е), и ω(т) самóго Ба в(ш) к(ж) м(л): ветꙋе(т) и нагорожáе(т) (Київ,1625 *Кіз. Ходк.* 5 ненум.); Жа́днымъ абóвѣмъ и́ншимъ спóсобомъ такъ рóвно человеколю́біе Бжее ω(т) насъ ветóвано бы́ти не мóже(т), я́к' братωлю́біем' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 49).

3. (що чим і без додатка) Каятися, покутувати: истрасáю, карꙋ, ветꙋ́ю, плачꙋ (1596 *ЛЗ* 51); Кꙋ смéрти сѧ ω(т) ки́л'кꙋ недель готꙋючи, Спóвѣ(д)ю, и жалостю грѣхи́ ветꙋючи. Тайнꙋ седмъкроть принялъ Маслосщенія (Київ, 1622 *Сак. В.* 47).

4. (*ставитися до чогось певним чином*) розуміти, розглядати: Мы взаемъ такъ ветуемо: „Адріанъ папежъ посылалъ до Тарасіа, ерго — папежъ патріарсѣ былъ послушный!" (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 722).

ВЕТОВАТИСЯ *дієсл. недок.* Відшкодовуватися: Тая шъкода по грош. пят ветовалася (1637 *АрхЮЗР* 1/XI, 394).

ВЕТОХЪ *див.* **ВЕТХИЙ.**

ВЕТРЕНИЙ *див.* **ВѢТРЯНИЙ.**

ВЕТРИЄ *с.* Те саме, що **вѣтеръ** у 1 знач.: яко паучина по ветрию расходячися, сказительности подлежитъ, за чимъ и животъ нашъ,... яко пара, на часъ оказуетъся и заразъ погибаетъ (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 491).

ВЕТРОНОГИЙ *прикм.* (*дуже швидкий*) вітроногий: которы(х) кле(й)ното(в)... ветроноги(х) часо(в) ω(т)ме(н)ность... загаси(ти)... не будꙋ(т) могли (1582 *Кр. Стр.* 15).

ВЕТРЪ *див.* **ВѢТЕРЪ.**

ВЕТХИЙ, ВЕТОХЪ, ВЕТХЇЙ, ВЕТХЫЙ, ВЕТЪХИЙ, ВЕТЬХИЙ *прикм.* **1.** Старий, ветхий: есть близъ полаты моее гробъ вето(х) (1489 *Чет.* 181); Замокъ каневъски(й) ωтъ полъчетве(р)та(д)цати летъ лю(д)ми добродере(в)цы... робленъ з дерева сосновогo... але вже ветохъ погнило и пошпадало бꙋдованьѧ много (1552 *ОКан. З.* 18 зв.); ни'кто

тыжь не в҆ливае(т) вина новѡ(г), // в҆ мѣхы ве(т)хы а єсли ж҆ бы иначеи, то роз҆са(ди)ть вино молодоє мѣхы (1556-1561 *ПЄ* 135-135 зв.); Алє ты́и кото́рыи ме́шкали в҆ гавло́нѣ... хитрє мы́слѧчи, набра́ли собѣ ста́рыи мѣхи..., и ла́гвицы скȣра́ны ви́нныи поде́рты и посши́ваны и бо́ты вєлми ве́тхи (серед.XVII ст. *Хрон.* 166);

у знач. ім. **ветхоє** (*про вино*) старе, вистояне: Нѣкто не (мо)жетъ, пивши ветхое, што бы схотѣвъ заразъ нового (XVI ст. *НЄ* 150).

2. Стародавній, древній: Року 1612, месеца апреля 19 дня, на паметь преподобного отца нашего Иоана вѣтхия лавры освещенна бысть церковь светого Спаса (поч.XVII ст. *КЛ* 81); тоу запра́вды, то розȣмѣти можемъ, и(ж) той Вавило́нъ: Ри́мъ е́стъ ве́тхій (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32); Дре́вній, ве́тхій, старожи́тный, шлѧхе́тный (1627 *ЛБ* 163); priscus, вєтхи(й), дрєвни(й) (1642 *ЛС* 330); **ветхий заветъ** *див.* **ЗАВѢТЪ**; **ветхий законъ** *див.* **ЗАКОНЪ**; **книга ветхаѧ** *див.* **КНИГА**; **право ветхоє** *див.* **ПРАВО.**

3. Смертний; тлінний: въ водѣ погружаемымъ нашымъ главамъ ветхій человѣкъ погребается долу и истопляется весь до конца (1603 *Пит.* 52); то есть яким способом имѣет боголюбец предспѣти до истиннаго разума и которыми образы, дѣлы, труды и подвиги, и которые знамения послѣдовати имѣют в совлечение вѣтхаго человѣка приходящому изобразили (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); В том же и вѣтхий человѣк подвигом постничества, труда и плача, в молитвѣ дѣйствуемого, отлагается и вново по исцелѣнию страстей одѣвается (1615-1616 *Виш. Поз.мисл.* 245);

у знач. ім. ж. р. **ветхаѧ** — тлінь, минучість; гріховність: ме́ртвыи всѣ въскре́снȣтъ в҆ доскона́ломъ во́зрастѣ, ти́лко в ро́зных҆ ли́цах҆; якѡ нн҃ѣ же́ны; и мȣ́жіє, нє бȣ́дє в҆ нихъ пожа(д)ли́вости, всѧ бо сі́ѧ тєлєснаѧ ве́тхаѧ ми́мѡ иде́тъ. а настȣпитъ но́ваѧ дх҃внаѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.).

ветхий деньми *див.* **ДЕНЬ.**

ВЕТХОСТЬ *ж.* Ветхість: Ве́тхость. Vetustas. Antiquitas (1650 *ЛК* 433);

перен. помилковість, хибність: Тот... который сам,... з мирского старозаконнаго, ревниваго и сварливаго разуму вызувся и ветхость своих разумѣний и навыклых обычаев поверг... зараз учинився глупым (1608-1609 *Виш. Зач.* 205).

ВЕТХЫЙ *див.* **ВЕТХИЙ.**

ВЕТШАТИ *дієсл. недок.* Старіти: obsolesco, is, вєтшаю, старѣюся (1642 *ЛС* 286).

ВЕТШИТИ *дієсл. недок.* Псувати: скоро́ почнє(ш) зали́цати папѣжа... зара(з) сѧ почнє(ш) са́м҆ га́ньби́(ти). а наȣкȣ кото́рȣю єсь повѣда(л). вє(т)шити. дѣра́вити (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 155).

ВЕТЪ *ч.* (*стп.* wet) відплата. ◇ **ветъ за ветъ** — зуб за зуб: ісаавъ іа́ковъ въ оутро́бѣ матє(р)нєй пѧта́ми вє(т) за́ вє(т) би́лисѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250); За тоє в правдѣ годыло бы бы ся (!) та(к) прє(д) Єго м(л): Гд҃но(м) Ѡ(т)цє(м) Митрополито(м) ȣ которого(м) бы(л) Поѣхавъши ѡ(т) вм(с)тє(й), такъ ѡвъдє прє(д) Господарємъ Єго м(л): вє(т) за вєтъ якъ Посполитє мовя(т) ѡ(т)дати (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557).

ВЕТЪЖЕ *див.* **ВЕДЖЕ.**

ВЕТЫ *мн.* (*стп.* wety) десерт: ѡ(д)мєни талѣры принєси вєты пospолȣ вєспо(л) зає(д)но з сыро(м) (к. XVI ст. *Розм.* 22 зв.); Ласкосрѣдый: Полі́зачъ ми́со(к), талє́рѡвъ,... ла́комый на ве́ты на конфе́кты, жарло́къ (1627 *ЛБ* 57); та́кжє гды ве́ты настȣпова́ли, тȣ́южъ потра́вȣ трȣ́пєи головы прєзєнтовали: даючи зна́ти, и́жъ найба́рзѣй при банке́тахъ... смерть нєсподѣва́наѧ на живо́тъ лю́дскій настȣпȣєтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 941).

ВЄХАНЄ *див.* **ВѢХАНЄ.**

ВЄХАТИ *див.* **ВѢХАТИ.**

ВЕЧЕ *див.* **ВѢЧЕ.**

ВЕЧЕРА *див.* **ВЕЧЕРЯ.**

ВЕЧЕРАТИ *див.* **ВЕЧЕРЯТИ.**

ВЕЧЕРАТЬ *див.* **ВЕЧЕРЯТИ.**

ВЕЧЕРКА, ВЕЧОРКА, ВЕЧОРЪКА, ВЕЧУРЪКА *ж.* **1.** Невелика вечеря: coena, coenula, вєчєря, вєчєрка (1642 *ЛС* 127).

2. *ч.* Вл. н.: панъ Ян и панъ Олехно Вороны... отправили наперед себе двох служебников своих на имя Федора Вечорку и з товаришем его (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 434); Конъдратъ Вєчє(р)ка (1649 *РЗВ* 368); Ярєма Вєчȣ́ръка (Там же, 192); Сидоръ вєчоръка (Там же, 208).

ВЕЧЕРНИЙ, ВЕЧЕРНІЙ, ВЕЧЕРНЫЙ, ВЕЧОРНИЙ, ВЕЧОРНЫЙ *прикм.* **1.** Вечірній, вечоровий: вшолъ па(н)... до костєла... ажє была вєчєрная година (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 48); А теперъ вже прыступую..., до молитовъ дневныхъ и вечорнихъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 213); Вєсє́лоє вы(й)тѧ ча́сто смꙋ(т)ноє вє(р)танѧ ро́ди(т) а вєсє́лаѧ заба́ва вєчєрнѧѧ смꙋ(т)ный зара́нокъ чи́ни(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 20 зв.); млтвы вєчє́рнїи и Оутрєнїи... прє́з͗ дрꙋкъ вы́дати покꙋсилємсѧ (Київ, 1625 *МІКСВ* 130); годи́ны вєчє́рной вы́шли прєд͗ мѣсто (серед. XVII ст. *Хрон.* 398 зв.); Вєчє́рный. Vesperin(us) (1650 *ЛК* 433); **вечерняя зоря** *див.* **ЗОРЯ; вечернѧ звѣзда** *див.* **ЗВѢЗДА; офѣра вечернѧѧ** *див.* **ОФѢРА.**

2. Західний: Ара́віа: Вєчє́рна, а́бо вє́чєрова, а́бо рꙋкоймствѡ, або вдѧ́чно(ст) (1627 *ЛБ* 178); Аравї́ти(н): Вєчє́рнїй, або рꙋкои(м)ца рꙋко́йма, застꙋ(п)ца, або вдѧ(ч)ны(й) (Там же).

3. *У знач. ім.* Вл.н.: Пєтро вєчо(р)ны(й) (1649 *РЗВ* 439).

Див. ще **ВЕЧЕРОВЫЙ.**

ВЕЧЕРНИКЪ *ч.* Їдальня; кімната, призначена для споживання вечері: zeta вєчє(р)никъ, изба (1642 *ЛС* 420); Снъ Бжїй... Євхарї́стїю своѣмъ пода́лъ Оу́чникѡмъ, гды́ былъ в͗ Вєчє́рникꙋ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 4 зв.); coenaculum, вєчє(р)ни(к), го(р)ница (1642 *ЛС* 128); Вєчєрникъ. Ca(e)naculum (1650 *ЛК* 433).

Див. ще **ВЕЧЕРЯДЛО.**

ВЕЧЕРНИЦЯ, ВЕЧЕРНІЦА *ж.* Вечі́рня зірка, зірниця: афродї́та, л(т): Вє́нꙋ(с). боги́нѧ ми́лостєй, ...и ро́скошє(й) всѣ(х). Тааж дє(н)ни́ц(а) Ґды прє(д) слнцє(м) идє(т), а за ни(м) Вєчє́рнїцꙋ зовє(т) (1627 *ЛБ* 183); [венус] То есть де(н)ни́ца подобна, и вечерници (серед. XVII ст. *Луц.* 540).

ВЕЧЕ́РНІЙ *див.* **ВЕЧЕРНИЙ.**

ВЕЧЕРНЫЙ *див.* **ВЕЧЕРНИЙ.**

ВЕЧЕРНЯ, ВЕЧЕРНА *ж.* Вечірня: ѡ(т)пѣвши(м) вєчрню пошо(л) агрипъ в домъ свои (1489 *Чет.* 98 зв.); Въ стоуѧ и вєликоуѧ нє(д)лѧ пасхы... на вє(ч)рни, єв(г) ѡ(т) іѡа(н). гла(в). к҃. (1556-1561 *ПЄ* 3 зв.); В нашой церкви: Обѣдня. Вечерня. Повечерница (Вільна, 1608 *Гарм.* 213); Вєчє́рнѧ, па́вєчєрнѧ, кото́рїи вси пови́нны ѡ(т)пра́витисѧ явствє́нно, а нє потає́мнє (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 28); П.Мигалъ на ґа(н)ку в цє(р)кви на(д) при(т)воромъ з пора(н)ку а(ж) до вєчє(р)нѣ нє ѡ(д)ходячи трвалъ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36 зв.); на ко́ждый дєнь... налє́жноє набожє́нство, а́лбо вы́слꙋхати в цркви, а́лбо само́мꙋ ѡ(т)пра́вити прива(т)нє: я́кѡ то Оу́трню, Часы, Вєчє́рню, и Па́вєчєрню (Львів, 1646 *Зобр.* 35).

ВЕЧЕРОВЫЙ *прикм.* Західний: Ара́віа: Вєчє́рна, а́бо вє́чєрова, а́бо рꙋкоймствѡ, або вдѧ́чно(ст) (1627 *ЛБ* 178).

Див. ще **ВЕЧЕРНИЙ.**

ВЕЧЕРОМЪ *присл.* Увечері: которые дей слуги... Пустошинского, высадивши его вечеромъ на печунку вечерать, того козака зарѣзали (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР* 3/I, 9).

Див. ще **ВЕЧЕРЪ**[2]**.**

ВЕЧЕРЪ[1]**, ВЕЧЕРЬ, ВЕЧОРЪ** *ч.* **1.** (*частина доби*) вечір: вси бо старци постъ прияша до вєчєра (1489 *Чет.* 2 зв.); і коли быль ю(ж) вєчєрь, и заходило южь и слнцє. Принєсли к нємоу в͗сє нємоц͗ны(и), и // бѣсноующїи (1556-1561 *ПЄ* 131 зв.-132); ю(ж) было сполоуднѧ коу вєчєроу, а дороги ити три милѣ (XVI ст. *УЄ Трост.* 50); Въ року 1620 дня 29 паздерня тресение земли было на чверть годины зекгаровой, предъ вечеромъ годинъ две (поч. XVII ст. *КЛ* 90); была ска(р)га на... маляра ѡ слова нєпочтивыє по(д) пяты(й) вєчо(р) мовячиє людє(м) (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 51); Вє́чєръ. Vesper. Vesper(us) (1650 *ЛК* 433); **вєлікій вечеръ** — Святий Вечір: Чтї Пяк въ вєлікій вєчєр (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 83); **з ранку (аж) до вечора** — від ранку до вечора, цілий день: А так мы, выехавши на тые земли, о которыи межи ими спор идет час немалый, павши з ранку аж до вечора, пана Мышки ожидали (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 12); **ку вечерови се склонило** — звечоріло, смерклося: А ижъ сє того дня ку вєчєрови склонило, тєды(м) тую справу до дня завтрєшнє(г)[о]..., ѡ(б)вола(т) ро(с)каза(л) (Горошки, 1642 *ДМВН* 221); **ку вечерови сѧ скланѧти; ку вечеру сѧ схилѧти** — вечоріти, смеркатися: рожєствоу іѡан͗новоу днь пакь южь почаль сѧ коу вєчєрови скланѧти (1556-1561 *ПЄ* 254); Дєнъ... южъ кꙋ

ве́черꙋ сѧ схила(л) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 427); **ку вечорови ся скланяло** — смеркалося, вечоріло: то(г)[о] а(к)ту... читати не мо(г)лъ, кгды(ж) ю(ж) ку вечорови ся скланяло (Київщина, 1639 *ККПС* 289); **ку вечеру сѧ склонити** — звечоріти, смеркнутися: зоста(н) з на́ми бо ю(ж) сѧ днь кꙋ вечероу склони(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 51); **на вечоръ** — увечері: ꙋ пѧ(т)ницꙋ с полꙋ(д)нѧ а потомъ на вечо(р) и самъ наместъникъ слꙋпица пошолъ за ними (Брацлав, 1552 *ОБЗ* 143); **надъ вечеромъ** — надвечір: пе́рвшїй день тыднєвый, єстъ день Недѣлный... А длѧ то́гѡ на(д) ве́чєро(м) по(з)нѡ пока́зꙋєт'сѧ им', жебы всѣхъ поспо́лꙋ засталъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 211); **од (отъ, с) поранку ажъ (и) до вечера (вечора)** — від ранку до вечора, увесь (цілий) день: ѡтъ поранъку а(ж) до вечера, тутъ, в Житомиру, пилъностъ чинилъ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 68); Панъ григори(й)... чини(л) пи(л)но... с пора(н)ку а(ж) до вечора чекаючи (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 17); **отъ вечера** — увечері: которы(х) [подданы(х)] де(й) назавтрее ѡ(т) вечера сꙋсєди и(х) по(з)находили (1577 *ЖКК* I, 88); **щедрый вечеръ** — Щедрий Вечір: Щедры(й) вечеръ з мѣ(ст) и́ зъ сѣ(л), в' болота заженѣте (п. 1596 *Виш. Кн.* 258 зв.).

2. Захід: Ара́въ: Ве́черъ (1627 *ЛБ* 178).

3. *Перен.* Кінець життя: а кг(д)ы прїйдетъ ве́чоръ... за оучи́нки прїиме(т) ко́ждый кто чого го́де(н) (Острог, 1607 *Лѣк.* 104); Ара́въ: Ве́черъ. ме(т)ф. ко(н)чи́на (1627 *ЛБ* 178).

ВЕЧЕРЪ², **ВЕЧОРЪ**, **ВЕЧУРЪ** *присл.* Ввечері: в четверто(к) вечоръ собралiсѧ вси люди во црко(в) (1489 *Чет.* 150 зв.); ве(ч)ръ мно(ж)ство птахо(в) па́ло на намето(х) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 19); Вечоръ et позно vesperi (*Уж.* 1643, 49); То есть де(н)ни́ца... Видаемо ей рано, пре(д) сло(н)цемъ, а вечꙋръ за сло(н)цемъ (серед. XVII ст. *Луц.* 540).

Див. ще **ВЕЧЕРОМЪ, УВЕЧЕРИ, УВЕЧЕРЪ.**

ВЕЧЕРѢТИ *дієсл. недок.* Вечоріти: vesperare, вечерѣти (1642 *ЛС* 411); inuesperasco, вечерѣю (Там же, 245).

ВЕЧЕРЯ, ВЕЧЕРА, ВЕЧЕРѦ *ж.* **1.** (*споживання їжі ввечері*) вечеря: Вже на смерканьи ка(к) сѣли на ве(ч)ри за трѧпезою почали ясти и пити (1489 *Чет.* 98 зв.); в'став'ши ѡ(т) в'ечерѣ и из'ложиль ѡдѣнѧ свое (1556-1561 *ПЄ* 406); бꙋдꙋчи мне ꙋ кнегини Четвертенское въ домꙋ ее по вечери въ колько годинахъ кнѧзь Ярославъ Санкгꙋшковичъ тамъ приехалъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); я заразъ ѡ(д) вечери прийдꙋ (к. XVI ст. *Розм.* 41); А гды было по вечери, поѧ́лъ з' собою Хс Гдь три́ оученики свой (поч.XVII ст. *Пчела* 35); Безрозꙋмный... то по́ст' ест', до ча́сꙋ пе́вного ждати, а в' ча́съ обѣда, абѡ вечерѣ ла́коме до сто́лꙋ сѧ спѣши́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 64); Заспа́ти вечери (*Уж.* 1645, 76 зв.); **вечера господня** — (*вечеря Христа з апостолами перед страстями*) Тайна Вечеря: Жидовскій опрѣснок честію почтили, а та́йную вечеру господню змѣни́ли (к. XVI ст. *Укр. п.* 76); **вечера остатняя, остатняя вечера** — те саме, що **вечера господня:** два ра́зы хс пре(д) въскр(с)нiемъ за на́съ сѧ ѡфѣрова́лъ. Першый ра́зъ на вече́ри ѡста́тней безкро́внымъ спо́собом'... Дрꙋгимъ спо́собомъ крва́ве на кр(с)тѣ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 13); iс хс свое посполи́тованье на ѡста́тней вече́ри ѡбхо́дѧчи... ѡбѣдвѣ ѡсо́бѣ стости пода́лъ, тѣло исто́тное свое престое по(д) ѡсо́бою хлѣба (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 13); **вечера тайная, тайная вечера** — те саме, що **вечера господня:** Вечерѣ твоей та́йнѣ дне(с) Снꙋ Бжїй, прича́стника мѧ прїйми, не повѣмъ бо врагѡ(м) твои(м) та́йны твоеѧ́ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 912); ѡнь [іуда] с хмь ходиль и хлѣ(б) его яль и на тайной ве(ч)ри бы(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 48); **вечеря Христова** — те саме, що **вечера господня:** Дроуга́ѧ єсть, вече́рѧ хва (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 12 зв.); **великая вечера** — те саме, що **вечера господня:** ты(ж) при(т)ча або подобеньство ѡ великои вечери (1556-1561 *ПЄ* 283); **послѣдная вечера** — те саме, що **вечера господня:** ты(ж) якь на послѣ(д)неи вечерѣ хс свое тѣло и кровь оученико(м) даваe(т) (1556-1561 *ПЄ* 109); **таемная вечеря** — те саме, що **вечера господня:** Не прѣсникъ теды, але живущій хлѣбъ Христосъ ученикомъ своимъ на таемной вечери, яко живущее свое власное тѣло, давалъ (1603 *Пит.* 44); **таинственная вечеря** — те саме, що **вечера господня:** не причащенїе, ѡвше́ки тоеи таинстве́нной вече́рѣ єстъ зара́зою и згꙋбою вѣчною (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 915);

(пригощання, яке влаштовують увечері з певної нагоди) вечеря: Члкь нѣкоторыи оучиниль вєчєроу великоую [або достаточноую] и проси(л) многы(х) и послаль слоугы с'во(и) в годиноу вєчєрѣ мовачи з'ван'ны(м) абы пришли. бо южь всє єсть зготовано (1556-1561 *ПЄ* 285); попъ на(ш) ѡ(ц) васили(й)... прє(д) ѡсвѧчєнє(м) цркви вєчєрȣ да(л)... которая ко(ш)тує(т) з(лт) 8 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1041, 5 а); Звычай лю(д)скїй єсть, жє гды сȣсѣдѡвъ своѣхъ, абѡ прїѧтєлїй вєдлȣгъ тѣла чєстова́ти хотѧтъ, и на ѡбѣдъ ихъ до сєбє, а́бѡ на вєчє́рȣ запро́шȣютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 433); Вшє́дши да́рїй вєспо́локъ з' Алєкса́ндромъ, до одного кгма́хȣ оздо́бногѡ гдѣ та́мъ была спра́влєна го́йнаѧ и роско́шнаѧ вє́чєрѧ // сѣлъ з ни́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 420-420 зв.); **Панская Вечера** — *(поєднання з Богом)* Трапеза Господня: Алє и самы́и Ра́ды Збави́тєлєвы вы́плъ-нити оусилȣютъ, то́ єстъ, зо всєго́сѧ вы́зȣвши, ле́гкѡ бєз' вшєлѧ́когѡ тѧжа́рȣ и пєрєшко́ды кȣплєногѡ Сєла доскона́лыми бы́ти, хотѧчи, на Па(н)скȣю Вєчє́рȣ идȣтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 285);

(їжа, яку споживають увечері) вечеря: ни єдинь ис ты(х) моужєи зван'ны(х) нє в'коуси(т) моєи вєчєрѣ (1556-1561 *ПЄ* 286).

вечера духовная — вечірня молитва: А вєчє́ра ѡ́ваѧ дȣхо́вная, з' Стго Єв(г)лїа чєрє(з) Ап(с)лы, и Проро́ки, Па́стырѣ, и Оучи́тєлѣ, Бжєѣ Цркви гото́вана бывá́єт' на ко́ждый дєнь (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 682).

ВЕЧЕРЯДЛО *с.* (*стп.* wieczerzadło) те саме, що **вечерникъ:** Престолъ, вечерядло оучинилъ собѣ царь Соломонъ зъ древа ливанова..., оучинилъ опочивало золотое (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52).

ВЕЧЕРЯТИ, ВЕЧЕРАТИ, ВЕЧЕРАТЬ, ВЕЧЕРѦТИ *дієсл. недок.* Вечеряти: нє годно тобѣ со мною вєчєрати (1489 *Чет.* 310); зготовай ми што боудоу вєчєрѧль (1556-1561 *ПЄ* 296); которые дей слуги, або дружина Пустошинского, высадивши его вечеромъ на печунку вечерать, того козака зарѣзали (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР* 3/I, 9); во(и)ду до нєго и буду з ни(м) вєчєрати (XVI ст. *КАЗ* 604); Іс... пришоль... до ір(с)лимь (!) абы тамь... вє(ч)рѧль (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 11 зв.); coenatum. e(st), вєчєряно, по вєчєри (1642 *ЛС* 128); Вєчєрѧ́ю. Ca(e)no (1650 *ЛК* 433).

ВЕЧЕРѦ *див.* **ВЕЧЕРЯ.**

ВЕЧЕРАТИ *див.* **ВЕЧЕРЯТИ.**

ВЕЧИСТО *див.* **ВѢЧИСТО.**

ВЕЧИСТИЙ *див.* **ВѢЧИСТЫЙ.**

ВЕЧНЕ *див.* **ВѢЧНЕ.**

ВЕЧНЕЙШИЙ *прикм. в.ст.* Давніший: а кто (в) которыє на рєєстрє мє(т) а которыє вє(ч)нє(й)шиє ȣ книги вписыва(т) и длѧ приклада(н)я пєчатє(й) и(х) и минута(м) которыє єсми бы(л) наготова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 7).

Пор. **ВѢЧНЫЙ.**

ВЕЧНО *див.* **ВѢЧНО.**

ВЕЧНОСЛАВНЫЙ *прикм. (славний у віках)* вічнославний: всє штоко́л'вєкъ Єстъ до́броє и збавє́нноє,... вѣчносла́вноє и Бгȣ лю́боє,... то́є само́є мысл'мѡ, в' тѡ(м) сѧ цвичмѡ, тоє мо́вмѡ, то́є и чинѣмѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1011).

ВЕЧНОСТЪ *див.* **ВѢЧНОСТЬ.**

ВЕЧНОСТЬ *див.* **ВѢЧНОСТЬ.**

ВЕЧНЫЙ *див.* **ВѢЧНЫЙ.**

ВЕЧОРКА *див.* **ВЕЧЕРКА.**

ВЕЧОРНИЙ *див.* **ВЕЧЕРНИЙ.**

ВЕЧОРЪ[1] *див.* **ВЕЧЕРЪ**[1].

ВЕЧОРЪ[2] *див.* **ВЕЧЕРЪ**[2].

ВЕЧОРЪКА *див.* **ВЕЧЕРКА.**

ВЕЧУРЪ *див.* **ВЕЧЕРЪ**[2].

ВЕЧУРЪКА *див.* **ВЕЧЕРКА.**

ВЕЧЫСТЫЙ *див.* **ВѢЧИСТЫЙ.**

ВЕЧЬЄ *див.* **ВѢЧЕ.**

ВЕШАТИ *див.* **ВѢШАТИ.**

ВЕШНИЙ *прикм.* Весняний: на то(й) сторонє направє ратєнъско поку(л) вєшняя вода бывaє(т) поту(л) го(р)чанє гаты и єзы свои маю(т) (1546 *ОГ* 32); А з двора моєго Вышкова и з ынших дворцовъ ...пашню всю ѡзимȣю и вєшнюю побрати и до двора... звозити маєтъ (Луків, 1559 ***AS*** VI, 48);

(у сполученні з іменем святого) — християнське свято і календарна дата: а мы рѡ(к) положи(ли) том(ȣ) тєса(н)ю стго николы днь вєшнєго нинє(ш)нєго годȣ (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220,1,4); рок // єсмо тым справом и границам положили и з обоих сторон принѧли на дєн свѧтого Юрѧ, прийдȣчого свѧта вєшнєго, котороє свѧто бȣдєт индикта пѧтого (Задиби, 1531 ***AS*** III, 392-393); Люди зємѧ(н)-

скиє... // пови(н)ни в кажъды(й) годъ ѡ свꙗтомъ юръи вєшнємъ городъни свои цєлы ѡправєны... ѡказати городъничємꙋ (1552 *ОВол.З.* 195 зв.- 196).

ВЕШНЯКЪ, ВЕШЪНЯКЪ *ч.* **1.** Млин, який працює тільки весною: корчма, до которой зъ двора солоды дают҃ шинковать; колъ три млыновыхъ, вешняковъ (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 116); млынокъ вешнякъ; корчма, — аренды зъ нее копъ семънадцатъ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 206); другий млынокъ вешнякъ на речце Березницы, коло въ немъ мучное 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370).

2. Вл.н.: Сидо(р) Вєшъня(к) (1649 *РЗВ* 333); Хома Вєшънякъ (Там же, 342).

ВЕЩАВЫЙ *прикм.* Віщий, пророчий: боюсꙗ дабы нє прєлєстникъ пришо(л) вєщавыи ко мнѣ (1489 *Чет.* 37).

ВЕЩАНИЄ *с.* Віщування, пророцтво: хто єси ты приносꙗ мнѣ вєщаниє (1489 *Чет.* 33).

Пор. **ВЕЩАТИ.**

ВЕЩАТИ *дієсл. недок.* Віщувати, пророчити: младєнєцъ во ютробѣ єє началъ вєщати (1489 *Чет.* 36 зв.).

ВЕЩЬ, ВЕЩЪ *ж.* (*цсл.* вєщь) **1.** Річ, предмет: И увѣдалъ то царь Езекія, ижъ Жидове, недовлеючи о покрасе церковней и о томъ зміи, промежъ вещей церковныхъ свои фикгуры вымысливаючи, и около онои зміи ставили (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 57); кни́жка до мина́ючихъ мо́витъ. Почто но́выхъ вєщєй вѣдѣти жєла́єтє, но́воу вє́щъ мєнє имѣꙗ прєзира́єтє (Острог, 1589-1599 *Апокр.* 1 зв.); Сꙋ́є́тнѡ: Ма́рнѡ, дарє́мнє, нѣкчє́мнѡ. Имꙗ́ кро́мѣ вє́щи (1627 *ЛБ* 125); и(н)вєнта(р)... з прыписанямъ ново прыобрѣлы(х) вєщєи до на(с) ѡ(д)дали (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60 зв.);

мн. **вещи** — (*група предметів одного характеру*) речі, що належать комусь: Инвєнтар҆ си́рѣчъ пора́дноє ѡписа́нꙗ вє́щєи ѡбрѣта́ющи(х)сꙗ в҆ ска́рбцы цр҃ко́вно(м) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 1); spartea, рѣшина, спра(т) домови(х) вєщє(й) (1642 *ЛС* 376); живы хаѡсъ протолкꙋєтсꙗ жива глꙋбина, или яма или сліꙗніє, или могилъ или сліꙗніє вѣщєй (серед. XVII ст. *Хрон.* 1 зв.); дєпꙋтовали з посро(д)кꙋ дво(х) братїи... для прєрєвѣдованя... вєщєи всѣхъ цє(р)ковныхъ (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60 зв.);

(*невід'ємна частина чогось*) приналежність: сщ҃є́никъ є(ст) вє́щъ нб҃наꙗ, и а́ггл҃ъ га҃ савао́ѳа (Львів, 1603 *ЛСБ* 384).

2. (*предмет, на який спрямована певна діяльність*) об'єкт: Зємлємѣріє, или зємлємѣрство: з єлли(н): Ґєѡмє́тріа, си́рѣчъ размѣри́тєлнаа. Єстъ сїє хꙋдо́жєство зѣлѡ́ по́лєзно къ размѣрє́нїю градо(в)ства, и пꙋтїй, и къ и́нымъ вє́щє(м) па́чє бо́лши(м) 1627 *ЛБ* 43).

3. (*зреалізована дія*) вчинок; поведінка: Сиє книги што нинє видиши, то соу(т) написано на нб҃сѣхъ и што єсть оу бѣзна(х) и ѡ всꙗкои вєщи чл҃вчєстєи и грєсѣхъ и(х) (1489 *Чет.* 372 зв.); Что есть вина народное страсти и которого народа, доумѣтися не могу. Ни бо вещь, ниже народных лиц, от мене пострадавших, не изобрази, — отвѣщати не вѣм что (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 195);

(чуттєві, гріховні бажання) порив: Се, мню, пострадати иноческому чину, иже на брань естественных похотей, в еже одолѣти плоти вооружается и исходят, вещми же чювственными побѣждаются и обѣт свой попирают,... в мирское упражнение смысла вещей чювственных ся возвращают и, улихоимствивши вещи или ржу того сокровища, тогда скупостию утробы свои заключают (1588-1596 *Виш. Кн.* 145).

4. (*дія, що є зовнішнім виявом церковного обряду*) ритуал: Вє(щ) ближа(и)шаꙗ єстъ погрꙋжє́нїє трыкра(т)но(є) въ водѣ, албо во(з)лїꙗ́нїє трыкратноє воды́// на крєстꙗ́щєгосꙗ (Львів, 1645 *О тайн.* 15-16); Вєщъ єстъ, вкладан҆є рꙋкъ єп(с)пскихъ на головѣ того́ што́ сщ҃є́нство прїимꙋє(т) (Там же, 49);

(*відповідний предмет для здійснення церковного обряду*) засіб: Абы тыє́, кото́рыє пома́зꙋютсꙗ, были бл҃гоуха(н)ныє бг҃ви. // длꙗ чого, єсли́бы ми́ро было вывє(т)рє́лоє,... а́лбо єсли́бы была то́лко оли́ва сама́ꙗ, а́лбо ѡлє́й, и и(н)шїє ты́мъ подо́бныє тлꙋстости. тогды нє мо́гꙋтъ бы́ти вє́щъю тоє та́йны (Львів, 1645 *О тайн.* 28-29).

5. (*те, що безпосередньо стосується когонебудь, входить у сферу його дій*) справа; обов'язок: в҆ книга(х) ѡ вєщє(х) нємєцкы(х) гла(с) л҃в (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 174); И я, ижъ за великими трудъностями моими, маючы на собѣ бремя тяготы

внѣшнихъ вещей, хотяжъ не могъ быть конечнымъ милосникомъ… альбо забавцою около помноженья θалы Божее, — одънакъже, съ повинности моее,… была у мне хуть такая (Вільна, 1599 *Ант.* 577); нѣкоторыи… // свѧще(н)ници и мірскіи людиє, въпáдши въ нѣкоторыи дхѡвныи вéщи ω(т) своéго архіеп(с)кпа… ω(т)хѡдятъ въ иныи Є(п)скпіи (Львів, 1614 *Вил. соб.* 9-10); Єдна(к)же нє в кáждой тáинє потрéба, абы всй тыє рéчи были ω(т) сєбє ро(з)дєлéныє: яко в' малъже(н)ствє вєщъ, слѹжйтел' и при(и)мѹючій, нє сѹт' ро(з)дєлéныє, то єстъ // ѡблюбéнєцъ и ѡ́блюбєница (Львів, 1645 *О тайн.* 8-9);

(*питання, що вимагає розгляду*) справа: с которою вєщию послалє(м) єго до вм то ѡповѣдаючи и просячи абы(с)тє вм в то(м) мнє допомагаючи сє(р)дє(ч)нѹю радѹ дали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); по истиннѣ вéщъ явствєнна є(ст), иж, всѧко и ω(т)нюдъ нóвый календáръ ѡблѹдный, тóкмо згвалчєніє свѧтъ… творѧчіи, а тоє ищє бы и подлого разѹмѹ оудóбно разсѹдитъ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 27); на собо(р) приходи́ исправлéнїѧ рáди цркѡвны(х) вéщеи и прїѧ́тїѧ рáди исти(н)наго разѹма (Львів, 1642 *Жел. П.* 6);

(*факт суспільного життя*) подія: слѹчисѧ в нѣкои(х) мира сєго вєща(х) в домѹ моємъ бы(ти) бгоω(т)ступно(мѹ) вл(д)цѣ лѹцкомѹ ижє дє(р)знѹвъ и внйдє в цє(р)ковъ… и властитє(л)ско изє(ли) с прєстола а(н)тими(с) (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); Пр(о)рчєство: Бѹдѹщы(х) вéщє(и) провъзглашéнїє (1627 *ЛБ* 102).

6. (*почуття людини, які визначають її психічний стан*) переживання: Слѣпимъ былъ єси и слѣпимъ быти хотѣлъ єси… услаждалъ єси сєбѣ вєщъ го(р)кѹю, а горє(ст) розѹмѣлъ єси быти сладостию (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276).

7. (*характерна ознака*) особливість: Сїєжє ω(т) самѣ(х) вéщє(и) ко(ж)до на(с) подрóбнѹ дá познáєтъ (Львів, 1591 *Просф.* 70).

ВЕЯТИ *див.* **ВѢЯТИ.**

ВЖАЛОВАТИСЕ *див.* **УЖАЛОВАТИСЯ.**

ВЖАТИ *див.* **УЖАТИ.**

ВЖДЫ I. *присл.* (*стч.* vzdy, *стп.* wżdy) **1.** Завжди, постійно, повсякчас: Єстлиж кнѧзь Кѹзма… въсхочет комѹ тѹю половицѹ мыта… запродати длѧ болшоє сѹмы // пѣнѧзєй, ижбы ємѹ тоє сто коп грошєй нє гинѹло и кролєвой… штобы вжды до скарбѹ могло быти, Твоѧ бы Милость кнѧзю Кѹзмє... того нє боронил (Вільна, 1541 *AS* IV, 276-277); Та(к) сѧ написáло, годъ сѧ розѹмѣло. што вжды з ва(с) годныхъ сталого порѹшити и подвйгнѹти могло бы́. взѧ(в)ши волю д(х)внѹю ω(т) нєдýжого и нє ѹмѣлого (Острог, 1587 *См. Кл.* 5); А ты ω(т)чє нашъ..., бєрѹчйсѧ ω(т) нáсъ, ω(т) нáсъ волáючи(х) Ѡ(т)чє ω(т)чє, што вжды зоставѹє(ш), Ѡ зайстє мнóго дóброго, як' нйжєй оуслы́шитє (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 27).

2. Уже: Азали вжды з мл(с)рдья своєго... сєр(д)цє и хѹть єго к(р) м(с) до того наклони(т), якобы нѣкого нѣ в чомъ нє кри(в)ди(ти) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349); моглáбысь вжды очи продéрти (Вільна, 1620 *Лям. К.* 5); вжды коли колвєк Бгъ ѹмы́сл твѹи сталы примєт, в тєрпливостях, и вѣрѣ с(т). трвалы (Венеція, 1641 *Анаф.* 22).

3. (*у такому разі, за таких обставин*) тоді: Еслижъ такъ естъ, якъ ты правишъ, же папежъ Римскій не естъ единымъ найвышшимъ по Христѣ... на земли и въ костели его пастыромъ, хтожъ вжды есть? (1603 *Пит.* 36); єслись... за прйкладами зємлємѣ(р)скими // гєомєтрйцкими и ѡмы́лными наѹками оудáтисѧ зєзвóлилєсь: Чємѹ вжды хóть з' твойхъ сáмы(х) любы(х) нє оýчи(ш)сѧ прáвды (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 276-277); А кто жъ ты вжды éстєсь; Я éстємъ котóрый Нбо розпѧ́лє(м) (Київ, 1625 *Злат. Н.* 128 зв.).

4. (*у знач. вставного слова)* однак: К томѹ єщє жидовє, а(ч) мєсияша правдивого нє познали, алє в законныхъ ѹставахъ и цєрємонїѧхъ, а звлаща в той наболшой, пєрєходѹ израи(л)ского зъ єгїпта, гдє мо(й)сєови богъ самъ явнє ѹказалъ и м(с)цъ на имѧ, и днь м(с)цєви такжє, в чомъ розѹмѣю жаднomѹ ѹвѣстисѧ нє дадѹть, а вжды и тамсѧ кѹшєно, правє ѹвєсь свѣтъ хотѧчи подѹрити, пєрєдъ своєю вєликою ночю ихъ жидовскѹю пасхѹ... поставили... Хотѧчи ихъ ω(т)мєною м(с)ца подманѹти (Острог, 1587 *См.Кл.* 18); павє(л) стый хотѧй ѡчима видѣ(л) пр(с)то(л) гнїй к(д)ы бы(л) за(х)вачє(н) до трєтєтєго (!) нба а вж(д)ы коли сѧ розмысли(л) ω вєликой силѣ бж(с)тва то(г) //... тог(д)ы... мови(л) ω глоу-

бина бога(т)ства и прємоу(д)рости га҃ моєго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 92 зв.); йншого сро́дзє лѹпатъ и мордѹютъ, а вжды нє оумира́єтъ, а ча́сомъ дрѹ́го́го за ω(д)но сло́вко стина́ютъ, и ги́нєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 137); Нє поймѹю, чи Стрѣла вжды Кре́стъ зголдова́ла, чи Кре́стъ Стрѣлѣ, ωдмѣна з̾ имєнем̾ пода́ла (Київ, 1637 *МІКСВ* 334).

II. *част.* (*підсилювальна*) навіть: бѣда єго моу(д)рымь наоучила. к(д)ы бы(л) на зємли тєды бли(з)ко нє хожова(л) а вж(д)ы на нєго поздрѣти нє хотѣ(л), а тєпє(р) єго здалєка види(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 212).

ВЖЕ *див.* **УЖЕ.**

ВЖЕЧИ *дієсл. док.* (що) (*викликати горіння чого-небудь*) запалити: єп(с)кпъ... постави(л) иконоу бж(с)твєного нєроукотворѣного ωбраза и свєчю вжєглъ прє(д) нєю (1489 *Чет.* 268 зв.).

Див. ще **ВЖИГАТИ.**

ВЖИВАНЄ *див.* **УЖИВАНЄ.**

ВЖИВАНИЄ *див.* **УЖИВАНЄ.**

ВЖИВАНЪЄ *див.* **УЖИВАНЄ.**

ВЖИВАНЬЄ *див.* **УЖИВАНЄ.**

ВЖИВАТИ *див.* **УЖИВАТИ.**

ВЖИВАТИСЕ *див.* **УЖИВАТИСЯ.**

ВЖИГАТИ *дієсл. недок.* (що) (*викликати горіння чого-небудь*) запалювати: Нє вжига́ютъ (мо́вачи) Свѣчи, и нє кладѹтъ по(д) Коре́цъ, алє на Лихтарѹ, жєбы свѣти́ла всѝмъ бѹдѹчимъ в̾ до́мѹ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 5).

Див. ще **ВЖЕЧИ.**

ВЖИТИ *див.* **УЖИТИ.**

ВЖИТОКЪ *див.* **УЖИТОКЪ.**

ВЖИТОЧНЕШИЙ *див.* **УЖИТОЧНЕЙШИЙ.**

ВЖИТОЧНЫЙ *див.* **УЖИТОЧНЫЙ.**

ВЖО *див.* **УЖЕ.**

ВЖЫВАНЄ *див.* **УЖИВАНЄ.**

ВЖЫВАТИ *див.* **УЖИВАТИ.**

ВЖЫТОКЪ *див.* **УЖИТОКЪ.**

ВЗАДЪ, ВЪЗАДЪ *присл.* (*зворотно*) назад: Вси... хотѧчо видѣти моужество є(г), а ка(к) видѣвшє да опа(т) идоу(т) взадъ (1489 *Чет.* 39); в Чо(р)торы(и)ску князє(и)... ωтъ комяги берутъ по ωсми грошє(и),... а коли вза(д) єдуть — по троє рыбъ (Луцьк, 1545 *ТУ* 66); прошѹ абыстє и(х) вм(л) ласкавє на кажъдо(м) мє(ст)цѹ при(и)мовали... такъ взадъ яко и въпєрєдъ пропѹскали (Дубно, 1593 *ЛСБ* 241); А кгды, дастъ Богъ, тамъ се засъ въздадъ зворотимъ восвояси, тогды о всемъ по достатку устне вашмости ознаймимъ (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 485); котори(й) на роли нєха(й) сѧ вза(д) нє вє(р)та́є(т) взѧ́ти ша(т) свои(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 25 зв.); скоро толъко тые неприятели, Орда поганъская, взад поворочала, пан Каменъский,... череды... всю занявъшы и заграбившы, до села Садова запудил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 368); **обернутисѧ взадъ** *див.* **ОБЕРНУТИСЯ.**

ВЗАЄМНЕ, ВЗА҃ЄМНИ *присл.* Взаємно: Ща(с)тє котороє ω(т) многи(х) вѣрны(х) пожада(н)ноє,... дочєкати видѣти и служит Богу и в(ш)м въ томъ ѹприймымъ сє(р)дцємъ взаємни собѣ зычимъ (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 511, 1); Нє ша́рпай злы́й Зойлє: псѣмъ зѹбомъ таємнє Ни в̾ чо́мъ сла́вы лю́дской; бо нато́жъ взає́мнє..., дозна́єшъ ижъ ка́мєнь... Зѹбы крѹшитъ (Київ, 1632 *Євх.* 304); Пото(м) абы... бра(т)ства свѣ(ц)кіє при правахъ и волностя(х) своихъ нєпоколѣбимо в ст҃о(м) бл҃гочєстїи... зостаючи, є(д)ны, ω дрѹги(х) нєдо(с)та(т)кахъ... вѣдаючи, взає(м)нє радою, и помо(ч)ю были (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 156); пови́нни малжо́нковє єди́нъ дрѹго́гω шанова́ти вза́ємнє (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 932).

Див. ще **ВЗАЄМЪ[1].**

ВЗАЄМНЫЙ *прикм.* Взаємний: намъ... пристоить абыхмы мѣли политованє взаемноє (к. XVI ст. *Розм.* 33 зв.); хотѣ(л) гь҃ та́къ пи́лного и милоуючого сєбє показа́ти в̾ иншого мл(с)ти проше́ню, жєбы кды єго та́къ мл(с)ти на́шєй хти́вого дознава́ємо латвы(м) дозна́намъ з̾ дво(х) єднѹ могли оува́жити, або жє та́къ на(с) са(м) милоуєтъ и лю́битъ жєбысмо єго взає́мною любовїю могли люби́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 219 зв.); пови́нна облюбєни́ца жєнихѹ своє́мѹ ω(т)давати: на́прєдъ вѣрѹ, въсѣм̾ // в̾зає́мнѹю любо́въ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 52 зв.-53); посланникове... о взаемномъ покою церковномъ... одны о другихъ ознаймовали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 556); тре́ба захова́ти малжо́нкωмъ вза́ємнѹю вѣрѹ малже́нскѹю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 932).

ВЗАЄМЪ[1], ВЗАИМЪ *присл.* **1.** Те саме, що **взаємне:** мл(с)тню нищєму по силє своєй дай, то самомоу сн҃ѹ б҃жию взаємъ даєть (1489 *Чет.* 19);

Пытáю чомꙋ яко патрïáрховє рúм'скомꙋ пáпѣжови, та(к) взáємъ пáпєжовє патрïáрхомъ востѡчнимъ чєрє(з) // лúсты з' стороны вѣры свóєй сѧ справовáли (Острог, 1598-599 *Апокр.* 126 зв.-127); Гєрмєсъ Жычꙋ тобѣ щасливого днѧ янє. И: тобѣ тєжъ взаємъ гєрмєсъ щасливы(й) дєнь нєха(й) дасть богъ (к. XVI ст. *Розм.* 5 зв.); дш҃а и тѣло ѡт сєбє взáємъ роздѣлєныи, нѣчóго дѣлати нє мóгꙋтъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 122); Нáмилшïи, абысмыса мúловали взаи(м), понєва(ж) любóвъ з' Бг҃ éстъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 302); inuicem, взаємъ, другъ друга (1642 *ЛС* 247); Ѡбрꙋчéнïє єст' ѡбѣтница при(ш)лого мáльжє(н)ства, котóрꙋю собѣ чúнат' в'заємъ ѡблюбéнєцъ, и ѡблюбéница (Львів, 1645 *О тайн.* 149).

2. Замість: Такъ чинили оные валечници, купуючи Гектора зацного Троянчици: Золото взаемъ ваги поступили Тело оное мужне великимъ коштомъ чтили (поч. XVII ст. *КЛ* 91).

ВЗАЄМЪ[2], **ВЪЗАЄМЪ** *ч.* Позичка, борг: Бо если бы-мъ хотелъ възаемъ одъдати, нашло бы ся и у мене листовъ не мало вашое кнежатское милости, годныхъ до друку, которые бы явне показали невинъность мою (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1007); А коли ся християны зовете, чем..., взаем стосъгубнѣ и злым восплачуете (1598 *Виш. Кн.* 125); бы єсмы... взає(м) нє позы́чили ты(м) ѡ которы(х) нє сподѣваɛ(м)сѧ в'зѧти (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 94); брáтьє своéй порóжнє давáлъ єсь взаймъ, бо одéжи нагúхъ до сєбє брáлєсъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58).

ВЗАИМСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Віддячувати: за што ва(м) бг҃ъ свою мздꙋ ѡ(т)да(ст), и мы в чєсо(м) слꙋчится взаимствꙋє(м) (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212).

ВЗАИМЪ *див.* **ВЗАЄМЪ**[1].

ВЗАКОНЕНИЄ *див.* **УЗАКОНЕНИЄ.**

ВЗБИРАТИ *дієсл. недок.* (кого чим) Вдаряти, огрівати: Jak ia báłámute tebe Pocznu palíciu wzbiraty Ne budeż ty żartowáty (Яворів, 1619 *Гав.* 22); зъ мѣстца на мѣстце Пана отводили,... И въ плащъ го посмѣвиска убираючи, И трстиною, по головѣ взбираючи (Львів, 1630 *Траг. п.* 163).

ВЗБОРОНИТИ *дієсл. док.* (чого і без додатка) Заборонити: То(м) мови(л) жєбы(м) нє взборонилъ и нє ѡ(т)сѣклъ тóлко, алє абы́смы напрáвили и привєли, и старáнїє абысми ѡ всѣ(х) мѣли (Київ, бл.1619 *Аз. В.* 303); єжєли в справѣ цр҃квно(й) пꙋбли(ч)но(й) которꙋю на свои приваты ѡборочаємъ того сє важити в дєѡцєзии нашо(й) взборони(т) бо и Канона нє позвалѧю(т) (Київ, 1646 *ЛСБ* 573).

Див. ще **ВЗБОРОНАТИ, ВЗБРАНЯТИ, ВОЗБРАНИТИ, ВОЗБРАНЯТИ.**

ВЗБОРОНИТИСѦ *дієсл. док.* (*стп.* wzbronić się) відсторонитися, ухилитися (від чого): гды писа(н)є ѡ(т) мл(с)ти(й) вашы(х) бꙋдє(т) до на(с) нє в(з)брони(м)сѧ и сами҃ з вами вм҃ ꙋслꙋговати (Вільна, I пол. XVII ст. *ЛСБ* 500, 1).

ВЗБОРОНАТИ, УЗБОРОНАТИ *дієсл. недок.* (кому і без додатка) Забороняти: іѡаннь (ж) оуз'боронѧючи ємоу рєкль я и самь потрєбою (!) ѡ(т) тєбє кр(с)тити(с) (1556-1561 *ПЄ* 27); Повѣжъ жє ми, штó взборонаɛ(т) тобѣ // нє подлѣгáти Бг҃словïи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 293-294); жадного нє было Котóрыйбы в'зборонѧлъ, áлбо тáк' мнѡгокрóтноє єго Наст'є пєрєтинáлъ (Київ, 1627 *Тр.* 658).

Див. ще **ВЗБОРОНИТИ, ВЗБРАНЯТИ, ВОЗБРАНИТИ, ВОЗБРАНЯТИ.**

ВЗБРАНЯТИ *дієсл. недок.* (кому що) Забороняти: Пѧтая кгды дє(в)ка нєря(д)ныє ꙋчи(н)ки чинитъ чи(с)то(ст) свою ѡбражаючи а родича ма(л)жє(н)ства и вєна єє нє (в)збраняли (1566 *ВЛС* 77); златоусты взбранял иноком из града в горы отбѣгати (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 237).

Див. ще **ВЗБОРОНИТИ, ВЗБОРОНАТИ, ВОЗБРАНИТИ, ВОЗБРАНЯТИ.**

ВЗБУДИТИ, ВЗБУДЫТИ, ВЗЪБУДИТИ, ВЪЗБУДИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що і без додатка) *(змусити прокинутись)* розбудити, збудити: єго ст҃аа мл(с)ть брáта моєго лáзорѧ чєтвєроднє҃вна оумрѣшаго мóцїю своєю яко ѡ(т) съна възбоуди(л) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 6 зв.); а в'збоýжоныє и зóбраныє пóки при ѡ(т)стꙋплéнью тръвáєшъ, нєбáчнє потвєржáєшъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 43); ѧ брєхꙋнєцъ..., якúм' жє кóлвєкъ щєка(н)ємъ, снáть подóбно в'збꙋжꙋ тóлко срóгихъ псóвъ спáчихъ, ѡ(д) Пáпє(з)ства (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 16); лвѧ́тко свѣжо рóждъшєєсѧ три дн҃и зáвшє спúтъ,... ажъ пóкы о(т)цъ єго лéвъ са(м) стрáшны(м) єго рыкáнамъ ѡ(т) сноу нє взбоýдитъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 118 зв).

2. *Перен.* (кого, що) *(спонукати, підняти активність, розбурхати)* збудити: Єдиною бовѣ(м) того исидора таа(ж) м(д)рость пло(т)скаа, которая и вм(ст) в҆ тщꙋю славицꙋ мира сего взбꙋдила, в горꙋ высокомы(с)лїа двигнꙋла и взнє(с)ла (1598 *Виш. Кн.* 277); Того и на звитазство подалъ Кѡнста(н)тїнꙋ, През котрого до вѣры взбꙋжо(н) бы(л) причинꙋ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); той... правовѣрнѣйшого того Цара взбꙋдилъ жарливость (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 133); Бж҃є мой... взбꙋди ср(д)цє моє кꙋ тєбѣ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 46).

3. *Перен.* (що) Призвести до чого-небудь, спричинити, викликати щось: и тыє самыє которыє тыє пєкєлныє ѡгнѣ в҆збꙋдили, достатєчнє нє вѣдаютъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 40); нє єстъ то такаа мова, котораа бы мл(с)рдїє оупросила, алє рачєй котораа гнѣвъ взбоудитъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158); срєбролюбїє... вѡйны частыѣ и... шкодливыѣ взбꙋдило (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 359);

покликати до життя, створити; відновити, відродити: хотѣлъ... из҆ ѡфѣрованого ω(т)ца, ѡфѣрованоє пото(м)ство в҆збꙋдити (Дермань, 1604 *Охт.* 4); дарω(в) ω(т) них҆ Сщ҃єнницы прїймовати нє хотѣли, прєто, ижъ нє взбꙋдили потомства в҆ Ізраили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 755); Проклатый мꙋжъ прєд҆ г(с)дємъ который бы взбꙋдилъ, а збꙋдовалъ мѣсто Єрїхо(н) (серед. XVII ст. *Хрон.* 163 зв.).

4. (кого) Воскресити, оживити: Хс҃ самы(м) росказанамъ и слово(м) и повагою доскона лою в҆збуди(л) оумръл҃ы(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 154); Мови(л) грознє Самꙋи(л)... Которого для порады прєз чары взбꙋдыла. Ѡная вѣщая нєвѣста гды на(д) нимъ ворожыла. Мовячы про що(ж) ми покоя нє даєшъ в моє(м) гробѣ (1636 *Лям.о пр.* 5 зв.-6); Пророка вам҆ взбꙋди(т) Бг҃ъ з҆ посродкꙋ братїй вашихъ якъ и мєнє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 329).

Див. ще **ВЗБУЖАТИ, ВЗБУЖОВАТИ, ВОЗБУЖАТИ.**

ВЗБУДИТИСА *дієсл.док.* **1.** (*від сну*) прокинутися: по(д) дрєво(м) яблонєю взбоудилє(м)са (поч. XVII ст. *Проп. р.* 305 зв.).

2. *Перен.* (до чого) (*заповзятися, запалитися*) збудитися: гды бꙋдєшъ читєлникꙋ ласкавый, всѣ дх҃овныи цнѡты заховꙋючи ω(т)правовати, латво са взбꙋдишь до розмышлана добродѣйствъ Бж҃их҆ (Київ, 1640 *Тр. Ч.* 7).

ВЗБУДЫТИ *див.* **ВЗБУДИТИ.**

ВЗБУЖАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(про море, річку) (робити бурхливим, неспокійним)* розбурхувати: морє бовѣм҆, ровныи горамъ валы взбꙋжало, и на кшталтъ дикогѡ звѣра срожилоса (Київ, 1627 *Тр.* 662).

2. (від чого) Позбуватися (чого), звільнятися (від чого): которꙋю [дꙋшꙋ] оуморєнꙋю якъ мєртвыи тѣла в҆збꙋжаєтъ Г(с)дь ω(д) грѣха (Вільна, 1627 *Дух. б.* 306).

3. *Перен.* (чим) *(спонукати, піднімати активність, розбурхувати)* збуджувати: Г(с)дь... ѡчистивши насъ слово(м) нб(с)ным҆ оуморєныи и зєпсованыи оумыслы наши, добрымъ ап(с)лѡвъ ѡбцова(н)ємъ и наꙋкою ω(д)живлаєтъ и в҆збужаєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 121); Єднакъ вєдлꙋгъ силъ мои(х), (моцнѣйшихъ до того в҆збꙋжаючи) якимъ колвєкъ promєнємъ, в҆ томъ дїалєктѣ рꙋскомъ. свѣтꙋ ѡбаснаю (Львів, 1642 *Бут.* 3).

4. *Перен.* (кого, що) *(призводити до чого-небудь, спричинювати, викликати)* збуджувати (що): дла чого тєды прагнꙋчїй ходи(ш) ω(т) створєна нѣаки(х) кропєлє(к), жєбраючи, которїє прагнєна болшъ бо(л)шє взбужа прагнєна нѣ(ж) оускромлаю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 225); Нынѣшнєго прєзацного дна хвалєбнаа оурочистост҆, Православныѣ хрїстїанє, до радости, и вєсєла дх҃овного всѣхъ насъ в҆збужаєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 753).

5. (кого) Воскрешати: Гласъ трꙋбы значитъ, послꙋгꙋ и справована Агг҃лскоє, в҆збꙋжаючи мєртвыхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.).

Див. ще **ВЗБУДИТИ, ВЗБУЖОВАТИ, ВОЗБУЖАТИ.**

ВЗБУЖЕНЄ, ВЗБУЖЕНЬЄ *с.* **1.** *Перен.* (*про рід, сім'ю*) продовження, відтворення; оновлення: ω(т)цъ которомоу дароуєтъ, бг҃ъ сына... На свѣтѣ по собѣ славы в розмножєньє родоу нового любъ старого на взбꙋжєньє (Острог, 1607 *Лѣк.* 183 зв.).

2. *Перен.* *(про думку)* спонукання, розбудження: тыи Канѡны,... сꙋтъ зложєныи дла прєѣднана Га҃ Ба҃ и взбꙋжєна чл҃ка до ро(з)мышлана ласки Бж҃єи (Київ, 1640 *Тр. Ч.* 6 зв. ненум.).

Див. ще **ВЪЗБУЖДЕНЄ.**

Пор. **ВЗБУДИТИ.**

ВЗБУЖОВАТИ *дієсл.недок.* (що в кому) Те саме, що **взбужати** у 4 знач.: тыє згоршéньа,... ми́лость ѡ тобѣ в'збоу́жѹють в насъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 30).

Див. ще **ВЗБУДИТИ, ВОЗБУЖАТИ.**

ВЗБУНЪТОВАТИСЬ *дієсл. док.* Обуритися; збунтуватися: такъже и подданые его мл. пана Еловицъкого вышьменованые, подчасъ... тых инъкурсий неприятельских взбунътовавшыс..., часто а густо на маетъности его мл. пана старосты..., наезджаючи, розные речы и спряты господарские побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 304).

ВЗБУРЕНЄ *с.* Знищення: Нн҃ѣ єстъ, а зáвтра єго нѣ мáшъ, котóрый нн҃ѣ взбѹре(н)а всчинáлъ, помáлой хви́ли áли єго ѡплáкиваю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 119).

Пор. **ВЗБУРИТИ.**

ВЗБУРИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(про море) (зробити неспокійним)* збурити: вѣтръ протúвный, валáми знáгла мóра нє в'збѹри(л), и корабла в' нєбє(з)пєчє(н)ство нє в'прáвилъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 339).

2. (кого на кого) *(роздратувати, розсердити)* збурити: Павелъ апостолъ скоро началъ... смѣле учити и проповѣдати, на-тыхъ-мѣстъ взбурилъ на себе всѣхъ Жидовъ и князя языческаго Ареѳы царя (1603 *Пит.* 31).

ВЗБУРИТИСА *дієсл. док.* **1.** Збунтуватися: нєпрїáтєлѣ твоѣ взбѹрилиса, и нєнавúдачї́и тєбє поднєсли гóловѹ (Київ, 1627 *Тр.* 667).

2. *Перен.* (*про море*) (*стати неспокійним*) розбурхатися, захвилюватися: мóрє взбѹрившиса и закѹрúвши, óныи тúсачныи ѡ́крѹты погѹбúло (Київ, 1627 *Тр.* 668).

ВЗБѢГАТИ *дієсл. недок.* (*бігом підніматися вгору*) збігати: Види(ш) ли я҃(к) єси ро(з)бить о(т) того ра(з)бо(й)ника, которїй... на могилу часто взбѣгає(т), выгладѹючи, да нѣкоторого кѹп'ца... ро(з)бієтъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 237).

Див. ще **ВЗБѢЖАТИ.**

ВЗБѢЖАТИ *дієсл. док.* *(бігом піднятися вгору)* збігти, вибігти: стáлса вєли́кїй розрѹхъ в' мѣстє, и взбѣжáли котóрїи бы́ли в' мѣстє... на мѹры (серед. XVII ст. *Хрон.* 492 зв.).

Див. ще **ВЗБѢГАТИ.**

ВЗБѢСИТИСА *дієсл. док.* Здуріти, збіситися: напóты(м) та(к) назбыть взбѣси(л)са и ѡшалє(л), иж' таки(х) же слоу(г) бóжи(х), кг(д)ыса ємѹ нє клáнали, въ пѣчъ казáлъ оувєрéчи (Острог, 1607 *Лѣк.* 21).

Див. ще **ВЗБѢСНѢТИ.**

ВЗБѢСНѢТИ *дієсл. док.* Те саме, що **взбѣситиса:** Если... всѣ в згодѣ и едности вѣры будучи, а един всбѣснѣвши и зеретичившися оторгнувся от лика или почту вѣрных..., то бы и тая хула пала на апостолы (1608-1609 *Виш. Зач.* 214).

ВЗБѢЧИ *дієсл. док., перен.* (*про рослини*) рости, підніматися: А ин'шєє пало мєжи тєрна. и в'з'бѣг'ло тръна коу горѣ, и оудоушило єго. и плодоу нє дало (1556-1561 *ПЄ* 139 зв.).

ВЗБѢШЕНЄ, ВЗБѢШЕНЬЄ *с.* Нестриманість, розпущеність: го(р)танобѣсіє, го(р)ла в(з)бѣшéньє, коха(н)єса в' роскóшны(х) потрáва(х) (1596 *ЛЗ* 40); Гортанобѣсіє: Гóрла в'збѣшє(н)є, коха(н)єса в' роскóшны(х) потрáва(х). єстъ стрáстъ абы лáкоты всє єдáти хóть трóха (1627 *ЛБ* 27).

ВЗВАЗНЕНЬЄ *с.* (*стп.* wzwaśnienie) ненависть, розбрат, чвари: єсли тыи причины, которыи ты в листє своєм нам припоминаєшъ, нєлюбость и взвазнєньє ѹ панов рад... пєрвших тобє чинивало, того нє бачим, абы Твоєй Милости потрєб была до нас писати (Краків, 1542 *AS* IV, 320).

ВЗВЕСТИ, УЗВЕСТИ *дієсл. док.* (кого) (*провести кого-небудь знизу вгору*) вивести, звести: хто бы вѣрилъ ємоу ѡ(т) жидовъ тогды и г(с)ь ты(х) причо(л) оу своє цр(с)тво, оузвє(л) на нб(с)а (1489 *Чет.* 166 зв.); Взвѣлъ ихъ на Горѹ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 123 зв.); **з хороби взвести** — підняти на ноги, вилікувати: Брата... тогѡжъ Цєсара Стєфана... з хоробы ѡбложнои взвєла (Київ, 1631 *Син. Тр.* 816).

Див. ще **ВОЗВЕСТИ.**

ВЗВЫШЪ, ВЪЗВЫШЪ *присл.* **1.** Угору, догори, вверх: а то з' тъ́іхъ слóвъ пр(о)рцки(х), з нéздръ єго вы́шо(л) ды(м) го(р)ношка запалéного, я(к) бовѣмъ горщóкъ врѣє(т) дла ѡгна, што на спóдѣ є(ст) взвы́шъ або в'згороу по(д)скáкоує(т): бо тєпло(ст) áбо ѡгнь котóрый на споди справу́є(т), смро(д), дро(ж)джѣ, и всє лєдащо выкидає(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244 зв.).

2. (*у верхній, горішній частині чого-небудь*) зверху, вгорі: над тою камен чирвоный яко грошъ велкостю з золотом высокий, взвышъ осмъ перел великих попрек положоные (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 426); Якω звѣзда оу мѫдрыхъ цнóтѫ прозначáєтъ, И якъ М(с)цъ взвы́шъ óстрый погóды знáкˀ мáєтъ: Такъ тєжъ М(с)цъ и звѣзда вˀ Копистéнскихˀ дóмѫ, Вѣры и цнóтъ, ижъ знáкомъ, нє тáйно нѣкóмѫ (Київ, 1625 *На г. Коп.* тит. зв.).

3. Висотою; зростом: цєрковъ... на моцныхъ стандарахъ, високо, взвышъ на чоловєка... заложивши, тєсли... //... моцнє збудовали (1577 *AS* VI, 76-77); Оучини́шъ олтáрь з дéрєва нєгніючогω, котóрій бѫдє мѣлъ... три локти възвы́шъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 104); вы́шолъ мѫжь... взвы́шъ на ѕ҃ локóтъ и пáди (Там же, 218).

ВЗГАРДА, ВЗГАРЪДА, ВЗҐАРДА, ВЪЗГАРДА, ЗГАРДА *ж.* (*стп.* wzgarda). **1.** Презирство, зневага, погорда: и еще, на взгарду его милости, пана моего, тые слова до книгъ ваша милость записати велелъ, въ чомъ его милость владыка не есть виненъ, ани ся то покажетъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 313); Аза то не възгарда зверъхности панское? (Вільна, 1599 *Ант.* 861); под боком моимъ на болшую згарду мою тие се смял важити, которого злосливый упор я видечи, не хотил тои своиволи погамовати, дня вчорашнего на казанъю сам усты своими оголосилом и декградации винного бытъ, ведле канонов церковных осудивши, обволалемъ (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309); которые ач за прозбою его не бючи, однак самого его з сукон на взкгарде зволокли и в дому коморы поотбивавши, такъ скрыни маетность его усю побрали (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 154); Оуничиждéніє, понóсъ: Взгáрда (1627 *ЛБ* 139); Чємѫ за(с) грѣхи // про(с)то та(к), бє(з) дóсы(т)ѫчинє(н)ѧ, в то(й) тáйнє ω(т)пѫщéныє нє бывáють, слѫшно(с)ти сѫть тыє: Абы(с)мы причи́нѫ ω(т)тѫль взѧ́вши, а грѣхóвъ собѣ лéгко нє вáжили, в тѧ(ж)шїє нє впадáли, я́кобы кри(в)дѫ и вˀзгáрдѫ чынѧчи дх҃ови ст҃омѫ, а скáрбѧчи собѣ гнѣвъ в дéнь гнѣвѫ бж҃ого (Львів, 1645 *О тайн.* 95-96); знову,... с поддаными своими милецкими греблю власную законников милецких,... и ставъ, на взагарду права посполитого и шкоду великую тых же законниковъ, роскопали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 264).

2. Пихатість, гординя: гд҃и зми́лѫй(сѧ) // надˀ нáми, бóсмо нáзбыть напóлнєни вˀзга(р)ды (Острог, 1607 *Лѣк.* 10-11); С котóры(х) [книгъ] ωднѫ ω вˀзгáрдє сєгосвѣтˀнєє мáрности Діωптрѫ назвáнѫю прєложи́вˀшы: я́ко наѧснѣйшѫю походню́, при Цéрˀкви Брáтˀства нáшего, и при гробѣ тѣла своéго зостáвилъ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 1 зв. ненум.); о которыи то злые учинки, будучи слушне и належите Серафионъ през насъ позиваный противенство, взгарду и непослушенство явное показалъ, въ чомъ и против праву..., выкрочилъ (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 217); Робáкъ єстємъ а нє чл҃вкъ, вˀзгáрда чл҃вчаѧ и зєлжи́вость лю(д)скаѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 105).

3. (*почуття задоволення*) гордість: Їєродїѧ́конъ Витáлій, вˀ краи нáшы Литóвскіє, с тымъ, вˀзгáрды свѣта клєйнóтомъ прыéхалъ, хóтєчы наѫкъ Бо(з)ски(х) пéрˀлою, при́кладомˀ ст҃го Варˀлаáма: до слѫжбы Бж҃оє прывáби(т) Іωасáфа (Єв'є, 1612 *Діоп.* 2 зв. ненум.).

Див. ще **ВЗГОРДА**.

ВЗГАРДИТИ, ВЗГАРДИТЬ, УЗГОРДѢТИ *дієсл. док.* (*стп.* wzgardzić) те саме, що **взгордити:** оузгордѣлъ и помыслилъ лоукавый врагъ (1489 *Чет.* 251); всѣ собѣ рєчи на зємли взгаржóныи, и на(д) сóнъ бáрзѣй ωшѫкивáючими поличи́вши, шѫкáлъ оутєчи́сѧ и оудáти до... Бг҃ (Київ, 1627 *Тр.* 394); И пытáлсє што бы то бы́ли за лю́ди, котóрыи ни́мъ вˀзгарди́ть смѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 372 зв.).

Див. ще **ВЗГАРЖАТИ, ВОЗГОРЖАТИ, ВОЗГОРДИТИ.**

ВЗГАРЖАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wzgardzać) (чим) погорджувати, погорджати: Которы(й) [Лукашъ Бартниковичъ]... поча(л) рєвоковати взгаржаючи дєкрєто(м)... причитаючи братия(м), жє нє слѫшны(й) дєкрє(т) были на нєго выдали (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2).

Див. ще **ВЗГАРДИТИ, ВЗГОРДИТИ, ВЗГОРЖАТИ, ВОЗГОРДИТИ.**

ВЗГАРЖОНЫЙ, ВЗЬГАРЖОНЫЙ *прикм.* Погорджений, зневажений: И хтожъ не знает гнюсного и взьгаржоного... народу Греческого (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1017); жáлѫи жє(с) єщє... //...

та(к) дво(р)ный кꙋ слꙋха́ню нови(н) а смотре́нѧ на чꙋ(д)нїи ре́чи, а не(д)балый до прїймова́нѧ по(д)-лы(х), и взга(р)жоны(х) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 52-52 зв.).

Див. ще **ВЗГОРЖЕНЫЙ.**

ВЗГЛЕДОМЪ *див.* **ВЗГЛЯДОМЪ.**

ВЗГЛЯДНО *прийм.* (*стп.* względnie) *(з род.) (виражає модальні відношення)* стосовно, щодо: вся православнаѧ це(р)ковъ россїйская... не могла при(й)ти до того, абы во(л)ковъ драпѣ(ж)ныхъ ѡ(т)далити ѡ(т) себе яко бы православныи // и послꙋшныи снове це(р)кви восточной з ними жа(д)ное конве(р)сацыи взглядно релѣе не мѣли (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 150-151).

ВЗГЛЯДОМЪ, ВЗГЛЕДОМЪ, ВЗГЛАДОМЪ, ВЗЪГЛЯДОМЪ, ВЗЪГЛАДОМЪ, УЗГЛЯДОМЪ *прийм.* (*стп.* względem) *(з род.)* (*виражає причинові відношення*) через (що), у зв'язку (з чим-небудь), з уваги (на щось): ꙋѳаючы цале во всем ѡден з нас дрꙋгомꙋ, взъгладом чого длѧ поратованѧ речей моих розные листы,... //... воевода Браславский мне давал (Камінь, 1571 ***AS*** VII, 379-380); взялъ ѡ(т) Петра марша(л)ка сꙋмꙋ пяти либръ и пяти солдовъ брабантскихъ взглядомъ на(й)мованѧ домꙋ на по(л)рока (к. XVI ст. *Розм.* 69 зв.); ѡбывате(л) мꙋлта(н)ски(й), ꙋма(р), и похова(н) в гро(б)ница(х) новы(х) того кревные взгледомъ мѣсца и за спасенїе его дали злотыхъ... 10 (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2); кгды з реестрꙋ сꙋдового ꙋпере(д) простого яко пото(м) з аре(ш)тꙋ кгды за(с) припала ꙋзглядо(м) затягнено(й) ꙋгоды не попиралъ // та(к)же Панъ Пе(н)ски(й) з ма(л)-жо(н)кою своею... спꙋстити з реестрꙋ ѡнꙋю мели (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17-17 зв.); абы в маетъностяхъ своихъ жа(д)ною преюдициюмъ не поносили взглядомъ потрачени(х) справъ и по-(в)торе све(д)чи(л) и манифестова(л)ся (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

ВЗГЛЯДЪ, ВЗГЛАДЪ, ВЪЗГЛЯДЪ, УЗГЛАДЪ *ч.* **1.** (*орган зору*) око: Кгды о Богу читаемо, мовимо або слухаемо, двома възглядами а двояким обачиванем маемо оглядати и вѣрити въ Бога (Вільна, 1600 *Катех.* 10).

2. (*спрямованість зору на щось*) погляд: пе́рсове ...велми се егѡ боя́ли. для то́го ижь егѡ взгла́дъ вй́дѣлсѧ и́мъ сро́кгїй а окрꙋ́тный (серед. XVII ст. *Хрон.* 422).

3. Привід, причина: и впра́вдѣ тоу́ю нале́жность соу́дꙋ ты́мъ самы́мъ в'згла́домъ мо́гъ бы́мъ и(мъ) приписа́ти же всѣ я́коса вы́шей показа́ло нале́жа́ли до сино́дꙋ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 73); так теж и на другїй записъ мне самой служачїй тисячи шести сотъ двадцати двох золотых полских, взглядом которого права небожчикъ и зо мною посполу былъ у спокойномъ уживаню аж до смерти и потомъ а взглядомъ права его и своего (Луцьк, 1606 ***ИКА***, дод. 109); Сꙋтъ те́ды его причи́ны а ра́чей взглѧ(д) припа́дковъ похо́дѧчи(х) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 251); Жадны(м) взгла́до(м), повѣда, нарꙋша́ти не ва́жимосѧ пода́ной ѡ(т) Ѡцовъ вѣры, то естъ вѣры на́шей вызна́нѧ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 215).

4. Погляд, позиція: Азали вжды з мл(с)рдья своего святого, и се(р)(д)це и хꙋть Его к(р) м(с) до того наклони(т), якобы нѣкого нѣ в чомъ не кри(в)ди(ти) и ѡ(в)шемъ ко(ж)до(г) при свои(мъ) взглядо(м) справедливости святое бꙋде(т) рачилъ (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349, 1); Хто́ сѧ в цно́тахъ коха́етъ, а Бга не зна́етъ, цно́та, взгла́домъ не́го, не естъ цно́та (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 2 ненум.); Взгла́домъ Снѡвъ и Бра́тїй Инокѡвъ Ѡцемъ всѣмъ былъ, и досто́инъ е(ст) ѡ(т) на(с) имене оца до́брогѡ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 31); Сло́во: Мо́ва, взгла́дъ, спо́со(б), позо́ръ, стара(н)е обы́чай, звы́чай (1627 *ЛБ* 116); **взглядъ (узглядъ) мати (мѣти); мати (мѣти) взглядъ (узглядъ)** — зважати (на що), брати до уваги (що), рахуватися (з чим): мы маючи взгладъ и бачность на верные заслꙋги, которыми заслꙋгами старостичъ Володимерский,... естъ намъ вдачонъ и тꙋ тежъ, ижъ ѡнъ всю тꙋю сꙋмꙋ пеназей... намъ доброволне спꙋстил (Краків, 1531 ***AS*** III, 389); а ижъ тыхъ жидовъ на онъ часъ въ тотъ привилей мескїй не было имены описано, и на то тежъ узглядъ маючи, абы они для недостатковъ своихъ съ того места Нашого прочь ся не разошли (Вільна, 1556 *РЕА* II, 54); Сме́рть бовѣ(м) естъ неоупро́шеный жол'нѣръ... на персо́ны в'згла́дꙋ нѣ ма́ючїй (Острог, 1607 *Лѣк.* 124); Кролевское дѣло е(ст)... на по(д)даныхъ мѣти взгладъ (Острог, 1614 *Тест.* 176); Уважъ же едно зъ пилностю, православный

чителнику, а обачишъ... людей облуду, якъ сами, оманены бывши, иншихъ обезумити усилують, нѣ на порядокъ справъ, нѣ на речи истоту жадного взгляду не маючи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 696); Бєз' очїй, абы Сѫдїѧ на жа́днѫю пєрсо́нѫ взглѧ́дѫ нє ма́ючи, заро́вно ка́ждого и справєдли́вє сѫди́лъ (Львів, 1646 *Ном.* 6).

ВЗГЛЯНУТИ, ВЗГЛЕНУТИ, ВЗГЛѦНУТИ *дієсл. док.* **1.** (у що) Подивитися, глянути, поглянути: А уряд,... не слухаючи жадныхъ оборонъ нашихъ... тылко взглянувши в тотъ нашъ // доброволный запис..., отправу... учинити мает (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-2, 169-170).

2. (на кого, на що) Звернути увагу: Взгленѫлъ тежъ и на насъ Господь Богъ, в полъночъныхъ... краяхъ мешкаючыхъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 185); Взглѧнѫлъ абовѣмъ Панъ на вздыха(н)є Мытниково, на скрѫхѫ ср(д)ца єго (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 15).

ВЗГЛАДОМЪ *див.* **ВЗГЛЯДОМЪ.**

ВЗГЛѦДЪ *див.* **ВЗГЛЯДЪ.**

ВЗГЛѦНУТИ *див.* **ВЗГЛЯНУТИ.**

ВЗГНѢТИТИ *дієсл. док., перен.* (що) Розбудити, розпалити: ѡ(т)стоупный вл(д)ка володимєрскій црки тамошнїє в' своєй моци маючи замкнєныє дєржалъ, зачимъ нѣлзє было одно чєрєзъ моцъ до них сѧ добывати штобы и розрѫхъ якій в'згнѣтити было могло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 85 зв.).

ВЗГОДНЕ *присл.* Одностайно, згідно: и до того жъ помененого Брехова приложивши вину, вся громада взгодне всказала на село Брехове его милости пану Малинскому осмъ мацъ репы, на што и паметное есмо взяли (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 6/I, 216).

ВЗГОЛОВЄ *див.* **УЗГОЛОВЄ.**

ВЗГОРДА *ж.* **1.** Те саме, що **взгарда** у 1 знач.: Бода́й за бо́жїю в'зго́рдѫ всѣ поган'бєни бы́ли (Львів, 1591 *Просф.* 67); гды по до(л)го(й) в'зго́рдѣ принѧ́ты(й) былъ, з примо(в)ками жє з'грибѣлы(й) ста́рєцъ... в'проша(л)сѧ до монастырѧ... нє ма́ючи гдє бы сѧ и́ндєй ѡбє́рнѫти и притули́ти мѣлъ, того ста́нѫ проси́ти замы́слылъ (серед. XVII ст. *Кас.* 52 зв.); **прийти ку взгордѣ** — почати зневажатися: книги тыє,... порохом припали и все набоженство пришло ку взгордѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

2. Те саме, що **взгарда** у 3 знач.: на то(м) жє синóдѣ... на взго́р'дѫ костє́лови... намѣстнїк(а) пєтра.. са́мѫю го́ловѫ костє́ла оуводѧчи́ то́ собѣ на пото(м)ныє ча́сы ѡно́рїа ма́ло ви́нного, столи́ци ри(м)скои ѡ(т)сѫди́ли, и завсєгды наро́дови на́шомоу нєзычли́вими сѧ ѡка́зовали (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 48 зв.).

ВЗГОРДИТЕЛЬ *ч.* Гордій, гордівник: Прєзори́въ: Взгорди́тєль, надѫтый (1627 *ЛБ* 94).

ВЗГОРДИТИ, ВЗГОРДѢТИ, ВЪЗГОРДИТИ, ВЪЗГРЪДѢТИ *дієсл. док.* (ким, чим) Погордити: геретыкове правы церковными възгордили и отмѣнили стародавные церемоніи крещенія светого (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 164); мы ... ма́ємо... възгрѣдѣти ма́р'ностами то́го соу́є(т)наго свѣта (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 77); Сѫдїѧ боу́дє(т) сѣдѣти взгор'жє́ный... тобо́ю (Острог, 1607 *Лѣк.* 102); Прєнєбрє́гъ, възнєнави́дѣвъ: Занєдба́въ, взгордѣвъ (1627 *ЛБ* 95); моѧ...//..., прє(д) Бг҃о(м) прислѫга ѡ(т) нє́го нє бѫдє(т) взгоржо́на (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 5 зв.-6); потѣхъ и коха́нѧ взго́рдити нє бѫдє(м)... могли (серед. XVII ст. *Кас.* 71 зв.); помененый панъ Еничъ,... взгоръдивши свободою, волностю... отъчизны,... розъные маетъности обывателевъ наездъжаючи пустошил огнем (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 438).

Див. ще **ВЗГАРДИТИ, ВЗГАРЖАТИ, ВЗГОРЖАТИ, ВОЗГОРДИТИ.**

ВЗГОРЕ *присл.* Вгору: И ты оцєа́нскоє глѫбо́коє мо́рє, Ра́дѫйсѧ, выска́кѫй, прєра́до(ст) взбїйсѧ взго́рє (Львів, 1631 *Волк.* 25).

ВЗГОРЖАТИ, ВЪЗГОРЖАТИ *дієсл. недок.* (кого, що, ким, чим) Те саме, що **взгаржати**: на(с) ...нєви(н)ныхъ оукорѧ́ють, възгоржа́ють и нєнави́дѧтъ (Острог, 1587 *Сл.Кл.* 15); Рє́чїй котры́є бы кѫ хва́лѣ Бж҃ой бы́ли, И людій до цє́лю приводили. Нє взгоржа́ючи пра́цєю слѫги́ твоє́го, Малы́й ко́лос оубо́гого жни́ва моє́го (Львів, 1616 *Бер. В.* 66); Прєнєбрєга́ю: Прєба́чѫю, занєдбава́ю, погоржа́ю, взгоржа́ю, прєзира́ю, зазира́ю, прєѡбижа́ю, зоставлѧ́ю (1627 *ЛБ* 95); взгоржа́ютъ бо́вѣмъ мно́ю, и насмѣва́ютъсѧ з' мєнє всѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 757).

Див. ще **ВЗГАРДИТИ, ВЗГОРДИТИ, ВОЗГОРДИТИ.**

ВЗГОРЖЕНЄ, ВЗГОРЖЄНЬЄ *с.* Презирство, погорда, зневага: надѣѧ заистє добра и мо́цнаѧ

є(ст) хр(с)тїано(м), бє(з)пе́чно(ст) оупада́ючи(х) ср(д)цє(м), кр(с)тъ оутѣхою в навалноста(х) боу́дꙋчи(х), и по́рто(м) єстъ пе́вны(м), хо́ры(м) єстъ лѣка́рство, грѣховъ взго́ржє́на сро́докъ до набыта здоро́ва до́брого (поч. XVII ст. *Проп. р.* 295); Щавствꙋю: ꙋдаю́са на лѣни́вство и нєдба́л'ство, на гнꙋснꙋю нєꙋмѣє́тность, и на взгоржє(н)є, прє(з) ро́скошы дѡ́бръ оуживаю, нєцнотли́вє и нєчи́сто живꙋ (1627 *ЛБ* 158).

Пор. **ВЗГОРДИТИ**.

ВЗГОРЖЕНЫЙ, ВЗГОРЖОНЫЙ, ВЗГОРЖЕНЪ *прикм.* Погорджений, зневажений: Чл҃къ... боло́то в'зго(р)жє́ноє... по́пѣлъ ро(з)доу́тый (Острог, 1607 *Лѣк.* 119); Первѣй [Iисусъ Христосъ] мѣлъ быти взгоржонымъ и... утрапленнымъ, веденымъ на забите, яко баранокъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 377); Порꙋга́нъ: Посмѣа(н), в'згóржє(н) (1627 *ЛБ* 89).

Див. ще **ВЗГАРЖОНЫЙ.**

ВЗГОРЖЕНЬЄ *див.* **ВЗГОРЖЕНЄ.**

ВЗГОРЖОНЫЙ *див.* **ВЗГОРЖЕНЫЙ.**

ВЗГОРОКЪ *ч.* (*стп.* wzgórek) пагорбок: границу есми положилъ:... отъ дороги... в долину стежкою просто на взгорокъ Клиноватой ниви (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); мы приятєли... з обудву(х) сторо(н)... выєхали єсмо... такъ ро(з)граничили... ѡ(д) сосны до со(с)ны... мєжи двєма со(с)нами ѡглядали копє(ц) на взго(р)кꙋ на(д) болото(м) ѡкрꙋглы(м) (Ковалин, 1599 *ЦНБ* ДА/П-216, 99 зв.).

ВЗГОРУ, ВЪЗГОРУ *присл.* **1.** Угору, вверх, догори: наперввей, почавши от реки Иквы, под самую греблю Аршичицкую... у верхъ ставу, аж до узножи того ставу Коблинского взгору, а черезъ тую узножь переехавши до дороги, которая идетъ надъ узножъю (Луцьк, 1547 *АрхЮЗР* 8/III, 21); жона таа... такь была скор'чєна ижє нє могла в'з'гороу погладѣти (1556-1561 *ПЄ* 280); я(к) бовѣмъ горщо́къ врѣє(т) дла ѡгна, што на спо́дѣ є(ст) взвы́шъ або в'згороу по(д)ска́коує(т): бо тєпло(ст)... смро(д), дро(ж)джѣ, и всє лєдащо выкидає(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244 зв.); то́гда бы, свѣтло(с)ть и(х) і тєплота, я́ко с прирожє́на горѣно́снаа; вса бы са обє́рноу́ла в'згорꙋ и на высотоу проходи́ла (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15); Възво́(д)жꙋ: Взго́рꙋ по(д)ношꙋ (1627 *ЛБ* 18); Овѡ згола кꙋды ко́лвєкъ трєга́чнꙋю овꙋю намѣтность ки́нєшъ, за́вшє в'згорꙋ тква́чїй єѣ гакъ на́йдєшъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6); **взгору ногами (вывернути)** *див.* **НОГА.**

2. Угорі, вверху: ꙋчиню чуда на нє́бѣ възгору и знамєна на зємлѣ ни(з)ко (II пол. XVI ст. *КА* 8); Бо якъ коу́лѣ дѣла яко́го вєли́кого ва́гою свóєю соу(т) та(ж)кїє, и а(ж) з вєлїкою пра́цєю, высо́ко и взго́рꙋ могоу(т) са ва́жити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 231 зв.); Дла чо́гожъ ты трєꙋго́льной твоє́й ри́сы прирожє́ню пригана́єшъ, и што́ на́долѣ оу нє́й взгорꙋ, а што́ взгорꙋ на́долѣ кладє́шъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 277); Ходи́ гдє хо́чє(ш)... а нє на(й)дє(ш) инои доро́ги взгорꙋ, анѣ бє(з)пєчнѣ(й)шєи на долѣ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 5); Нє ꙋчи́нишъ собѣ балвана, а́лбо ры́тогѡ о́бразꙋ, ани жа́дногѡ подобє́нства ты(х) рє́чїй, кото́рыи сꙋтъ на́ н҃бѣ в'згорꙋ, и // кото́рыи на зємли ни́зкѡ (Львів, 1646 *Зобр.* 83-83 зв.).

3. (*за напрямком до верхів'я, до початку ріки*) вгору: а ѡ(т) того камєня... идꙋчи пона(д) ставищє(м) ставꙋ свѣрского рѣчкою липою взгорꙋ до копцо(в)... ѡ(т)коля почали провадити (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.).

ВЗГОРШАТИ *дієсл. недок.* (кого) Неприємно вражати, шокувати: Прє́тожъ пи́лнє оува́жай до яки́хъ пришо́лєсь // затрꙋднє́нїй такъ в сꙋмнє́нью, яко и в' мнѣма́нью ѡ тобѣ всєє цє́ркви людє́й, кото́ры(х) в'згорша́єшъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 42-42 зв.); священникъ Серафионъ, прозываемый Бѣлскій, находится въ чину иноческомъ выступнымъ, братіи взгоршаетъ, пьянствомъ се збытнимъ забавляетъ, до шкоды монастырь приводитъ (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 215).

ВЗГРѢВАТИ *дієсл. недок.* Нагрівати, зігрівати, гріти: то єсть хлѣбъ котора далъ вамъ ку ядєнью... и всєгды збира́ли з пора́нкꙋ. а коли сл҃нцє взгрѣва́ло, тє́ды сє ростопла́ло (серед. XVII ст. *Хрон.* 93 зв.).

ВЗҐАРДА *див.* **ВЗГАРДА.**

ВЗДА *див.* **УЗДА.**

ВЗДАНЄ, ВЗДАНЪЄ *с.* **1.** Думка, погляд: чернъцовъ и послушников до монастыра, и кого разумеючи приймовати, мети, ховати, невижу научати непослушъного напоменути, упоръного скарати и непотребъного нетерпити, и тымъ монастыромъ

водлуг воли и вздания своего радити и справовати, владати... маетъ (Луцьк, 1642 *КМПМ* I, 236).

2. Вирок, присуд: ѹмоцованы(й) поводовъ по(з)ваны(х) яко нєсталыхъ з допѹщє(н)ѧ сѹдѹ нинєшнє(г) повторє... *(Пошк. — Прим. ред.)* взы(с)ку рєчи в по(з)вє написаноє взда(л): а по таковомъ взда(н)ю сѹдъ нинєшни(й) кгро(д)ски(й) києвски(й)... на позваны(х)... таксѹ за (з)бє(ги) поводѹ... присѹжає(т) (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 30 зв.); Сѹ(д) зє(м)ски(й) лѹ(ц)ки(й) доброє вздантъє быти ѹзна(л) и вє(р) т: постѹповати наказа(л) (Люблін, 1634 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2010, 14 зв.); которое вздане для памети до книгъ канъцелярии нашое естъ записано (Варшава, 1639 *ЧИОНЛ* XIV-3, 155); По которомъ взданъю плєнипотєнътъ стороны поводовоє на позваныхъ яко нєсталы(х) далъшого поступъку правного домавялъсє (Горошки, 1643 *ДМВН* 234); А ижъ по томъ взданю и о године звыклой арештовной позваные... ани през себе, а ни през умоцованого своего не арешътовали и причины нестаня своего судови нинешнему и стороне поводовой, яко первей, не ознаймили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 466).

Див. ще **ВОЗДАНИЄ.**

Пор. **ВЗДАТИ.**

ВЗДАТИ *дієсл. док.* (кого, що) Внести до суду скаргу (на кого, що): ѹмоцованы(й) поводовъ по(з)ваны(х) яко нєсталыхъ з допѹщє(н)ѧ сѹдѹ нинєшнє(г) повторє... *(Пошк. — Прим. ред.)* взы(с)ку рєчи в по(з)вє написаноє взда(л) (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 30 зв.); за чимъ ѡны(х) яко нє сталы(х) и права посполитого нє посълушъныхъ з допусъчєнъя сѹдового на ѹпадъ взысъку рєчи въ позъвє нижє(й) инъсєрованомъ мєновитє выражоноє такъжє и въ винє баниции и єє публикации з волънымъ ѡ(д)накъ тоє справы арєшътомъ до зъвыкълоє години вздалъ на позовъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4049, 119).

Див. ще **ВОЗДАВАТИ, ВОЗДАТИ.**

ВЗДВИГНУТИ *дієсл. док.* (що) Спорудити, звести: Ви́дѣли тѹтъ єде́нъ дру́гогѡ, Нача́лникѡвє Старо́гѡ Зако́на, Нача́лникѡ(в) Но́вогѡ. Там то́тъ роздѣли́лъ Мо́рє, ходи́ти посрє(д) нава́лностїй, а сѣй вз(д)ви́гнѹлъ присѣнокъ збѹдова́ти Цр҃квь (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 124).

Див. ще **ВОЗДВИГНУТИ.**

ВЗДЛУЖЪ, ВЪЗДЛУЖЪ *присл.* (*стп.* wzdłuż) те саме, що **вздолжъ:** роботы подданыхъ его милости Махновскихъ кгвалтовне и безправне зъ кгрунтовъ и урочискъ тыхъ всихъ, почавши отъ месца того Кремяного Пяту,... съ тое слободы кгрунъту на миль три вшыръ и въздлужъ одыймуючи и вытискаючи (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 377); Ты(л)ко упо(р)нє по(з)ваная,... кгру(н)ту на (д)вє милє вши(р) и (в)здлужъ... докола, прє(з) анътєцєсора своєго ѡ(д)няла (Житомирщина, 1639 *ККПС* 209); изба великая белая, на сажний чотыри вздлужъ и вшир (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 242).

ВЗДОЛЖЪ, ВЪЗДОВЖЪ, ВЪЗДОЛЖЪ *присл.* Уздовж, вздовж: Павє(л) Подъво(и)ски(и),... до ты(х) Якуба и Адама,... абы бу(д) на улици Ры(н)ково(и)... нє будовали, алє абы вздо(л)жъ по(д)лє други(х) шото(в) по(д) домами ры(н)ковыми сє ташовали, одъ... пана Ю(р)я // Будзишє(в)ско(го),... напоминаючи, бы(л) по(с)ланы(и) (Володимир, 1616 *ТУ* 258-259); сена стыртъ две, одъна сажни дванадцатъ въздовжъ, другую сажни десят въздовжъ, забрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117); од них пехотою уходячого, улапивши, первей оного з ручници въздолжъ твари пострелили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67).

Див. ще **ВЗДЛУЖЪ.**

ВЗДОХНУТИ *дієсл. док.* Зітхнути: Подо́бно а́жъ на ѡста́тнє(м) сто́пню вз(д)охне́шъ з глѹбоко́сти ср(д)ца, а́лє кто́бы вы́бавилъ нє на́йдєшъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 122).

Див. ще **ВЗДЫХАТИ, ВЗОДХНУТИ, ВОЗДХНУТИ, ВОЗДОХНУТИ, ВОЗДЫХАТИ.**

ВЗДРИГАТИСЕ *див.* **ВЗДРЫГАТИСѦ.**

ВЗДРЫГАТЕЛЬНО *присл.* Боязко, лячно: не дивуйся: не естъ дивно и не естъ вздрыгательно — папежа выклинати и отлучати! (Київ, 1627 *Коп. Пал.* 1092-1093).

ВЗДРЫГАТИСѦ, ВЗДРИГАТЪСЕ, ВЗДРЫГАТИСЬ *дієсл. недок.* (перед чим, на що і без додатка) (*від страху та ін. неприємних відчуттів*) здригатися: Претожъ, поколь се тая розница отъ

кгрунту не упрятнетъ (што на партикулярномъ сеноде речъ неподобъна), вздрыгатись мусять на тое таковое зъедночене (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 512); Страшли́ваѧ в'пра́вдє, прє(д) кото́рою сє́ в'здрига́тъ мꙋ́сить, є́сть Кро́лѧ зе́много вєлмо́жъность (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 15 зв.); Хлѣбъ за́сь и вино́ длѧ тои причи́ны пода́ны сꙋ(т), и́жъ Бгꙋ вѣдома є́стъ лю(д)ской натꙋры сла́бость, зва́ща же́ рѣчи кото́рыи в' оужива́ню нєсꙋ(т), та́жко поно́си(т) и вздрыга́є(т)сѧ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 192).

Див. ще **ВЗДРЫГНУТИСѦ.**

ВЗДРЫГНУТИСѦ *дієсл. док.* Здригнутися: Чє́мꙋ нє вышпоча́єшъ ѡ Никола́ю Єв(г)лскїй ро́зꙋ(м)... Чему ѡшꙋкива́є(ш) сєбє́ и и́ны(х) ѡблꙋдными силлоги́смами; И го́ло(с) чини́ти, ѡ(т) Єв(г)ли́ста рєче́ный ѡ рєча(х) створе́ны(х), и ѡ и́номъ зраже́ню, кꙋ нєстворе́номꙋ Бо(з)ствꙋ натѧга́ти нє вздрыгнꙋлєсьсѧ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 259).

Див. ще **ВЗДРЫГАТИСѦ.**

ВЗДУМѢВАНЄ *с.* (*стп.* zdumienie) здивування, подив: ср(д)ца так' я́снє ѡсвєцо́ных' и вєлмо́жных' Панѡ́въ покрє́вныхъ.., я́ко тє(ж) и всєго // Правосла́вного Дꙋховє́нства, тѧ(ж)ки(м) вздꙋмѣва(н)єм' сꙋть ѡтѧгчо́ныє (Київ, 1641 *МІКСВ* 362-363).

ВЗДУТИ *дієсл. док.* (що) (*про хвилі*) підняти: мо́рє... валы свои бꙋрли́вє коу горѣ вздꙋвши, и(з) грани(ц) сѧ сво́ихъ вынє(с)ши, абы... в'вє(с) свѣ(т) затопи́ти ква́пилосѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 104 зв.).

ВЗДУШОКЪ *див.* **ВОЗДУШОКЪ.**

ВЗДЫХАЛНИЦЯ *ж.* Вл. н.: тая гора оттоль называется "Вздыхалницею", ижъ, высокою будучи, люде идучи вздыхаютъ, а на верхъ вшедши отдыхаютъ спочиваючи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 970).

ВЗДЫХАЛНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Вл. н. *ж.*: по конє(ц) мостꙋ прилєгла гора на (й)мѧ клинєцъ... А дрꙋгаѧ тамъ же подалє(й) вышъша на (й)мѧ вздыхальнєѧ (1552 *ОКЗ* 34); На той горѣ въ Кіевѣ, гдѣ стоялъ (которую зовутъ нынѣ "Вздыхалною", якобы отъ того, ижъ на ней... отъ трудовъ отдохнулъ...)... церковъ... была поставлена (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 970).

ВЗДЫХАНЄ, ВЗДЫХАНИЄ, ВЗДЫХАНЬЄ *с.* Зітхання: Чого инъшимъ способомъ ратова́ти нє могꙋчи мꙋситъ нарєка(н)ємъ вздыха́н(и)ємъ, и слєза́ми ча́сто бѣдꙋ свою нагорожа́ти (Острог, 1587 *См. Кл.* 17); змилꙋйсѧ на(д) слєза́ми вдови́нными и вздыха́ньѧ сиро(т) // нє ле́гцє собѣ ва́жъ (Острог, 1614 *Тест.* 158-159); Пе́рвєй воды слєза́ми тва́ри оумыва́ємъ. Пе́рвєй хлѣба вздыха́нємъ, дшꙋ посылаємъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 4); Бгъ всємогꙋщій, прєступлє́нїє волѣ своєи чєрє(з) грѣхъ, бѣдномꙋ члкꙋ, длѧ щєгꙋлного жа́лю, пла́чꙋ, вздыха́нѧ, и пока́нїѧ сєрде́чногѡ, за ѡсвѣдчє́нєм' прє(д)сѧвзатїѧ попра́вы живота, ѡ(д)пꙋща́єтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 906).

Див. ще **ВОЗДЫХАНЇЄ.**

Пор. **ВЗДЫХАТИ.**

ВЗДЫХАТИ, ВЗДЫХАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (*посилено дихати від утоми*) зітхати: тая гора оттоль называется "Вздыхалницею", ижъ, высокою будучи, люде идучи вздыхаютъ, а на врхъ вшедши отдыхаютъ спочиваючи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 970).

2. (за що і без додатка) (*під впливом якихось почуттів*) зітхати: якожъ тоу́тъ побо́жного и свѧтобли́вого дша члка оумыслꙋ на то́є смо́трѧчи, нє ма́єтъ в'здыха́ти, нє ма́є(т) стогна́ти, нє ма́єтъ пла́кати (Острог, 1598 *Отп. КО* 16); Малжо́нка позоста́лаа, та́жко в'здыха́єтъ: и повтѡ́рє Вдо́въство своє оплакива́єтъ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 4); Алє є́щє зе́млю лю́би(ш) ви́дѣти, и на пѣнѧзѣ и зо́лото позира́ючи вздыха́єшъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 299), мѣ(й) жє ѡсти(д)но(ст) всѣ(х) твои(х) грѣхо(в) и за повшє(х)нїи вы́стꙋ(п)ки з ѡсо́бна жа́лꙋ(й) и вздыхай (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 52); Мои то грѣхи Дво обнажи́ли Сна тво́єго, в то(м) гробѣ зложи́ли. Мнѣ, горкосмꙋтнє присто́и(т) рыда́ти, Та́жко вздыха́ти (Львів, 1631 *Волк.* 21 зв.); да́рїй... по́чалъ та́жко вздыха́ть и ре́вно пла́кать (серед. XVII ст. *Хрон.* 423).

3. (на кого) Ремствувати, нарікати: ѡ́нъ злє набы́въ, а и(н)шїє оужива́ют'. єго проклинаю(т), а и́нши(м) оугожаю(т). на нє́го вздыха́ютъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 118); мнихо(в) котрыє то та(м) тою сѧ типографїєю ꙋ ва(с) бавѧть захо́вꙋ(й)тє и(х) собѣ и милꙋ(й)тє, абы з радо́(с)тю таковоє дѣло ѡ(т)правовали, а нє вздыхали на кого з ва(с) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 387, 2 зв).

вздыхати до христа; ко Господу Богу вздыхати — молитися, звертатися до Бога (Христа): Та(м) на цви(н)тарѹ пла(ч)ливе вздыхала До хр(с)та (1636 *Лям. о пр.* 9 зв.); нашѣ посланцѣ... ся дивовали такъ тежъ и на болвана розлупленого въ мѣстѣ Вавилонѣ, що также своими очима видѣли и ко Господу Богу вздыхали (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 712).

Див. ще **ВЗДОХНУТИ, ВЗОДХНУТИ, ВОЗДХНУТИ, ВОЗДОХНУТИ, ВОЗДЫХАТИ.**

ВЗДЫХАЮЧІЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто молиться, звертається до Бога: Іѡвъ, Твéрдъ, любáй Ба, а(б) болѣючій, а(б) вздыхáючій, тéрпачій нéпріазни (1627 *ЛБ* 213).

ВЗЕЙСТІЄ, ВЗЕСТІЄ, ВЗЫСТІЄ *с.* Вознесіння: На óвомъ Єднáкъ мѣсцѹ ѡ(т)хожéніє прєди́вноє Єгѡ по Воскрéсєнїѣ на Нб(с)а Взéйстіє называ́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 534); Цр(с)тво Нб(с)ноє Єстъ и при́стіє Хво, котóроє намъ... на нбо взéстіє даровáло (Там же, 798); Єв(г)лїє,... дóбрыѣ вѣсти ѡзнаймѹєтъ намъ... то єстъ, ѡ(т)пѹщéніє грѣхѡвъ, справєдли́востъ, взы́стіє на Нбо (Там же, 827).

ВЗЕТЄ *див.* **ВЗЯТЄ.**

ВЗЕТИ *див.* **ВЗЯТИ.**

ВЗИВАТИ *див.* **ВЗЫВАТИ.**

ВЗИИТИ *див.* **ВЗЫЙТИ.**

ВЗИМѢ *присл.* Узимку, *діал.* взимі: Тимошъ... отъ роботъ инъшихъ и податков воленъ, кромъ абы в лѣтѣ пчолъ в пасецѣ пилновалъ, а в зимѣ добытокъ на оборе дозыралъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 299); мы́ чоты́ри пóсты // въ Рокѹ пóстимъ, а мєнови́тє навєснѣ вєли́кїй пóстъ, въ лѣтѣ Ап(с)льскїй, восєни Спсо(в)... а възимѣ Рожєствéнный (Київ, бл. 1619 *О обр.* 156-157).

ВЗИРАНЄ *с.* Погляд, споглядання; ѡчїи нáши(х) нб(с)ною свѣтлостю ѡсвѣчєны(х), нєвстыдли́вы(м) взира(н)єм нє потємнáймѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 913).

Див. ще **ВОЗРѢНЬЄ.**

Пор. **ВЗИРАТИ.**

ВЗИРАТИ, ВЗЫРАТИ, ВЪЗИРАТИ *дієсл. недок.* **1.** (на кого, на що) (*дивитися час від часу*) поглядати, споглядати, дивитися: бѣсовє помышлéнїа... члка назирáютъ: єслиса гнѣваєтъ, гнѣвли́вого на блюзнѣрьство и оубїйство привóдатъ, аще съ пóхотю на жєноу възирáєтъ чѹжоую, на блоýдъ привóдатъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 8); И было кгды оуѣдáли змїй члка, взирáючи на змїю онѹю мѣданѹю, здорóви бывáли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 54); Хєрѡви́ми... Лица своа закривáютъ Крилѡ́ма, нєсмѣющи ясно възирáти на лицє є(г) (Чернігів, 1646 *Перло* 162).

2. *Перен.* (на що) (*брати приклад з чого-небудь*) дивитися: Спрáвы и житїа сты(х) дла того на писмѣ соу(т) на(м) ѡставлєны. абы(х)мо... спрáвовалиса в'зирáючи на и(х) побо(ж)ноє житїє (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 178 зв., на полях); повинныcмо зáвшє взирáти на прєсвѣтлоє лицє мáтки нáшєи црквы сиóньскои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 55); ѡ стоблíвомъ... тогѡ Єп(с)па животѣ вѣдомо є(ст) всѣмъ, окомъ дхóвнымъ взирáючымъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 83).

3. *Перен.* (на кого, на що) (*брати до уваги що-небудь, зважати на кого-, що-небудь*) дивитися (на кого), пам'ятати (про що): Прóтожъ мы взирáючи... на всѣ дєкрєта... и нáшєго оутвєржéнїа Гєдєона Болобана... по(д) дéкрєтомъ зоставуємо (Берестя, 1591 *ЛСБ* 188); запрѣ(н)єса самого сéбє того по нáсъ потрєбѹєтъ, абы́смо на Бга бáрзѣй взирáли ни́жъ на сами́хъ сєбє (Київ, 1632 *МІКСВ* 282); братия тєды взыраючы на дорого(ст) ка(ж)до(й) рєчы... чы(н)шу ѡному наняти нє хотѣли (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.).

Див. ще **ВОЗИРАТИ, ВОЗРѢТИ.**

ВЗИРАЮЧІЙ *дієприкм. у знач. ім.* Споглядач, споглядальник: Тогды на óного оужа взирáючїѣ, ѡ(т) тєлéсноѣ дочáсноѣ смéрти ратóваны были (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 768).

Див. ще **ВЗИРАЮЩИЙ.**

ВЗИРАЮЩИЙ *дієприкм. у знач. ім.* (*цсл.* взираю щии) те саме, що **взираючїй:** Мѣданаа змиа або гáдина пóки на зємли лєжáла іилта(н) я́домъ и трѹти́зною якобы заражáла и взирáющи(м) на нєи стрáхъ яки(й)сь приносїла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 231).

ВЗИСКЪ *див.* **ВЗЫСКЪ.**

ВЗЛЕТЫВАТИ *дієсл. недок.* (ку чому) (*про розум, пізнання, думку*) злітати, підніматися: Наслѣдѹймо Стыхъ шєстокрилáтыхъ прирожéна, и з бóазню и набожéнство(м) ѡсторóжными скры(д)-

лами то́є, чого́ быса мѣлъ ро́зѹмъ на́шъ довѣдовати и ба́дати, закрива́ймо. кгды а́лбо кѹ прєвынє́слымъ и прєвыша́ючимъ вса́коє ство́рєноє прирожє́ніє вєлмо́жностємъ Бо(з)ства высо́ко взлєтыва́ти порвє́тъса: а́лбо кѹ выбада́ню спора́жєныхъ прє(з) нє́го нєвы́слѣжєныхъ ты́хъ кото́рыи сѹ́тъ рє́чєй и спра́въ вст́ѹповати схочє(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 305).

Див. ще **ВЗЛѢТѢТИ, ВОЗЛЕТАТИ, ВОЗЛЕТОВАТИ, ВОЗЛЕТѢТИ.**

ВЗЛЕТѢЛЫЙ *прикм. (який летить)* летючий. летучий: высо́кω взлєтѣлогω пта́ка, взро́кѹ чл҃вчогω быстрость дойти нє мо́жєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 303).

ВЗЛЕЧИ *дієсл. док.* (на кого і без додатка) Лягти: А Павєлъ взлє́глъ на нє́го, я́ко Єлиссєй на сына //... и ωжи(л) млодє́нє(ц) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 111-112); Онъ... нє схили́лъ колѣна, нє сѣлъ, нє взлєгъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* (Передм. II), 6 зв.).

Див. ще **ВОЗЛЕЧИ.**

ВЗЛИВАТИ *дієсл. недок.* **1.** Помазувати (*про церковний обряд*): Нє ви́дишъли што на(д) оумє́рлыми чи́нимо... вь но́выи ша́ты оболоча́ємо и́хъ,... ми́ро и оли́вѹ взлива́ємь (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161).

2. *Перен.* (що на кого) Залишати, передавати (що кому): права налєжачоє с тою(ж) мо(ц)ю такъ яко мнє до того часѹ слѹжило и приналєжало на нихъ дєтє(й) моихъ взливамъ и записѹю вєчъными часы сынови моємѹ (Луцьк, 1585 *ЖКК* I, 278).

Див. ще **ВЪЗЛІТИ.**

ВЗЛИШЪ *присл.* Надміру, понад міру: о́нъ [сынъ] ω то́є про́си(т), а ла́скавый О҃ц ωбфи́тє вь́злишъ дає́тъ Ємѹ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 30); Єстъ и дрѹга́а ωбфи́тостъ, кото́рѹю О҃ц нашь нєбє́сный вь́злишь покѹ́тѹючи(м) грѣшнико(м) дає́тъ (Там же).

ВЗЛОЖИТИ, ОУЗЛОЖІТИ *дієсл. док.* **1.** (що на кого, на що) Покласти, положити: ωни взложивьши роуцѣ свои на нєго и поймали єго (1556-1561 *ПЄ* 188); Тъгды въйско сторостіно... сплєтшї вѣнєц тєрновый. оу́зложі́лі на голову ємоу (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 53); Поспѣш(и)ласа тогды Авигѣа. и взала с҃. хлѣба, и двѣ бокла́ги вина, и па́ть бара́новъ,... и с҃. ваза́нокъ фи́кгъ, и взложи́ла на ослы (серед. XVII ст. *Хрон.* 233 зв.); *Образно*: Двигнєтъ І҃с махи́нѹ котрѹю зроби́ли, Мои тажкїи грѣхи на ра́мо взложи́ли (Львів, 1631 *Волк.* 14).

2. (що) *(про одяг)* зняти, скинути: воро́титса Аарѡ́нъ до намє́тѹ свѣдѣцства, а взложи́вши ша́ты //ωмы́є тѣло своє (серед. XVII ст. *Хрон.* 121-121 зв.).

Див. ще **ВЛОЖИТИ, ВОЗЛОЖИТИ.**

ВЗЛОЖѢНЬЄ *с.* Покладення: Възложє́ніє: Взложѣньє, наклада́ньє, полицє́ньє, навє́рхъ чого́ вложѣньє (1627 *ЛБ* 19).

Див. ще **ВЛОЖЕНЄ, ВОЗЛОЖЕНЄ.**

Пор. **ВЗЛОЖИТИ.**

ВЗЛѢЗТИ *дієсл. док.* (*піднятися на гору*) вилізти: унѣты подобныи тымъ мужемъ, которыи... замыслили муровати вежу, абы по нюй взлѣзти на небо (бл. 1626 *Кир. Н.* 17); тогды та́а ри́бка єхи́нїи взлѣзши штонабо́лшїи ка́мєнь, и бѹдєтъ имъ хвїяти поты, ажь // са́мѹю ю ты(ж) во́лны мєта́ть бѹдѹтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.-7).

ВЗЛѢТѢТИ *дієсл. док.* (*піднятися вгору*) злетіти: Ста́ло са тє́ды въ вє́чоръ, и взлѣтѣвши пєрєпю́рки ωкри́ли обо́зъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 93 зв.).

Див. ще **ВЗЛЕТЫВАТИ, ВОЗЛЕТАТИ, ВОЗЛЕТОВАТИ, ВОЗЛЕТѢТИ.**

ВЗЛЮБИТИ *дієсл. док.* (*відчути схильність до чого-небудь*) полюбити: другий отрок, взлюбив домовую лежню, печь тѣплую, хату,... и в прожности всѣ часы жития изнурити любячего костырствы и прочими бѣснования и непотребствы (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

Див. ще **ВОЗЛЮБИТИ.**

ВЗМАГАТИ *дієсл. недок.* Змагати: inualesco, is, взмагаю (1642 *ЛС* 245).

Див. ще **ВОЗМАГАТИ.**

ВЗМЕНКА *див.* **ВЗМѢНКА.**

ВЗМОЧИ[1] *дієсл. док.* (*бути спроможним*) змогти: Хто та́мъ тогды стра́шнѹю... сѹ́дїи запалчиво(ст) стє́рпѣти взмо́жє(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 41); Што(ж) тогды оучи́нимω, ґды южъ стра́шный оный Трибѹна́лъ заса́дєть... коли напро́тивъ дє́крєтѹ нѣчо́го мо́вити нє взмо́жємω (Там же, 43).

Див. ще **ВОЗМОЧИ, ЗМОЧИ.**

ВЗМОЧИ[2] *дієсл. док.* Набрати юридичної сили: выводєчи то што сє дотычє(т) тєстамєнтѹ кн҃зя... ω(т)ца тєпєрєшьнєго повода которы(м) сє по(з)ваны(й) щити(т) мєнуючи якобы взглядо(м) ωно(г)

тую часть де(р)жать ме(л) то(г)ды то(т) тестаментъ по(з)ваного намне(й) взмочи не може(т) (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 69 зв.).

ВЗМѢНКА, ВЗМЕНКА *ж.* (*стп.* wzmianka) (*побіжне називання чого-небудь, зауваження про щось*) згадка: жаднои не машъ ѡ покою взмѣнки не маю што бымъ ѡ покою повѣдалъ (к. XVI ст. *Розм.* 23); на многихъ мѣстцахъ за розними окказіами взменку чинилемъ о привѣлеяхъ и прерогативахъ Римского епископа (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 710); По́менъ: В'змѣнка (1627 *ЛБ* 87); Всюды, при всѣхъ немаль чꙋдахъ своѣх', Хс Г(с)дь, ѡ мꙋцѣ сво́ей взмѣнкꙋ до Оучнкѡ́въ чи́нитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 425); Понева́жъ ѡ Кр(с)тѣ взмѣнка оучи́нена // є́стъ, потре́ба а́бы бы́лъ в' пошанова́ню и оужива́ню ча́стомъ (Львів, 1646 *Зобр.* 22 зв.-23).

ВЗНАВЯТИ, ВЗНАВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wznawiać) (що) (*розпочинати що-небудь знову*) відновлювати, поновлювати: Што и чи́ни(т) пре(з) насъ зго́днымъ вы́роко(м), наꙋки ѡблꙋдли́выи зно́сѧчи, А неѡмы́лнꙋю Ѡ(т)цѡ(в) Сты(х) вѣрꙋ взнава́ючи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 133); церковь Божіа... постановила, абы... всѣ писма... огнемъ згладити..., абы и память того... роздору не была, зъ клятвою на тыхъ, которыи бы смѣли взнавяти (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 755).

Див. ще **ВЗНОВИТИ, ВЗНОВЛЯТИ, ЗНОВИТИ, ЗНОВЛѦТИ.**

ВЗНАКЪ *присл.* Навзнак: Взнакъ (*Уж.* 1643, 49).

ВЗНАНЕ *див.* **УЗНАНЕ.**

ВЗНАТИ *див.* **УЗНАТИ.**

ВЗНАТЬ *див.* **УЗНАТИ.**

ВЗНЕНАВИДѢНЪ *дієприкм.* Зненавиджений, ненависний: преложе́ный взненави́дѣнъ быва́етъ. найпотꙋжнѣйшій похлѣбова́ти моу́сит' (Острог, 1607 *Лѣк.* 121).

ВЗНЕСТИ, УЗНЕСТИ *дієсл. док.* (кого, що) (*перемістити знизу вгору*) підняти, знести: порва́ли бѣси симо́на во(л)хва в Римѣ, и в(з)несли его на повѣтрѧ (1596 *ЛЗ* 35); **в гору взнести —** звеличити, прославити: единою бовѣ(м) того исйдора таѧ(ж) м(д)рость пло(т)скаѧ, котораѧ и вм(с) в' тщꙋю сла́вицꙋ ми́ра се́го взбꙋдила, в горꙋ высокомы(с)лїѧ двигнꙋла и взне(с)ла (1598 *Виш. Кн.* 277); **взнести очи —** (*спрямувати погляд кудись*) піднести, звести очі: Іѡанъ Єре́й... сполно́чи вы́пꙋстилъ дꙋха, в' Не́бо взне́сши очи (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 19); **валку узнести** *див.* **ВАЛКА.**

Див. ще **ВЗНОСИТИ, ВОЗНЕСТИ, ЗНЕСТИ, ЗНОСИТИ.**

ВЗНЕТИТИ *див.* **ВЗНѢТИТИ.**

ВЗНИКНУТИ *дієсл. док.* Прорости, зійти: А дрꙋгое [насѣн'е] па́ло на ка́мени, а взни́кнꙋвши оусхло, ижъ не мѣло вѣл'го́тности (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 578).

ВЗНОВЕНЬЕ *с.* Відновлення, поновлення: Кгды теды оуважа́ю, що́ бы за пожи́токъ... ѡ(т)несла цер'ковъ... из' ѡ́ного прида́ткꙋ и ѡ(т) сна поча́ткомъ всего зло́го, и з' затрѧсе́ньѧ и стурбова́нѣѧ всѣго́ свѣта, ты́мъ взнове́ньемъ но́вых' вы́мысловъ (Дермаань, 1605 *Мел. Л.* 27).

Пор. **ВЗНОВИТИ.**

ВЗНОВИТИ *дієсл. док.* (що) Поновити, відновити: и зась, пишучи книжки и друкуючи,... ничого иного в церковъ божію не внесли, только то, що якобы исперва быти мѣло и бывало, взновили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 25); Нѣчо́госмы не придали, нѣчо́госмы не оунѧ́ли, и нѣчо́го не взнови́ли (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 165); Тарасій патріархъ... обавлялся, абы царъ ереси образоборства не взновилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 653); ста́нꙋлъ црь на стꙋпню и постанови́лъ прими́рье пред' г(с)демъ, же́бы ходи́ли з' г(с)демъ и стерегли приказа́нїи егѡ свѣдѣцство, и церомо́нѣи зо всего ср(д)ца, и зо все́й дши, ажь взнови́ли слова прими́рьѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 349 зв.).

Див. ще **ВЗНАВЯТИ, ВЗНОВЛЯТИ, ЗНОВИТИ, ЗНОВЛѦТИ.**

ВЗНОВИТИСѦ, ВЗНОВИТИСЕ, ВЪЗНОВИТИСѦ *дієсл. док.* (*повернутися до попереднього стану*) поновитися: тая ре(ч) тепе(р) на ни(х) ѡ зареза(н)е дитѧти взновиласѧ (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 58); давные жъ то часы полътараста летъ, яко се тая едность взновила (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 311); жаднаѧ сѧ ѡ(т)мѣна ѡ(т) ста́рой гре́ческой црькви не оучини́ла, але сѧ то(л)ко в'взнови́ла е́дность з ри(м)ски(м) косте́ломъ

(Острог, 1598-1599 *Апокр.* 39).

ВЗНОВЛЯТИ, ВЗНОВЯТИ, УЗНОВЪЛЯТИ *дієсл. недок.* (що) Поновлювати, відновлювати: если бы хто на справе разъ собе упустилъ, албо черезъ право былъ отсужонъ, другий разъ того взновяти,... не можетъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 174); костелъ Римскій... згордивши хлѣбомъ квасным, яко живущимъ, которого передъ тымъ в сакраментѣ Господень и Римская церковъ посвящала, откинулъ, взновляючи оное геретицство (1603 *Пит.* 42); ѡ которое вже выбитъе я сама ани потомъкове мое потєгати, и (в)же ѡного ѹзновълятимочы нє бѹдѹ и нє бѹдѹтъ (Люблін, 1618 *ЛНБ* 5, II 4056, 61); всего того не годится и вспоминати, бо и... подъ клятвою соборно заказано, абы того не взновяти и не публиковати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 744).

Див. ще **ВЗНАВЯТИ, ВЗНОВИТИ, ЗНОВИТИ, ЗНОВЛѦТИ.**

ВЗНОСИТИ *дієсл. недок.* Підносити, піднімати: въ(з)двиза́ю, по(д)двига́ю взношѹ (1596 *ЛЗ* 39); Въздвиза́ю: По(д)вига́ю, взношѹ (1627 *ЛБ* 19).

Див. ще **ВЗНЕСТИ, ВОЗНОСИТИ, ЗНЕСТИ, ЗНОСИТИ.**

ВЗНОСИТИСѦ *дієсл. недок.* Злітати, підноситися вгору, підніматися: Пре́тожъ ихъ сла́ва в' нбо якъ стрѣла взноси́ти, И на вѣки сѧ, бѹдетъ, в' людє́хъ голоси́ти (Київ, 1630 *Соб. На г. Стетк.* тит. зв.).

Див. ще **ВОЗНОСИТИСЯ.**

ВЗНОШЕНЬЄ *с.* Піднімання: Въздвиже́ніє: Подвигне́ньє, взноше́ньє, побѹдка (1627 *ЛБ* 19).

Див. ще **ВОЗНОШЕНИЄ.**

Пор. **ВЗНОСИТИ.**

ВЗНѢТИТИ, ВЗНЕТИТИ *дієсл. док.* (*стп.* wzniecić) (що) (*ви́кликати наростання чого-небудь*) розпалити, збудити: обава́мысѧ... абы́стє мѣсто єдности розорва́ньѧ и мѣшани́ны з' згине́ньнємъ, албо прина́мнѣй з' захвѣа́ньє(м) и навонт'ле́ньє(м) ре́чи посполи́той злѹчо́ной, нє взнети́ли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 203); З якові́хъ до́бръ в'знѣтилъ єси то́є зло́є;... длѧ чо́го сталє(с)сѧ те́мнымъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 286).

Див. ще **ВЗНѢЧАТИ.**

ВЗНѢЧАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wzniecać) (що) (*виклика́ти наростання чого-небудь*) розпалювати: припо́мню крива́выє вѡ́йны, котѡ́рыє оумы́слнє па́пєжи ри́м'скіє прѡшлыхъ вѣковъ и часѡ́въ в'знѣча́ли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 180).

Див. ще **ВЗНѢТИТИ.**

ВЗНѢЧЕНІЄ *с.* (*стп.* wzniecenie) розпалення, збудження: они... имъ далѣй, тимъ болше блудовъ причиняли, якъ о томъ взнѣченіи отъ нихъ блуды правятъ, о которых я... нижей (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 772).

Пор. **ВЗНѢТИТИ.**

ВЗНѢЧЕНЫЙ *прикм.* Розпалений, збуджений: Длѧ то́гѡ те́ды ста́нѹли межи ни́ми Агглѡвє, и смѹто(к) з' оди́ст'ѧ Х(с)ва в' ср(д)цах' их' взнѣче́ный, рыхлѡго засъ вєрне́нѧсѧ припомнє(н)ємъ оутѣша́ютъ (Київ, 167 *УЄ Кал.* 302).

ВЗНЯТИ, ВЗНѦТИ *дієсл. док.* **1.** (що) (*про одяг*) підняти, задерти: А кгды то(й) вл(д)ка лу(ц)ки(й) ѹводи́лъ... его [потєя] до ѡлтара тогды при́шє(д)ший вє(р)хъ взня(в) єму кошулю на // голову́ и ѹказа(л) хрєбє(т) (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 45 зв.-46).

2. (що) (*про наклепи, поговір, звинувачення*) звести: такиє... свєдєцъства голыє на сторону єсмо ѡ(т)ложи(в)ши выроко(м) наши(м) гдр(с)ки(м) ѡны(х) жидо(в) росо(ш)ски(х)... на которы(х) тая помова была взнѧта... во(л)ными єсмо вчини(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 8, 61).

Див. ще **ЗНѦТИ.**

ВЗОДХНУТИ *дієсл. док.* Те саме, що **вздохнути**: парасковия... взодхнувши почала молити (1489 *Чет.* 65).

Див. ще **ВЗДЫХАТИ, ВОЗДОХНУТИ, ВОЗДХНУТИ, ВОЗДЫХАТИ.**

ВЗОЙТИ *дієсл. док.* Увійти, прийти: Варвара... взошла на // полату свою (1489 *Чет.* 85-85 зв.).

на крестъ взойти — бути розп'ятим: подобає(т) ми на кр(с)ть взоити. и гвоздьми прободєноу быти и тєрпѣти (1489 *Чет.* 128 зв.).

Див. ще **ВЗЫЙТИ.**

ВЗОЛОЧЕНЪ *дієприкм.* (чим) Прикрашений, оздоблений, прибраний (дорогоцінностями): была таѧ нєвѣ(с)та ѡболочена в одѣ(н)є ша(р)латноє... и взолочєна золото(м) и камє(н)є(м) дороги(м) (XVI

ст. *КАЗ* 643).

ВЗОРАТИ, УЗОРАТИ *дієсл. док.* **1.** (що чим) (*обробити землю*) зорати: а што дво(р)ными сохами ꙋзорꙋть то повинъни всє спратати помолотити (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 48); по(д)даныє пово(р)скиє тя(г)лыє пашню всякꙋю пови(н)ни жати што дво(р)ными сохами ꙋзорати могꙋть (Там же, 57).

2. (що) (*орючи, знищити щось*) розорати, зорати: тꙋ былъ копєцъ алє єго взорали пановє рꙋ(д)кировє (1546 *ОГ* 60 зв.).

ВЗОРИСТОЗЛОТИСТЫЙ *прикм.* Який покритий золотистими візерунками: Прєчы(с)тои з' двома корꙋ(н)ками и(с) камы(ч)ками бляха взористозлоти(с)тая (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 49 зв.).

Див. ще **ВЗОРЫСТОЗЛОЦѢСТЫЙ.**

ВЗОРИСТЫЙ, ВЗОРЫСТЫЙ, УЗОРИСТЫЙ, УЗОРЫСТЫЙ *прикм.* **1.** Взористий, взірчастий: єпєтрахи(л) чи(р)воны(и) взористы(и) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); При то(и) же шкатулє в то(и) жє скрини... оксамиту взористого чо(р)ного локо(т) шє(ст) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 79); побрал... обрусовъ узористыхъ и простых, простирал, пошовокъ (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 316); Завѣса на ца(р)скиє двєрѣ, аксамиту взоры(с)того на бѣло(м) днѣ чє(р)воны(є) квѣты (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 68 зв.); Ізрайль... // ... оучини́лъ ємꙋ ша́тꙋ взо́ристꙋю (серед. XVII ст. *Хрон.* 59-59 зв.).

2. *У знач. ім.* Вл. н.: Аврамъ ꙋзорысты(й) (1649 *РЗВ* 203 зв.).

ВЗОРЪ, ВЪЗОРЪ, УЗОРЪ *ч.* **1.** (*зовнішній вигляд кого-небудь*) взір: Хвали́тисѧ въ пло́ти, възо́ро(м) свои́мъ оугоди́ти (1627 *ЛБ* 143); Рахи́лъ ѡбли́чьѧ ѡздо́бного и взо́рꙋ вда́чногѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 45); до нєго вы́шолъ Мєлхисєдє́къ взо́рꙋ бы́лъ вєлми стра́шногѡ, и хотѣлъ Авра́мъ бѣжа́ти (Там же, 26);

(*зразок кого-, чого-небудь*) взір, взірець, приклад: вша кнѧ(ж) мл(сть)... маючи за(в)жды а та(к)жє прє(д) очи́ма стра(х) и взо(р), яснєроди(в)ша(г) и свѣтло пита́ющаго,... и мно́ги(м) по мно́ги(х) сторона́хъ свѣта... прикла(д) да́ющаго (Острог, 1587 *См. Кл.* 1 зв.); самого сєбє во вси(х) рѣча(х) ста(в) взоро(м) добры(х) ꙋчи(н)ко(в) (II пол. XVI ст. *КА* 536); Рыхло ско́ро гнѣвъ настꙋ́пи(т) Боуд' в' той мѣрѣ всѣ(м) взо́ро(м) (Київ, 1630 *Имнол.* 4 зв.); то скꙋшєньє допꙋсти́лъ на нєго г(с)дь бгъ абы пото́мныи мѣли взо́ръ тєрпли́вости якѡ и з' ста́го Їѡва (серед. XVII ст. *Хрон.* 384 зв.).

2. Погляд, *діал.* взір: ѡбразъ бо єго бѧшє оунилъ и оузоръ єго пєчалєнъ (1489 *Чет.* 239).

3. (*те, що намальоване, вишите, викарбуване*) взір: въ шкатꙋлє(х) нє видє(л) є(с)ми ничого и(н)шого ѡ(д)но шо(л)кꙋ ро(з)ного ки(л)ка золо(т)никовъ а взоро(в) на папєри та(к)жє и(н)шиє взори пописаныє (1578 *ЖКК* I, 122); А кгды при(й)дє(т) до трꙋ(д)нє(й)ши(х) фо(р)мъ тєсати взоры или ритя якоє та(к) будє(т) вє(д)лугъ роботы єму заплата (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); Анна Андрѣєвна Пивничнаѧ ѡ(т)дала до цркви фелѡ(н) Табинꙋ чєрвонока(р)мазинового взорꙋ воднистого (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 54 зв.).

ВЗОРЫСТОЗЛОЦѢСТЫЙ *прикм.* Те саме, що **взористозлотистый:** Крєстъ дєрєвяны(й) срѣбро(м) взорыстозлоцѣсты(м) ѡправны(й) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 4).

ВЗОРЫСТОШКАРЛАТНЫЙ *прикм.* (*про візерунок тканини*) взірчасто-пурпуровий: ѡдѣва(д)ло паня(н)скоє га(т)ласу взоры(с)то шка(р)латнаго (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 73).

ВЗОРЫСТЫЙ *див.* **ВЗОРИСТЫЙ.**

ВЗРАСТЪ, УЗРАСТЪ *ч.* (*цсл.* възрастъ, възрасть) (*довжина тіла людини*) зріст: оузоръ єго пєчалєнъ... оузрастомъ высокъ (1489 *Чет.* 231); пе́рвшыхъ родонача́лникѡвъ на́шыхъ доскона́лы(х) бгъ сътвори́лъ, взрастомъ, сло́вомъ и ра́зꙋмомъ в зꙋпо́лного мꙋжа (Острог, 1588 *Сур.* 1 зв.).

Див. ще **ВЗРОСТЪ, ВОЗРАСТЪ, ЗРОСТЪ.**

ВЗРЕНЄ *с.* Зустріч, побачення: Я... ажъ до (в)зрє(н)я зъ єго кролє(в)скою мл(с)тью комо(р) и прикомо(р)ковъ никому мѣти нє допущу (Луцьк, 1567 *ТУ* 120).

ВЗРОКЪ, УЗРОКЪ *ч.* (*стп.* wzrok) **1.** (*одне з п'яти почуттів — здатність бачити*) зір: ма́ю(т) мо́цъ, нєдоу́жныхъ оуздоровла́ти, прокаже́ны(х) очища́ти, слѣпы́мъ в'зро́къ дава́ти (Острог, 1598 *Отп. КО* 26 зв.); в' тре́ті(й) днь члкъ ꙋме́рлый ѡ(т)мѣна́є(т) взрок' (Київ, 1627 *Тр.* 41); Язы(к)

вълмѣ окрꙋтнє (нєстє́ты(ж)) дрєнтвѣє(т), Взро(к) зрєни́цъ очі́й мои́хъ ѡвшєки слабѣєтъ. Кгды ви́жꙋ, а І҃с мой срóдзє оумирáєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 22); выдрꙋковати казáлємъ... кни́гꙋ, назвáнꙋю Євхолѡ́гіонъ,... Лѣтє́рою, на притꙋпѣлый и́хъ взрокъ читє́лъною, изъ Рꙋбрикою (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 3); **взрокъ взяти** — (*почати бачити*) прозріти: почáло бѣльмо зъ очью єгѡ сходи́ть, якѡ плє́вка яє́чнаѧ, котóрꙋю взѧ́вши тові́ѧ зътагнꙋлъ зъ очью єгѡ и натыхъмѣстъ взрóкъ взѧлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 389 зв.); **взрокъ утѣшати** *див.* **УТѢШАТИ.**

2. (*погляд*) зір: взрóкъ зазростли́выхъ зъ и́дꙋ вє́нцъ помєркáєтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 447); На тóй óнъ óбразъ, кгды прочи́товалъ єго послáнїа, ѡчі́й свои(х) взро(к) напѧтый мѣва(л), и въ нє́го... зрѣнїє своє впóєноє и влѣпленоє мѣлъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 21); Васілі́скъ: змі́й взрóко(м) ꙋбивáючі(й) (1627 *ЛБ* 191); высóкѡ взлєтѣлогѡ птáка, взрóкꙋ чл҃вчого бы́строс̑ть дойти нє мóжєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 303); и та(к)... мо(л)чанїє заховꙋютъ, жє и клобꙋки спoущєныи а(ж) до вѣй ѡ́(ч)ны(х) мáю(т), абы взро(к) блꙋкатисѧ ѡ(к)казіи нє мѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 43); **взрокъ обертати, обернути взрокъ** — звертати (звернути) погляд, увагу: Всѣхъ бовѣмъ сє́рцє Книга тáа проражáєтъ... Котроу́ю охóтнє а пи́льнє читáючи, и взрóкъ свꙋй вдѧ́чнє до нєи обєртáючи (Львів, 1614 *Кн. о св.* 29 зв. ненум.); Ѡбєрнѣмѡ възрóкъ на(ш) оу́мный,... гды приступꙋємъ до тóєи нб҃(с)нои ꙋчты (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 919); **взрокъ колоти** *див.* **КОЛОТИ; розширати взрокъ** *див.* **РОЗШИРЯТИ.**

3. (*думка, судження*) погляд: Нєпщєвáнїє: мнѣма(н)є, вымовка,... ꙋзрóкъ, подозрѣ(н)є, зазрѣньє, довнѣма(н)є (1627 *ЛБ* 75); **взрокъ внутрнїй** — (*здатність розуміти, відчувати*) внутрішній зір: нєхáй васъ застꙋпи(т) Агг҃лъ пєвный провóдникъ... Зратꙋєтъ васъ... зъ пáщєкъ Бѣса Оуѧснитъ вáмъ взрокъ внꙋтрнїи (Вільна, 1620 *Лям. К.* 25); **взрокъ мыслный внурати** *див.* **ВНУРАТИ.**

ВЗРОСЛЫЙ *прикм. (який досяг повної зрілості)* доспілий, дорослий: Трє́таѧ Злóстъ сластолю́біє,... котóроє и выниклому насѣню и възрóсломꙋ въ доконáлость прі́йти нє допускáєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 590).

ВЗРОСНЕНЄ *с.* (*збільшення рослини в процесі розвитку*) ріст: И всѧ Црк҃овъ... ни́мъ намакáєтъ... // вѣлкгóтность... зъ наоу́къ óного бє́рꙋчи:... На взроснє́на дрє́въ въ домоу́ Бж҃омъ плодови́тыхъ (Львів, 1609 *На Злат.* 2 зв,).

ВЗРОСТАТИ *дієсл. недок.* **1.** (*ставати більшим, досягати вищого ступеня розвитку*) виростати, зростати: зачáтый пло(д) въ оутрóбѣ нє зáразъ възростáєтъ въ чл҃вка, лє́чъ помáлє(н)кꙋ формꙋ́єтъсѧ и рóдитъсѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 154).

2. *Перен.* (в що) Втілювати: Нє быва(й)мо южъ бо(л)шє дѣти оумо(м), фѣючисѧ, и слонѧ́ючи сѧ въ всѧ́ко(м) вѣтрѣ нау(к)... и в хи́трости нає́здо(в) облꙋды áлє исти(н)ствꙋючи въ мл(с)ти, абы́смо взростáли в нєго всѣ рѣчи, которы(м) є(ст) головá х҃с (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 222).

Див. ще **ВЗРОСТИ, ВОЗРОСТАТИ.**

ВЗРОСТИ, ВЗЬРОСТИ, ВЪЗРОСТИ, ВЬЗРОСТИ, УЗРОСТИ *дієсл. док.* **1.** (*стати дорослим*) вирости, зрости: Ѡ(т)цє́вє зє́мныи, зъ своєи натꙋры рóдатъ дѣти,... и вшєлѧ́кимъ старáньємъ пи́лнє цви́чатъ ихъ якъ своє потóмство: ни́мъ въ доконáлого мꙋжа възростꙋтъ и настꙋпцами и дѣдичами зостáнꙋтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 282); рє́клъ Іꙋда Ѳамáрѣ нєвѣстцє своє́й: бꙋди вдовóю в домꙋ оц҃а твоєгѡ, áжь ꙋзростє Силóмъ сы́нъ мóй (серед. XVII ст. *Хрон.* 62 зв.);

(*вирости в певних умовах, виховатися*) вирости, зрости: нє ѡ(т) єлисавєѳи сѧ родилъ, алє ѡ(т) мріи прєч҃(с)тоє // д҃вцє с вами оузрослъ (1489 *Чет.* 129 зв.-130); Тóжъ и ѡ Моисє́и, котóрого гды провꙋидѣлъ и назначи́лъ Бг҃ъ, за проводъника и и(з)бави́тєлѧ людꙋ: оучини(л) єго сн҃омъ цóрки Фараѡ́новы: гдє взро(з)ши въ кролє́вскїи бога(т)ства, слáвꙋ, рóскошъ,... всє то знєвáжилъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 79).

2. (*стати більшим у процесі росту*) вирости, зрости: Єгда пакь възросла былина и пло(д) оучинила тогды сѧ оуказаль и коуколь (1556-1561 *ПЄ* 62); цр҃тво б҃жіє... пѡдобно єс зєрняті горчіччномóу́ (!) котороє взявши чл҃кь оувєргъ оу́в огород свой и взьросло и оучнілося дрєвом вєлікым (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 80).

3. (*збільшитися кількісно*) вирости, зрости: спѡсобомъ възрóстꙋ тáкъ възросли и розмóжилисѧ

в людахъ намѣтности грѣха, же ажъ до чужоло(з)ства..., и инши(х) спросностій пришли (Вільна, 1627 *Дух. б.* 218).

Див. ще **ВЗРОСТАТИ, ВОЗРОСТАТИ.**

ВЗРОСТЪ, ВЪЗРОСТЪ, ВЪЗЪРОСТЪ, УЗРОСТЪ, УЗЪРОСТЪ *ч.* **1.** (*довжина тіла людини*) зріст: хто(ж) з васъ... може(т) придати ку взросту своєму ωди(н) локо(т) (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 6 зв.); Сиби(л)ла... была в'зросту цудного. плоти румяной. вдячнои твари (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 78); младенецъ красоты дивнои, в'зросту вышъшего в'кладалъ з'особна на кождого ихъ корωны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64); Не выносися взросту, або зуроды тѣла которое малою ся хоробою псує и шпети(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 16); Тридцати лѣтъ будучи Хс, Крещает'ся: поневаж' станъ взросту и лѣт' тыхъ всѣ грѣхи загортуєт' и ωбыймуєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 898); Немовятка засе же мають ωкрщены быти яко нарыхлѣй не чекаючи съвершенства лѣтъ и в'зросту (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905).

2. (*вік*) зріст: вси ωдинымъ ωбразомъ оустаноу(т) и вси ωдинымъ оузростомъ молодыи и старыи (1489 *Чет.* 374); панъ Семашко... взрост теж паннинъ оказовал, же вже лета мает (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 129); Нехай же мя в живыхъ звѣръцядлахъ сыно(х) моихъ бачитъ, а ласкаве на ихъ малый в'зростъ позрѣвши спомяноути мя не забачитъ (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 9); Тая сума Ганусы, внучъце моей належачая, маетъ быти дана до часу певъного възъросту и постановенъя ей людемъ добрым,... абы в целости была (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 626); тогды... мертвыѣ всѣ з' гробω(в) // в'стануть, в' єдиномъ взростѣ всѣ будут' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 40-41); **възростъ летъ, узъростъ летъ (детинныхъ)** — повноліття: тую суму по възро(с)ту лет их кождому зособне въ ровный дел отдастъ (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85); су(д) нынє(ш)ни(й) тую справу до узъро(с)ту лѣтъ дети(н)ны(х) ω(т)кладаєтъ и завєшаєтъ (Кременець, 1603 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1958, 27 зв.).

3. (*кількісне збільшення*) ріст, зріст: Хр(с)тіане, хотячи помножен'є и в'зростъ мѣти, ви(н)ни себе ґвалтом' примусити до всего доброго (Вільна, 1627 *Дух. б.* (Передм. II), 11 зв.).

Див. ще **ВЗРАСТЪ, ВОЗРАСТЪ, ЗРОСТЪ.**

ВЗРОЩЕНЄ *с.* Зростання, виростання: кгды и в' тѣлѣ ходилъ Гъ... хлѣбъ онъ которий ѣлъ, в' тѣло єго входи(л), и ставалъся подобный с(т). єго тѣлу, ку взрощеню и помноженю подлугъ способу // члчого (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 195-196).

Пор. **ВЗРОСТИ.**

ВЗРУШАТИ, ВЗРУШАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (що) (*міняти, ламати щось усталене*) порушувати: наказую абы и(х) мл(ст) ωбоя сторона... ты(х) грани(ц)... не взрушали (біля Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/Іс, 254, 47 зв.);

(*переривати, припиняти стан спокою*) порушувати: маестатъ Его Святый ображаютъ,... и покой посполитый взрушаютъ (Дубно, 1575 *АСД* IV, 17); не зна(ш)лихмо таковоrо постановлен'я..., абы тыи, на(д) котωрыми старѣиши(н)ство маємо, то туды, то сюды не бѣгали, ани єп(с)повъ згоды добре спокоиной, своєю лестною а фортелною смѣлостью взрушали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 140); панъ хоружий волынъский праву посполитему спротивляєтъ се, покой посполитый суседский взрушаетъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 189);

(*відступати від чогось установленого, звичного*) порушувати: мы вже са(ми)... наслє(д)ко(м) єго мл(ст)и и ко(ж)до(му) сеє право маючо(му) а(л)бо де(р)жачому чинити взрушати и нико(ли) ничи(м) ся вступова(ти) и затру(д)няти... не буде(м) (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34 зв.); Єсли бы хто взрушалъ што ω(т) дωгма(т) Стыхъ... тоє не пристои(т) называти смотреніє, алє преступлєніє (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 128); держѣмо, тоєсть моцно задержуймо, што на(м) Бозским' зраженіємъ ωб'явено єстъ... А ты ω чоловѣчє не злякнешъ ли ся то взрушаючи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 207); они, спротивъляючысе и възрушаючы декретъ их милостей пановъ коммисаровъ,... свички зъ цехов... оддавати наказали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 736);

(*відмовлятися від попередніх намірів*) порушувати: А єсли бы то(т) теперєшній папѣжъ того своєго позволен'я в'зрушати не хотѣлъ, а для того абы ся тоє ярмо на насъ застарѣло, другому албо третєму по єго смерти, хто бы того заборонилъ

(Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43).

2. (що) (*пробуджувати, розбурхувати*) порушувати: то́є жъ оуваже́ньє ро́уск̈ій набо́жный наро́дъ збаве́нья дшєвного пра́гнѹчій, по ны́нѣшній днь такъ в'зрѹша́єтъ, и та́къ ємоу звирхность патрїархо̂въ в' грєціи боу́дѹчи(х) залєца́єтъ, же пе́вные ты́є оурѹга́нья твои, нє ω(т)ва́батъ єго ω(т) ихъ послѹше́(н)ства (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 160);

(кого, що) підбурювати, спонукати: Да́лей почина́єшъ войнѹ зводи́ти, и ва́лкѹ точи́ти, в'зрѹша́ючи мысли проти́вко мыслїй, оу́мыслъ на оу́мыслъ, дшѹ про́тивъ дши, и дхъ на дха (Вільна, 1627 *Дух. б.* 301); Єсли та взрѹшає(т) ср(д)цє твоє або око лѹкавоє. абы(с) кого кривди(л) лихви(л) нєсправє(д)ливє выдє(р). ѹда(и)са до покоры (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 18 зв.);

(що) (*навмисне перебільшувати*) роздувати: алє гєрєти́коу блюзнишъ и вывєрта́єшъ пи́смо спосрє(д)коу бовѣ(м)... всю вѣроу вымѣтоуєшъ а пыта́на и шпыра́на взрѹша́єшъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 126 зв.);

(кого) (*піддавати сумнівам*) переглядати, перевіряти: До которы(х) по(д)писовъ свои(х) ωни сє тєпє(р) нє зънали, бо сє того нє сподєвали, абы и(х) мяно взруша(т) (Київщина, 1600 *ККПС* 133).

Див. ще **ВЗРУШАТИСА, ВЗРУШИВАТИ, ВЗРУШИТИ.**

ВЗРУШАТИСА *дієсл. недок.* **1.** Вирушати, іти: Посла́ли, мо́витъ: Єдно́го ча́сѹ ста́рци Нітрїйскїа горы, ко вєли́комѹ Мака́рїю в' Ски́тъ, про́сачи и мо́вачи, жєбы са нє взрѹша́лъ ве́сь лю(д) до тєбє, про́симъ та прїйди жє́бысмо та ви́дѣли, ни́мъ ω(д)и́дєшъ до Бга (Вільна, 1627 *Дух. б.* (Передм. II), 9 зв.).

2. (ку чому і без додатка) (*хвилюватися, співчувати*) зворушуватися (чим і без додатка): Бы́смо нє оуважа́ли и́хъ бо́лєзни, пєча́ли, и въздыха́нїа, бысмо нє взрѹша́лиса кѹ злитова(н)юса на(д) и́хъ шко́дами ко́торыи поно́сатъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 165); Кто и́ногоса заприт', то є́стъ, албо бра́та, албо слѹги, або кого и́ншого, гды ωбачи(т), жє єго ро́згами сѣкѹтъ, вазєн'ємъ тра́патъ, албо што и́ноє тєрпи́тъ, нє забѣга́єтъ, нє помага́єтъ, нє склана́єтса, аниса жа́днымъ и́ным' спо́собомъ в'зрѹша́єтъ, я́кω зго́ла ω(т)чѹже́ный ω(т) нєго: та́къ Г(с)дь... хо́чє(т), абы́смо тѣлѹ нєфолгова́ли (Київ, 1632 *МІКСВ* 283).

3. (*посилюватися, збільшуватися*) збуджуватися: ро(з)маѣтых' сма́кωв' потра́вы здобыва́ю(т)са... //... имъ бо́л'шєй... подава́но быва́єт', ты́м' бол'шєє жада́ніє взрѹша́єт'са́, и єщє ба́рзѣй жада́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 433-434).

Див. ще **ВЗРУШАТИ, ВЗРУШИТИСЯ.**

ВЗРУШАТЬ *див.* **ВЗРУШАТИ.**

ВЗРУШЕНЄ, ВЗРУШЕНЬЄ, ВЗРУШЕНА, ВЪЗРУШЕНЄ, УЗРУШЕНЬЄ *с.* **1.** Рух, переміщення: Вѣтрыжє, и ви́хрωвє, воз'доу́ха в'зрѹше́на; порѹша́єтъ жєса возъдѹхъ, ω(т) чєтиро́хъ ча(с)тєй свѣта, спра́вою а́гглскою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11 зв.).

2. *Перен.* (*зміна, ламання, руйнування чогось усталеного*) порушення: митрополи(т) и(з) свои(м) това́рышство(м) хота ω(т)стѹпи(л) вѣры гре́чєскои, упорнє и до́тола добра вѣры гре́чєскои държачи явнє штѹрмоуєт' // и до взрѹше́нья є́и даєтъ причи́нѹ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 27-27 зв.); панъ Якгодзинъски(и)... на взрушєнє правъ дєдичныхъ... важилъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 240); ихъ м(л)... на възрушєнє права поводовоє стороны и уходячи тоє справы, нє маючи. тутъ жа(д)ноє конътикгуитатємъ кгрунътовъ, на (з)ражєнє акту тєпєрєшнєго чиня(т) (Київ, 1643 *ДМВН* 247);

неспокій, сум'яття: то́єжъ ты́жъ црковъ... тым'жє спо́собомъ прє(з) мно́гїє вѣки заховыва́ла, нѣжли са ωпрѣснокъ нєква́шоный з'яви́лъ на заходѣ слнца, якобы звѣзда́ юпи́тєрова кѹ взруше́нью и замѣша́нью цркве (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 14 зв.).

3. Кривда, шкода: єстлижбы, чого Божє вховай, за вашою нєдбалостью, котороє ѹзрѹшєньє для Казаков томѹ мєло стати, а панства бы наши который ѹпад, або шкодѹ принали, кѹ чомѹбы вы за то пришли? (Вільна, 1541 **AS** IV, 296).

4. Виникнення, збудження: Илє що є́стъ ра́достного, тоу вспомина́ю: А щώбы до́ взрѹше́на жа́лю, опѹща́ю (Львів, 1616 *Бер. В.* 82).

5. Пристрасть, хвилювання, бажання: Стра́сть, взрѹшє(н)є, єфє(к)тъ (1596 *ЛЗ* 74); Єсли тєды по(д)ча́съ такои твоє́и млтвы повста́нєтъ в'зрѹше́н'є и пожадли́вость тєле́сна,... встань, и оучини́вши,

л҃ поклóнωвъ,... сáдь з'нóвꙋ якъ и пéрвѣй, на цвичé-н'є сѧ в' Бг҃омыслности (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 198); велдадъ, а: Старóє ꙋмилованє áбо цúцок', а(б) бє(з) взрꙋшє(н)ѧ (1627 *ЛБ* 193); жа(д)наѧ фа(н)тáзиѧ проти(в)наѧ чи́стости, гды ω(т)почиваємо, во снѣ на(м) сѧ нє покáзꙋє, або єсли сѧ покáжє... взрꙋшéнѧ и покꙋсы в насъ справити нє може (серед. XVII ст. *Кас.* 94).

Пор. **ВЗРУШИТИ.**

ВЗРУШЕНЪ *див.* **ВЗРУШОНЫЙ.**

ВЗРУШИВАТИ, УЗРУШИВАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) (*переривати, припиняти якийсь стан*) порушувати: А потом Протасью, архимандриту печерскому, того всего под ігуменом пустынским и под старцы пустинскими не искати, а ни того узрушивати (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 8/IV, 161); которꙋюж... менꙋ вы сами и потомки ваши на вєчност мєли дєржати, а ω тоє николи нє мовити и никоторыми причинами тоє мєны нє ꙋзрушивати (Краків, 1539 *AS* IV, 228); позваный... покой посполитый взрушиваючы, по колко кротъ панства цесара Турецкого воевалъ (Варшава, 1597 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 27).

Див. ще **ВЗРУШАТИ, ВЗРУШИТИ.**

ВЗРУШИТЕЛЬ, УЗРУШИТЕЛЬ *ч.* Порушник (спокою, прав): просимо, абы ваша милость,... ратунокъ вчинити рачилъ, якобы тотъ человѣкъ своволный а узрушитель покою посполитого... потухи доброе не односилъ (Київ, 1575 *АСД* IV, 15); сáми тыи взрꙋшúтєлѣ стоє нє мáютъ в собѣ смѣлости и нєвстыдлúвости, абы того прѣти мѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 20 зв.); Исака Долмацкого, яко кгвалтовника церкви Божое и взрушителя покою Посполитого, поимали и... въ той церкви замкнули (Володимир, 1601 *АЮЗР* II, 11); то человѣкъ єст... взрушителем покою и всего христіянства (Львів, 1605-1606 *Перест.* 37).

ВЗРУШИТИ, ВЪЗРУШИТИ, ВЪЗРУШЫТИ *дієсл. док.* **1.** (що) (*змістити, позбавити попереднього положення*) зрушити: Пото(м) д҃нь потъканя ωбра(л) мгли(с)ты(й)... к томꙋ вѣтряны(й), абы и(м) Пѣсо(к) ω(т) вѣтрꙋ ко(н)ми взрꙋшєны(й) в тва(р) и вочи куры(л) (1582 *Кр. Стр.* 45).

2. (що) (*зробити щось всупереч угоді, наказові, закону*) порушити: А єслибыхмо мы сами, або дѣти, або счадки и близкиє наши... мѣли тꙋю менꙋ чимъ взрꙋшити, тот маєт господарю... заплатити двѣстє коп грошєй (Луцьк, 1535 *AS* IV, 10); Ѡ прáвѣ нєпи́сано(м) або звычаю мнóго мóвити нєпотрéба і показова(н)ѧ жє єго ми́трополúтъ и з' вл(д)ками в'зроýшилъ, всѣ то люди вѣдаю(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 20 зв.); хто бы (кольвекъ) напотомъ тое постановенье его хотелъ възрушити? (Вільна, 1599 *Ант.* 725);

(*перервати, припинити стан спокою*) порушити: кнѧзь Дмитръ // ... в спокойномъ краю вчинил замєшанє и покой посполитый взрꙋшил (Книшин, 1554 *AS* III, 163-164); За которымъ таковымъ кгвалтовнымъ и безправънымъ поступком своим, право посполитое зквалътивъшы, и покой суседский взрушывшы, в вины за то... попали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 351).

3. (кого, що) Підбурити, під'юдити, настроїти: наветь, будучи простим человѣком, выжилъсе (!) турбацію чинити в Речи Посполитой,... увесь народ рускій подвигнути и взрушити, и непокой вчинити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); нє тá(к) бовѣмъ злóсти котóры(х)сѧ допꙋщáємо, мóгоу(т) єго в'зроýшити на гнѣвъ, ѩ́къ то кг(д)ысѧ нє хóчємо полѣпшити напóты(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 72); которая речъ, въ Константинополи подъ вечеръ оголошена бывши, посполство до бунту великого взрушила (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 621); дꙋхъ подоѝзрéньѧ взрꙋшитъ, мꙋжа протúвъ жонѣ своéй (серед. XVII ст. *Хрон.* 130);

вúкликати, збудити: Абы нáглый... мóй ω(т)-єздъ... нєякого оусєдє, (!) оý нáшихъ подивéньѧ нє в'зрꙋшил' (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 1);

підняти, скерувати, спрямувати: оусмири и оутúшъ в'зрꙋшóный на нáсъ гнѣвъ Б҃жї́й и погúбєль (Київ, 1627 *Тр.* 670).

4. (кого чим) (*пройнятися співчуттям до себе чи когось*) зрушити, зворушити, розчулити: А умоцованый его милости,... будучи жалемъ взрушоный зъ такое легкости пана своего, мовилъ, до... старосты, же тые слова самъ ваша милость... пану Борышовскому, ку срамоте и обельженю его милости, мовити росказалъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I,

313); Нехай та взроуши(т) достѹпенье збавенья твоего, роускій набожный народе (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 156 зв.); Гды бовѣмъ дш҃а оуймется Г(с)да, и Г(с)дь к' ней мл(с)рдіемъ и мл(с)тю в'зрѹшеный, приступѹетъ, и злѹчаетъса з' нею (Вільна, 1627 *Дух. б.* 360); Ѡнъ теды Лео мл(с)рдіем' противъ оубогого взрѹшоный, гѹстый лѣсъ весъ перезрѣлъ (Київ, 1631 *Син. Тр.* 813).

Див. ще **ВЗРУШАТИ, ВЗРУШИВАТИ, ВЗРУШИТИСЯ, ВЗРУШОВАТИ.**

ВЗРУШИТИСЯ *дієсл. док.* (чим) Сповнитися, пройнятися: коли г(с)дь взбѹдилъ сѹдьи за часѹ ихъ взрѹшилсе милосердье(м) и слѹхалъ вздыханьа оутиснены(х), и выбавла(л) ихъ з мордерства пѹстошачи(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 173 зв.).

Див. ще **ВЗРУШИТИ, ВЗРУШАТИСА.**

ВЗРУШОВАТИ *дієсл. недок.* Рухати: Движу: Взрѹшѹю, працу задаю (1627 *ЛБ* 29).

ВЗРУШОНЫЙ, ВЗРУШЕНЪ *прикм.* Зруйнований, порушений: бачачы мы тые речи быт барзо шкодливые и покой посполитый взрушоный, напоминамы то, якие помененые старосты наши... и оним того на потомъ не допущали (Краків, 1605 *ЧИОНЛ* XV-3, 130); И мы прсто братїе... идѣмо до Ха, и не ѡстѹпаймо ѡ(т) него,... бы лѹкавы(х) // дѹховъ навал'ности и небез'печен'ства, взрѹшены и по(д)несены были (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 443-444).

ВЗРѢНІЄ *с.* (*погляд*) зір: и взрѣніе е(г) было ясно яко блискь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 41 зв.).

ВЗРѢТИ *див.* **УЗРѢТИ.**

ВЗСТУПИТИ *див.* **ВСТУПИТИ.**

ВЗСЫЛАТИ *дієсл. недок.* (що) Віддавати: Хс Бгъ нашъ Єстъ: которомѹ мы честь, славѹ, и поклон', взсылаемо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 578).

Див. ще **ВОЗСИЛАТИ.**

ВЗУВАТИ *дієсл. недок.* (що) Взувати: ѡсвобоженомѹ ѡ(т) грѣха... боты дла небезпеченства на ноги его взѹваютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 33).

ВЗФУНДОВАНЫЙ *дієприкм.* Спонсорований, оплачений: вси убиры..., штомъ я коштомъ своимъ посправовалъ, мають зостати въ церкви презъ мене збудованой и взфундованой во имѣнью... Пирковичахъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 231).

ВЗЧИНЕНЫЙ *прикм.* Названий, перелічений: Но ижь то(й) Ива(н) дрѹка(р) помысли(л) бы(л) бо(л)ше кни(г) ремесла своего дрѹка(р)ского на потребѹ церква(м)... выдати, Нащо зближи(л)ся бы(л) зо всѣми варстаты ѹсѣ зо всѣми належачими штуками застави(л) взчиненое имя до жидо(в) в суме немало(й), в по(л)торы тисячи золоты(х), щого ты(ж) и до(л)ги своя плати(л) (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1).

ВЗЪВЫШЕНЄ *с.* Звеличення: тое пониженіе не и(н)шее е(ст), то(л)ко в то(т) ро(в) оупаденїе, тое за(с) в(з)ъ(вы)ше(н)е не и(н)шее е(ст), то(л)ко оуготова(н)е нападе(н)е (1599 *Виш. Кн.* 214 зв.).

ВЗЪЛЕТИТИ *дієсл. док.* Злетіти, піднятися: латвей на долъ до преисподнихъ спасти, анижъ на высоту взълетити! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1047).

Див. ще **ВОЗЛЕТѢТИ.**

ВЗЪНЕНАВИДѢТИ *дієсл. док.* (що) Зненавидіти: ю(ж) мысли(т) я(к) миръ то(т) до ко(н)ца в(з)ъненавиди(т) и ко бѹдѹщемѹ вѣкѹ дѣлы добрымиса оуготови(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 229 зв.).

Див. ще **ВОЗНЕНАВИДѢТИ, ЗНЕНАВИДѢТИ.**

ВЗЫВАНЄ, ВЗЫВАНІЄ, ВЗЫВАНА, ВЪЗЫВАНЬЄ *с.* **1.** Поклик, заклик: а прето таковыи ѡ(т)поущаю(т) вшисткы справы ха избавитсла своего и го(р)дать его стымь взыванамь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 19 зв.); дрѹгое шаленство конста(н)тина копронима, который декрето(м) поублічны(м) и заказо(м) взывана сты(х), на помо(ч) ѹсилова́лъ ѡбалити, и выкыноути ѡ(т) инши(х) артикоуловъ вѣры хр(с)тїанской (поч. XVII ст. *Проп. р.* 238): мало ты(х) котѡрыѣ на Єгѡ взываніе дбают' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 424);

молитва: превелебные отцове... отправивши звычайные молитвы и възыванья Духа Светого, день одинъ до зачатья собору на послы... ждали (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 188); всѣ вѣрили,... ижъ взывана сты(х) е(ст) порожне постановенное, понева(ж) моватъ оушей не маютъ, жебы нашѣ млтвы выслоухывали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 238).

Пор. **ВЗЫВАТИ.**

ВЗЫВАТИ, ВЗИВАТИ, ВЗЫВАТЬ, ВЪЗЫВАТИ, УЗЫВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, що) (*скликати, запрошувати, кликати*) взивати, узивати: пытали есмо, водлугъ обычая права, по три светка к

собе взиваючи, кождих з особна,... чие то озера суть? (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 42); до жадныхъ листовъ, и справъ, и // становеня, отъ небожъчика владыки Борзобогатого взывани не были (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 219-220); А такъ ли бы которы(й)-колъвєкъ в тамошнємъ краю хр(с)тиянъски(й) члкъ з вами нєблгословєнными и ω(т)лучєнными людми хотѣлъ ȣ приязъни жити и васъ в домы своє взывати тогды и таковы(й) кожды(й) под тоєжъ нєблгословєниє бжиє... подълєгати повинєнъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); в то́мъ Па́то(м) стѣ лѣтъ жилъ Стый Авгȣсти(н), кото́рый ω(т) Цара́ Θеωдо́сіа на то́й Єфе́скій Съборъ бы́лъ взы́ваный (Київ, бл. 1619 *Аз. В.*); incalo, взиваю (1642 *ЛС* 229); **взывати до права** *див.* **ПРАВО**;

волати, кричати: И взыва́ли вєли́кимъ го́лосомъ до нба мо́вєчи: Г(с)ди на тєбє са надѣємъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 480 зв.);

(кого, що, до чого) прикликáти, закликáти, спонукати: Бо ся не выноситъ надъ иншіе папежи, предки свое, и овшемъ многихъ ихъ маетъ за светые и взываетъ ихъ до Бога о [п]ричину (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 155); възыва́ю, заклика́ю (1596 *ЛЗ* 37); в'зыва́лємъ тєды на по́мочъ о(т)цєв'ски(х) богώвъ мо́ихъ, а́лє ωни ω мнѣ нє дба́ли (Дермань, 1604 *Охт.* 10); и того́ та́к ωкрȣтного, и бє(з)бо́ж'ного извѣра вла́снє анѣ(ж)ли чоловѣка, до покаа́ніа взыва́є'т (Острог, 1607 *Лѣк.* 19); кото́роє то позре́ньє, вса́когω рожа́ю цвѣтков' ми́лаа ро́зно(ст) справȣєтъ погладаю́чи(х) на сєбє, в'зыва́ючи к' позрѣн'ю; и мимоходачихъ задєржива́ючи (Київ, 1628 *Лим.* 6 ненум.); То ты́л'кω тоїъ збыва́єтъ, абы́с'тє вы ωхо́тнє и набо́жнє до тако́вы(х) ω(т)правова́на и заживана Таємниц', та(к) самы́х' сє́бє, я́кω и послȣша́ющи(х) васъ, побȣжа́ли, взыва́ли и в'правова́ли (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 6);

(до чого) покликатися (на що), згадувати, називати (що): и на то́жъ ча́съ в' пра́вдѣ пола́ньє Єлє́а до стыхъ по́двигωвъ посвача́ємого взыва́лъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 16).

2. (кого, чого, до кого) звертатися з благанням, просьбою, молитися: а коли(ж) оузывали га ба. тєды ты(ж) и(з)бави(л) и(х) ω(т) бѣдь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 216); и та́къ тро́хы ω(т) сна ω(т)стоупивши г(с)да гора́чи(м) ср(д)цє(м) и мо́длами взыва́є(т) жєбы са зми́лова́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 297); Го́ловȣ до зємлѣ прєхила́ючи, якъ мыта́ръ взыва́й з' скрȣхою вл(д)кȣ (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 200); Бȣдєтъ ли взыва́лъ до мєнє вы́слȣхаю єгω бо́мъ є́сть милосе́рдный (серед. XVII ст. *Хрон.* 100); **взывати има, имени (о имени) взывати** (кого) — взивати ім'я (господнє), звертатися з мольбою, молитвою (до кого): з'бȣдова́лъ... олта́рь г(с)дȣ, и взыва́лъ и́ма єгω (серед. XVII ст. *Хрон.* 21); Ѡныи бо́вѣмъ, мо́ви(т), полєгли и оупа́ли. А и́мєни Га Ба взыва́ючи(м) повста́ніє и ωсто́аніє ωповѣда́є(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 189); ω имєни г(с)днє(м) взываємо, и проси(м) (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 155);

(чого) просити, благати: бє... ωто стою прє(д) тобою ȣбо́гій нагій, ласки жада́ючи, и мл(с)рда взыва́ючи (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 45).

3. (кого) Величати, прославляти, славити: Видѣли соуть дщери Иерусалимскіа есть а // преблагословеную соуть ю взывали царевны, а мужніи жоны хвалили соуть ю (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54-55); А обачишъ ясне, ижъ николи не блюзнилъ селенія Божого,... и николи не заказовалъ хвалити Бога правдивого, ани светых взывати, але еще самъ вси светые хвалитъ, оныхъ взываетъ и празники ихъ светитъ кажетъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 153); А такъ ты Ба и Стыхъ єго похвала́й, чти, вєлбь, и взывай Ба, я́ко створитєла,... а Стыхъ Бжихъ, яко створе́ніє Сто́й ωжива́ючєй Тр(о)ци (Київ, бл. 1619 *О обр.* 97); И ти ω ныы́й Григорій... в' своємъ Ге́лмѣ шлахе́цтва того па́торо́га за знакъ собѣ ма́ючи: взыва́й єно́ Бга (Київ, 1625 *На г. Долм.* 2).

ВЗЫВАТИСА *дієсл. недок.*(що) Мати назву, називатися: кажи ми бѣсє ка(к) взываєтса имя твоє (1489 *Чет.* 33 зв.); алє абы́ єси зналъ ижє єдина глава, замыкаєт в' собѣ кол'ко зачаль и што єсть в нєй написано Ты(ж) дла людіи законоу рим'ского, сирє(ч) латинань ижє в нихъ нє взываю(т)са зачала єдно // капитоулы. А по нашємоу языкоу главы (1556-1561 *ПЄ* 443-443 зв.).

Див. ще **ВОЗЫВАТИСА**.

ВЗЫВАТЬ *див.* **ВЗЫВАТИ.**

ВЗЫЙТИ, ВЗИЙТИ, ВЪЗЫЙТИ, УЗОЙТИ, УЗЫЙТИ *дієсл. док.* **1.** (*піднятися вгору*) зійти:

люди... оузышли на гороу (1489 *Чет.* 234); Стоить замокъ на горє нєвысоко(й) алє прикро(й) ѹзо(й)ти нє(ль)га со въсихъ сторонъ а вода ѡколо вє(з)дє (1552 *ОВол. З.* 195 зв.); оуз(д)рѣв'ши і҃с народы и в'зышолъ на гороу и сѣль тамо (1556-1561 *ПЄ* 30); И взы́йдє Аа́рѡнъ жрє́ц' на горѹ Оръ..., и оумрє тѹ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6 зв.); **взыйти на крестъ** *див.* **КРЕСТЪ;**

вознестися, здійнятися: вєлікый то ди(в) тє-лє(с)нє възыити на ѡбла(к) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 76 зв.); пр҃(с)тал бц҃а нє зара(з) з сы́но(м) взышла на го́рный оутѣ(ш)ны(й) за́мо(к) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 275 зв.); Нѣхто нє взишо(л) на нє́бо, ты́л'кѡ той кото́рый з' нє́ба з'ишо́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 763); гдє дѹша замы́слитъ та́мъ ѡна́ зара́зомъ ста́нє; во (м)гновє́нїю ѡ́ка, и з' Нб҃а на́ зємлю сийдє; и ѡ(т) зємлѣ на́ Нб҃о възы́йдє (Чернігів, 1646 *Перло* 165);

(*про дим*) піднятися, здійнятися: дв҃(д)ъ мови(т); в'зыйдє ды(м) гнѣво(м) єго и о́гнь ѡ(т) лица єго запа́ли(т)сл. оу́глл роспа́ли(т)ся ѡ(т) нє́го (Вільна, 1596 *З. Каз.* 5 зв.).

2. (*про небесні світила*) зійти: И вє(л)ми рано въ єдиноу ѡ(т) соуботь приш'ли на гробь оно южь сл҃нцє в'зышло (1556-1561 *ПЄ* 196); нєкоторыє зє(р)на пали при дорозє... А кгды сло(н)цє взышло выгорєли (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 12 зв.); Звѣзды, гды сл҃нцє взы́йдє(т), потємнѣва́ютъ (Київ, 1625 *Злат. II.* 127); Взыйдѣтє всѣ днє́сь Сїѡнскїи зо́ри, ѡмы́вши тє́мность в' Роксола́нскомъ мо́ри:... И засвѣтѣтє (Львів, 1642 *Бут.* 8 зв.);

перен. (*про правду, справедливість*) з'явитися: намъ во тмѣ бывши(м). взышло солнцє правєдноє (1489 *Чет.* 18 зв.); Ѡ ди́во, правда якъ сл҃нцє на зємлю взышла́ (Львів, 1616 *Бер. В.* 81); А свѣтлозорнои, ночи ся ознаймило: ґдыж внєй, солнцє справєдливости взыйти мѣло (Львів, 1630 *Траг. п.* 174).

3. *Перен.* (*досягти високого рівня, духовно вдосконалитися*) піднятися, піднестися: х҃с... взышо(л) на самоу́ю высотоу прєвы́ш'шє всѣ(х) нб҃съ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199); прє́то(ж) єсли и на самоу́ю доскона́лость зно́воу взыйти нє змо́жєшъ, алє // хо́ть ма́ло що ѡ(т) тоє зара́зы плюга́в'ства сє́бє ѡ(т)-да́лишъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 34-35); слѹха(й) тє́ды пора(д)кѹ, кото́ры(м) мо́жєшъ до на(й)вы(ш)шои доскона́лости... бє(з) трѹдности и блѹдо(в), в'зы-(й)ти (серед. XVII ст. *Кас.* 60 зв.).

4. (на що) (*подіяти, відбитися певним чином*) вплинути: Вто́роє събо́рно съзва(в)ши бра(ти)ю правъслав'ны(х) в шко́лѹ рано по проспа́нїи нощно(м) доко́лл єщє мо(л)ва миркал (!) смѹщє́нїє и попєчє́нїє на мы́сль бо(д)рѹю и з(д)равѹю нє възы-(й)дє(т) и нє ѡболѣє(т) промысло(м) зємны(м)..., тогда дасл читає(т) (1599-1600 *Виш. Кн.* 201 зв.).

5. (*про рослини*) зійти, прорости: вышо(л) сѣвєць сѣлти сѣмл своєго, а коли(ж) ро(з)сѣва(л), тєды є(д)но пало пола (!) дорогы..., а дрѹгоє пало на камєн, а коли(ж) взы(ш)ло оувало (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 203 зв.); сѣмл в'зыйдє и в'зростє... бо зємлл плоди(т). напєрєдь травоу, а пото(м) колось (1556-1561 *ПЄ* 141).

Див. ще **ВОЗЫЙТИ.**

ВЗЫМАТИ, ВЪЗИМАТИ *дієсл. недок.* (що і без додатка) Брати, збирати: възимал мюра на ѡсвєщѣнїє со радостью ѡ(т)хожашиє в домъ свои (1489 *Чет.* 92); блажєнѣє єсть давати, нєжєли взымати, бо мылостынл зъ добрыми дєлы и на страшномъ а нєлицємѣрномъ сѹдє Господа нашого бѹдєтъ фалитисл (1577 *AS* VI, 81).

Див. ще **ВОЗИМАТИ.**

ВЗЫРАТИ *див.* **ВЗИРАТИ.**

ВЗЫСКАНИЄ, ВЪЗЫСКАНЇЄ *с.* Розшукування, шукання, пошук: на(м) сл здало, абы на кожлоє лѣто в' ко́ждой єпа́рхїи два ра́зы на́ рокъ єпи́ско(п)скїй собѡ(р) бывалъ, абы посполъ на єдино мѣсцє з'єжджа́ючисл с по́лной єпа́рхїи тако́выи взыска́нїл иста́зовали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 135 зв.); Мы тако, православнии, мудрствуем, вѣруем и исповѣдуем... первѣе познати правдивую божию церковь, таже от церкви вѣдомостию познания о бозѣ взысканием православной вѣры породитися и науку приняти (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 167); Ста-за́нїє: Възыска́нїє, выпытова(н)є, выбадова(н)єсл (1627 *ЛБ* 124).

Пор. **ВЗЫСКАТИ.**

ВЗЫСКАНЪ *прикм.* Який є розшукуваним: Нєпостижи́мый: Нєдости́гнєны(й), нєдого́жєный, єгда испытова́н', и взыска́н', нєпостижє́нъ бѹдє(т) ѡ(т) ищѹщыхъ єго (1627 *ЛБ* 75).

ВЗЫСКАТИ, ВЪЗЫСКАТИ *дієсл. док.* **1.** (що)

Знайти, відшукати: тѣмъ мл(с)рдїє твоє, молю Пáстырȣ мóй,... дȣшȣ мою блȣднȣю; възыщи на пȣти житéиско(м); и принеси въ ѡгрáдȣ Нб(с)нȣю (Чернігів, 1646 *Перло* 28 зв.);

(що, чого) здобути, осягнути; одержати: Побѣдȣ и ч(с)тъ в'зыщє(т),... Звитѧз(с)тва, мóви(т), и пóчести набȣдєтъ, кто даєтъ оупоминки (Київ, 1625 *Кіз. Ходк.* 2 ненум.); оустнѣ хранити имȣтъ свѣдѣнїє, и зáкона ѡ(т) оуст' єгѡ взыщȣтъ, якѡ Агглъ Бга Саваѡѳа єстъ (Львів, 1646 *Ном.* 2 зв.).

2. (през кого) Дізнатися, довідатися (від кого): ѡнъ взыскалъ прєз' тыижь послы, ижъ я идȣ противко брáтȣ моємȣ з' чєтырми стáми мȣжéй (серед. XVII ст. *Хрон.* 49 зв.).

3. (на кого, чого) (*примусити розплатитися*) вимогти, зажадати (від кого, чого): аще кого погȣбиши лѣностїю, или нєрадéнїємъ свои(м), то мȣка єгѡ на тєбє взыскáна бȣдєт' (Львів, 1642 *Жел. П.* 5 зв.); Абы, мóвлю, нємощнѣйшїй братъ нє погиблъ во твоємъ рáзȣмѣ. Крвє абóвѣмъ єгѡ ѡ(т) рȣкъ взыщȣтъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3).

Див. ще **ВЗЫСКАТИСѦ, ВЗЫСКОВАТИ, ВОЗЫСКАТЬ.**

ВЗЫСКАТИСѦ *дієсл. док.* **1.** Віднайтися, знайтися, розшукатися: Неизслѣдовáнны(й): нєвыслѣдовáны(й). нємóгȣчїй взыскáтисѧ, анѣ ссслѣдовáнъ быти (1627 *ЛБ* 73).

2. Шукати, розшукувати: вшолъ оць єє в полату и нє оувиделъ єє взыскалъсѧ со гневомъ и много искалъ // єє и нє нашо(л) (1489 *Чет.* 85 зв.-86).

Див. ще **ВЗЫСКАТИ, ВЗЫСКОВАТИ, ВОЗЫСКАТЬ.**

ВЗЫСКОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (чого) Знаходити; здобувати (що): Абысмо... през... оный прикла(д) вѣрно(го)... патрїарха... которы(й) статє(ч)нє вѣры додръжáвши бȣу ро(з)сѣѧ(л)... мно(з)ство(м) пото(м)ства, ѡ(т)чєства нєзéмного Авраáмова, я(к) гóстѣ а пєр'грим̃овє нá зємли, áлє лѣпшого нб(с)ного в'зыскоуючи достȣповали (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 203).

2. (чого) (*примушувати розплатитися*) вимагати, зажадати: Їис Хс Крóвє ѡвéцъ своихъ словéсныхъ, въ пáствȣ мнѣ повѣрéнныхъ ѡ(т) рȣкъ моихъ взысковáти бȣдєтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4).

3. Зобов'язувати, веліти: ани прє(д) равноднствомъ вєсєнны(м), ани и з' жидами пáсхȣ обходимъ..., а всєгды в' нєдѣлный днь, якъ црковноє предáнїє взыскȣєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 191).

Див. ще **ВЗЫСКАТИ, ВЗЫСКАТИСѦ, ВОЗЫСКАТЬ.**

ВЗЫСКЪ, ВЗИСКЪ, ВЗЫСЪКЪ *ч.* Судовий вирок; виконання постанови суду: ȣмоцованы(й) поводовъ по(з)ваны(х) яко нєсталыхъ з допȣщє(н)ѧ сȣдȣ нинєшнє(г) повторє (*Пошк. — Прим. ред.*) взы(с)кȣ рєчи в по(з)вє написаноє взда(л) (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 30 зв.); ȣмоцованы(й) поводо(в) шляхє(т)ны(й) панъ алє(к)са(н)дє(р) илинъски(й) по(з)ваного... яко нє (с)талого и права нєпо(с)лушъного з допущєнъя Судового на ȣпа(д) взы(с)ку рєчи в по(з)вє нижє(й) инъсєрованомъ... възда(л) на позо(в) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 56); справа... гди (с) взиску была вздавана [?]... на сєимѣ в арешти зостала (Житомир, 1649 *ДМВН* 191).

ВЗЫСТІЄ *див.* **ВЗЕСТІЄ.**

ВЗЫЧАТИ *див.* **УЗЫЧАТИ.**

ВЗЫЧИТИ *див.* **УЗЫЧИТИ.**

ВЗѢХАТИ *дієсл. док.* Заїхати: welmi trudny wschod peszym do zamku, a wozom y konem żadnoju meroju ne może wziechaty (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20).

ВЗЯТЄ, ВЗЕТЄ, ВЗЯТЬЄ, ВЗЯТЬЄ, ВЗѦТЄ, ВЗАТЇЄ, ВЗАТЬЄ, ВЪЗЯТЄ *с.* **1.** Одержання, отримання: па(н) мо(й) мєнє гу(т) до воло(ди)мєра длѧ ѡ(т)бира(н)я ты(х) пнзє(й) або тє(ж) и взѧ(т)ю ѡного запису... ѡ(т) пна миколая сопєги посла(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 49); Миколай Перьший, папа (Римъский), выслалъ свое послы до Царогороду только на взятье справы и скрутынимъ речи оное (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 270); Попов до тои унѣи кгвалтом притягали..., издячи по мѣстех, церкви печатуючи за взятьєм власти у гетмана (Львів,1605-1606 *Перест.* 41); пна Трє(м)бицъкого... в листє авизориа(л)но(м) на взя(т)є диляции бо(л)шоє справы яко слугу писали и присылали (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 253); **взятє вѣдомости** *див.* **ВѢДОМОСТЬ;**

здобування, роздобування: глȣпыи зоставаючи в' своéй натȣрѣ, нє чȣли, и нє старáлисѧ ѡ взѧ(т)є оливы до нáчи(н)ѧ своєго (Вільна,1627 *Дух. б.* 30);

стягнення (оплати): оуслышав҄ то ст҃ый Кѹзма ѡ взатьи даміянове што вза(л) мъздѹ и сталъ печаленъ ст҃ыи кѹзма (1489 *Чет.* 67 зв.); жалоба Войтеха Рудницкого на // пана Яна Плисковского о взятье мыта (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 148-149); *Образно:* Сѹдіа справедли́вый Хс҃ Г(с҃)дь ѡто оуже при две́рехъ, а з҄ нимъ, и Кни́ги до вза́та з҄ насъ ли́чбы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 668).

2. *(насильне заволодіння чимось)* захоплення: кназ Жикгмонт Авгѹст с паны радами Их Милостю рачил седети на справе сѹдовной в крывде старостиное Браславское..., доглєдаючи и чинечи єй справедливост // ѡ кгвалтовное взате замкѹ єє (Книшин, 1554 *AS* VI, 162-163); ведучи валку з неприятелем нашим великим князем московъским по взятью замку нашого Полоцкого, и на отретованъе его взяли есмо... певъную суму пенезей... у войского луцкого (Люблін, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 188); Сомоелъ Сенчило... зверхности его спротивился въ многихъ речахъ, меновити въ взятью кгвалтовномъ ключовъ церковныхъ против воли его отъ отца Іосафа (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116); Што́... незбожніи Латинникове, по... взятю Константинополя, въ немъ чинили?! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 775); воє́нныи инстрѹме́нта... привезли были ва́рвари на вза́тье мѣста (Київ, 1627 *Тр.* 662);

пограбування, кража: Гдѣ утерпѣлъ ближнему, и не судился зъ нимъ, и благословилъ его вмѣсто клятвы або отнятемъ маетности, и кривды учиненя, и до сукни взятя, и половицу біеня, и другое стороны обороченя и иншыхъ росказаній отъ Господа? (1603 *Пит.* 101); а пото(м) не переста(в)ши томѹ взя(т)ю то(т) Ива(н) во(з)ны(й), и Хома Ждановичи Щениє(в)скиє... по(д)даны(х) мои(х)... //... помордовали (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 8); ксендзь Анътоний Янишевский... о взятъе образовъ зъ костела... оферовалсе правъне чынити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154); менованые попи... неконътентуючисе взятъемъ котъла и инъных речей... розмайтые кривъды... и деспекта чинятъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 475);

(схоплення кого-небудь) полонення; ув'язнення: О што дей о все, яко о кгвалтовное взяте ее... и инъшие многие незносные утрапеные речи... она сама нехай... мовит и жалует (Володимир, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 248); с ты(х) причи(н)... сказѹемъ и во(з)ного на (в)зє(т)є и ѹвяза(н)є з двема шля(х)тычами (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 70); О которое то кгвалтовное взятъе попа своего Колпытовъского правне чините не занехамъ (Володимир, 1615 *АрхЮЗР* 8/III, 543); тых всих верхуменованыхъ студентовъ... для взятя кгвалтомъ не толко того, еслибы боронено, спевачъка Иванъка, дишканъцисты, але и другихъ при ним выборнейшихъ спеваковъ з манастыра и з школы брацское выправили (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593); Поємле́ніє: Ска́рга,... бра́ньє, взатьє (1627 *ЛБ* 86); **взятє у везенє** *див.* **ВЯЗЕНЄ; взатьє въ неволю** *див.* **НЕВОЛЯ.**

взятє в мальженство, взятє за себе в малженство — одруження: а... вчинити рачиль достаточъноє постановєнє ѡколо взатьа в мальженство за кназа Романа дочъки моєє старшоє (Берестя, 1558 *AS* VII, 34); Што я в часъ забегаючи тому, абы се тот дякъ того учинку своего не заприсегши, зачим бы того ексцесу и взятя за себе в малженство дочъки моее с потомъством от него приваляным҄ зникънути мѣлъ, то за часу до ведомости ваш. Милости врядовое доношу (Володимир, 1607 *АрхЮЗР* 8/III, 525); **взятє на поруку** *див.* **ПОРУКА; взятє на (свои) руки** *див.* **РУКА; взатє до неба** *див.* **НЕБО.**

Пор. **ВЗЯТИ.**

ВЗЯТИ, ВЗЕТИ, ВЗЯТЬ, ВЗАТИ, ВЗАТЇ, ВЪЗЯТИ, ВЪЗАТИ, ОЗЯТИ, ОЗАТИ, УЗѢТИ, УЗЯТИ, УЗАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що) *(схопити рукою, руками або яким-небудь знаряддям)* взяти: євфимъ янъ жє хота оузати харатью из роукоу єго хота видѣти што с(ст) написано в нєи (1489 *Чет.* 151 зв.); в҄зяв҄ши іс҃ хлѣбь хвалоу даль и роздаваль оу҃чнкомь (1556-1561 *ПЄ* 365); ѡдин змєжи них взємши губу. намочил єє ѡцтом... и напоил єго (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 54); И узяли каменіе, що бы метали на него (XVI ст. *НЄ* 45); и ста(л)са я(к) мр҃тъвь то(т) младенє(ц)... а хс҃ взавши єго за роукѹ и по(д)нєсль єго и оуста(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 29 зв.); слуга замковый..., торбу взял, и... отнес до замку (Львів, 1605-1606 *Перест.* 36); Ба(н)к(а), або сло́икъ алаба́стровый, або на́чи(н)є бє(з)ѹхоє,

нема́ючеє за́ што взѧ́то бы́ти (1627 *ЛБ* 174); ре́клъ Мωисе́й до Аарώна: Во(з)ми кади́лницȣ, а набра́вши огнѧ з' олтарѧ, наклади на нєгω кади́ла (серед. XVII ст. *Хрон.* 138); **взяти на руки, взѧти на рамена, на рукахъ взяти** — узяти на руки, плечі: щожъ тєды ωпоусти́въ ли єє [овечкȣ] жєбы вѣчнє згúбла; жа(д)ною мѣрою. алє позыска́лъ из' и(н)шими злȣчи́въ, нє гна́въ, анѣ би́въ, алє взѧ́лъ на рамєна (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); И я́къ дитѧ, стрóитисѧ и опа́тровати сє́бє нє оумѣєтъ, а́лє то́лко до ма́тки о́чи свои оборочаєтъ пла́чȣчи, ни́мъ єго... во́змєтъ на́ рȣки: та́къ вѣрныхъ дш҃и в'... Г(с)дѣ... надѣю ма́ютъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 292); и на роука(х) воз'моу(т) тѧ да нєког'да прит'кнєши ω камєн' ногь твои(х) (1556-1561 *ПЄ* 28); **под руку взяти** (кого) — узяти під руку: А кгды ишолъ в покояхъ кролевскихъ у Варшавѣ пан воєвода кієвъскій..., там же пріятель єго... под руку єго взявши, провадилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40).

2. (що, чого) (*набрати певну кількість чогось*) взяти: Та(к)жє ω(т) кашлю ωзми боуквицѣ и сто(л)-ци с прѣсны(м) мєдомь (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7); за двѣстѣ пѣнєзїи [грошіи] коупившй хлѣба тогды имь нє станє х(т)о бы з' нихь ка(ж)дый понємного в'зѧль (1556-1561 *ПЄ* 364 зв.); Тоє рє(к)щи плюнȣ(в) х҃с на зємлю и взѧ(л) болото. і очи слѣпомȣ помаза(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 72 зв.); Мо́исїй. і ааро(н) в'зѧли по го(р)сти попє́лȣ с комина (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); Ста́рєцъ на́шъ зоста́вивши на́съ сирота́ми до Бг҃а одишо́лъ, ле́чъ о́то по́кармȣ возми и ѣжъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 19); А о́наѧ жєна мѣла тєлѧ... и заби́ла є, взѧ́вши те́жь мȣки замѣси́ла ю, и напєкла хлѣба (серед. XVII ст. *Хрон.* 238 зв.).

3. (що) (*одержати в користування*) дістати, взяти, забрати, здобути: которыи(ж) имѣѧ (!) были нѣдє(л)ныи мєжи на(с) гоущи(н)ци а ко(ло)дє(ж)-наѧ и скыпороваѧ взєла собѣ к своєи гущи(н)ци вси а мнѣ постȣпила сѧ проти(в) гущи(н)цо(в) колодє(ж)нȣю всю (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. № 5); А штос дотычєт ωстатка заплаты, за тот попєл маю я Єго Милости ωстаток, всю заплатȣ вчинити пєрвєй, нижли попєл ωзмȣ (Краків, 1539 *AS* IV, 214); ωна [жєна] взѧ(в)ши часть свою вырєкласѧ зє (в)ши(т)ко(г) и з мужє(м) свои(м) на вѣкы истыѣ (Одрехова, 1580 *ЦДІАЛ* 37, 1, 11); ч҃лкъ тръво́жити и ста́ратисѧ ω має(т)ность нѣкгды нє пєрєстава́єтъ. то́є взѧ́въ, а на дроу́гоє мы́сли(т). то́є дєр'жи́тъ, а на и́н'шєє ро(з)зѧ́вивъ пащє́кȣ (Острог, 1607 *Лѣк.*127); Повто́рє рє(ч) до́брє взѧ́тȣю лю́бто ώнȣю хто ȣ кого позыча́лнымъ спо́собо(м), а́льбо нае́мнымъ, а́лбо заста́внымъ а́л'бо до схова(н)ѧ сво́єго взѧ́лъ пови́нєнъ на(з)начоного ча́сȣ вєрнȣти (Львів, 1645 *О тайн.* 104); *Образно:* Живи́ж' долгофортȣ́ннє на своє́й столи́ци, Котрȣю го́днє взѧ́лєсь з' Бо́зкои Прави́цы (Київ, 1633 *Евфон.* 309); ω бз҃ѣ спсйтєлю сво́єм' възра́дуєтъсѧ Пра́вє(д)никъ, якω в'зѧлъ Нб҃о, и цр(с)тво єгώ (Чернігів, 1646 *Перло* 166); **в диспозыцыю взяти** *див.* **ДИСПОЗИЦИЯ; взяти в моцъ (подъ моцъ), до моцы взяти** *див.* **МОЦЪ; взяти до (зъ) рукъ (к рукамъ); руками взяти** *див.* **РУКА; взяти личбу** *див.* **ЛИЧБА; взяти на (свою) потребу** *див.* **ПОТРЕБА; взѧти фримаркомъ** *див.* **ФРИМАРОКЪ; въ держанє (своє) взяти** *див.* **ДЕРЖАНЄ; на рукоємство взяти** *див.* **РУКОЄМСТВО;**

(*доручення, наказ*) одержати, дістати: А потомъ Христо(с) па(н) которы(и) взявшы ω(т) бога... росказа(н)є ωноє напєрє(д) пєрє(д) ȣчєниками своими прєкладаюч(и)... залєцалъ //... наȣкъ (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 1-1 зв.); и́хъ помордȣєтъ чловєкъ затрачє́ня, Взѧ́вши ω(т) Бг҃а з' Нб҃а на́ то порȣче́ня (Київ, 1622 *Сак. В.* 50);

(*фізичні чи духовні цінності, властивості, здібності*) здобути, досягти, одержати, дістати: горє вамь законови оучєны(м) ижє єстє взѧли ключѣ розоумєнїю сами жь в'ходитє а и ты(м) которыи бы войти хотѣли заборонѧєтє (1556-1561 *ПЄ* 272); А слузи сутъ, котрыи вѣруютъ и даютъ слово на службу, то сутъ владыци, попове, дякуны, котрыи узяли даръ душевный (XVI ст. *НЄ* 138); ωба́чтє покóрного мардохєѧ і҃с х҃а, котóрый... звитѧживши амана ώного пєкє(л)ного взѧ́вши сла́вы ша́ты, ω(т)мєни́вши ωдѣнѧ показȣєтсѧ вєли́комоу ώномоу артакссозоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 261 зв.); дарȣй мнѣ за́то взѧ́ти ра́дость вѣчнȣю (Чернігів, 1646 *Перло* 146); **взрокъ взѧти** *див.* **ВЗРОКЪ;**

(*муки, покарання*) взяти, прийняти: Взявшї

кр(с)ть свой, а ѡн засмутившисᶜ с той мовы пошолᶜ з жало(с)тью. бо мног богатства мѣлᶜ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 63); Братия, филипѹ малярѹ дєкрє-то(м) свои(м) наказали, абы бы(л) взѧ(л) казнь за то, жє маючи клю(ч) ѡ(т) скри(н)ки братскоє по двѣ сха(ж)цѣ в бра(т)ствѣ нє быва(л) (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 5); Прїйми(ж) прє́то зно́вѹ вѣчный живо(т),... зно́вѹ ярмо вѣзьми на сє́бє до́брое (Острог, 1607 *Лѣк.* 94); Агглове... злє ѹжили во́лности своє́й. Хотѣли бы́ть бгѹ ро́вны:... зачи́мъ взѧ́ли кара́ньє своє (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.); **взяти рану** *див.* **РАНА;**

(*відомість*) одержати: Тамъже взяли есмо ведомость, ижъ были речи, въ тои скрыни (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 345); взявши одъ тое Полажки ведомость о зкгвалченю ее, а будучи одъ нее жоданый, тотъ кгвалтъ именемъ ее околичнымъ суседомъ оповедалъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 421); И възяли ведомость въ людей Озерскихъ, ижъ тые люди,... естъ во именю княжатъ (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 356);

(*спадщину, посаг*) одержати, взяти: Я кнѧзь Костєнтин... вызнаваю... Штож з воли Божєє понѧл єсми был за сєбє жонѹ, дочкѹ кнѧзѧ Сємєна... и взѧл єсми по нєй посагѹ нє мало, яко имѣнєй, так готовизны (Острог, 1522 *AS* III, 236); Припо(л) ва(с)ко з воуньчѧко(м) с вєдоро(м) (!) котраа была воу(н)чѧкова дѣвька за ва(с)ковы(м) снѡ(м) иванѡ(м) котроую чѧсткоу ѡна была вогнала живи(н)кы ѡ(д) отца своє(г) тотоу чѧсткоу засѧ взѧла... и пѹшла с нєю за ѧцька за маркова сна (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 18); Смотрыжъ, яковый то блудъ: по дочъце поповъской взяти хлопу простому церъковь, и продавати ее и отдаляти отъ церкви соборное...! (Вільна, 1599 *Ант.* 933);

(*платню, борг тощо*) одержати, взяти; вторгувати: єсмо Єго Милости тоє имѣнє продали и лист (записный) дали, нижли тых пѣнѧзєй ѡзємши в кнѧзѧ Єго Милости (Володимир, 1533 *AS* III, 477); андреи ись сыно(м)... взѧли заплату вы(д) давыда зополную (Одрехова, 1550 *ЦДІАЛ* 37, 14, 14); ремесники... мусели прочъ пойти, ничого не зробивши, а заплату взявши (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 300); А они, повѣда, взѧ́вши пѣнѧзѣ оучини́ли та́къ, я́къ и́хъ бы́ло наѹчєно (Київ, бл. 1619 *О обр.* 82); кѡ(ж)ды(и) ка́мє(н) лво(в)ски(и) по зло(т) 8 прѡдав(ши) за всю взє(ли) зло(т) 4746 и 12 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 2); панове Макаръские... золотых килканадцатъ задатковыхъ взявъши, на себе и свое потребы оберънули (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 596); повѣдай што за вы́слѹгѹ хо́чєшъ взѧ́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 45);

(*купити*) взяти, придбати: А што Єго милостъ звышєй ста лаштов попєлѹ вробит, тот попєл маю я... взати по томѹж лашть, по полторы копы гроши Лѧдских (Краків, 1539 *AS* IV, 214); Лажина, а Сенчило взяли у мене меду двѣ дежки (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 38); по смрти ивана дрѹкарѧ ѹзѧ(л) ѡ(т)цъ лєѡ(н)ти(й) м ап(с)лѡ(в) за тыи ѡсмьдєсѧ(т) золоты(х) црковны(х)... то па(к) по копѣ ап(с)лъ (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); пни лѹкїановая... взявши грѡбовєцъ камє(н) цє(р)ковны(й), на гробъ мужа своєго положи(ти) зань дала зло(т) (Львів, 1628 *ЛСБ* 1049, 7 зв.);

(*одержати в тимчасове користування*) взяти, позичити: възяли єсмо яко ѡпєкунове ѡбадва посполитє на тую потрєбу зємскую пинєзє(и) дєтяти сына пана гнєвошова (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25); Я стєфа(н) ки(р)диєви(ч) джѹса з ляхова // ... записую(с)... гдє воля єє м(л) будє(т) яко(м) я взя(л) готовыє гроши та(к)жє готовыми гро(ш)ми моистою доброю ѡ(т)дати и заплатити (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 30-30 зв.); Пани Матька Моя взяла и позычила готовы(х)... чотыри тисєчи... ѹ пна Сємєна Бо(г)дашєвича (Крунєць, 1643 *ЛНБ* 103, 21/1d, 2006, 18).

4. (що) (*данину, мито, податок та ін.*) стягнути, взяти: Я Павєл Нарѹшович,... взал єсми въ слѹжєбника кназѧ Фєдорова... ѹ Гринѧ... сєрєбщины з дєржанѧ кназѧ єго, з Мєдина пѧтнадцат коп грошєй (1534 *AS* III, 471); З ѹходовъ вє(р)хѹ писаныхъ нє завъжды ро(в)но алє яко коли ѹхо(д)нико(в) много бываєть... повєдилъ... ча(й)ка боѧринъ ижъ ѡнъ бѹдѹчи... намє(с)никомъ... взѧлъ... ѡ(д)ноє ѡсєни... мєдѹ... дєвѧносто кадє(й) (1552 *ОКан. З.* 29 зв.); а та(к) твоя мл(ст) на(м) таково(й) трудности нє задава(й) ѡ(з)ми в на(с) дє(ц)кованоє ѡ(т) тоє сумы тєпєрє(ш)нєє вє(д)лє статуту (Володимир,

1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 65); итємъ указалъ, ли(ст) короля Жикгимо(н)та,… абы у того Ю(р)ши по(д)-даны(х) всѣхъ в має(т)ностя(х) вышє(и) помєнєны(х) дани(и) и доходовъ жа(д)ны(х) нє бралъ, и што възялъ — поворочалъ (Київщина, 1639 *ККПС* 282).

5. (кого, що) (*силою, незаконно, самовільно*) відняти, забрати, пограбувати: и естли Глинскій въ тыхъ золотыхъ сознается, тогды они, тыи золотыи въ него веземши, мають войту отдати (Берестя, 1507 *РЕА* I, 72); С того жъ сєла по(д)га(й)ского староста взялъ чл҃вка имєнємъ клима Тишича и(з) зємълєю єго И привє(р)н8лъ єго до к8пли своєє (1552 *ОЛЗ* 186 зв.); нє добро є(ст) в'зав'ши хлѣбъ ω(т) дѣтій и поверечи п'сомь (1556-1561 *ПЄ* 71); Як то, тутъ маєтъ І҃съ до пекла оуступати И всѣхъ моихъ вязнєвъ ω(т) мєнє взяти? (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22); в мили ω(т) Сви(р)жовъ чєлядъ по(з)ваноє з росказаня єє м(л). догонивши, уже на чужомъ кгру(н)тє воловъниковъ пото(л)кши, што на(и)-лепъшого вола взяти казала (Володимир, 1647 *ТУ* 338); **ґвалтомъ взяти** *див.* **ҐВАЛТОМЪ;**

(*примусово забрати без оплати*) конфіскувати: А хто бы с чужозє(м)цовъ… 8помєнєны(м) буд8чи того за разомъ не поступи(л), то(г)ды маєтность єго вся має(т) быти взата до столу и ска(р)бу н҃шго великого кн҃зьства (1566 *ВЛС* 3); ча(р) осмъ вели-кихъ… ложо(к) т8зино(в) чтыри… // … со(л)ница сребреная… скрыню с прики(л)ями и с квитами ро(з)маитыми на до(л)ги… 8за(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 131-132);

захопити (у бою, війні): ро(к) Кафи. Браславъ ω(т) татаръ взятъ (1509-1633 *Остр. л.* 126 зв.); ωпановали пе(р)шій м8ръ. за др8гій м(с)цъ взали втόрій моу(р). пото(м) третій (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 84 зв.); За своє́го Гєтма(н)ства вза(л) в' Т8рцє(х) Мѣсто Каф8 (Київ, 1622 *Сак. В.* 44); ви́дачи Ісȣ(с) и ве́сь Ізра́иль жє мѣсто вза́то, вороти́вшиса,порази́лъ // м8жи га́йскіи (серед. XVII ст. *Хрон.* 165-165 зв.).

6. (кого, що) (*ідучи, їдучи, захопити з собою*) взяти: А так я водлє росказанья и лист8 господарского послалъ єсми тамъ сл8жєбниковъ своих и казалъ имъ взати съ собою нєкоторых людей добрыхъ старыхъ (Володимир, 1513 *AS* III, 104); хотѣли взати єго в' лодю а лода пакь того жь часоу пришла к' зєм'ли до которои то ωни плыноули (1556-1561 *ПЄ* 366); Ey pobrátymowe stoite… Dálek idete każyte Tá z sobuiu (!) me wezmyte (Яворів, 1619 *Гав.* 20); зо всѣхъ звѣра́тъ возми по па́рѣ дла рожа́ю (серед. XVII ст. *Хрон.* 15);

(*забрати звідкись*) узяти: казали ему зъ оного везеня того архимандрита моцно взяти и выпустити (Краків, 1540 *КМПМ* I, дод. 1); тотъ Мисанъ Рабѣевичъ, пришодчи до дому моего, наперве́й жону мою, а дочку свою, зъ дому моего взявши, не вѣдаю самъ гдѣ ее запровадилъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126); и хота стєрєжєно 8 воро(т) вдє(н) и вночи абы єго заби(ли) а 8чєники вза(в)ши єго вночи чєрє(з) му(р) єго выпу(с)тили звѣси(в)ши в коши (II пол. XVI ст. *КА* 48); Володимеръ… взялъ отъ Грековъ учителѣ вѣры… монахи, книги, спѣваки (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 977); Алє жє бысь до зє(м)ли // и ро́дины моє́й ѣхалъ, и та́мъ ω(т)то́лѣ вза(л) жон8 с҃нови моєм8 ясаак8 (серед. XVII ст. *Хрон.* 36 зв.-37); **взяти горло** *див.* **ГОРЛО; взяти съ того свѣта** *див.* **СВѢТЪ; богъ душу зъ сего свѣта взалъ** *див.* **БОГЪ; душу (зъ сего свѣта) взяти** *див.* **ДУША; на поруку взяти** *див.* **ПОРУКА; на слово взяти** *див.* **СЛОВО;**

забрати, прибрати геть: възмѣте Кн҃зи Нб(с)ныи, Вра́та ва́ша, Ц҃ръ то идетъ ω(т) бра́ни (Чернігів, 1646 *Перло* 43 зв.);

знищити: вышо(л) други(и) ку(н) рыжи(и) а тому котры(и) на нє(м) седѣ(л) дано єму абы поко(и) вза(л) и(з) землѣ (XVI ст. *КАЗ* 610);

(*прийняти до себе*) взяти: А хто… збега на именье свое прыиметъ, таковые вси шкоды оному, чыего збега возметъ, што бы шкодовалъ // черезъ того збега… маеть платити (1554 *РИБ* XXX, 264-265); подданые пана Демяна Павловича… оное тело выволокли… и пану своему дали знати, который оное тѣло до именя своего взялъ и не ховалъ, але опыт чинилъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 412); А даска(л) взавши пор8че́ноє єму дѣтищє, ма́єть є́го 8чи́ти… доброє нав8ки (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2); тотъ же хлопъ Бакула… сколъ ее ратовавъшы, взялъ до себе до халупы, где прудко… с перемерзненъя срокгого Пану Богу духа оддала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР*

8/III, 618); **взяти въ сердце (до сердца)** *див.* **СЕРЦЕ; взати за сына, взати за сына мѣстъ, за сына мѣстъ взати** (кого) — узяти за сина, усиновити: взал єсми собѣ за сына кнѧзѧ Илю (Луцьк, 1534 *AS* III, 471); я взѧла єсми собє за сына мѣсть сєстрєнца своєго (Острог, 1508 *AS* III, 55); Ино мы дозволѧєм Ємȣ єго за сына мѣстъ на тоє имѣньє взати (Вільна, 1517 *AS* III, 156); **подъ протекъцию (свою) взяти** *див.* **ПРОТЕКЦИЯ;**

(*схопити, захопити*) взяти, полонити; заарештувати: Коли были мѧ з Божєго допȣщєнѧ поганство Татаровє взали, и сєдєл єсми въ их поганских рȣках в Бєлєгородѣ и бил єсми чолом господарю моєму... абы мѧ... с поганских рȣк выкȣпил (Острог, 1514 *AS* III, 114); А ѧ, мови(т), ѡбачивши потомоу ча(с), и прибѣгноу до ва(с) а вы со мною жо(л)нѣрѣ пошлєтє и єго възмєтє, а мнѣ пѣназѣ ѡ(т)дастє (XVI ст. *УЄ Трост.* 47); єдного рȣсина попєля знашли в чє(рн)ца взяли и розстрѣляли (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169); **взати в ланцюхъ** *див.* **ЛАНЦУХЪ; взяти в полонъ** *див.* **ПОЛОНЪ; во плѣнъ взети** *див.* **ПЛѢНЪ; до вязенъя взяти, у везенъє взати** *див.* **ВЯЗЕНЄ; у секвестръ взати** *див.* **СЕКВЕСТРЪ.**

7. (кого, що) Підняти в повітря; вознести: є́но(х) взѧ(т) бы(л) на повѣтрю. и т(д)єсь сѧ подѣ(л) б҃ъ вѣдає(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 72); Ілїѧ тє(ж) взѧ(т) я́ко на н҃бо (Там же); к. а(ж) до днѧ того до которого заказа(л) апо(с)толо(м) чєрє(з) д҃ха с҃втого которы(х) ѡбра(л) и взѧ(т) є(ст) к горѣ (II пол. XVI ст. *КА* 1); Нєха(й) вєдают ь нєприятєли ижъ нє для слабости б҃жиа алє для закона прєступлєниа служащи(х) єму звытя(ж)ство сє стало и скриня взята была и занєсєна до чȣжєє зємли (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); и́лїа в'зѧтъ на возѣ огнє́во(м) яко на́ н҃бо (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); И ста́лосє коли г(с)дь хотѣлъ взѧ́ти илїю з ви́хро(м) до н҃ба (серед. XVII ст. *Хрон.* 319 зв.).

8. (що) (*почати робити щось*) узяти: маєть мєрєно быти ѡт Городєльца до Клєвєцка и ѡпѧть тȣю мєрȣ вымєривши и тоюж мєрою взѧти мєрити ѡтъ рєки Тȣрьи (Мизове, 1537 *AS* IV, 99); Противъ замъкȣ надъ рєкою лȣгомъ владыка взалъ и млыны собє на то(й) рєцє побȣдовалъ (1552 *ОВол. З.* 202-202 зв.); Тȣтъ пе́ршȣю ча́сть мо́вы замыка́є(м) Кото́рȣю твоѧ я́сность взѧ́вши и прочита́вши, єсли што́ до́брє рє́чєноє бы́вши зна́йдєтъ в' нє́й, давци всѣ(х) дѡбръ Б҃ȣ нєха́й припи́сȣєтъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 229); **похопъ взяти** — набрати прискорення: куля, одъ кафътана похопъ взявъши, ажъ кошули зарвавши, прочъ выпала (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 146);

(з інфінітивом) (*приступити до чогось, почати щось*) узятися: Б҃ъ... ра́чи(л)... зослати с҃на своєго д҃хо(м) с҃ты(м) зачатого... за вєликоую нȣ(ж)дȣ и прєнаслѣдова́нѧ свѣта того. абы ѡ(н)... идна(л) и посрєдни(к) пра́вы(и). взѧ(л) примиратати мєжи б҃го(м) и ч҃лко(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 21 зв.);

(*уживається для вираження спонукання до дії*) узяти: А пры то(м) В҃м пано(в) и брати(й) мои(х) покорнє прошу..., абыстєся В҃м рачили за такую кривдȣ и бєзчєстиє закону с҃тго и тоє(й) ȣбогои єпископии взяти и того пєрєстєрєчи (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); а голо(с)... з нєба повторє мови(л)... иди во(з)ми книги... и пошо(л) єсми... и да(л) книги и рє(к) ми ѡ(з)ми а (з)є(ж) и(х) (XVI ст. *КАЗ* 623); и всѣ волают: возми, возми распни єго (Львів, 1605-1606 *Пересm.* 47).

9. Взяти напрям, повернути: И ѡ(т)толь взяли зємянє Корȣны польскоє... якобы на по(л)ночъ и повє(ли) чєрє(з) дорожъкȣ (1546 *ОГ* 7); то(т) кгрȣ(н)тъ лишътви(н)ски(и) при граници моско(в)ско(и) ѡ(д) вєко(в) в таки(м) положєнїю лєжи(т), то єсть идȣчи за сло(н)цє(м) якъ сло(н)цє идє(т) взя(в)ши ѡ(д) рєчки бєлоȣса кинȣ(в)ши(с) влєво в глȣбокиє зибра (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, 4043, 38 зв.); ѡ(т) ты(х) ко(н)цо(в) взя(в)ши и ты(м) гости(н)цо(м)... идȣчи кгру(нт) полєво(й)... чо(л) га(п)скомȣ... зоставуючи (б. Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/1е, 254, 47); Взявши отъ озера Стучокъ, до того жъ озера Усороцкого стягается по-надъ рѣкою... перевозъ (Київ, 1636 *АИМЗМ* 5, № 1 (1)).

10. (що) Перейняти, засвоїти, запозичити: возмѣте муй обычай на себе и научѣте ся выдъ мене, якъ я емъ кротокъ (XVI ст. *НЄ* 53); и нє можє(т) съгрѣшати яко ѡ(т) б҃а роди(л)сѧ, то є(ст) слово є(го) взавши... яко на доброй нивѣ посѣѧ(л) (1598 *Розм. пап.* 52 зв.); Ижъ жро́дло Бозства Ѡ҃цъ є́стъ, а С҃нъ и Д҃хъ Бозского рожє́нѧ, єсли слȣшна

такъ речи, ѡ(т)ростки з҆ Ба҃ рожо́ныи, я́къ квѣты, и прєисто(т)ныи свѣтлости, ѡ(т) ѡсвѧ́чоныхъ пи́смъ взѧли́смо (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 207); межи тою горою которою зовȣтъ кагефисъ. межи море(м) с котȣрого тая гора имя взяла. та(м) загна(л) цр҃ъ александеръ двое Люде (серед. XVII ст. *Луц.* 531);

(*надати перевагу чому-небудь*) вибрати, обрати: Пѧ́тоє, бл҃гоговє(н)ство, и то є(ст) оучтиво(ст), боѧзнь, и всты(д) захова́ти. и всѣгды при со́бѣ имѣти к҆ бг҃ȣ и ст҃ы(м), сє же є(ст) хр(с)тоносцє(в) пѧ(т) скоръбъны(й), взѧ(в)ши(х), мл҃ити, проси́ти, припадати (п. 1596 *Виш. Кн.* 240);

використати; покласти в основу чогось: Тые всѣ речи, яко сполные Грекомъ и Рымляномъ,... яко за певные взявши, и здало ми ся тутъ вложить (Рожана, 1598 *Л. Пот.* 997); фрасоу́єтсѧ, а с того фрасоу́н҆кȣ нѣчо́го нє взѧ́вши ѡ(т)хо́дитъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 118); тоє(м) взѧ(л) за ѡснованїє своєго ка́занѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 249 зв.); Посвѣдча́є(т) пи́смо ѡ(т) мєнє за фȣндаме́нтъ мо́вы моє́и взѧтоє и зало́жєноє (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 148); **на приклад взяти** *див.* **ПРИКЛАДЪ.**

(*прийняти за щось, зрозуміти як щось*) узяти: Да не возми нихто сихъ словъ ложно (поч. XVII ст. *КЛ* 83); тамже оные пяные будучи и възявъши то собе за якуюсь уразу, же их поминовалъ, крикнули: "он лях едеть! биймо его поганского сина!" (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

11. *у наказ.сп.* (що) (*уживається при виділенні у розповіді чого-небудь як прикладу*) узяти: Мовятъ отступникове еще повторе: вѣра, отдѣлне взятая, ачь слушне называется фундаментомъ... цнотъ, лечъ церкви фундаментомъ вѣра не естъ власне (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 377); Але възмѣмъ еще ευχολοηιον, книгȣ мл҃твеннȣю, возмѣмъ Ѡктѡ́ихи, и и́ныє цр҃ковномȣ пра́вилȣ слȣжа́чїи книги: Єсли та(м) стїхи́рѡвъ, тропарѡ́въ... и ца́лыхъ послѣдова́нїй ѡ оусо́пшихъ в҆ Хрс҃ѣ, по доста́ткȣ нє зна́йдемъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 151);

(що) врахувати, взяти до уваги: Павел святый зосталъ християнином по вознесенїи Христовѣ 35 року. придай же до того 3 лѣта, о которых сам споминаєт,... зась во((зми)) // 14 лѣт, о которых споминаєт, иж кгды... пришол Петръ до Ierусалиму на звышъ помененый синод апостольскій, и з ним пришли Варнава и Тит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 51-52).

12. (кого) (*обрати, використати в якійсь функції*) взяти: Взѧли нас сȣдѧми,с обȣ сторон злюбивши, кнѧзь Андрѣй..., а кнѧзь Иван... Жєславский (Острог, 1506 ***AS*** III, 38); є(ст)ли бы которы(й) з ва(с) на то(т) рокъ... нє ста(л) и(з) стороны своєє никого нє вывє(л)... тогды... приятєли на то взѧтыє... нє ѡ(т)єждчаючи... всє имє(н)є... справє(д)ливє роздєлити мєли (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/1d, 1810, 3); которы(й) бы бра(т) яковȣю справȣ мєлъ а нє ȣмєлъ бы своє речи справити волъно ємȣ взяти дво(х) братовь на порадȣ и на помочь (Львів, 1586 *ЛСБ* 71).

13. (що) Пройнятися чим-небудь (думкою, станом, почуттям): ду(б)ни(ц)ки(й) ѡ(т) вл(д)чни(х) по(д)даны(х) тую вазнъ на мєнє взѧ(л) повєдаючи яко бы(х) я будучи арє(н)даро(м) ново таковы(й) ѡбыча(й) ȣводи(ти) мє(л) ано дє(й) то пєрє(д) ты(м) бывало (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 73); приказȣємь абыстє... та(м) с товариство(м) и помочьниками своими стали и прєдь єго мл҃стю свтѣ(й)шимь патриа(р)хо(м)... спра(в)у ѡ собє дали для чого вы такую смєлость и своволєнство взявши кгвалтъ цр҃кви ст҃о(и) и мятежь в законе ст҃омь чините (Львів, 1588 *ЛСБ* 103); потомкове... княжат руских... упали в великое лакомство, около панованя великую хтивость взяли и роздѣлилися: едины тут зостали, а другїє у полночных краях панства осѣли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); пн҃ъ я(н)... протє(с)това(л) на пн҃а Ба(л)цера... которы(и) запо(м)нє(в)ши бг҃а... а (в)зя(в)ши перє(д) себє злы(й) а нєпри(с)то(и)ны(и) ȣмы(сл) проти(в)ко мнє хотєчи мя здоро(в)я по(з)быва(т) нєпош(д)нокро(т) заса(д)ки по дорога(х) и при цє(р)кви... чини(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 22 зв.); отецъ игуменъ милецкий... взявъши гневъ великий, непотребный противко протестуючому, тымъ способомъ поведаючи, же былъ религии грецкое, а теперъ зосталъ // католицкое (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 252-253); **взяти за серце, за сердце взяти** (кого) — взяти за серце: Той жартъ взялъ Терлецкого за серце (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1061); который [жартъ]

его за сердце былъ взялъ (Там же).

14. (що) Взяти участь у чомусь, прилучитися до чогось; встановити, нав'язати стосунки: ма́ло що́ сѧ. ѡста́ло вои(с)ка лѧ́цскаго, и мѹсили єдна́ти козако́въ, и примѣрьє взѧли (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); А так мы з... князи и паны порузумене съ того взяли (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 25); и тамъ вшоломъ до него зо двора, и намовилисмося зъ собою, же мѣлъ дати знати Иванови Дирбахови Крупъскому, взявши певную намову — где быхмося зыйти могли (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 458); ѡнъ, нє будучи яко стєнъникъ, до справы приволаны(и), възявъши ко(н)диктамєнъ с прията(л)ми, з слугами и (з) плєнипотєнътами, я(с)нє-ω(с)вєцоно(г)[о]... Корєцкого,... //... мє(ст)цє провожєнъя дукту, загорожаю(т) (Київщина, 1639 *ККПС* 251-252); [Ты́и то Пєрвє́ци ст҃ыи,] Прє(д) маєстáтомъ Бж҃иимъ стáли, и съ А́гглы ст҃ыми товáриствѡ взѧ́ли (Чернігів, 1646 *Перло* 54 зв.).

15. (чим) (*зазнати на собі певної дії кого-, чого-небудь*) дістати, одержати: тѹтъ въ тыи ворота ва(с) нє пѹсти(м) алє є(д)тє собє про(ч) цєлы къ дрѹги(м) ворота(м) поки ту(т) ки(й)ми нє ω(з)мєтє (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 100); будешъ-ли тутъ булшей бывалъ, озмешъ сокирою в бокъ (Луцьк, 1620 *ПККДА* I-1, 15); nie bałuszy Bo woźmiesz kiom zá vszy (Ракін, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3); **в поличокъ възати** — дістати ляпаса: Кды бовѣ(м) несамохотѧчи в полі́чокъ кто възметъ: тогды тóє поневóлноє бє(з) нагорóды є(ст) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 94 зв.).

16. (що) (*про час, часовий проміжок*) взяти, зайняти; виділити: А естли бы того дн҃я або и на за(в)триє розмы(с)литисѧ нє мо(г)ли и до третє(г) дн҃я то собє взяли на пораду и розъмышлє(н)є могуть А третего дня вже судъ конечноє сказа(н)є ѹчинити будє(т) повинє(н) (1566 *ВЛС* 9); до слоу́ханьѧ посе́лствъ з ро́зныхъ сторо́нъ... ча́сѹ нєма́ло взѧ́ти моу́сѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 13 зв.); За́цный ѡнъ мала(р)... взѧ(л) на тѹю робо́тоу дєсѧ(т) лѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 273); прєто собѣ захa(р)ка взялъ до ки(л)ку дн҃и(и) на намы(с)лъ (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.).

17. (кого) (*одружитися*) взяти: коли трафится Руска богатая албо дедичка маєтности, такъже и геретичка, то позволяют своимъ таковую взяти албо поняти (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Царъ Константинъ... възгордивши Маріею женою, взялъ другую Өеодору и короновалъ еи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 652); Скоро едно бѣдный рѹсин лѧховицѹ возмет, то зараз до Риму ѡт вѣрных ѡтстѹпивше, праве згинет (поч. XVII ст. *Вол. В.* 82); **взяти въ малженство, взяти за жену, за жону взѧти, взяти за себе, за себе взяти, взяти за себе в станъ малжонский, взяти у закон малженский, взѧти в станъ малженскїй, в станъ малженскїй взѧти; взѧти за малжонъку, за малжонку взяти; взѧти за себе в малженство, в малженство за себе взѧти, за себе в малжонство взяти; до малъженъства взяти** (кого) — одружитися (з ким), взяти за себе, взяти шлюб (з ким): а кгды першая [жона] умретъ, то и другую волно ему взяти въ малженство (1603 *Пит.* 84); взялъ за жену // собѣ кревную рода своего (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 57-59); маю дочку ее милости кнежну Катерину за себе взяти (Клевань, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 207); Я Янъ Якубовичъ... понял и взялъ есми за себе у станъ малжонский дочку небожчика Андрея Мацкевича (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 20); пошлюбил есми взяти у закон светый малъженский за сына моего... дочку... гетмана землѣ Литфлянтское (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 8/III, 290); ѡбецѹю тебе взѧти собѣ за ма́лжонкѹ (Львів, 1645 *О тайн.* 150); я дмитръ скулинови(ч)... взѧло(м) за себе в ма(л)же(н)ство до(ч)ку ѹ пана станислава во(л)ского (Дикушки, 1565 *ЛНБ* 3, 820, 47); тую синовицу... до малъженъства безъ... ведомости Ихъ Мил. взялъ (Володимир, 1615 *ИКА*, дод. 112); **взяти шлюбъ, шлюбъ взяти: а)** (з ким) одружитися, взяти шлюб: кнежа Чорториский взялъ шлюбъ с панною Федорою Колпытовскою (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 553); **б)** *перен.* (з чим) пов'язатися духовними узами, поріднитися: Пе́рвоє пришє́ствїє хв҃о на́ зємлю знамєноу́єтъ пошлюбє́нѧ, хс҃ жєнихъ шлюбъ в'зѧ́въ з дш҃ами лю(д)скими, и сприрожє́намъ на́шимъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 52); **на наложництво взяти** — зробити когось наложницею: Сєстры жоны твоє́и на нало́ж-

ництво при не́й нє во́змєшъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 122).

18. (що) Одягти, *діал.* взяти: рѣкь іакимь, избє-рѣтє дѣвки жидо́вьскіи, нєсквръніи, и нєгаи въз-мꙋть ωдѣнѧ дорогоє кра(с)но пстрєноє, и свѣчѣ // запале́ніи. и нєгаи провадать єи въ црковь га ба (XVI ст. *УЄ* № 29519, 155 зв.-156); Двдъ па́стоу(х) по голіадꙋ звитажо́ны(м) скыноувши пастоушꙋю свиткоу, взѧ(л) поурпꙋроу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 261 зв); **взати на себе (ωдѣнѧ)** — одягтися: и якь южь оумыль ноги ихь в҆зѧль на сєбє ωдѣнѧ своє и сѣль ωпѧ(т) за столь (1556-1561 *ПЄ* 407).

19. (що) (*урожай*) зібрати, взяти: А коли южь быль часъ. послаль до виногра(д)никовь слоугоу абы плоды з҆ вин҆ницѣ в҆зѧль ω(т) виногра(д)никовь (1556-1561 *ПЄ* 174); Выполнилося пророчество Исаіи, же хоть сто мѣръ хто посѣялъ, ледве одну взялъ (1636-1650 *ХЛ* 78).

20. Утворитися, виникнути: душу мою грѣшную предаю въ руцы Божіи, а тѣло земли, съ которое есть взято (Володимир, 1609 *АСД* X, 230); ю́жъ то́є тѣло тогω ω(т)ца нашєгω, до зємлѣ, ω(т)ко́лѧ взѧ́тоє є(ст), з҆ ꙋшанова́н҆ємъ и слєза́ми ω(т)нєсѣм҆ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 45); а тѣло моє гришъноє [з] зє(м)лѣ єсть взято (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 211).

біс взяв біс узяв: Tá u horc'ki liboy pubrał Oś Mátunko sezom ia wyhral Na toim lichy (!) iármárku Bis wźiąu y z horsezkámi mirku (Якорін.1619 *Гав.* 18); **Бога на помочъ взяти, взяти Бога на помочъ, взяти на помочъ бога, в помощъ бога взѧти** — просити у Бога помочі, звертатися до Бога за поміччю: кгдыж, Пана Бога на помоч взявши, ест то в предсевзятю нашим небезпеченством, которые на Корону от неприятелей посторонних заходят, яко напотужней и напрудшей забегати, а... границы панствъ нашых...//... розширяти и распрастреняти (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 133-134); сага(й)дачны(й)... мовилъ такъ: взя(в)ши на помочъ гда бга ωто я з вами смѣлє идꙋ противко нєпріятєлє(м) наши(м) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167); запоро́зскоє во́йско:.. Ме́нжнє пога́нъ разило, в по́мо(щ) ба взѧ(в)ши (Київ, 1622 *Сак. В.* 49); **взяти (на) помочъ, на помочъ взяти** (кого, що) — взяти на допомогу: Которы(и) са(н)ко... на помо(ч0 собє взѧ(в)ши ново-сєлѧ(н) пєчє(р)ски(х) людє(и)... нши(х) бъє(т) мо(р)дує(т) Київ, 1585 ЛОИИ 68, 1, 27, 2); я́коу́ю ωбмо́воу кг(д)ы тамъ оуве́дєный боу́дꙋ оучиню, кото́роє на по́мочъ собѣ тамъ добродѣйство възмоу (Острог, 1607 *Лѣк.* 123); **взяти на себе, на себе взяти** (що): а) узяти на себе: ω(н)... сщєн҆ническꙋю повин҆ность і оурѧ(д) ієре́искій взѧвши на се́бє ω(т)-правилъ ωфѣроу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158 зв.); ωнъ бы грєхи наша на сєбє взѧлъ (1489 *Чет.* 123 зв.); б) привласнити щось: кнѧзь Матѳей кгвалтов-нє тоє имєнє... ωтнѧл и на сєбє ωзємши, дєржит и вживаєт (Луцьк, 1559 *AS* VI, 49); в) прибрати якийсь вигляд, уподібнитись комусь: Ижъ нєдо́-сытъ мѣлъ на та́къ мно́гихъ ω(т) се́бє нам҆ показа́ныхъ добродѣйствахъ: же́ сѧ сста́лъ (!) чл҃комъ, же по́стать нєво́л҆ника на се́бє взѧ́вши былъ послꙋшны(м) ажъ до сме́рти (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 4); **взяти передъ себе, предъ себе взяти** (що) — взяти на себе: я с пови(н)ности своє(и) вашꙋ стыню наꙋпоминаю и прошу ра(ч)тє ваша м(л) и сами взяти то пєрє(д) сєбє и(ж) нашє(г) живота конєцъ приходи(т) (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); цє(р)-ко́вныє да́вніє звычаи пи́лнє пєрєглєде́ти,... прє(д) сєбє взѧ́лємъ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 7); **взяти подъ себе** (що) — узяти собі, привлас-нити: А и(ж) ку бранію пѣнѧзю(м) не ста(л) бра(т) яро(ш) тєды є(г) чѧсть взѧ(л) по(д) сєбє дє(м)я(н) бра(т) є(г) (Одрехова, 1575 *ЦДІАЛ* 37, 16, 4); **взяти въ борону** *див.* **ОБОРОНА**; **взяти конєцъ** *див.* **КОНЕЦЪ**; **взяти оккаѕїю** *див.* **ОКАЗИЯ**; **взяти початокъ** *див* **ПОЧАТОКЪ**; **взяти (собѣ) на па-мять, до пам'ѧти (нашей) взѧти** *див.* **ПАМЯТЬ**; **взяти следъ** *див.* **СЛѢДЪ**; **в опеку озяти, взѧти подъ опѣку** *див.* **ОПѢКА**; **в опатрность взѧти** *див.* **ОПАТНОСТЬ**; **въ оборону взяти** *див.* **ОБОРОНА**; **гору взяти** *див.* **ГОРА**; **законъ взѧти** *див.* **ЗАКОНЪ**; **звычай взяти** *див.* **ЗВЫЧАЙ**; **зрозумєнє взяти** *див.* **ЗРОЗУМЕНЄ**; **зъ держаня взяти** *див.* **ДЕРЖАНЄ**; **поводъ взяти** *див.* **ПО-ВОДЪ**; **позовъ взяти** *див.* **ПОЗОВЪ**; **посилокъ взѧти** *див.* **ПОСЫЛОКЪ**; **послушноє взѧти** *див.* **ПОСЛУШНОЄ**; **причину взѧти** *див.* **ПРИЧИ-НА**; **росправу взати** *див.* **РОСПРАВА**; **свѣта взѧ-ти** *див.* **СВѢТЪ**; **скутокъ взяти** *див.* **СКУТОКЪ**;

справу на угоду взяти *див.* **УГОДА; у ведомость взяти** *див.* **ВѢДОМОСТЬ; узяти на розумъ** *див.* **РОЗУМЪ.**

Див. ще **БРАТИ, ВЗЯТИСА.**

ВЗЯТИСЯ, ВЗЯТИСЕ, ВЗАТИСЬ, ВЗАТИСА, УЗЯТИСЯ *дієсл. док.* **1.** *пас.* (*бути забраним кудись*) узятися: то(т) жє́злъ рóздѣлаючїй бы(л) х҃с котóры(м) всѣ камѣна жи́выє которыє нєкды(с) в' н҃бѡ възмоутса маютса ро(з)мѣрáти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 258);

(*бути покладеним, поміщеним на щось*) узятися: И за тот попєл заплатили єсмо... заплатꙋ всю, ѡкромє тых шєстинадцати лаштовь, што са на комаги нє взало (Висоцьк, 1546 *AS* IV, 453);

(*бути захопленим чим-небудь*) узятися: Двѣ мєлющїи в' жóрна(х), єдна вóзмєт'са, а дрꙋгаа остáнє(т) (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 43).

2. (за що) (*розпочати щось, приступити до виконання чогось*) узятися: Дла тóго и дїáволъ, вѣдаючи и(ж) тыє котóрыє вєликїє попóл'нили злóсти, кг(д)ы почноу(т) кáатиса, з вєли́кою потоу(ж)ностю то чи́нат', вѣдаючи грѣхи своє. бойгса и забѣгáєт', абыса за почáто(к) рє́чи своє́є нє взáли (Острог, 1607 *Лѣк.* 75); ко(ж)ды(й) спꙋдє(й)... // ... має(т) ста(р)шого на(д) школами радитися, за якꙋю наꙋкꙋ взятися ма(є)т (Луцьк, [1624] *ПВКРДА* I-1, 85-86); Яко за кꙋпє́цкїй хлѣбъ в'завшиса, нє ѡдинъ толко способъ зысковъ вынайдꙋєтъ, алє ѡ(д)всюль приспосóбити и примнóжити зыскꙋ оусилꙋєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 303);

(*погодитися робити щось, виконувати свої обов'язки*) взятися: видєчы велики(и) ꙋпадок в кривду тоє(и) цє(р)кви свєтоє жало(с)тивъ с того будучы и за докукою Ѳєѡдосия тє(р)лє(ц)кого... взялєм'сє... абы... манастыры... // нє ꙋпадали (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1 зв.-2); Затымъ, кгды (вже) таковая ведомость... дошла... // взялъся за то владыка Володымеръский и новый списъ на то учынилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 591-593); Взялемся еще зъ побудки самого сумнѣня (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 319); што ємꙋ зрозꙋмѣвши єго и лѣта, и ѡхотꙋ, и способно(ст) поради(т), за тоєся з ѡхотою взяти повинє(н) бꙋдє(т) (Луцьк, [1624] *ПВКРДА* I-1, 86).

3. (за що) (*удатися до рішучих заходів, дій*) узятися: взялємъ сє тєды за тую крывдꙋ абы за жывота моєго въ єпископии моє(и) ц҃ркв и манастыры с҃тыє // нє ꙋпадали, и нє нищали (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1 зв.-2); прошу, абысь в. м. хутливе до того се вложыти и за то всею силою и моцью взяти, и тамъ на томъ соборе съ пильностью старатисе весполъ зъ ихъ милостью рачылъ (Вільна, 1599 *Ант.* 581); Хто ся коли за то взялъ? Хто на сеймахъ або на сеймикахъ о тое мовилъ, коли церъкви одъ еретиковъ, апостатовъ на шопы, на стайни оборочано? (Там же, 677); Теды братъ, любовію ближняго и ревностю по невинности, взялся за кривду братнюю и зъ владзы своей архіерейской строфуетъ зе злого учинку (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 651);

(кого, за кого) (*застосувати до когось рішучі дії*) взятися, прийнятися (за кого): Онъ, отзываючися до права и статуту, до... отца владыки,... приступилъ и взялъся за отца владыку, а гайдуки, прискочивъши, зъ великою попудливостью, того пана Сасина Русина за волосы порвавши, торгали (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 314); Іѡáнъ сващє́нный... дóбрє к' смє́рти бы́лъ приготовлє́нный взалáсь єгó смєрть, лєчєсь мꙋ нє зашкóдила (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 17).

4. (на що) (*заглиблюватись у щось, віддаватися чомусь*) узятися (до чого): А за тымъ... взал'са на м҃лтвы ажє до д҃на взываючи́ б҃га ѡ҃ца абы ємоу да(л) такꙋю мо(ц) и силꙋ ижє бы мꙋглъ выпол'нити єго... // волю (поч. XVII ст. *УС* № 256, 9-9 зв.).

5. (*виникнути, появитися*) взятися: прото жь пристоупив'ши слоужєб'ници к' // господарєви и рєкли ємоу г҃и, а ни(д) жє доброє́ сѣма є(ст) сѣяль на поли свóє(м) гдє ж' са є(ст) пакь в'зяль коуколь (1556-1561 *ПЄ* 62-62 зв.); Кгды жъ... съ того гуку огненого, великого, жона моя очутившися, и, не ведаючи ни о чомъ ничого щого ся такий огонъ великий взялъ, порвавъшися зо страху великого, зъ дверей заледво ся добыла (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 129); Агглъ знáгла гдє́сьса взáвши, тоу(ж) ста(л) на(д) нáми (Львів, 1616 *Бер. В.* 71); Hde-m sia wziaw kozak Ochryn, Vchopyw y oskrebtaw y zyw babusyn toy chrin (бл. 1650 *ШКН* 179).

6. (*оповитися, пройнятися чим-небудь*) узятися: Айно, якъ пушовъ на небо Христосъ, такъ што,

коли мовивъ, а они смотрѣли (*в рук.* стрѣли — *Прим. вид.*), узявъ ся, якъ блискъ, изперeдъ очей ихъ, и смотрѣли, ажъ идетъ на небеса (XVI ст. *НЄ* 73).

7. (*взяти початок*) початися: Потомъ былисмы провожоны... смужалиною, которая в тоє болото И(в)ницу впадає(т), взявъшисє з вєрху (Житомир, 1639 *ККПС* 204); пришє(д)ши до гостинъца Фастовъского,... пєрєєхавъши ѡнъ // въпопєрєкъ, зара(з) въ долъ, а доломъ идучи, въ которомъ възялаcє вє(р)ховина, ру(д)ки (Київщина, 1639 *ККПС* 262-263); **взявшися за (от)** — (*у сполученні з просторовою назвою передає значення вихідного моменту*) почавши від: сторона ѡсвє(т)чє(н)є напєрє(д) учинила... ѡ и(х) нєстатєчно(м) проважє(н)ю границы,... абовє(м), взя(в)шися за новосыпаныє копцы, знову до рєчки удалися, которую мєную(т) старою границєю бы(т) (Київщина, 1600 *ККПС* 142); тогда некоторые пробаторы вѣры..., взявшися от Святой горы, пошли искати и видѣти в родѣ латынском мощей (1608-1609 *Виш. Зач.* 221);

(*бути розташованим поруч із чимось*) приляпти: пє(р)шая пята взяла(с) кгрѹнътѹ лишътви(н)ского а(ж) до рє(ч)ки хо(л)хова и вы(ш) помєнєны(х) ѹрочи(щ) (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.).

8. *пас.* (за що, з чого) (*бути одержаним як плата*) узятися, вторгуватися: С пѹш(ъ)ки взялося двана(д)на(т) золо(т); бє(з) грошє(й) десяти за скѹрѹ взялася кона за трѹ(н)нѹ пѹ(л)третя золотого взято (Львів, 1607 1645 *РДВ* 8 зв.); по по(л) гривни взялося два рази за дрива (Там же).

ВЗЯТОКЪ, ВЗАТОКЪ *ч.* **1.** Одержання грошової плати: и вже нас таѧ заплата справєдливым взѧткомъ к нашимъ рѹкамъ дошла (Володимир, 1533 *AS* III, 408); я ста(н)ко сн҃ь ма(р)ганю(в)... за такы(м) взѧ(т)ко(м) сумы тоѣ тєму ва(н)цѣ очизну свою вызволаю (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 21 зв.); Нєро(з)сѹдныи Лати́нникωвє, на́што ω(т)правѹєтє псало́мы по оумє́рлы(х) а и то́ по самы́хъ то́лко богача́хъ, длѧ взѧ́ткѹ само́го, а нє по оубѡ́ги(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 128).

2. Грошові надходження у казну: Рєє(ст)ръ взя(т)ку. Напро(д) За дрыва золотыхъ два (Львів, 1607-1645 *РДВ* 8 зв.); взято(к) взяли(с)мо с пушки золотыхъ ѳ҃ (Там же, 13).

ВЗЯТЪЄ *див.* **ВЗЯТЄ.**

ВЗЯТЬ *див.* **ВЗЯТИ.**

ВЗЯТЬЄ *див.* **ВЗЯТЄ.**

ВЗѦТЄ *див.* **ВЗЯТЄ.**

ВЗѦТИ *див.* **ВЗЯТИ.**

ВЗѦТИСЬ *див.* **ВЗЯТИСЯ.**

ВЗѦТИСѦ *див.* **ВЗЯТИСЯ.**

ВЗѦТЇ *див.* **ВЗЯТИ.**

ВЗѦТЇЄ *див.* **ВЗЯТЄ.**

ВЗѦТОКЪ *див.* **ВЗЯТОКЪ.**

ВЗѦТЫЙ *прикм.* Шановний: Бл҃гоискоуствоуємый: взѧ́тый, прославлѧ́ємый, сла́вный, знамєни́тый, хва́лный (Київ, 1627 *ЛБ* 8); Бл҃гоискоуствоую: Похвалѧ́юсѧ, єстємъ взѧ́тый, оу людій ма́ю до́броє розоумѣньє (Там же).

ВЗѦТЬ *див.* **ВЗЯТИ.**

ВЗѦТЬЄ *див.* **ВЗЯТЄ.**

ВИБАВИТИ *див.* **ВЫБАВИТИ.**

ВИБИВАТИ *див.* **ВЫБИВАТИ.**

ВИБИТЄ *див.* **ВЫБЫТЯ.**

ВИБИТИ *див.* **ВЫБИТИ.**

ВИБИТИСЯ *див.* **ВЫБИТИСЯ.**

ВИБРАТИ *див.* **ВЫБРАТИ.**

ВИБѢЛИТИ *дієсл. док., перен.* (*зробити чистим перед Богом, звільнити від гріхів*) вибілити, очистити: Прє́то на горѣ сїѡнской поставлє́ни, Ты́и ω(т) тѣла Кровїю Хр(с)то́вою кѹплєни... И шаты и́хъ въ Крωви Хр҃то́вои Вибѣлєны (Чернігів, 1646 *Перло* 54 зв.).

ВИВЕРНУТИ *див* **ВЫВЕРНУТИ.**

ВИВЕСТИ *див.* **ВЫВЕСТИ.**

ВИВИШШИТИ *див.* **ВЫВЫШШИТИ.**

ВИВЛЕЧИ *див.* **ВЫВЛЕЧИ.**

ВИВОДИТИ *див.* **ВЫВОДИТИ.**

ВИВОДЪ *див.* **ВЫВОДЪ.**

ВИВОЖЕНЄ *див.* **ВЫВОЖЕНЄ.**

ВИВОЛГА *ж.* Назва птаха: dalbula, виво(л)га птица (1642 *ЛС* 205).

ВИВѢРКА *ж.* Білка: sciur(us), вивѣрка (1642 *ЛС* 364).

ВИГАНЯТИ *див.* **ВЫГАНЯТИ.**

ВИГЛЯДАТИ *див.* **ВЫГЛЯДАТИ.**

ВИГНАНЄ *див.* **ВЫГНАНЄ.**

ВИГНАННИЙ *див.* **ВЫГНАНЫЙ.**

ВИГНАНЫЙ *див.* **ВЫГНАНЫЙ.**

ВИГНАТИ *див.* **ВЫГНАТИ.**

ВИГОЛЕНЫЙ *див.* **ВЫГОЛЕНЫЙ.**

ВИГРАТИСЯ *дієсл. док.* (з-поміж ко́го) виграти, перемогти: А хто дꙋжшїй, то ся виграєтъ з мижи насъ (серед. XVII ст. *Сл. о зб.* 22).

Див. ще **ВЫИГРАТИ.**

ВИГУБИТИ *див.* **ВЫГУБИТИ.**

ВИҐУРА *див.* **ФИҐУРА.**

ВИДАВАТИ *див.* **ВЫДАВАТИ.**

ВИДАНЄ[1] *див.* **ВЫДАНЄ.**

ВИДАНЄ[2] *с.* Бачення, зустріч: ке́лиа́ми ро(з)двоєно ихъ: абы ѡте́цъ з ча́стого вида́нѧ дитѧ́ти своєго, собѣ нє вспомина́лъ... же... зоста́л' му кꙋ потѣсѣ... сънъ єго єдинакъ (серед. XVII ст. *Кас.* 49).

ВИДАНЄСѦ *див.* **ВЫДАНЄСѦ.**

ВИДАНЫЙ *див.* **ВЫДАНЫЙ.**

ВИДАТИ[1], **ВЫДАТИ** *дієсл. недок.* **1.** (кого, що) (*сприймати зором*) бачити, оглядати: пруски(й) поведи(л) жє(м) я ѡ(т) тєбє листо(в) николи нє вида(л) тєпєр ихъ бач(у) (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/I d, 2032, 4 зв.); Жєхмы́ зале́двєсѧ моглий оупаматати, Босѧ то на(м) нѣкгды нє трафлѧ́ло вида́ти (Львів, 1616 *Бер. В.* 71); хто где вида(л) албо слыха(л), жебы прагнꙋчомоу, и воды потребꙋючо(мꙋ), нє ты(л)ко воды додава(л), алє ты(ж) мо́глъ запроше́ны(й) бы́ти, иѣназми єй пи́лъ (поч. XVII ст. *Прол. р.* 221); По тых великихъ мо́рѧхъ кора́бницы пла́ваючи дивы вели́кїи вида́ютъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.); **въ очы (свои) не видати** (що, кого) — ніде не бачити, не зустрічати чогось, когонебудь: Бо Митрополитъ старшый ихъ, зъ ними былъ, а его королевская тежъ милость... позвовъ ...не выдавалъ: але бы тежъ и одъ... Никифора якая баламутня была, и тое въ очы не видали (Вільна, 1599 *Ант.* 811); а мы... // пана комо(р)ника в очи сво(и) нє видали, и при(з)наты того, нє можєт пан комо(р)никъ, штобы тутъ мє(л) бы(т) на часъ назначоны (Київ, 1599 *ККПС* 115-116); **въ світі не видати** (чого) — ніде не бачити, не зустрічати чого-небудь: Hey brátia iam w nebi byu... Tá tot nebo iák złoty zamok sczo takey roboty W świtym nie wydał (Яворів, 1619 *Гав.* 21); **на око видати** (кого) — бути очевидцем чогось, самому спостерігати щонебудь: Вси тые речи, которыхъ отъ тебе слышу, еще ми вонтпливость // приносятъ, а то для того, же много тыхъ и на око видаемъ, которые отъ вашое церкве... до Римского костела приступаютъ (1603 *Пит.* 93-94); **светъ видати** — стати відомим; стати загальним надбанням: Поневажъ тые листы твое овыхъ другихъ зъ замъкненя на светъ праве якобы вытиснули. Бо где бы тые твое спокоемъ лежали, певна бы и сие света не видали (Вільна, 1599 *Ант.* 571); **сны видати** (кому) — снити, бачити сни: млодє(н)ци ваши видє(н)ѧ видєти буду(т) а ста(р)цо(м) ваши(м) сны видати буду(т) (II пол. XVI ст. *КА* 8).

2. (що) Розуміти, усвідомлювати, відчувати: Проти́вко чо́мꙋ, кгды́ вдѧчность боудєтъ вида́ти: Боудєтъсѧ ты́жъ и щѡ́ зна́чного, выдава́ти (Львів, 1616 *Бер. В.* 96).

3. Враховувати, брати до уваги: або нє вѣрѧть жє хс спсъ нашъ такъ чюдовнє крєстилсѧ въ єрдани... Кгдыжъ ани в старомъ, ани в новомъ калєндарꙋ того ста нє видати, такъ тєжъ и в костєлѣ нє слыхати (Острог, 1587 *См. Кл.* 20 зв.).

Див. ще **ВИДѢТИ.**

ВИДАТИ[2] *див.* **ВЫДАТИ**[2].

ВИДАТИ[3] *див.* **ВѢДАТИ.**

ВИДАТИСЕ *див.* **ВЫДАТИСЯ.**

ВИДАТИСѦ *дієсл. недок.* (що) (*сприйматися зором*) видітися, бачитися, *діал.* видатися: Оглѧда́вши чого́ сѧ предъ тымъ не вида́ло. Що сѧ нинѣ яснє всѣмъ з Ба показа́ло (Львів, 1616 *Бер. В.* 81).

ВИДАТОКЪ *див.* **ВЫДАТОКЪ.**

ВИДВИГНУТИ *див.* **ВЫДВИГНУТИ.**

ВИДДѢЛИТИ *див.* **ОТДѢЛИТИ.**

ВИДЕЛИТИ *див.* **ВЫДѢЛИТИ.**

ВИДЕНЄ *див.* **ВИДѢНЄ.**

ВИДЕНИЄ *див.* **ВИДѢНЄ.**

ВИДЕНЇЄ[1] *див.* **ВИДѢНЄ.**

ВИДЕНЇЄ[2] *див.* **ВѢДЕНЄ.**

ВИДЕНЪЄ *див.* **ВИДѢНЄ.**

ВИДЕНЬЄ *див.* **ВИДѢНЄ.**

ВИДЕРЖАНЄ *див.* **ВЫДЕРЖАНЄ.**

ВИДЕРКАФОВЫЙ *див.* **ВЫДЕРКАФОВЫЙ.**

ВИДЕРКО *с.* Відерко. Вл. н.: Костя видє(р)ко (1649 *РЗВ* 170 зв.).

Див. ще **ВѢДЕРЦЕ.**

ВИДЕРТЫ *див.* **ВЫДЕРТИ.**

ВИДЕТИ *див.* **ВИДІТИ.**

ВИДЕТИСЕ *див.* **ВИДІТИСЯ.**

ВИДЕТИСЯ *див.* **ВИДІТИСЯ.**

ВИДЕТИСѦ *див.* **ВИДІТИСЯ.**

ВИДЕТЬ *див.* **ВИДІТИ.**

ВИДЕЦЬ *ч.* (*той, хто спостерігає, бачить щонебудь*) глядач, *діал.* видець: Фома же ѡдинъ ѡ(т) оучєникъ єго нарицаємыи близнєцъ. нє бы(л) тоу(т) и с ними и слыша(в) ѡ(т) дрѹжины што видѣли г(с)а. горѧ дшєю и самъ хотѧ видєць ємѹ быти ѡсмыи(ж) днь, пришолъ ис(с)ъ (1489 *Чет.* 335); Амѡ́съ: чрє(з) Алє(ф), Долготръпє́ли(в), Вѣрє(н) вйдєц҆ люди(й). жєсто(к) (1627 *ЛБ* 175).

ВИДЖЄ *див.* **ВЕДЖЕ.**

ВИДЗЕНЬЄ *с* (*стп.* widzenie) **1.** (*сприймання зором*) бачення: Якѡ гды́ бы хто вшє(д)ши на пала(ц) Кролє(в)скїй, ѡглѧда́лъ тамъ малі́ваныи гисто́рїи и вшєлѧ́кѹю ѡздо́бѹ... и засѣлъ бы оу сто́лѹ, и поста́влєно бы прє(д) нєго потра́вы и напо́и коштовныи, жє́быс̾ѧ зго́ла в҆ ѡном҆ видзє́н҆и я́сности оутѣшил҆ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 66).

2. Незвичайна подія, явище: хотѧ в҆ тыхъ створєныхъ рєчахъ бачитисѧ христїанє в҆ новы(и) єднакъ нб(с)ныи видзєн҆ѧ яко в҆ славѣ и таємницы в҆заини похоп҆ з҆ рєчїй видомыхъ, пєрєходѧтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 294).

Див. ще **ВИДѢНЄ.**

ВИДИМЕ *присл.* Зримо, видимо: На зємли нн҃ѣ въ плоти видимє явисѧ, И вс̾ѧ зємлѧ́ ємѹ поклонисѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 56).

Див. ще **ВИДИМО.**

ВИДИМО *присл. у знач. присудк. сл. (можна бачити, доступно зорові)* видно: а то выкладаю́чи мо́витъ, жє слнцє нє вѣдаю яки(м) способо(м) порѹшившисѧ ви́димо было жє спѣши́лосѧ пръвє(и) промєнами своими зємлю ѡсвѣти́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 254).

Див. ще **ВИДИМЕ.**

ВИДИМУСЪ, ВЫДЫМУСЪ *ч. (з судово-урядових книг)* випис: Справа съ паномъ Богуринским маетъ въ собе листовъ королевскихъ... врядовыхъ и отвозныхъ одинадцать ...декретъ..., видимусъ съ книгъ Володимерскихъ о незаплачене... Марку Жиду (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 55); сторона поводовая..., листы и... привилєя свои на тыє имє(н)я,... показала. Напєрє(д) выдымусъ с книгъ ка(н)цєляри(и)... коро(н)ноє (Київщина, 1600 *ККПС* 131); Видиму(с) с кни(г) кгро(д)ски(х) воєво(д)ства браславского виницкихъ (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 50); Сє(и) видиму(с) с кни(г) по(д) пєча(т)ю кгро(д)скою ѡбру(б)ною в року тєпєрєшнємъ... є(ст) выда(н) (Острів, 1627 *ЛНБ* 5, II 4045, 83).

ВИДИМЫЙ, ВИДИМИЙ, ВѢДИМЫЙ *прикм.* **1.** (*який сприймається зором*) зримий, видимий: яко то с книжки скаржины показало, иж славу христову божию затлумивши и угасивши, а на человѣку видимом, папѣ римском, латинский род вѣру свою фундует и оному славу у свѣта сего прелестнаго еднает (1608-1609 *Виш. Зач.* 211); Вѣръ ми и́жъ ви́димый хлѣбъ, хо(т) и ма(л) вкѹсо(м), а́лє тѣло Хво є́стъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 191); visibilis, видими(й) (1642 *ЛС* 415); и на́звалъ бгъ оутвєржє́ньє нбо бо то́є ви́димоє (серед. XVII ст. *Хрон.* 2);

у знач. ім. с. р. **видимоє** — (*все те, що сприймається зором*) видиме, -ого: Чомъ за него създано было усе, хоть на небесѣхъ, а хоть на земли, видимое и невидимое, хоть высота, а хоть панство, а хоть начаток ь, усе дѣлия него (XVI ст. *НЄ* 46);

реальний, дійсний, існуючий: понєва(ж) нєвиди́мы(й) бы(л) бгъ. а свѣ(т) сєи види́мы(й). дає(т) посрє́(д)ника достовѣрного (Вільна, 1596 *З. Каз.* 92 зв.); тѣло види́моє, с чотырѡх҆ єлємє́то(в) (!) състáвлєно (Почаїв, 1618 *Зерц.* 19 зв.); длѧ члвка: сътворилъ сєй оувє́сь вѣди́мый: сєй ми́ръ, Нбо, и зє́млю, съ всєю красото́ю, и слáдостю єгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 23 зв.);

явний, неприхований: домъ сєи я́кѡ побѣдоно́сєцъ, Явлѧ́шєсѧ прєсла́вно ѡ(т) нача́ла дажє и до ннѣ, ви́димыхъ вра́гъ и нєви́димыхъ низлага(л) грѹдынѣ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Зна́йдє(ш) якъ поносѧ́щи(м) и насилствѹющи(м) врагѡ(м) ви́димымъ и нєви́димымъ ѡ тве́рдости Артикѹлѡвъ Вѣры Правосла́вноu ѡ(д)повѣдѣти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5 зв.);

очевидний: Алє ѡноє бо(л)шєє а видимоє подо-

бє(н)ство было ω той силѣ гн҃ей. коли сѧ оуказалъ мойсеωви зєлєный коусть (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 93); Сими стихами ми, православнии, тѣшмося, яко есмо на камѣни, а не на пѣсцѣ самохвалных видимых похвал основаны (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв. бр.* 234).

2. *Перен.* Знаний, відомий, справжній: геретыкоѣве… тайны Хрыстовы одкинули, и голыми починили, и преложенство единого пастыра видимого въ церкви Божой отмѣнили (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 164); такъ и тепер там пыха панує, и штокольвек чинит, все для того чинит, абы видимы человѣки были и похвалу односили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

ВИДИРАТИ *див.* **ВЫДИРАТИ.**

ВИДИРЦА *див.* **ВЫДИРЦА.**

ВИДИТИ *див.* **ВИДІТИ.**

ВИДИТИСЕ *див.* **ВИДІТИСЯ.**

ВИДИТИСЯ *див.* **ВИДІТИСЯ.**

ВИДИТИСѦ *див.* **ВИДІТИСЯ.**

ВИДІВШИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто бачив: Видівшиє стрясєніє зємли и тоє што было оустрашілис (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 54).

ВИДІТИ, ВИДЕТИ, ВИДЕТЬ, ВИДИТИ, ВИДЫТИ, ВИДѢТИ, ВИДѢТЪ, ВІДЕТИ, ВІДИТИ, ВІДІТІ, ВІДѢТІ, ВЫДИТЫ, ВЫДѢТИ *дієсл. недок. і док.* **1.** (*мати здатність сприймати зором*) бачити, *діал.* видіти: Козма и демьянъ… слепымъ давахꙋ видѣти (1489 *Чет.* 67); родичовє єго… рєкли вѣдаємо иже то єсть сн҃ь нашь и слѣ(п) сѧ єсть народилъ алє того нє вѣдаємо якъ ω(н) нн҃ѣ видитъ и кто є(ст) то(т) который отворилъ ємоу ωчи єго мы нє вѣдаємо (1556-1561 *ПЄ* 386 зв.); ви́ждꙋ. ви́жꙋ. видѣти остро, смотри́ти быстрω (1596 *ЛЗ* 33); Кто учинивъ ротъ чл҃вѣку и кто натокмивъ глухого, нѣмого, и што бы видѣвъ слѣпый, ци не я? (XVI ст. *НЄ* 207); слѣпыи боуду(т) видѣти (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 23); кото́рыє ма́ючи о́чи, нє ви(ди)тє, ꙋши і нє слышитє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 207); прочитай истории жити́й оных святых мужей,… которые… бѣсных исцѣляли, хромым ходити, слѣпым видѣти,… видомѣ явно чюдотворили (1608-1609 *Виш. Зач.* 218); мастю лєгко́ю нама(ж) очы твои абы(с) видѣ(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 154); Смы́слы те́ды // сꙋтъ оу чловє́ка две́рми до грѣха: понєва(ж) ви́дачи, слы́шачи, дотыка́ючисѧ,… а́лбо за́пахъ пріи́мꙋючи, в᾿ та(к) многіє впада́ємω прєтыка́ніѧ, хтожъ…, бєзпе́чнꙋю и нєнарꙋшо́нꙋю доро́гꙋ пожи́тіѧ своє́гω Прова́дити мо́жєтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 910-911).

2. (кого, що) (*сприймати очима*) бачити, *діал.* видіти: мт҃и… придє хотѧщи видѣти єго (1489 *Чет.* 5 зв.); на за́мковой цр҃кви ви́дѣли агг҃ла стоя́чого з го́лымъ мєче́мъ (1509-1633 *Остр. л.* 130); а с кажъдого зрꙋба по два ω(к)на скро(з) валъ на зємнꙋю а побо(ч)нꙋю стрєльбꙋ и видити зъ ωконъ (1552 *ОЧерк. З.* 18); ωнь прозрѣв᾿ши рєкль. вижоу люди яко бы дрєва которыи ходѧ(т) (1556-1561 *ПЄ* 157 зв.); видєл єсми на тєлє их раны битыє, синиє (Луцьк, 1560 *AS* VII, 60); та(м) жє тыи вы(ш)шє помѧнєныи сусѣдє видѣли всє що и(м) показова(л) ωц҃ъ лєω(н)ти(й) (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1033, 1); на Фє(д)ку… видєлъ єсми… з ручници стрєлєную рану на нозє лєво(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 87); я… видє(л) єсми… двє печи розвалєны (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); Такъ пушовъ Затъхей сесь, лишивъ, што бы видѣвъ Христа, ище вилѣзъ горѣ на одинъ пень, чомъ бывъ тѣломъ малый (XVI ст. *НЄ* 181); вижꙋ вєжꙋ мѣйскую (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.); Сова, во дн҃є свѣта нє ви́дитъ, в᾿ нощи жє въ пꙋсти́нахъ лѣта́єтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 37); Ви́дѣли бовѣм᾿ чл҃ка, и нє вѣдали жє Б҃ъ є(ст) (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 123 зв.); ничого згола нє заста(л) вє (д)ворє: ани быдє(л), ани збожъ,… ты(л)ко видє(л) мє(с)тьца, гдє, знать, будования были (Житомир, 1650 *ЦМВН* 197); **видѣти на око, на око видѣти** *див.* **ОКО; видети очима, окомъ (своимъ) видіти** *див.* **ОКО; очне видѣти** *див.* **ОЧНЕ;**

у знач. вставн. сл. **видишъ, виждь** — (*уживається при потребі звернути чиюсь увагу на що-небудь*) бачиш, бач: Чомъ, видишъ, Христосъ речетъ безъ милости: Пуйдѣте // выдъ мене, проклятыи, у муку вѣчную и неисконченную (XVI ст. *НЄ* 12-13); Їсє нш҃ъ, виж(д)ь враги лю́тыѧ на́дъ мѣрꙋ, ꙋзбро́єны и на на́съ, и на нш҃ꙋ Вѣрꙋ, И вы́бавъ насъ, и храни ω(т) всѣхъ ихъ навѣтωвъ (1625 *МІКСВ* 133);

(кого, що) (*дивлячись, звертати увагу на що-небудь*) бачити, спостерігати, *діал.* видіти: Па́нны слꙋже́бници єи. вси подна́вши подо́лки по по́єсъ,

и пошли в та́нє(ц), в ко́ски, в косте́лѣ. а(ж) вси полака́лиса ви́дачи тоє (1509-1633 *Остр. л.* 132); чо(го) // приш'ли єстє на поущоу видѣти трости ли вѣтра(м) колєблємы(и) (1556-1561 *ПЄ* 52 зв.-53); задивованый султанъ Махометъ на-тыхъ-мѣстъ шлетъ по патріарха и чюдо такое видѣти прагнетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 471); они. ма́ючи пого́дȣ и вѣтръ по собѣ, плывȣтъ, а ви́дачи бȣрȣ и вѣтры проти́вныи..., на при́стани стоа́т' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 102); привѣлъ всѣ(х) до ди́вȣ котрїи то ви́дѣли (серед. XVII ст. *Кас.* 53);

(кого, що) (*зауважувати, помічати*) бачити, *діал.* видіти: а колї молишся нє боуд жо як ліцємирнікь (!) которыє любят в соборах: и на стєжках оуличны́х молїтис'. абы их люді виділї (Володимир, 1571 *ВИАС* II, 47); Коли мешъ видѣти голого, одезы и покрый его (XVI ст. *НЄ* 17); Хтожъ еднакъ не видитъ въ мордерствѣ Игнатіевомъ явного кламства (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 741); во́ла прїємлющаго ма́єтъ бы́ти выра(з)наа, єсли нє само(г) прє(з) сєбє я́ко в доро́слы(х) ви́димо, прїна́мнєй прє(з) дрȣго́го яко ви́димо в ма́лы(х) (Львів, 1645 *О тайн.* 3); Видѣлъ Бг҃ъ оупа́дωкъ на́рωда Лю́д'скогω. якω бѣсωвє злώмȣ нача́лници ωшȣка́ли но́вого а́н'гела в' тѣлѣ живȣщаго (Чернігів, 1646 *Перло* 7); вы єстє са́ми ви́дѣли, што́мъ оучи́нилъ єги́птаномъ. и я́комъ ва́съ носи́лъ на крилахъ орло́выхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 95 зв.);

(кого) (*зустрічати, мати особисту зустріч з ким-небудь*) бачити, *діал.* видіти: В то(т) ча(с) матьоєи игумєнъ и(х) велми бы(л) немоцо(н) и сами єсмо є(г) видєли (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); Ту(т)-жо заразомъ стоячы и па(н) миха(й)ло дчуса повєди(л) и(ж)... я дн҃а вчорашнего... видє(л) єсми буча(й)ского ȣ богȣринє (Луцьк, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 5 зв.); Якоса маєшъ якъ мѣлєсьса ω(т) ωного часȣ кгды(м) тєбє види(л) (к. XVI ст. *Розм.* 35); Яз... со(з)наваю... и(ж)... да(л) и положиломъ по-(з)вы зє(м)скиє... ȣ брамы за(м)ковоє ȣ ворота во(т)кнȣ(л) и мєщано(м) кого(м) на то(т) ча(с) видєти мо(г) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 13); Обаче желаю паки видети и посетити вас (бл. 1610 *Виш. Посл. до Княг.* 236); Еднакъ я тобѣ, жоно моя, ωзнаймȣю, Ижъ ся тебе не рихло видѣть ωбецȣю (I пол. XVII ст. *Рез.* 176);

(з ким) бачитися, зустрічатися: Для чого потомъ и на сыноде зъборонялися зо всими видети и зъ владыкою Луцкимъ о то справы меты? (Вільна, 1599 *Ант.* 887);

(що, кого) (*уявляти собі щось; снити; мати видіння, марити*) бачити, *діал.* видіти: видє(л) є(с)мо з у(ст) змєины(х)... три духи нєчи(с)ты(х) виходачи(х) подобны жаба(м), бо су(т) духи чо(р)товьскїи (XVI ст. *КАЗ* 641); вижȣ всѣ книги в рȣка(х) людскихъ, которыми побожнїи господарєвє... домы и столы свои оукрашаю(т) (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 148); Dynis. Tá ia brátia sobi lieżu Tá os Hándel idet wiżu (Яворів, 1619 *Гав.* 22); За ряженемъ Бозскимъ, видѣніе видѣлъ Кирилъ, ижъ былъ на страшномъ и красномъ мѣстци, гдѣ мнозство ангеловъ... предстояло (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 476); Ст҃ий Іωанъ пишетъ... ижъ видѣлъ кра(с)наго, агг҃ла, з нб҃а а би(л) ωболче(н) во ώболокъ бѣли(й) (XVII ст. *Луц.* 546); Повѣдалъ тє́ды фараώнъ што ви́дѣлъ. Здало́миса, жє́мъ стоа́лъ на бє́рєгȣ рѣки, з кото́рой выходи́ло сє́мь коро́въ вєлми ωздо́бныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66);

передчувати, передбачати що небудь: и сє оупєрє(д) видє(л) повѣди(л) ω змє(р)твы(х) въста(н)ю... и(ж) нє зо(с)тала въ гробє душа єго ани тѣло єго почуло зопсова(н)а (II пол. XVI ст. *КА* 10); Іс҃ видачи ижєса южъ прі́ближалъ ча(с) моу́кы єго́... пришолъ... до ір(с)лимь (!) (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 11 зв.); Прр҃(о)къ: Прозорли́вєцъ, прозра(и) ил(и) видащъ прє́днаа (1627 *ЛБ* 102); **видєна видети, видѣти въ виденїи, видѣти презъ видєнє** *див.* **ВИДѢНЄ; видѣти сонъ, сонъ видѣти, през сонъ видѣти** *див.* **СОНЪ; видѣти у виженью** *див.* **ВИЖЕНЬЄ; видѣти у провѣдѣнїю** *див.* **ПРОВИДѢНЄ.**

3. (що) (*розуміти, усвідомлювати*) бачити, *діал.* видіти: Нєбожъчик братъ видєчи то, жєбы был забыты ωт людей паных, скочивши, ωтнал єго ωт них и вывєл єго ȣ цалости прєч изъ светлици (1564 *AS* VI, 245); Видиши ли, яко любитъ Богъ и благоволитъ и пріимуетъ то Ему возложеніе (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 73); оны(й) дє(й) па(н) зѣнько чо(в)гаръ видєчи ижь ма

зви(р)хность ѹ домѹ моємъ казалъ до комо(р) замъки ѡ(т)биѧти (Володимир, 1585 *ЖКК* I, 270); а́лє // ви́жѹ нє мо́жєтє ми ѡ нє(й) пє́внѹю спра́вѹ да́ти, бо є(с)тє єє и нє слыха́ли (1598 *Виш. Кн.* 304 зв.-305); Снадне то кождый видети можетъ: изажъ бы то не великая шкода была — очекивати того такъ долго, а смертъ за плечима уставичне? (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1019); Кто(ж) тогды тоу́тъ ю(ж) нє ви́дитъ, жє на сє́ймѣ корона́цїи к(р) стєфа́на кон҆фєдєра́цїа мєжи ко(н)ститѹцїю влѣзла, и пра́вомъ явно єстъ признан(а) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 25); Бо вижѹ, ижъ король, его милость, будучи съ того баръзо жалостивый, и обраҗоный, не хочетъ того в. м. стеръпети (Вільна, 1599 *Ант.* 657); тоє всѣ єго подручники за реч правдивую приймуют, хотяй часом сами видят, же противно правде на то ся обезпечаючи (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54); Видеши ли, Скарго, иж в твоих школах и науках... тайна и гнѣздо антихристово фундованно есть (1608-1609 *Виш. Зач.* 227); Видячи теды отступникове, же не могутъ канонов соборовыхъ уникнути,... удаются до рацій и софистій (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 590); яко ка́мѣнь з горы на́ долъ, такъ мы прѹдко, к҆ смє́рти бѣжи(м), всѣ то нн҃ѣ ясно ви́димо (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.); Ви́дѧчи прєложо́ны(и) над҆ пє́карми, и́жь мѹдрє со́нъ вы́ложилъ, рє́клъ: ямъ тє́жь ви́дѣлъ со́нъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 65 зв.);

(*пересвідчуватись у чому-небудь*) бачити, *діал.* видіти: Я рабъ Божій,... явно чиню сеею моею духовницею нинѣшнимъ и напотимъ будучимъ, кому то будетъ потреба видити, или чтучи слишети (Київ, 1507 *АрхЮЗР* I/VI, 12); Пото́мъ кгды к(р) стєфа́нъ... до кра́кова приє́халъ, на сє́ймѣ корона́цїи, зно́вѹ при́сагѹ... оучини(л)... жєбы потвєржє́ньє чєрєзъ нєго пра(в) дх҃о́вныхъ во(л)ности набожє(н)ства ничо́го нє ва́дило; // я́ко то в҆ ко(н)ститѹцїахъ явнє ви́димо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 24-24 зв.); Туй видиме, што тотъ чл҃вѣкъ добывъ (здоровя и спасеніе) изъ вѣровъ правовъ (XVI ст. *НЄ* 179); Взаемъ, яко видимо, трафлялося тымъ двомъ столицамъ, же ратунку у нихъ, якъ на онъ часъ велможныхъ, укривженіи потребовали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 687); И рє́къ Іѡсифъ до лю́дѹ: што я́кѡ ви́дитє, и ва(с) и зємлю ва́шѹ // фара́ѡнъ ѡдєржа́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 74 зв.-75);

(що) (*знати*) бачити, *діал.* видіти: волєлбы Єго Кролєвскаѧ Милост видєти, абы пан гєтман вєликий с так малым почтом людей там в том краи нє был (Варшава, 1568 *AS* VII, 306); Ви́диш҆ ли што́ ми оучини́ла нєрозѹ(м)наѧ цо́рка іюдова, ѡста́вила мєнє, и пош҆ла вслѣ(д) бг҃ѡ(в) чѹжи(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 89 зв.); и того само́го и́щємѡ в҆ то́мъ писмє на́шо(м), кото́роє на на́съ ро(з)майтыє мо́вь на́шихъ на сє́ймохъ по тыє ча́сы заслѹшє(н)ѧ найболшєй ви́дитъ бг҃ъ, вы́тиснѹли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 215 зв.); Дѣтоньки, видите, ажъ не добро, надѣючи ся на богатство, увыйти у царство небесное, чомъ лехъче, мовитъ, "комѣлѣ пруйти скрузь игляное ухо, нѣжъ богатому у царство небесное увыйти..." (XVI ст. *НЄ* 123); Видиш ли, Скарго, твоего бесмисленна разума хула на твоих же православных и правовѣрных пап святых... куды падает! (1608-1609 *Виш. Зач.* 223); Причи́ны иншєи нє ви́жѹ, ты́лкѡ длѧ тажа́рѡвъ малжє́нскихъ,... а в҆ ѡста́ткѹ ґво́лѣ тєлє́сны(х) роскошєй заживанѧ я́кобы по зємли прєсмыка́ючїися быти здаю́т҆ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 925).

4. (що) (*брати до уваги*) зважати (на що), бачити (що): И мы видѣвше ихъ доброю воли и токмєжь и полнѹю заплатоу, а мы такѡждєрє и от нас дали и потвєрьдили єсми нашим слѹгам... чьтврьтѹю част сєла Фаѹрєнци (Васлуй, 1502 *BD* II, 204); Вы тєж выдѧчи таковѹю рєч, которѹю Брасловлѧнє и Вєничанє напротивкѹ господарѧ... чинат, на тоє єстє роздєлєнє нє поєхали и вєрнѹли сѧ назад (Вільна, 1541 *AS* IV, 278); Ино мы видѣвши их братєнїє и дааніє... за що им было (!) права ѡтнина (Хуші, 1528 *DBB* I, 27); Што мы, уряд, видечи устное сознане... Панаса Черняховца, казали до книг меских ...записати — што ест записано (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 23); видєчи доброє захованє жоны своє до сєбє, з доброє воли своєє записал єй замки свои (Острог, 1539 *AS* IV, 208); а ви́дѧчи болѣзнь єгѡ, зстѹпи́лъ є́смъ абыхъ єгѡ вы́зволилъ з рѹкъ єги́птѧновъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 81);

(кого ким, що чим) (*вважати, визнавати, мати за когось*) бачити, *діал.* видіти: єстли бы ко(л)ко

бра(т)и або ѹча(ст)нико(в)… а сказа(н)є бы против ни(х) вышло, въ чо(м) бы видєчи собє с кри(в)дою до на(с) ѡтозва(в)шися ѡдє(н) з ни(х)… тогды таковы(й) ѡ(т)поръ ѹ права нє має(т) бы(ти) при(й)мованъ (1566 *ВЛС* 56); коли сѧ мо(и)сє(и) народи(л) схова(н) бы(л) чєрє(з) три мєсєци ѡ(т) родичо(в) свои(х) длѧ то(г) и(ж) єго видєли хороши(м) дєтѧтє(м) (II пол. XVI ст. *КА* 578); ѡни… Монáрсѣ Нб(с)номѹ оуклѡ́ны чи́начи, Ба҃ нєсмртéльного, чл҃комъ вйдѧчи… подáрки коштѡ́вныє ѡ(т)давáли (Львів, 1616 *Бер. В.* 77); А хóчєшъ ли єго вйдѣти валéчны(м) Вóиномъ: нє éстъ нáмъ война и вáлка противко тѣла и крѣви (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127 зв.); Вйдитъ въ тóмъ Клєйнóтѣ свой Клєйнотъ Црквъ нáша (Київ, 1637 *УЄ Кал.* тит. зв.);

(що) (*зазнати, пізнати*) побачити, відчути: а я дє(й) самъ и чєля(д) моѧ дво(р)наѧ видѧчы таки(й) стра(х)… повтєкали дє(й) єсмо з домѹ до лѣса (Володимир, 1585 *ЖКК* I, 270); Али мы, братя, не уподобляйме ся злому, али доброму, если хочеме не видѣти надъ собовъ, анѣ чути грузной карности, которую то Павелъ святый потверезжаетъ (XVI ст. *ПЄ* 220); Ѡхъ лихо нашє, вѣдѣлисмо страхъ нєзносний (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 27); Працѹючи…, нáмнѣй рóзѹмомъ нє поймовáлсмъ, и нє помышлáлъ: яковы́й страхъ…. бѹдєтъ мѣти и вйдѣти дѹша, кгды ѡ(т) тѣла розлѹчáтисѧ єи прїйдєтъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 267); Прїидѣтє бóдрїи дѣлáтєлѣ виноградa мóєгѡ,… вънїидѣтє въ рáдость Гда свóєгѡ,… //… ибо вы сподѡбйстєсѧ: на зємли живѹщи, вйдѣти мнóгѹю и дйвнѹю прємоу(д)рость мою Нб(с)нѹю (Чернігів, 1646 *Перло* 160-160 зв.); **ку собѣ видѣти** (що) — відчути, пізнати що-небудь на собі: Молóдшїй зáсь… Чл҃колюбїє Бж҃їє которое кѹ собѣ вйдѣлъ мáрнє оутрáтилъ, вшєтєчнє жйвши (Київ, 1627 *Тр.* 29).

Див. ще **ВИДАТИ.**

ВИДІТИСЯ, ВИДЕТИСЕ, ВИДЕТИСЯ, ВИДЕТИСѦ, ВИДИТИСЕ, ВИДИТИСЬ, ВИДИТИСЯ, ВИДИТИСѦ, ВИДѢТИСЕ, ВИДѢТИСЯ, ВЫДИТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (кому, що) (*сприйматися зором*) бачити, *діал.* видіти; бачитися, *діал.* видітися: алижь дошли цр(с)тва иродова, тогды стала звєзда што вєла и(х). имъ жє видитсѧ (1489 *Чет.* 121); тыми словы… сѧ розумѣю(т) чєрє(з) трєтую ча(ст) зємлѣ дєрєва и сѣна спалєного бо што сѧ в ни(х) видєло быти зєлєны(м) ѡго(н) нєпобо(ж)но(с)ти всє пожє(р) (XVI ст. *КАЗ* 617, на полях); малыє сѧ то комоу рѣчи видѧтъ, алє атоли и тыхъ малы(х) рѣчєй хр(с)тїанє въ нєволи тѹрєцкой живѹчи, зъ ла(с)ки бж҃єй нє тєрпѧтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 213); Анѣ бóвѣ(м) рєклъ, то єстъ фѣкгѹра, áлє то єстъ тѣло моé. Бó вѣ(м) нєвы́повѣдѣною спрáвою пєрємѣнѧ́єтъсѧ, хотѧ(ж) на(м) вйди(т)сѧ хлѣбъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 194); та(м) ѡбáчишъ… тєлєса… котóрыє просвѣщаю(т)-сѧ тáкъ жє свѣтло(ст) прє(з) нйхъ мóжє(т) сѧ вйдѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 233);

виглядати: нбо звѣздáми сплéтєноє котóроє якъ срéбро сѧ вйди(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 74 зв.); азáжъ тыє фигоуры нєчоудовныє сѧ ва(м) вйдѧтъ? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192 зв.); **на око видитъся** *див.* **ОКО.**

2. (кому) Здаватися, вважатися, уявлятися: Мнѣ сѧ та(к) вйдить, тыє словá кгды бы сѧ зє(з)вóлили з ва(с)… и звѧзáли крѣпко нєра(з)дѣлнѹю сйлѹ влáсть и éдность (Острог, 1587 *См. Кл.* 10); заты(м) коли надошла по(ч) чоты(р)на(д)цатаѧ… ѡколо по(л)ночи видєлосѧ жєклѧро(м) и(ж) была бли(з)ко ни(х) нѣкотораѧ краина (II пол. XVI ст. *КА* 150); чомъ суть одны, котрыи слѣпоту свою не познають, та видить ся имъ, ажъ они май гораздъ видятъ, нѣжъ другыи (XVI ст. *ПЄ* 109); Мнйтсѧ: Подóбитсѧ… вйдитсѧ (1627 *ЛБ* 65); єсли кто мєжи вами види(т)сѧ мѹ(д)рый быти… то нєхай бѹдє(т) разѹмный за глоупого. абовѣ(м) хитро(ст) свѣта того шалѣньство єсть (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 57 зв.); **во снѣ видитсѧ** *див.* **СОНЪ.**

3. (кому, що) (*сприйматися певним чином*) видаватися, сприйматися, здаватися, усвідомлюватися: кн‹ѧ›зь Андрѣй пєрєд нами мовил кн‹ѧ›г‹и›ни Михайловой: коли сѧ видить тобѣ ‹моя дѣлница болша, то возми собѣ дворъ Ко›шоръ (Кошир, 1502 *AS* I, 147); естлиж бы пакъ пану Загоровъскому в третей части виделася кривда, тогды маютъ зъ оныхъ двухъ частей именей то ему дополнити (Вільна, 1552 *АрхЮЗР* 8/VI, 25); повѣжь на(м) што сѧ тобѣ види(т) годи(т) лиса дань дати цєсарови,

или нѣть (1556-1561 *ПЄ* 95); на(й)бо(л)шєй фрасую(т)ся ѡ дяка види(т)ся имъ жє ся з моцы и(х) то выняло жє дякъ зє лвова (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); Іюда былъ хитляненъ, та видѣло ся ему, ажъ лихо, и моркоталъ на жону за тото мащѣня, що мастила миромъ ноги Христовы (XVI ст. *НЄ* 41); Єщє тобѣ види(т)сѧ нє часъ встати (к. XVI ст. *Розм.* 6); присмотри́сѧ писма ст҃го моу́дрости, кды нєподо́бнаѧ рє(ч) ви́дѣласѧ, абы єди́нъ нєзличо́номȣ мно́жєствȣ спроти́вилсѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150); З ты́хъ тє́ды свѣдо́цствъ я́снє ви́дѣтисѧ да́єтъ, дш҃ѣ прєста́вльшихсѧ Мл҃твами, Ѡфѣрами, и Ялмȣжнами за ни́хъ... ѡ(т)пȣщєнїє грѣхѡвъ ѡдє́ржȣю(т) (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 154); А при то(м) и то по́трє́бно вѣдати тєбѣ ла(с)ка́вы(и) читє(л)никȣ; и(ж) та́ѧ Кни́га прєза́цнаѧ, хотѧ(и)сѧ ви́ди(т) ма́ла въ ча(х) (!) лю(д)ски(х), алє вєли́кїи съдє́ржи(т) в̾ собѣ та́йны (Чернігів, 1646 *Перло* 8).

4. (з ким) (*мати особисту зустріч*) зустрічатися, бачитися, *діал.* видітися: мт҃и твоѧ и братїа твоѧ з̾вноутрь стоять и хотѧть абы сѧ с тобою видѣли (1556-1561 *ПЄ* 248); Потом в недѣлю,... видился есми с паном Иваном холоневскимъ у церкви (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403); кого тєды повѣмъ кто хочєть з нимъ видитисѧ (к. XVI ст. *Розм.* 15 зв.); А въ томъ часѣ... Богуринскій перєіздомъ зъ Кієва до Володимєра видится зъ Терлецкимъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1061); єсли дрȣго о за рȣкȣ во́змє... єсли́ сѧ з ро́дичами... види(т) и витає(т)... В тако́выхъ высгȣпка(х) кара́нїє дȣхо(в)ноє... быва́єтъ назначєно (серед. XVII ст. *Кас.* 42).

5. (кому) Хотітися, бажатися: И волси бȣдст сын мой... и єго жона и дѣти... замок Стєпан зо всим, што к нємȣ прислȣхаєт, комȣ хотѧ ѡтдати,... даровати..., и к лєншомȣ,... то ѡбєрнȣти, яко сѧ ємȣ... налєпєй видєти бȣдєт (Острог, 1522 **AS** III, 237); волность ємȣ... тот... замок Стєпан..., комȣ хотѧ ѡтдати,... записати... якъ сѧ ємȣ... налєпєй видєти бȣдєт (Краків, 1531 **AS** III, 378); Якож длѧ болшого и моцнейшого способȣ людей, видєлосѧ // намъ всю зємлю Волынскȣю кȣ той послȣзє нашой рȣшити (Олбенг, 1552 **AS** VI, 124-125); Про́то якъ сѧ бȣдє(т) вамъ ви́дѣти ȣчинѣти та(к) или прє(з) єго слȣгȣ, или прє(з) кого и(н)шого до князя пишѣтє (Дубно, 1596 *ЛСБ* 299, 1); а если в Литве, ино где наближей — албо у Вилни, в соборной церкви, албо в Новагородъку, тамъ, где ся наслушней детямъ моимъ и приятелемъ видети будетъ (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1/VI, 393).

ВИДНО, ВІДНО, ВѢДНО *присл.* **1.** *У знач. присудк. сл.* (*доступно зорові*) видно, видко: за броною воєводиною прилєгла гора... с которое ви(д)но всє посєрє(д) замъкȣ (1552 *ОКЗ* 34); всє обли(ч)є синєє, побито такъ, и(ж) лєдвє видно (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118); Тєпєръ при нємȣ нє видно и жадного апостола, и Марїя боитсѧ за нимъ причинити (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 18); Та(м) єстъ една // гора с то(и) гори ви(д)но сѣрку горачую (серед. XVII ст. *Луц.* 535-536).

2. Світло, ясно: алє ско́ро по сȣбо́тѣ... ба́рзо ра́но по́ки є́щє нє ви(д)но бы́ло. оудали(с) в дорогоу (XVI ст. *УЄ* № 29519, 61); ві(д)но, свѣтло, illustris (I пол. XVII ст. *Своб.* 18).

3. *У знач. вставн. сл.* Напевно, очевидно: чл҃вкъ той нє єстъ чл҃вкъ: бє́стїа єстъ, мо́нъстрȣмъ єстъ з дȣши розȣмнои и з бєзрозȣмныхъ справъ зло́жєноє, нєщасли́вє живȣчєє..., вѣдно вѣчными ча́сы окрȣтнымъ мȣкамъ подлє́глоє (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 ненум.).

ВИДНОСТЬ *ж.* Світлість, ясність: алє жє и(х) прє(д)цѧ напомина(л) в дє(н) сто(л)помъ ѡбла(ч)ны(м) яко(ж) мови(т) въ сто(л)пѣ ѡбла(ч)нѣ гл҃шє до ни(х) жєбы хранили або стєрє(г)ли ви(д)ности то(й) що ѡ(т) нєго мѣли (к. XVI ст. *УС* № 31, 166).

ВИДОВИСКО *с.* (*те, що відкрите для споглядання і привертає увагу*) видовисько, видовище: Понєва(ж) и то само́є єди́но видови́ско, сро́жшєє є́стъ на(д) всѧ́кȣю мȣкȣ: на котры́хъ позира́ючи дȣша, трво́житсѧ (Львів, 1642 *Час. Слово* 267 зв.).

ВИДОКЪ, ВИДУКЪ, ВЇДОКЪ, ВѢДОКЪ *ч.* **1.** (*сприймання зором*) споглядання, бачення: Єстсѧ чємȣ... задивовати (православнїи хрєстїанє) ижъ мы часто на ȣмєрлы(х) смотрѧчы, и на погрєба(х) ихъ биваючы пожыткȣ собѣ дх҃овного с̾ такового вїдокȣ нє бєрємо (Корець, 1618 *З. Поуч.* 171); такъ и см҃рть ко́ждогѡ чл҃ка живо́тъ гȣбитъ: що самым̾ смыслѡ(м) на́ши(м) є́ст̾ я́вню з̾ ѡсо́бы христїан̾ско змєрлои, // а на ты́хъ ма́рахъ до видо́кȣ намъ прє-

зентова́нои (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 937-938); раны свои пр(с)тыи показѹє(т) и(м)..., и ребро выставѹє(т) на видо́коу всѣ(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 163 зв.); **речъ на вѣдоку** — видима річ; безумовно, безсумнівно: А што ся ткнетъ, якомъ вишей мало преложилъ, святыхъ Ігнатія и Фотіа, ижъ зъ патріаршеского престола были складаны, естъ речъ на вѣдоку, же Фотій не былъ причиною зогнанья зъ престола Игнатія (Київ, 1627 *Коп. Пал.* 743).

2. Вид, зовнішній вигляд, образ: Сіо́нъ сказѹєтсѧ весе́лый ви́докъ, позре́нѧ всѧкой красоты (Почаїв, 1618 *Зерц.* 49); Топнѣючїи а́лбо ме́ншость знаменѹючїи ве́длє пова́ги маєстатѹ и достои́нства, а свѣтѧчїисѧ ве́длє ѡказа́лости видо́кѹ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 148); **на видоку —** *(як свідчать зовнішні ознаки)* на вигляд: яко кро́пѣль на видокѹ, такі́й по́тъ сходи́лъ з него, ка́паючи на землю, высѹша́ючи несмѣлости // члче́й крини́цѹ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 90-90 зв.).

3. Видіння; привид, примара: дх҃ъ ст҃ы(й) пр(о)рцкы(х) видо́ковъ и сло́въ єстъ причи́ною (поч. XVII ст. *Проп. р.* 148 зв.); Мечта́нїє: ѡблѹда, ма́ра, Тма, ви́докъ фалши́вый, покѹса (1627 *ЛБ* 63); visum, видокъ, позоръ (1642 *ЛС* 415).

4. Видовище, дійство: В таково́й би́твѣ, теа́трѹмъ або вѣдокъ є́сть; мѣсто растоѧ́нїя, межи справедли́выми людми // и грѣшными (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28-28 зв.); Позо́ръ: Диво́вище, ви́докъ, и́гриско (1627 *ЛБ* 86); В той часъ Римане стро́или и справова́ли Розмаи́тїи Трїѹмфи и видо́ки; выставлѧ́ли лѧ́мпи запа́ленїи по всемѹ мѣстѹ, и мѹзыки розмаи́тїи (Чернігів, 1646 *Перло* 63).

5. Свідок: А оны не могли добыты, чомъ не продавъ былъ Чи(р), але даровалъ. Право было великоє: бывъ видукъ и все село (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); Приню(с) я на то Алдомашъ передъ всѣмъ селомъ и видокомъ (Там же, 224).

справити видокъ — подати приклад: гды Володимера короля многіи... народове взывали до своихъ вѣръ..., Господь Богъ нѣяко справилъ всѣмъ тымъ народомъ видокъ: Володимера и людъ его якъ бы на вазѣ якой поставивши, абы... обирали збавенную вѣру (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 981).

Див. ще **ВИДЦА.**

ВИДОМЕ *див.* **ВѢДОМЕ.**

ВИДОМО *див.* **ВѢДОМО.**

ВИДОМОСТЬ *див.* **ВѢДОМОСТЬ.**

ВИДОМЪ *див.* **ВѢДОМЪ.**

ВИДОМЫЙ *див.* **ВѢДОМЫЙ.**

ВИДОМѢ *див.* **ВѢДОМЕ.**

ВИДОПТАТИ *див.* **ВЫДОПТАТИ.**

ВИДОЧНЕ *присл.* (*стп.* widocznie) **1.** Очевидно, безперечно: писмо святое видочне свѣдчитъ, же не толко самъ апостолъ Петръ фундаментомъ Церкви, але сполечне зъ ним и вси апостолове (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 365).

2. Ясно, виразно, зримо: А по лѣтє(х) мно́ги(х) гды вели́кїй то(т) Хра(м) схила́лъсѧ до оупа́дкѹ... Прес҃(с)тал Бц҃а ѡказа́вшисѧ видѡ́чнє по́ты єго дръжа́ла и вспира́ла, а́жъ о́ноє мно́зство воды было ѡ(т)да́лєно (Київ, 1631 *Син. Тр.* 815); Порохъ взавши зъ землѣ хс҃ очи небылыи слѣпомѹ творитъ, видочнє показѹючи жє онъ єстъ той, который дѹшевнымъ силамъ даєтъ мѡцъ справова(н)ѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 142-142 зв.); онаѧ звезда нє оуказала бы видочнє и явнє хаа, если бы нє знижиласѧ и на(д) головою отрочати нє стала (Там же, 362 зв.).

ВИДОЧНЫЙ *прикм.* (*стп.* widoczny). ◊ **свѣдокъ видочный** *див.* **СВѢДОКЪ.**

ВИДПОВѢДАТИ *див.* **ОДПОВѢДАТИ.**

ВИДРУКОВАТИ *див.* **ВЫДРУКОВАТИ.**

ВИДТИБЫТИ *дієсл. док.* (що) *(ударами пошкодити що небудь в організмі)* порвати, поламати, повідбивати: и такъ оучинили иже по четыри на ѡ(т)мѣноу би́ли єго, иже ст҃оє тѣло кръвїю было скипѣло, аже ви(д)тибыло жили и ко́сти єго ст҃ыи (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 9).

ВИДУКЪ *див.* **ВИДОКЪ.**

ВИДХНЕНЕ *див.* **ВЫДХНЕНЕ.**

ВИДЦА *ч.* Очевидець, свідок: Гдѣ ре́къ, якѡ ви(д)ца ты́хъ ре́чїй, чѹдныхъ, и стра́шныхъ, рекъ: по ско́рбѣ ѡ́ной, помрачи́тсѧ слн҃цє (Чернігів, 1646 *Перло* 142 зв.).

Див. ще **ВИДОКЪ.**

ВИДЪ[1] *ч.* **1.** Зовнішній вигляд: ты же архипє вида моє(г) оустрашаєшисѧ и нє терпиши рабия подобия силы (1489 *Чет.* 12); Хлѣбъ абовѣмъ которого оуживаємо, видомъ своимъ зъ пшеницы

оучинєнъ быти знаємо, алє з' истности, з' пожи(т)кȣ и з' стости, тѣло Хво, и самого тєлца оного оупитан'ного быти єго вѣрȣємо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 34); *Образно*: ви(д) єго яко ливанъ избранъ, и яко кéдровє, гортáнь єго слáдость (поч. XVII ст. *Проп. р.* 235 зв.).

2. Обличчя: видомъ какъ свѣтило сияєши (1489 *Чет.* 155 зв.); Многимъ людемъ поморозило, кому ногу, кому пальцы, другому видъ, ушы, носъ (1601 *МИВР* 78).

3. Образ, форма, вид: всѣхъ затóпитъ, потóкъ ѡгнéнный нєсподѣвáнє,... єлємéнтѡвъ нє растлúтъ, тúлкѡ ѡчúститъ и ѡбнóвитъ, и въ úный // свѣтлѣйшїй ви(д) прємѣнитъ(Чернігів, 1646 *Перло* 142 зв.-143); Видъ. Species. Forma. Facies (1650 *ЛК* 433).

4. Вияв, вираження, втілення: нє явно ли є(ст) всє(му) позóрȣ áггъско(му), и чл҃ко(м) живȣщи(м) на зє(м)ли, яко сами єстє тóє би(с)кȣпство... ȣгонúли, и того всѣми вúды и ѡбразы свои(ми), бє(з)пло(д)наго и нє хр(с)тїа(н)ского жúтїа... пока(з)уєтє (1598 *Виш. Кн.* 291 зв.); вѣдай ижъ Оучúтєлѣ... розȣмѣю(т) звéрхнїи вúды то єстъ ѡсóбы хлѣба и винá (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 205); дáлъ намъ... ȣ прєч(с)тихъ Тáйнахъ, Тѣло и Крóвъ свою прєстȣю; по(д) вúди хлѣба и Вина (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.).

5. Різновид, ґатунок: Приправȣютъ тєжъ и оздоблáютъ тыи кóлива розмайтыхъ вúдѡвъ матéрїали и присмáками (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161); amerina, ви(д) вє(р)бы дрєва (1642 *ЛС* 80).

6. Причина, привід: Извѣтъ: Причúна, замóвка, // люóбъ правдúваа, люóбъ нєправдúваа, вымовка, вúдъ, ѡкáзїа (1627 *ЛБ* 45-46).

Див. ще **ВИДОКЪ, ВИДѢНИЄ.**

ВИДЪ² *див.* **ОТЪ.**

ВИДЫВАТИ *(стп.* widywać) *дієсл. недок., многокр.* (кого) Неодноразово, часто бачити: Видывáли єгѡ жє ядáлъ и пїáлъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 123 зв.).

ВИДЫТИ *див.* **ВИДІТИ.**

ВИДЬ, ВЕДЬ, ВѢДЬ *част. (підсилювальна)* адже, же: килка мѣщанъ за вѣру на горло посажоно, отъ которихъ панъ канцлеръ... шесть тысячей червоныхъ хочетъ, если хотять быти вольными а иншыхъ вѣдь и выличити трудно всюды (Київ, 1621 *АСД* I, 266);

(у сполуч. з **а, да, а... же**) однако, адже, все ж, та ж, тож: соусѣдє... // ... мовили а видь то(т) то є(ст) которыи сѣжоваль и милостынѣ прошоваль (1556-1561 *ПЄ* 384 зв.); Да ведь не по небу летаешъ, але по земли, яко и я, ползаешь! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1047); а ви(д) жє и то намь нє вадить розȣмѣти. и(ж) то та(к) быти можєть (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 93 зв.).

ВИДѢНЄ, ВИДЕНЄ, ВИДЕНИЄ, ВИДЕНЇЄ, ВИДЕНЬЄ, ВИДѢНИЄ, ВѢДЕНЇЄ, ВѢДѢНЇЄ *с.* **1.** (*здатність бачити*) зір: Справєдлúвый ѡный тóвїа, гды взрóкоу и свѣтлости ѡчéй пострадáлъ бы(л). нóвы(м) спóсобо(м) прє(з) агг҃ла рафаила, то є(ст) жлъчїю рúбною... видéна и прозрѣнїа достоупи(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 188); вѣрȣймо всюóди Бгви, и нє спротивлáймоса ємȣ, хота(ж) смысло(м) нáши(м) и видѣню нáшємȣ здаєтъса быти протúвно (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 185); я рабъ Божий Иовъ Борецкий... пятма смыслами телесными, то ест видениемъ, слышанемъ, смакованемъ, повонянемъ и дотыканемъ,... добре здоровый (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 406).

2. (*сприймання очима*) бачення, споглядання, оглядання: пр(д)тє всú позорищници на видѣнїє дȣха а(н)тихри(с)това гласа, и ȣзритє єго я(к) са бȣдє(т) рȣманѣти и сорóмѣти (1598 *Виш. Кн.* 290); Прїйдѣтє(ж) тєпє(р) всѣ православны(и) хр(с)тїанє на видєнїє того рапсака папє(ж)ского глáса (1599 *Виш. Кн.* 216); **на видѣня (вѣдѣнїє)** — на показ, про людське око: Али научайте ся хрестіяне, чомъ не мовитъ Христосъ за пустъ — не постиме, али постити, али лише на (в)идѣня, якъ держатъ ся много ихъ сеи годины, лише на вѣдѣнїе, а не вытъ правды постятъ (XVI ст. *НЄ* 35);

спостерігання: Прохѡдѣмъса тúлко до грѡбȣвъ; разȣмнимъ видѣнїємъ, покажú ми ѡ(т)ца, мáтєръ, жонȣ, и дѣти, покажú ми коє Цáръ (Чернігів, 1646 *Перло* 123 зв.).

3. *(те, що можна сприймати зором; предмет бачення)* вид, зовнішній вигляд: Видéнїєм жє наслаждáєт'са красоты жéнъскои, и ѡздóбȣ шáтъ свѣтлыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21); нє ты(л)ко видéнїємъ лица моєго наслади(ш)са. но и пооучєнїємъ

сло́въ мои(х) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 308); А єслися мя до́ткнетъ своє́ю ру́ко́ю,... Брыдкость внє́тъ чуєтъ и хутъ тра́титъ до єден'ѧ Длѧ само́го по смєрти тру́піого виде́н'ѧ (Київ, 1622 *Сак. В.* 50 зв.).

4. (*те, що постало перед очима*) з'ява: Агглъ бо гнъ съшє(д) съ нбсь... ѡ(т)вали(л) ка́мє(н) ѡ(т) две́рій гро́ба и сѣ(л) на нє(м) и было виде́ніє его яко проме́на стра́шніи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 45 зв.); Року прошлого 1618,... указалосе дивное видение на небе, которое кометою албо звездою злучою зовуть (поч. XVII ст. *КЛ* 87); А пра́вє(д)никъ ра́дуєтъсѧ ба́рзо с таково́гѡ вѣде́ніѧ Агглского, и с прихо́ду и́хъ щасли́вогѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 127 зв.).

5. Обличчя, лице: виж... вызнал и повєдил, иж ...видєл єсми... во Ивашка Сєнковича рану битую на видени, а в пастуха Тишка ран много битых, синих по хрыбту и по рукам (Луцьк, 1558 ***AS*** VII, 39); Жєлєхъ того Хрустицкого по виденю вдарилъ и за бороду былъ порвалъ (Петрків, 1565 ***AS*** VI, 262); видє(л) єсми в по(д)дано(г) пна миколая... чу(н)ца видє(н)є с правоє стороны ѡ(д)раноє до кровє а за плєчима ра(н)у синюю битую (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 20); **на видѣню головномъ** — з першого погляду: Ѡ волѡ(с)ю зась, ѡ́дно, длѧ того ино(к) головѣ за(з)рости попустилъ, абы бы(л) шпє(т)ны(и) на ви́дѣ(н)ю головно(м) (п.1596 *Виш. Кн.* 230).

6. Видовище, видовисько: Та(ж) погрє(б)ши и ѡплака(в)ши того трупа, и събра́вшєсѧ всѣ зри́тєли. ѡного видѣніѧ бє(з)ѡбразнаго того гла(с)а, чуду(й)тєсѧ и помина(й)тє Єго (1598 *Виш. Кн.* 218); жа́дному сѧ на то(т) ча(с) нє хотѣло смотрѣти на своє́го кролѧ, алє всѣ(х) ѡчи были ѡбє(р)нєни на то́є дивноє видє(н)є. коро́на и ша(р)латъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 22); Вѣрныхъ рабѡ́въ твои́хъ. На прєсла́вноє вѣде́ніє събыра́єшъ. Въ вла́сти то своєи яко Бгъ ма́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 72 зв.).

7. (*образ, що постає уві сні, в уяві, при передбаченні*) видіння: И что́жъ ннѣ ви́жу чюдо ба́рзо дивно́є, виде́ніє же сладкоє и всѣ(м) потѣшли́воє (Львів, 1591 *Просф.* 65); Мо́витъ нєкды(с) пр(о)ркоу бъ. Напиш(и) виде́нѧ и вырази... на таблици вѣрысу(и): абы пєрєбѣглъ читаючі́й ѡноє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158); Єщє... при́стои(т) ту приложи́ти ѡ видѣніа(х)... Григоріа... Кото́рыи видѣніа и обаве́нѧ мѣва́ли, якобы нѣкоторы(х) по сме́рти вида́ли в'... му́кахъ му́чачихъсѧ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 143); **виденѧ видети** — бачити видіння: дха моєго на всѧкоє тѣло и буду(т) пр(о)рковати снове ваши // и до(ч)ки ваши а млодє(н)ци ваши видє(н)ѧ видєти буду(т) (II пол. XVI ст. *КА* 7-8); **видѣти въ виденїи, видѣти презъ виденє** (кого) — бачити у видінні: ви́дѣ(л) є(м) оу виде́нїи на го́рѣ синайско(й). мно́го лю(ди) нєзли́чєны(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 36); ѡто му(ж) гавріи(л), кото́рого(м) ви́дѣ(л) в' виде́нїи моє(м) лєтѧ́чого, дот'кноулсѧ мнѣ и мо́ви(л) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 210); оцъ на́шъ Іѡаннъ ґды в' Ке́ллі́йци своє́й прєбыва́лъ,... ви́дѣлъ прє(з) видє(н)є мужа єдного, кото́ры(й) пова́жною тва́рю и поста́вою єго буди(т) (Київ, 1627 *Тр.* 556);

чудо: Але Христос Петра жабами не коръмил, ани устен єго гадом не сквернил. Токмо виденіє на приклад показал, абы и пога́нов до вѣры пріймовал (к. XVI ст. *Укр. п.* 84).

Див. ще **ВИДЗЕНЄ, ВИДЪ, ВИЖЕНЬЄ.**

ВИДѢТИ *див.* **ВИДІТИ.**

ВИДѢТИСЯ *див.* **ВИДІТИСЯ.**

ВИДѢТИСѦ *див.* **ВИДІТИСЯ.**

ВИДѢТЪ *див.* **ВИДІТИ.**

ВИДѦЧИЙ, ВИДѦЧІЙ *прикм. у знач. ім.* **1.** Зрячий: ареи, или ара: Проклина́ючі́й, злорѣчачі́й, або ви́дѧчі́й (1627 *ЛБ* 179); Видѧчіи нє познали Сна Двдва, а слѣпыи єго познали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 40 зв.). Ре́клъ г(с)дь до нєгѡ:... хто(ж) оучини́лъ нѣмо́гѡ, и глухо́го, ви́дѧчогѡ, и слѣпо́гѡ; а коли нє я (серсд. XVII ст. *Хрон.* 82).

2. Пророк, віщун: пріидѣтє а пойдємъ до видѧчогѡ, котораго бовѣмъ ннѣ пророкомъ зовутъ прє(д) тымъ звано видачимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 207); **впередъ видѧчій** — пророк, віщун: Прозорли́вєцъ: Впе́рєдъ ви́дѧчі(й), та́къ прє(д) ты́мъ Пр(о)рки зва́но (1627 *ЛБ* 101).

ВИЖЕЙОПИСАНЫЙ *див.* **ВЫЖЕЙОПИСАНЫЙ.**

ВИЖЕНЬЄ *с.* (*стп.* widzenie) те саме, що **видѣнє** у 7 знач. ◇ **видети у виженью** — бачити у видінні: та(к)же тє(ж) є(с)ми видє(л) кони у виже-

нью сєдачи(х) на ни(х) маючи па(н)циры ωгни(с)тыи и ахи(н)товы и си(р)чєны(и) (XVI ст. *КАЗ* 621).

ВИЖОВАНЬЄ *с.* Оплата за розгляд судової справи: А за працу свою ижъ бы большъ вижованья не брали (1547 *АЗР* III, 8); Вижованья грошъ, отъ присяги 2 грошы (Луцьк, 1557 *ПККДА* II, 534).

ВИЖОВОЄ *с.* Оплата урядовому чиновникові за свідчення про заподіяні комусь шкоди: тую прозьбу вашу и тыи вышей мененыи двѣ рѣчи, о вижохъ и о браньи вижового, рачитъ его милость подлѣ тоѣжъ ухвалы... вскладати на тыхъ, хто статутъ поправовати будетъ (1547 *АЗР* III, 9).

ВИЖОВЫЙ, ВИЖОВЪ *прикм.* Який стосується урядового чиновника — вижа або належний йому: мы стороны, вышєй писаныє,... // :.. то всє слышали и видали, и тѹтжє вєсполок на лєпшоє свєдомє при вижовой пєчати свои єсмо пєчати к томѹ листѹ вижовомѹ приложилй (Городище, 1551 *AS* VI, 117-118); А та(к) я тоє ωповєда(н)є єго и вижово со(з)на(н)є до кни(г) за(м)ковы(х) записа(ти) казалъ (Луцьк, 1561 *ТУ* 92); И просилъ Кирикъ А(н)дрєєвичъ, абы тая жалоба и ωповєда(н)є єго и вижово созна(н)є в книги замковыє записати каза(л) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 130).

ВИЖУВКА *ж.* Узгір'я, підвищення, пагорб: а шило стєцко из маркомь брато(м) свои(м) дали чєртѣжь мєжи вижоувками ст҃омоу воскрєсєнїю (I пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 13).

ВИЖЪ *ч.* **1.** Урядова особа, обов'язком якої було офіційне свідчення про факти злочинів, шкод, кривд: мы... приєхали и до кназа Ковєльского... и вижовъ замкѹ Лѹцкого (Мизове, 1537 *AS* IV, 99); И показавши мнѣ ли(ст) єго кролє(в)ско(и) мл(сти), проси(л) ω вижа, при которо(м) бы мє(л) мовити па(н)у Бо(р)зобогатому, жєбы єго нє гамова(л) (Луцьк, 1561 *ТУ* 91); хто бы хотє(л) ѹ чиємь дому рєчи крадє(н)ныє застати то(г)ды ω(т) враду бєручи возного, маєт) врядо(м) ωзна(й)мити што єму згинуло,... а вмєстє мє(ст)ского вижа и к тому людє(й) сторо(н)нихъ... маючи при собє и при ни(х)... ты(х) рєчє(й)... искати маєть (1566 *ВЛС* 103); прото нєха(й) бы дє(й) тая жалоба и ωповєда(н)є нашє до за(в)трєя до кни(г) нє завожоно за чи(м) то(т) паробо(к) дома будє(т) абы и єго раны во(з)ны(й) або ви(ж) ωглєдє(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 28); ωнъ... ωповєда(л) и ωбъжаловалъ и вижомъ за(м)ковы(м) стороною лю(д)ми добрыми знаки ωного кгва(л)ту... ωказова(л) (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); И прошу, дє(и), пнє врядє, ω вижа, абыхъ тыє рєчи свои застати мо(г)лъ, што ми погынули (Житомир, 1583 *АЖМУ* 65); А такъ мы, врадъ, выслухавъшы жалобы Миколая Водвинского, за прозбою оного, на огледане ранъ, придали вижа (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9).

2. Арбітр, посередник від суду для засвідчення окремого факту злочину чи правового спору: А што са ткънєт того, яко Гринко... мєновал на людєй Єго Милости, штожбы они... броварныє рѣчи з двора єго покрали... кназь... маєт ємѹ на то дати слѹжєбника вижом (Берестя, 1512 *AS* III, 98); И на то отець архимандрыт... взял в нас вижем службника нашого Бѣлецкого, перед ким бы мел гран оказати (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 24); Я гри(ш)ко тру(ш)... да(н)ный вижо(м) кн҃зю... бурємскому вызнаваю симь мои(м) листо(м) што(ж)... кн҃зь дми(т)рє(й) бурємски(й)... єзди(л) до новосєло(к) (Буремль, 1560 *ЛНБ* 5, II 4043, 23).

ВИЖЪВЯНЕ *мн.* (*жителі села Вижова*) вижвяни: на дорозє ωказали вижъвянє дѹбъ порѹбаны(и) (1546 *ОГ* 46 зв.).

ВИЗВАТИ *див.* **ВЫЗВАТИ.**

ВИЗВОЛИТИ *див.* **ВЫЗВОЛИТИ.**

ВИЗВОЛАТИ *див.* **ВЫЗВОЛЯТИ.**

ВИЗЕРУНОКЪ *див.* **ВѢЗЕРУНОКЪ.**

ВИЗИТАЦИЯ *ж.* (*стп.* wizytacya, *лат.* visitatio) (*здійснення урядових відвідин, переважно церков та монастирів, щоб перевірити стан справ*) інспектування: отець Пузына, яко чулый пастырь, з повинности своее пустивъшис в обяздъ на ревизию и визитацию диоцезиеи своеи, хотелъ в маетъностях кнежъны ее милости церкви и манастыри визитоват (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 673).

Див. ще **ВИЗИТОВАНІЄ.**

ВИЗИТОВАНІЄ *с.* Те саме, що **визитация**: Пѹсти́лємса... на Визитова́ніє и споражє́ніє, во всѣхъ Повѣтахъ, мѣстахъ и сєлахъ... нє дла якóѣ привáты и нѣкчє́много зыскѹ... áлє боачи́са и оухóдачи стрáшны(х) вырóковъ Г(с)да Саваωфа

(Львів, 1645 *Жел. Тр.* 1 зв.).

Пор. **ВИЗИТОВАТИ.**

ВИЗИТОВАТИ, ВИЗИТОВАТЪ *дієсл. недок.* (*стп.* wizytować, *лат.* visitacio) (*здійснювати відвідини, переважно церков та монастирів, щоб перевіряти стан справ*) інспектувати: его милост отец Пузина до Острога... приехалъ, хотечи визитовати, если бы якая непилностъ в набоженъстве была (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 674); Теды сама кнежна... его милости отцу Пузыне... визитоватъ и ревизоватъ заборонила (Там же).

ВИЗНАВАТИ *див.* **ВЫЗНАВАТИ.**

ВИЗНАНЄ *див.* **ВЫЗНАНЄ.**

ВИЗНАНЇЄ *див.* **ВЫЗНАНЄ.**

ВИЗНАТИ *див.* **ВЫЗНАТИ.**

ВИЗНАЧАТИ *дієсл. недок.* (що) (*означати*) символізувати: Що знаменуетъ сукна (!) що била вся цѣла и бѣла, и не било в ней шва, жаднаго. Майстеръ. // Тая сȣкня визначала ст҃ое хри(с)тия(н)ство (серед. XVII ст. *Луц.* 546-547).

ВИЗУВАТИ *див.* **ВЫЗУВАТИ.**

ВИЗУИТЪ *див.* **ЄЗУИТЪ.**

ВИЗУТИ *див.* **ВЫЗУТИ.**

ВИЗЪ *ч.* Тунець: pelamis, dis, визъ риба (1642 *ЛС* 304); thunnus, визъ риба мо(р)ская (Там же, 398).

ВИИГРАТИ *див.* **ВЫИГРАТИ.**

ВИЙКА *ж.* ◇ **вийка коничая** — (*назва рослини*) кип'ятки (Polygala L.): polygalon, ви(й)ка коничая (1642 *ЛС* 320); **полная вийка** — (*назва рослини*) повій, повійка: lonchitis, по(л)ная ви(н)ка (!) трава (1642 *ЛС* 257).

ВИЙТИ *див.* **ВЫЙТИ.**

ВИКА *див.* **ВЫКА.**

ВИКАЗЪ *ч.* (*стп.* wykaz) вирок, судове рішення, судове розпорядження: А та(к)... су(д) для розмышлє(н)я тоє речи ω(т)ложили єсмо... намови(в)ши ся єсмо з собою, а бачєчи в то(и) справє, и(ж) єщє головно(г)[о] виказу нє вчинили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 93).

ВИКАРЕЙ *див.* **ВИКАРИЙ.**

ВИКАРЕЙСКИЙ *прикм.* (*який належить вікарію*) вікаріїв: а естли бы... добра оные косътелъные столу викарейского утерпить притрафили се, на тотъ часъ иншую угоду аренъды зо мною... кнзя викареи... учинити будут повинъни (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 68).

ВИКАРИЙ, ВИКАРЕЙ, ВИКАРЫЙ *ч.* (*стп.* wikary, *лат.* vicarius) (*помічник або заступник архієрея, єпископа чи парафіяльного священика*) вікарій: реченые кнзи викарееве мне... будуть винъни и объвезалися в таковыхъ сумахъ... листы квитуючими усъпокоити (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 67); Папа Римский пишется вселенъскимъ, и опокою, и викариемъ Хрістовымъ, и слугою слугъ Божиихъ (1582 *Посл. до лат.* 1123); И просили тые менованые викарыеве Луцкие абы тое оповедане ихъ до книгъ кгродскихъ Луцкихъ было записано (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 1/I, 186); Са́ми бове́мъ Єп(с)копове, сȣть Пн҃а Па́пы лє(д)во Вика́рыѧми, послȣгачами, по(д)лыми (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11); панъна Софрония Ивашєнъцєвичовна... за позволєнъємъ... ѡт҃цовъ... на то ȣмы(с)лънє ѡтъ вєлєбного в бозє ѡтъца єго милости Ксєнъдза... Святоє тєѡлокгии... вика(р)єго Єнєра(л)ного и по провинъция(х),... дєпутованыхъ и тȣтъ до Києва зєсланыхъ явнє ȣстнє и доброво(л)нє для вписаня до книгъ... подала листȣ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 131); отъцове викарие, обавяючисе, нетолько протестантовъ переховывать не смели, але и сами в катедре не ночовали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309).

Див. ще **ВИКАРИЯ.**

ВИКАРИЯ, ВИКАРѢЯ, ВѢКАРИЯ, ВѢКАРІЯ *ч.* (*стп.* wikarya, *лат.* vicarius) **1.** Те саме, що **викарий**: Іѡсифъ... ω(т) фара́ѡна цр҃ѧ вожєны(и) на возѣ цр(с)ко(м) Па́но(м) всєго цр(с)тва єгипє(т)ского, або вѣка́рїєю поста́влєны(и), и пospoли́ты(м) єгиптѧ(н) на́звиско(м) збави́тє(л) свѣта былъ зва́ный (поч. XVII ст. *Проп. р.* 205); В томъ часе отець Иоанъ, витиснувши викарѣю моего,... всю маетность мою взялъ (Володимир, 1617 *АрхЮЗР* 1/VI, 450); над то, што тяжшая, викария и послушник его смѣет и важится тытуломъ церкве святого Спаса тытуловатися (Київ, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 601).

2. Посада і будинок вікарія: и такъ есми отъехалъ, спродавши маетность свою и церковъ Божую, при которой и викарѣю зоставилъ письмомъ объваровавши (Володимир, 1617 *АрхЮЗР* 1/VI, 450).

ВИКАРЫЙ *див.* **ВИКАРИЙ.**

ВИКАРѢЯ *див.* **ВИКАРИЯ.**

ВИКИДАТИ *див.* **ВЫКИДАТИ.**

ВИКИДАТИСѦ *див.* **ВЫКИДАТИСѦ.**

ВИКИНУТИ *див.* **ВЫКИНУТИ.**

ВИКЛАДАЧЪ *див.* **ВЫКЛАДАЧЪ.**

ВИКЛАДЪ *див.* **ВЫКЛАДЪ.**

ВИКОНАТИ *див.* **ВЫКОНАТИ.**

ВИКОНИВАТИ *див.* **ВЫКОНИВАТИ.**

ВИКОПАТИ *див.* **ВЫКОПАТИ.**

ВИКОРЕНИТИ *див.* **ВЫКОРЕНИТИ.**

ВИКРИКАТИ *див.* **ВЫКРИКАТИ.**

ВИКТОРІѦ, ВИКЪТОРИЯ *ж.* (*лат.* victoria) перемога: котории... заледве з манастыра и з шпиталя с такою викъториею induced пречъ отошли (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 595); вѕ Днь сы́й Хс црь... Въ сла́вѣ бѡ(з)тва свое́гѡ изѕ Гро́ба яви́сѧ, На́ нбси и на́ зємли днє́сь прослави́сѧ. Виктѡ́рїѧ єгѡ сла́внаѧ и знамєни́та, якѡ сме́рть вѣчнаѧ; смртю єгѡ оуби́та (Чернігів, 1646 *Перло* 60).

ВИКЪ *див.* **ВѢКЪ.**

ВИКЪТОРИЯ *див.* **ВИКТОРІѦ.**

ВИЛА *мн.* **1.** Вила: aerumnula, вила, носи(л)ца (1642 *ЛС* 73).

2. *Перен.* (*місце розгалуження доріг*) розвилка, розвилина, роздоріжжя: попови резовъ два и надъдатокъ въ кутѣ надъ ставискемъ, въ вилахъ нивка ку Туриску (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 326).

Див. ще **ВИЛЫ.**

ВИЛАМАТИ *див.* **ВЫЛАМАТИ.**

ВИЛАМОВАТИСЯ *див.* **ВЫЛАМОВАТИСЯ.**

ВИЛГОТНЫЙ *див.* **ВИЛЬҐОТНЫЙ.**

ВИЛҐОТНОСТЬ, ВѢЛКГОТНОСТЬ *ж.* (*стп.* wilgotność) волога, вільгість: пало насѣнѧ... на каменн, и на мѣсца(х) нєпло́дны(х), гдє длѧ нєдоста́ткоу вилго́тности и мо́крости зосхло (поч. XVII ст. *Проп. р.* 22 зв.); А ижъ сѧ оучинила напєрєдѣ змѣнка о люнатикахъ, або о хоробѣ мѣсѧчной, о той розѹмѣютъ нѣкоторыи ижъ бываєтъ зѕ загнилой мокроты або вѣлкготности, которѹю латинѕницы гѹморами называютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 160).

ВИЛЕНЕЦЬ *ч.* (*мешканець м. Вільна*) віленець: спосро(д) сєбє млодє(н)цовъ досто(и)ны(х) на ста(н) дѹхо(в)ный обєрытє, и оупра(в)тє въ слѹ(ж)бѹ бгѹ и собѣ. я(к) вилє(н)цы ѹчинили (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 1 зв.).

Див. ще **ВИЛНЕВЕЦЪ.**

ВИЛИВАТИ *див.* **ВЫЛИВАТИ.**

ВИЛИЗТИ *див.* **ВЫЛѢЗТИ.**

ВИЛИТИ *див.* **ВЫЛИТИ.**

ВИЛИЦА *ж.* Гак, гачок: Вилица... крѹкѕ, га́къ (1627 *ЛБ* 15); uncin(us), кручок, вилици (1642 *ЛС* 416).

ВИЛИЯ, ВИЛИѦ, ВИЛІЯ, ВѢЛѢЯ *ж.* (*стп.* wilia, *лат.* vigilia) (*день перед яким-небудь святом*) переддень: Поидѣможъ до постовъ. Яко ся въ нихъ помешали: Великого посту укоротили, и иншихъ вилиями, Суботствомъ... затлумили! (1582 *Посл. до лат.* 1137); Дѣѧлосѧ на за(м)кѹ к(р) є(г) м(л) варшавскомъ, в сѹботѹ, вилію свѧта, стго мартѳєѧ ап(с)ла (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 285); тєпєрєшни(и) дєнь рыбны(и) єсть чємѹжъ такъ єсть Святого бартоломєѧ постъ: вилиѧ заповѣданы(и) єсть по(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 43 зв.); Скоро по(д) сє(й)мъ зємлѧ сѧ трѧсла на вѣлѣю панны Ма(рии) гдромницѣ (!) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 174);

(*день перед Різдвом*) святвечір: ро(к) бо(ж) а.ф.пє во (в)торо(к) вилія бо(ж) наро(ж)нѧ по(л)ско(г) (Одрехова, 1585 *ЦДІАЛ* 37, 1, 22); А назавтрие, то есть декабра двадцеть четвертого дня, въ вилию Божего Нароженья самъ его милость вечерню,... въ костеле новомъ Петра светого отправовалъ (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 483).

ВИЛИЯТИ *див.* **ВЫЛИТИ.**

ВИЛІЯ *див.* **ВИЛИЯ.**

ВИЛКА *ж.* Виделка, вилка: с ку(х)ни кома(р)ка в нє(и) ви(л)ки жєлє(з)ныє три ро(ж)ны три (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III, 5); Алє хто ко́лвєкъ офєрова́лъ офє́рѹ приходи́лъ слѹга сще́нническїй коли́ сѧ вари́ло мѧ́со, и ма́ючи ви́лки ѡ тре́хъ зѹба́хъ в рѹцѣ своє́й, и впѹща́ючи и́хъ в котє́лъ, всє // што ви́лками поднє́слъ бра́лъ собѣ сще́нникъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 198 зв.-199).

ВИЛКЪ *ч.* (*стп.* wilk) шуба з вовчого хутра: росказалъ вмл(ст) слугамъ... которыє... пограбили ...лє(т)никъ чо(р)ны(и) аксами(т)ны(и)... ви(л)ковъ два коштовали золоты(х) шє(ст) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.).

Див. ще **ВИЛЧУРА.**

ВИЛНЕВЕЦЪ, ВИЛЬНЕВЕЦЪ *ч.* **1.** (*мешканець м. Вільна*) віленець: горо(д)нане, и ви(л)невъцы, хожывали до Позънанья, до Варъшева, до Гнезъна и до Рос(т)лавъля (Берестя, 1526 *ТУ* 52).

2. Вл. н.: Герасимъ матфиевичъ ви(л)невє(ц) мєлъ... Грєбєлъ л̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 52 зв.); илью вильнє(в)ца... з нами на тыє кгру(н)ты послати рачи(л) (б. Києва, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 2).

Див. ще **ВИЛЕНЕЦЬ.**

ВИЛОВИТИ *див.* **ВЫЛОВИТИ.**

ВИЛУЧАТИ *див.* **ВЫЛУЧАТИ.**

ВИЛУЧИТИ *див.* **ВЫЛУЧИТИ.**

ВИЛЧАСТЫЙ *прикм.* (*стп.*wilczaty) (*який має колір шерсті вовка*) сірий: Гры(ш)ко волынє(ц) на нє(м) па(н)цє(р) пры(л)бица шабля тарчъ дрєво по(д) ни(м) ко(н) ви(л)ча(с)тый (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 85).

Див. ще **ВИЛЧАТЫЙ.**

ВИЛЧАТЫЙ, ВИЛЪЧАТЫЙ *прикм.* (*стп.* wilczaty) те саме, що **вилчастый:** въ стани коней езныхъ взяли чотыри: кунъ сивый, турский,... дрикгонтъ вилчатый, турский, купленый за двесте золотыхъ Полскихъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/І, 430); У Русачъка:... лужънико(в) чотыры,... коня вилъчатого зо всимъ на золоты(х) ѡ(с)мъдесятъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

ВЙЛЧУРА *ж.* (*стп.* wilczura) те саме, що **вилкъ**: кгва(л)то(в)нє выдравъ... буто(в) турє(ц)кихъ па(р) пя(т), ви(л)чу(р) двѣ, сукъмано(в)... два (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

ВИЛЫ *мн.* Те саме, що **вила** у 1 знач.: Вилы sulcus (*Уж.* 1645, 39); клєщи и вилы, и вси начинья, и кадилники з мѣди починишъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

ВИЛЬҐОТНЫЙ, ВИЛГОТНЫЙ *прикм.* (*стп.* wilgotny) вологий, вільготний: тые сукна, яко у вилькготномъ местцу,... лежачи непросушиваные, абы ся не попсовали,... на иншее местце... зложить велели (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/І, 235); якъ жродло при мѣстцахъ вилготныхъ и болотныхъ тєкȣчєє, настȣпивши горачость сл̄нєчнаѧ, и єгѡ, и мѣстца ємȣ близко прилєглыи высȣшаєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 168).

ВИЛЬМИ *див.* **ВЕЛМИ.**

ВИЛѢЗТИ *див.* **ВЫЛѢЗТИ.**

ВИЛАТИ *див.* **ВЫЛИТИ.**

ВИМАЗАТИ *див.* **ВЫМАЗАТИ.**

ВИМЕРЯТИСЯ *див.* **ВЫМѢРАТИСА.**

ВИМИСЕЛЪ *див.* **ВЫМЫСЕЛЪ.**

ВИМИСЛИТИ *див.* **ВЫМЫСЛИТИ.**

ВИМИШЛЕННЫЙ *див.* **ВЫМЫШЛЕНЫЙ.**

ВИМИШЛАТИ *див.* **ВЫМЫШЛАТИ.**

ВИМОВА *див.* **ВЫМОВА.**

ВИМОВЛАТИСА *див.* **ВЫМОВЛЯТИСЯ.**

ВИНА, ВЕНА, ВІНА, ВЫНА *ж.* **1.** Вина, провина; гріх; злочин: Сенько а Демьянъ, маючи вазнь на отца моего Степана, безъ жадное вины, кромъ знайденя копного,... пофативши отца моего..., стали его прутъемъ // бити (Луцьк, 1564 *Ив.* 262-263); врадники єго... за нєакиє вины кони въ подданых нашихъ бєрȣть (Варшава, 1566 *AS* VII, 105); ажъ вы не вытпустите вашимъ виноватымъ, ни отецъ вашъ небесный не вытпуститъ вамъ вины вашѣ (XVI ст. *НЄ* 52); если ся Бога боишъ, правду сознаешъ (: пры комъ тая вина зостанетъ) (Вільна, 1599 *Ант.* 641); аще боудєтъ чи́стъ ѡ(т) всѣхъ ви́нъ нєдостѡ́йныхъ, тако́го на́мъ,... ста́вити оу Єп(с)кпы (Львів, 1614 *Вил. соб.* 9); Всѣхъ мо́ихъ ви́нъ, и ѡбра́зъ, прошȣ запомнѣтє, И просѣтє за мє́нє всѣ Га̄ Бга̄, Бы́ ми во́лнаѧ была до Нє́ба доро́га (Київ, 1622 *Сак. В.* 48); поха, а(е), вина, тщєта, грѣхъ (1642 *ЛС* 282); та́ѧ вина моѧ проклата́ѧ, ба́рзо изранила Рȣцѣ, и нѡ́зѣ, и Рєбра тво(и) (Чернігів, 1646 *Перло* 97 зв.); ї́гȣмєнъ ...// ... вины єго нєдба(л)ства ѡ(т)пȣсти́ти нє хотѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 43 зв.-44); **вина смертная (смрътелная) —** (*дуже тяжка провина, яку не можна спокутувати*) смертний (смертельний) гріх: я ни єдинои // вины смртнои в нємъ нє найдоую (1556-1561 *ПЄ* 326 зв.); запра(в)ды ни єдинои вины смрътє(л)нои нє знайдоую въ чл̄цѣ сє(м) (XVI ст. *УЄ Трост.* 65).

2. Звинувачення, оскарження: А што сѧ дотычєт вин и вымыслов,... на подданых тых имєнєй Єго Милости, тєды жадных рєчєй нє маю ѡбтєжати (Звиняче, 1553 *AS* VI, 10); вложилі над головою єго тїтул вїны єго. написанно то єс іс̄ црь жідовьскій (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 53); Жыдове. пытани будучы отъ Пилата, якую бы вину прыносили, не могли иначей мовити, одно то, же ся Сыном

Божымъ чынилъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 203); ȣкори́зна, ȣкоре́ніє, ѡклєвєта́ніє. Ска́рга,... вина, бє(з)чє́стіє (1627 *ЛБ* 138);

скарга: еще на себе подношу особную вину на вряд, которому бы ся спротивила и всказу его послушна не была (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 187); А по вычитаню позву, сторона поводовая... просила абы той белое голове Полажце, которая обельжона и згвалчона, и которая о то отцу владице Луцкому вину дала, рота присяги, водлугъ конституцыи, выдана была (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 401); **вину валити** (на кого) — звинувачувати (кого): Оказаньє нєви(н)ности нашєй,... которую тотъ писа(р) помєнєны(х) сєнωдѣ книжо(к) обмовлѧє(т), на на(с) виноу валѧчи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 4 зв.); **вину въложити** (на кого) — звинуватити (кого): грошей и розмаитыхъ речей и того всего уходечи, абы свою вину на мене въложилъ, смелъ мене потварити забитемъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 167); **вину давати (дати), давати (дати) вину** (кому) — пред'являти (пред'явити) звинувачення: кнѧзь Роман Жєлєха шпикгȣєть и винȣ ємȣ ѡ забитє брата своєго,... даєть (Петрків, 1564 *AS* VI, 251); тот, которому яко принципалови вину дано, с того света зшол, с которымъ криминалъ умер (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 262); Пріймєтъ испыта́ніѧ: Да́ємъ вины. бȣ́дєтъ ка́ранъ (1627 *ЛБ* 101); И въ той шкоде своей дала вину панеи Васильевой Вербской (Володимир, 1608 *Ив.* 287); **вину задавати, задати вину** (на кого і без додатка) — пред'являти (пред'явити) звинувачення, звинувачувати (звинуватити): кто чого на кого ведетъ а недоведетъ, самъ въ томъ зоставаетъ, а затымъ такому караныю, которому подлегати мѣлъ обвиненый, самъ тотъ, который вину задаетъ, подлегаетъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 118); А въ ѡно(м) замѣшаню нѣкого нє по(з)налы Зачы(м) самыжъ задавшы до гнѣву прычынȣ Єщє на ныхъ нєбожа(т) свою(ж) вла(с)нȣю вынȣ (1636 *Лям. о приг.* 7 зв.); **вину складати** (на кого) — *(несправедливо звинувачувати)* складати вину: и(з)раєлиты ...коли за зло(с)ти свои карани бываю(т) на пана сѧ гнѣваю(т) або вину складаю(т) (II пол. XVI ст. *КА* 552, на полях).

3. Кара, покарання: А за вину має(т) сєдєти шє(ст) нєдє(л), па(к)ли бы... шабли... добы(л) (1566 *ВЛС* 51); на праздники старого календаря звонити не дадѣте, новый же святити и празновати с силою понудѣте и виною запретѣте (1588-1596 *Виш. Кн.* 149); вязєня(м) ѡкрȣ(т)нымъ и винами часто мо(р)дȣю(т) (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); Єсли́мъ то оучини́лъ оумыслънє ци́ ли за да(н)єємъ (!) причи́ны, нєха́й жє тоу́ю виноу нє ѧ ω(т)ношоу алє кто́ и́ный (Дермань а. Острог, 1603 *Лям. Остр.* 10); тая унѣя черезъ заруки презъ вины, презъ заруки урядовые, презъ вязеня до турмъ по мѣстахъ и селахъ до себе примушаютъ и приводятъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 17); **вина баниции** — покарання вигнанням з батьківщини: писаны(й) то(т) пωзо(в)... по ȣрожоного єго Мл̃ пн̃а Алєкса(н)дра Пясєчи(н)ского, А то до всказа(н)я на Єго Млс̃ти вины баниции и є(г) пȣбликацыи за нєдопущє(н)є чинє(н)я ω(т)правы в має(т)ности своє(й) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4056, 146); росъказȣємо абысъ пєрє(д) сȣдо(м)... станȣли... до присȣжєня... // вины баниции... такъжє шкодъ дєсятъ тисєчє(й) золотыхъ (Луцьк, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 120 зв.-121); **вина банацыйна** — те саме, що **вина баниции**: преречоныхъ бояръ на баницыю отосланыхъ вину баницыйну узнали есмо и банитами ихъ быть узнаваемъ (Варшава, 1614 *АрхЮЗР* 8/V, 418); **вину налагати** (на кого) — накладати покарання, карати: Аще же ни и сами досадами им не одолѣете, в темницах затворяйте и без вин вины на них налагайте, бийте, безчестѣте и убийте в имя найсвятшего папы (1588-1596 *Виш. Кн.* 149); **крывава вина** — кара смерті: Хто кого ω(б)винить в то(м) выступє которыхъ крываваю виною або го(р)ломъ караютъ (1566 *ВЛС* 110); **подъ виною** — під загрозою покарання: прє(з)витєри ω(т)ню(д) ставити и совє(р)шити нє має(м) по(д) виною до скринки на рє(ч) дх̃овнȣю по(д) стома копами гроши(и) лито(в)ски(х) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 118); ча(с) пєвны(й)... зложо(н) бы(л) на которы(й)... по(д) вєною двємасты гривє(н) зъєхали и тоє ро(з)граничєньє... ȣчини(ли) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 78); а хтобы... якую перешкоду вышей помененым чинити мев, теды я... жона моя и потомки наши в кождого права своим влас-

нымъ накладомъ под виною такъ сумы пенезей 12 коп грошей шкодъ… повинни будем (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 5); **поносити вину** (за кого). — нести відповідальність: Ва́мъ шла́хтамъ кото́рыє ма́єтє сыни, абы́стє за ни́хъ нє поноси́ли вины (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.); **попасти в вину (вины), у вины попасти** — підлягти покаранню, зазнати покарання; бути винним: а которы(и) бы з на(с) попа(д)ши в тую вину платити єє нє хотє(л) тогды таковы(и) ка(ж)ды(и) з на(с) має(м) по(д)лєчи по(д) вѣчноє… проклѧ(т)ство (Берестя, 1590 *ЛСБ* 118); к тому тє(ж) попа(л) бы(л) єсми єго(ж) мл(с)ти ȣ многи(и) вины за мо(и) выстȣ(п) (Володимир, 1520 *Арх.Р.* фотокоп. 70); хмє(л) того по(д)даного, ѡная по(л)тора ва(н)туха, чєрє(з) пна Овлочи(м)ского пограблєная,… чи(м), дє(и), па(н) Овлочи(м)ски(и) у вины, за грабє(ж)…, попа(л) (Володимир, 1594 *ТУ* 228); тую швачку, девку учтивую, кгвалтомъ взялъ…, за чимъ у вины, въ праве посполитомъ въ таковыхъ речахъ описаные, попалъ (Люблін, 1603 *АрхЮЗР* 1/VI, 335).

4. (*грошове і матеріально визначене покарання*) кара, штраф: его милостью… о злодѣйство… и о иныхъ всихъ проступкахъ позвани были, нє мають отповѣдати, а ни суть обвязани никоторых винъ платити (Краків, 1507 *АЗР* II, 10); а вина на ни(х) за то большє нєтъ ѡ(д)но г҃ грш (1552 *ОЛЗ* 176 зв.); А єстли бы хто пограби(л) нє доводѧчи права тогды має(т) дати вины на(м)… три ру(б)ли грше(й) (1566 *ВЛС* 12 зв.); А єстли бы бра(т) брата слово(м) в братствѣ наганьбивъ маєтъ быти карань сѣдянямъ а вины камєнь воскȣ маєть дати (Львів, 1586 *ЛСБ* 68); Былъ кара(н) П. Васили(й) бунєвски(й) д(в)ома фȣ(н)тами во(с)ку, котри(й) будє(т) повинє(н)… ѡ(д)дати… а ґды бы нє мѣлъ ѡ(д)дати такоє вини… тєди має(т) двоякоє караня приняти (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35 зв.); **вина пенежная** — грошовий штраф: за нестанное (!) на першимъ второмъ року сказана была вина пенежная (Володимир, 1608 *АСД* VI, 117); **вина правная** — кара, штраф, визначені законом: И прєрєчоноє су(мы) пнзє(и), дєкрєто(м) кгро(д)ски(м)… присужонои, нє заплати(л), за которы(м) противє(н)ємъ дєкрє(ту) прєрєчоно(му) и праву по(с)полито(му) в да(л)шую є(к)зєкуцыю и (в) вины пра(в)ныє попа(л) (Житомир, 1609 *ДМВН* 145); ѡ которы(й) грабє(ж) ѡ совитосътъ и вины пра(в)ныє за тымъ походячиє пово(д) вм҃ позываєтъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 56 зв.); **вина статутовая** — кара, штраф, визначені статутом: На которого пана… су(д)я засажоны(и) …стату(т) ѡ(т)ворилъ и… сєдєти былъ єму казалъ, которы(и) абы нє то(л)ко был мєлъ вину статутовую выпо(л)нити, алє єщє, нарукавши су(д)и засажоному…, прочъ ѡтъ суду… пошолъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 71); сторона поводовая тую то сторону позваную яко нє(с)талую и п(ра)ва посполито(г) нєпослу(ш)ную ȣ вина(х) статутовы(х) пє(р)шого нє(с)та(н)я за допусчє(н)ємъ судȣ нинєшнє(г) здала (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 106 зв.); **вина церковная** — (*кара, штраф, визначені на користь церкви*) церковна кара: хто бы ся сягнȣлъ слово(м) нєпочтивы(м) на кого таковы(й) має(т) быти кара(н) виною цє(р)ковъною фȣнътъ во(с)кȣ бє(з) ѡ(т)пȣстȣ (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 5); А кото́рого ты(ж) всѣ споле́чнє обєрȣ(т) на старѣйшинство, нѣ має(т)сѧ с того вымовлѧ(ти). Алє єсли бы сѧ мѣлъ збороня́ти, має(т) бы́ти ка́ра(н) вино́ю црко́вною (Львів, 1603 *ЛСБ* 325); **винами карати, карати виною (винами)** (кого) — накладати грошову кару, штраф: бояр путныхъ,… винныхъ и непослушныхъ подлуг выступъковъ ихъ винами и горлом карати (Горохів, 1593 *ПККДА* I-2, 158); А которы(и) бра(т) бы(л) кара(н) сѣдѣнѧ(м) или виною має(т) по ка(р)ности зара(з) пєрєпросити того кому бы(л) провини(л) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 181); а нєпослушного и вы(с)тȣпъно(г) мєжи собою кара(т)и вина(м)и (Перемышль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 4); **вину вкладати** *див.* **УКЛАДАТИ.**

5. Податок, плата: А зъ винъ мѣсткихъ взялъ его милость на себе по два гроши, а войтъ зъ винъ и тежъ зъ ятокъ третій грошъ (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Татаръ дей пойманыхъ велишъ имъ [слугамъ] стеречи и водити, и за то дей на нихъ вины берешъ (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); З винъ мєща(н)скихъ старостє идє(ть) в҃ гроши (1552 *ОВол. З.* 201); Тє(ж) сєрє(б)щи(з)ны ани ви(н) ѡпєку(н) бра(ти)… нє має(т) (1566 *ВЛС* 68); взяли(с)мо аі҃ гро(ш) вины ѡ(т) бабы (Львів, 1607-1645 *РДВ* 27 зв.);

оплата суду: Пєрєсȣ(д) децъкованьє вижова(н)є вины во(д)лȣгъ статȣтȣ (1552 *ОБрац. З.* 142); Вины пєрєсȣ(д) вижованьє дє(ц)кованьє блȣдѧчи во(д)-лȣ(г) статȣтȣ (1552 *ОКр. З.* 148 зв.); винъ ани пєрє-сȣдовъ брати… николи нє маютъ (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 48);

(*позичені гроші*) борг: А кто бы нє ω(т)да(л) вины бра(т)ской, порȣку нє ω(т)ходѧчи имає(т) поставити два браты до дрȣгоє схо(ж)ки (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 181); А кто бы нє ω(т)даль выны бра(т)-ской порȣкȣ має(т) поставити двѣ брато(в) нє ω(т)-ходячи до дрȣгои сха(ж)ки (Львів, 1602 *ЛСБ* 369).

6. Повинність: На роботȣ на панщизнȣ мают подданыє ходити скоро дєн, а которыйбы нє шолъ, тогды єго виною нє карати, толко на пню хлостȣ ємȣ дати мают (1567 *AS* VII, 120); хтобы тє(ж)… нєприятєлю ω(т)порȣ нє чини(л) а рєчи посполито(й) слȣжити нє хотє(л) тогды кожды(й) таковȣю (ж) винȣ вышє(й) помєнєнȣю выпо(л)нити бȣдє(т) повинєнъ (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 51); подає(м)… имєнє своє… з дєсѧтинами и всѣ(х) людє(й) роботами по(д)водами винами пєрєсȣдами и зо всими и(х) пожи(т)ками (Юсківці, 1576 *ЛНБ* 5, II 4044, 87 зв.); именье наше дедичное… з повозами,… данями, винами великими и малыми,… нинешним листомъ нашимъ арендуем (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 162); Коли возмéтъ чл҃вкъ свѣжо жонȣ нє выхóдитъ на войнȣ.., алє вóлєнъ бȣдєтъ бєз вины в҅ домȣ своéмъ, áбы сє прє(з) оди́нъ рóкъ вєсєли́лъ з҅ жєнóю своéю (серед. XVII ст. *Хрон.* 157).

7. Причина, привід: рєкли ємоу оучєници єго єсли жє таковая вина є(ст) чл҃коу з҅ жоною то лѣп҅шє є(ст) и нє жєнитисѧ (1556-1561 *ПЄ* 83 зв.); Виною же, или причиною всему тому бѣды суть, иже всяко скорби намъ творятъ (Константинополь, 1594 *Малыш.* 24); вѣрȣємъ въ ω(д)ного ω(т)ца, котóрый єстъ всѣмъ почáтокъ, и винá або повóдъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 44 зв.); Ано, братя, Бг҃ъ указуетъ, што бесме задарь не иззывали имя Божіе, // тай нѣ лаяли ся безъ вины (XVI ст. *НЄ* 212-213); Что есть вина народное страсти и которого народа, доумѣтися не могу (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 195); Ѡсновáнїє, θємєліонъ: Фȣндамéнтъ, вина, начáло, грȣнтъ, зáкладъ, заложє(н)є (1627 *ЛБ* 153); Винȣ жє сємȣ подадє… отєцъ Памвω Бєры́нда …Архітипографъ… Ст҃ои Лáвры (Київ, 1628 *Дор. Поуч.* 520); occasio, nis, бл҃говрєніє, (бл҃говрємєнїє — *Прим. ред.*) вина, причина, пово(д) (1642 *ЛС* 288); Тáмо з вáми в товáриствѣ вѣчнє жи́ти. и Бг҃а мóєгω вы́нȣ бєзъ оуприкрéнѧ хвали́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 46).

ВИНАЙДЕНЪЄ *див.* **ВЫНАЙДЕНЄ.**

ВИНАЙДОВАТИ *див.* **ВЫНАЙДОВАТИ.**

ВИНАЙТИ *див.* **ВЫНАЙТИ.**

ВИНАПАСТОВАТИ *дієсл. док.* (що) (*добитися чого-небудь нападками, дошкулянням*) змогти, дошкулити, *діал.* винапастувати: Повторнє прошу тѧ, Їс҃є, нє напастȣй пєкла [мого], // Анѣ мєнє, бо нє винапастȣєшъ нѣчого. Коли ти Бг҃ъ, тамъ собѣ сиди в раю, А я тєбє тȣтъ нє потрєбȣю (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 29-30).

ВИНАРСКЪ *прикм.* (*який стосується винаря*) винарський: vinari(us), вина(р)скъ (1642 *ЛС* 414).

ВИНАРЪ, ВИНАРЬ *ч.* Виноградар: и рєк҅ль к҅ винарєви што южь трєтєє лѣто як // прихожоу а гладаю плода на том то дрєвѣ смоков҅нич҅но(м) а нє найдоую (1556-1561 *ПЄ* 279 зв.-280); [Іωзіѧ] Мѣлъ тєжъ винницы и, винари по горахъ и на кармилѣ: бо былъ чл҃вкъ кохаючіисє в҅ справованью рольи (серед. XVII ст. *Хрон.* 336);

винар, винороб: далє(м) винарови ω(д) ωправованя вина золоты(и) ωди(н) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 1); як Богъ множит збоже… през орачей, и вино и напой през винаревъ и их роботу,… так теж дает вѣру през працу пастырев и учителев своих правдивых и вѣрных (Вільна, 1600 *Катех.* 72); Винáрь. Vinitor. Pampinator (1650 *ЛК* 433).

ВИНДИКОВАНЄ *с.* (*стп.* windykowanie, *лат.* vindiciae) домагання вирішити якусь справу на основі статуту чи права, вимога повернути власне майно: то всє вєчъными часы ȣморяючы ω дорогȣ до дохожє(н)я и ви(н)дикова(н)я того всєго завираючы на што є(с)мо тотъ квитъ нашъ… мєжи сєбє дали по(д) пєча(т)ми и(с) по(д)писами рȣкъ наши(х) (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27).

Пор. **ВИНДИКОВАТИ.**

ВИНДИКОВАТИ, ВИНЪДИКОВАТИ, ВИНЪДИКОВАТЪ, ВИНЪДЫКОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.*

windykować, *лат.* vindico) (чого, в що, на кому і без додатка) домагатися вирішення якоїсь справи на основі статуту або права; вимагати повернення власного майна: През:.. учинок свой... помененые особы... въ вины... попали, о што все обецуюсе з ними правомъ, иле с права будетъ належало, правне чинити и тыхъ винъ на нихъ винъдиковатъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 8/III, 589); Нє можєтъ нихъто инъши(й) задавати Акъции то(л)ко, поводовая Сторона Которо(й) тоє Комъпєтитъ, того доходити и винъдиковати, што дєдꙋковавъши, просила абы судъ, налєжънꙋю Акъцию ꙋзънавъши позъвано(й) Скутєчънє ѡ(д)повєдати наказалъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 141 зв.); А право... выразънє ꙋчитъ, жє хто до чого, нє налєжитъ, то тєжъ и права нє маєтъ, то є(ст) и винъдыковати, того нє можєтъ за чымъ Просила ѡ(д) Акътора яко нєналєжъного вольности (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 140 зв.); Што ся зас тичет вин правних, о которые инстикгаторъ нашъ,... в тые добра на позваном виндикует, теды тые пены... мы, крол... кондонуемо (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 173); Которых шкодъ своих таяж ее мл. пани столъниковая любелъская не виндиковавъши смертю с того света зошла (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 204).

ВИНЕН *див.* **ВИННЫЙ**[1].

ВИНЕНЪ *див.* **ВИННЫЙ**[1].

ВИНЕНЬ *див.* **ВИННЫЙ**[1].

ВИНЕСТИ *див.* **ВЫНЕСТИ.**

ВИНЕЦЪ *див.* **ВѢНЕЦЬ.**

ВИНИКНУТИ *див.* **ВЫНИКНУТИ.**

ВИНИМАТИ *див.* **ВЫЙМАТИ.**

ВИНИТЕЛНЫЙ *прикм. у знач. ім.* (*той, хто звинувачує*) обвинувач: вини́тєлны(й), то(т) кото́рый причинꙋ ѡ(т) кого ма́є(т). а́лбо ты(ж) кото́рі(й) кого винꙋєтъ (1596 *ЛЗ* 32).

ВИНИТИ, ВЫНЫТИ *дієсл. недок.* (що і без додатка) Винити, звинувачувати: Постараймоса братіа абы на(с) б҃ъ нє вини(л), абовѣ(м) нє потрєбꙋє(т) на сꙋдѣ свѣ(д)кѡ(в) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 159 зв.); Мы бра(т)ство Ст҃го б҃гоявлєня выслꙋхали ли(ч)би Пано(в) шпита(л)ны(х)... которие ря(д) сво(й) ѡ(т)правляли присто(й)нє И нѣ в чо(м) нє... выныли С чого и(х) квитꙋємо и во(л)ними чинимо (Львів, 1607-1645 *РДВ* 11 зв.); то, нє на знєважє(н)є мѣста, алє на оушанова(н)є Ст҃ыхъ Б҃жихъ заховꙋємо, абы насъ огꙋрства выстꙋпко(м) нє винили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 147 зв.); imputo, причитаю, вмѣняю, виню (1642 *ЛС* 229).

Див. ще **ВИНОВАТИ.**

ВИНИЦА *див.* **ВИННИЦЯ.**

ВИНИЧИНА *ж.* Виноградна лоза: bethysalca, лоза чє(р)ная, виничина (1642 *ЛС* 102).

ВИНИЧНЫЙ *див.* **ВИННИЧНЫЙ.**

ВИННЕ *присл.* Винувато, з почуттям вины: а ижє(м) я то за пъя(н)ствомъ глꙋпого розꙋмꙋ своєго... // ... бы(л) про(ч) втє(к) и тым є(м)... своєго мл҃(с)тивого п҃на на ла(с)цє которꙋю(м) пєрє(д) ты(м) мєва(л) нарꙋши(л) тогды што(м) чини(л) во всє(м) даюса вин(н)є вашє(й) мл(ст)и (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 140-141); Ада(м) ви́ннє оумє́рь, бо згрѣши(л): а Х҃с Г(с)дь нєви́ннє оумѣ(р), бо нє згрѣши́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 770).

Див. ще **ВИННО.**

ВИННЕЙШИЙ, ВЫННѢЙШЫЙ *прикм. найв. ст.* Найбільш винний: А па(н) Фєдо(р) сєнюта... проси(л)... абы чєрєзъ ми(ст)ра ѡ(д)но(г) с ты(х) по(й)маны(х) ми(с)ка бы(ло) ѡпытано розумєючи єго бы(ти) ви(н)нє(и)ши(м) в заби(т)ю брата своє(г) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 21 зв.); Нє ва(м) то алє бг҃ꙋ самому провины(л). Жє смѣлъ рꙋкꙋ по(д)носити на та(к) ст҃ыє справы. Чы(м) ся всѣ щытимо и до(с)таємо славы Ро(з)суди которы(й) ту вы(н)нѣ(й)шы(й) в таково(й) го(р)до(с)ти (1636 *Лям. о приг.* 3 зв.); Который то возный тамже перед их мл. на громаду зобраныхъ хлоповъ перепытовал се и межи хлопами и громадою о виннейшихъ подданыхъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 209).

Пор. **ВИННЫЙ**[1].

ВИННИЙ[1] *див.* **ВИННЫЙ**[1].

ВИННЫЙ[2] *див.* **ВИННЫЙ**[2].

ВИННИКЪ, ВИНЪНИКЪ *ч.* **1.** Винороб, винар: ка(к) и(х) права маи(д)боръскоє нєсєть кра(в)ци... стрє(л)ники вин(н)ики лу(ч)ники... а с ты(х) вси(х) рємєсникѡ(в)... г(с)дрь на(ш) на замо(к) свои вына(л) по два рємєсники мѣ(ти) к за(м)кꙋ (Київ, 1518 *Арх. Р.* фотокоп. 29); Пивоварника, винника, мелника, который ся ему не сподобает, волно ему

его выкинути (Кременець, 1569 *ПККДА* II, дод. 558); Въ томъ же року... самъ панъ Городинский... нашолъ кгвалтомъ... на винницу... тамже челядъ и винника протестуючихъ се съ тое винницы... выгнавши, взялъ и кгвалтовне пограбилъ статковъ..., до паленя горилки належачихъ (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 6/I, 389); Вина́ръ: Ви́нникъ (1627 *ЛБ* 15).

2. Вл. н.: гринєцъ ви(н)никъ (1552 *ОВін. З.* 137); лє(в)ко ви(н)ни(к) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); грицько винъникъ (1649 *РЗВ* 99 зв.).

ВИННИЦЯ, ВЕННИЦА, ВИНИЦА, ВИННИЦА, ВИННИЦѦ, ВИННЫЦА, ВИНЪНИЦЯ, ВИНЬНИЦА *ж.* **1.** Виноградний кущ, лоза: А коли южь былъ час. послаль до виногра(д)никовь слоугоу абы плоды з' вин'ницѣ в'зѧль ѡ(т) виногра(д)никовь (1556-1561 *ПЄ* 174); мно́го сѣлъ... погорѣло и дрєва... ѡливно́го. помара(н)чїй і ви́н'ницъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 27 зв.); Ѡбима́нїє: Збира́ньє з' ві́нницѣ ґронъ (1627 *ЛБ* 168); А тобѣ єзєкі́є то бѹдє зна́къ ѣжь сєго ро́кѹ саморо́дноє збо́жъє, алє тре́тєгѡ ро́кѹ сѣйтє и жни́тє: сади́тє ви́нницы и ѣжтє о́воцы и́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 346); *У порівн.:* столица ри(м)скаа квитнє(т) и родитъ яко винни́ца (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 126); *Образно:* Я емъ винниця, а вы винничное галузя (XVI ст. *НЄ* 123).

2. Виноградник: Зымайте намъ лисенята малии, которыи жъ то казятъ винници (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51); Вин(н)ицы в ѡ(д)на пєрє(д) замъкомъ... а дрѹгаѧ на горє вышгородє (1552 *ОКЗ* 41); Злыхъ зле погубитъ, // пушлетъ на нѣ мѣчъ римъскый и винницю свою дасть другымъ робутникумъ (XVI ст. *НЄ* 127-128); Подобаласѧ лакомой Євдзій, ви́нницѧ єдной вдовы (XVI ст. *УЄ* № 29519, 282 зв.); А далєй на долинѣ 4 нивы, и пу(д) чопу(в)скима, виницами вєликая до воды (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); Илїа пр(о)ркъ тыми нєгдысь слова́ми ахавоу идоучємоу до ви́нницы наватовы, котрѹю былъ взѧлъ нєслоушнє, грози(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 183 зв.); Якъ якій бога́тый фолва́рокъ, з' мно́гими прихо́дами, з' ви(н)ни́цєю оурожа(и)ною, з' зє(м)лє́ю обфи́тою...: та́къ за́цноє было сєло ада́мово (Вільна, 1627 *Дух. б.* 103); Виногра́дъ: Ві́нница (1627 *ЛБ* 15); Бы́лъ є́ди(н) чл҃къ госпо́да́р' кътó́рїй насади(л) ви(н)ницѹ, и опарка́ни(в) єи оукопа́лъ ты(ж) в нє(и) пра́сы (1645 *УЄ* № 32, 122); ани позосталыхъ колосо́въ збєрє́шъ, а́ни в' винницы твоє(и) гро(н) и ягодъ оупадаючихъ алє оубо́гимъ, и го́стємъ на (з)бира(н)є зоста́вишъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.).

3. Винокурня: Отъ солоду цехованого у бровари от вару пива по семи грошей и четверт молоту, а тижъ..., хто варит, арандару зо пять грошей до винницы (Кременець, 1569 *ПККДА* II, дод. 558); побра(л)... (в) ви(н)ницы што ко(л)вєкъ было... проса молочєного три(д)ца(т) мєрокъ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4); А коли пришли до ви́нницъ мѣстски(х), оуказа́лсѧ молоды(и) лє(в) сро́кгїй а ри́чѹчи(й), и забѣжалъ ємѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 184 зв.); взяли... в дворе и въ винъницы вси начиня домовые (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405).

4. *Перен.* Християнська віра: Если бы, ведлугъ твоее повѣсти, папежъ римскій былъ противнымъ Христови и Петрови..., не разширялъ бы тоее вѣры або винницы своее въ далекіе крае (1603 *Пит.* 7); Што́жъ єщє, гды по́йзримъ на жи́тїє... Єѳѵ́мїа..., и гды тогѡ по́стѹпки розбира́ти бѹдємъ; ано Богобо́йнє,... жи́лъ, ано о́воцъ сторá́кїй Гв҃и принѣсъ, а́но... ѡхо́тнє ѡ(т) само́и зорѣ працова́лъ в' ви́нници Гд҃а (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 164); **винница Христова** — поле поширення християнської віри: з которого за единодушнымъ вашихъ милостей непорушономъ заставяню се за церковъ Бозкую, матку нашу, винница Христова, то есть Братство милосердія, годный овоцъ з себе выдавала, а не потребное быле ...выкидала (Київ, 1644 *КМПМ* II, 288); **небесная винница** — царство небесне, рай: Мы тєды пилный опытъ чинѣмо, чи єстєсмо в' ѡной нєвѣдомой зє(м)ли насѣаны и в' нєбєсной ви(н)ніци прищєплєны (Вільна, 1627 *Дух. б.* 123);

перен. церква: Цр҃ковъ по(д) Ри́мским' Па́пєжом', нє єсть да́лєй цр҃ковъю, алє Рєчъю посполи́тою якóю(с), лю́дскою,... Ви(н)ни́цєю єсть, то(л)ко на оупоє́нїє ноѧ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11 зв.).

5. *Перен.* (*основа релігії*) єврейський народ: винъниця естъ нарудъ жидувскый, што еи чинивъ Бг҃ъ на земли своюй, а плутъ естъ ангелы (XVI ст. *НЄ* 127); Ви́нница єстъ на́род' Жидо́вскій з' Єгиптѹ

перенє́сєный, а в҄ зємли ѡбѣца́ной ѡ(т) Бг҃а, насаже́ный. Як҄ ѡ то́м҄ Бж(с)твє́нный Дв҃дъ мо́витъ; Ви́нницѹ з҄ Єги́пта пєрєнє́слъ, вы́гналъ, Пога́нъ, и насадилъ Єѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 487).

ВИННИЧНЫЙ, ВИНИЧНЫЙ, ВИННИШНІЙ *прикм.* **1.** Виноградний: Я емъ винниця, а вы винничное галузя (XVI ст. *НЄ* 123); *У порівн.:* оуступлю на палму а похвачю овощіе ее; и боудуть перси ее яко гронове виннишніи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55).

2. (*який належить винниці*) винницький: начиня броварные и виничные, властнымъ коштомъ пановъ протестантисъ справленые (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 540).

3. (*який стосується вина*) винний. **винничный покой** — кімната, призначена для пиття вина: Оувелъ мя есть царь до винничного покоя, и зрядилъ есть в҄ мнѣ любовъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50).

Див. ще **ВИННЫЙ**[2].

ВИННО, ВИНЪНО *присл. у знач. присудк. сл.* Заборговано, винувато: такъже и передъ тымъ, ижъ ся на потребы церковные тое епископии Луцкое, на отыскане добръ церковныхъ рознымъ особамъ... черезъ насъ сполною рукою, винъно зостало и листами нашими варовано есть (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 461); сѹмѹ двєстє копъ грошє(й) лито(в)скихъ мнє само(й) слѹжачѹю ви(н)но зо(с)талыє, которыми то записами вышъмєнованыє ѡсобы записали и ѡбликговалися (Кременець, 1627 *ЦДІАЛ* 181, 2, 132, 9, 1); воловъ сѣмъ а коровъ трынадцатъ и яловят шестеро взяв,... и еще болшей быдла у челяди войсковой розных особъ, и за длуги набралъ, що му было винно в обози (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616); которыє Пн҃зи протєстѹючиє для знєсєнъя заставъниковъ а мєновитє Єго м(л) Пана Алєксанъдра Ѡлєкшича были зобрали Которому винъно три(д)цатъ тисєчє(й) золоты(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.).

Див. ще **ВИННЕ.**

ВИННОСТЬ[1], **ВИНЬНОСТЬ, ВІННОСТЬ** *ж.* Провина, вина: Єго Милост тых часов бєз жадноє моєє// винности тыи сѣла в мєнє ѡтнѧл (Берестя, 1512 *AS* III, 97-98); я сє к томѹ знамъ ижємъ ва(с) клѧ(л) є(д)но нє(з) своєго ѹмыслу ани за вашу ви(н)ность є(д)ножь за тую причину и(ж) мѧ проси(л) ѡтє(ц) ниѳа(н)ти(и) и па(н) воло(с) (Львів, 1552 *ЛСБ* 17); ни єдинои вин҄ности нє найдоую в҄ то(м) то чл҃цѣ (1556-1561 *ПЄ* 324 зв.); прівелї єстє мї тог чл҃ка. на которог мови́тє. и́жє бы́ ѡн люди розворочал. чого і я прєд вамї пы́тал єго. ї҃ нї єдиной вінности нє нашол єсми в том҄ то чл҃ци (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 82); Пры томъ г(с)дру свєты(и) ми(т)рополитє з вєликою сє(р)дєчъною жалосьтию того ѹжываю и(ж) таковую нєхоть и нєласку вм(л) на собє бо(г) вє(ст) бєзѹ всяки(х) прычын и ви(н)ностє(и) мои(х) ѡ(т)ношу (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1); тоє самоє досыть бы могло быти до показан҄ѧ винности, жє замѹтилъ цр҃ковъ, ни длѧ чого доброго (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 19); **безъ винности** — безвинно: пришли до мєнє панове мєщанє лво(в)скиє... жєлуючи на мєнє пєрє(д) посла(н)цємъ митрополита є(г) м(л҃)... а(ж) бы(х) я и(х) клѧ(л) свово(л)нє бє(з) ви(н)ности и(х) и ку закону нє пуща(л) (Львів, 1552 *ЛСБ* 17).

ВИННОСТЬ[2], **ВИНЪНОСТЬ** *ж.* Повинність: Ви(н)ность. Ѡгороды ѡвощовыє городѧть дво(р) ѹвєсь крѹгомъ ѡгороживають ста(й)ни на кони з лозы плєтѹть (1552 *ОЛЗ* 185); Винъность. Тыє люди дають ключъникѹ ѹрочистого платѹ... с ко(ж)дого дворища по в҃ї грш(й) (Там же, 185 зв.); ѡ(т) в҃ї лєтъ тоє ви(н)ности тѧгнѹти пєрєстали (1552 *ООвр. З.* 105 зв.).

ВИННЫЙ[1], **ВИННИЙ, ВИНЪНЫЙ, ВИНЬНЫЙ, ВЫННЫЙ, ВЫНЪНЫЙ, ВЫНЬНЫЙ, ВИНЕНЪ, ВИНЕНЬ** *прикм.* **1.** (*в моральному або юридичному відношенні*) винуватий, винний, винен: Мы, подлугъ присяги и свѣдоцтва того жыда Товьи, Михеля и его жону въ томъ нашли правыхъ, а докторовая винна, ижъ она тыхъ шкодъ своихъ на Михелю и на его жонѣ не доискалася (Краків, 1518 *РЕА* I, 95); к҄то бы к҄лѧл҄сѧ дарѡ(м) которыи [ол҄тарь] є(ст) на нємь, винєнь є(ст) (1556-1561 *ПЄ* 98 зв.); такъ єсмо нашли и сказали, иж Жєлєхъ во всємъ томъ... винным зосталъ (Вільна, 1565 *AS* VI, 285); где бы дей пани Борисовая Охлоповская в томъ не была винъна,... теды бы дей была зараз в томъ опыт учинила (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 373); Девятое: нѣкто нагай не судитъ нѣкого, доку не оузнаватъ, ци виненъ, ци нѣтъ (XVI ст. *НЄ* 83);

А штожъ, чи винна вона съ того, же сынове сѣ не всѣ однакого послушенства бываютъ?! (1603 *Пит.* 98); быся было наше пи(с)мо впро(д) ѡтослало нѣ(м) з києва при(с)лано нє было бы тоєй мовы, алє кто(ж) винєнъ. Мы жє(с)мо ѡ(т)волочили прости и на(м) бжє (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1); Що на(д) мѣрѹ то грѣхъ: нє вин'но вино. алє пѧнство прокля́то (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.).

2. (*який має борг*) винний, винен: Ино король его милость осталъ ему виненъ сто копъ и 30 копъ, а старого долгу виненъ его милость пять сотъ копъ и тридцать копъ (Краків, 1508 *АЮЗР* II, 120); двєстє коп грошей бѹдѹ винєн, кгды мнѣ кназ єго Милость, то всє... тыи товары ѡтдасть (Вільна, 1550 *AS* VII, 9); Я Пєтръ вєликїй мєщанинъ а́нтвєрпскїй зєзнаваю ижъ винєнъ єстємъ Янови блянкаро́ви... сѹмѹ чтыридєся(т) сорокъ либръ флядрьскихъ (к. XVI ст. *Розм.* 71); и(х) м(лст) зо(ст)али ми ви(н)ны на ѡбликгъ запи(с) сво(й) доброво(л)ны(й) пє(в)нѹю сѹмѹ пнзє(й) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 32 зв.); А єщє мови(т) папу(ж)ка ми винєнъ кга(л)бино(в) добры(х) 500 за волы (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 1 зв.); девять копъ литовскихъ на тую роботу зосталемъ ему виненъ (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 409); ма́єть бы́ти послѹшнаа,... жє́бы исповѣдѹющыйса бы́лъ гото́вымъ з' ѡхо́тою прына́ти всѧ́кѹю покѹтѹ... такъ тє(ж) и ѡ(т)да́ти што комѹ ви́нєнъ, ина́чєй исповѣда́нїє нє было́ бы ва(ж)ноє (Львів, 1645 *О тайн.* 79); Кото́ромѹ я ви́нєнъ барзо многѡ Тмѹ тала́нтѡвъ дѣѧ́нїй зло́гѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 19 зв.).

3. (*який є причиною чого-небудь*) винний, винен: Не Грекове теды, якомъ вышей повѣдалъ, винни того розерваня, але папежъ Римскій (1603 *Пит.* 32); то посполи́тє быває(т), жє па́на наслѣдѹю(т) и слоу́ги. а прє́то єсми нє́добрє жи́ти позво́лишъ, погор'шє́ньѧ по(д)да́ны(х) ви́нєнъ боу́дє(ш) (Острог, 1614 *Тест.* 147); єсли́бы в' ѹтро́бѣ матєри(н)ской зоста́ло живо́є нємова(т)ко, а ма́тка бы ѹмє(р)ла// тогды пови(н)ность хрєстїа́н'скаа вытагає́ть, а́бы было вы́натоє роспоро́вши ма́тъкѹ ѹмє́р'лѹю, ина́чєй єсли́бы хто могѹчи ѹчыни́ти, занєд'ба́лъ, бы(л)бы ви́нєнъ вѣчного затрачє́н'ѧ ѡ́ного дитѧ́тка (Львів, 1645 *О тайн.* 16-17); Єсли хто з нє́нависти чл҃вка попхнє́тъ а́бо на нєгѡ ки́нєтъ з' заса́ды, а́бо бѹдѹчи ємѹ нєпрїѧ́тєлє(м) рѹко́ю оуда́ритъ, а о́нъ оу́мрєтъ, кото́рый оуда́рилъ ви́нєнъ бѹдєтъ мѹжєбойства (серед. XVII ст. *Хрон.* 150 зв.).

4. *У знач. присудк. сл. з інфінітивом* (*виражає необхідність робити що-небудь*) повинен, зобов'язаний: тєжъ єстлибы кнази Сонкгѹшковичи по тыи лѣта дєржали єго имѣньє... ѹкладали и брали на єго людєхъ поплатки звыжъ, нижли винни имъ подлє давного ѡбычаа платити, ино тыи пѣнази маютъ ѡни кназю Роговицкомѹ вєрнѹти (Краків, 1510 *AS* III, 73); тѹю тєжъ вєжѹ виньни крыти кобры(н)цы (1552 *ОЛЗ* 157 зв.); Мостъ пєрє(д) замъко(м) на палєхъ ви(н)ни робити єго зєманє и боарє (1552 *ООвр. З.* 100); а то(т) исты(и) ива(н) бра(т) му(и) винє(н) ма при собѣ хова(ти) до смє(р)ти (Одрехова, 1581 *ЦДІАЛ* 37, 1, 14 зв.); А же за такъ великій выступокъ покута и нагорода зъ особы Петровы показатися и учинити винна была (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 428); Имѣю: Ма́ю, дєржѹ. Так жє: єстємъ ви́нєнъ, пови́нєнъ (1627 *ЛБ* 48); тая су(ма) тѹ є(ст) дла памєти напїсана: лє(ч) пнъ грїгоры(й) ю взє(л) и рахуно(к) с нєѣ дати винєнъ бра(т)ству (Львів, 1628 *ЛСБ* 1049, 7 зв.); Которого Маестатови за все дяковат виннисмо (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 226).

5. (*який вчинив злочин, гріх, провинився*) винний: Мы есме винныи, чомъ ся выдмѣтуеме изъ слабовъ вѣровъ нашевъ выдъ тои доброи волѣ Божеи (XVI ст. *НЄ* 118); та мы есме люде грѣшныи, винныи, идеме изъ Ерусалима у Ерехонъ и обертаеме ся ико// грѣхумъ лихымъ, коли правду Божую лишаеме (Там же, 160); Назаутрѣє рано радѹ ѹчынылы Вши(т)ки(х) до судѹ з особна водилы Пытаючы которы(й) бы(л) бы прычыною того Ставтє вынъного (1636 *Лям. о пр.* 10 зв.);

у знач. ім. винний, винуватець: я з ними справєдливости ємѹ нє бороню и за винными нє хочѹ стоати (Львів, 1537 *AS* IV, 86); А єсли ихъ нє ѡсѹдить або єго нє слѹхають тогды атаманъ тєсєльски(й) маєть дати вєдати горо(д)ничомѹ ѡ винє на ви(н)номъ (1552 *ОЛЗ* 176 зв.); даемъ во всихъ справахъ судовых и въ речахъ крывавыхъ... винных... карати (Варшава, 1591 *Тр. ПАК* 53); боу́дь до́л'го тєр'пли-

вы(м) на(д) ви́н҆ными (Острог, 1614 *Тест.* 153); поляци... многи(х) и дх҃овны(х) и свѣтски(х), ви(н)ни(х) и нєви(н)ны(х) на па(л) повбивали, и погубили таємнє и явнє (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181).

6. Необхідний, потрібний: з унѣєю на томъ выкладѣ злѣпленою, пєрєдъ свє(т)скими сѧ оповѣдити, а такъ имъ тотъ выкладъ подати была — рє(ч) виннаѧ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 59 зв.); нє была рєчъ винна с тоєю оунєєю дхѡвны(м) пєрє(д) свѣтскими сѧ оповѣдити (Там же, 68).

ВИННЫЙ², ВИННИЙ, ВІННИЙ *прикм.* **1.** (*який стосується винограду*) виноградний: постава твоя приподобана есть палмѣ, а сесца персеи твоихъ грезнови винному (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); Єв(г)листа выписоує иже хс повєдает сѧ быти вин҆ною лозою а оучн҃кы лѣторослѧми (1556-1561 *ПЄ* 414 зв.); На Х҃ѣ те́ды бꙋ́дꙋ́имосѧ, и фꙋ́ндаме́нтꙋ дєржѣмосѧ: яко лѣтораслъ ма́тицѣ ви́нной (Київ, бл. 1619 *О обр.* 171); Х҃с похвала наша,... дорога и животъ,... матицєю ви(н)ною и хлѣбомъ живота (Вільна, 1627 *Дух.б.* 405); Па́родокъ: Лѣто́рость, а́лбо ґро́но, або я́года ви́нная нє дозрѣлаа (1627 *ЛБ* 80); пы́шный, и сєрди́тый, и гнѣвли́вый, выкла́тый є́стъ ѡ(т) Б҃га: того по́кармъ, в҆мѣсто гро́нъ Ви́нны(х), гꙋ́ркост҆ бѣсо(в)скаѧ (Львів, 1642 *Час. Слово* 275 зв.); Ви́дѣлъ є́смъ пєрєд҆ собо́ю ви́нный щєпъ, на кото́ромъ бы́ли три ро́шчки// и зна́гла выроста́ючоє квѣтьє. а по квѣтью я́годы достава́ючи, и кꙋ́бокъ фараѡ́новъ въ рꙋ́цѣ моє́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 65-65 зв.).

2. (*який стосується вина, призначений для його виготовлення, зберігання, вживання або продажу*) винний: пан Вацлав Садковский... заложивъши, шынкъ вшелякий: медовый, пивный, винный, и горелочный... на чотырох местцах установичне (!) шынковат казал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 469); Точи́ло: Пра́са, ви́нна́ѧ ка(д) (1627 *ЛБ* 133); Ти́ска: Точи́ло, пра́са ви́нна(а) (Там же, 167); trulla, а(е), ѡполоникъ, сосу(д) ви(н)ни(й), вапило (1642 *ЛС* 404).

3. Кисло-солодкий: лю́дії є(ст) нє́мало которыи жа(д)ного сма́коу и за́пахоу винно́го трꙑпѣти нє могоу(т) (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 98); Єгда́жє бо при́ливаю(т) до кєли́ха воды, и ю поспо(л) // смѣша(в)ши со вино(мъ). и то нє про́сты(м),... и тако справить и(ж) бы сма(к) винныи чоути (Там же, 124-124 зв.).

4. У складі вл.н.: **Винноє поле:** почавши понижє млина одъ броду просто въ гору ку полночи, ажъ на мєжду знатну одъ Глинника з Винного поля (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225).

Див. ще **ВИННИЧНЫЙ.**

ВИННЫЦА *див.* **ВИННИЦЯ.**

ВИНО¹, ВІНО *с.* **1.** (*виноградна лоза*) виноград: та трава имѣє(т) листвіє подобно вѣтвіємъ дикого вина (XVI ст. *Травн.* 427 зв.); да(л) хлопꙋ по(в)ꙋди-на(й)цяти гроша що коло вина роби(л) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 7 зв.); пчолы у пасеци видели есмо улъи подраные,... въ сарахъ щепы поламано..., у виноградѣ вина въ корчахъ, въ гронахъ, порубали (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); Но́й... почи́на(л) господа(р)ство пе́ршєє. То є(ст). ѡра́ти. сѣѧти. до́быто(к) пасти. Вино́ справова́ти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 7); ви(н)ницꙋ щєпачій, пєрєдъ взѧтьємъсѧ за працꙋ, радꙋєтъсѧ, и крислитъ в҆ оумѣ своємъ приходы, хоть єщє вино нє выросло (Вільна, 1627 *Дух. б.* 238);

(*ягоди винограду*) виноград: Овоцы их быти мают, мед в пасеци, окром вина и бросквин, которые для себе зоставуемо (Локачі, 1591 *ПККДА* І-2, 164); Оувєсєлѧй дшꙋ твою симъ сла́д҆кимъ гро́но(м) вина (Почаїв, 1618 *Зерц.* 76 зв.); Гумна вашѣ будутъ наполнени збожемъ, а въ прасахъ будетъ обфитость вина и оливы (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 886); Ѡбима́ю, ѡбємлю ло́зꙋ: Збира́ю вино́ з҆ ви́нноѝ ма́тицѣ, або з҆ ви́нницѣ (1627 *ЛБ* 168); А тако́вый пло(д) жи́зни вѣчнои, аболи ро́скоши Нб(с)нои; якѡ гро́но вина́ чꙋдногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 168).

2. (*напій*) вино: нє впивайтєсѧ вино(м). в нє(м) жє нѣсть сп(с)ния (1489 *Чет.* 50); даровалъ прерєченому мѣсту... зложенье и шинкованье пива и меду и вина (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); а коли имь нє достало вина рєкла іс҃ва м҃ти к нємоу вина нє мають (1556-1561 *ПЄ* 346 зв.); вино — право ветхое, заказъ, покартаныи слова, и радусть, и гнѣвъ (XVI ст. *НЄ* 160); Та(к)жє съкь букви(ч)ныи змѣшаи з вино(м) и з водою ко(л)ко вина то(л)ко и воды (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5 зв.); Янє принєси хлѣб и нали(й)

вина всѣмъ (к. XVI ст. *Розм.* 21 зв.); за поставєнє(м) віна прє(з) 6 нє(дє) (!) да(л) з(лт) 2 (Львів, 1626 *ЛСБ* 1049, 6); Винó вєсєли́тъ ср(д)цє чл҃коу. а писмó б҃жїє дш҃ꙋ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 313); Матéрїа тогω Сакрамéнтꙋ, єстъ Хлѣбъ и Вино (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 4); ω(т) створéньѧ свѣта до потóпꙋ мáса жаднóгω и вина нє вкꙋшáли (серед. XVII ст. *Хрон.* 16 зв.); *У порівн.:* горло твое яко вино налепшее (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); Вєсéлы óчи єгω нижь вино (серед. XVII ст. *Хрон.* 76 зв.); **вино вареноє** — сироп із винограду: sapa, а(е), вино варєноє (1642 *ЛС* 361); **вино венґерскоє** — (*ґатунок імпортного вина*) угорське вино: Ма(р)тинъ каштєлѧ... мє(л) чєрє(с) слугꙋ своєго матыса... вина вєнкгє(р)ского по(л)куфко(в) ѕ҃і (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 4 зв.); **вино горѣлоє** — горілка: даровалъ прєрєченому мѣсту... шинкованьє вина горѣлого (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Заставил єсми кнѧзю Или... двє части... имѣньѧ моєго... с корчмою вина горѣлого (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); **вино молодоє** — *(ще не настояне вино, недавно приготовлене вино)* молоде вино: ωпилисѧ вина молодого (II пол. XVI ст. *КА* 7); **вино муравскоє** — (*ґатунок імпортного вина*) чеське вино: Отъ вина муравского..., отъ горнца по пенезю одному (Берестя, 1566 *РИБ* XXX, 398); **вино новоє, новоє вино** — те саме, що **вино молодоє:** ник҆то тыжъ нє в҆ливає(т) вина ново(г)[о]// в҆ мѣхы вєтхы (1556-1561 *ПЄ* 135-135 зв.); Мéстъ: Нóвоє винó, мóщъ, или винó молодóє (1627 *ЛБ* 63); **вино рынскоє** — ґатунок імпортного вина: От гарнъца вина рынского пенезей чотыры (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); **есмирисмено вино** — ґатунок вина: И давали ємоу пити// єсмирисмєно вино ωнь жє нє прїаль (1556-1561 *ПЄ* 193-193 зв.); **кислоє вино** — сухе вино: Ма(р)тинъ каштєлѧ... мє(л) чєрє(с) слугꙋ своєго матыса ки(с)лого вина... по(л)куфко(в) ѕ҃і (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 4 зв.); **сикилийскоє вино** — ґатунок імпортного вина: balincium, сикили(й)скоє вино (1642 *ЛС* 100); **угорскоє вино** — те саме, що **вино венґерскоє:** отъ угорского вина, отъ каждого горнца пнз. 2 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398).

ВИНО[2] *див.* **ВѢНО.**

ВИНОБЕРЬ *ж.* Збір виноградного урожаю ‹?›: В п‹о›нєд‹ѣ›локъ› ащє прилꙋчитсѧ Рож‹дє›ство Х҃во, боудєтъ зима добра, вєсна и лѣто мокро,... ωсѣн сꙋха, винобєрь мало, мєдꙋ скоудость (к. XVI ст. — поч. XVII ст. *Яв. Рук.* 113).

ВИНОБОЙНЫЙ *прикм.* Призначений для витискання вина: Станови́ли тéды Кꙋчки по ни́вахъ своѣхъ в҆ пóлю, и ωбирáючи ви́нницы своѣ, ви́на в҆ прáсах҆ винобóйны(х) вытискáли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 238).

ВИНОВАЙЦА *ч.* (*стп.* winowajca) винуватець, винний; провинник: Такъ тєж, гдєбыкольвєкъ єго кнѧзь Роман..., вырокъ нашъ над ним выконывати казати хотєл, штобы єстє за нимъ ничымъ нє стоѧли, и кнѧзю Романꙋ єго, яко виновайцꙋ єго, сꙋдомъ нашымъ поконаного боронити нє смєли (Вільна, 1565 *AS* VI, 285); А ты(ж) здра(й)цꙋвь А винова(й)цꙋвь которы(х) ω(н) ва(м) ꙋснє повѣ(л)... до на(с) ω(т)сыла(й)тє (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); протестантесъ просили уряду о указанье вязеня таковымъ виновайцомъ тутъ в замку Луцкомъ, в браме, в турме здавна будучой (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 601); а так протестансъ зъ его мил. паном войским володимерским, взглядом неучиненя справедливости з тых подданых виновайцов... о тые вины правъные и шкоды починеные,... правъне през возного шляхетного..., офяруетъ се чинити (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 238).

Див. ще **ВИНОВАТЦА.**

ВИНОВАТ *див.* **ВИНОВАТЫЙ.**

ВИНОВАТИ, ВИНОВАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (кого, що) Винуватити, обвинувачувати: А ар҆хїєрєє и оучитєлєвє стояли вєльми єго виноуючи. а иродь ... //...ωболокь єго въ [о]дѣнѧ свѣтлоє и ωтосла(л) єго ωпѧть до пилата (1556-1561 *ПЄ* 325-325 зв.); ми сѧ таа рє(ч) нєслушна видить по(с)лати вѧ(з)нѧ а нє ω(з)начи(т) єго вчи(н)ку в чо(м) єго виную(т) (II пол. XVI ст. *КА* 140); который листъ// князя Коширского, до него писаный, передо мною, вознымъ, оному вряднику Ворокомъскому, Федору Мордачу, до рукъ отдалъ, абы его въ томъ самого невиновано (!) (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 6/I, 218-219); А тутъ не вѣмъ, кого виновать: чыли тыхъ, которые што се было черезъ такъ долгій вѣкъ

выкрочыло — направили, чили своихъ, што..., поправы мѣти не хотятъ? (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 144); Ви́дишъ тогды́ дѣєпи́сє, жє на́съ нєба(ч)нє і нєслоу(ш)нє о спи́сы на протєста́цыи виноує(ш) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 81); Нехай винуютъ... папежа Римского, который... на таковыхъ же символу того профанаторовъ проклятство учинилъ! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 736); Порица́ю, ѡглаго́лꙋю, ла́ю, злорѣчꙋ, строфꙋю, ѡбрꙋша́юсѧ, винꙋю (1627 *ЛБ* 165); Ієрєміа винꙋючи ихъ рєклъ: ижь мѣстцє нє бꙋдє(т) вѣдомо, ажь збєрєтъ бгъ згромажєньє людꙋ а змилꙋєтсѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 355 зв.).

2. (чого) Нарікати (на що): прєто(ж) каж(д)ыи члкъ нєхай нє винꙋєть болєсти, коли ємоу боудє(т) або якыи оупадо(к). алє нєха(й) того смотрить за що ємоу тоє сѧ прїгодило (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 65 зв.).

ВИНОВАТЦА, ВИНОВАТЪЦА *ч.* (*стп.* winowajca) те саме, що **виновайца:** на тотъ домъ на насъ стреляли, волали, сромотили: "выдайте намъ виноватъцу пана нашого, Василия, сына твоего, владыко" (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 164); Варꙋйсѧ и того, абы..., прєстꙋпцєю а// винова́(т)цєю нє ста́лъсѧ... бо бы то была до́си(т) мѣзєрнаѧ рѣчъ ґды бы́сь... зачина́лъ до нѣкче́мны(х) рєчи(й) вєрта́тисѧ (серед. XVII ст. *Кас.* 56 зв.-57).

ВИНОВАТЫЙ, ВИНОВАТ, ВИНОВАТЪ, ВЫНОВАТЫЙ *прикм.* **1.** Те саме, що **винный**[1] у 1 знач.: а мы вжє сами промєжкꙋ сєбє своими парсꙋнами маєм свои дєцкыи давати, на своих людєй, хто комꙋ бꙋдєт виноват, бєз каждоє отволокы (Вільна, 1522 *AS* III, 231); Wielmi to blahy iest skarb twoy! – Kozak szczęśliw, chot niebohat, Nikomu nic niewinowat (1625 *П. про Кул.* 24).

2. Те саме, що **винный**[1] у 2 знач.: Али, чомъ есме мы не виноваты у вучинкохъ (*в ориг.* вꙋчи(н)кы(х). — *Прим. вид.*) жидувскыхъ и дѣля того ихъ не святиме сабышу, али мы приказаня Божіе повины есме повнити (XVI ст. *НЄ* 214); От которого сам гордостю своєю отщепилъся и всѣхъ отщепенцами называєт и виноватими чинит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46);

у знач. ім. боржник, винний, винуватий: виноватого нє вєлєно бити своєю рꙋкою (1489 *Чет.* 107 зв.); у недѣлю прошлую,... тыи подданыи... збирали копу, хотечися виноватого дойскати (Луцьк, 1564 *Ив.* 262); Ажъ выдпустите вы вашимъ виноватымъ вытпуститъ и вамъ отецъ вашъ небесный (XVI ст. *НЄ* 52); Бо(л)шє ꙋбогихъ та(м) єстъ выноваты(й). И прꙋ(д)шє згинє(т) нѣжлы богаты(й) (1636 *Лям. о приг.* 11).

3. Те саме, що **винный**[1] у 3 знач.: а которых людєй промєжкꙋ ними тыє сꙋди знайдꙋт *виноватых*, ино тыєжь сꙋди тым виноватым мают роки покладати, водлꙋг зємскоє ꙋхвалы (Вільна, 1522 *AS* III, 231);

у знач. ім. винуватець, винний, винуватий: тыєжь сꙋди тым виноватым мают роки покладати, водлꙋг зємскоє ꙋхвалы (Вільна, 1522 *AS* III, 231); Тєжъ ꙋста(в)уємъ и(ж) мєщанє... ѡ тыє до(л)ги с тыми виноватыми... ꙋ врѧ(д)нико(в) нши(х) буду(т) пови(н)ни справє(д)ливо(сти) доходити (1566 *ВЛС* 12 зв.).

ВИНОВАТЬ *див.* **ВИНОВАТИ.**

ВИНОВЕНЪ *див.* **ВИНОВНЫЙ.**

ВИНОВНОСТЬ *ж.* Те саме, що **винность**[1]: Вино́вность. Culpa. Vitium. Noxa. Crimen (1650 *ЛК* 433).

ВИНОВНЫЙ, ВИНОВЕНЪ *прикм.* **1.** Те саме, що **винный**[1] у 3 знач.: вино́вны(й), то(т) котори(й) є́стъ чємꙋ причи́ною (1596 *ЛЗ* 32).

2. Те саме, що **винный**[1] у 1 знач.: А ѡ то(м) кото́ры(й)... вєли́ки(м) Го́лосо(м) моли(т)сѧ... двоѧко грѣши(т): пе́рвоє, стає(т)сѧ моли́твѣ своє́и вино́вє(н), жє єи нє(д)ба́лє ѡфѣрꙋєтъ г(с)дꙋ бꙋ; повто́рє, нєскро(м)ны(м) го́лосꙋ выпꙋщє́нїє(м) (серед. XVII ст. *Кас.* 16 зв.).

3. Повинен: И г(с)пда бга молити виновє(н) за то, дабы ѡ(н) дшєвнє и тєлєснє пода(л) ва(м)... совє(р)шє(н)ноє чꙋвство (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 192).

ВИНОГРАДАРЪ *ч.* Виноградар: Єв(г)листа выписоує... ѡ злы(х) виноградарє(х) (1556-1561 *ПЄ* 308);

перен. проповідники Божого слова, душпастир: Виногра́дарє понєва́ж' ди́кꙋю ви́ннꙋю ло́зꙋ скопа́ли, и насѣн'ѧ Блгч(с)тїѧ насади́ли (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127 зв.).

Див. ще **ВИНОГРАДНИКЪ.**

ВИНОГРАДАТЕЛЪ *ч.* Винар: oenopola, виноградатє(л) (1642 *ЛС* 289).

ВИНОГРАДНИЙ *див.* **ВИНОГРАДНЫЙ.**

ВИНОГРАДНИКЪ *ч.* **1.** (*ділянка землі, де вирощують виноград*) виноградник: ш'то ж' пакь оучинить господарь виноградовый. прїйдєт а погоуби(т) виноград'ники. и дасть виноградь ин'ши(м) (1556-1561 *ПЄ* 175).

2. Те саме, що **виноградаръ:** Жаловала намъ виноградничка на имя Өеодосія... и з иншими виноградники на игумена святого Николи Пустинского и на ихъ братію: "отняли де в насъ двѣ нивы, Плоскую и Клиноватую" (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); Ви(н)ницы в ѡ(д)на пєрє(д) замъкомъ... а дрȣгаѧ на горє вышогородє ѡправȣєть тȣю... виногра(д)никъ съ сєла... алє пожитъкȣ з ви(н)ни(ц) тыхъ мало нє вытискають вина ягоды тамъ бывають (1552 *ОКЗ* 42); А коли южь быль чась. посль до виногра(д)никовь слоугоу абы плоды з' вин'ницѣ в'заль ѡ(т) виногра(д)никовь (1556-1561 *ПЄ* 174); vinitor, виноградникъ (1642 *ЛС* 414).

3. Вл.н.: Лєво(н) мила(н) виногра(д)никъ завєдаєть виногра(д) ȣ пєтровъцохъ (1552 *ОКЗ* 43 зв.).

ВИНОГРАДНИЧКА *ж.* Виноградарка: Жаловала намъ виноградничка на имя Өеодосія... и з иншими виноградники на игумена святого Николи Пустинского и на ихъ братію: "отняли де в насъ двѣ нивы, Плоскую и Клиноватую" (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9).

ВИНОГРАДНЫЙ, ВИНОГРАДНИЙ *прикм.* **1.** Виноградний: члкь нѣкоторый насадиль виноградь и даль єго роботникомь... а коли южь быль чась посла(л) до робо(т)никовь слоугоу абы ѡ(т) плода виногра(д)ного дали ємоу (1556-1561 *ПЄ* 309); а оттоль... колодезь, край горы виноградное, пускаючи гору виноградную и колодезь по леву пану войскому (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 369); pampin(us), ли(с)тъ виноградний (1642 *ЛС* 298).

2. *У знач. ім.* Виноградний. Вл. н.: старецъ Прохоръ виноградный (Густин, 1638 *АЮЗР* II, 22); в замєнȣ того помєнєнномȣ со(с)кови... пля(ц) є(с)ков(с)ки(и)... которыи ѡб мєжȣ з василиє(м) виногра(д)ны(м)... лєжи(т) (Васильків, 1645 *ЛОИИ* 68, 1, 46, 1).

Див. ще **ВИНОГРАДОВЫЙ, ВІНОГРАДСКИЙ.**

ВИНОГРАДОВЫЙ *прикм.* Виноградовий: ш'то ж' пакь оучинить господарь виноградовый. прїйдєть а погоуби(т) виноград'ники. и дасть виноградь ин'ши(м) (1556-1561 *ПЄ* 175).

Див. ще **ВИНОГРАДНЫЙ, ВІНОГРАДСКИЙ.**

ВИНОГРАДЪ, ВИНОГРАД, ВИНОГРАДЬ, ВІНОГРАДЪ, ВЫНОГРАДЪ *ч.* **1.** (*кущі, виноградна лоза*) виноград: ѡ(т) ни́вы жни́во и ра́дость: ѡ(т) виногра́да ѻ́воцы покармо́выи (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 123).

2. (*ягоди винограду*) виноград: радоуисѧ мрия виноградѣ красьныи (1489 *Чет.* 157); кото́роє [свѧто] обходи́ти дѧ́кȣючи Всєдарови́тєлномȣ Бгȣ за зобра(н)є з' поль, з' са́дѡвъ, и з' ви́нни(ц) вшєлѧ́когѡ збо́жа, ѻ́воцѡ(в) и виногра́дȣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 238); ѡколо ро́льи. знашо́лъ ягодичины ви́нныи. и в'щєпи́лъ виногра́дъ. и вытиснувши вина коштова́лъ напо́ю оногѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 17).

3. (*ділянка землі, де вирощують виноград*) виноградник: г(с)и с нбси призри. посєти виноградъ свои (1489 *Чет.* 32); Подобєньство о наяты(х) дѣлатєлєхь оу виноградь (1556-1561 *ПЄ* 83 зв.); Лєво(н) мила(н) виногра(д)никъ завєдаєть виногра(д) ȣ пєтровъцохъ (1552 *ОКЗ* 43 зв.); також даєм и потврьждаєм тож (!) с[вѧ]тѣи мѡнастири пєт фалчи виногради ȣ Хородищє (1583 ***DBB*** I, 86); въ виногради все вино виламали, видоптали (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); тотъ виногра́дъ Навȣѳєєѡвъ ба́рзо былъ ми́лый и коха́ный Ієзавє́лѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 941); ви́нницы и оли́вницы, и виногра́дъ попалилъ ого́нь (серед. XVII ст. *Хрон.* 185).

4. *Перен.* Віра, релігія, церква: то(т) жє то па́сты(р). добрїй повшєхны(м) боудȣчи... до виногра(д)у своєго то є(ст) црькви роботникѡ(в)... вы си́лаєтъ (1598 *Розм. пап.* 25 зв.); Мы жє дховнє сїѧ разȣмѣти мо́жємъ; виногра(д) // єсть но́вый ро́дъ хр(с)тїа́нъскїй (Почаїв, 1618 *Зерц.* 47 зв.-48); Агглскїй црь... дарȣй мнѣ... взѧ́ти ра́дость вѣчнȣю; съ моу(д)рими строи́тєлми; Та́инъ стыхъ твои́хъ, и(з) бо́дрими дѣла́тєлми виногра́да твоє́гѡ въ ѡчє(ст)вѣ Нбсно(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 146);

перен. виведені з Єгипту євреї-іудеї: принѣсль єси виногра(д) изь єгип'та выгна(л) є́сь пога́ны(х)

и насади́ль єсь его (1645 *УЄ* № 32, 122 зв.).

ВИНОПИЙЦА, ВИНОПІЙЦА *ч.* П'яниця: а вы мовитє сєи члкь юдьца и винопіица // товаришь мы́т'никомь и грѣш'никомь (1556-1561 *ПЄ* 243-243 зв.); Та(к) и про́д'ковє и(х) посѹжа́ли,... ви́дѣли Ха҃ ядоу́ща и пїюща, мо́вили, обжир'ца, и винопі́йца (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); meribibul(us), винопи(й)ца (1642 *ЛС* 268).

ВИНОПИТЇЄ *с.* Пияцтво: Ко́ждоє бо мы́тництво ѡсобли́выи грѣхи прино́ситъ є́и:...ѡбжи́рства збы́тнѧго, и нєчисто́тно(г) винопи́тїѧ, и збытє́чны(х) смѣхѡвъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 268).

ВИНОПІЙЦА *див.* **ВИНОПИЙЦА.**

ВИНОПРОДАНІЄ *с.* Торгівля вином: oenoprlium, винопроданіє (1642 *ЛС* 289).

ВИНОСИТИ *див.* **ВЫНОСИТИ.**

ВИНОСИТИСѦ *див.* **ВЫНОСИТИСЯ.**

ВИНОСИТЬСЕ *див.* **ВЫНОСИТИСЯ.**

ВИНОЧЕРПАТЕЛЪ *ч.* Виночерпій: pincerna, виночє(р)патєл(ъ) (1642 *ЛС* 316).

ВИНЧАКЪ *ч.* (*пол.* gwinciak) різьбовий різець: на противно комора рубленая на столпи, кгонтами побита, в которой свердлов комажныхъ три, пила и винчакъ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/І, 204).

ВИНЧАНЄ *див.* **ВѢНЧАНЄ.**

ВИНЧОВАНЄ *див.* **ВѢНШОВАНЬЄ.**

ВИНШОВАТИ *див.* **ВѢНШОВАТИ.**

ВИНЪДИКОВАТИ *див.* **ВИНДИКОВАТИ.**

ВИНЪДИКОВАТЪ *див.* **ВИНДИКОВАТИ.**

ВИНЪДЫКОВАТИ *див.* **ВИНДИКОВАТИ.**

ВИНѦТИ *див.* **ВЫНЯТИ.**

ВИНѦТЬ *див.* **ВЫНЯТИ.**

ВИОБРАЖАТИ *див.* **ВЫОБРАЖАТИ.**

ВИОЛЕНЦИЯ, ВИОЛЕНЪЦИЯ, ВИОЛЕНЪЦЫЯ *ж.* (*стп.* wiolencja, *лат.* violentio) насильство, жорстокість: отець Могила... на пречечоный манастыръ... кгвалътовне наехалъ... речи всѣ и пѣнези церковъные побралъ и веле виоленций... починилъ (Люблін, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 126); веле инъшихъ тым подобъных ексъцессов, наездовъ, виоленъций и кривъдъ, шкод такъ протестанъти, яко теж велю инъшим обывателом,... почынивъши,... ажъ до трехъ кроловъ,... съ тымъже гулътайствомъ до себе прибраным зоставалъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 431).

ВИОЛОВЪ, ВІОЛОВЪ *прикм.* У складі ботанічної назви. ◇ **виолова (вїолова) трава —** фіалка: цвѣтъ виѡловы травы... блгоонє(н). а нѣкїи жє цвѣ(т) тоє(ж) віоловы травы вєлико блгоѡханіє ѡ(т) сєбє дає(т) (XVI ст. *Травн.* 126).

ВИОЛЯТОРЪ *ч.* (*лат.* violator) порушник: помєнєны(и) ѡтє(ц) протопопа володимє(р)ски(и), нє ѡ(г)лядаючисє на право по(с)политоє и вины в томъ жє правє, яко тє(ж) и въ духовъны(х) противко виѡляторомъ покою по(с)полито(го)... //...книгу рускую, набожє(н)ству рускому налєжачую,... вєлєбному ѡ(т)цу Євля(м)пиєви... прода(л) бы(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 306-307); Противъко которымъ гултаемъ и виоляторомъ дому Божого протестансъ и повторе именемъ своимъ и всее шляхты ...оферовалъ, ижъ о то въсе..., правъне в суде належномъ... протестацию... занесутъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 798); урожоный панъ Марцинъ Гулъкевичъ... //..., недбаючи то на право посполитое и на вины в немъ, на таковыхъ виоляторов, которые домы шляхетъские зносятъ,... смел и важился роковъ прошълыхъ (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 492-493).

ВИПАЛЕВАТИ *дієсл. недок.* Випалювати, різьбити: inyro, as, випалюю, пєчатую, знамєную, начє(р)таю (1642 *ЛС* 247).

Див. ще **ВЫПАЛИТИ.**

ВИПАСТИ *див.* **ВЫПАСТИ.**

ВИПИВАТИ *див.* **ВЫПИВАТИ.**

ВИПИСАТИ *див.* **ВЫПИСАТИ.**

ВИПИСОВАНЄ *див.* **ВЫПИСОВАНЄ.**

ВИПИХАТИ *див.* **ВЫПИХАТИ.**

ВИПОВѢСТИ *див.* **ВЫПОВѢСТИ.**

ВИПОЛНЯТИ *див.* **ВЫПОЛНЯТИ.**

ВИПОЛНѦТИ *див.* **ВЫПОЛНЯТИ.**

ВИПОЛНѦТИСѦ *див.* **ВЫПОЛНЯТИСЯ.**

ВИПРАВИТ *див.* **ВЫПРАВИТИ**[3].

ВИПРАВИТИ *див.* **ВЫПРАВИТИ**[2].

ВИПРАВИТИСѦ *див.* **ВЫПРАВИТИСЯ.**

ВИПРОВАДИТИ *див.* **ВЫПРОВАДИТИ.**

ВИПРОСИТИ *див.* **ВЫПРОСИТИ.**

ВИПУСТИТИ *див.* **ВЫПУСТИТИ.**

ВИПЫХАТИ *див.* **ВЫПИХАТИ.**

ВИРА *див.* **ВѢРА.**

ВИРАЖАТИ *див.* **ВЫРАЖАТИ.**

ВИРАЗНЕ *див.* **ВЫРАЗНЕ.**

ВИРАЗНЫЙ *див.* **ВЫРАЗНЫЙ.**

ВИРВАТИ *див.* **ВЫРВАТИ.**

ВИРҐАНЬЄ *с.* (*сильне кидання*) вергання: Пра́нїє: Ѣирга́ньє, битьє, а́бо топта(н)є нога́ми (1627 *ЛБ* 91).

ВИРҐАТИ *дієсл. недок.* (*пустуючи, стрибати, бігати*) брикати: А найпе́рвѣй Млоде́нци до васъ моѧ мо́ва. Памѧта́йте... якомъ громи́лъ розпȣстность Пьѧнство злост҆ сваво́лю. Бы́сте томȣ ди́комȣ коникови, в҆ По́лю... омы́лного свѣта. Нє давали ви́рґати (Вільна, 1620 *Лям. К.* 22);

ширяти, вирувати: Пєрȣ: Прȣдко лєчȣ, тєкȣ. или ви́рґаю (1627 *ЛБ* 80).

ВИРЕЧИСѦ див. **ВЫРЕЧИСѦ.**

ВИРИДАРЪ *ч.* (*лат.* viridarium) гай; сад: На вы́рокъ го́дный, Чи́стои Паллѧ́ды, Дне́сь з҆ вирида́рωвъ Ра́йскїє Дрїѧ́ды; Вдѧ́чныхъ за́пахωвъ во́нѣ оупросѣтє: Та́мъ принєсѣтє (Львів, 1642 *Бут.* 7).

ВИРИЛЇОТЪ *ч.* (*гр.* βηενλλος) берил: То́жъ мо́жємо розȣмѣти и ω фȣдамє́н҆тахъ мѣста того стого; кото́рїи сȣтъ ω(т) ка́мєнїй мнωго цѣн҆ныхъ: пе́ръвый а́съпи(с), самфи́ръ..., хрисоли́тъ, вирилїотъ, топазїо́нъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 68 зв.).

Див. ще **ВИРЇЛЇОНЪ.**

ВИРЇЛЇОНЪ *ч.*(*гр.* βηενλλος) те саме, що **вирилїотъ:** И насади́шъ в нєго чоты́рє рѧ́ды ка́мєньѧ, в пе́ршомъ рѧ́дє бȣдє ка́мєнь сардїώнъ... Во второ́мъ анѳраксъ... В трєтємъ лїгїрїωнъ,...В чєтве́ртомъ хрїсолито́съ, и вирїлїо́нъ, и онихїо́нъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.).

ВИРИСОВАТИ *див.* **ВЫРИСОВАТИ.**

ВИРИТИ *див.* **ВѢРИТИ.**

ВИРНЕ *див.* **ВѢРНЕ.**

ВИРНЫЙ *див.* **ВѢРНЫЙ.**

ВИРОБИТИ *див.* **ВЫРОБИТИ.**

ВИРОДОКЪ *див.* **ВЫРОДОКЪ.**

ВИРОКЪ *див.* **ВЫРОКЪ.**

ВИРОСТИ *див.* **ВЫРОСТИ.**

ВИРУБАТИ *див.* **ВЫРУБАТИ.**

ВИРУЧИТИ *див.* **ВЫРУЧИТИ.**

ВИРШЪ *див.* **ВѢРШЪ.**

ВИРЪ, ВІРЪ *ч.* **1.** (*місце у річці, морі з круговим рухом води*) вир; (*про рух повітря*) смерч: морє покорилосѧ. а вировє оу вода(х) рыбȣ. заноу(ж) коли по своє(м) из мртвы(х) востаньи. пришо(л) ко вчинко(м) своимъ (1489 *Чет.* 114); кнѧз Матѳей Чєтвєртєнский... наєхавши на полє нашо...почонши ωт рєки Стыра, ωт вира, заєхал, зємли половицȣ болшȣю и копцами закопал (Луків, 1558 *AS* VI, 36); Єврѣпїни: пȣпи, про́пасти, а́л҆бо вї́рωвє мо́рѧ окиа́н҆ского (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв.); потре́ба на́ то оумѣлого... плывача́, кото́рїй бы вше́дши в҆ глȣбо́кїй ви́ръ воды́ занури́лъсѧ, и вы́нє(с) оутонȣлого (Вільна, 1627 *Дух. б.* 99); Съпрєωбраще́нїє: Ви́ръ в҆ водѣ, и тє(ж) вихоръ, и ви́ръ та(к) вѣтр҆ный, якъ и во́дный (1627 *ЛБ* 167); cauma, ви(р), тєплота (1642 *ЛС* 116).

2. *Перен.* (*стрімка, насичена діяльність, розвиток яких-небудь ідей, що захоплюють собою*) вир: Ви(ди)тє ли, яко на глȣбоки(й) ви́ръ ри(м)скȣю пре́лє(ст) натрафили єстє, в которо(й) вѣчнє ȣтонȣти мȣситє (1598 *Виш. Кн.* 293 зв.); а що́жъ на(д)то ты(м) кото́рыє цєрко́вный ви́ръ ло́вѧ(т). кото́ры(х) пожи́токъ нє на́ дєнь, анѣ зє́мный, а́лє само́є кролє́вство нб(с)ноє є́стъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 117); Вы на то́є мо́рє Бгомъ наве́дєны... И якω ви́рωвє того мо́рѧ глȣбо́кїи (Чернігів, 1646 *Перло* 45 зв.).

ВИРЪШИКЪ *див.* **ВѢРШИКЪ.**

ВИРѢЗАТИ *див.* **ВЫРѢЗАТИ.**

ВИРѦРЪ *ч.* Те саме, що **винаръ:** иншоє посполство пєрєнєслъ навȣзарданъ гєтманъ войска, и з ȣбогихъ зємли зоставилъ вирѧри и орачи (серед. XVII ст. *Хрон.* 352).

ВИСВОБОДИТИСЯ *дієсл. док.* (*звільнитися з неволі*) визволитися: та(м) єстъ єдна // гора с то(и) гори ви(д)но сѣркȣ горачую, тамъ задержани дши, котории ся висвободити маютъ (серед. XVII ст. *Луц.* 535-536).

ВИСЕКТОВЫЙ *прикм.* (*гр.* Βισεζτς). ◇ **Висектовоє лѣто** — високосний рік: Постановили єди(н) Крȣ(г) вєли́кїи,... и дрȣгїи за(с) мє(н)шїи кроу́гы, спо́собомъ звѣздочє(т)ски(м), яко слнчный на кі, // лѣ(т), котрый почина́є(т)сѧ ω(т) кд, фєвралѧ, заты(м) кроу́гомъ идоу(т) прибы(т)ныи, и Висе́ктовыи лѣта (Острог, 1612 *Час. Тур.* 309-309 зв.).

ВИСЕЛЕЦЪ *ч.* (*той, хто висить на шибениці*)

повішений: на горѣ голгоѳѣ ѡпро(ч) кр(с)тоувъ, шибєни(ц) и висє(л)цо(в) и ха оукрижова́ного, ничого нє ви́жꙋ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 163).

ВИСЕТИ *див.* **ВИСѢТИ.**

ВИСИЛКА *ж.* Відправлення з певною метою якоїсь урядової особи: хто бы... мєщано(м) нѣжински(м)... важи(л)сє на(д) слушно(ст) и звича(й) бꙋдꙋчи виси(л)кою и мимоиздо(м) прикрос(т) чини(т)и, ꙋря(д) мєски(и) знєважати..., таковы(и)... на го(р)лє кара(н) бꙋдє(т) (Ірклiїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1).

ВИСИЛОКЪ *ч.* (*відправлена в якійсь справі урядова особа*) посланець: Паномъ полковникомъ со(т)нико(м) атаманомъ виси(л)комъ вшєляки(м) ѡ(д) на(с) в сѣвєръ (!) кождого часꙋ выслани(м) до вѣдомо(ст)и подаємо и(ж) дошло на(с) вѣдати жє ро(з)нiє в справа(х) во(и)сковы(х) в та(м)тиє краи заєхавши в мєстє... Нѣжинє... пода(т)ки витягаю(т) (Ірклiїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1).

ВИСИПЛЯТИСЯ *дієсл. недок.* Висиплятися: Лѣнивство тежъ речетъ: "Я... ѡ справа(х)... лю(д)скихъ мало що когда мислило,... на ло(ж)ку ѡсобливє висипляючися ї витягаючися..." (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273).

ВИСКАЗАТИ *дієсл. док.* (що кому) (*суму грошей*) визначити, встановити: на которы(х) Топорищахъ су(д) кгро(д)ски(и)... мнє суму пнзє(и) висказа(л) и, дєкрєто(м) своимъ присудивши, чєрє(з) листъ уважчи(и),... ѡ(т)праву и увєза(н)є далъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 109).

ВИСКАКОВАТИ *див.* **ВЫСКАКОВАТИ.**

ВИСКВАРКА *ч.* Вишкварка. Вл. н.: Гапꙋ(н) Висkварка (1649 *РЗВ* 52).

ВИСЛАВИТИ *див.* **ВЫСЛАВИТИ.**

ВИСЛАТИ *див.* **ВЫСЛАТИ.**

ВИСЛОВИТИ *див.* **ВЫСЛОВИТИ.**

ВИСЛУГА *див.* **ВЫСЛУГА.**

ВИСЛУГОВАТИ *див.* **ВЫСЛУГОВАТИ.**

ВИСЛУЖЕНЇЄ *с.* Одержане за службу земельне володіння: Пътрашко и сєстра єго Мънꙋнта ...// продали свою правою ѡтнинꙋ и дѣднинꙋ от исписок за раздѣлєнiє, що имали ѡтцивє их ѡт Iѡана воєводї, и ѡт ꙋрик ‹за› вислꙋжєнiє, що имал прѣдад их Бълош чашник ѡт Їлiєя... воєводї... сєло ѡт Воловорѣни, что на Раковєц (Ясси, 1577 *МЭФ* 106-107).

Див. ще **ВЫСЛУГА.**

Пор. **ВЫСЛУЖИТИ.**

ВИСЛУЖИТИ *див.* **ВЫСЛУЖИТИ.**

ВИСНУТИ *дієсл. недок.* (*перебувати у висячому положенні*) виснути: А коли бы́ли вы́вєдєны прєдъ нєгѡ каза́лъ и́хъ позабива(т), и завѣситъ и́хъ на пѧти па́лѧхъ, и ви́сли а́жъ до вє́чора (серед. XVII ст. *Хрон.* 167).

ВИСОКИЙ *див.* **ВЫСОКИЙ.**

ВИСОКО *див.* **ВЫСОКО.**

ВИСОКОМИСЛЬНЫЙ *див.* **ВЫСОКОМИСЛНЫЙ.**

ВИСОКОСТЬ *див.* **ВЫСОКОСТЬ.**

ВИСОКЪ[1] *ч.* Висок, скроня: тутъ в Луцку огледал есми раны на... Гапоне Чернцевичу, на которомъ видел... на голове на виску боку правомъ рану синюю (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 345).

ВИСОКЪ[2] *див.* **ВЫСОКИЙ.**

ВИСОКЫЙ *див.* **ВЫСОКИЙ.**

ВИСОТА *див.* **ВЫСОТА.**

ВИСПОВѢДАТИСѦ *дієсл. док.* (*покаятися у своїх гріхах*) висповідатися: Пожди ми хочъ мало, бом нє готовъ, єсли(м) що согрѣши(л)..., тогомъ сѧ нє сповѣдалъ... нєха(й) бим сѧ би(л) висповѣда(л) ї покꙋтова(л) (XVI ст. *Сл. о см.* 335).

Див. ще **СПОВѢДАТИСЯ.**

ВИССОНОВЫЙ *прикм.* (*виготовлений із вісону*) вісонний: кида́ръ ши́дѧны(й) кивє(р) ви́съсоновы(й), с тонє́нького поло(т)на (1596 *ЛЗ* 53).

ВИССОНЪ, ВИССОНЬ *ч.* (*гр. Βυσσου*) (*гатунок тонкої коштовної тканини*) *заст.* вісон: Члкь нѣкоторыи быль богатый который жє то ѡболочовальсѧ въ пєръфи(р) и въ висъсонь [в шарлать и в дорогоє одѣнѧ] (1556-1561 *ПЄ* 293 зв.); ви́ссонъ, поло(т)но тонъкоє (1596 *ЛЗ* 34); и якъ ша(т) ро́спорочкы прє(з) которiє зло́то або якїй кошто́вный ви́съсонъ свѣти(т)сѧ, коу ѡздо́бѣ соутъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 164 зв.); Богатый въ шарла́тъ и въ виссонъ оубира́лъсѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 597); да́но єй ѡблєщисѧ оу ви́ссонъ ч(с)тый (Чернігів, 1646 *Перло* 163 зв.); Сло́во тєжъ сꙋдꙋ, оуро́битъ, гафта́рскою роботою во́длꙋ (!) тка́ньѧ нарамєнника, зъ золота... и

шарлатꙋ, и кармази́нꙋ, и виссо́нꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.); Справили тєжъ заслонꙋ... з шарлатꙋ и виссонꙋ, и выгафтовалъ на нєи херꙋвимовъ (Там же, 294 зв.).

ВИСТАВИТИ *див.* **ВЫСТАВИТИ.**

ВИСТЄ *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВИСТЕРЕГАТИ *див.* **ВЫСТЕРѢГАТИ.**

ВИСТЕРНИКЪ *див.* **ВИСТѢРНИКЪ.**

ВИСТІАРНИКЪ *див.* **ВИСТѢРНИКЪ.**

ВИСТУПИТИ *див.* **ВЫСТУПИТИ.**

ВИСТУПНЫЙ *див.* **ВЫСТУПНЫЙ.**

ВИСТУПОКЪ *див.* **ВЫСТУПОКЪ.**

ВИСТЪ *див.* **ВѢСТЬ.**

ВИСТѢРНИКЪ, ВИСТЕРНИКЪ, ВИСТЇАРНИКЪ, ВИСТѦРНИКЪ *ч.* (*молд.* вистиер) скарбник: Рѡ(д) симы вистѧрника (Київ, к. XV — поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 80); а на то єсть вѣра... пана исака вистїарника, вѣра пана козми шарпє постєлника (Сучава, 1503 ***Cost. S.*** 261); мы,... иса(к) вистєрни(к) и ива(н)ко пита(р), послы г(с)п(д)ра нашєго..., посла(н)ныи коу... кралю по(л)скомꙋ (Люблін, 1506 ***Cost. DB*** 440); А на то єст вѣра... бояр наших,... вѣра пана вистѣрника, вѣра пана чашника (Ясси, 1587 *МЭФ* 130).

ВИСХНУТИ *див.* **ВЫСХНУТИ.**

ВИСѢТИ, ВИСЕТИ, ВЫСѢТИ *дієсл. недок.* **1.** (*не маючи опори знизу, бути прикріпленим або зачепленим до чогось*) висіти, звисати: Тамъ,... виделъ есми у тыхъ всихъ, у прибояхъ, нити зъ воскомъ чиръвонымъ висятъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 162); Над гробом прапоръ виситъ и булава (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 367); Каптꙋ(р) то(т),... а по ншомꙋ клобꙋкъ, которомꙋ хво(ст) ви́си(т) на задѣ: пра́вє(д)но є(ст) назвати страшило(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 228 зв.); принєси ми бꙋлкги которая виси(т) при сєдлѣ (к. XVI ст. *Розм.* 40 зв.); проклятъ кождый, што виситъ на деревѣ (XVI ст. *НЄ* 81); На(д) Шиєю на ни́ти, Мє́чъ ви́сєлъ стали́стый (Вільна, 1620 *Лям. К.* 19); тє́жъ нашо́лъ ка́дь мѣдянꙋю, на ланцꙋхꙋ жєлѣзномъ оу стꙋдни ви́сѧчꙋю (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 5 зв.); тая таблица завшє выси(т) на(д) гробо(м) змє(р)ло(й) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 20); по сада(х)... ѡвоцы гꙋсто по де́рєва(х)... ни(з)ко ви́сѧчиє ба́ча(т) же сѧ ѡ ни(х) торка́ю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 43); рꙋки и ноги оного круцификса висятъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 564);

(*бути причепленим до чогось вертикального*) висіти: яко вежа Давидова шіа твоя, которая жъ то есть оудѣлана зъ дѣлы пушечными, а щитовъ висить изъ нее и всякіи горнашъ моцьныхъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); претивко сеней... свиренъ, ленцухомъ желизнымъ завишонъ, который былъ не замкненъ, одно на пробои виселъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 161); Повто́рє называ́єтсѧ стра́жницєю, и вєже́ю, на которой ви́ситъ сто та́рчь, и щи́тѡвъ зла́тыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 48 зв.); Ѡ зайстє ти́сѧча тарчі́й и вшєлѧ́каѧ арматꙋ́ра албо збро́ѧ на то(й) вынє́слой... вєжи ви́си(т)! (Київ, 1634 *МІКСВ* 313);

бути розп'ятим: ѡнъ на кр(с)тѣ висєлъ и оумєрлъ (1489 *Чет.* 169 зв.); Спыталъ бымъ тебе, Ѳиляхлете,... якое мы Тело Хрыстово теперъ прыймуемъ, чы мерътвое, которое висело на крестѣ (безъ души и) безъ крове, чыли жывое и ожывляющее, якое теперъ седитъ одесную Бога Отца Своего зъ душею и божествомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 747); ѡ(т) моу(к) вѣ(ч)ны(х)... тръпѣлъ [гь бъ] стр(с)ть го(р)коую высѧчи на ѡномь дрєвѣ кр(с)тно(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 27 зв.); жєно́ю єи имєноу́єтъ якъ и ма́ткоу свою, на(й)милшꙋю висѧчи на кр(с)тѣ назва(л), жєно сє снъ твой (поч. XVII ст. *Проп. р.* 184); Ви́си(т) Іс на дрєвѣ сро́дзє пригвожденный, Ѡ(т) вла́сныхъ своих сынѡ(в) лютѣ оуязвлє́нный (Львів, 1631 *Волк.* 16 зв.); Двꙋ Мрі́ю, кото́раѧ по(д) Кр(с)томъ стоѧ́ла, гды на нє́мъ живо́тъ на́шъ ви́сѣти зєзво́лилъ, ꙋси́лнє,... просѣ́мо, абы... сна своє́гѡ... оупроси́ла, абы... мнѣ... сло́во кꙋ выславлє́н'ю Крє́ста, въ оустѣ́хъ да́ти (Київ, 1632 *МІКСВ* 272); ѡ сла(д)кі́й мо́й Іисє, нє мѣлєс ты поко́ю, на Кр(с)тѣ виса́щи (Чернігів, 1646 *Перло* 100);

(*спадаючи вниз*) висіти: в оных ран скура виси(т) (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 413); с которого ударенья заразъ кишки... на долъ пошли и теперъ межи удомъ на нозе висятъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 277).

2. *Перен.* (над ким) (*загрожувати, здаватися*

неминучим) висіти, нависати: на(д) тобою, ни(ч) и(н)шого нє ви́си(т) є́дно съмрть и по(м)ста (XVI ст. *УЄ* № 29519, 27); висѧчїи на(д) нами бѣды абы ѡ(т)далилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 120); надо мною виси(т) срогі́й гнѣвъ Бж҃їй (поч. XVII ст. *Пчела* 6); сѹдъ Бж҃їй оуставѣчнє ви́си(т) на(д) тобо́ю, сынѹ чл҃вчєскі́й (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.).

3. *Перен.* (на чому) Ґрунтуватися, базуватися: Єв(г)лисгь мо́вить, ста́рый и новый за́конь. на сємь прика́заній виси(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 321 зв.);

(від чого) залежати: О поспѣхѹ чл҃вка христіанского, которогѡ всѧ моцъ ѡ(д) ср҃ца виситъ, якѡ на томъ мѣстцѹ розмаитє ѡписѹєтъся (Вільна, 1627 *Дух. б.* 336).

Див. ще **ВИШЫВАТИ.**

ВИСЯЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Розп'ятий: Оба(ч) ра́ны вися́чого, кро́вь оумира́ючого..., я́звы воста́ючого (Львів, 1631 *Волк.* 23 зв.).

ВИТАЛНЯ *ж.* Кімната для приїжджих: Witalnia: gospoda (Жовква, 1641 ***Dict.*** 97).

ВИТАНЄ, ВИТАНЇЄ, ВИТАНЬЄ *с.* Вітання: Слоувъ ѡ́ныхъ... хо́чємъ занєха́ти, Щѡ́ та́мъ было замѡвы ѡ(т) Крѡ́лю(в) слыха́ти. Якъ в ѡ́ныхъ... пода́ркѹвъ ѡ(т)дава́ню, Такъ и в ни(з)ки(х) оуклѡ́на(х), и оу́стно(м) вита́ню (Львів, 1616 *Бер. В.* 79);

(*вияв приязні, прихильного ставлення*) вітання: то є(ст) агнєць бж҃їй которі́й въ(з)мє(т) вши(ст)кого свѣта грѣхы на сєбє. и то(т) є(ст) на оупадо(к) многы(м) людє(м). и ты(ж) многы(м) на витанїє и на радость (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 103); **витанє рукъ** — рукостискання: А ямъ имъ заразомъ оповедалъ, жемъ есть отъ тыхъ особъ,... черезъ витанье рукъ ихъ, струтъ и ядомъ шкодливымъ заражонъ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 487); потомъ презъ витане рукъ слугъ своихъ..., которые за росказанемъ и посланьемъ его мене были отрутили, о чомъ протестацыи... въ томъ учинитися не занехали (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* І/6, 269).

Пор. **ВИТАТИ.**

ВИТАНЄСѦ *с.* Вітання, привітання: Рѹкѝ дава(н)є: Вита(н)є сѧ (1627 *ЛБ* 110).

Пор. **ВИТАТИСЯ.**

ВИТАНЇЄ *див.* **ВИТАНЄ.**

ВИТАНЬЄ *див.* **ВИТАНЄ.**

ВИТАТИ, ВЇТАТИ, ВЫТАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) (*радісно, привітно зустрічати*) вітати: всѣ роптали рєкоучи. Ижє в҆шоль грѣшного чл҃ка витати (1556-1561 *ПЄ* 303 зв.); Идитє(ж)... Нє носитє(ж) мєшка... ани ботовъ, а жа(д)но(г) в дорозє нє вита(и)тє (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 68 зв.); А они заразомъ обадва до мене зъ руками удали, хотечи мене витати (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 486); Павел святый, христіаны витаючи и много з ними бесѣдуючи, Петра святого не споминаєт (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); А за́жъ нє ста́ралъсѧ ва́мъ, въ всє́мъ ѹгоди́ти, Кгды́стє єго поро́ги... навѣжа́ли, И любє́зными сло́вы, любє́знє вита́ли (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 5); о́нъ ласка́вє и́хъ поздоро́вивши, выта́лъ и́хъ мо́вѧчи: здоро́въли є́сть оц҃ъ ва́шъ ста́рый (серед. XVII ст. *Хрон.* 70);

перен. (*зустрічати, приймати*) вітати: Емѹ же жидове крестъ ѹготовали и те(р)новы(м) вѣнце(м) с копие(м) витали (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 64);

(*форма вітання*) вітай, привіт, здрастуй (здрастуйте): витай мл(с)тивый цр҃ю (XVI ст. *УЄ* № 29519, 57 зв.); богъ помага(й) всѣмъ гостємъ витай жє гєнрикѹ што доброго принєслєсь (к. XVI ст. *Розм.* 16); Спудей. О витай же, мой добродѣю (Єгипет, 1602 *Діал.* 51); иныи торгаючи волѡ́сы з гѡловы,... волали: витай Ц҃рю жидо́вскі́й (поч. XVII ст. *Пчела* 36 зв.).

2. (кого) (*з якоїсь радісної нагоди*) поздоровляти, вітати: В Х҃а́ збави́тєлѧ днѧ того Нарожє́ньє... Крѡлє́вє Пє́рскіє П҃на свѣта почти́ли... З ми́ромъ... и з Зло́томъ го вита́ючи, Б҃гомъ и Ч҃лкомъ Х҃а́ вызнава́ючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 65); Про то тя... з҆ сє́рца вїтаємо, радѹючыся, б҃гоу въ... покло́нъ... възсыла́ючы (Манява, 1619 *Прив. Феод.* 288 зв.); Кгды́ тѧ Яснє вєлможный П҃нє на́шъ вита́є(м), И мы то(т) да́ръ, а(ч) щѹ́плый на плѧ́цъ выставлѧ́ємъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

3. Гостити, приймати: Берѣмо потѣхѹ в д҃ши свои нынѣ, ижъ бысмо витали в то(м) ерѹсалимѣ (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 98); Вита́ю гощю. Diuersos. Hospitor (1650 *ЛК* 433); *Образно:* Што(ж) за пожито(к), с то́є оутѣхи и по́хоти тєлє́сноє, ко(ли) ѧ оутѣшитєлѧ дх҃а ст҃го ви́та́ти во своє(м)

кгм(а)хѹ ср(д)но(м) ни́ко(ли) сѧ нє сподоблю (1599-1600 *Виш. Кн.* 211 зв.);

(кого) запрошувати: южъ васъ всѣхъ витаю много тѹ // потравъ єсть вєликий сѹмптъ ѹчынилєсь (к. XVI ст. *Розм.* 13-13 зв.).

4. (без кого, чого) Існувати: аз без Христа и его мира витати, жити альбо забавлятися на оного мѣсцы нимало могу (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 195).

ВИТАТИСЯ, ВИТАТИСА *дієсл. недок.* **1.** (з ким) Вітатися: єсли дрѹго́го за рѹкѹ во́змє... єслѝ сѧ з ро́дичами... ви́ди(т) и витає(т)... В тако́выхъ вы́стѹпка(х)... ка́ранїє дѹхо(в)ноє... быва́єтъ назна-чє́но (серед. XVII ст. *Кас.* 42).

2. (з ким) Бачитися з ким-небудь, зустрічатися: и са(м) кнѧ(з)... бы(л) во (л)вовѣ... в мана(с)тыри и вита(л)сѧ з а(р)хима(н)дрито(м) в цє(р)кви (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.); И якъ ся поткалъ з кролемъ, много люду кролевского стеръ и примирье взялъ, съ кролемъ ся виталъ гетманъ, заразъ отъ Збаражъ мѣста отступилъ (1636-1650 *ХЛ* 81).

ВИТЕРЕБИТИ *дієсл. док.* (що) (*про поле*) очистити: бивали ми чоломъ... мужи заманастирскіи..., жалуючи на... старцовъ Пустинского монастыра о Кононовскій дворъ,... и о тое полко, што они, витеребивши, въспахали (Київ, 1508 *АрхЮЗР* 1/VI, 13).

ВИТЕРЪ *див.* **ВѢТЕРЪ.**

ВИТЕСАННЫЙ *прикм.* Витесаний: За чи(м) нє ѡ томъ є(ст) рє(ч), алє ѡ ро́зносты мєждѹ ѡбразо(м) на таблѝци малїова́нны(м) и мєждѹ вѝтєсанны(м) балвано(м) (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 31).

ВИТИ *дієсл. недок.* (що) (*про вінок, корону*) (*сплітати з чого-небудь*) вити: Корѡ́ны зъ Ла́вровъ нєха́й Вьютъ Могилы, Всѣ, всѣ (Київ, 1633 *Евфон.* 308); *Образно:* Цно́ты в'ютъ Ми́трѹ ст҃ѝтєлємъ сами (Львів, 1642 *Єпігр. Жел.* тит. зв.);

(*про гнізда птахів*) вити, звивати: комѹ сѧ могоу ровнати птица(м) ли но и тыи гнѣзда вьють (1489 *Чет.* 15); створивши Бг҃ъ птаховъ ро(з)ный рожай, ...жєбы гнѣзда на зємли вили (Вільна, 1627 *Дух. б.* 355); **гнѣздо миролюбия вити** *див.* **ГНѢЗДО.**

ВИТИСКАТИ *див.* **ВЫТИСКАТИ.**

ВИТИСНУТИ *див.* **ВЫТИСНУТИ.**

ВИТОЛМАЧИТИ *див.* **ВЫТОЛМАЧИТИ.**

ВИТОЧИТИ *див.* **ВЫТОЧИТИ.**

ВИТРИВАТИ *див.* **ВЫТРЫВАТИ.**

ВИТРИЛО *див.* **ВѢТРИЛО[2].**

ВИТРУЧАТИ *див.* **ВЫТРУЧАТИ.**

ВИТЬ *ж.* **1.** Невелика земельна ділянка: пять ѹходовъ дєръживалъ староста и даивалъ ихъ комѹ хотячи а зъ якоє кольвєкъ вити або части (1552 *ОЧерк. З.* 10 зв.).

2. Частина плуга: Лємѣшъ єди(н), витъ желѣзная до плуга борона... тоє все сродати (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471).

ВИТЬЄ *с.* Плетення, виття. *Образно:* Гдє за́сь в' витью єгѡ Коро́ны половѹ слє́зъ о́ногѡ жро́дло (Київ, 1627 *Тр.* 555).

ВИТЯГАТИ *див.* **ВЫТЯГАТИ.**

ВИТЯГАТИСЯ *дієсл. недок.* (*потягатися усім тілом*) витягатися, простягатися: Лѣнивство тежъ речетъ: "Я тако(ж) ѡ справа(х) ї ѡ мова(х) лю(д)-скихъ мало що когда мислило, ѹжє быломъ свой покой, про(ж)нова(н)є, тє(мъ)ность ѹлюбило, на ло(ж)кѹ ѡсобливє висипляючися ї витягаючися (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273).

ВИТЯЖНЫЙ *прикм.* Мужній, хоробрий, звитяжний: Красна си, милая моя, сладка и витяжна, яко Иерусалимъ, грозна, яко спица къ бою сряженая! (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54); И по тумъ каравъ Господь Бг҃ъ нарудъ увесь Веніаминувъ..., ѯ тисячій людій изъгыбло витяжныхъ (XVI ст. *НЄ* 222).

ВИТЯЗЬ, ВѢТЯЗЬ *ч.* **1.** Витязь, воїн: Сыне Тимоѳею, притерпи, якъ добрый витязь Іисусъ Христовъ (XVI ст. *НЄ* 206).

2. Вл.н.: Сємє(н) Вѣтя(з) (1649 *РЗВ* 72 зв.).

ВИТАГНУТИ *див.* **ВЫТЯГНУТИ.**

ВИУПАСТИ *дієсл. док.* (*про туман*) осісти, опасти, розвіятися: Собѣ по вѣтрѣ при(с)тѹпъ ѡбравши, такъ ѹры своє шикова(л) проти(в) всходѹ сл҃нца, ажъ кгды мгла к полѹднє виѹпала, а сл҃нцє ся я(с)ноє ро(с)свѣтило (1582 *Кр. Стр.* 45).

ВИФИҐЛЕВАТИСЯ *дієсл. док.* (*вийти із скрутного становища*) викрутитися (з чого): И ти тутъ будєшъ и твой Іс҃ъ будєтъ оу насъ... И ти ся нє вифиґлюєшъ хоч бис якъ фиґловалъ с тимъ, которому я дорогу готовалъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22).

Див. ще **ФИҐЛОВАТИСЬ.**

ВИФЛІЄМЧИКЪ *ч.* (*мешканець м. Вифлеєма*) вифлеємець: Трєта же тєжъ война была… на которой забилъ єліановъ с҃нъ алворієвъ вифліємчикъ Лаωлию брата голіаѳова (серед. XVII ст. *Хрон.* 259 зв.).

ВИХАТИ *див.* **ВЪЄХАТИ.**

ВИХВАЛЯТИ *див.* **ВЫХВАЛЯТИ.**

ВИХВАЛЯТИСЯ *див.* **ВЫХВАЛЯТИСЯ.**

ВИХЕРЪ *ч.* (*стп.* wicher) вихор: За́вєртъ: Ви́хоръ, або ви́хєръ (1627 *ЛБ* 40); Тро́съ: Трасѣ(н)є землѣ а́бо ви́хєръ, вѣалница, вѣтръ ґвалто́вный, попо́дли́вы(и), на́глы(и) (Там же, 134).

Див. ще **ВИХОРЪ.**

ВИХОВАНЄ *див.* **ВЫХОВАНЄ.**

ВИХОВАТИ *див.* **ВЫХОВАТИ.**

ВИХОДИТИ *див.* **ВЫХОДИТИ.**

ВИХОДѢТИ *див.* **ВЫХОДИТИ.**

ВИХОРЪ, ВИХОР, ВИХОРЬ, ВЫХОРЪ, ВИХРЪ *ч.* **1.** (*сильний рвучкий вітер*) вихор: восхватило илью ка(к)ъ вихромъ на н҃бо (1489 *Чет.* 235 зв.); коли(ж) є(с)тє нє при(с)тупили к горѣ которои быса можєно до(т)кнути и до ωгна… и до ви(х)ру и до тє(м)но(с)ти и ква(л)товно(и) нєпогоди (II пол. XVI ст. *КА* 584); За́вє(р)тъ, вихоръ (1596 *ЛЗ* 47); нѣт вѣдома, отколь… вихор ушолъ и поднялъ єму подолокъ оноє кошулѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); За́вєртъ: Ви́хоръ, або ви́хєръ (1627 *ЛБ* 40); мы оуставичнє днємъ и но́ч'ю, пла́ваємω, в' нєпогоды в ви́хры (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 102); Но́чь о́нѡю тємный ви́хоръ нєхай ωсадє (серед. XVII ст. *Хрон.* 57); Вихорь. Turbo conis (1650 *ЛК* 433).

2. *Перен.* (*стрімкий хід, розвиток чого-небудь*) вихор: єлоро́(с)… промышля(л) тєжъ ω собѣ, гдє бы ся мо(г)… прє(д) ωны(м) забо́рєны(м) криваво(й) домово(й) во(й)ны, выхро(м) бє(з)пєчнє заховати (1582 *Кр. Стр.* 79 зв.); я прє(д) лицємъ сла́вы твои …Пра́хъ и пе́пєлъ нєпостоа́нный, Латво грѣхо́вными ви́хри розвѣа́нїй (Чернігів, 1646 *Перло* 27а).

3. Вл.н.: Дємя(н) выхо(р) (1649 *РЗВ* 177 зв.).

Див. ще **ВИХЕРЪ.**

ВИХРИСТЫЙ *прикм.* Вихровий: Та́а оускро́митъ вихри́стыє бо́ры; Та́а ва́мъ бо́дєтъ ти́хою приста́ню: В бы́стрымъ плыва(н)ю (Львів, 1642 *Бут.* 9).

Див. ще **ВИХРОВАТЫЙ**[1].

ВИХРИТИ *дієсл. недок.* (*утворювати вихори*) вихорити: Южъ по(д) зе́млю всто́пи́ли шкодли́выє хмо́ры, И ви́хрити прєста́ли страшли́выє бо́ры (Львів, 1642 *Бут.* 5 зв.).

ВИХРОВАТЫЙ[1], **ВИХРОВАТИЙ** *прикм.* **1.** (*який відзначається вихорами*) вихровий, вихруватий: turbinat(us), вихровати(й), ωко(н)чєнъ (1642 *ЛС* 405).

2. *Перен.* Бурхливий, неспокійний: С таки(м) оро́жїє(м) идо́ оуважа́ти и строфова́ти єп(с)па,… нєро(з)соу(д)ны(й), и лє(г)комы́сл'ный постоу́по(к) мѣшанои а вихрова́тои и бо́рли́вои зго́ды (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); Кото́рою [ласкою нашєю] напо(л)нєны бы́вши, бо́рли́вого сєгωсвѣ(т)нєгω ме́шка(н)а // на́шєгω вихрова́тоє мо́рє бє(з)пе́чнє абы́с'мω прєплыли, и на ти́хой нб(с)ногω твоє́го цр(с)тва при́стани приста́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 318-319).

Див. ще **ВИХРИСТЫЙ.**

ВИХРОВАТЫЙ[2] *прикм.* Вихрастий, вихрястий, кучерявий: Ѡ того вихрова́того лба… (*Пошкодж. — Прим. ред.*)… марка єфе́ского идє(т) на́йбольшє, бо ани єго ла́годными сло́вы, ани про́збою… ω(т) єго оупо́ро́ шалєного ω(т)вєсти…//… прєстали всѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 49-49 зв.).

ВИЦЕКАНЦЛЕРИЙ *ч.* Заступник канцлера: подъписа(л) вицєка(н)цлєри(й) лаври(н) пєсочинъски(й) (Варшава, 1581 *ЖКК* II, 90).

ВИЦЕРЕГЕНТЪ *ч.* (*стп.* wiceregent) заступник начальника княжої канцелярії: которые речи княжа его милост… будучи того месца старостою от теперешного позваного, вицегеренъта (!) своего, взял и на то атестацию свою дал (Володимир, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-2, 93).

ВИЧЕРПАТИ *див.* **ВЫЧЕРПАТИ.**

ВИЧЕРПНУТИ *див.* **ВЫЧЕРПНУТИ.**

ВИЧНИЙ *див.* **ВѢЧНЫЙ.**

ВИЧНІЙ *див.* **ВѢЧНЫЙ.**

ВИЧНЫЙ *див.* **ВѢЧНЫЙ.**

ВИШАТИ *дієсл. недок.* (*страчувати через повішання*) вішати: а потомъ и на квестии зъ декрету урядового вишали и заразъ одтяли и пустили яко се обецали.., а за тымъ моцно кгвалтомъ на домъ его нашедъши, домъ и въсю маетъность его злу-

пили (Люблін, 1624 *АрхЮЗР* 3/І, 278).

ВИШЕ *див.* **ВЫШЕ**[2].

ВИШЕЙ *див.* **ВЫШЕ**[1].

ВИШЕНКА, ВИШЕНЪКА *ж.* **1.** *(лише мн.)* вишенки. ‹› **вишенки полнїи** — назва рослини: chama(e)cerasi вишє(н)ки по(л)нїи (1642 *ЛС* 119).

2. *ч.* Вл.н.: Федоръ Вишенъка (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/І, 463).

Див. ще **ВИШЕНКИ.**

ВИШЕНКИ *мн.* Вишеньки. Вл. н.: Олександръ дей король его милость предку нашому тое имѣнье Вишенки... на вѣчность далъ (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 39).

Див. ще **ВИШЕНКА.**

ВИШЕННОЙ *прикм. (який стосується плоду вишні)* вишневий: пло(д) вишєнно(й) в лѣка(р)ски(х) книга(х) именȣє(т)сѧ гранȣ(м) рєго(м) (XVI ст. *Травн.* 318 зв.).

Див. ще **ВИШНЕВЫЙ.**

ВИШЕНЦЫ *мн. (мешканці с. Вишенки)* вишенці: кгва(л)томъ... вишє(н)цы нєдавно зашли и ѡ(т)нимаю(т) зємлю ѡ(т)рубную (Київ, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 3).

ВИШЕПИСАННІЙ *див.* **ВЫШЕПИСАНЫЙ.**

ВИШЕПИСАННЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАНЫЙ.**

ВИШЕРЕЧЕННІЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВИШНЕВЫЙ, ВИШЪНЕВИЙ, ВИШЪНЕВЫЙ, ВЫШЪНЕВЫЙ *прикм.* **1.** *(який стосується вишні)* вишневий: а одъ того копца идȣчи... чрєзъ садокъ вышънєвый въ горȣ... нє далєко валȣ и дорожки (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 67).

2. *(темно-червоний колір)* вишневий: лє(т)никъ ви(ш)нєвы(й) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 14 зв.); братовая... речи нижей менованые... выбрала, а меновите... пласчикъ гатъласовый вишъневий, рысями подшитый (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585); Панъ Юрє(и) Макаровичъ... заграбилъ... Кожȣхъ горъностаєвы(и) крыты(и) сȣкномъ пу(л)кі ранатовы(м) вышънєвы(м) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26); Ѡдѣвало великоє гатласȣ вишнєвого (Львів, 1642 *Інв. Усп.* 73 зв.).

Див. ще **ВИШЕННОЙ.**

ВИШНИЙ *див.* **ВЫШНИЙ.**

ВИШНЫЙ *див.* **ВЫШНИЙ.**

ВИШНЯ, ВИШЪНЯ *ж.* **1.** *(дерево)* вишня: сєразȣ(с) или сєразȣ(м) по ла(т)... вишни по рȣ(с)ски (XVI ст. *Травн.* 318 зв.); ceras, вишня дрєво (1642 *ЛС* 118); тамъ же... садъ внивечъ оберънулъ и вирубати казалъ, в которымъ было дерева розмаитого: яблони,... сливы, черешни и вишъни (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 493).

2. *(плід)* вишня: вишенъ в меде барылко немалое (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

3. У складі ботанічної назви. ◇ **песии вишнѣ** — (Solanum L.) паслін: solanum, пєсии вишнѣ, пси(н)ки (1642 *ЛС* 374).

4. Вл.н.: А се мы мѣщани у Вишни... зволилися есмо... братство имѣти (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); пани... пєсочи(н)ская... ма(л)жо(н)ку... право своє ѡ(т)чизноє... на вишню... записала (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 122).

ВИШПИСАННЫЙ *див.* **ВЫШПИСАНЫЙ.**

ВИШПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШПИСАНЫЙ.**

ВИШРЕЧОНЫЙ *див.* **ВЫШРЕЧЕНЫЙ.**

ВИШШЕ *див.* **ВЫШЕ**[1].

ВИШШЕЙ *див.* **ВЫШЕ**[1].

ВИШШЕЙПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШПИСАНЫЙ.**

ВИШШИЙ *див.* **ВЫШШИЙ.**

ВИШЪ *див.* **ВЫШЕ**[1].

ВИШЫВАТИ *дієсл. недок.* Постійно висіти: оповедал перед ними, ижъ... его, спячого... ножемъ его власнымъ голелным, который уставичне у светлице на колку от часу немалого вишывалъ, у горло сколото (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 373).

Див. ще **ВЫСѢТИ.**

ВИШЬ *ж.* Болотна трава. ◇ **вишью фататися (ся хатати), хвататися и вишью** — *(намагатися використати єдину, хоч і безнадійну можливість врятуватися)* хапатися за соломину: припоминáмъ ...абы ты́хъ котѡ́рыи якúмсь протúвнымъ в҆ бєрє́стьи оучúнєнымъ дє́крєтомъ, пєрє(д) посполúтыми лю(д)ми, вишью (зѣлѧ на воді — *на полях. — Прим. ред.)* оутопáючи фатáютсѧ, нєдавно потрѧсáти почалú нєправдúвыи змышлѧ́н҆ѧ і оудавá(н)ѧ рє́чїи... кáждый обáчити... мóглъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 51); алє правда нє дивъ же тонȣчій и вышью сѧ хатаєтъ (Там же, 116 зв.); Писаръ уніатскій, якъ тонучій, хватается и вишью, чимъ бы

ся поратовати моглъ, ано — неспоро! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1123).

ВИЩАТИ *див.* **ВѢЩАТИ.**

ВИЩИЙ *прикм. в. ст. у знач. ім.* Вищий. Вл. н.: пилипъ вищи(й) (1552 *ОКан. З.* 29).

ВИЩѢ *див.* **ВЫШЕ[1].**

ВИЯ *див.* **ВЫЯ.**

ВИЯЛО *с.* Віхола, завірюха, хуртовина: припужоный непогодою и виялом,... ксюндзъ Миколай Пашъковский... позно на ночъ приехал и тамъ у него ночовал у манастыру (Володимир, 1624 *АрхЮЗР* I/VI, 539).

ВІАТЧАНЄ *мн. (назва племені)* в'ятичі: кій, щéкъ, кóрє(в)... мáли... вʼ сєбє кнѧ́жата, котóры(м) роздавáли краины пȣстыи боудовáнію замковъ... віатко, ω(т) которого віатчанє, на(д) рѣкою во(л)га, дȣлєва, ω(т) которого дȣлєбіанє (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 45).

ВІВЕСЕЛІТИСЕ *дієсл. док.* Звеселитися, розвеселитися: добрє слово що сє сєло вївєсєлі(т) (I пол. XVII ст. *Сем.* 48).

ВІДЕТИ *див.* **ВИДІТИ.**

ВІДИТИ *див.* **ВИДІТИ.**

ВІДІТІ *див.* **ВИДІТИ.**

ВІДМА *див.* **ВѢДЬМА.**

ВІДНО *див.* **ВИДНО.**

ВІДОКЪ *див.* **ВИДОКЪ.**

ВІДРА *див.* **ВЫДРА.**

ВІДѢТИ *див.* **ВИДІТИ.**

ВІЗНАВАТІ *див.* **ВЫЗНАВАТИ.**

ВІЙТИ *див.* **ВЫЙТИ.**

ВІКЪ *див.* **ВѢКЪ.**

ВІКУПІТИ *див.* **ВЫКУПИТИ.**

ВІЛЬМИ *див.* **ВЕЛМИ.**

ВІМОВЛЯТИСИЯ *див.* **ВЫМОВЛЯТИСЯ.**

ВІНА *див.* **ВИНА.**

ВІНЕНЪ *див.* **ВИННЫЙ[1].**

ВІННИЙ *див.* **ВИННЫЙ[2].**

ВІННОСТЬ *див.* **ВИННОСТЬ[1].**

ВІНО *див.* **ВИНО.**

ВІНОГРАДСКИЙ *прикм.* Те саме, що **виноградный** у 1 знач.: лі(с)ти віногрáдски (I пол. XVII ст. *Сем.* 128).

ВІНОГРАДЪ *див.* **ВИНОГРАДЪ.**

ВІНОПРОДАВАЧ *ч.* Продавець вина: uinurius, вінопродавач (I пол. XVII ст. *Сем.* 178).

ВІОЛОВЪ *див.* **ВИОЛОВЪ.**

ВІРІЗАТИ *див.* **ВЫРѢЗАТИ.**

ВІРНЫЙ *див.* **ВѢРНЫЙ.**

ВІРЪ *див.* **ВИРЪ.**

ВІСОКО *див.* **ВЫСОКО.**

ВІТАТИ *див.* **ВИТАТИ.**

ВІТЕРЪ *див.* **ВѢТЕРЪ.**

ВКАЗАНЄ *див.* **УКАЗАНЄ.**

ВКАЗАНЪЄ *див.* **УКАЗАНЄ.**

ВКАЗАНЫЙ *див.* **УКАЗАНЫЙ.**

ВКАЗАТИ *див.* **УКАЗАТИ.**

ВКАЗАТИСЯ *див.* **УКАЗАТИСЯ.**

ВКАЗАТИСѦ *див.* **УКАЗАТИСЯ.**

ВКАЗИВАТИ *див.* **УКАЗИВАТИ.**

ВКАЗОВАТИ *див.* **УКАЗОВАТИ.**

ВКАЗЪ *див.* **УКАЗЪ.**

ВКАЗЫВАТИ *див.* **УКАЗЫВАТИ.**

ВКАМЕНОВАТИ *див.* **УКАМЕНОВАТИ.**

ВКАНУТИ *дієсл. док.* (в кого) (*зануритися)* канути: якъ далеко болєй тыи в которыхъ кроплѧ дха ωживлѧючого Бо(з)ства вканȣла, и которыхъ ср(д)цє Бж(с)твєнною любовію до нб(с)ного Кролѧ Ха єстъ зранєно (Вільна, 1627 *Дух.* б. 54).

ВКАРЯТИ *див.* **УКАРЯТИ.**

ВКИДАТИ, УКЇДАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, що) (*кидати кого-, що-небудь кудись)* вкидати: якʼ розька оусхнєтʼ и́ збіраютʼ єи и на ώгонʼ оу́кїдаютʼ, и зьгоритʼ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 88); ωни мóватъ, маємо ісáїю пророка, єсли и(х) в мóрє вкидáю(т), ωни мóватъ, мáємо іωноу прр(о)ка, єсли и(х) до Льво(в) вкидáю(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 224); якъ в нєводъ мнωгій рожай рибъ впадаютъ, а з нєго мало пожитєчный зновȣ назадъ вкидаютъ в морє (Вільна, 1627 *Дух. б.* 163); што сѧ колвєкъ мȣжской плоти оуродитъ ізраильтѧнъ, то вырвавши з рȣкъ ихъ вкидайтє до рєки (серед. XVII ст. *Хрон.* 79); *Образно:* На такúхъ стéжка(х) побóжности, звы́клъ дїáво(л) сѣти свои роскидáти, абы тáкъ незнáчнє вʼ кóждȣю спрáвȣ дóбрȣю, трȣтúзнȣ свою снаднѣй вкидáти мóгъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 5).

2. *Перен.* (кого) Спонукати, штовхати (до чогось, на щось): Зачимъ шатанъ взявши надъ ними

моцъ, сѣетъ ними, яко пшеницею, абовѣмъ вкидаетъ ихъ въ розмаитые геретицства, отщепенства и иншіе вшелякіе злости (1603 *Пит.* 97);

(що) *(про думки, вчинки)* спрямовувати в іншому напрямку: Частокротъ шатанъ, по(д) прєтєкстомъ добрыхъ помысловъ : жє тымъ можышь оугодити Бгꙋ, вкидаєтъ дꙋмꙋ в дшꙋ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 239).

на мѣчъ вкидати — віддавати життя: то млоую(т) по́лкы м(ч)ничєскіє свѣтлыє, которіи дла лю́бви и поша́нована бо́жого показа́на гора́чости проти́въ бо́у живо(т) свой на спалє́на даютъ и на мѣ(ч) вкидаютъ доброво́лнє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 21); **подъ лаву вкидати** — знеславлювати, принижувати, зневажати: Кото́рыє бы на́мнѣй ѡ то́є нє дба́ютъ, Жє мꙋ́дрыє по(д) ла́вꙋ сла́вꙋ ихъ вкида́ютъ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15).

Див. ще **ВКИДАТИСА, ВКИДЫВАТИ, ВКИНУТИ.**

ВКИДАТИСА *дієсл. недок.* (що) *(бути вкиненим)* вкидатися: єстъ в склавоміи жро́дло, кото́роє соу́кно... и що колвєкъ са вкидаєтъ попалаєтъ псоуєтъ и в по́ро(х) ѡборочаєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 172 зв.); Повѣдаю(т) єще натꙋралистовє... ижъ соу(т) такіє // во́ды кото́ріє... ѡли́вноє дрєво и иныє квитноучіє дрє́ва, ско́ро и вꙷ чръвоноє мо́рє вкидаютса камѣнѣю(т) (Там же, 173 зв.-174); **вкидатиса до земли** (про тіло) — бути похованим, похороненим: пєвнє ѡдного дха, ѡдного ро(з)творєна, и ѡ(д)ного розꙋмѣнья дша и Г(с)дь бываютъ: и тѣло вкидаєтса до зємли, а смыслъ єй вєсь в нб(с)номъ ієр(с)лимѣ живєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 360).

Див. ще **ВКИДАТИ, ВКИДЫВАТИ, ВКИНУТИ.**

ВКИДЫВАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) *(про думки, вчинки)* спрямовувати в іншому напрямку: Діаво(л) самъ прє(з)са нє можє(т) ничого чинити. вкидываєт дꙋмꙋ в дшꙋ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 390).

Див. ще **ВКИДАТИ, ВКИДАТИСА, ВКИНУТИ.**

ВКИНУТИ, ВКЇНУТИ, ВЪКИНУТИ, ВЬКЇНУТИ, УКИНУТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що) *(звалити, скинути всередину чого-небудь)* вкинути: бꙋра...// вє́жꙋ замковую... оу во́дꙋ вкинꙋла, и двꙋръ сопѣжи(н) стєрла (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.-130); Прр(о)къ іѡна... ѡ(т) жєкгларовъ в мо́рє... вки́нєный бы́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 109 зв.); Кото[ро]го потимъ нєбо(з)чика забито(г)[о] тєло въ воду... своє(и) чєляди и коза(ч)комъ вкинути росказа(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201); *Образно:* аньгє(л)... збира(л) ви(н)ници зє(м)скіи и вкину(л) в ка(д) гнѣву бжєго вєликого (XVI ст. *КАЗ* 637);

(недбало покласти зверху) кинути, вкинути: обычаемъ разбойничимъ... //... мене кгвалтом... на сани вкинули (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 8/III, 476-477); Єсли́ бовѣ(м), понєва́жъ Збави́тєль рєклъ. Ѡго́нь пришо́лє(м) вки́нути на зємлю (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 299).

2. (кого) *(ув'язнити, позбавити волі)* вкинути (у в'язницю): црь максимьянъ повєлѣ(л) стго дмитрєя свазавши вкинꙋти в тємницю (1489 *Чет.* 56); Казалъ єго в темницу вкинути, пѣнязѣ собѣ побравши (Львів, 1605-1606 *Перест.* 37); Поко́рномоу ѡ́номоу іѡсифоу по... //... та́жко́й тємни́цы в кото́рꙋю бы(л) ѡ(т)... фараѡна вкинє́ный, такъ лаго́дный... повѣлалъ вѣтръ, жє вы́шєдши зꙷ ѡковъ тємничны(х)... пръшѣй ѡ(т) цра бы(л) постановлєный (поч. XVII ст. *Проп. р.* 266-266 зв.);

(насильно помістити де-небудь) вкинути, скинути: и потомъ дей мене казавъ до погреба вкинути, изъ которого есми... ледве втекла (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 397); Потомъ Москва оного Заруцкого добыла и на косы въ яму живого вкинула (поч. XVII ст. *КЛ* 80); Фотій и Барда, рознимъ утрапенемъ мордуючи Игнатіа... нагого звязавши въ студню або въ гробъ вкинули (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 740); А пото(м) є(г)... ѡкру(т)нє... мордовали... зволо(к)шы з дороги в ли(с) мєжы колоды ꙋкинули (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4060, 164 зв.); Рꙋвімъ старѣлса выба́вить єгѡ з рꙋкъ и(х) и мо́вилъ: нє... розлива́йтє кро́ви бра́та своєгѡ, алє вки́нтє єгѡ до колодєза живо́гѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60);

(відправити з недобрим наміром) запроторити, віддати: єслї же ѡко твоє правоє блазнїт тя выколї єго и кин ѡ(т) сєбє, бо єс лєпшєй тобѣ абы зьгиноул ѡдєн члонок твой нижлї всє тѣло твоє вькїнєно будєт въ ѡ́гнь гєѡнскій (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 45); а пріймоу́ючи ко́ждый з на(с) тала́нты, пови́нєнъ єсть вꙷдава́ти то́ржникѡмъ, абы́смо ѡ(т)дали

єго з ли́хвою, а нє... з҄ о́нымъ злы́мъ слꙋго́ю в҄ те́мность кромѣшнюю в҄ки́нени боу́дє(м) (Острог, 1598 *Отп. КО* 4); внємлѣтє сєбѣ жєбыстє съ оны(м) съкры́вши(м) тала́нтъ в҄ Гро́бъ тмы кромѣшнєи нє были вки́нєны (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 36).

3. *Перен.* (що) *(викликати у людей яке-небудь почуття)* посіяти: абы вкину(л) зго(р)ше(н)є пєрє(д) сы(н)ми и(з)рає(л)скими (XVI ст. *КАЗ* 599).

Див. ще **ВКИДАТИ, ВКИДАТИСА, ВКИДЫВАТИ.**

ВКЛАДАНЄ *див.* **УКЛАДАНЄ.**

ВКЛАДАНЬЄ *див.* **УКЛАДАНЄ.**

ВКЛАДАТИ *див.* **УКЛАДАТИ.**

ВКЛАДАТИСЯ *дієсл. недок.* (що) *(зі словами* **клятва, анафема, маронафа***)* бути проклятим, бути відлученим від церкви: а хто бы колвекъ такъ отъ священного, якъ и мирского стану з оными обцовалъ..., теды... на таковыхъ клятва, анаѳема, маронаѳа, презъ святѣйшихъ Патриярховъ, в привиліахъ Ставропигіи положеная, вкладается и растягается (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 219).

Див. ще **УКЛАСТИСЯ.**

ВКЛАДОВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(давати початок чомусь)* закладати: ѡ я́къ и́х҄ мно́гѡ на поча́ткꙋ прєслѣдова́ли Цр҃ковъ, гды єщє насѣна Вѣры... вкла́дованы бы́ли (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129 зв.).

Див. ще **УКЛАДАТИ.**

ВКЛАНЯТИ *дієсл. недок.* (кого) Нахиляти, примушувати, змушувати (до чогось): стороны зась толокъ, на сѣно повини ити, а на жито и овесъ — тыхъ наболшей — толко десетъ толокъ быти маетъ, однакъ не кгвалтомъ и на голову всихъ вкланяти, зоставуючи челяди и подданымъ на ихъ власную роботу и потребу домовую (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 463).

ВКЛОНИТИСА *див.* **УКЛОНИТИСЯ.**

ВКОЛО[1], **ВЪКОЛО, ВОКОЛО** *присл.* **1.** Навколо, вколо, навколо: ѡ(т) тоє сосны вєли на чвє(р)ть мили, и всю границꙋ спочa(т)кꙋ якобы вколо... и прывєли насъ до пня ѡгорєлого (1546 *ОГ* 17); пн҃ъ ѡлє(н)ски(й)... зна(ки) кгва(л)тꙋ ѡказова(л)... кгано(к) вколо ѡпалєно (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 24); Рыцырьство та Нб҃(с)ноє, вкроу́гъ остꙋпило, И вко́ло по́лками своими оточ҃ило (Львів, 1616 *Бер. В.* 75); Ло́тъ... оуизрѣлъ всю во́коло краи́нꙋ Іѡрда́нскꙋю (серед. XVII ст. *Хрон.* 22 зв.); панове Трыпо(л)сцы... го(с)подy є(г)[о] вколо ѡ(с)кочи(в)ши, словы у(с)чыпливыми... лжа(т) сромо(т)нє... почєли (Житомир, 1649 *ДМВН* 180).

2. *(по всій території; всюди)* скрізь: тєжъ прꙋ(с)кꙋю зємлю в коло и морє(м) и зє(м)лєю звѣда(л) (1582 *Кр. Стр.* 6 зв.); Тая скрыня выфутрована вся въколо зеленымъ сукномъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 317).

Див. ще **ВКОЛЬ, ОКОЛО**[1].

ВКОЛО[2], **УКОЛО** *прийм. (з род.) (виражає просторові відношення, вказує на місце або об'єкт, біля яких відбувається дія або розташований предмет)* вколо, навколо, навкруг: и замокъ зна(г) и(з)биты(й) и тины ꙋколо двора єго зна(т) свєжо поламаны (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 8 зв.); маестатове вколо гробу стоятъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 170); панъ голꙋбъ з братомъ своимъ... ѡскочивши вколо пана хлєбовъско(г) почали на нєго сєчи стрєляти гꙋсто стрє(л)бою (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); и в҄коло Маєста́тꙋ єгѡ стоа́тъ (Чернігів, 1646 *Перло* 58 зв.).

Див. ще **ОКОЛО**[2].

ВКОЛОСТОАНЄ *с. (сукупність умов, у яких що-небудь відбувається)* обставини: Ѡбстоа́ніє: Ѡколи́чность, вколостоа(н)є (Київ, 1627 *ЛБ* 149).

ВКОЛОШІЙНИЙ *прикм.* Нашийний: Мони́сто: Клєйно́т҄ кото́рого на ші́и но́сатъ, ѡхєндо́зство вколоші́йнєє, я́кѡ ѡбрꙋ́чка (1627 *ЛБ* 65).

ВКОЛЬ *присл.* Те саме, що **вколо**[1] у 2 знач.: Тогды г(с҃)дь... вы́воротилъ мѣста ты́и и всю вко́ль краи́нꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 32).

Див. ще **ОКОЛО**[1].

ВКОНЕЦЪ, ВКОНѢЦ *присл.* Укінці, нарешті: трєтєє, бє(з)хваліє, ро(з)сꙋжаючи в собѣ. и(ж) нѣма(ш)са чи(м) хвалити, што во вѣки нє прєбыває(т), и скоро(са) ѡ(т)мѣнає(т), и в҄ конєцъ изъчєзає(т) и погиба́єтъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 239 зв.); Поготову тогда... бога, троично славимаго не только не прославим, але и в конѣц похулим — запѣвно вѣдайтѣ! (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв. бр.* 233); Уповаемъ на Бога, же еще достоянія своего не отрынетъ, а ни вконецъ порадоватися врагомъ

нашимъ зъ упадку нашого не допуститъ (Корсунь, 1625 *КМПМ* І, дод. 275).

ВКОПАТИ *див.* **УКОПАТИ.**

ВКОРЕНЕНЄ *с. (остаточне встановлення, запровадження чого-небудь)* вкорінення: такъ же ку взрушєню покою посполитого, важилистисе секъту якуюсь новую... на заразу верныхъ Божихъ и на вкоренене такъ блюзнирское и чортовъское професии... проводити (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 759).

Пор. **ВКОРЕНИТИ.**

ВКОРЕНИТИ, УКОРЕНИТИ *дієсл. док.* 1. *(про рослину)* вкоренити: radicat(us), вкорєнєнъ (1642 *ЛС* 344).

2. *Перен.* (що) *(міцно закріпити, встановити, запровадити що-небудь у чомусь)* вкоренити: Яко смѣти боу́демо ґва(л)то(м) нєналєжа́чїй собѣ титоу(л) сн҃въства... в҆ мыслѧ(х) и постоупко(х)... оугроу(н)то́ван҆ны(х) и вкорєнєны(х), про(д)ко(в) на́ши(х) привлаща́ти (Острог, 1599 Кл. Остр. 204); Поляци... цорки своє за Русинов давши, через них своє обычає оздобныє и науку укоренили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); дїа́волъ... завшєсѧ ѡ то́є стара́єтъ, абы до́броє оги́дивъ: а своє зло́є оуказа́въ и вкорєни́въ въ чловѣцєхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 66); Мо́витъ бо́вѣ(м), Бȣ́дтє в҆ любви вкорєнє́ни и ѡсно́вани (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56).

Див. ще **ВКОРЕНИТИСЯ.**

ВКОРЕНИТИСЯ, ВКОРЕНИТИСѦ, УКОРЕНИТИСѦ *дієсл. док.* **1.** *(про рослини) (вростати корінням у ґрунт)* вкоренитися: єсли боудєтє мѣти вѣроу яко зєрно горчичноє а рєкли бы стє той то ягодичинѣ вытръг҆нисѧ а в҆корєнисѧ в҆ морє. послоухала бы вась (1556-1561 *ПЄ* 295 зв.); Вышо(л) то́й кото́рыи сѣє(т). Сѣѧти насѣнѧ своє. Гды сѣѧ(л) ово... // падє на камєни, и прозѧбло и зосхло. а то длѧ того ижє нє мало сѧ гдє оукорєнити (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 102 зв.-103).

2. *Перен.* (у кому, у що і без додатка) *(міцно закріпитися, встановитися)* вкоренитися: таа вѣра нє могла(с) вкорени́ти в ср(д)ца и(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 48 зв.); Изали теды и такового блуду, который ся тутъ только въ нашихъ краяхъ у поповъ Руских вкоренилъ,... — не потреба ли въ церкви Божой поправити? (Вільна, 1599 *Ант.* 741); Посади́лєсь... грѣшникѡв҆, а ѡни́ сѧ оукорєни́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 37).

Див. ще **ВКОРЕНИТИ, ВКОРЕНЯТИСЯ.**

ВКОРЕНЯТИСЯ *дієсл. недок.* Вкорінятися, вкорінюватися: radico, as, вкорєняюся (1642 *ЛС* 344).

Див. ще **ВКОРЕНИТИСЯ.**

ВКОРОТЦѢ, ВКОРОТЦЕ, ВЪКОРОТЦЕ *присл.* **1.** Коротко, стисло: тȣтъ то(л)ко самы(й) почáтокъ и конєцъ книжокъ // прє(д)написаныхъ вкоро(т)цє сѧ припомѧнȣло (Острог, 1587 *См. Кл.* 6-6 зв.); На тоє все, ижъ не розумѣлъ Никифор по польску, повѣдали му вкоротце по волоску тоє (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); А иж҆ бы то всє, що сѧ мно́гими словы широко вывєло, ср(д)цȣ твоє(м)ȣ пода́но бы́ти ла(т)вѣи могло,...збєрȣ ти... рєє(ст)ръ, прє(з) которы(й) бы(с) мо́глъ в҆ коро(т)цѣ тоє всє памѧта́ти (серед. XVII ст. *Кас.* 60 зв.); **вко́ротце (вкоротцѣ) рекши** — коротко кажучи: А вкоротцѣ рекши, то презъ листъ свой ознаймити имъ хотѣлемъ, абы... пыха за достоинство полѣчана не была (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 506); А в҆ко́ротцє рє́кши; за́вшє в҆ то́мъ цномъ гнѣздѣ, быва́ли лю́дє мȣ́жныи (Київ, 1623 *МІКСВ* 73);

у *знач. вставн. сл.* коротко, стисло: Чини тє́ды то́тъ зна́къ и ѣда́ючи, и пыѧ́ючи, и сѣда́ючи,... и хо́дѧчи, и в҆ ко́ротцѣ въ всѧ́ко(м) дѣлѣ (Київ, 1632 *МІКСВ* 276).

2. *(у скорому часі)* скоро: Вжды́ то єстъ лю(д)скі(й) обы́ча(й) и пови(н)ность, на пита(н)є чинити ѡ(т)повє(д), а на писа(н)є... тєжъ вкоро(т)цє а пра(в)ди́вє ѡ(т)пра́вити (Острог, 1587 *См. Кл.* 4 зв.); про́тожъ тоу(т)... наслоу́шнѣй моимъ зда́ньємъ в ни(х) вглѧ́нȣти прихо́дитъ, што нє такъ длѧ пєрєкона́ньѧ митрополи́та и влады́ковъ... // ... яко бо́лшєй длѧ забєжє(нѧ) омамє(н)ю людій прѡстыхъ, в коро́тцѣ оучиню (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58 зв.-59); Але поневажъ отступникове на доводъ сво[е]й имъ монархіи свѣдоцтвъ зъ нѣкоторыхъ книгъ молитвенныхъ... зажили, — зъ тыхъ же належитъ и мнѣ вкоротцѣ показати, же што колвекъ они зъ нихъ въ помочъ въ подпору пререченой имъ своей монархіи приводятъ, напрасно приводятъ

(Київ, 1621 *Коп. Пал.* 394).

Див. ще **ВКРАТЦѢ, ВКРОТЦѢ.**

ВКРАДАТИСА, ВКРАДАТИСЕ *дієсл. недок. (крадучись, проникати куди-небудь)* вкрадатися, закрадатися: слуга... чини(л) ωповѣдане... на Бутовича, о то(м), и(ж)... ω(н)... са(м) ωсобою своєю, моцно, кгва(л)то(м), з ро(з)ными бронями, яко до во(и)ны, вкра(д)ши сє потаемнє... взявши ώ то(м) вєдомость, гдє... пн҃ъ Ма(т)фє(и) Нємири(ч) мєшка(л)... спячо(г)[о]... // рани(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 50-51);

перен. (непомітно, мимоволі з'являтися, виникати) вкрадатися, проникати, закрадатися: грѣхъ през҆ похлѣбство в҆ дш҃у вкрада́єтса, а пра́вымъ обличє́нїємъ во́нъ изго́нитса ω(т) послꙋша́ющеи дш҃ѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73 зв.); мно́го ра́зо(в) нєприятє(л) сꙋфтє(л)ны(й)... оусилꙋючи мы́сли на́шѣ ωторва́ти, до на́шого са ср(д)ца в҆крада́єтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 67 зв.).

Див. ще **УКРАСТИСЯ.**

ВКРАИНА[1] *див.* **УКРАИНА**[1].

ВКРАИНА[2] *див.* **УКРАИНА**[2].

ВКРАИНЫЙ *див.* **УКРАИНЫЙ.**

ВКРАСТИ *див.* **УКРАСТИ.**

ВКРАСТИСЯ *див.* **УКРАСТИСЯ.**

ВКРАТЦѢ, ВКРАТЦЕ, ВКРАТЪЦЕ, ВОКРАТЦѢ, ВЪКРАТЦѢ *присл.* (*цсл.* въкратцѣ) те саме, що **вкоротцѣ** у 1 знач.: Сказа́нїє въкра́тцѣ ω(т) лѣтопи́сца, сирѣчь ω(т) кро́иникы, о латы́нє(х) (Острог, 1588 *Сур.* 47 зв.); Прето умыслилемъ вократцѣ о кождомъ артыкулѣ... ку вѣдомости людямъ подати (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 121); читайже пилней... листъ мой,... въ которомъ тые пожитки, хотяжъ вкратце, суть описаны (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1065); perbreuiter, вкратцѣ (1642 *ЛС* 306); Пе́рвѣє прє(д)мо́вꙋ поклада́ю въ кра́тцѣ, до чи́тєлника (Чернігів, 1646 *Перло* 129).

Див. ще **ВКРОТЦѢ.**

ВКРОТЦѢ, ВКРОТЦЕ, ВЪКРОТЦЕ *присл.* (*стп.* wkrótce) **1.** Те саме, що **вкоротцѣ** у 1 знач.: Ово дроу́гїй в҆кро́тцє за мє́нє то ω(т)пра́витъ, И васъ нє до́лго мо́вою ω томъ заба́витъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 77); науку тобѣ о томъ зъ святыхъ учителей..., вкротцѣ прекладаю (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 406); Кр(с)тъ Хр(с)та сп(с)тєла, и ко́ждого чл҃ка на казаню пꙋбличномъ. прє(з) яснєвєлє́бного... Пєтра Моги́лꙋ... в н(д)лю Кр(с)топоклоннꙋю, в҆кро́тцє выражо́ный (Київ, 1632 *МІКСВ* 167); протє(с)туючы(и)... //... проси(л), абы тая [мєлиорация], въкро(т)цє написаная,... до кни(г) нинє(ш)ны(х) записана была (Володимир, 1646 *ТУ* 335-336).

2. Те саме, що **вкоротцѣ** у 2 знач.: рыка(л) якъ лє́въ, и кла(л)са жє южъ вкро́тцє свѣ(т) ма́єтъ згинꙋти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 247 зв.).

Див. ще **ВКРАТЦѢ.**

ВКРУГЪ *присл.* Навкруг, навколо: то праве вкругъ граница тое земли (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 251); а́нѳосъ (!) бовѣ(м) называ́є(т)са вкрꙋгъ мнωгїє листо́чки ма́ючїй (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75); Бы и якїй Па́нъ, Слоу́ги єго нє застоу́патъ, Кгды го а́нгєлωвє Стра́шныи вкроу(г) остоу́па(т) (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 3); а ω(н) того нє слухалъ, алє рꙋшился к ни(м), которого ωго(р)нули вкрꙋгъ и лє(д)вє са(м) ꙋтѣкъ... а нѣмцѣ якъ мухи погинули (серед. XVII ст. *ЛЛ* 173).

ВКУПЕ *див.* **ВКУПѢ.**

ВКУПИТИСЕ *див.* **УКУПИТИСА.**

ВКУПИТИСА *див.* **УКУПИТИСА.**

ВКУПОВАТИСА *дієсл. недок.* (у що) *(віддавати певну суму, щоб заволодіти чимсь)* сплачувати: А мєжи роков нє маю того имєна моєго... ꙋ пана городничого ωкꙋпати и ничимъ са в то вкꙋповати, з моцы и дєржанъа єго брати нє маю (Луцьк, 1570 *AS* VII, 361).

Див. ще **УКУПИТИСА.**

ВКУПУ, ВЪКУПУ, УКУПУ *присл.* Докупи, разом: хто бра(т)ствω всхωчєтъ принати має(т) дати ꙋкꙋпꙋ шє(ст) гроши(и) (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); оуслышав҆ши народовє, дивовалиса о наоучєни єго. оуслышав҆ши фарисєє иже зам҆кноу(л) оуста са(д)доукєω(м). зош҆лиса в҆к(оу)поу (1556-1561 *ПЄ* 96); Хлопу(м) що дєрєво и(с)клали на (с)торону и въкупу да(л)є(м) по(л) пята грош (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 12).

Див. ще **ВКУПѢ.**

ВКУПѢ, ВОКУПЕ, ВОКУПѢ, ВЪКУПѢ, УКУПѢ *присл.* Вкупі, разом: ω(н) рєкль и(м) ни: абы нѣяко вытръгоуючи плєвєлы вытръгнєтє с

ними в'коупѣ и п'шеницоу (1556-1561 *ПЄ* 62 зв.); Всимъ вокупѣ во(з)люблєны(м) сыно(м)... ѡбыватєлє(м) града Лвова (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); во(з)люблєннымъ сыно(м) нш҃ого смирения вси(м) вокупє паномъ мєщано(м) гали(ц)ки(м) благодать мило(ст)... нєха(й) бѹдє(т) всєгда (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); и росказаль цр҃ъ. посторонки на шїю ст҃ы(м) зложи́ти, и вєсти и(х) всѣх вкоупѣ на ѡзєро (XVI ст. *УЄ* № 29519, 196); то въсє въкоупѣ сто(л)ци (XVI ст. *УТ* фотокоп. 2 зв.); дали єму часу абы ся намышля(л), поки чєля(д) ѹкупѣ (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 45 зв.); а козакѡвъ єщє было ві҃ тысячїй, которыє ѡсобно стоѧли, жє ся нє могли сто(л)пити вкѹпѣ и для ѡбляжє(н)ѧ и для живности (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170).

Див. ще **ВКУПУ.**

ВКУСИТИ, ВОКУСИТИ, ВЪКУСИТИ, УКУСИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(поранити зубами, жалом)* вкусити, укусити: Єстли бы пє(с) нєпривязаны(й) кого вкуси(л), ѹста(в)уємъ, кгды бы кого пє(с) ѹєлъ с чиєго присчва(н)ѧ а ѡ(н) бы... к тому посчва(н)ю сѧ нє зна(л), таковому сѹ(д) всказати ѡ(т)присѧ(г)нѹтисѧ. и(ж) того нє (в)чини(л) (1566 *ВЛС* 100); и скоро дей мя уколото у горло, власне яко оса укусила (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 373); Та(к)жє кого оукоуси(т) скажєнаѧ котюга. кропив(н)ыи корє(н) гризи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 9 зв.); кото́рого ко́лвєкъ оужъ вкѹси́лъ нєха́й на оужа пилнє погладѧ́єтъ и цѣ(л) боу́дє(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 132); и кого вкѹси́ла змїѧ. приходили́ до того́ дрє́ва і смотрѧчи поклоналисѧ. и ты(м) збывали́ см҃рти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 114).

2. (що, що від чого) (*кусаючи, відокремити зубами частину від цілого*) відкусити, *розм.* укусити: ѡна [євга] вкѹсила ѡ(т) того дєрєва овощю... и адамъ оукоусилъ... г(с)ь б҃ъ выгналъ ихъ из рая (1489 *Чет.* 18); бо я́ко... ада(м) в ра́ю єщє чєрє(з) ѡ́ноє... дрєво ко́ли єго́ в'кѹси(л) то́гды на́ всє по́то(м)ство при́вѣ(л) вѣч'ный оу́падо(к) (Чалгани, 1603 *УЄ* № 78, 20 зв.); та́къ ада(м)... длѧ єдно́го в раи ст҃окра(д)ства пополнє́ного оукоуси́вши ѡвоцѹ зака́заного яблока ста(л)сѧ прокажєн'ны(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192 зв.); и вкѹси́лъ з' рѹкъ єи ово́чъ // и пєрєстѹпи́лъ пра́во и росказа́ньє створитєлѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 8 зв.-9).

3. (що) (*ужити що-небудь як їжу*) з'їсти, спожити: Што розѹмѣєшъ ѡ(т)чє вєлє́бный, пр(о)ркъ с пр(о)рко(м) в мл(с)ти и в згоˊдѣ в' домоу́ пр(о)рцко(м)... побє́сѣдовали. и шма́тъ хлѣба вкѹси́ли, пє́внє ты́є мыслили ѡ зго́дѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 10 зв.); можє(т) ли бы́ти абы ни́ хлѣба нє въкоу́сити в' тыи ст҃ыи дн҃и в пѧ(т)кы токмо мо́литвою и по́сто(м) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 18).

4. *Перен.* (що, чого) (*з'їсти або випити трохи*) попробувати, покуштувати, прийняти: вкоусѣмъ бра(т)я сєго животворѧщого тѣла г(с)нѧ и дроугъ дроуга любовъ приимємъ (1489 *Чет.* 172); повѣдаю бо ва(м), ижє ни єдинь ис ты(х) моужєи зван'ны(х) нє в'коуси(т) моєи вєчєрѣ многыи бо соу(т) зван'нїи алє мало събранныхь (1556-1561 *ПЄ* 286); З' Виѳлє́ємскои крини́цѣ и Дв҃дъ жадѧ́єтъ Воды вкѹси́ти (Львів, 1631 *Волк.* 17); Мо́влю вамъ, ижъ жа́дєнъ з' мѹжѡ́въ ѡ́ных' зва́ных' нє оукѹситъ Вєчє́рѣ моє́ѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 675).

5. *Перен.* (чого) (*пізнати що-небудь з власного досвіду*) попробувати, покоштувати: нашь мл(с)тивыи сотворітєль... жєлчи оукоусилъ і ѡцьта (1489 *Чет.* 175 зв.); ты(х) кото́рїи ю(ж) ра(з) просвѣщє́н'ными ста́лисѧ и вкоуси́ли да́ра нб(с)наго, и прича(ст)никами ста́ли(с) дх҃а ст҃го, и добра́ скоштова́ли сло́ва б҃жєго... абы зно́вѹ мѣли ѡ(т)новлѧ́ти сѧ к' покаа́нїю (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 225); Оувєсєлѧ́й дш҃ѹ твою си́мъ сла́д'кимъ гро́но(м) вина... ибо сла́дости єго жєла́ютъ а́гг҃лы б҃жіи в'кѹси́ти (Почаїв, 1618 *Зерц.* 76 зв.).

6. (від чого) (*дістати вигоду від чогось*) скористатися (чим): Ачъ ко(л)вєкъ достои(н) дѣлатє(л) мзды своєѧ: И трѹ(ж)дающємѹся дѣлатєлю подобає(т) ѡ(т) плода вкѹсити, которы(й) ѡ(л)тарєви слѹжитъ з ѡлтара и выживє(н)є мѣти маєтъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 73).

вкусити смерти, смерти (смерть) вкусити (вокусити) *див.* **СМЕРТЬ.**

ВКУСЪ[1], УКУСЪ *ч.* **1.** (*одне з п'яти зовнішніх чуттів*) смак: нє очи ли, слѹх, в'кѹсъ. но́з(д)ри. рѹки. ногы в то(м)жє порѧ(д)кѹ ро(з)сажєны, што и оубогого (п. 1596 *Виш. Кн.* 256 зв.); Имѣєтъ жє в тѣлѣ своє́мъ чоувъства: ро́зныи... єдны то́нки а

дроу́гии гроу́бы. Вкоу́съ я́ко зємлѧ, гроу́бшій; нє почоу́єтъ а́жъсѧ чого доткнє́тъ сла(д)кого, или го́ркаго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 20); Пѧ́тоє ѡкно́ вкꙋ́съ го́ркого: и сла(д)кого, и ти́мъ поз'нава́єшъ; нєвиди́мыи рє́чи в' подлєжа́щой матє́рѣи (Чернігів, 1646 *Перло* 3);

(*властивість їжі, яка відчувається при її споживанні*) смак: Вѣръ ми ижъ ви́димый хлѣбъ, хо(т) и ма(л) вкꙋ́со(м), а́лє тѣло Хв҃о є́стъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 191); въ ядрє(х) сла(д)ки(х) мигда(л)ны(х) во ѡ҆кꙋсє мала горєсть яви(т)сѧ (XVI ст. *Травн.* 40).

2. *Перен.* (*спосіб вислову*) манера, стиль: прочитал есми несладко а бридко тую составленную скаржину лжу, от которого вкуса, во истинну вам глаголю, мало есми не врацал, дивуючися той смертелной потраве латынского мудрования (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 160).

ВКУСЪ² *ч.* (*відділення, відокремлення зубами частини чогось від цілого*) укус: дрѣвнимъ вкꙋсомъ извєдєнъ бы(л) адамъ... ис породы раискоє (1489 *Чет.* 28 зв.).

ВКУШАТИ, ВОКУШАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) (*уживати як їжу*) їсти, споживати: б҃ъ... одно дєрєво срє(д) рая поставилъ, ѡ(т) того нє вєлѣлъ имъ вкоушати (1489 *Чет.* 17 зв.); прє(з) цѣлꙋю сє́м' лѣтъ нє вкꙋша́лъ ничо́го, ѽпрочъ сꙋровы́хъ яри́нъ а́лбо лєгꙋми́нъ мочо́ны(х) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 4); ѡ(т) створє́ньѧ свѣта до пото́пꙋ мѧ́са жадно́гѡ и вина нє вкꙋша́ли, однѡ ово́чи и зє́льѧ вкꙋша́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 16 зв.);

куштувати, пробувати: gusto, вкꙋшаю (1642 *ЛС* 212).

2. (чого, от чого) Причащатися: ѡнъ дрѣво животноє и розꙋмноє, вкꙋшающє ѡ(т) нєго живи бꙋдємъ (1489 *Чет.* 134); сєго тѣла бж҃ьєго и с вѣрою вокоушаючи хр(с)тьянѣ освєщаютсѧ и вѣчноую жизнь приимаю(т) на нбс҃ѣ(х) (Там же, 172).

3. *Перен.* (що, чого) (*пізнавати що-небудь з власного досвіду*) пробувати, куштувати: и зо всѣхъ рє́чїй мѣрнє вкꙋша́ючи, тира(н)ство про́жнои хлю́бы по(д) ярмо посыла́ючи... тєлє́снꙋю ро́ско(ш) та́къ оугаси́лъ, жє зго́ла... оуспокоє́на была (Київ, 1627 *Тр.* 555).

ВКУШЕНЄ¹, ВКУШЕНЇЄ, ВКУШЕНЬЄ, УКУШЕНЄ *с.* **1.** (*поранення зубами, жалом і т.ін.*) укус: то(т) жє корє(н) приꙗ(т) заживлѧє(т) ѡ҆кꙋшє(н)є ядовита(г) паꙋка (XVI ст. *Травн.* 453 зв.); а чємоужъ на кр(с)тъ прибива́єтсѧ оужъ мѣданый абы были зглажо́ны и залѣчо́ны ра́ны оукоушє́нѧ оужовъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 134 зв.); То́й [зна́къ] оумора́ючїй оугасилъ чарѡва́нѧ... То́й звѣрєй ядовиты(х) оукꙋшє́нѧ оуздоро́ви(л) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 77).

2. (*відокремлення зубами частини від цілого*) кусання: Акрі́ды: Трава а(б) зѣ(л)є котро́гѡ ко́рє(н) в'коло сєбє и́ны(х) зєлі(и) сма(к) притѧга́є(т) вдѧ́чный до вкꙋшє(н)ѧ и трва́лый в' сытости є(ст) (1627 *ЛБ* 173).

3. (*вживання їжі*) споживання: По(д) вкꙋшєнїємъ за(с) якїє ро́скоши якїє смакы знайдоуютсѧ? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 175 зв.); лю́дє... Прє(з) вкꙋшє́нїє на ѡста́то(к), якъ мно́гѡ и ча́стѡ при банкє́та(х), бє́сѣда(х), и ро́зны(х) оу́чтахъ грѣша(т), ла́тво є́стъ хотѧ́чомꙋ позна́ти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 910).

4. *Перен.* (*розуміння чого-небудь*) відчуття; пізнання: Дх҃овною бо́вѣмъ соло(д)костю зо всѣхъ сторо́нъ оуцꙋкро́ваный и оума́щєный, нє тылко вкꙋшє́нїє розꙋмнои дꙋшѣ зда́стьсѧ цꙋкрꙋючи, а́лє сти́ха я(к) осно(м) по(д)бода́єтъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 185); хотѧчи абовѣм' на(с) Г(с)дь вкꙋшєньємъ ца(р)ства напѡлнити, мовитъ: Бє(з) мєнє ничогѡ нє можєтє (Вільна, 1627 *Дух. б.* 119).

5. *Перен.* (*зняття проби з чого-небудь*) куштування: Иншаѧ єстъ ѡ вдѧчномъ напои мовити: а иншаѧ ити, чєрпати з' самогѡ жродла, и самымъ вкꙋшє(н)єм' сма(ч)ного напою насытитисѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 260).

6. (*одне з п'яти зовнішніх чуттів*) смак: Въкꙋсъ: Вкꙋшє́ньє. Єди́нъ з' мєжи пѧти смыслъ (1627 *ЛБ* 20); Часто́кроть и мєдъ, нѣкоторым' го́рокъ быти зда́л'сѧ, в'кꙋшєнѧ смыслъ за́здрост'ю зопсо́ваный ма́ючим' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 670).

Пор. **ВКУСИТИ.**

ВКУШОНЫЙ, ВКУШЕНЪ, УКУШОНЫЙ *дієприкм.* Укушений, вкушений: єсли кто вкꙋшоный боу́дєтъ, взгороу́ на нб҃о до б҃а нєха́й погладаєтъ, и боу́дє(т) здоро́въ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 132 зв.); libatus, вкушєнъ, ѡсязанъ (1642 *ЛС* 254);

у знач. ім.: И рє́клъ г(с)дь до нє(го) оучини зміѧ

мѣдѧнагѡ а вы́ставь єгѡ на зна́къ, кото́ры(й) оукꙋшо́ный пойзри́тъ на нєгѡ́ жи́въ бꙋдєтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 140 зв.).

ВЛАГА *ж.* Волога: яко море нє може наплънітисѧ ѡ(т) многы(х) рѣ(к), тако и богатыи чл҃къ ѡ(т) влагы зємнои и ѡ(т) росы нб҃(с)нои насытитисѧ нє може плодо(в) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 17); mador, oris, влага, мокрота (1642 *ЛС* 260); якже ся повѣтра влагꙋ то естъ мокрос(т) и мглꙋ. исто(р)гнетъ, то ся в немъ изме(р)знетъ и ꙋчинитъся с того градъ, и крꙋпи (серед. XVII ст. *Луц.* 542); Рєка онаѧ вєликаѧ райскаѧ... нє толко одно што тыхъ рѣкъ и зємлю она напоѧєтъ, алє и морѧ вєликіи и єзєра и ка(ж)дыи рѣчки... и всєй зємли влагꙋ даєтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 6).

Див. ще **ВЛАЖНОСТЬ.**

ВЛАГАЛИЩЕ, ВЪЛАГАЛИЩЕ *с.* **1.** Приміщення певного призначення: при которомъ свещеннику... собранное наданое маетности от когож колвекъ благолюбца во влагалищи своемъ и шпиталными братскими праведно справовати и радити маютъ (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9); pinacortheca, влагалищє (1642 *ЛС* 316); Вѣдаю то ѧ ба́рзо до́брє, жє сꙋтъ, кото́рыѣ вєли́кїѣ ска́рбы трꙋдѡвъ, и высо́коѣ мꙋдрости сво́єѣ з҆ побо́жностю злꙋчо́ноѣ, ѡ(т)даю(т) до ґазѡфил҆а́кїѣ, то єстъ, влага́лища Цр҃ко́вногѡ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 5 зв.).

2. *(коштовності, гроші)* скарб: Чи(м) лѣпшє вєли́кїє вълага́лища а́бо скарбы ѡ(т) избы(т)ка, на(д) двѣ цатѣ ꙋбогои вдо́вы з нєдоста(т)кꙋ; чи(м) лѣпшє разора́ти мє́ншїи жи́тницѣ, бога(т)ствъ свѣта того, а бо́(л)шїє боу́довати на(д) о́но. нычо́го нє внєлсисмо (!) на то(т) свѣ(т), я́вно, и(ж) вы́нєсти нє мо́жємо (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 219).

3. Те саме, що **влагателноє**: нѣкоторы(х) брати(й) для ѡ(т)є(з)довъ в дороги нє бывало, часто за нєпослушє(н)ствомъ.. братии зачы(м) и налєжного мѣся(ч)ного влагалища до скри(н)ки бра(т)скоє нє ѡ(д)давали (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.).

4. Гаман (для грошей): тогды рєкль имь коли єсми вась посылаль // бєз҆ мѣха и бєзь влагалища и... бєзь ѡбоуви а чи пакь ва(м) чого нєдоставало (1556-1561 *ПЄ* 320-320 зв.);

(для зброї) піхви (*одн.* піхва): кꙋплѣръ мѣдѧ́ный закрива́лъ плє́чи єгѡ, а ощє́пищє ощє́поу (*на полі — влага́лищє орꙋжїѧ.- Прим. ред.*) єгѡ бы́ло якѡ навóй тка́цкїй (серед. XVII ст. *Хрон.* 218 зв.).

ВЛАГАТЕЛНОЄ *с.* Грошовый внесок: Влагатєлноє... до ски(п)ки (!) до пры(ш)ло(й)... сє(с)сии мѣся(ч)но(й) ѡ(д)ложыли, а то для зꙋпо(л)ности братии (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49).

Див. ще **ВЛАГАЛИЩЕ.**

ВЛАГАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, в що) (*призводити кого-небудь до якогось стану*) ввергати, кидати: но всѧ сїѧ дїа́володъ... в ро́спачъ влага́єт҆ нєво́лника сво́єгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.).

2. *Перен.* (що в що, що на кого) (*про думки, почуття, наклепи, силу*) вкладати: ты жє сїє бл҃года҆рствє́н҆но прїйми..., в҆ по́мыслы своѧ влагай (Львів, 1591 *Просф.* 63); І нинѣ таковы Каиновы вънꙋ́ки... Іже снопы зло́бы на жє́ртву влага́ють, и души праведных хитро погубляють (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); таже конечное и богоугодное предспѣяние в разумѣ — дѣлное богословие, тогда учат... проповѣдь с толкованием простым, а нехитрым, — не слухи... чесати словом проповѣдным, але силу духа святаго влагати в слышащих сердца (1608-1609 *Виш. Зач.* 202); **влагати потвари** *див.* **ПОТВАРЪ.**

ВЛАДАНЄ, ВЛАДАНИЄ *с.* (*стан держання у власності нерухомого майна*) володіння: на именю Горкахъ... доживотье... и особливе владане и справоване половицы монастыря Зѣменского... мне записалъ... князь Александръ Черторискій (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 29); к тому... доживотье... а особъливе владане и справоване половици манастыра Зѣменского (Сільце, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 48).

ВЛАДАРСТВО *с.* **1.** (*при повній владі керівництва краєм, монастирем і т.ін.*) володарювання: І да(ли) на(м) справу ѡ захова(н)ю того монастыря фꙋндато(р)ства и владарства и(х) ктито(р)ского ѡ(т) вєко(в) по(д) звє(р)хностью прономи(и) нш҃оє бꙋдꙋчого (Львів, 1591 *ЛСБ* 154);

(*повне підпорядкування чиїй-небудь волі*) володарювання: гды сѧ зопсꙋє(т) римскаѧ владза, то(г)ды а(н)тіхристово зачнє(т)сѧ влада(р)ство (Вільна, 1596 *З. Каз.* 132 зв.); бо так Христос сыном Заведѣовым..., рече: "Сего, — мовит, — владарства и первосѣдалства и суетославства языцы, то есть по-

ганцы, ищут, а межи вами, моими ученицы, такую фундацию чиню и не перемѣняти никагоже постоновляю" (1608-1609 *Виш. Зач.* 227); владычєство, вла́дарство (1596 *ЛЗ* 39; Владычєство: Вла́дарство, Панство, мо́цъ, мо́жность (Київ, 1627 *ЛБ* 16).

2. *Перен.* (*значне поширення чого-небудь*) панування, володарювання: пла́мєнь... вып8щє́ны(и) вєлики(м) вырвавшыся п8до(м), оддало́нными запо́рами взго́р8 възно́сы(т)ся и ажъ на самы(м) на(и)вышшы(м) повѣтрны(м) мѣсц8 па́нство и̧ влада(р)ство своє ростягає(т) (Манява, 1619 *Прив. Феод.* 287 зв.).

3. (*нерухоме майно, що є чиєю-небудь власністю*) володарство: Такъже и иг8мєнъ 8нєвскыи рєчє́нныи, яко прєда́тєль и ω(т)сту́пникъ вла́дарства само́го в собѣ во́лного рєчє́нного ставропи́кгїа посполитого манастыря лвовского ω(т)сб̄жонъ самъ и по нємъ буд8чиє игумєни 8нєвскиє (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143).

ВЛАДАРЪ, ВЛАДАРЬ *ч.* **1.** (*той, хто очолює державу, край і т. ін.*) володар, правитель, цар: і̑с жє пак сталь прє(д) гнємономь прєдь владарємь и пыталь єго игємонь рєкоучи, ты ли єси црь иоудєискыи (1556-1561 *ПЄ* 117); архієрєи... єг повєлі̑, и далі̑ єго понтєйскому пілату владарови (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 51); тоє то́ пи́санїє напєршє(и) ста́лоса ω(т) вла́дара сирскаго́ киринєа (XVI ст. *УЄ Літк.* 72);

(*той, хто має владу над ким-, чим-небудь*) володар, велитель: єсли и на ни́вѣ б8дєшъ, во(з)м8(т) та аггли. нє мнѣма(и) жє влада́рω(в) зє(м)ы(х)и (!) во(з)м8(т), а тєбє ωрача ωста́ватъ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 78); гь которїи привѣль вши(ст)кы рѣчи... тогды то оучини(л) мл(с)ти дѣла чл(с)кои и яко вл(д)ка всакого члч(с)тва то є(ст) влада(р) вши(ст)кого члка (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 164); Владыка: Вла́дар', вла́дзоу ма́ючі (1627 *ЛБ* 16); Радости вѣрныхъ своихъ гойне набавилъ, Абы смерть которая зъ вѣку пановала, Тобѣ владару смерти, неподолала (Львів, 1630 *Траг. п.* 165).

2. (*власник майна*) володар, господар: а я тежъ именя его милости поступилъ, и ач тепер я их держу, яко будучи владаремъ от него, але поступит их не поступълю (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 133); Нынѣ — жолнѣръ, владаръ, богачъ, роскошникъ, а ютро — с тыми жъ имѣнми, ни въ чомъ убозства не заживши, для другихъ имѣній, абы былъ болшій панъ и богатшій (1603 *Пит.* 101).

Див. ще **ВЛАДАТАРЪ, ВЛАДАТЕЛЬ, ВЛАДАТОРЪ.**

ВЛАДАТАРЪ *ч.* (*про Бога*) повелитель, господь: избавитє(л) нашь... дш̑ѣ нашѣ злѣчи(т) яко прав(д)ивый лѣкарь. и владатаръ дш̑ь и тѣль наши(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 144).

Див. ще **ВЛАДАРЪ, ВЛАДАТЕЛЬ.**

ВЛАДАТЕЛЬ *ч.* Те саме, що **владатаръ**: приводит уже знак, яко под единым строителем, владателем и шафаром науки и роду поземного разумѣния и согласия во нераздѣлном гласѣ вызнания о вѣрѣ и о всяком разумѣнию околодушного збавения латынский костел стоит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 171).

Див. ще **ВЛАДАРЪ.**

ВЛАДАТИ, ВЛАДАТ, ВЛАДАТЬ *дієсл. недок.* (*стп.* władać) **1.** (ким, чим) (*керувати державою*) володарювати, володіти: ты владає(ш) дръжавою морьскою (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 216); 8рожона Вам была рєч панствы владати и всєм8 нѣгдысь свѣтоу на8к оузычати (Венеція, 1641 *Анаф.* 22).

2. (ким, чим) (*маючи владу, розпоряжатися ким- або чим-небудь*) володіти: Покорнє прош8... мат8хн8 мою... нєхай всими имєнами моими владнєт и врадников 8становлаєтъ, ними росказ8єт и во всємъ волност маєт, нє иначєй и ничимъ нє мнєй, ωдно такъ, яко я самъ владалъ (Рожана, 1571 *AS* VII, 398); и всє штобы... єго мл(с)ти... дє(р)жати ...// ро(з)ширяти лю(д)ми ωсажати будовати... и ты(м) всѣмъ... во(д)лугъ своєє воли владати и шафовати (Володимир, 1588 *ЛНБ* 5, II 4046, 123 зв.); на то бовѣ(м) хс и оумє́ръ и ожи(л), абы и мєртвыми и живыми влада(л) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 84); хто всѣмъ владаєтъ што єсть оу дом8 той господарє(м) єсть всєє чєлади (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 96); панъ, котрій все створенье въ горсти маетъ: И животомъ, и смертю, дужо владаетъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 161); повинни малжо́нкωвє взаємнωю вѣр8 собѣ ωсвѣдчити, постєрѣга́ючи тогω, жє свои(м) тѣло(м) щєг8лнє влада́ти нє мог8тъ (Київ, 1646

Мог. Тр. 919).

3. (чим) (*бути спроможним рухати частинами свого тіла; мати здатність відчуття*) володіти: виде(л)… у Станислава Романовского рану колотую на твари под лѣвым оком и руку правую збито и ею владати не может (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 178); Видє(л) [тє(ж)] єсми ла(в)рика бу(д)ника…, збитого, ногою лєвою нє (в)ладає(т) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43); Василя Кграбовъского в руку правую… пострелено, кости покгрухотано и вечъным калекою, же и рукою владат не будет, учынено (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* I/VI, 754); Нє годи(т)сѧ жа(д)номꙋ оста(т)нєго помаза(н)ѧ оузычáти… //… томꙋ котóры(и) бы хотє(л) би́твꙋ звєсти, в҆ котóро(и) бы пéвнє оумрéти мꙋсє(л), áни мáєтсѧ такíй чáсъ оупатровáти нá то, в҆ котóры(м) бы, оужє ѡ(т)чаѧ́но ѡ здорóвью хóрого, жéбы оужє почáль смы́слами нє владáти (Львів, 1645 *О тайн.* 120-121);

(*про думки, уміти спрямовувати*) володіти: прє(д) тымъ самъ Адамъ в҆ чистости живꙋчи, владалъ мыслѧми своими (Вільна, 1627 *Дух.б.* 143).

ВЛАДАТОРЪ *ч.* Те саме, що **владаръ** у 1 знач.: хто бы был владатором в небытности… пана Абрама… того манастыра Заручайского..? (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 286).

ВЛАДЕТИ *див.* **ВЛАДѢТИ.**

ВЛАДЗА *ж.* (*стп.* władza) **1.** (*право керівництва державою, церквою, урядом та ін. відповідно до суспільного становища керівної особи*) влада: Про то, забегаючи тому, абы за таковы(мъ) поступкомъ …таковый нерядъ межи людми не былъ, и правомъ, привилеемъ и владзы и звирхности бискупъства Луцъкого въ чомъ не уближало, росказуемы вамъ, абысте всѣмъ попомъ вѣры и закону своего Греческого… сродзе росказали, абы …въ люди вѣры и закону Римъского костела… не вступовали (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/I, 118); Который на то ничого нє дбаючи… кривды и шкоды… цє(р)квамъ божи(м) и особа(м) ихъ дх҃овнымъ, владзы ин҃шоє митрополєє належачи(м) кгва(л)товнє почини(л) (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 270, 1); Не слухай же тых баламутовъ, которые тобѣ вдают, ижбы там церковъ божія правдивая мѣла быти, где владза свѣтская з духовною змешалася, где пыха гнѣздо собѣ збудовала (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56); Я(н) ха(р)лє(н)зски(и)… по(д)коморы(и) лу(ц)ки(и)… владзою ꙋрядꙋ моєго по(д)комо(р)ского приказꙋю абы вм(л) пєрєдо (м)ною… самъ ѡчєвисто… сталъ (Луцьк, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 101); Томашъ замо(й)ски(й)… моєю владзою воєво(д)скою ро(з)казꙋю абы вм(с) пєрєдо (м)ною… ста(л) (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19); Богданъ Хмє(л)ни(ц)кий… всѣм… Листомъ… ѡзнаймуєм и Владзою Гетма(н)скою суровє напоминає(м), абыстє… Игуменѣ Пєчєрской …Послушни были (Київ, 1648 *ЛОИИ* 68, 1, 1);

(*право та можливість керувати, розпоряджатися ким-, чим-небудь*) влада: якожъ тымъ всимъ людямъ при замку въ мѣстѣ оселымъ… надали есмо и надаемъ право… майдеборское, зо всякою волностью, порядкомъ и владзою таковою (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 285); Ачколвекъ межи апостолами привлащона // естъ Петрови святому преднѣйшость, теды то не въ тотъ способъ, абы мѣлъ владзу собѣ ростегати надъ иншые апостолы …але толко для порядку першого мѣстца (1603 *Пит.* 38-39); І҃с. Котóрый є(ст)… Влáднꙋчїи а нє по(д) влáдзою бꙋ́дꙋчі(и)… натꙋрою Бо(з)скою (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125); тая унѣя подобная челядницы, которая надъ своею панею владзу маетъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 16); Влады́ка: Влáдар҆, влáдзоу мáючі (1627 *ЛБ* 16); Двана(д)цать єстъ оуживáнїй нєпорѧ́дны(х) свѣта: Мꙋдрый бє(з) оучи́нкѡвъ… Панъ бє(з) влáдзы (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 6); Бг҃ъ всємогꙋщїи малжóнка оучти́лъ влáдзою и ста(р)шéнствомъ на(д) жонóю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 920);

(*наділені повноваження, компетенції*) влада: ино вельможность его зъ владзы и присуду всякихъ врадовъ ихъ вынялъ и подъ справу свою гетманскую взялъ (Варшава, 1572 *АЮЗР* II, 176); Ѿто дáлємъ ва(м) влáдзу настꙋпáти на оужѡ́въ и на шкóрпїє(в) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 237); учитель церковный …учителскою владзою вырокъ чинячи, выразне особу Петрову выймуетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 343); а Сщ҃éнници, влáднꙋтъ дш҃єю лю(д)скою, розвѧ́зꙋючи ѡнꙋю, з҆ грѣхѡв҆ Бг҃ꙋ брыдкихъ҆, и звѧ́зꙋючи влáдзою, ѡ(т) Ха҃ Пáна собѣ дáною (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 9); Лєч҆ самóмꙋ// Сщ҃єнникови даéтсѧ

вла́дза справова́ти правди́воє Тѣло Хв҃о (Львів, 1646 *Ном.* 5-5 зв.).

2. (*органи, представники влади*) влада: ѡ(т) ни́хъ были чоты́ри осѡ́бы гѡ́дныє до тако́вой вла́дзы оби́раны, с кото́ры(х) абы оде́нъ на такѡ́выи оура́ды чєрє(з) на́съ былъ подава́нъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 36 зв.); Которые недавныхъ вековъ противъ папежомъ ядъ свой проклятый вырыгнули... керуючы // писмо светое и (светыхъ) отецъ старыхъ противъ владзы (Вільна, 1599 *Ант.* 895-897); а ѡномꙋ сꙋдꙋ и врядꙋ до которого бы(м) я самъ и пото(м)ки моє по(з)ваны были звє(р)хности владзы доброволно по(д)даючися... на пє(р)шомъ року... будꙋ повинє(н)... ста(ти) (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 3); всі́хъ цє(р)ков'ныхъ сто́пнєй вла́дзы, пови(н)ностєй, оурадовъ, го(д)ностєй... доскона́лє вырозꙋмє́ти налєжа́ло (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 7); такъ прєвротныє владзы з' страхомъ ворочаютъ задєржаного Адама (Вільна, 1627 *Дух. б.* 98).

3. Юридична сила, правомочність: выписы ꙋрядовыє и со(з)на(н)я... касꙋю и внивєчъ ѡборочаю... и вжє то(т) запи(с)... жа(д)ноє моцы и владзи мєти нє маю(т) (Войничів, 1573 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1822, 14 зв.); и ты(м) тєстамєнто(м) мои(м) братию мою бра́ства цє(р)ковного моцными чиню и владзꙋ бєзпєчнꙋю доскона́лую чиню на выправлѣня таковы(х) (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); таковые протестацыи... въ невинности его милости учинилемъ,... хотечы, абы потомъные часы жадное моцы, владзы... во всѣхъ людехъ и у неприятелъ его милости не мѣлы и за никчемъные зостали (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 293).

4. *Перен.* Сила, сфера впливу, панування: Михайло Джуса тотъ манастыръ... держати и уживати и... уживаючи владзы пастырства своего надъ черънчи... за насъ... Бога уставичне просити повинен будетъ (Варшава, 1575 *АрхЮЗР* 1/I, 51); побо́рцѣ и ши(н)карѣ в' своєй вла́дзы мѣста дєржа́тъ, во́ды по(д) вла́дзєю пано́въ соу́тъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); Смокъ стра́шный чєрво́но фаръбо́ваный; потоу́ж'ность и вла́дза ри́мъского па́нъства (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32); Ѡнъ к' на(м) з' Н҃ба на зємлю позво́ли зстꙋ́пити: Бы ѡ(т) вла́дзы шата́на мо́глъ ѡсвободи́ти Людъ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); Я посыла́ю ва(с), То́ є(ст), кото́рыи смрѣти и живота вла́дзꙋ ма́ю (Київ, 1625 *Злат. Н.* 128 зв.); Змыли́лъ єдна(к) то́тъ Мꙋдрє́цъ, бо ро́зꙋм' в' пога(н)ской єщє́ хова́лъ тє́мности, и вла́дзи шата́нской (Київ, 1632 *Євх.* 297); Заклина́тєліє, им' абы нєчи(с)тыє дꙋхи заклина́ли, да́на є(ст) вла́дза, кото́роє вла́дзы нєма́ючи ѡныє сыно́вє Скє́вы, абы ѡ́ны(х) дꙋховъ заклина́ли (Львів, 1645 *О тайн.* 130); **быти во владзы** *див.* **БЫТИ;**

(*віровчення*) віра: Изали не видимо, ижъ вси патріархове, епископи, презвитери подъ владзу Махометову прышли (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); Та́къ тє́жъ на́ потлумлє́нє и згꙋбꙋ Па́нствъ и вла́дзы нєчи́стоє махмєта́нскоє (Київ, 1634 *МІКСВ* 314).

5. (*об'єкт власності*) володіння: А помененые добра наши заразом в моц, владзу и целое держане их зо всем на все завели, подали, поступили и пустили есмо (Горохів, 1593 *ПККДА* 1-2, 158); па(н) Нємири(ч)... мaє(т)но(ст) Хво(с)ни(ц)кꙋю... братови своємꙋ... до моцы владзи и дє(р)жа(н)я постꙋпова(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 17); записую... зара(з) до моцы владзы дє(р)жаня и (с)поко(и)но(г)[о] уживаня и посєсии чєрє(з) во(з)ного (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

ВЛАДЗЦА *див.* **ВЛАДЦА.**

ВЛАДИКА *див.* **ВЛАДЫКА.**

ВЛАДИКИЙСКИЙ *прикм.* Те саме, що **владычинъ**: а коли будє(т) ꙋ ва(с) прочита(н) тот ли(ст) кажѣтє абы и владики(й)ско(й) цє(р)кви бы(л) про(ч)тє(н) (II пол. XVI ст. *КА* 476).

Див. ще **ВЛАДЫНЫЙ, ВЛАДЫЧЕНСКИЙ, ВЛАДЫЧИЙ, ВЛАДЫЧНЫЙ.**

ВЛАДИЦТВО *див.* **ВЛАДЫЦТВО.**

ВЛАДИЧЕСТВО *див.* **ВЛАДЫЧЕСТВО.**

ВЛАДИЧИЙ *див.* **ВЛАДЫЧИЙ.**

ВЛАДИЧИНЪ *див.* **ВЛАДЫЧИНЪ.**

ВЛАДИЧИЦА *див.* **ВЛАДЫЧИЦЯ.**

ВЛАДИЧИЦЯ *див.* **ВЛАДЫЧИЦЯ.**

ВЛАДИЧНІЙ *див.* **ВЛАДЫЧНЫЙ.**

ВЛАДНОСТЬ, ВЛАДЪНОСТЬ *ж.* **1.** (*те, що комусь належить*) володіння, власність: тую суму пн҃зє(й)... записую ма(л)жо(н)цє моє(й)... мило(й)... на трєтє(й) части имє(н)я моєго... которое маю во вла(д)ности своє(й) ѡ(т) брата моєго (Володимир,

1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 39); до... владности моее нихто иный над его милост... малжонка моего... жадного вступу и жадного права... не мает (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 188); а в ты(х) сту копа(х)... пусти(л) єсми в де(р)жа(н)є и вжива(н)є ...пн҃у стєфану... части моєє... зо вси(м)... яко єсми са(м) в дє(р)жа(н)ю и (в) ѹжива(н)ю в моцы и вла(д)ности своє(й) мє(л) и вжива(л) (Кременець, 1570 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1814, 3); маетность свою,... маючи ее въ держаньи и владности своей...// записую... брати моей милой (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 32-33);

(*право на вживання чого-небудь як власність*) користування, володіння: которого именья Чати... панъ Янушъ Крупский ся упоминалъ... хотечи... мети в... власности своей (Острог, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 74); маеть пан Иван Чапълич дворец вышей помененый Гнидавский... от Нароженъя Панны Марьи руского свята... ку пожитку своему в моцы справе и владности своей мети, ажъ// до такоговожъ свята... в году тисеча пятсот шестдесят семом (Люблін, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 188-189); мает малжонка моя милая, скоро по животе моемъ, в моц, владност и в шафунокъ свой взявши, на пожиток оборочати (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 351); А тые все имѣня свои вышей помененые... дочъце своей Ганне... в держанье, в моцъ и владность... подалъ и поступилъ (Затурці, 1590 *ИКА*, дод. 92).

2. (*право та можливість керувати, розпоряджатися ким-, чим-небудь*) влада (над ким, чим); право (на що): маетъ его милость князь, малжонокъ мой ...тую часть мою имѣней вышейпомѣненыхъ въ моцъ свою взяти, и ихъ держати и уживати... и со всякою владностью справованья и росказыванья въ нихъ, подлѣ воли своее (Межиріччя, 1564 *АЗР* III, 136); Маетъ онъ,... надъ игумены, попы,... вшелякую владность пастырства своего ростегати, повинностей ихъ и порядку всякого межи ними пристойного догледати (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 63); ино и(ж) тая справа идє(т) з самы(м) пано(м): воєводою которо: о вла(д)но(ст) на(д) во(з)ными тѹ(то)шними ростягає(т)ся (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26 зв.); в том моц и владность зуполную теперешнему и напотом будучим войтом... и всему урядови местскому даем, во всих справах судовых (Краків, 1592 *ЧИОНЛ* XIV-3, 102); коро́тко мо́вачи ѡ мо́ци и вла(д)но́сти и славѣ бж҃(с)тва его ст҃ого не́ тлъко ро́зоумъ лю(д)скїи, оумы́слити имѣль. але и ѡныи философи... домысли́тиса не́ могли ѡ ди́вноѝ мо́ци бж(ст)ва его (поч. XVII ст. *Проп. р.* 13); Показалося... достатечне въ первой части сей нашей отповѣди и доводне, же якъ Петръ не мѣлъ нѣчого надъ иншіи спол-апостолы свои..., такъ и епископъ Римскій... не мѣлъ въ духовныхъ болшей владности и зверхности (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 654);

(*наділені повноваження, компетенції*) влада: и где до скутъку тое спущенье прийдетъ, то архимандрыцство и манастыръ Жидичинский ему владностию нашою поддаемы (Луцьк, 1589 *АрхЮЗР* 1/I, 251); прєто я зви(р)хности его королє(в)ское мл(с)ти а з вла(д)ности староства своєго... приказѹю вм҃ (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 132); Юрей Струсь... княжати Янушови Острозскому... с тых же и зъ иншихъ добръ... з владности уряду моего старостинского приказую (Вінниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 386).

3. *Перен.* (*сфера поширення*) панування: Сл҃нце па́къ і лѹна́ в' чєтвє́ртый дн҃ь вжє по зровна(н)ю на свѣтѣнїє и на вла́дность дн҃ю и но́чи ство́рены сѹть (Острог, 1588 *Сур.* 3); Да ли нє вѣдає(ш), иж то нє ты рѹгає(ш) са и смѣє(ш) з' и́нока, алє то(т), которы(й) мѣстцє своє(й) вла(д)ности собѣ оуфѹнъдова(л) в тобѣ, то(т), которы(й), ѡпановавши мысль твою, та(м) сѣди(т) в то(м) начиню //... оборочає(т) кѹда хочє(т) волю и мысль твою (п. 1596 *Виш. Кн.* 236-236 зв.).

4. (*можливість поводитися згідно з своїм бажанням*) воля: Коли южь хто наказания внѣшняго строхи досягл, подобен коневи,... который, часу пролетного дождавши, коли траву ощутить и выпущен будет, не вѣда, як ся поимати даст от игранья, скаканья и шаленья ради своеволное владности (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191).

5. (*характерні ознаки для кого-небудь*) властивість: а внизивши(с) дла на(с) в то(м) нєсм҃ртє(л)но(м) тѣлѣ поча(л) ма́ти вла(д)но(ст) члч(с)коую (XVI ст. *УЄ* № 29519, 18).

Див. ще **ВЛАДНОСЦЬ.**

ВЛАДНОСЦЬ *ж.* (*стп.* władność) те саме, що **владность** у 1 знач.: а не отдавши и не заплативши сумы позычоное... именя нашого верху менованого з моци и владносци их нияким способомъ... выймовати,... не маютъ (Сільце, 1580 *ПККДА* I-2, 154).

ВЛАДНУТИ, ВЛАДНУТЬ, ВЛАДЪНУТИ *дієсл. недок.* **1.** (ким, над ким) (*мати владу над кимнебудь*) панувати: Вѣдайтє ижє тыи которыи сѧ надѣвали влад҆ноути на(д) люд҆ми. паноую(т) над҆ ними (1556-1561 *ПЄ* 169); владычєствꙋю, вла́(д)нꙋ (1596 *ЛЗ* 39); Ви(ди)тє ли ксє(н)дзовє бискꙋпи, яко нє слꙋшнє того́ пра́гнєтє, яко да звычає(м) ри(м)ски(м) на(д) ро(с)ски(ми) овца(ми) вла(д)нєтє (1598 *Виш. Кн.* 285); а ты(м) єщє бо́лшє... в до́броти боудєшъ, кг(д)ы ко(ж)домꙋ го́дноє мѣсцє подаси... а прє́то розбача́й достатє́чнє ко́ждого... абы нє вла́дноули є́лєнѣ льва́ми, а́лє львы є́лєнами (Острог, 1614 *Тест.* 166); сн҃ъ нє вла(д)нє(т) ѡ(т)цємъ. алє ѡц҃ъ с҃ном҆ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 219); нє выдава́й прє́то дѣдицства твоє́го на посмѣвиско, абы мѣли над҆ на́ми вла́днꙋти пога́новє (Київ, 1627 *Тр.* 667); Гдѣ сꙋть, мо́вачи, Кнажа́та тогосвѣтныи, и кото́рыи вла́днꙋтъ бє́стїами зє́мными (Київ, 1632 *МІКСВ* 287);

перен. (чим) (*всеохоплювати, заповнювати собою*) панувати (над чим): А слн҃цє и лꙋнꙋ яко писа́нїє свѣтчитъ в҆ чєтвє́ртый д҃нь по поровна́нью б҃гъ сътворілъ. нє мнима́и жє ижбы лꙋнꙋ молодꙋю спє́рва створілъ, яко кгды в҆ наста(т)ю м(с҃)ца бывае́тъ. и(ж) жа́дєнъ вї́дєти єѧ нє можє(т)... то єсть но́чью справова́ть бы нє могла́, кото́рою (*Пошкодж. — Прим. ред.*) вла(д)нꙋть єи повєлѣлъ (Острог, 1588 *Сур.* 2); дх҃ъ ра(з)ума добрїи а правдивы(и), вла(д)нєть вшисткы(м) а ѡчищає(т) грѣхи лю(д)скыѧ кто сѧ и(х) кає(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 88); яко ѧ вла(д)ноу мо́рє(м) и зємлє́ю въ мо́ри ро(з)множа́ю ри́бы а на зємли́ ро(з)маитыи пло́ды и насѣнѧ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 183 зв.).

2. (над ким, чим) (*підкоряти кого-, що-небудь своєму впливові, своїй дії*) панувати (над ким, над чим); керувати (ким, чим): х҃с оучить... абы лако(м)ство, и тєлєсноє по́пєчєнїє на(д) жадны(м) нє вла(д)ноуло (1556-1561 *ПЄ* 35); Сщ҃є́нници, вла́днꙋтъ д҃шєю лю(д)скою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 9); Мозокъ сотворенъ на трое роздѣле(н)ний естъ, една частка же вла(д)не(т) мꙋдро(с)тю (серсд. XVII ст. *Луц.* 544).

3. (чим) (*мати у власності*) володіти: Вольна бꙋдєть кнагина малжонка моѧ тыи вси рєчи... к рꙋкамъ своимъ мєти и тым владнꙋти и шаѳовати (Городок, 1561 *AS* VII, 63); онъ обирати, ѳундовати и подавати и тымъ всимъ владнути маетъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 286); ивань косцєви(ц)ки(и)... дарова(л) часы вѣчными прє(д)речоному а(н)дрєєви ...//...и пото(м)ко(м) єго... прє(д)рєчоны(и) фо(л)варокъ дєржати мѣти и вѣчнє владнути (Белз, 1596 *Юр.* 16 зв.-17).

4. (чим) (*бути спроможним рухати частинами свого тіла, працювати розумом*) володіти: слугу моєго стасѧ прилу(ц)ко(г) збили... задали дє(й) єму ра(н)у... в руку лєвую и нє вєдати дє(й) єсли тою рукою с того зранє(н)я владнути будє(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 68); б҃гъ... чл҃ка, або і ѡ(т) нєго жєнꙋ, нє дѣтми малы́ми ихъ створи́лъ, яко нн҃ѣ ѡ(т) на́съ ража́ютсѧ. котѡ́рыє ни ра́зꙋмо(м) ани чло́нками до слꙋшнаго вѣзрастꙋ вла́днꙋти нє мо́гꙋтъ (Острог, 1588 *Сур.* 1 зв.); **собою владнути**: а) (*мати фізичну справність*) володіти тілом: то пакъ въ томъ часе... былъ отъ пана Бога хоробою тяжкою обложоною горачкою... зложоный, въ которой ледвомъ собою владнути або о собе ведати могъ (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 339); а южъ рушытись и собою владнути не могучы, тамъ же лежала (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 600); б) (*бути врівноваженим*) володіти собою: ѡпєку(н) має(т) быти нє вє(л)ми зєшлыхъ лє(т) нє хоры(й) ростро(п)ны(й) розумны(й), то(т) которы(й) бы добрє собою владнулъ и домъ сво(й) ростро(п)нє... справова(л) (1566 *ВЛС* 67 зв.); правди́вє єстъ да́ръ Бж҃їй при на(с). або́вѣм҆ єсли́бысмѡ нє были́ самѡвла́стныи, събо́ю вла́днꙋчїи: тогда́ бысмо бы́ли абѡ Ка́мєнїємъ, или́ Жєлѣзомъ (Чернігів, 1646 *Перло* 5 зв.).

Див. ще **ВЛАДАТИ, ВЛАДЫВАТИ, ВЛАДѢТИ, ВОЛОДѢТИ.**

ВЛАДНУЧЇЙ *прикм.* Можновладний: Іс҃. Кото́рый є(ст) С҃нъ а нє домоча́дєц҆, Панъ а нє слꙋга, Вла́днучїй а нє по(д) вла́дзою бꙋдꙋчї(и) (Київ, 1625

Сур. Сл. 125).

Див. ще **ВЛАДУЩИЙ, ВЛАДѢЮЩИЙ.**

ВЛАДУЩИЙ *прикм.* Те саме, що **владнучїй**: Что жь за пожиток с тых пастырей безхристопригодных и владущих, коли не имѣют силы ничтоже добро, ниже за свое спасение сотворити, ниже о прочих спасению промыслити! (1608-1609 *Виш. Зач.* 200);

у знач. ім. Володар: Мрїа, или Марїáм': Владꙋщаа, или Г(с)жа (1627 *ЛБ* 222).

Див. ще **ВЛАДѢЮЩИЙ.**

ВЛАДЦА, ВЛАДЗЦА *ч.* (*стч.* vladca, *стп.* władca) **1.** (*той, хто може розпоряджатися, керувати чим-небудь*) володар: ѡ собѣ само(м) пáнови приложéно было пытáнѧ. двдъ тєды сна мáєтъ за пáна и за вла(д)цꙋ и дръжавцꙋ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 147 зв.); котóрыє влáсностю соу(т) дóбрыє, ты(х) на(с) оучини(л) бы́ти вла(д)цами (Острог, 1607 *Лѣк.* 57).

2. (*той, хто має безмежну владу над ким-, чим-небудь*) володар, велитель: властєли(н), вла(д)ца, влада(р) (1596 *ЛЗ* 39); Радный, Бгъ моцный, вла(д)ца, Кнзь покóѧ, Ѡ(т)цъ прйшлого вѣкꙋ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 41); слóво стáлосѧ оучи́нком'. Бѣгло прирожє(н)є, и жáдєнъ нє пєрєшкажáлъ: понєвáжъ Влáдца прирожéньѧ роскáзова(л), и чини́ти и ѡ(т)мѣни́ти могꙋчїй (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129 зв.); Властєли́нъ: Влáдзца, Пáнъ (1627 *ЛБ* 16); Хс єстъ Єдиноро(д)ны(м) Сномъ Бжїимъ, Єстъ Створи́тєлємъ, Влáдцою, Пáном', всѣхъ дѡбръ подáтєлємъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 328).

ВЛАДЫВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (*мати у своїй власності*) володіти: а мы вамъ мєстцо ꙋставꙋєм, на котороє маєтє вси зъ зємли Волынскоє єхати и положити (сѧ) мєжи Городка и Дꙋбровицы,... гдє и пєрєд тым зємлѧ Волынскаѧ владывана бывала (Краків, 1539 ***AS*** IV, 197).

Див. ще **ВЛАДАТИ, ВЛАДНУТИ, ВЛАДѢТИ, ВОЛОДѢТИ.**

ВЛАДЫКА, ВЛАДИКА *ч.* **1.** (*про Бога, що має безмежну владу над світом*) володар, велитель: Сє азъ рабъ вл(а)д(и)кы моєго І(сꙋс)у Х(рист)а Іѡ Стєфан Воєвода (Гирлов, 1519 ***DBB*** II, 1); Ѡ споможєниє заплаты того стобливого дѣла чи(м) кого г(с)дь бгъ наꙋчи(т)... по силѣ вм... за що заплата будєт ваши(м) мл(с)тя(м) во ца(р)ствии нб(с)но(м): ѡ(т) хр(с)та спса и владыки бга нашого (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); Святий наш владыка иным нози умывал (к. XVI ст. *Укр. п.* 77); Монáрха нáшъ Іисъ Хс; Блгословéнный Снъ Бжїй; Цéсаръ на(д) цéсарми, и Крꙋль на(д) крꙋлми... //... Пнъ и Вл(д)ка, Котóрый владѣєтъ Нбо(м); и зємлéю (Чернігів, 1646 *Перло* 63 зв.).

2. (*титул духовних осіб високого чину*) владика: А при томъ были господинъ нашъ отец и владыка луцъкий Кирилъ, а князь Иванъ Путятичъ (Луцьк, 1505 *АрхЮЗР* 3/IV, 227); А по ты(х) прємова(х) свои(х) вмоцни(л) врадо(в)нє ѡ(т) єго мл(с)ть ѡтє(ц) владыка ѡ(т)ца сєливє(с)тра (*б.* Києва. 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 2); з' сима пошли патрия(р)хи, владики и всѣ дховнии (серед. XVII ст. *Луц.* 529); **кгрецкїй владыка** — найвища офіційна особа греко-католицької церкви: а што(ж) сꙋ(т) патрїа(р)хи или кгрє(ц)кї вл(д)ки, жєбраки, волоцꙋги, знамє(н)ники. Видитє ли вашого м(д)рованїа стра(н)нопрїи(м)ство (1598 *Виш. Кн.* 273); **дворный владыка** — представник церкви у монашому дворі: нє то(л)ко то(т) мана(с)ты(р) алє и са(м) єпископъ лвовски(й) єсть дво(р)ны(м) владыкою наши(м) (Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123); **домоу владыка** — глава сім'ї, господар: тог'ды розгнѣвал'сѧ домоу вл(д)ка и рєклъ слоуга(м) своимъ выидѣтє(ж) борзо на ринокъ (1556-1561 *ПЄ* 285 зв.).

3. (*той, хто має владу над ким-, чим-небудь*) володар: влдка, влада(р) (1596 *ЛЗ* 39); Госпóдїє: Влáстєлѣ, влады́ки, панóвє, влáдарѣ, прєложéныи (1627 *ЛБ* 27); dynastes, вєлможа, владика (1642 *ЛС* 172).

ВЛАДЫНЫЙ *прикм.* Те саме, що **владычинъ**: ѡ(т)цъ игꙋмє(н) на своє(м) возѣ поєха(л) алє на владынꙋ(м) возѣ (Унів, 1589 *ЛСБ* 111).

Див. ще **ВЛАДИКИЙСКИЙ, ВЛАДЫЧЕНСКИЙ, ВЛАДЫЧИЙ, ВЛАДЫЧНЫЙ.**

ВЛАДЫЦСТВО, ВЛАДИЦТВО, ВЛАДЫЦСТВО, ВЛАДЫЦЪТВО *с.* **1.** Те саме, що **владичество** у 3 знач.: то въ томъ же схованъю въ скрыняхъ при небожчику было, а иншихъ многихъ листовъ и справъ, привилевъ на владыцство и на архимандрыцство... теперь ведать подостатку не

можемъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 353); то(т) владыка лвовски(и) гєдєωнъ болобанъ за показа(н)ємъ на нєго пєвны(х) знаковъ и доводо(в) о(т) по(д)даны(х) єго к(р̄) мл̄(с)ти мєщанъ лвовски(х), зрѹцє(н)ю з влади(ц)тва подпавши... на покѹтѹ в клятвѣ бы(л) зоставлє(н) (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 270, 1); Тотжє болобонъ з митрополитомъ... посвєтили григорка на влады(ц)тво поло(ц)коє (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); Патріарсѣ ст̄омѹ ихъ Прєзєнтова́ли, ω Посвячє́нѧ и́хъ на Влады́ц(с)тва жада́ли (Київ, 1622 *Сак. В.* 46); который за приеханъемъ..., до его милости отца Пузины, владыки Луцкого, по наступеню зараз оного на тое владицтво, пришовши до церкви... насвятший сакраментъ... прочъ выкинутъ казал (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* I/VI, 740).

2. Те саме, що **владычество** у 4 знач.: вси именья церъковъные, кому жъ кольвекъ черезъ владыку // естъ отъданы, прыверънены зася быти маютъ ку владыцътву Володимеръскому (1554 *РИБ* XXX, 266-267); алє тыє вси пожи(т)ки до влады(ц)ства з ымєнє(й) цє(р)ковны(х) налєжачиє нєха(й) имає(т) єго м̄(л) ωтє(ц) владыка споко(и)нє ѹживати (Острог, 1577 *ЛОИИ* 52, 1, 1); перед нами... велебные отцове... церкви катедралное Луцкое уставник, презвитерове с капитулы владыцства Луцкого, пилне ся сведчили... напротивко велебному ксендзу Яцинктови Любовскому (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* I/VI, 556).

ВЛАДЫЧЕНСКИЙ *прикм.* Те саме, що **владычинъ:** был есми дня сегоднешнего... ув отца владыки... в замочку его милости владыченском (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 160).

Див. ще **ВЛАДИКИЙСКИЙ, ВЛАДЫНЫЙ, ВЛАДЫЧИЙ, ВЛАДЫЧНЫЙ.**

ВЛАДЫЧЕСТВО, ВЛАДЫЧСТВО, ВЛАДЫЧТВО *с.* **1.** Влада, панування, владарювання, управління державою, верховна влада: влады́чєство, вла́да(р)ство (1596 *ЛЗ* 39); на дєсѧтоє лѣто, вл(д)чєства тивириѧ цєса́рѧ. ко́ли понтїискїи пила(т) спра́воваль зє(м)лєю жидовьско́ю... Фи́липпь па(к) бы́ль спра́вца атирєи. итрахони(т)ского повѣтоу (XVI ст. *УЄ Літк.* 5); Нача́лство: Па́нство, кнѧ́зство, старши(н)ство, владычєство, вла(ст) (1627 *ЛБ* 72).

2. (*урочисто про Бога*) всесильність Всевишнього: Іа́кωвъ Ап(ст)лъ хва́лѹ въздава́лъ Пр(с)тѣи Тр(о)ци... тыми слωвы: Зємлѧ ты́жъ томѹжъ вл(д)чствѹ, и всѧ́кїй смыслъ вєли́чєство проповѣдѹєтъ всєгда́ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 13); А мы... за васъ, славное войско // Запорозское, Господа Бога тутъ и на всякомъ местцу владычества его и у гробу Божого, если насъ до столицы нашей Господь Богъ здорового донесетъ, просить не перестанемы (поч. XVII ст. *КЛ* 89-90); и всю́ди Бг̄а ви́дитъ, и ди́внѹю прємоу(д)рость єгω, с тогω радѹєт᾿сѧ на всѧ́комъ мѣстѣ влады́чє(ст)ва єгω (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.).

3. Сан, становище, посада: а коли боудоу(т) вась приводити на соборища и власти и владычєства [прєдъ оурѧды и соудїи] нє трощѣтєсѧ якь або што быстє за ω(т)повѣдь чинити мали въистинноу дх̄ь ст̄ыи наоучить ва(с) в то(и) ча(с) што быстє мали мовитї (1556-1561 *ПЄ* 273 зв.); Пытамъ тебе, пане Василей, естли поступуешъ владычество Володимерское владыце Холъмъскому? (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* I/I, 8); яко бѹдѹчи дѣди(ч) с прє(д)ко(в) свои(х) свѣдомы(и) по(с)тѹпкѹ здєшнєго ω(т) поча(т)кѹ владычє(с)тва лво(в)ского болобано(в)ского яковыє шкоды и трѹ(д)но(с)ти мєжи нами бывали и бываю(т) а(ж) до сєго часѹ (Львів, 1596 *ЛСБ* 297, 1); Азали не ваша кролевская милость з ласки своєи за причиною пана воєводы кієвъского, который мене ледво с плачем упросилъ на то, жем я, покинувши вряд сенаторскій, позволилъ на владычтво володимерскоє (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41).

4. (*церковно-адміністративний округ, що знаходиться під правлінням владики*) володарство: держалъ есми имене церкви столечное владычества луцкого Немецкое побълизу Луцка (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 103); Панове рада и все обыватели земли Волынское... писали до нас, за ускарженемъ владыки володимерского..., ижъ якобы войский и городничий кремянецкий... въехать мелъ // вы имене церковныя (!) владычства Володимерского безправне (Варшава, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 273-274); Селцє владычества Володимєрского, Бискѹпичи,... съ того въ кождый годъ, водлѹгъ квитовъ владыки Єго Милости по чотыри копы грошєй... платити...

маєтъ (1577 *AS* VI, 83).

Див. ще **ВЛАДЫЦСТВО.**

ВЛАДЫЧЕСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (*мати владу над ким-небудь*) панувати: и єще и на и(н)шего болобана владычє(с)тво бєрєтъ потає(м)но дѣрою // до на(с) лѣзѹчи. абы ѡ(т) рода в ро(д) владычє(с)твѹючи на(с) до ко(н)ца пѹстоши(ли) (Львів, 1596 *ЛСБ* 297, 1-1 зв.); А яже нужду от навѣта диявола-миродержца, страстно владычествующаго, страждет, в искупѣ жизни обрѣтающися зде, — не подобает ми время подробну изглаголати (бл. 1616 *Виш. Посл. до Княг.* 235).

ВЛАДЫЧИЙ, ВЛАДИЧИЙ, ВЛАДЫЧІЙ *прикм.* Те саме, що **владычинъ**: Мєшча́нє оу́жа́лившисѧ сщ҃енника найшли на двóръ влады́чіи // добыва́ючи єго (1509-1633 *Остр. л.* 130-130 зв.); Домы в мєстє... На пє(р)вє(и) пана пєтра Сємашъка в҃ дворы... Боꙗрина владычого ждана смолєєвича дво(р) (1552 *ОЛЗ* 181); коштує(т) бы(т)но(ст) вл(д)чая прє(з) ко(л)ко днє(й), та(к), цо ѡтєцъ васили(й) выда(л) по(д)имуючи вл(д)кѹ. такъ тє(ж) п(н) фєрєн(ц) кушнѣ(р) куха(р)камъ и спѣваку(м) вл(д)чи(м) и ѡ(тцъ) а(р)хима(н)дритовы(м) всєго на всє вышло зло(т) 75 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.); **мыто владычеє** *див.* **МЫТО.**

Див. ще **ВЛАДИКИЙСКИЙ, ВЛАДЫНЫЙ, ВЛАДЫЧЕНСКИЙ, ВЛАДЫЧНЫЙ.**

ВЛАДЫЧИНЪ, ВЛАДЫЧИН, ВЛАДЫЧЫНЪ *прикм.* **1.** (*який стосується владики, належить йому*) владичин, владики: на тых зємлѧх врѧдник владычин и врѧдник архимандрытов з людми стоѧли (Пісочне, 1541 *AS* IV, 281); Замъкѹ самого вдолъжъ ѡтъ броны воротноє мимо владычи(н) домъ до стєны н҃ и по(л) сажънѧ(1552 *ОЛЗ* 161); Домовъ мєща(н)скихъ... двєстє и сорокъ и три а владычиныхъ м҃є (1552 *ОВол. З.* 200 зв.); а иншее дерево, что подданые несли, тымъ же гайдукомъ своимъ поотнимати росказалъ, и подданыхъ отца владычиныхъ киими отъ брамы бити... велелъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 301).

2. *У знач. ім.* Владичин. Вл. н.: Другая дей причина, ижъ... жалоба пана владычына, ни о што иншого не стегается..., одно о добра его кролевской милости (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 1/I, 146).

Див. ще **ВЛАДЫКИЙСКИЙ, ВЛАДИЧИНСКИЙ, ВЛАДЫНЫЙ, ВЛАДЫЧЕНСКИЙ, ВЛАДЫЧИЙ, ВЛАДЫЧНЫЙ.**

ВЛАДЫЧИЦЯ, ВЛАДИЧИЦЯ, ВЛАДЫЧИЦА *ж.* (*про Матір Божу*) Владичиця, Богородиця: ѹ том також єсмы дали и ѡт нас с(вѣ)томѹ монастирю ѡт Хомора идєжє єст храм оуспєніє прѣч(и)стѣи и прѣбл(а)гословєнѣи вл(ади)чици нашєи б(огороди)ци и пр(ис)но д(ѧ)вѣи (!) Маріи єдно ѡзєро на имѣ Ѡрѣхов (Сучава, 1520 *DBB* I, 16); бра́тство хра́ма ѹспе́ния пр҃стыя влады́чица на́шєя б(д)ца дв҃ы Мр҃ия мєщанє Лвовскиє... жаловалисѧ на Гєдєѡна Бала́бана (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); ч(с)тно ѹрожоны(и) Пановє бра(т)ство Храма ѹспєния Прєчисто(и) владычицѣ богородицѣ... (в)сєго добро(г) ѡ(т) г(с)да бг҃а вм҃ зычимо (Ясси, 1604 *ЛСБ* 390); Вʼ се́и дн҃ь Нєсѣда́лнѹю Пѣснь Праз(д)нѹємъ Пр҃(с)то́и Вл(д)чци на́шєи Бц҃ы (Київ, 1627 *Тр.* 680); Блг҃очєстивомѹ и хр҃(с)тоимєни́томѹ Цр҃ко́вномѹ Бра(т)ствѹ Цр҃кви ѹспе́нія Прч҃(с)тои вл(д)чци нашєй Бц҃ы и Пр҃(с)но Дв҃ы Марии Пно(м) Ѡбыва́тєлє(м) Лвовъски(м) Правосла(в)нымъ Блг҃ословєнія и всѣ(х) Доб(р) ѡ(т) хр҃(с)та Бг҃а зычливє Повѣнъшовавши (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557).

ВЛАДЫЧІЙ *див.* **ВЛАДЫЧИЙ.**

ВЛАДЫЧКА *ч.* Владичка. Вл. н.: с тое земли моее согнали и... // подданыхъ моих... Полумужа Владычку, Волоса... позабивали и поранили (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 203); попъ, на ймя Василей, прозвище Владычка (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 203).

ВЛАДЫЧНЫЙ, ВЛАДИЧНІЙ, ВЛАДЫЧНИЙ, ВЛАДЫЧЪНЫЙ *прикм.* Те саме, що **владычинъ:** да их и сѹдит Пѹтєнскїи єгѹмєн, а оурѣдници владичнїи да нє имают ни єдного дила да тых попѡв на вѣкы (Сучава, 1503 *BD* II, 210); Таѧ вєжа владычънаѧ добрє тєжъ ѡправълєна (1552 *ОЛЗ* 157 зв.); войский кремянецкий показовалъ перед нами... листы увяжъчие..., за которыми не безправне в тое имене церковное, але водлугъ записовъ владычныхъ,... въехалъ (Варшава, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 274); Чого явный знакъ маешъ на прыкладанью его листовъ папежъскихъ и владычнихъ (Вільна, 1599 *Ант.* 899); **владычнеє право**

див. **ПРАВО.**

Див. ще **ВЛАДИКИЙСКИЙ, ВЛАДЫНЫЙ, ВЛАДЫЧЕНСКИЙ, ВЛАДЫЧИЙ.**

ВЛАДЫЧТВО *див.* **ВЛАДЫЧЕСТВО.**

ВЛАДЫЧЫНЪ *див.* **ВЛАДЫЧИНЪ.**

ВЛАДѢТИ, ВЛАДЕТИ *дієсл. недок.* **1.** (ким, чим, над ким, над чим) (*мати владу над ким-, чим-небудь*) панувати, володіти: Ви(ди)тє ли и(ж) нє добрє ри(м)скіє овца чинѧ(т), што кꙋ́рє́внико(м) и дворѧно(м) бє(з)встыдны(м) на(д) собою владѣти допꙋщаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284 зв.); Чи(м) є(ст) пєвнє(й)шїй збавє́нѧ рѧ(д), владѣти наро́ды, и панова́ти кролєв'ствы (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220); папа сам над всѣми владѣет и сам что хощет, во всѣх созиждает (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 177); папа... смирение христово поверг и, на воздух славы свѣта сего вознесшися, яко... плац, над всеми владети хотячи и прагнучи, засѣл (1608-1609 *Виш. Зач.* 222); всѣ снїйдѡша въ а́дъ, гдє сꙋтъ нн҃ѣ сла́вныи Ца́рїє, и тира́нѡвє, владѣющїи мнѡ́гим(и) стра́нами (Чернігів, 1646 *Перло* 123);

(*підкоряти своєму впливові, мати у своєму віданні*) панувати (над ким, над чим), володіти (ким, чим): тогда оузри́тє игрꙋ(ш)кꙋ коро(лѧ) вѣры папы ры(м)ского, хто владѣєтъ на(д) правосла́вными дꙋр'ною рꙋсю и в нєволи бꙋдꙋчими грєками (п. 1596 *Виш. Кн.* 296 зв.); вл(д)ка всѣми владѣющїй: кро́ткїй понєва́жъ на зємлі́; при бо́кꙋ єго́ бєзъпе́чнє сѣдѧтъ грѣшницы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.); И рєклъ оц҃ъ до с҃на... оучини́мо ч҃лвка на вышбражєньє на́шє и на подобєнство. а нєха́й владѣєтъ Ри́бами морски́ми и пта́ствомъ повѣтрнымъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 4 зв.); Вла(д)ко си́лный; и́жє Нб҃омъ и зємлє́ю владѣєшъ, и всє чꙋдо́вно якѡ Бг҃ъ всємогꙋщїй дѣєшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 67);

(ким і без додатка) (*поширювати свій вплив на кого-небудь*) панувати, володіти: то(т), которы(й) мѣстцє своє(й) вла(д)ности собѣ оуфꙋнъдова(л) в тобѣ, то(т) которы(й) ѡпановавши мысль твою, та(м) сѣди(т) в то(м) начиню // вла́дѣє(т), роска(з)ує(т), и ѡборочає(т) кꙋда хочє(т) волю и мысль твою (п.1596 *Виш. Кн.* 236-236 зв.); Тот' жє и на и́номъ мѣстцꙋ та(к) мо́ви(т): Жєнѣ жє оучи́ти нє повєлѣва́ю, ни владѣти мꙋжємъ, но бы́ти въ бєзмо́лвїи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 920).

2. (чим) (*мати у власності що*) володіти: Та(к) жє и вы панове би(с)кꙋпи... сєлами владѣєтє, алє ваши(ми) дш҃ами дїаво(л) владѣетъ (1598 *Виш. Кн.* 290); Православный: Не были пастырами нашими, ани суть, але блюзнители и зводители. Поневажъ разбойнически на столицы... вступили, абы имѣнми, а не церковъю владѣти (1603 *Пит.* 100); коли имѣет кто два сына или отрочища, и един, вождельѣнно расторг любвѣ домашнѣго пребывания узы, домѣстится на службу царскую владѣющего всею землѣю (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 243).

Див. ще **ВЛАДАТИ, ВЛАДНУТИ, ВОЛОДѢТИ.**

ВЛАДѢЮЩИЙ *прикм.* Можновладний: О щастию тогда видим и разумѣем, Скарго, костела латынскаго, иж есть щасливый для того, ибо его щастие от владѣющаго миродержца искал и получил (1608-1609 *Виш. Зач.* 224).

Див. ще **ВЛАДНУЧЇЙ, ВЛАДУЩИЙ.**

ВЛАЖИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* влажити) зволожувати: madido, as, madifico, ѡмочаю, мочу, влажу, ѡрошаю (1642 *ЛС* 260).

ВЛАЖНИЙ *прикм.* (*цсл.* влажный) вологий: humect(us), humid(us), влажни(й), мокри(й) (1642 *ЛС* 220).

ВЛАЖНОСТЬ *ж.* (*цсл.* влажность) (*наявність вологи у чому-небудь*) вологість: яко(ж) то ваши подаю(т) соухый ѡпла́то́къ довнѣмаючи и(ж) тѣло хв҃о имѣло би сꙋхо́ бы́ти. нє имѣючи во сє́бѣ влажно́сти, то є(ст) кръвє (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 112).

Див. ще **ВЛАГА.**

ВЛАЖНѢ *присл.* Волого, вогко: vapide, влажнѣ (1642 *ЛС* 407).

ВЛАЗИТИ *дієсл. недок.* (*таємно проникати куди-небудь*) влазити: хто не входить воротами, але инуды влазить, злодий есть и розбойникъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 304); Годи(т)лиса ста́дꙋ всѧкого пастырѧ слꙋхати которы(и)... до овча(р)нѣ нє па(с)ты(р)ски двєрми..., во овча(р)ню ста́да, входи(т); алє та(й)но дѣрою... длѧ згꙋбы а нє длѧ спсєнїѧ ове́цъ влази(т) (1598 *Виш. Кн.* 282 зв.).

Див. ще **ВЛѢЗТИ.**

ВЛАМАТИСЕ *див.* **УЛАМАТИСЬ.**

ВЛАМАТИСЯ *див.* **УЛАМАТИСЬ.**

ВЛАМОВАТИСЕ *див.* **УЛАМОВАТИСЕ.**

ВЛАПИТИ *див.* **УЛАПИТИ.**

ВЛАСАТЫЙ *прикм.* (*цсл.* власатый) те саме, що **волосатий**: acersecomes, власаты(й), ко(с)маты(й) (1642 *ЛС* 66).

ВЛАСНЕ, ВЛАСНѢ, ВЛАСТНЕ, ВЛАСЪНЕ (*стп.* właśnie) **I.** *присл.* **1.** Справді: милостивый кнаже, ачколвє єсми парсȣна дȣховнаѧ, а вєджє єстлибы на то прийти мѣло, про тȣю правдȣ и крєвност мою, абых нє былъ в томъ и присѧгою моєю тєлєсною того поправовати готовъ, бо милостивый кнаже єстъ власнє крєвный наш (Жидичин, [1540] *AS* IV, 247); єсли та(к) є́стъ жє тыє звы(ш)помєныє (!) кгру(нт)ы лугъ и ѡзєра властнє и справєдливє и(м) до того манастыра налєжа(т) мєли жєдаючи и(х) м(л)тє(и) абы взгладо(м) самоє справєдливо(с)ти то и(м) поступи(ли) и ѡ(т)да(ли) (Острог, 1602 *ПИ* № 25); И за́ра(з) пото(м) приво́да(т), жє́ єсть вла́снє Сн҇о́вски(м): хота(ж) мо́вѧтъ, нє исхо́ди(т) з҆ Сн҇а, єдна(к) нє єстъ чюж(д)ъ или ѡ(т)да́лєнъ ѡ(т) Сн҇а (Київ, бл. 1619 *Аз. В.*101); Истинно: Правди́вє, вла́снє (1627 *ЛБ* 50); протестуючый... на коммиссию... за универсаломъ его королъ. милости... одъезджаючы, оную, яко южъ власне малжонъку свою... в дому... бурмистра... зоставилъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 615).

2. Правильно, дослівно: шата́юсѧ, хє́л҆плюсѧ, шє(м)рȣ, дрижȣ, шȣ(м)лю, и ты(ж) я́къ лє(в) ричȣ, та(к) з грє́ц҆ко(г) власнє выкладаєтсѧ (1596 *ЛЗ* 89); тыми словы даєт) знати и(ж) сѧ сє(к)ты што по нашєму вла(с)нє зборы нєвѣ(р)ны(х) вєльми ро(з)множили (XVI ст. *КАЗ* 618, на полях); Я кгрико(р) абрамови(ч)... позвы албо вла(с)нє ма(н)даты ѡдинъ сє(и)мовы(и) а дрȣги(и) задво(р)ны(и) ѡба(д)ва с по(д)писомъ рȣки ная(с)нє(и)шо(г) пн҇а ко(р) его м(л)... в руки ѡ(д)да(л) (Київ, 1620 *ЦДІАЛ* 181, 2, 3166, 1); Ма́ютъ тє(ж) и носѧ(т) шкаплѣрики, по(д) ѡдѣнѧ(м) вє́рхни(м), ȣтка́ныє з во(л)ны, которыє ґрє́ковє свои(м) язы́ко(м), анаво́лїасъ зовȣтъ, мы по(д)каса́н҆є(м), або вла́снє парама́но(м) назва́ти мо́жємо (серед. XVII ст. *Кас.* 6).

II. *част.* (*підсилювальна*) (*вживається для виділення особи, предмета або обставин часу, способу дії тощо*) саме, якраз: а гдѣбы была того потрєба, тогды властнє сами ѡчєвистє прєд каждым мѣстцом и станом сознати хочєм, иж ѡн єст таким, як єсмо єго в листє ѡзнаймили (Вільна, 1546 *AS* IV, 451); Што такъ вла(с)нє, а нє иначє(и), правдивє быти зознаваю (Володимир, 1618 ТУшкарєвски(и) ѡ(т) вишнєвца... далъ до бра(т)ско(и) скри(н)ки... 50 (Львів, 1620 *ЛСБ* 1049, 1 зв.); Взгля́до(м) нако-нє́цъ Црк҇ви и Монастыра само́гѡ, кото́рый Кїѡтомъ є(ст) вла́снє Пр(с)то́и Бц҇и, томȣ, жє Возомъ и ȣправи́тєлє(м) былъ, кто того нє ви́ди(т) (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 33); вночи... ста(л)сє крикъ гала(с) вла(с)нє ȣдарєно на рыдванъ (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); вла(с)нє та(к) оувѧда́є(т) чл҇кь я(к) трава (1645 *УЄ* № 32, 82); ѡзна(и)мує(м)... мє(ш)чаномъ максимовъски(м)... абы(с)тє... вшєлякую пови(н)но(ст) и по(с)лушє(н)ство... ѡ(т)цо(м) нико(л)ски(м) ѡ(д)давали кдыжъ оны вла(с)нє до тых маєт)но(с)тє(и) налєжа(т) которыє надано ѡ(д) право(с)лавъны(х) про(д)ковъ наши(х) иначє(й) абы(с)тє нє чинили (Чигирин, 1650 *Гр. Хм. М.* 293, 1, 309).

III. *спол.* (*порівняльний*) (*зв'язує члени речення*) подібно як, ніби, немов: **Ѡ** здорови Твоєй Милости радбых слышал кождого часȣ, которого Твоєй Милости вѣрнє сприѧли, як властнє самъ собѣ (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); гонятся и один одного для власти сану и позысканья имѣний и перебѣгают и упережают, власнѣ як конские заводницы для закладу (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191); Пото(м) сутъ люде котори(и) едну ногȣ маю(т), тыи бѣгаютъ вла(с)не як птахъ лѣтае (серед. XVII ст. *Луц.* 532).

Див. ще **ВЛАСНО.**

ВЛАСНИЙ *див.* **ВЛАСНЫЙ.**

ВЛАСНО I. *присл.* Особисто: Ва́м҆ або́вѣ(м) вла́сно и ва́шим чє́стным҆ оучитєлє(м) догажа́ючи, Набожє́нства Пра́вило понѣкоим҆ скороти́вши, а ба́рзѡ потрє́бными и ла́твыми Наȣками и розмышлѧ(н)ми ѡбѧсни́вши, Титȣло(м) за(с) Анѳологїа... албо зобра́нієм҆ квѣткѡв҆, ѡтитȣлова́вши... до рȣкъ ва́шихъ подаю (Київ, 1636 *МІКСВ* 317).

II. *част.* (*підсилювальна*) (*вживається для виділення предмета або обставини мети*) саме, якраз: А єщє мови(т) папу(ж)ка ми винєнъ кга(л)бино(в) добры(х) 500 за волы бо мови(т) я хочу збудовати

вла(с)но и(з) свои(х) бука(т) правдивы(х) (*Ясси*, 1627 *ЛСБ* 499, 1 зв.); А просило(м) господарѧ ѡ ѡ(т)писъ ли(с)тȣ и мовило(м) я(м) тȣ(и) нє маючи потрєбы Алє вла(с)но по тоє(м) посланы(и) в ты(м) пошоло(м) до локгофєта просячи єго и (в)казȣючи жє господа(р) са(м) каза(л) приєхати (Там же, 1).

Див. ще **ВЛАСНЕ.**

ВЛАСНОСТЬ, ВЛАСНОСТЪ, ВЛАСТНОСТЬ, ВЪЛАСНОСТЬ *ж. (стч.* vlasnost, *стп.* własność) **1.** *(те, що перебуває у повному розпорядженні, володінні кого-небудь)* власність, маєтність: А маєть ѡн тот замокъ... держати // со всим правомъ и панствомъ и со всєю властностю (Берестя, 1508 ***AS*** III, 56-57); сєло Каплиносов... с пȣстовщинами... и зъ слȣжбами... и ранством и властностю мает // держано быти (Вільна, 1514 ***AS*** III, 108-109); Коли бы хто чужоє имє(н)є в опєцє або въ заставє дє(р)жалъ а были бы якиє кри(в)ды сȣсєдьскиє або до(л)ги... таковы(и) ко(ж)ды(и) єстли бы нє бы(л) на своє(и) вла(ст)ности ѡсєлы(и)... в нєдоста(т)ку заплаты на само(м) ѡ(т)цȣ маєть быти ѡ(т)пра(в)лєно (1566 *ВЛС* 70); а к тому... властности своей мела двесте копъ литовское личбы грошей, ...а чотыри возники сѣрые (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 135); Я авкгуштыновая... маючи волно(ст) во(д)лє права и ȣфалы со(и)му бєрєстє(и)ского... вчинєноє и ȣфалєноє и имє(н)є вла(с)ностию своєю ... дарую (Київ, 1575 *ЦДІАЛ* 181, 2, 278, 16); ѡни взя(в)ши своє прє(ч) ȣступити пови(н)ни су(т), абы властно(ст) всякая монастырю цѣло была захована въ всє(м) (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); ивань косцєви(ц)-ки(и)... явнє зозна(л) и(ж) добра своє... южь собѣ па(н)ства власности албо пожи(т)ковь с прє(д)рєчоного фо(л)ва(р)ку нє заховуючи... с ты(м) всѣмь право(м)... славному андрєєви... да(л) дарова(л) (Белз, 1596 *Юр.* 16 зв.); Та́къжє и до́мъ бȣдȣючі́й, а́лбо зе́млю ѡ́рȣчі́й, пєрвѣй з҄ своє́й вла́сности выдає́тъ нєма́лѡ в҄ надѣю пришлого прихо́дȣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 238); панъ Янъ Трємъбицъки(и)... // ѡфєруючи(с) ѡ вла(с)но(ст) ты(х) доб(р) и кгрунътовъ... и противко к(р) єго м(л) Стєфанови Сватопє(л)кови Чє(т)вє(р)тєнъскому... пи(л)нє и повторє протєстовалъсє (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 252-253); Длѧ того гды кото́рого при(и)мȣю(т), та(к) єго збираю(т) и ѡголѧю(т) зо всєи єго да(в)нои вла(с)ности (серед. XVII ст. *Кас.* 34 зв.); *У порівн.:* має(т)... то все на пожито(к) сво(и) яко вла(с)но(ст) свою ѡборочати (Житомир, 1584 *АЖМУ* 152);

перен. (про духовні цінності) багатство: Чємȣжъ ба́рзѣй нє на́мъ Че́сть та́ѧ тєпе́ръ слȣжитъ, Котры(м) вла́сность правди́вых҄ Наȣкъ пе́рвѣй плȣжи(т) (Київ, 1632 *Євх.* 294).

2. Властивість, сутність, істотна риса: мл(с)ти тои вѣдаючи бы́ти вла́сность, жє єсть лю́дскаѧ жє ничи(м)сѧ нє бри́дитъ, жє всємȣ ла́цно вѣритъ, жє всєго́ сѧ сподѣваѐтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 91); Алє до вла́сности ре́чи, то єстъ до м҃лтвы зно́вȣ вєр҄нѣм҄сѧ (Дермань, 1604 *Охт.* 12); сл҃нцє,... чт҃ыры ди́вны ма́єтъ в собѣ власности (поч. XVII ст. *Проп. р.* 263 зв.); Вызнаваетъ тежь въ персонѣ Хрыстовой ...натуру Бозскую зо всими власностями Бозскими, и натуру человѣческую зо всими власностями человѣческими (Вільна, 1608 *Гарм.* 180); Сво́йство: Вла́сно(ст), своа́цтво, присвоє́нїє, оусвоє́нїє, власти́вость, нє ѡ(т)далє́нная, то єсть сво́йство, що ма́єтъ кто осо́бно самъ (1627 *ЛБ* 112); По́ста вла́сность єстъ здоро́віє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 148); Кото́раѧ то Б҃гоблага́тєл҄наѧ Кни́га, ѡ(т) Дѣйства своє́гѡ и вла́сности пѡ ґре́цкȣ назва́на єстъ Лєітȣргіа́ріонъ Пѡ Словє́н҄скȣ // зась Слȣжє́бникъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3 зв.-4); З҄ тро́хъ вла́сностєй Лилі́и хлѣбъ тєлє́сный, бє́рєтъ свою похва́лȣ, Пе́ршаѧ, єсли єстъ бѣлый, а́лбѡ чи́стый, Вто́раѧ єсли рȣм́аный, а́лбѡ допе́клый, Тре́таѧ вла́сно(ст) єсли смакови́тый вдѧ́чный запа́хъ вы́даючі́й (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

3. Автентичність, правдивість: с чєтвєртого листу помєнєнаго владыки, до тоєєжъ особы, з҄ володимєра, дн҃ѧ кг҃, авгȣста. ҂афч҃є, писано(г), власность сло(в) выписана (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 20).

Див. ще **ВЛАСТИЗНА, ВЛОСНОСТЬ.**

ВЛАСНЫЙ, ВЛАСНИЙ, ВЛАСНІЙ, ВЛАСТНЫЙ, ВЛАСТЪНЫЙ, ВЛАСЪНЫЙ, УЛАСНЫЙ *прикм. (стч.* vlastni, *стп.* własny) **1.** *(який належить кому-небудь)* власний: Записалъ есми... игумену Пустинскому... отчизныи свои властныи не похожіи люди на имя: отамана Василя Гридковича,... а Отрохима Семеновича (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); надто єщє тєжъ записала ємȣ подворє своє в

мєстє нашоⷨ Виленском..., которое ωна... за свои властныи пєнѧзи кꙋпила (Краків, 1538 *AS* IV, 113); хто ꙋ своємъ домꙋ властномъ ши(н)кꙋєть мєдомъ и пивомъ тотъ даєть .г҃. копы... грш(и) (1552 *ОЛЗ* 179); Панъ адамъ янови(ч) Га(и)ко... спусти(л) рєкою Буго(м)... на шкутє своє(и)... жита своєго вла(ст)ного ꙋрожаю... бочо(к) т҃л (Берестя, 1583 *Митн. кн.* 68); А при томъ... рачитє вм҃ та(м) ꙋ сєбє по(с)тави(т) скри(н)ку сокровє(н)ноє хранилищє моє власноє которꙋю ѧ посылаю сыномъ моимъ ивано(м) (Київ, [1592] *ЛСБ* 1035, 36); Я рабъ бж҃и(и) тишко... ω(т)писую дво(р) сво(и) вла(с)ни(и) в Чи(г)ринє (Чигирин, 1600 *ПИ* № 37); та(м) жє дє(и) в то(и) ча(с)... всѣ збожа вла(с)ныє пн҃а по(д)коморо(г) и по(д)даны(х) єго м(л) ωбу(д)ву(х) сє(л)... ωзимыє и ярыє... побрано (Вінниця, 1603 *ЛНБ* 5, II 4050, 103 зв.); кнѧжáта тéмностїй, по прєстꙋплéньи зáповѣди, оусѣли в҆ ср(д)цꙋ и в҆ смыслѣ, и в҆ тѣлѣ Адáмовомъ, я́къ на своéмъ влáсномъ столци (Вільна, 1627 *Дух. б.* 64); надáньє цр(с)коє бы́ло з влáсной маєтности єгω (серед. XVII ст. *Хрон.* 343); кгва(л)то(в)нє выдравъ... конє(и) сємъ, бахъмата строкатого власного протє(с)тующого (Житомир, 1650 *ДМВН* 193);

у знач. ім. с. р. **власноє** — власність: тежъ его милость и его наслѣдки моцни тое отдати и продати и къ церкви Божъей записати такъ, какъ то властное свое (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); яцко... повєди(л) и(ж) ѧ дє(р)жу прусы слушнє яко своє власноє къ которому сєнюта ничого нє маєть (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 4); Нєзбóжный побóжности наꙋчáєтъ сѧ... драпѣжникъ и вы́рваноє, и своє влáсноє раздавáти (Київ, 1623 *МІКСВ* 76); коли хто прє(з) злы(и) оучи́нок҆ оузѧ́лъ комꙋ што єго влáсноє єстъ мáєть ω(т)дáти є́мꙋ вцáлє (Львів, 1645 *О тайн.* 106).

2. *(особистий)* власний: На ро(с)каза(н)є єго мл(с)ти вла(с)ноє хочємо ту(и) цєркви госпо(д)ни накладо(м) наши(м) сътвори(ти) ωбразы и завѣсы и врата и сосуды и ωдєжи свєщє(н)ничє(с)кии (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); к тому выпис врадꙋ Лꙋцкого, поволанѧ властного нєбожчиковского (Вільна, 1565 *AS* VI, 276); поєхала(м)... была... для потрє(б) свои(х) вла(с)ны(х) и для ω(т)проважє(н)я рєчє(и) рухомы(х) и листо(в) до двора житоми(р)ского (Житомир, 1583 *АЖМУ* 45); взя(л) ω(д) пн҃а фє(д)ка ...двадєсця зло(т) ли(ч)бы по(л)ско(и) на вла(с)ную потрєбу свою (Одрехова, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 3 зв.); и(з) бра(т)ства нашєго є(з)дили навєжати и(х) ωповєдаючи долє(г)ливо(с)ти своє ω(т) лѧхо(в) ω чо(м) кнѧ(з) єго мило(ст) ли(ст) сво(и) до єго кролє(в)скоє мило(с)ти написа(л) и по(д)нѧ(л)сѧ вє(с)по(л) и(з) сынами своими я(к) ω свою вла(с)нꙋю кри(в)дꙋ стоѧти (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.); А такъ бꙋдꙋчы мы пи(л)но потрєбни пн҃зє(и) на власныє... потрєбы нш҃ы продали єсмо... и постꙋпили єсмо тотъ до(м) нш҃ъ с плѧцомъ (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1); Повтóрє стáрайтєсѧ нєдостáтки влáсныи познавáти, гды(ж) найбáрзѣй и наичáстѣй тóє чл҃ка звóдитъ, гды собѣ чогώ за грѣхъ нє в҆мѣнѧ́єтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 910); Зара(з) по(з)на(л) цáрь жє то бы(л)... моу(ж) бж҃їй, длѧ тóго, жє... таковы(и) ꙋбю́ръ, са(м) єдéнъ Іліѧ мѣлъ вла(с)ны(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 2); **власноє (властноє) рукописаниє** — власноручний: И копею властного рукописаня того Иосифа знашли у коморе его (1582 *Посл. до лат.* 1141); и на свидецство того всего даю сес мой лист власного рукописания моего и под печатю моею (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 404); **власною рукою, рукою власною (властною), власными руками, руками власными (властными)** — власноручно, особисто: У того листу печать притисена (!) одна и подпись руки тыми словы Левъ Василевичъ Чижъ, власною рукою (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 14); записы нш҃и дѣловыє зобопо(л)ныє рꙋками нашими вла(ст)ными по(д)писаныє и запєчатованыє... ꙋтвє(р)жає(м) (Жорница, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112); Да(н) в чигиринє Богда(н) Хмє(л)ни(ц)ки(и) рукою власною (Чигирин, 1650 *Гр. Хм. М.*); **властными усты** — особисто: властными усты своими то вызнала, иж так ест, а не иначей (Володимир, 1575 *АрхЮЗР* 8/III, 289); **до рукъ властныхъ** — у власні руки, особисто: Славє(т)ны(м) паномъ мєщаномъ... сє(и) листъ на(ш) до рꙋкъ вла(ст)ны(х) має(т) бы(ти) да(н) (Сучава, 1605 *ЛСБ* 396, 2 зв.); **именемъ власнымъ** (чиїм) — від імені (кого): Я, съ повинности моеи христіанскои, помнечи теж волю предсевзятое славной памяти

милого малженка моего княжаты Михайла Вишневецкого, именем его власнымъ позволиламъ... фундовати монастырь за Лубнями (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 71); **подписъ власноє руки** *див.* **ПОДПИСЪ; рука власна** *див.* **РУКА**.

3. (*характерний для кого-, чого-небудь*) властивий: всє тоє важыло грывє(н) д҃і и ло(т) в҃ тоє всє при братия(х) назначє(н)ны(х) на то золо(т)никъ спусти(л) и пробу взяли абы тако(и) вла(с)но(и) пробы и крє(ст) зробивши ω(д)далъ (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49); Лвовъ мѣсто таки(х) собѣ про(д)кω(в) бы́ти знає(т): ω(т) Кнѧжа́ти Лва́ Имѧ и Гєрбъ вла́сны(и) маєтъ (Львів, 1642 *Час. На г. Лв.* тит. зв.); **власныє имена** *див.* **ИМЯ; прозвиска власныє** *див.* **ПРОЗВИСКО.**

4. *(справжній, правдивий, істинний)* власний: И з'єха́вшисѧ с҃тыи ω(т)ци то́лко ω(т) ωц҃а призна́ли в визна́ню вѣры, а ω(т) сн҃а нє смѣли над вла́сныи а я́сныи те́кстъ завѣтȣ но́вого придава́ти (1509-1633 *Остр. л.* 132); наємникъ который нє єсть влас'тнымь па(с)тырємь которого жь то нє є(ст) вла́стныи ωв'цѣ єс'ли бы оуви́дѣль вол'ка а ωнь идє(т) то и ωв'цѣ зоставив'ши оутѣкаєть а волк' ихь оухватоває(т) и роз'ганаєть ωв'цѣ (1556-1561 *ПЄ* 390); Тєды тєжъ ω(т)то(л) за спо(л)но(с)тю, и звичає(м) ро(з)маиты(х) языко(в) мовȣ свою змєнили, бо швєдовє и дȣ(н)щики вла(с)ныє иначє(и) мовя(т) нижъ нє(м)ци (1582 *Кр. Стр.* 47); Власнымъ потреба быти християниномъ, а не только же быся нимъ називати (Єгипет, 1602 *Діал.* 53); На обрѣза́ніє Госпо́днє. Хс҃ сѧ народи́вши, нш҃є всѣхъ збавє́ньє: Чл҃къ власный, а нє яко́є привидє́ньє (Львів, 1616 *Бер. В.* 86); Приходити пови(н)но было, знаючы Ка(ж)ды(и) ω своє(м) вла(с)но(м) святитєли до бг҃оспасаємого Мѣста Кієва (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.); Истин(н)ый: Правди́вый, вла́сны(и) (1627 *ЛБ* 50); Кни́ги што́ бы значи́ли, ла́твый до́мыслъ жє сȣдіѧ нє кни́жный и нє оучо́ный, вла́сный Осє́лъ Короно́ва́ный (Львів, 1646 *Ном.* 6); то́є зловѣріє минȣвши, пристȣпѡю до вла́снои правдиво́и вѣры с҃тои (Чернігів, 1646 *Перло* 11).

5. (*належний за спадковим правом*) власний, законний: Мают ωни и єго власныє наслєдки тыє *вышєй писаные люди..*, сєло Каплиносов... с пȣстовщинами... и зъ слȣжбами... и панством и власностю маєт//дєржано быти (Вільна, 1514 *AS* III, 108-109); И волєнъ єго мл(с)ть ω(т)дати продати... даровати и на цр҃квъ божию ω(т)писа(ти) и во всємъ во́лєнъ вчини(ти) яко властны(и) дѣдизни(и) панъ (Миляновичі, 1538 *Арх. Р.* фотокоп. 44); ивань косцєви(ц)ки(и)... дарова(л) часы вѣчыми прє(д)рєчоному а(н)дрєєви... и ма(л)жоньцє єго//и пото(м)ко(м) єго яко пра(в)дивы(м) власны(м) дѣдичо(м) прє(д)рєчоны(м) фо(л)варокъ дє(р)жати (Белз, 1596 *Юр.* 16 зв.-17); с тими жъ всѣми свои(ми) при(н)ципала(ми) и конпри(н)ципала(ми)..., вєхавъши в бо(р) тыхъ жє протє(с)туючихъ дєди(ч)ны(и) вла(с)ны(и) сєлєцъки(и) и добри(н)ски(и), гдє ω(д)но пчолы знашли... доще(н)ту знисчи(ли) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208);

(*поєднаний родинними зв'язками*) власний, свій, рідний: взѧл єсми собѣ за сына кнѧзѧ Илю... и томъ вчинилъ длѧ тоє причины, жєны и дєтєй своих властных нє маючи и на пєрєд нє маючи воли жоны мѣти (Луцьк, 1534 *AS* III, 471); Тєжъ ȣста(в)уємъ и(ж) по смє(р)ти ω(т)цо(в)... дети и(х)... ω(т) ω(т)чи(з)ны и матєри(з)ны нє маю(т) быти ω(т)далєны, алє и сами и(х) ща(д)ки вла(с)ныє кровныє и бли(з)киє правомъ природжоны(м) маюuть посєгати и ωдє(р)жати и тыє добра на пожитокъ сво(и) ωборочати вє(ч)ными часы (1566 *ВЛС* 80); самого пото(м) замордова́ли вла́сніи сн҃вє єго (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 6, на полях); дѣялося то в домȣ вла(с)ного зятя моєго на (и)мя Ивана (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); па(к) по(з)ваны(и)... прєрєчоного жида мо(р)дȣхана кро(м) жа(д)ноє причины... до вєзє(н)я з жоною єго вла(с)ною дє(х)ною взя(л) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148); Я Андрє(и) павловичъ... А я ωксиньѧ Андрєє(в)на жона єго и я сȣпрȣнъ Андрєєвичъ сы(н) и(х) власны(и)... со(з)наваємо сами на сєбє симъ нш҃ымъ доброво(л)нымъ... листомъ комȣ бы ω(д)но... ω томъ вєдати налєжало (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1); А при то́мъ Ѡ(т)цъ з' Нб҃а свєдитєлствȣєтъ, и́жъ то в' тѣлѣ лю(д)скωмъ сн҃ъ єгѡ́ вла́сны(и) стра(н)ствȣєт' (Чернігів, 1646 *Перло* 73 зв.); Тогды о́нъ всє имъ повѣдалъ пора́днє, ижь єгω вла́сныи бра́тьѧ прода́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 61 зв.);

у знач. ім. рідний, близький: И длѧ вєли́кои нє-

справедли́во́(с)ти... стръво́жени бꙋдꙋ(т) людє. та́къ ба́рзо, же́ и ме́жи сво́ими вла́сными нє на(и)дєсѧ и́скра любвє (Вільна, 1596 *З.Каз.* 38); мꙋкꙋ тєрпѣти сро́го бꙋдутъ: ...котрі́и тѣшатсѧ ѡ оупа́дкꙋ дрꙋги́хъ,... котрі́и попада́ю(т) на чꙋжо́є, вла́сны(х) ѡ(т)пада́ю(т) и тра́тѧ(т) (Львів, 1642 *Час. Слово* 276).

6. (*який безпосередньо стосується чого-небудь, має до нього пряме відношення*) власний: Ѡ што дає(м) во(л)но(ст) прєрєчоны(м) ѡсоба(м)... ѡ(т)стꙋпꙋючи вла(ст)ного повєтꙋ налє(ж)ного сꙋ(дꙋ) своєго по(з)вати на(с)... до якого ко(л)вє(к) повєтꙋ сꙋдꙋ ꙋря(дꙋ) и права... в которо(м) ко(л)вєкъ воєво(д)ствє (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34 зв.); А штожъ тутъ на то речете? Альбо яко то маете выгладити зъ своихъ же власныхъ правилъ и книгъ старыхъ Словенъскихъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 553); тєды мы... пн҃а ѡлєкъщыча... на власъноє воєводъство києвъскоє... //... ѡдослали(с)мо (Бородянка, 1638 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 1-1 зв.); приказує(м) абы(с)тє... на трибуналє голо(в)но(м)... на то(т) ча(с) кгды справы ко(н)сє(р)ва(т)ныє воєво(д)ствъ киє(в)ско(г)... и чє(р)ниго(в)ско(г)... по ѡ(д)сужє(н)ю вла(с)но(г) воєво(д)ства киє(в)ско(г) припадꙋ(т)... яко на року завито(м) стали (Київ, 1640 *ЦНБ* II 23271, 1).

7. (*конкретно означений*) визначений: тогды́ сѧ фрасꙋвали барзо жє нє выразили часꙋ власного и м(с)ца и дня на кото́ры(и) бы сѧ прє(д) князє(м) станови́ти (Дубно, 1596 *ЛСБ* 299, 1);

(*який має характерні, специфічні риси, оригінальний*) власний, особливий: тая унѣа нѣчого свого власного нѣ маетъ, але въ постатѣ чужой оказуется (бл. 1626 *Кир. Н.* 15); Свойстве́нный: Ѡсо́бный, вла́сный ѡ(т)дѣлный (1627 *ЛБ* 112).

8. *У знач. ім.* однодумець, одновірець: Вшакъ видимъ, яко ее прагнете: ижъ горей на своихъ (власныхъ) а нижъ на геретиковъ штурмуете, бо насъ ани до справы, // ани до розмовы зъ собою припустити не хочете! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1119-1121);

у знач. ім. підданий, підлеглий: Па́стыръ пєча́т҃ю назна́чєныхъ позна́єтъ, и збєрє́тъ ѡ(д) вси́хъ на́родовъ: го́лосꙋ абовѣмъ єго, вла́сныи єго слꙋхаютъ, и за ни́мъ хо́дѧ(т) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 112).

Див. ще **ВЛАСТИВЫЙ, ВЛОСНЫЙ.**

ВЛАСНѢ *див.* **ВЛАСНЕ.**

ВЛАСНѢЙ *присл. в. ст.* (*краще, у більшій мірі*) радше: В чомъ єди(н) с таковихъ оучи́тєлє(и)... подобносѧ на ва(с)... ро(з)гнѣва(л), кгды(ж) ва(с) ты(м) почти(л) што єму́ само́мꙋ власнѣй и слꙋшнѣй при(ч)тєно бы́ти мо(г)ло бы (Острог, 1587 *См. Кл.* 4 зв.); цє́сарѣ ѡныхъ ча́сѡ(в) были єдиновла(д)цами кост(є)лными, а слꙋшнѣй и вла́снѣй ни(ж)ли па́пєжовє кото́рыє в таки(х) спра́ва(х) бєзъ цє́сарѡвъ ничо́го спра́вити нє могли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 120); ты́є ра́ціи ѧ вла́снѣй лапа́чками и ѡшоука́ньємъ смѣлє назовоу, кото́рыє фꙋдамє́н҃тъ вѣры вывєрта́ютъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 24 зв.).

Пор. **ВЛАСНЕ.**

ВЛАСНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Відповідніший, кращий: Што сѧ тычєтъ сꙋдєй, и которыхъ власнѣйшіє быти могли, на(д) тыє которыє были (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 71 зв.); ко́лькомъ рєклъ, анѣчо́го на(д) то́тъ вы́ро(к) проро́чі́й власнѣйшого нє нашо́лє(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 120); А єстъ вла́сность присвойтшаѧ и власнѣйшаѧ сн҃ови родитисѧ. А ѡц҃ꙋ вла́сность єстъ нє роди́тисѧ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 267).

Пор. **ВЛАСНЫЙ.**

ВЛАСОВИНА *ж.* Ґатунок грубої тканини: Вꙋкокра́т҃: Власови́на, волоса́нка (1627 *ЛБ* 196).

ВЛАСОЖЕЛЕЦЪ *ч.* Сузір'я Плеяди: Власоже́лца, и Прохо́дню нарє(к) тꙋ, Іѡ(в) ѳ҃ (1627 *ЛБ* 195).

Див. ще **ВЛАСОЖЕЛИЩЕ.**

ВЛАСОЖЕЛИЩЕ *с.* Те саме, що **власожелецъ:** Власоже́лца, и Прохо́дню нарє(к) тꙋ, Іѡ(в) ѳ҃. Съ ꙋ(з) власоже́лищ҃ (1627 *ЛБ* 195).

ВЛАСОРАСТЪ *ч.* Назва рослини: callitrichon, власора[с](т) зєлиє (1642 *ЛС* 109).

ВЛАСТЕЛИНСКИЙ *прикм.* (*який стосується володаря*) володарний, верховноправительський: Игꙋмєнъ бра(т)нєє бєзчи(н)ноє бєзстр(с)тиє(м) ѡ(т)чєски(м) направова(л), такъ братия жєбы Игꙋмє(н)скомꙋ бєзсовѣ(т)номꙋ любоначалию забѣгали, ато жєбы чинили якъ Игꙋмєнъ нє яростию властєли(н)скою, алє дх҃омъ кротости (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 62).

Див. ще **ВЛАСТЕЛСКИЙ.**

ВЛАСТЕЛИНЪ ч.(*той, хто очолює державу, край і т.ін.*) володар, верховний правитель: ты(м) ѡбычає(м) таковы(и) властєли(н), кро(л), или кнѧ(з), сп(с)тисѧ мо́жє(т) // приложив'ши до доброго житїа соу(д) и пра́в'дꙋ (п. 1596 *Виш. Кн.* 240 зв.-241); Вєлмо́жѣ: Прєвы(ш)шїи властєли́ни(1627 *ЛБ* 14); heros, вє(л)можа, вла(с)тєли(н), и(с)полинъ (1642 *ЛС* 217);

(*той, хто має владу над кимсь*) володар, велитель, начальник: Нача́лникъ: ста́ршїй урѧ́дни(к), па́нъ, кнѧ́зь, втєє. властєли(н) (1627 *ЛБ* 72).

Див. ще **ВЛАСТЕЛЬ, ВЛАСТИТЕЛЬ.**

ВЛАСТЕЛСКИ *присл.* Те саме, що **властелско:** А ижъ Дхъ Стый призыває(т) на дѣло и вла́стєлски посыла́є(т), ...наполнѧєтъ, и съдє́ржитъ всѧ То явнє нє па́ры, анѣ дхнє́нїа розпрошє(н)ю по(д)лє́житъ (Київ, бл.1619 *Аз. В.* 58).

Див. ще **ВЛАСТИТЕЛСКО.**

ВЛАСТЕЛСКИЙ *прикм.* Те саме, що **властелинский:** на тое подобенство проповѣдь свою дофрасовал, иж Христос не имѣет мощи и силы властелское спасти кого без власти римского папы (1608-1609 *Виш. Зач.* 210); Тобѣ оумєрломꙋ мо́влю, нє и́ншꙋю тобѣ за твою дꙋшꙋ даю, а́лє вла́снꙋю твою, кото́раѧ з' тєбє вы́шла, дꙋшꙋ вла́стєлскою моє́ю си́лою тобѣ привєрта́ю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 575).

ВЛАСТЕЛСКО *присл.* Владно: Первѣй во всемъ любовъ и продковала, и сродковала, и кончала; а теперъ все ся//справуетъ властелско, росказовне (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 714-715); Видилемъ, же се все дѣяло не порядне, а властелско, не отъ епископовъ, але отъ поповъ (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 319); нє... моли́твою и про(з)бою, оумє́рлого сєго воскрєси́лъ Хс Г(с)дь, алє вла́стєл'ско, росказа́нїємъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 576).

Див. ще **ВЛАСТЕЛСКИ, ВЛАСТИТЕЛСКО.**

ВЛАСТЕЛСТВО *с.* Панування, зверхність, володарювання: Петръ апостолъ первымъ межи апостолами кладется не якъ монарха и удѣлного над апостолами властелства панъ, але якъ старшій надъ всѣхъ апостоловъ лѣты (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 530).

Див. ще **ВЛАСТИТЕЛСТВО.**

ВЛАСТЕЛСТВУЮЩИЙ *прикм.* (*який має владу*) владущий, панівний: мѣлъ... Агглъ... во всяки(х) частя(х) свѣта того, во всѣхъ нация(х) слꙋгъ много и ꙋря(д)никовъ вла(с)тєлствꙋющи(х) ба(р)зо много (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270).

ВЛАСТЕЛЬ *ч.* **1.** Те саме, що **властелинъ:** Петръ естъ удѣлнымъ властелемъ церкве (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 380); Господі́є: вла́стєлѣ, влады́ки, Пано́вє, вла́дарѣ, прєложє́ныи (1627 *ЛБ* 27);

(*про Бога*) володар: алє нєха(и) то(л)ко сєѧ жизни и(з)гнани будєтє... тог(д)а будєтє видѣти ца(р)ство вла(с)тєлѧ вѣка сєго, о(т) которого є(с)тє сѧ просла́вили (1598 *Виш. Кн.* 307 зв.).

2. Господар, хазяїн, пан: Позна́лъ, мо́витъ, Во́лъ вла́стєлѧ // своє́гѡ, и Осє́лъ ясли Па́на своє́гѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 296).

Див. ще **ВЛАСТИТЕЛЬ.**

ВЛАСТИВОСТЬ *ж.* Властивість, особливість: Сво́йство: Вла́сно(ст), своа́цтво, присвоє́нїє, оусвоє́нїє, власти́вость, нє ѡ(т)далє́ннаа, то єсть сво́йство, що ма́єтъ кто осо́бно са́мъ (1627 *ЛБ* 112).

ВЛАСТИВЫЙ *прикм.* **1.** (*який належить кому-небудь*) власний: А с комо(р) крамъныхъ зо въсихъ што сєдить на го(д) з властивы(х) своихъ по полъкопы (1552 *ОЛЗ* 178 зв.); Авраамъ Шимшичъ... явне вызналъ тымъ обычаемъ: Ижъ дей што есми, водле права прирожоного, властивое отчизны яко въ дому часть, такъ тежъ маетности... доходити правомъ у брата своего старшого... поискивати хотѣлъ (Луцьк, 1564 *РЕА* II, 40); єщє дє(и) на(д)то властивыє кгру(н)ты имєнє(и) мои(х) волости ковє(л)скоє чєрє(з) границы звєчистыє и помєри воло(ч)ныє мо(ц)но кгва(л)то(м) посєдають и в дє(р)жа(н)є приворочаю(т) (1566 *ЖКК* I, 2); Панъ Андрє(и)... тоє всє дєрєво мєни(л) быти выро(б)лєноє в лєсє своє(м) властиво(м) (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 68 зв.); Длѧ того або́вѣмъ и прихо́дъ Хвъ бы́лъ, жєбы и́хъ вы́гналъ, а сво́й власти́вый до́мъ и Црковь, то́ єстъ, члка принѧ́лъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 9); **властивая рука** — власноручно: А для лепшое твердости и я сам печат свою приложил, властивую руку свою подписал в сего моего листу (Луцьк, 1555 *АрхЮЗР* 8/VI, 50).

2. (*особистий*) власний: я... ва(м) жа(д)ны(м)

ѡбычає(м) ты(х) комагъ нє вє(р)ну, бо-(м) ихъ побра(л) на (в)ластивую по(т)рєбу єго кролєвское мл҃(сти) (Луцьк, 1564 *ТУ* 107).

3. Властивий, притаманний: єго ст҃аѧ мл(с)ть... по(д)нє(с)ши роуцѣ свои прє(д) ѡбли(ч)ность всѣ(х), властивою моцєю своєго бж(с)тва оустоупи(в)ши на ѡбла(к) шо(л) ω(т) ни(х) на нбо҃ яко прав(д)ивый цр҃ъ до свого цр(с)тва (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 76 зв.).

ВЛАСТИЗНА *ж.* (*стп.* **właścizna**) те саме, що **власность** у 3 знач.: И то еще Кромеръ... мовитъ: "король Казѣміръ Росскіи княжата, доброволне ся поддаючіи, и при властизнѣ ихъ, то естъ при вѣрѣ и набоженствѣ, заховалъ..." (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1027).

ВЛАСТИТЕЛСКО *присл.* Те саме, що **властелско:** вни(и)дє в цє(р)ковъ... и властитє(л)ско изє(ли) с прєстола а(н)тими(с) (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1).

Див. ще **ВЛАСТЕЛСКИ.**

ВЛАСТИТЕЛСТВО *с.* (*право і можливість розпоряджатися, керувати чим-небудь*) влада, володарювання, владарювання: Парафѣянє... Поважаючы собѣ лєкцє законъ божы(и) и властитєлство єписко(п)ства моєго... вдаю(т)сѧ в дѹховныи справы пастырства моєго до которого нє налєжа(т) (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); пото(м)... манасты(р) свт҃ого ѡнофрєя мо(ц)но кгва(л)то(м)... з моцы и властитє(л)ства єписко(п)ского ω(т)няли цр҃квь пѹсту ѹчинили (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); Гєдєѡ́нъ Боло́бан... ѡбєца́лъсѧ по(д) запрѣщє(н)ємъ нєпрощє́нымъ, заховывати проно́мѣя звє(р)хности властитє(л)ства митрополіи на́шєє (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143).

Див. ще **ВЛАСТЕЛСТВО.**

ВЛАСТИТЕЛЬ *ч.* (*той, хто очолює державу, церкву, край і т. ін.*) володар, верховний правитель: Кн҃зи и власти́тєли Сло́во Бж҃їє почтѣтє, Мл(д)нцовъ нєзлоби́вы(х) бє(з)бо(ж)нє нє гѹби́тє (Львів, 1591 *Просф.* 75); епископом посполите того называемо, который единой особой церкви єст самодержца и властитель (Львів, 1605-1606 *Перест.* 51); на́ши тєра(з) кнѧ́зи и власти́тєлѣ... маєт'ность... ро(з)точоу́ю(т)... на // косты́ръства,... збытьки, а слѹги хв҃ы нагїи ω(т) моро́зѹ помєръза́ютъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 100);

(*той, хто має владу над ким-, чим-небудь*) володар, велитель, начальник: в цр҃кви нє да́ж(д)ъ бє́сѣдѹ твори́ти, ни́жє прїємли прино́сы въ бж҃їй жєрто́вникъ ω(т) нєвѣ́рныхъ,... ω(т) граби́тєл', или власти́тєл' нємилосє́рдны(х) (Львів, 1642 *Жел. П.* 4 зв.); Зна́йжє чл҃вчє я́кω на(д) всѣми си́ми красωта́ми, и сла́дωстами, поста́вилъ тѧ Бг҃ъ твоѝ спра́вцєю, власти́тєлємъ и стѡрожє(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 5).

Див. ще **ВЛАСТЕЛИНЪ, ВЛАСТЕЛЬ.**

ВЛАСТИТЕЛЬНЫЙ *прикм.* Владний: Такъжє и рѹцѣ, знача́тъ си́лѹ справѹючѹю, и съдєржи́тєл'нѹю, и власти́тєл'нѹю всѣми (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 ненум.).

ВЛАСТНЕ *див.* **ВЛАСНЕ.**

ВЛАСТНОСТЬ *див.* **ВЛАСНОСТЬ.**

ВЛАСТНЫЙ *див.* **ВЛАСНЫЙ.**

ВЛАСТОЛЮБИЄ *с.* Владолюбство: ты же кой образ показоваеши стаду, яви ми его на свѣт, да вижду извѣстно, егда есть в гордости и тщеславии, и властолюбии (1588-1596 *Виш. Кн.* 139); Видиши ли, яко тот след правдивой церкви христовой — смирение и нищету духовную латынники еси утратили, радость, властолюбие, могущество и славу мирскую ухваляючи (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 180).

ВЛАСТОЛЮБНЫЙ *прикм.* Владолюбний: разсуждай добре, прочитателю, присмотри добре тое глубокое падение костела римского, которого во вѣки востати и воздвигнутися от того падежа гордостного и властолюбного не может (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 179).

ВЛАСТЬ, ВЛАСТЪ *ж.* (*цсл.* власть) **1.** (*право підпорядковувати своїй волі кого- або що-небудь*) влада: А сторони власти и бл҃гословє́ния попо́мъ ихъ Бра(т)скимъ ко хра́мѹ ѹспє́ния Б(д)ца ω(т) кого быти маєт(т). Мы в томъ єго м(с)ти єп(с)кпу Лво́вскомѹ и пото́мъ бѹдѹчимъ жа́дного ѹближє(н)я нє чи́нячи, то́лько вє́длѹгъ правиловъ ѡтьтєчєски(х) то захо́вѹємъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); дх҃ѡвныє тои тако́и нєограни́чєнои около вѣры вла́сти, якоу́ю имъ приписѹєтъ, привлаща́ти собѣ нє мѡгоу(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 66); Того дѣля Сатана

и сего остатнего вѣку, кончачи власть свою, през старшихъ,... мудрѣших преложоных церковъ пустошит внутрним непріятелем (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); Ты же, костеле латынский,... дедичем вѣчным (помпы, славы,... маестату и власти поземнаго начальства всемирного обладателя) именуешися (1608-1609 *Виш. Зач.* 229); приказуемъ тежъ и вспоминаемъ духовною властію честнымъ братіямъ инокомъ... монастыря Николского Пустынского... // ...абы з онымъ, яко з отлучонымъ, жадное сполечности и обцованя не мѣли (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 217-218); Въ тмѣ грѣха́ странствꙋющихъ, Мо́лимъ ва́съ Агглωвъ Госпω(д)ствꙋющихъ... Вы на слꙋжбꙋ Бг҃а Нб(с)ногω назна́ченіи... Вы на́ми властію своєю справꙋйтє, И то на́мъ нынѣ з ла́ски свой дарꙋйтє (Чернігів, 1646 *Перло* 40 зв.);

(*право розпоряджатися, керувати ким-, чим-небудь, виконувати що-небудь*) влада: видѣв'шє жє то народовє чоудовалисѧ и прославили бг҃а да́в'шаго власть таковую чл҃ко(м) (1556-1561 *ПЄ* 45 зв.); Нынѣшнємꙋ жє єпіскопꙋ Гєдєώнꙋ Боло́банꙋ и по нємъ бꙋ́дꙋчимъ єпіскопωмъ, ни єди́ноя вла́сти ни в чє́мъ ни повєлєніа, нижє благослові́нъства на томъ манастыри во всємъ да нє будєтъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); До того тежъ даемъ мы имъ власть, водлугъ порядку объщого жития, по сконченю игумена настоятеля, ни отколя инуду, кром с посродку себе... игумена обирати (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 95); А ижъ съ трудностью оттоль за зданьемъ сынодовымъ посланый быти хто можетъ, онъ теды нехай власть свою подаст мужамъ выбранымъ, которые бы працы подорожніе знести могли (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 135); з стороны заклада́ньѧ шкω(л) и сємина́рій грє́чєского и словє́нского язы́ка та́кжє абы имъ во́лно было дрꙋка́рни свои мѣти по(д) вла́стью митрополи́та и владыковъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 373 зв.); зоставати маєтъ власть подавання свесченниковъ до Пашовъского и Полꙋгановского церкви (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 609); Комꙋ єстъ да́на вла́сть шафова́ти так' вєликою та́йною. Ѡ(т)вѣтъ. Жа́дномꙋ свѣцкомꙋ чл҃кꙋ нє єстъ да́на, тылко сщ҃енникꙋ: кото́рый прє(з) рꙋкоположе́ніє ω(т) єп(с)па, пріимꙋєтъ тꙋю вла́сть за призыва(н)ємъ ст҃гω дх҃а (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 7); Вы за(с) сщ҃єнници и Дида́скаловє Шкωл'ныи ωнои набы́вши, абы́стє з' яко найбо(л)шєю пи́л'ностю, тꙋюжъ наꙋкꙋ прєподава́ли, собѣ в' дозо́ръ пωвѣро́нымъ, пова́жнє вла́стїю оура́дꙋ на́шєгω єп(с)пскогω прика́зꙋєм': по(д) кара́н'ємъ на нєпослꙋшныхъ и до́сыть пови́нности своєй нєчи́нѧчихъ, кано́ннымъ (Львів, 1646 *Зобр.* (передм.) 3); **безъ власти** (кого) — без волі, наказу (чийого): на тое подобенство проповѣдь свою дофрасовал, иж Христос не имѣет мощи и силы властелское спасти кого без власти римского папы (1608-1609 *Виш. Зач.* 210); **власти подлегати** (чиїй) — піддаватися чиїй владі: Про́тожъ яко намовивъ тыхъ ω(т)правова́ньѧ... ономꙋ и с подозрѣ́ными товаришми єго позволѧ́ти нє можємо і власти єго... на томъ сино́дѣ по(д)лѣга́ти нє хочємо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 13); **до власти доити** — дійти до влади, здобути владу: Если же и в поганских началствах и властех зверхних церкви христовой будучи, однако порядочно тако до християнского началства и власти дошел, законы, описаными апостольскими преданьми, в таиньствѣ обычаими свою повинность священическое власти цѣло и неотмѣнно сохранил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 179); **по власти** (кого от кого) — за владою, з волі, наказу (чийого): которые по власти воздушного князя тмы вѣка сего жити призволяют, щасливыми быти мают(1608-1609 *Виш. Зач.* 225);

(*змога та бажання виконати що-небудь*) воля, сила: Згрѣши́лъ єси оумо́лкни: лацнωсѧ тобѣ з' грѣхо́мъ спроти́вить, в' твоє́й то вла́сти (серед. XVII ст. *Хрон.*11).

2. (*панування над ким-, чим-небудь*) влада: Тогда много бо́жїє оупразни́сѧ идольскїѧ лє́сти, Нн҃ѣжє сла́витсѧ бж(с)тво єдіноѧ вла́сти (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Види(ш)ли я(к) тѧ то(т) ми(р)скій цр҃ъ любовїю власти свѣта сєго нако(р)милъ,... і отрꙋ(л) (1599 *Виш. Кн.* 220 зв.); той слѣд не от Христа и апостольские науки, латынниче, во свой костел,... призвал еси, але явно всякому, здоровѣ имѣющему, яко от зверхнего мирского и поганского прагненья власти, достоинства, славы и чести свецкое тая хвороба гордое власти от духов лукавых поднебес-

ных в твоем костеле лживом ся ушрубовала (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 177);

(*провідна роль кого-чого небудь*) зверхність, влада: Ключъ цр҃(с)тва нєбєсного и нашєє христиа(н)скоє дх҃овноє власти нєрєшимы(и) оузелъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 9). Послалисмы ω(т) бра(т)ства нáшего на то(и) нарєчє́ны(и)... соборъ... пана дими(т)рїа деώми́довича красовского... а їωа(н)на козмича рогатинца... давши и(м) зȣпо(л)нȣю мо(ц) абы во всємъ цєрковномъ прєдании восто(ч)ныа... цє(р)квє крѣпко и нєподви(ж)но стоа(ти) нѣ в чємъ нє ω(т)лȣчаючиса по(с)лȣшє(н)ства и власти... патриа(р)ха (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1); Што(ж) за пожито(к) с тоє влáсти пасты(р)скоє ко(!) а ра(б) нєво(л)ни(к), и вáзєнь вѣчны(и) грѣхови є҃(ст) єсми (1599-1600 *Виш. Кн.* 209); длатóгωм҄ тȣю ω(т)мѣнȣ нє нєприли́чнȣ и нєнєпристóйнȣ влáсти моє́й Архїєрє́йской бы́ти сȣди́лъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 317); Нє рєвнȣ́й, ωсващє́нный Читє́льникȣ, лȣкавнȣющимъ, ни зави́ди тáйнω прєкословáщимъ и съпротивлáющимса Архїєрє́иской влáсти нáшой (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6);

(*схильність нав'язувати свою волю*) владність: истинно, яко в Лядской земли папы римскаго титулы, и вавилонская музыка,... в прелесть латынскую мало не всѣх выкрало, тако и овде — власть, безецность, роскош тѣла, угодное житие безбожных и невѣрных турков миролюбную мысль до себѣ притягает (1608-1609 *Виш.Зач.* 219).

3. (*уряд*) влада: противлаа(с) власти, бж҃ию вєлєнию противлає(т)са (Львів, 1591 *ЛСБ* 174); ω Пилáтє... старѣ́йшино Ри́мскωи влáсти, молю́ та, дáй ми Тѣло Іс҃а прáвє(д)ника (Чернігів, 1646 *Перло* 92);

(*духовні і світські органи влади, її представники*) влада: а коли боудоу(т) вась приводити на сборища и власти и владычєства [прєдь оурады и соудїи] нє трощѣтєса (1556-1561 *ПЄ* 273 зв.); Поп, который бы собѣ цєрков купил от мирскоє власти и дєдицтвом на свои потомки собє привлащал, знєволяючи цєрьков и люди, такового пана... нє мает єго єпископ совєрьшати, ани на люди силою накидати (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); гєдєω(н) болоба(н)... шко(л)нȣю наȣкȣ ро(зо)гна(л), дяковъ ω(т) мѣста вла(ст)ю свѣцкою повыганя(л) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1); Проси(м) тєды всѣхъ Посполи́тє дх҃овны(х) и Княжа(ц)ки(х), Па(н)ски(х) і Свѣ(ц)ки(х) вла(с)тєй... ω ми́лостивоє и ла(с)кавоє Бачєня и вспоможє́ня на такъ я(с)ныє и всѣ(х) ва(с) Посполитыє Потрєбы (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); Началство: Пáнство, кнáзство, старши(н)ство, владычєство, вла(ст) (1627 *ЛБ* 72);

(*про небесні сили*) всемогутність, всевладність: слоужать ємоу ст҃ии анг҃ли. и арханг҃лы. силы власти (1489 *Чет.* 209 зв.); Чи нє бо(л)шє(и) же бȣдє(т) соро(м) на всєлє(н)ско(м) позóрищи, прє(д) тмы тмами агг҃лъ // архагг҃лъ, нача(л), влáстїй, Пр(с)тлъ, гс҃твїй, си(л), Хєрȣви(м) и Сєрафи(м) (1598 *Виш. Кн.* 276-276 зв.); Дє́вать єстъ хóрω(в) агг҃л҄ских҄: Пр(с)тóли, Хєрȣви́ми, Сєрафи́ми, Начáла, Влáсти, Си́лы, Гд҃(с)твїа, Архáгг҃ли, и агг҃лы (Львів, 1646 *Зобр.* 6 зв.); Дрȣгȣю ни́жєй, я́кω Влáсти, Начáла, и Си́лы посади́ла, абы́ я́кω сєрє́днаа, чєрє(з) пє́ршȣю... тȣюжъ свѣтлость мȣдрости... ω(т) нєй брáла и трє́тєй подавáла (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 922); **власть темная, власти темныє** — нечиста сила, злі духи: Ни один святитель нигде на вселенъной не съгласуєтся твоєй власти темной (к. XVI ст. *Укр. п.* 77); рώзки пальмóвыи звѣтазства знáкъ, которїи побѣди́ли дїáвола, и силы єго, и влáсти тє́мныа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.).

4. Сила, міць, могутність: прєвѣчнȣю бж(с)твєнȣю власть и си́лȣ бє(з) бачєна и стрáхȣ зъ Ха҃ дєрєтъ да на своєго пáпȣ кладєть (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.); И иро(д) ȣбива(л) младє(н)цов х(ст)а ра(ди) и вза(л) конє(ц) сво(и) я(к) и(н)шиє божиє проти(в)ници которыє вла(ст)ь па(н)ства своєго цє(р)кви божи(и) противилиса (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); Христос бог, избавитель нашь, борячи высоко возносивый помысл сынов Зеведеовых,... абы не пролгали чести, власти и славы свѣта сего поганским мудрованием и прагнѣньем,... помысл таковый... осудил (1608-1609 *Виш. Зач.* 227); Ты всєси́лною влáстїю твóєгω Бж(с)тва, Сътвори́лъ єсы Чи́ны Агг҃лскогω множєствá (Чернігів, 1646 *Перло* 70 зв.).

5. Власність, володіння: нє є(ст) пр(о)ркь бєзь // оучтивости єд҄но въ власти своєй и в родинѣ

своєй. и в҆ домоу своємь (1556-1561 *ПЄ* 146 зв.-147); а та(к) одна́къ того пра́гнȣчи, оумѣємоса своє́ю па́дью мѣрыти, оу к(р) єго м(л) власть скваплѝвє нє врива́ємоса (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 79); пан Тимофєи волєн єст... ты́м двором, пляцом и всєю тоєю маєтностю яко своєю властю вєдлуг воли... и уподобаня своєго шафовати и диспоновати (Київ, 1625 *ПІФ* 148).

ВЛАСЫ *мн.* (*цсл.* власы) **1.** Волосся: моучитєль ...повєлѣ(л) стȣю варвароу инємши за власы волочити по городȣ (1489 *Чет.* 87); Марїа магдалє́на... //...власы отира́ла і цєлова́ла (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 34 зв.-35); бра́тъ мой бѣлъ и кра́сєнъ, вла́сы єгѡ широ́кы и чє(р)ны яко вро́нъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 235 зв.); Флавїа́нъ: Рȣсы(и) вла́сы (1627 *ЛБ* 239).

2. Шерсть тварин: И бы(л) Іѡа(н) ѡблєчє(н) вла́сы вє(л)блюжими (Острог, 1596 *Кл. Остр.* 220).

Див. ще **ВЛОСЪ, ВОЛОСЪ.**

ВЛАСАНИКЪ *ч.* Той, хто носить волосяницю: Трїхи́нъ: Власани́къ (1627 *ЛБ* 237).

ВЛАСЯНИЦЯ, ВЛАСАНИЦА, ВЛАСАНИЦЯ *ж.*(*одяг з грубої саморобної вовняної або волосяної тканини)* волосяниця: сємиѡнъ... прєбы(с) имѣя на собѣ // власаницю двѣ лѣтє (1489 *Чет.* 2-2 зв.); Вмѣсто власяни́ци царскіи поръфиры, одѣяніє их, яже вышей мѣры, Многими дворя́ны домы их съдержать (к. XVI ст. *Укр. п.* 83); лȣчшє жєла(лъ) єси ходити в҆ шовковой ѡдє(ж)ди, нѣжєли во в҆ласяницѣ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 275); што коли ȣслышалъ цр҇ь єзєкїа роздєрлъ шаты свои и ѡболоклъ сє во власаницȣ, и вшолъ до домȣ г(с)днєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 345).

Див. ще **ВЛОСЕНИЦА.**

ВЛАСАНЫЙ, ВЛАСАНЪ *прикм.* (*виготовлений з шерсті тварин*) волосяний: сємиѡнъ... ѡболоклъса // в ризȣ власаноу (1489 *Чет.* 2-2 зв.); оувидѣли єго старим повивша(с) южємъ власанымъ оужасащася (Там же, 3 зв.); Сакка ма́хїа: Мѣхъ вла́са(н) (1627 *ЛБ* 230).

Див. ще **ВЛОСАНЫЙ, ВОЛОСАНЫЙ.**

ВЛАЦНИТИСЯ *дієсл. док.* (*стп.* łacnić się) (від чого) уладнати, полагодити (що): вє(д)жє то всє што сє до на(с) ѡ(т) вшє(и) мл(ст)и писало на доб-ро(и) бачности то бȣдє(м) мѣти а вла(ц)нившися ѡ(т) потрєбъ здєшни(х)... и вси(х) справъ дȣховны(х) волю быти має(м) (Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123).

ВЛАЧИТИ *дієсл. недок.* **1.** Повзти: Гадъ прєпоа́саный бȣдє вла́чити пєрєд҆ ни́мъ, а онь прєпоа́саный бу́дє поза́дь (серед. XVII ст. *Хрон.* 76 зв.).

2. *Перен.* (кого в що) Втягувати (у що): А ти сама смѣєшъ зо мною влачити ї в поєдинокъ (XVI ст. *Сл. о см.* 334).

Див. ще **ВЛЕЧИ, ВОЛОЧИ, ВОЛОЧИВАТИ, ВОЛОЧИТИ.**

ВЛЕВАТИ *див.* **ВЛИВАТИ.**

ВЛЕВО *див.* **ВЛѢВО.**

ВЛЕГЦЕ *присл.* (*стп.* wletce) легко, злегка. ◇ **влегце собѣ покладати** *див.* **ПОКЛАДАТИ; мати влегце** *див.* **МАТИ.**

ВЛЕЗТИ *див.* **ВЛѢЗТИ.**

ВЛЕКНУТИСЯ *див.* **УЛЕКНУТИСЯ.**

ВЛЕКОМЫЙ *прикм.* Пійманий: На... злыи языки не пристоитъ быти нѣмыми, ани въ ономъ найдоватися присловю: нєцвичоный, яко рыбы влекомы, молчатъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 318).

ВЛЕПИТИ *див.* **ВЛѢПИТИ.**

ВЛЕСТИ *див.* **ВЛѢЗТИ.**

ВЛЕЧИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) (*вести силоміць*) тягнути, волокти: самого Христа, пана их, за шію на суд влекут (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Влєкȣ, traho (*Уж.* 1643, 35);

(кого в що) вести, тягнути (за собою): Убо церковь восточная, мати наша,... //... множество много народы со собою в погибель вѣчную влечет (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185-186). Всю́дȣ за нє́ю бы́стрѡ тєкȣтъ, И въ слѣдъ сєбє лȣка́вый влєкȣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 21).

2. *Перен.* (до чого, на що, у що) Притягати, заманювати: За чем за лѣтами оная грубость поганская и прироженьє влекучеє на марность того свѣта так поразило, же потомкове оных побожных благочестивых самодержцовъ... роздѣлилися (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); да подвигнѣм же ся, ни единого щадяше, иже божию милость к сему влекаше (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 246); traho, влєку, ваблю, ко(с)ню (1642 *ЛС* 400).

Див. ще **ВЛАЧИТИ, ВОЛОЧИ, ВОЛОЧИВАТИ, ВОЛО̑ЧИТИ.**

ВЛЕЧИСЯ *дієсл. недок.* **1.** Волоктися: Плѣжєтъ: Ползе́тъ, прєсмыка́єтсѧ, влєче́тсѧ (1627 *ЛБ* 83).

2. (к чому) (*відчувати потяг до чогось*) тягнутися (до чого): свойственное к своє́му духу влечется и прилепляет (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189).

ВЛИВАТИ, ВЛЕВАТИ, ВЪЛИВАТИ, УЛИВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (у що) Вливати, наливати, лити: вливаю(т) вина нового в мѣхы вє(т)хы (1556-1561 *ПЄ* 46 зв.); Новоє // бо вино во мѣхы новыє вливаю(т) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 5 зв.-6); кро́въ Па́нскаа з' ке́лиха в' оу́ста... вли́вана (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 223); Истѹка́ю: вылива́ю, ѹлива́ю (1627 *ЛБ* 51); Вино бовѣмъ мо́витъ но́воє, в' бо́чки но́выи влива́ютъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 344).

2. (що на кого) Заповідати, відписувати, передавати (кому-небудь маєток, право на що): малжонка моя... тую суму, от мене ей описаную, не мает она ни на кого вливати и оное отдаляти (Ковель, 1559 *АрхЮЗР* 8/III, 37); мы вси тоє право прирожоноє ма(л)жоно(к) наши(х) на свояка нашє(г)... вливає(м) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 33); тоє своє въсє вєно и суму и доживо(т)є моє... на єго мл(ст) самого... и на пото(м)ки єго... въливаю и вє(ч)нє... дарую (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 33); то всє на прєрєчоно(г)... п҃на лаврина пєсочинъского... дєти... и наслєдки єго... ты(м) доброво(л)ны(м) записо(м) н҃ши(м) вливає(м)... на вє(ч)но(ст) (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34); Я Дианна з Козирад... //... три тисечи золотых полскихъ... на... пана малжонка моего вливаю (Луцьк, 1610 *АрхЮЗР* 8/III, 529-530); права вшелякие мне, о той друкарни служачие, на оних влеваю, а сам се зрекаю (Чорненський монастир, 1635 *ПККДА* I-1, 66).

3. *Перен.* (в кого, що в кого) Впоювати, передавати (кому що): тыє рѣчи знову вли́ваны в дѣти(н)ку маю(т) бы́ти (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 5 зв.); Єдны в дроу́гихъ влєва́ютъ цнотъ добро во́лность, кгды́жъ нє з натоу́ры алє с цвиче́нѧ го́дность (Острог, 1607 *Лѣк.* 183 зв.);

(що на що) переносити: Мисти́ріа, алболи Та́йны, сѹтъ видо́мыє зна́ки, и причи́ны инстрѹмєнта́лныє ла́ски б҃жои: або́вѣмъ прє(з) оныє нєвиди́мо на д҃шѹ на́шѹ, ласкѹ свою всємогѹ́чїй б҃гъ в'лива́єтъ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 1);

(що кому) передавати (певні почуття, навики): Повто́рє даєт' и́м' тѹю ла́скѹ, а́бы мл(с)ть д҃хо́внѹю ѡди́нъ кѹ дрѹго́мѹ захова́ли, кото́рѹю и́м' Г(с)дь Б҃гъ з' н҃ба Д҃хомъ ст҃ымъ влива́єтъ, и кото́рои мѣти сами з' сєбє нє могѹт' (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 927).

Див. ще **ВЛИТИ, ВЛЯТИ.**

ВЛИВАТИСЯ, ВЛИВАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (у що) Литися, вливатися: сталасѧ боурѧ вєликаа... и влъны сѧ вливали в лодю (1556-1561 *ПЄ* 142); волны сѧ в лодю в'ливали (Там же, 248); влъны сѧ в л(д)оуую вли́вали (XVI ст. *УЄ Літк.* 36).

2. (що на кого) Заповідатися, відписуватися (що кому): скарбы... статки, што ся колвекъ рѣчью рухомою назвати... можетъ, то иншимъ потомкамъ позосталымъ, на кого ся правомъ прирожонымъ, албо якимъ набытымъ вливати будетъ, волно усе побрати (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 289).

3. *Перен.* (що в кого, на що) Передаватися (що, кому): Кто хочє(т) вѣдати што́сѧ в которого з ни(х) влива́єтъ, нєхай сѧ парафѣѧновъ и(х) запытає(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 206 зв.); на ко́ждогѡ ѡкрєщє́нногѡ д҃шѹ влива́ютсѧ ѡ(д) Б҃тры найвы́шшыє добродѣтєли... вѣра, надѣѧ, и Любо́въ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 903).

Див. ще **ВЛИТИСЕ.**

ВЛИВКОВЫЙ, ВЛИВЪКОВЫЙ *прикм.* (*який виражає акт передачі маєтку, прав на що кому-небудь*) спадковий; заповітний. ◇ **вливковоє право** *див.* **ПРАВО[1]; вливковый записъ** *див.* **ЗАПИСЪ.**

ВЛИВОКЪ, УЛИВОКЪ *ч.* **1.** (*юридичне оформлення акту передачі кому-небудь майна або прав на що-небудь*) заповіт: Которая має(т)но(ст)... п҃нѹ А(н)дрєєви Нємиричови... правом вєчи(с)ты(м) и (в)ли(в)ко(м) сѹмы на ты(х) жє добра(х)... зо(с)тала и по смє(р)ти... п҃на А(н)дрєя... на сына є(г)... яко вла(ст)ного дєдича право(м) прирожоны(м) стала (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 16); прото потрєба намъ созна(н)я твоєго и ѹливку права и жоны твоєє прє(д) ѹрядомъ тутєшни(м) льво(в)скимъ (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8 зв.); я стєфа(н) ки(р)диєви(ч) джѹса з ляхова // ... записую(с)... ко(ж)дому таковому ѹ кого бы сє(с) мо(и) ли(ст)... ѡ(т) п҃нєє

крꙋше(л)ни(ц)коє... и пото(м)ко(в) єє м(л) за вливко(м) права а(л)бо н бє(з) вли(в)ку бы(л) на дє(н)... пє(в)ны(и)... монєтою доброю ω(т)дати и заплатити (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 30-30 зв.); мы рє(ч) ωсꙋжонꙋю до скꙋтъкꙋ... приводєчы... фєрованы(м) зарєквирова(н)є(м) стороны поводовоє... ω(т)ца ксє(н)дза станислава броно(в)ско(г)... яко вливокъ права до справы нижє(и) мєнованоє ω(д) вє(л)мо(ж)но(г)... пн҃а лꙋкаша жо(л)кє(в)ско(г)... которы(и) тєжъ ω(д) прєрєчоныхъ ма(л)жо(н)ки... пн҃а по(н)тко(в)ско(г) в то(и) жє справє права доста(л) и набы(л) бы(л) (Бородянка, 1638 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 1).

2. Документ, що засвідчує право на спадок: Ориина(л) запи́сꙋ дарови(з)ны пляцꙋ цє(р)ковного брацъствꙋ ω(д) єго м(л). князѧ юрїа Пꙋзы(н)ы,... тꙋтжє и дрꙋгїє вли(в)ки и записы и посе́сїє доложо́ны (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 254).

Див. ще **ВЛИТЄ.**

ВЛИЗТИ *див.* **ВЛѢЗТИ.**

ВЛИТЄ, ВЛИТЪЄ *с.* **1.** Влиття, наливання (чого-небудь кудись, у середину чогось): но́выи люди вѣрꙋючїи ємꙋ спра́вити пришо́лъ, я́къ но́выи мѣхи, пома́зꙋючи и́хъ своє́ю вла́сною по(з)на́ньѧ свѣтлост'ю длѧ в'ли(т)ѧ вина но́вогω (Вільна, 1627 *Дух. б.* 344).

2. (*юридичне оформлення акту передачі кому-небудь майна або прав на що-небудь*) заповіт: То па(к) кгдымъ я за тымъ влитъємъ права, и поданъє(м) мнє врадовы(м)... тыхъ имєнє(й) в споко(й)номъ дє(р)жанью и ꙋживанью былъ,... панъ... пєсочинъски(й)... зъ ꙋчастниками своими... пана станислава крыни(ц)кого яко дє(р)жавцу... до судꙋ //... позвали (Кременець, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 31-32).

Див. ще **ВЛИВОКЪ.**

Пор. **ВЛИТИ.**

ВЛИТИ, УЛИТИ *дієсл. док.* **1.** (що в що) Влити, налити: никола... взѧ(л) чашю што пьють с нєє водоу влилъ в ню водꙋ и масло (1489 *Чет.* 103); Нє ма́шъ ра́ны ни ст꙽ꙋпа, нє ма́шъ пꙋхлои ра́ны, нє ма́шъ гдє плѧ́стра приложи́ти, ни ωлѣ́йкꙋ вли́ти, а́лбо ωбвѧзати (Вільна, 1627 *Дух. б.* 287); Взѧ́лъ те́ды Мωисе́й полови́цꙋ кро́ви и вли́лъ в꙽ ча́шꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 101).

2. (що на кого) Заповісти, відписати, передати (кому-небудь маєток, право на що): пани Настасья ...вливши все прирожоное право свое на мене и потомковъ моихъ, въ тыхъ всихъ селахъ части доходити мне и потомкомъ моимъ записала (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 112); то сѧ тє(ж) будєть розумєти и бли(з)костя(х) спа(д)ку выслуга(х) и всяко(м) набытю во(д)лу(г) права кромя тыхъ которыє бє(з) пото(м)ко(в) бли(з)кихъ щадко(в) и наслє(д)ко(в) свои(х) зомру(т) и ни на кого права своєго прирожоного... нє (в)ливши ани записа(в)ши (1566 *ВЛС* 5); ωсобу яко чловєка значного позволили(х)мо Абы тоє право записо(м) было ꙋлито: ω(н)... право на на(с) бра(т)ство ꙋли(л) (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8); которое право мое, за жаданемъ его милости пана урожоного Михайла Кропивъницкого,... в трыбунале Любелскомъ, яко на вуя его рожоного, вечънымъ правомъ влил есми и себе отдалил (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 744).

3. (кого, що) (*виготовити литвом*) вилити, відлити: моисі́й мѣдѧного оужа оули́вши, и того жъ на кри́жъ по(д)нѣсши росказалъ. Кото́рого ко́лвєкъ оужъ вкꙋси́лъ нєха́й на оу́жа пилнє поглѧда́єтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 132); Жидѡ́вє... оули́ли собѣ те́лца, и хвали́ти поча́ли за Б҃а (Київ, бл. 1619 *О обр.* 6); Самый тєжъ столпы позлотишъ а оулієшъ на нихъ колца золотыи, през꙽ которыхъ бы дрꙋжки споєны столпы дєржали (серед. XVII ст. *Хрон.* 104).

4. *Перен.* (що в кого, в що) Впоїти, передати (кому що); влити: Г(с)дь вы́бавивши ω(д) не́приѧтєлѧ, оучини́лъ єго но́вымъ; и Дх҃омъ свои́мъ пома́за(в)ши, вино́ живота и но́вꙋю дх҃а наꙋкꙋ в꙽ нєго вли́лъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 344); а такъ сна(д)не ему тѣло о пятихъ днехъ ростеть емꙋ кожа. а в҃м дни(и) са(м) Г(с)дь б҃гъ влиетъ в тое тѣло душꙋ. идетъ ч҃лвкъ (серед. XVII ст. *Луц.* 544).

Див. ще **ВЛИВАТИ, ВЛЯТИ.**

ВЛИТИСЕ *дієсл. док.* (що на кому) Заповістися, відписатися, передатися (кому): другая [зарука] петнадцат тисячей копъ грошей на мне-ж, або на сыне моем князю Яхиме прийти и влитисе мусит (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 8/III, 292).

Див. ще **ВЛИВАТИСЯ.**

ВЛИТЪЄ *див.* **ВЛИТЄ.**

ВЛИЦА *див.* **УЛИЦА.**

ВЛОВИТИ *див.* **УЛОВИТИ.**

ВЛОВОКЪ *ч.* Риболовецька снасть: а панъ Кгесинский... и потомкове... рыбъ сѣтми..., вятерми, кошами... и не жадными // иншимы вловками ловити не мают (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 30-31).

ВЛОДАРСТВО *с.* Володарство: Якˇ бовѣмˇ Г(с)дь вˇзѧлъ на сєбє тѣло, зостáвивши всє влодáрство и дєржáвꙋ: Тáкъ хр(с)тїанє ѡболокáютˇ сѧ Дхомъ стымˇ, и заживáютˇ покоѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 241).

ВЛОДАРЪ *ч.* (*стп.* włodarz) **1.** Володар, велитель: Зˇдаєтˇ ми сѧ, жє влода(р) Нба, óнъ сѣдѣлъ вˇ оумѣ єгω, и прє(з) єгω язы́къ, слово Бжєє заборонѧ́ло жєбы нє зˇходи́лъ дóжчъ нá зємлю (Вільна, 1627 *Дух. б.* 383).

2. Пан, господар: мóви(т) бовѣмъ: Познáлъ вóлъ Влодара своє́го, и ѡсє́лъ ясли Г(с)да своє́го (Вільна, 1627 *Дух. б.* 321).

3. (*правитель воєводства*) володар, воєвода: просимъ, абы Ваша Милость в том тєпєрєшнєм часє нєбєзпєчном, яко бꙋдꙋчи на томъ воєводствє своєм влодарємъ.., рачил сєздє // зьєхати, длѧ ѡбороны часꙋ нєбєзпєчного (Вінниця, 1569 *AS* III, 232-324).

Див. ще **ВЛАДАРЪ.**

ВЛОЖЕНЄ, ВЛОЖЕНЪЄ, ВЛОЖЕНЬЄ, ВЛОЖѢНЬЄ, УЛОЖЕНЄ *с.* **1.** (*зверху*) покладення (чого на що): Възложєнїє: Взложѣньє, накладáньє, полицє́ньє, навє́рхъ чогó вложѣньє (1627 *ЛБ* 19); дáнъ бы́лъ ємꙋ дáръ оуздоровлє́ньѧ, жє нє тóлко бѣсы выганѧ(л), áлє и рꙋкáми и ногáми зˇвѧ́заныхъ, и тѧ́жкими хорóбами знѧ́тыхъ, прє(з) вложєньє рꙋкъ лѣчилъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 263);

(*всередину*) вкладення (чого у що): Трагодіа хс Пасхонъ въ Пятокъ Великїй, По вложеню Площеницѣ въ Гробъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 161);

(*у рідину*) занурення, вкинення: кáжє(т) Бгъ Мωисєєви, котóрїй зˇдꙋмѣлˇсѧ, дєрєво вˇ водꙋ гóркꙋю вки́нꙋти: а за вложє́нˇє(м) дє́рєва, соло(д)кою стала (Вільна, 1627 *Дух. б.* 372).

2. (*офіційне звернення*) подання: А... ω(т) по(з)ваны(х)... ни(х)то сє нє ω(т)зывалъ и справы тоє арє(ш)товатъ нє хотєли, ани вєдомости ω собє жа(д)ноє нє дали,... за чимъ... я, комо(р)никъ, взы(с)ку с присужєнємъ а(к)торату... з учинєнємъ и вложєнъємъ протє(с)тацыи... взда(л) (Горошки, 1643 *ДМВН* 233).

3. Сприяння, підтримка, допомога, посередництво: до... ω(т)ца єпкпа прємыского... ω то... писа(л), и за вложєнє(м) ины(х) зацны(х) ωсо(б) которы(х) та(м) въ єдно(и) ли(ч)бє по(д) ча(с) погрєбꙋ... ω(т)ца владыки сподѣвалосє быти нє мало (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1); бра(т) мо(и) зо (м)ною ся половицю ты(х) всѣ(х) рꙋхомы(х) доб(р) по братє(р)ску за ꙋложє(н)є(м) и(х) м(л) пно(в) а приятєлє(и) крєвны(х) нши(х) подєли(л) (Жорница, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 115 зв.).

4. (чого) Виявлення, вираження: А к томꙋ в... ωдѣню єги́пє(т)ски(х) Іноко(в) соу(т) нѣкоторїє рє́чи, нє та(к) налєжáчїи до ꙋжи́ткꙋ тѣла,... я́ко бóлє(и) до оуложє́нѧ и формованя ωбы́чаєє(в), абы та(к) простота и нєви́нˇно(ст)... в по(з)вѣрховно(м) кштáлтѣ ωдѣнѧ была захо́вáна (серед. XVII ст. *Кас. В.*).

5. (*про людське тіло*) будова, статура: Нє могꙋтъ всѣ єдноста(и)ны(х) пóсто(в) захова́ти... длѧ тóго и(ж) пóсты нє зави́сли на мóцности ꙋмыслꙋ... // та(к)жє и спóсобъ нє є(д)нáки(и), вє(д)лꙋгъ нєрóвности оуложє́ня тѣлъ, лѣтъ,... ко(м)плє́кˇси(и) и стáнꙋ (серед. XVII ст. *Кас.* 64-64 зв.).

Див. ще **ВЗЛОЖѢНЬЄ, ВОЗЛОЖЕНЄ.**

Пор. **ВЛОЖИТИ.**

ВЛОЖЕНЄСЕ, ВЛОЖЕНЄСЯ, ВЛОЖЕНЬЄСЯ *с.* (у що, до чого) Втручання (для підтримки, допомоги): па(н) пєсочи(н)ски(и)... хотє(л) мя ω тоє нєвыпо(л)нєниє сєдє(н)я... до гєтмана притягнути ω(д)ножъ за (в)ложє(н)ємъ ся в то пано(в) приятє(л) єго мл(с)ть того на ω(н) часъ занєхалъ ты(м) способо(м) жємъ я скоро зъєха(в)ши с тоє послуги тоє сєдє(н)є и пєрєпрошє(н)є... выпольнити мѣлъ (Кунів, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 94); Тоє по мысли своєй все Терлецкїй справивши, за вложеньемся въ то Рагозы митрополиты, Григорка о збитье и отнятье листовъ патріаршихъ, и жебы того не голосилъ, двомасты чирвоныхъ золотыхъ поедналъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1062); пан Бучаиский... оного взявъши до замку, до вязєнъя приватъного отъдал, и там дни килка у вязєнъю тримал, аж залєдво, за вложєнєм сє в то людєи

инъших, оного з вязєнъя выпустил (Луцьк, 1625 *ПІФ* 146); Тєды помєнєны(и) Ды(к)сонъ за вложєнъємъ сє в то товары(ст)ва и(х) купє(ц)кого помєнєного Яна Фє(и)фа, нє маючи єму чи(м) на то(т) ча(с) заплатити, до тєпєрєшънєго я(р)марьку Володимє(р)ского упроси(л) (Володимир, 1631 *ТУ* 295).

ВЛОЖЕНЫЙ *прикм.* Вкладений: А понєва(ж) нѣма(ш) причи́ны и потре́бы дла кото́рои бы ты́и слова́ на то́м' мѣстцѹ быти могли: тєды яснаа рєчъ ижъ нє ω(д)мѣна, алє ω(д) нєдоѹковъ и ωвых тєпе́рєшних Лво́вскихъ Ко(р)ре́кторωв, албо ра́чей Коррѹпторωвъ, в'ложе́ногω єро́рѹ попра́ва (Київ, 1639 *МІКСВ* 218).

ВЛОЖИТИ, ВЛОЖИТЇ, ВЛОЖИТЬ, ВЛОЖІТИ, ВЛОЖЇТЇ, ВЛОЖЫТИ, ВЛУЖИТИ, ВЪЛОЖИТИ, ВЪЛОЖЫТИ, УЛОЖИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що) (*помістити кого-, що-небудь у середину чого-небудь; вкласти або засунути що куди-небудь*) укласти, покласти, вложити: никола… вложилъ палєцъ свои во вста двци (1489 *Чет.* 102 зв.); въ тую скрыню… Житка тотъ мой адамашокъ вложила (Краків, 1518 *РЕА* I, 93); тогды иωсифъ коупиль полот'на и снав'ши єго ωбвиль полотномь, и вложиль // єго в' гробь (1556-1561 *ПЄ* 195 зв.-196); тые пенѣзи… въ скриню вложивши,… росказаломъ ее поставити въ церкви манастыра (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 26); але́ іс гоно́рци. фо(р)тєлємъ того ѹжи(л), роспоро(л) собѣ скороу по(д) ко́лѣно(м), в'ложи́(л) та(м) кар'т'коу… гдѣ то са гнѣтъ загоило (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 92); Ѡтєцъ Ва(р)сонарє(и) ка(р)ткѹ написа(в)ши в то(т) ли(ст) што(м) я до ва(с) писала вложы(л) (Верба, 1607 *ЛСБ* 400, 1); И кгды вложи́ли тотъ кр(с)тъ на кото́ромъ бы(л) распа(т) живода́вєцъ на́шъ Хс, ωжи́ла ме́ртваа дѣви́ца (Київ, бл. 1619 *О обр.* 61); и рєклъ г(с)дь єщє. Вложи рѹкѹ твою в па́зѹхѹ твою (серед. XVII ст. *Хрон.* 82); нєха́й одинъ на дрѹго́гω смо́трить ωборотившы тва́ри на скри́ню, до кото́рое вло́жишъ свѣдѣцство кото́рое да́мъ тобѣ (Там же, 320 зв.); тєло забитого… стрыя своєго въ труну вложоноє прєзє(н)това(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201);

(чого) (*сипкі речовини*) насипати: А о́нъ ре́клъ: Принєси́тє мнѣ сѹди́нѹ но́вѹю, а вложи́тє в не́й со́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 320 зв.);

(*увіткнути гострий предмет у середину, вглиб чого-небудь*) встромити, всунути: прывєли насъ до пня ωгорєлого ѹ которомъ мєнили быти ω(т) прє(д)ковъ ихъ з давны(х) часовъ мєла быти вложєна в тотъ пєнь мотыка и зарощєна (1546 *ОГ* 17); Я то есть древо вложили есть, крестъ и копіе, въ тѣло его (1580 *Спис.* 1); а іу(с) рѣ(к)… пєтрє вложи мѣчъ твои в но(ж)на (XVI ст. *УЄ* № 29519, 243); Тогды ре́клъ до не́го іс, вложи ко́рдъ твой до похвї́й (поч. XVII ст. *Проп. р.* 91 зв.);

(*встромити у рідину*) занурити, всунути: онокро́та(л), пта(х) подо́бный кшта(л)то(м) ле́бєдєви, кътóрій пысо(к) оуложи(в)ши в' во́дѹ гѹкає(т) якъ ocє́лъ (1596 *ЛЗ* 64);

перен. (у що) наповнити (чим): вза(л) бгъ, з ѻного свѣта пръвобы́тно(г): сєдмѹю ча́сть свѣтлости, и́ вложи́въ въ слнцє, и лѹноу (Почаїв, 1618 *Зерц.* 12 зв.); дша же невиди́маа… дѹновє́нїємъ бжїимъ в тѣло вло́жєна (Там же, 19 зв.).

2. (що на кого, що на що) Одягти, надіти, наложити, насадити: Тог'ды воины гємонови… вѣнєцъ тръновый, вложили на главоу єго (1556-1561 *ПЄ* 118 зв.); алєкса(н)дръ… ѹздѹ в'ложи(л)… гри́вѹ чєса́ль (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 70 зв.); оуплєтши вѣнєцъ тєрновый, казалъ вложити на головѹ (поч. XVII ст. *Пчела* 36 зв.); я на твою прєстѹю гла́вѹ вложи́лє(м) корѹнѹ ѿстрогω Тє́рнїа, и зра́нилємъ бєз ми́лости (Чернігів, 1646 *Перло* 99 зв.); *Образно*: цръ… вѣн'цы… вѣчнои ра́дости в'ложи́въ на главѹ ихъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.); ωболо́клємъ тєбє ωдѣнємъ и манє́ли вложи́лємъ ти на́ рѹки, а ла́нцѹхъ на ши́ю, и се́рги в' оуши твои (Вільна, 1627 *Дух. б.* 126); **корону на голову вложити** — коронувати: мѣй в почти́вости… ма́ткѹ твою цркову, кото́раа… с христо(м) вє(д)лѹг' бга прєз' мєнє коро́нѹ на головѹ твою вложи́ла (Острог, 1614 Тест. 136); **узду поста на себе вложити** — почати постити, вдатися до посту: я зась розѹм'ѣю … жєбысмо… // роско́шныхъ потра́въ ω(т)стѹпѹючи и понєхива́ючи якъ ко́ни розѹзданыи, пре́з' скѹпый… обро́къ, и оуздѹ по́ста… на се́бе вложи́лы (Київ, 1627 *Тр.* 132-133); **яремъ вложити**, **ярмо вложити** (на кого) — взяти в неволю, накинути

ярмо: тєпе́рь облє(г)чи нєво́лю злу́ю ѡ(т)ца твоє́го, и я́рє(м) той та(ж)кїй, кото́рїй вложи́(л) на на(с) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); Явне то видимо, же отъ того часу, отъ которого Грекове ваши зъ костеломъ Римскимъ сполечность розервали, заразъ на ни́хъ Панъ Богъ тое проклятое ярмо вложилъ (1603 *Пит.* 30);

перен. (на кого що) уособити (когось): чл̑вкъ образъ бж̑їй на сєбє вложе́ный ма́єтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 4 зв.).

3. (що на кого) Доручити (кому що), покласти (що на кого): Видите ли, яко патриарха слушне и пристойне учинил, як на простых // вѣрных,.. православных христиан церков христову вложил (1598 *Виш. Кн.* 104-105); єгда то́є вложи́ли на нєго бра́тьа, абы шо(л) до самарїи, чомоу якъ старѣйшїй ихъ нє вымѣра(л)са с того, алє за́разо(м) // тамъ идє(т) я́къ послане́цъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 93 зв.-94).

4. (у що) Втягнути (у що), залучити (до чого): чєрє(з) нєго(ж) [посла] посылаємо ва(м) волы которыи абы є(с)тє ѡ(т)бывши и та(м) в роботу тои цє(р)кви вложили (Завадини, 1559 *ЛСБ* 28, 1); естли бы который зъ насъ на копу не пошолъ, тогды копа насъ у тую шкоду уложить (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 62); Пани Голубовая в при(н)ципа(л)ство є(ст) вложона(я) спо(л)нє з ма(л)жо(н)ко(м) свои(м) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2).

5. (що на кого, на що) Покласти, положити: привєли к нємоу глухого и нѣмого и просили є(г) абы на нєго вложиль роуку (1556-1561 *ПЄ* 155); оучєници... привєли ослицоу и осла и вложили на нє одєжды свои (Там же, 89 зв.); привєли ѡ(с)ля до єзуса и вложили на нєго шаты свои и начє(н)є (Хорошів, 1581 *Є. Нег.*48); с ты(х) причи(н) слушны(х) тєбє яко нєпослушника противника... ѡ(т) служьб божии(х) и всѣхъ спра(в) свщєнич(с)ки(х) ѡ(т)лучає(м)... абы єси нє смѣ(л) ани єпитрахе́ля на свою выю вложити (Львів, 1591 *ЛСБ* 164); на того [хлопца] го́лову вложи́вши руку, а другую на ср(д)цє, так͛ до́лго моли́лъса, по́ки ажъ оучинилъ жє на повѣтру зави́слъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* (Передм II), 7 зв); тии́ люде сутъ ѡбичаю такого ижъ гди ѡ(т)цъ ихъ состарѣе(т)ся албо мати... тогди оучинятъ за мѣ(с)томъ кострь дровъ и запаля(т) и ззовутъ приятеле(и) и учинятъ калацїю и вложатъ родичи на тии дрова и спаляютъ ихъ (серед. XVII ст. *Луц.* 532); **вложити камень** (на кого) — звалити тягар, завдати душевних страждань: оумори́ли в͛ пото́цѣ живот͛ мо(и), и вложи́ли на ме́нє ка́мє(н) та(ж)кїй жа́лю (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228).

6. (на кого) (*зобов'язати кого що-небудь зробити, за щось заплатити*) встановити, визначити: и приня(в)ши мєжи собою тую угоду, сами мєжи сєбє вложили закла(д) сто ко(п) г(р) лито(в)ски(х), абы тоє постановє(н)є мєжи и(х) мл̑(с)тями было тривало и ничи(м) нє нарушало (Івниця, 1582 *ККПС* 81); бра(т) мо(и)... служи(л) єму [пану] три лѣта ѡ(н) нє то(л)ко абы єму за послуги єго заплатити мєлъ алє єщє вложи(л) на нєго копъ двана(д)ца(т) за починє(н)є (Володимир, 1588 *ЖКК* I, 300); а сумы на нє(и) оуложоно пн̑ь и право зло(т) двѣстѣ зє (в)ши(т)коиѣ ролѣ (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 2, 23); и овшем на себе самого, потомковъ и сукцессоровъ своих, которые бы тот фунъдушъ нарушати мели, заклад тисечу золотых полских вложил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 263).

7. (що) Викласти (письмово), внести, помістити: а мы ти(ж)... розници и нєпрїязни, мєжи... єго мл(с)ти зємлѣми... и мєжи нашєи зємли молдавскои уложили єсми и угасили... с си(м) то наши(м) листѡ(м) на мирь и на покуи вѣчныи (Ясси, 1510 *Cost. DB* 469); годно есть, абы были [всякие речи цнотливые] явне всѣмъ посполите ознаймены и на писме вложоны, жебы то съ памети людское... не сходило (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 95); Котороє позволѣна и(х) право дєкрєто(м) свои(м) потвє(р)дило и закла(д), мєжи ними обома стронами уложыло (Одрехова, 1592 *ЦДІАЛ* 37, 6, 1 зв.); ѡ(д) которого дєкрєту умоцованы(и) позъваного, до трибуналу Апєлєвалъ... позъваная сторона... повєдила... яко в справє Про(с)то(и) кгды(ж) и такса // тыхъ мєнованыхъ подъданыхъ которыхъ яко живо нє машъ вложоно зачымъ в тако(и) справє, форуму до зємъства нє до кгроду право назъначило (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 140-140 зв.); оденъ з акторов... позваного... яко несталого и права непо-

слушного, в зыску апробации... правъ, на добра,... служачих с присуженъемъ тых же добръ поводовой стороне, з наказанъем реинтромиссии в шест недел под таксою, в позве вложоною... з допусченя нашего судового, з волнымъ однакъ тое справы арештом, до звыклое годины вздал был (Варшава, 1643 *ЧИОНЛ* XIV-3, 164).

8. (що в що і без додатка) Вписати, ввести: А так мы ѡбачивши розность и противность листов их, так єсмо розважали, жєбы ѡдна сторона къ якомꙋ нєбєзпєчєнствꙋ и шкодє нє пришла, гдѣбы таковаѧ розница ѡстростью права, а подлє сꙋдового бѣгꙋ мѣла быти вложєна и докончана (Неполоничі, 1531 *AS* III, 385); На(д)то єщє в тоє(ж) братство вложили собѣ колко артикуло(в) з вєликы(м) ꙋближєня(м) закону стг҃о (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); што са́ми ѡ собѣ напі́са́ли, в҄ попа́ртю во́лной єлє́кції к҄ єго м(л) пана ны́нѣшнєго, кото́раа тє(ж) до ко(н)стіті́ꙋції єст҄ вло́жєна (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 26); а пово(д) с права посполитого ꙋказа(л) жє и тыє дрꙋгиє ꙋчасники в позовъ вложоныє и знєсєнъємъ позву ничого то(и) акъции моє(и) проти(в) нєму дєрєкговать нє можєтъ (Кременець, 1600 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1860, 17); Просити Єго К(р) М(л), Абы И то намъ в Привилє(и) вложити росказа(л) (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1 зв.); С которы(х) ко(н)тровє(р)сы(и) и(х) Су(д) кгро(д)ски(и) виницки(и) добрє зрозꙋмєвши Понєва(ж) Поводовє нє (в)ложили в Позо(в) притомно(с)ти Панъско(и) для того ѡ(т) нєпорядного Позвꙋ Позваны(х) на то(т) ча(с) ѡ(т) тє(р)мину во(л)ны(х) чини(т) (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 73 зв.); ѡ то(м) жа(д)ноє змѣнки на сє(и)микꙋ в галичу нє было, гдє и по(с)ланныє ѡ(т) на(с) вє(с)по(л) с пананами(!) шлѧ(х)ти ꙋпросили... жє ꙋспокоєнѧ рєлѣи Грє(ц)коє в а(р)тикꙋ(л) абы вложили (Путятинці, 1636 *ЛСБ* 532).

9. (у що, на що) (*віддати щось на збереження або для використання, напр., гроші і т.ін.*) вкласти, віддати: помо(г)ли є(с)мо ва(м)... нє мы(с)лячи и нє шацуючи ничого напєрє(д) того ко(ш)ту накладо(в) которыи ѡ(т) на(с) ꙋложєны ꙋ туюсвєтую цє(р)ко(в) (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); на повѣтрьє соу́мꙋ пе́вноую вло́жєно єст҄ (Острог, 1607 *Лѣк.* 126).

вложити в клятву *див.* **КЛЯТВА; вложити въ сердце** *див.* **СЕРЦЕ; вложити покой** *див.* **ПОКОЙ; вложити цѣну** *див.* **ЦѢНА; въ небезпеченство вложити** *див.* **НЕБЕЗПЕЧЕНСТВО; въ сердце и разумъ вложити** *див.* **СЕРЦЕ; въ схованє сердца вложити** *див.* **СЕРЦЕ; вину вложити** *див.* **ВИНА; караня вложити** *див.* **КАРАНЄ; крывду вложити** *див.* **КРИВДА; надѣю вложити** *див.* **НАДѢЯ; помъсту вложити** *див.* **ПОМСТА; потваръ вложити** *див.* **ПОТВАРЪ; проклятство вложити** *див.* **ПРОКЛЯТСТВО; сонъ вложити** *див.* **СОНЪ; тваръ вложити** *див.* **ТВАРЪ; тяготу вложити** *див.* **ТЯГОТА; тягаръ вложити** *див.* **ТЯГАРЪ; умѣєтность вложити** *див.* **УМѢЄТНОСТЬ.**

Див. ще **ВЗЛОЖИТИ, ВОЗЛОЖИТИ.**

ВЛОЖИТИСЯ, ВЛОЖЫТИСЯ, ВЛОЖЫТИСѦ, ВЪЛОЖИТИСЕ, УЛОЖИТИСЯ *дієсл. док.* **1.** (в що) (*поміститися у середину чого-небудь*) вкластися: прє(д) ты(м) послалосѧ мꙋнѣмє(н)та до прокꙋроторіа до люблина прє(з) п(н) мигалѧ... в ли(ст) вложилосѧ 2 чы(р)воны(х) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 3).

2. (в що) Втрутитися, устрянути (в що): мы хотечи межи их милости вечный а суседский впокой вчинити, в тое есмося вложили и их мл. з обудву сторонъ у згоду привели (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 30); Ту(т) жє... были... хоружи(и) бра(с)ла(в)ски(и), па(н) Микола(и) Камє(н)ски(и), по(д)старости(и) жєтомє(р)ски(и), па(н) Я(н) Окгано(в)ски(и)... вложи(в)шисѧ в то до ѡбєю(х) сторо(н), абы и(х) м(л) бє(з) ѡбразы сумнє(н)ѧ зъ собою сѧ ѡ то(т) кгру(нт)... погодили, помє(р)ковали кгру(н)ты, успокоили (Житомирщина, 1584 *ККПС* 59); ꙋживъши въ тымъ людє(и) зацъныхъ... абы сє въ то вложили... є(д)нали за тотъ єксцє(с) попє(л)нєны(и) пана Барановъско(г) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 57 зв.);

(до чого) приєднатися, долучитися: прошу, абысь в.м. хутливе до того се вложыти и за то всею силою и моцью взяти (Вільна, 1599 *Ант.* 581).

3. (до кого) Звернутися: Тогды оныє послове вложилися прзбою до короля о то (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41).

4. (*дійти згоди*) погодитися, договоритися: вм(с)

…в дєнь шє(ст)на(д)цатого фєвраля… коли ся пово(д) ѹложы(л) абы(сє) сторонє кубли(ц)кому ничого ѹ того судѹ твоєго нє (с)тало своимъ слугамъ… // ро(с)каза(л)… повода… заби(т) (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19-19 зв.).

5. (чим) (*закриваючись чимсь, захиститися*) прикритися: А я дей маючы чеканъ у рукахъ, уложилемъ ся дей чеканомъ, а в томъ укладаныю моемъ… слуга пана Филона Стрыбыля, шаблею у руку правую мене ранилъ (Київ, 1595 *АСД* VII, 60);

ухилитися (від чого), уникнути (чого): Котрымъ троу́дноса кто мо́жєтъ оборони́ти, Альбоса бстрой косѣ Смє́ртной оуложи́ти. Жа́днаа мѹ ре́чъ доча́снаа нє помо́жєтъ, Кгды(ж) на(д) всю мо́жно(ст) лю(д)скѹю бо́лшє Смє́р(т) мо́жє(т) (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 3).

ВЛОЖИТЇ *див.* **ВЛОЖИТИ.**

ВЛОЖИТЬ *див.* **ВЛОЖИТИ.**

ВЛОЖІТЇ *див.* **ВЛОЖИТИ.**

ВЛОЖЫТИ *див.* **ВЛОЖИТИ.**

ВЛОЖЫТИСА *див.* **ВЛОЖИТИСЯ.**

ВЛОЖѢНЬЄ *див.* **ВЛОЖЕНЄ.**

ВЛОКИ *мн.* ‹?›: Замокъ крєманє(ц)ки(и) мѹрованы(и) свирє(н) воротны(и) вєрхъ по влоки вроблєнъ (1552 *ОКр. З.* 145 зв.).

ВЛОМАТИСЕ *дієсл. док.* Те саме, що **вломитися**: вломавшисе до избы, самого пана Залеского збили, змордовали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 222).

ВЛОМИТИСЯ, ВЛОМИТИСА, ВЪЛОМИТИСЯ, УЛОМИТИСЕ, УЛОМИТИСЬ *дієсл. док.* (*насильно увійти, проникнути куди-небудь*) вломитися: хлопи по(д)даныє то(г) сєла из ы(н)шими мужиками и(н)ши(х) сєлъ в дво(р) са вломили (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 8); войско… а черни… вломившися до свѣтлицы, оныхъ паненъ и челядь бѣлую пошарпали (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 225); вє(р)хѹ мєнованыє ѡсобы… наше(д)ши на до(м) и мє(ш)ка(н)є моє… мєнє самого ѹломи(в)шисє мо(ц)но… скро(з) о(к)но в ы(з)бє с по(л)гакѹ… пострєлили (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 18 зв.); злодѣ(и) вломи(в)ши(с) до… мєшканя и покра(л) всє (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.); потомъ, до схованя оныхъ всее маетности ихъ кгвалтовне уломившись, до будованей, до моръ,… всю маетность ихъ побрали (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 380).

Див. ще **ВЛОМАТИСЕ.**

ВЛОСАТІ *прикм.* Те саме, що **волосатый:** влосаті capillaceus (I пол. XVII ст. *Сем.* 44).

ВЛОСЕНИЦА, ВЪЛОСЕНИЦЯ *ж.* Те саме, що **власяниця:** всѣ ша́ты кошто́вныє зкида́ли, ланцѹхы и пєрла дорогїє ки́дали, и жєбы чло́нкы вълосєницєю оумє(р)твали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 12); Та(к)жє до по(с)тѹ вшєлакоє оутрапє(н)є тєлєсноє стага́єтса во(з)дєржанїє, бдѣнїє, на зємли лєга́нїє, покло́ны, мєта́нїє, влосєни́ца и про(ч) (Львів, 1645 *О тайн.* 98).

ВЛОСНОСТЬ, ВЛОСТНОСТЪ, ВЛОСТНОСТЬ *ж.* (*стп.* włosność, włostność) **1.** Те саме, що **власность** у 1 знач.: продали за ѡсмдєсать копъ грошей тѹю влостность мою маршалкѹ господарскомѹ (Мирків, 1539 *AS* IV, 192); будѹчи а вєдлє права посполито(г) вло(с)ностью своєю шафова(л) во(д)лє по(л)ноє добро(и) во(ли) (Толпижин, 1577 *ЛНБ* 5, III 4044, 3); *У порівн.*: Маетъ жона моя милая тые вси речи мои рухомые по животе моемъ собе мети и… за симъ листомъ моимъ тымъ, яко влостностю своею, по воли своеи шафовати (Смиків, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 256).

2. Те саме, що **власность** у 2 знач.: Ино я нє з ымє(н)а манасты(р)ского алє з ымє(н)а моєго влосности своєє тую да(н) за вижо(м) вра(д)ничи(м) побра(л) (Київ, 1544 *ЦНБ* ДА /П-216, 38, 1).

ВЛОСНЫЙ, ВЛОСТНЫЙ, ВЛОСТЬНЫЙ *прикм.* (*стп.* włosny) **1.** Те саме, що **власный** у 1 знач.: я Иван… бил єсми чолом господарю моємѹ… абы Єго Милость рачил Ласкѹ… вдѣлати и тым влостным имѣнєм своим… мєнє, слѹгѹ своєго пожаловати (Острог, 1516 *AS* III, 138); кназь Костєнтин кѹпивши єго за влостныи пѣнєзи кназа Ильины на сєбє и на сына своєго… нє мѣл моцы ѡт сына своєго… того ѡтдавати (Краків, 1531 *AS* III, 382); маю …зятю моємѹ тѹю полтараста коп грошєй ѡтдати своими влосными грошми (Крупа, 1533 *AS* III, 412); Та(м)жє… на то(м) полю, жита ярого моєго вло(с)ного, дво(р)ного,.. кгвалто(м) пожа(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 58); кгды и(х) мл(с)ть сами похочу(т) маю(т) въєхати и ѹвєзати са во (и)мєньє моє

влостноє в повєтє луцкомъ лєжачоє (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4044, 146); чыгири(н)ски(и) нє маючы жа(д)ноє потравы... з ȣходȣ нашого вло(с)ного зошолъ и шкодъ нємало починилъ (Черкаси, 1604 *ЦДІАК* 221, 1, 47).

2. Те саме, що **власный** у 2 знач.: нєбо(ж)чи(к) кнѧ(з) алєкса(н)дро дмитрови(ч) бурє(м)ски(и) ку своє(и) вло(ст)но(и) потрєбє взѧ(л) и позычи(л) ȣ єго мл(с)ти... пнзє(и) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 83); **влосная рука** — власноручно: яком в сєм моєм тастамєнтє ѡписал, который єсми, в цѣлости розȣмȣ моєго справивши, сыгнєтом своим запєчатал и влостнȣю рȣкȣ свою подписал (Острог, 1539 *AS* IV, 209);

(*властивий тільки кому-, чому-небудь*) влàсний: зоставил дєй в том мєстєчкȣ дьака своєго... з сыкгнєтом.., на котором дєй влостный гєрбъ Єго Милости был (Київ, 1558 *AS* VII, 37).

3. Те саме, що **власный** у 5 знач.: законний: тот // истый Мицык мєнит сѧ быт боѧрином Кȣзминским, а я на нєго сѧ жалȣю, иж ѡн єст влостный ѡтчич кнѧзѧ, а пана моєго из тоє зємлєю, на которой ѡн сєдит (Кузьмин, 1544 *AS* IV, 414-415); мне, яко влосному плебану, которыемъ отъ славное... памяти короля,.. съ продковъ моихъ на тое упривильеваный есть, моцью и кгвалтомъ отняли и убозство лядское выгнали (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/I, 156).

4. Те саме, що **власный** у 4 знач.: єстлижєбы тых часов Пан Богъ рачил на мєнє пєрєпȣстити смєрть,... а по смєртибы (!) моєй мѣла [малжонка] породити сына, або дѣвкȣ, тогды то ѡповєдаю и объѧвлаю, иж то єстъ влостный плод мой (Острог, 1539 *AS* IV, 207); сєнюта нє вчини(в)ши тому досы(т) сѧгну(л) словы на єго влосны(и) рожа(и) къ которому ни приступу ани бли(з)кости нє маючи (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 6 зв.).

ВЛОСТНОСТЬ *див.* **ВЛОСНОСТЬ.**

ВЛОСТНЫЙ *див.* **ВЛОСНЫЙ.**

ВЛОСТЬ *ж.* (*стп.* włość) володіння: Tot że miel choroszeiu żenicu Juhu czesnuiu Popadycu Kotraia dila welikich swoich trudnosty Vtekła prucz do biesowey włosty (поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 1).

Див. ще **ВОЛОСТЬ.**

ВЛОСТЬНЫЙ *див.* **ВЛОСНЫЙ.**

ВЛОСЪ, ВЪЛОСЪ *ч.* (*стп.* włos) **1.** Те саме, що **волосъ** у 1 знач.: Уранила еси сердце мое, сестро моя милая невѣсто,... однымъ възглядненіемъ очію твоихъ а оудномъ влосу шіи твоеи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); вълосы голов ваших всѣ соут излічєны (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 74); Сиби(л)ла... хо(ди)ла в҆ барвѣ нбнóй... влóсы роспȣстивши (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 75 зв.); Євмєни́ды... є́ндзы пєкє(л)ныи в҆мѣсто влóсѡ(в) голо(в)ны(х) ȣжѣ мáю(т) (1627 *ЛБ* 202); Що Кролéвичъ Тєба(н)скїй злоты(м) влосо(м) спрáвилъ Тóжъ ты Фéбє Патрóном҆: бо(с) сѧ длѧ ни(х) вслáви(л) (Київ, 1632 *Євх.* 303).

2. Те саме, що **волосъ** у 2 знач.: іѡан҆нъ имѣлъ одѣнѧ своє ѡ(т) влосоувь вєл҆блюдовы(х) (1556-1561 *ПЄ* 26); И быль іѡан҆нь одѣань вълосами вєл҆боудовыми (Там же, 120 зв.).

Див. ще **ВЛАСЫ.**

ВЛОСАНЫЙ *прикм.* Те саме, що **волосаный:** Иванъ филиповичъ... мє(л)... //... дєкъ влосѧны(х) ·ī· (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 24-24 зв.); василє(и) ивановичъ... мєлъ... // дє(р)гъ влосѧны(х) кв (Там же, 28-28 зв.).

Див. ще **ВЛАСАНЫЙ.**

ВЛОХЪ *ч.* (*частіше мн.* **влохи, влохове, влоси**) **1.** Італієць: вєдлȣгъ повѣсти стары(х) люди(и), нѣкоторыє влохи опȣ(с)ти(в)ши зє(м)лю вло(с)кȣю до зє(м)лє(и) лито(в)ски(х) вошли (1582 *Кр. Стр.* 58 зв.); гомє(р) іафєтовъ снъ дрȣгїй, ѡ(т) котóрого идȣтъ нѣмцы... // ... іасцєна, ѡ(т) того идȣ(т) влóси (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 9 зв.-10); Але могутъ Влохове по собѣ знати, гды бы тамъ у себе... зъ виголеною потилицею обачили,... чловѣка духовного, которому вшелякая поважность // належитъ, бороду и усъ якобы на смѣхъ оголивши, ходити? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 793-794); Маргарі́та, є(л): Пéрла. Влóхъ, чє(х), Лѧ́хъ. Бісєръ, Хáрватъ (1627 *ЛБ* 221).

2. (*у мн.*) Італія: ми(р)та,.. дєрєво є́стъ вє в҆лóшє(х) котóрого ягоды ба(р)зо сма(ч)ны сȣтъ (1596 *ЛЗ* 58); за вєли́кою тéды нєвóлєю позвóлилъ цéсаръ, папа, и и́ншїє, събóрȣ бы́ти оу влóшєхъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 54); Жадєнъ бовѣмъ

нє єсть любъ вє Франции… любъ в гишпании любъ вє влошєхъ кȣпєцтвомъ сє в ты(х) помо(р)ски(х) мѣсца(х) бавячи(й) который бы ѡсми языковъ… // нє потрєбовалъ (к. XVI ст. *Розм.* 2-2 зв.); Утѣклъ пото(м) до вло(х) нємро(т),… взáвши сн͠а камєса с собою, заложилъ мѣстє(ч)ко хамéса…, гдє днє(с) ры(м) (поч. XVII ст. *Крон.* 11); Иный ты(ж) тоєи жъ сéкты… ѡбразоборца… повста(л), валєнти(н) Єнтúли(с), родо(м) з' вло(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 35).

3. Вл. н.: приходи(л) до мєнє… бу(р)мистръ воло(ди)мє(р)ски(и) ганиба(л) вло(х) просєчи ѡ во(з)ного до пана ба(р)тоша ви(т)ви(н)ско(г) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 47); Коморники: Игнатъ Семенюкъ, // Ярушъ Данило Влохъ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 205-206).

ВЛОЧИЛО *с.* Борона: осса, брона, влочило (1642 *ЛС* 288).

ВЛОЧИТИ *дієсл. недок.* Волочити, волокти, тягнути: влочȣ, traho (*Уж.* 1645, 67 зв.).

ВЛОЧКА *ж.* (*пол.* włoczka) (*вовняні нитки*) волічка: побра(но)... // влочки чотыры фунты за которую да(л) три золоты(х) (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155); Мошє(и) лазарови(ч) губа(р)… мє(л)… вло(ч)ки фу(нт) (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 50 зв.).

ВЛОЧНЯ, ВЛОЧНА *ж.* (*стп.* włócznia) (*різновид списа з довгим деревцем*) піка: Алє жóлнѣръ… влóчнєю… бóкъ моу скро(з) пропхноу́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 108); То єстъ жолнѣръ Пилáто(в) Хр͠ҍ ю́жъ оумéрломȣ влóчнєю бо(к) пробилъ // и зара(з) вы́шла крóвъ и водá (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 216-217); Лȣща: Влóчнѧ (1627 *ЛБ* 60); Цалуємо Бокъ скрозь влочнею пробитый (Львів, 1630 *Траг. п.* 172).

ВЛОШКА *ж.* Італійка: Влошка Itala (*Уж.* 1645, 21).

ВЛУДИТИ *дієсл. док.* (*стп.* włudzić) (в кого) ввести в оману, облудно вмовити, обдурити (кого): вúдимо жє, тó… панѡ́вє рúмѧнє в насъ оусúлнє влȣдúти хотѧ́тъ, боимѡ́сѧ абы по(д) заслóною того калєндара, на што úншого мѣры нє брано (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49 зв.); а прéто вóлѧ нáша и розоумéньє нашє в' насъ в'продъ лѣкáръства потрєбоу́єтъ, тóжъ самы́й грѣхъ, котóрый я́ко напоча(т)коу залєцáньє(м)сѧ своймъ оумѣєт' хи́трє в' чоловѣка в'крáсти и влȣдúти, тáкъ на ѡста(т)коу нєзмѣрною бб҃азню грóзитъ и стрáши(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 4 зв.).

ВЛУЖИТИ *див.* **ВЛОЖИТИ.**

ВЛУСЪ *див.* **УЛУСЪ.**

ВЛУЧИТИ, УЛУЧИТИ *дієсл. док.* **1.** (чого) (*отримати*) зазнати: ѡного свѣта муки оубєжи(м) // а вѣчного добра оулоучимъ (1489 *Чет.* 218зв.-219); оу боудȣщємъ вєчныхъ благъ влȣчити сподобилисѧ (Там же, 342 зв.).

2. (що чим) Замінити: взѧла тєды Іавиль гвоздь намєтовый,… приложила гвоздь на скронь головы єгѡ и оударивши в нєгѡ молото(м) вбила в' мозгъ аж до зємли, который спаньє смєртью влучивши ȣсталъ и оумєрлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 175).

3. (*увійти*) потрапити: то(л)ко то, чи(м), и кáко, да сѧ сп͠сши, и кн͠зѧ тмы вѣка сєго да и(з)бѣгнєши, и в' пристáнищє споко(и)ноє и зати(ш)ноє хв͠о оулȣчиши (п. 1596 *Виш. Кн.* 246 зв.).

ВЛЪКЪ *див.* **ВОВКЪ.**

ВЛЪНА *див.* **ВОВНА.**

ВЛЪНЕНІЄ *див.* **ВОЛНЕНИЄ.**

ВЛЪХВЪ *див.* **ВОЛХВЪ.**

ВЛЪЧИЦА *див.* **ВОЛЧИЦА.**

ВЛЪШЕБНИКЪ *див.* **ВОЛШЕБНИКЪ.**

ВЛѢВО, ВЛЕВО, ВЪЛѢВО, УЛЕВО *присл.* Ліворуч, вліво, наліво: тогды с тое дороги Пузовское пошла другая до Городла на Матеевъ боръ влево до Пузова (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 252); мєщанє любє(ц)киє… зо(з)нали жє то(т) кгрȣ(н)тъ… ѡ(д) вєко(в) в таки(м) положєню лєжи(т), то єсть, идȣчи за сло(н)цємъ… взя(в)ши ѡ(д) рєчки бєлоуса кинȣ(в)ши(с) влєво в глȣбокиє зибра (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.); тым шляхом киковским у лево просто через дуброву до Круглого лѣсу (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 128); сыновє и пото(м)ковє ноєви ро(з)бѣглисє ро(з)но ѡ(д)ни влѣво, дрȣгиє вправо (1582 *Кр. Стр.* 23 зв.); Єсли вълѣво пóйдєшъ, я сє вдáмъ в'прáво (серед. XVII ст. *Хрон.* 22 зв.); **ани вправо ани влѣво** — ні вправо, ні вліво: Агг͠лъ бж͠и(и) пришé(д)ши на мѣстцє тѣсноє гдѣ ани впрáво ани влѣво нє могла оустȣпи́ть застȣпи́лъ єй (серед. XVII ст.

Хрон. 143).

ВЛѢВѢ, ВЪЛЕВЕ *присл.* Зліва: а ω(д) того забѹ́ко(в)ця идѹчи на схо(д) слнца тою рѣкою… чєрєзˀ дорогѹ ω(т) бѹзка… идѹчою а словѣ(ц) зоставѹючи влѣвѣ а манастырˀ вправѣ (Унів, 1581 *ЛСБ* 61); потомъ дорогою, пущаючи могилъ двє вълєвє, до долины и ру(д)ки, на которо(и) сутъ ставъки, дєрємєзєнъскиє мєнуючоє Кипячою (Київщина, 1639 *ККПС* 272).

ВЛѢЗТИ, ВЛЕЗТИ, ВЛЕСТИ, ВЛИЗТИ, УЛЕЗТИ, УЛѢЗТИ *дієсл. док.* **1.** (*проникнути куди-небудь, протиснутися*) влізти: Ѡколо замъкѹ на нєкоторыхъ мєстъцахъ дири по(д) стєнѹ што ко(т)ка або тє(ж) и пєсъ по(д) стєнѹ влезти можеть (1552 *ОЖЗ* 117 зв.); а (в)ночи тою дырєю вли(з)ши ѹ скры(н) за(м)ки пош(т)лѹпа(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 97); А ω(н) того часоу пошо(л) из двора // и влѣ(з) до єдинои ѧмы (XVI ст. *УЄ Трост.* 60-61); живо в зє(м)лю нє влєсти, на нбо тє(ж) нє полєтєти мѹси(т) мєжы лю(д)ми стра(н)ствовати (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2); Оу́подобѣ(м)сѧ ωной зˀміи м(д)рои кото́раа хо́щє(т) избы́ти, старо́й скѹ́ры изˀ се́бє тє́ды ба́рзо прє(з) тѣсныи роспа́лины оулѣзє и(ж) бы́сѧ из нє́и таѧ ста́раа скѹ́ра изнѣла (1645 *УЄ* № 32, 69);

перен. (в що) перевтілитися: дьяво(л)… влѣзъ оу злодѣиницоу змию, и нашо(л) жєноу (1489 *Чет.* 251);

(*забратися, проникнути куди-небудь*) влізти: ω(т)рєшимо за́мокъ да оувидимъ тать ли боудє(т) влѣзлъ или инъ хто вшо(л) бѹдє(т) (1489 *Чет.* 93 зв.); томѹ нєборакови вˀ м(с)цъ ра(з) трафи(т)сѧ напитисѧ…, што зна́йдє(т)…, а по на(сы)чєню засъ тръпи(т) в кєлію влѣ(з)ши // доколѧ сѧ ємѹ дрѹгій празникъ трафѹнъко(м) намѣри(т) (1596 *Виш. Кн.* 255-255 зв.); Они,... нєпристо(и)ны(м) а правє злодє(и)ски(м) ωбычає(м) влєзши до воза моєго,... розныє товары моє,... с того воза украли (Володимир, 1610 *ТУ* 247); протестансъ зъ инъшими законниками… серце у дзвону великого… здрадецько по злодейску влезши на великий дизгонор дому Божого… урезали и з мосъту въ Глушецъ речъку …въкинули (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 1/6, 797);

(в що) незаконно зайняти (що): змови(в)шыся в кгрѹ(нт) сєла бѹко(и)ми влє(з)ли ω што ся поводовє солєнитє(р) свє(т)ча(т) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 19);

(від чого) (*мати місце*) відбутися, статися: отступление от православной вѣры влѣзло (1608-1609 *Виш. Зач.* 228);

(в що) з'явитися, взятися (де): а ба́ба ω(д)кѹ́л бы вˀ Трє́бники влѣзла нє зна́ю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5).

2. (*хитрощами влаштуватися де-небудь, зайняти посаду і т. ін.*) влізти, пролізти: что є(ст) вни(и)дѹтъ; то є(ст) си́лою по́мощїю, хитростю,.. лихои(м)ство(м), влѣзѹтъ вдєрѹтьсѧ… кгва(л)то(м) вˀ нача(л)ство (1598 *Виш. Кн.* 292); нє по и(х) повєлєнію, алє злодѣ(и)ски и во(л)чєобра(з)но в цє(р)ковъ х(с)ву єстє влѣзли (Там же, 308); на (с)таны дховныє нє двє(р)ми алє дирою влѣзли (1598 *Розм. пап.* 56 зв.).

3. Потрапити, попасти: а такъ насъ до тоеижъ матни, въ которую самъ влезъ, супътелне вправити помышливаетъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 523); Кто(ж) тогды тоу́тъ ю(ж) нє ви́дитъ, жє на сє́имѣ корона́цїи к(р) стєфа́на конˀфєдєра́цїа мєжи ко(н)ститѹцїю влѣзла, и пра́вомъ явно є́стъ признан(а) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 25).

4. (на що) (*піднятися на що-небудь високе*) вилізти: бѣгши напєрє(д) и влѣзь на ягодичиноу… абы єго видѣль бо тоуды хотѣль пойти (1556-1561 *ПЄ* 303 зв.); ωныи людє влѣзли на до(м)… ω(т)дє(р)ли пова́лѹ и спѹсти́ли ωно… на сноу́рѣ(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 17 зв.); той бо́вѣ(м) жада́ніє ма́ючи видѣти Іса, влѣзъ на́ дєрєво (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 311); На́дто и Кликѹнъ и́хъ влѣзши на высо́коє дє́рєво, жє́бы ωбвола́лъ мєрзє́нѹю и плюга́вѹю и́хъ моли́твѹ (Київ, 1627 *Тр.* 667).

5. (в що) (*вміститися в чому-небудь*) влізти: А бо(ч)ки ди(и) по зло(т) 2-12 по(л)куфки А ѹ по(л)куфо(к) ди(и) в и(н)ы(и) влѣзє(т) ка(м) 25 (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2).

улѣзти в одежу (кого) — видати себе за когось: мнимаютъ же южъ на свѣтѣ вси слепи, и южъ з оного своєволного бѹ(и)ства нє маючи што далєй чинити, котори(и)сѧ з нихъ улєзъ в одєжѹ имєнє пастырского, ѡного стго ї богоразѹмного мѹжа Гєнадїа патрїярха ко(н)ста(н)тїноградского (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.).

Див. ще **ВЛАЗИТИ.**

ВЛѢПИТИ, ВЛЕПИТИ, УЛѢПИТИ *дієсл. док.* (в що) Вкарбувати: Оупере́ными пре́то очи́ма на́мъ вѣрꙋючимъ в᾽ него, и лю́бѧчимъ єго, и ємꙋ внима́ючим᾽ смотрѣти потре́ба, же́бы нб(с)ный сво́й о́браз᾽ влѣпи́л᾽ в᾽ дши на́ши (Вільна, 1627 *Дух. б.* 284). ◇ **влѣпити очи, очи влѣпити** — (*пильно, уважно, старанно придивитися*) втупити очі: Єсли в᾽лѣпишъ о́чи в᾽ Слнце, зна́йдешъ ко́ло Єго в᾽ Нбѣ, а свѣтлость и про́мени к᾽ земли схиленыи, и все мо́цъ свѣтлости, и ясно́сти наклоненꙋю до земли (Вільна, 1627 *Дух. б.* 356); ω(т)стоупи́лъ є(с) ω(т) ω(т)ца сыно́вское назвиско шкара́де ωплюва́лє(с), дха стого сромо́тне зелжи́ле́(с), до лю́(д)ски(х) пе́то(к) и змы́словъ ωчи и розꙋмъ влепи́вши (поч. XVII ст. *Проп. р.* 126); Неха́й теды ка́ждый з᾽ на́съ се́бе пилно стережетъ, абы не в᾽ бада(н)есѧ ω жи́тїи // бли́жнегω ωчи свои влѣпи(л), анѣ на се́бе не смо́трѧчи, се́бе забыва́лъ, але неха́й сво́й Кр(с)тъ по(д)имовати и носи́ти... стара́ет᾽сѧ (Київ, 1632 *МІКСВ* 294); **розумъ влепити** (до чого) — обдумати, осмислити (що): ω(т)стоупи́лъ є(с) ω(т) ω(т)ца сыно́вское назвиско шкара́де ωплюва́лє(с),... до лю́(д)скы(х) пе́то(к) и змы́словъ ωчи и розꙋмъ влепи́вши (поч. XVII ст. *Проп. р.* 126).

Див. ще **ВЛѢПЛАТИ.**

ВЛѢПЛЕНЫЙ *прикм.* Пильний, гострий: зрѣнїє свое впо́еное и влѣпленое мѣлъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 21).

ВЛѢПЛАТИ, УЛѢПЛАТИ *дієсл. недок.* (з чого) (*ліпити з воску, глини і т.ін. скульптурні зображення істот*) виліплювати: Хотѧчи абовѣмъ хто на́чин᾽є штꙋкꙋ я́кꙋю мѣти, на кото́рой бы звѣрѧта вы́рыты были́, первѣй еи з᾽ во́скꙋ оулѣплѧет᾽, то́жъ на тꙋю формꙋ вылива́ет᾽, же́бы ве́длꙋгъ визерꙋнкꙋ было (Вільна, 1627 *Дух. б.* 170); **влѣплати очи** (в кого) — (*пильно вдивлятися* (у кого), *уважно дивитися* (на кого) втуплювати очі: Бо и малѧр᾽ гладѧчи на тва́ръ кроле́вскꙋю, малю́етъ... а за ω(д)вернен᾽ємъ тва́ри, оумалева́ти// не мо́жетъ, длѧ то́го, же не влѣплѧ́л᾽ в᾽ малѧра очїй (Вільна, 1627 *Дух. б.* 283-284).

Див. ще **ВЛѢПИТИ.**

ВЛѢТѢ *присл.* Влітку, літом, *діал.* вліті: Тимошъ,... также отъ роботъ инъшихъ и податков воленъ, кромъ абы в лѣтѣ пчолъ в пасецѣ пилновалъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 299); в лѣтѣ повинє(н) будє(т) того... хло(п)ца па(н) фє(д)ωръ вызволити в цехꙋ вє(д)лу(г) ωбычаю в цехꙋ кравє(ц)комъ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046); мы́ чоты́ри по́сты // в᾽ Рокꙋ по́стимъ, а менови́те навеснѣ вели́кїй по́стъ, в᾽лѣтѣ Ап(с)льскїй, восеній Спсо(в)... а в᾽зимѣ Рожестве́нный (Київ, бл. 1619 *О обр.* 156-157); Чему в лѣтѣ вода оу студнѣ холо(д)ная, а зимою теплая (серед. XVII ст. *Луц.* 543).

Див. ще **ЛѢТѢ.**

ВЛЮБИТИ *див.* **УЛЮБИТИ.**

ВЛЯТИ, ВЛАТИ, УЛАТИ *дієсл. док.* **1.** (що, чого) Те саме, що **влити** у 1 знач.: пото(м) вста(л) гь ω(т) вечерѣ... взѧ(л) фа(р)тꙋ(х) припоасавсѧ, и влѧ(л) во́дꙋ в мыва(л)ницꙋ и поча(л) оумыва́ти но́ги оучнко(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 38 зв.); теды тоую коупель было в баню скланоую влато (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 60); улѧ́ти пи́ва (*Уж.* 1645, 76 зв.).

2. Те саме, що **влити** у 2 знач.: Которꙋю всю ча(ст)... пнꙋ Третякꙋ... во(д)ле записꙋ своего вечи(с)то(г)... а на се(с) ча(с) вже вечностью ω(т) ни(х)... пнꙋ Третякꙋ стве(р)жони(х) и вляны(х) зо (в)сею и всякою широко(с)тю того кгрꙋ(н)тꙋ... на ча(ст) и(х) належачого подали по(с)тꙋпили и ꙋ споко(и)ное а вечистое де(р)жа(н)е завели (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 33 зв.).

3. *Перен.* (на що, в що) Передати (що), наповнити (чим): котораѧ [матерія] єстъ ω(т) приваръ земли солне́чны(м) ва́ромъ пере́чи́щена, якъ єстъ зо́лото, се́ребро, и дорогое камѣнье, з ты́ми... дѣлностѧми цно́та в однꙋ матерїю // злива́етъ сѧ, кото́рыи ω(т) Бга в члвка вланы, приваръ грѣха не поно́сѧтъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3-4 ненум.); В᾽ раю еще гнѣвъ зачатый з Люципєро(м) чловѣка И пре́з᾽ не́го на весъ вля́ты Ро́жай людскїй ω(т) вѣка (Київ, 1630 *Имнол.* 4); Хо́тѧчи бовѣмъ Хс Гс(дь) в᾽ Оученики своѣ влѧ́ти да́ры ла́ски сво́еѣ, и о́ными и́хъ змоцни́ти, совѣтое и́мъ бл(с)ве́нїе дае́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 215).

Див. ще **ВЛИВАТИ.**

ВЛѦКАТИСѦ *дієсл. недок.* (чого) Боятися: дьяво(л) ємꙋ реклъ ничего не влѧкаисѧ брате (1489

Чет. 317 зв.).

ВЛАНА *с., перен.* (*про почуття*) наповнення: єсть с҄ постановéна Хр(с)вóгѡ рéч҃ю видóмою, котóраѧ знáчачи нáмъ лáскꙋ Бж҃ꙋю, ѡразъ моцъ мáєтъ и в҄лáна лáски на дꙋшꙋ Блгч(с)тивꙋю (Київ, 1639 *МІКСВ* 215).

Пор. **ВЛЯТИ.**

ВЛАТИ *див.* **ВЛЯТИ.**

ВМАЛѢ, ВОМАЛѢ, ВЪМАЛѢ *присл.* **1.** (*в невеликій кількості*) мало, небагато: ѡвоцы чистыхъ житъ, Бг҃ꙋ принєсѣмѡ кóждый з҄ на(с) вéдлꙋгъ мóжности своєѣ: хто в҄пóлнѣ, хто в҄полъ, хто в҄малѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 752).

2. Ненадовго: Кáѧ жизнь вáша; пáра оубѡ éстъ, яжє вомáлѣ явлáєтъса, потóм҄ жє ищєзáєтъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 4).

вмалѣ не — майже, трохи не, мало не: Въ зємли пéрской и мéдской вмáлѣ нє кáждый цр҃ь Дáрієм҄ звáлса (серед. XVII ст. *Хрон.* 369).

Див. ще **МАЛО.**

ВМЕНИТИ *див.* **ВМѢНИТИ.**

ВМЕНШАТИ *див.* **УМЕНШАТИ.**

ВМЕРЕТИ *див.* **УМЕРЕТИ.**

ВМЕРКОВАТИ *див.* **УМЕРКОВАТИ.**

ВМЕРЛЫЙ *див.* **УМЕРЛЫЙ.**

ВМЕРТИ *див.* **УМЕРТИ.**

ВМЕСТЕ *див.* **ВМѢСТѢ.**

ВМЕСТИТИ *див.* **ВМѢСТИТИ.**

ВМЕСТО *див.* **ВМѢСТО.**

ВМЕТАТИ *див.* **ВМѢТАТИ.**

ВМЕТИ *див.* **УМѢТИ.**

ВМЕШАТИСА, ВМЕШАТИСЕ *дієсл. док.* **1.** Опинитися: А игуменъ Кирилский мовилъ: "которыми бы то обычайми тая нива сама одна межи кгрунты Кирилские и Ерданские вмешатисе мела?" (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 27).

2. (у що) (*взяти участь у чому-небудь*) втрутитися, встрянути, вступити: єслѝ хтó трéтїй в розмóвꙋ мéжи двѣма почáтꙋю вмєшáв҄са, то(т)жє лáикъ напомина(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 54 зв.).

ВМЕШКАНЄ *див.* **УМЕШКАНЄ.**

ВМЕШКАНЫЙ *див.* **УМЕШКАНЫЙ.**

ВМЕШКАТИ *див.* **ОМЕШКАТИ.**

ВМЕЩАТИ *див.* **ВМѢЩАТИ.**

ВМИЛОСЕРДИТИСА *див.* **УМИЛОСЕРДИТИСЯ.**

ВМИРАТИ *див.* **УМИРАТИ.**

ВМНОЖЕНЬЄ *див.* **УМНОЖЕНЄ.**

ВМОВА *див.* **УМОВА.**

ВМОВИТИ *див.* **УМОВИТИ.**

ВМОЛИТИ *див.* **УМОЛИТИ.**

ВМОВЛАТИ *див.* **УМОВЛЯТИ.**

ВМОРЬДОВАТИ *дієсл. док.* (кого) Замордувати, замучити: оучи́тєлю... поглади на с҃на моєгó бо єд҄но того єдиного маю и того доухь нєчистыи попадоуєть и вєл҄ми кричить и проужаєтьса и пѣны тѣщить и лєдва ѡ(т) нєго ѡ(т)ходи(т) в҄морьдовав҄ши єго (1556-1561 *ПЄ* 257 зв.).

ВМОРИТИ *див.* **УМОРИТИ.**

ВМОРАТИ *див.* **УМОРЯТИ.**

ВМОЦНИТИ *див.* **УМОЦНИТИ.**

ВМОЦНАТИ *див.* **УМОЦНЯТИ.**

ВМОЦОВАНЫЙ *див.* **УМОЦОВАНЫЙ.**

ВМОЦЪНОСТЬ *ж.* (*узаконення права*) зміцнення правомочності: Длѧ лєпшоє пє(в)ности и вмоцъно(с)ти сєго списꙋ н҃шого пєчати до сєго ли(с)тꙋ н҃шого є(с)мо приложили (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 51).

Див. ще **УМОЦНЕНЄ.**

ВМОЧИТИ *див.* **УМОЧИТИ.**

ВМОЧОВАТИ *див.* **УМОЧОВАТИ.**

ВМОЩОНЫЙ *прикм.* Вимощений, вистелений: Мостъ замъковы(и) на палєхъ дꙋбовыхъ ꙋвєсь добры(и) и вмощоны(и) (1552 *ОЖЗ* 120).

ВМУШЕНЫЙ *прикм.* Вимушений: ачъ и ты(х) чєтырєхъ ро(з)ли́чными фортє(л)ми и ди́вными штꙋками чєрє(з) розмайтыє... начи(н)ѧ дх҃а своєго нєпрєста(н)о оуси́лꙋєть тѧгнꙋчи до сєбє и ю(ж) нє въ бра(т)ство и ровнꙋю пóчєсть, алє в по(д)дáньство и вмꙋшєноє послꙋшє(н)ство (Острог, 1587 *См. Кл.* 11).

ВМЫВАТИ *див.* **УМЫВАТИ.**

ВМЫКАТИ *див.* **УМЫКАТИ.**

ВМЫКАТИСА *див.* **УМЫКАТИСЯ.**

ВМЫСЛИТИ *див.* **УМЫСЛИТИ.**

ВМЫСЛЪ *див.* **УМЫСЛЪ.**

ВМЫСЛЬНЕ *див.* **УМЫСЛНЕ.**

ВМЫТИ *див.* **УМЫТИ.**

ВМѢНИТИ, ВМЕНИТИ, ВОМѢНИТИ,

ВЪМѢНИТИ, УМИНИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого за кого, за що) Мати (за кого, за що), вважати (кого-, що-небудь ким-, чим-небудь): Тогда естественным послѣдованием человѣцы видѣвше, и бога прославят, и тебѣ повиноватися, яко, богопрославленнику, будуть, и за началника и старѣйшаго пастыря тя въмѣнят (1588-1596 *Виш. Кн.* 137); Мѡисѝй велѝкій зезволи(в) оутѝскъ терпѣти з лю(д)ми бж҃ими, нижли мѣти грѣха дочасного рóскошъ, лѣпшее богáтство вмѣнѝвъ быти на(д) египетскіи скáрбы (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 190 зв.); тое все костел латынский, от Павла реченное, за шидерство поличил, а оное сопротивное за властность и истоту вменил (1608-1609 *Виш. Зач.* 225);

(кого з ким) прирівняти (до кого): А если бы который з них упором от сатаны связан был и проститися не хотѣл, таковаго не с християны, але с еретики вменити достойно есть (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194);

(за що) виміняти, обміняти, проміняти: егда бы ся ва(м) óчи се(р)дéчные ѡтворѝли, ѹстраши(в)шися сѹ(д)и страшнаго видѣніе(м) бѣгали бы(с)те гóлы я(к) мати ва(с) наро(ди)ла ѡ(т) ты(х) бѣскѹпствъ, и ѡ(т) титѹлѹ того, и сано(в) ты(х) которы(х) есте в римѣ наздобывали за шматинѹ или вѣхоть бы есте не вмѣнили (1598 *Виш. Кн.* 275 зв.);

(кого, що) визнати (кого, що), повірити (в кого, в що): Нынѣ и вы мене сына въмѣнѣте, въ юности моей сего сподобѣте (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 22); Вѣрою Прáѡтецъ нашъ Авраáмъ оусправе(д)ливенъ бы(л), яко Єстъ речóно: Оувѣрилъ Авраа(м) Бѹ҃, и вмѣнéномѹ то въ справедлѝвость (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 361).

2. Надумати, задумати: храмъ... святый збудовали... на моемъ грунту солтыскімъ гдежъ я, зважуючи, ижъ тотъ то храмъ не маетъ бы наименшого доходку, и уминилъ емъ себѣ нецо зо своего грунту солтыского на церьковь святую удѣлити и оддавамъ на 16 головъ Спискіхъ овса высѣяти (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225); Непщева: Вьмѣнѝ (1627 *ЛБ* 75);

нѣ во что вмѣнити (ни во что вомѣнити, ни за што вмѣнити) (що) — не взяти до уваги (що), зневажати (чим): А дрѹгіе ба(с)ни блюзнѣрства телє(с)наго, и ми(р)скаго м(д)рованія, в то(и) кни(ж)це блекотаные, претє(р)плю, и ни зашто поличѹ и вмѣню. для тóго и(ж) языкъ тóе брѣди(в), што є(му) дѹ(х) лѹкавы(и) шепта(в), а не што его мы(с)ль ра(з)сѹжденія ч(с)таго ѡ(т) ѹмнаго сѹщества ѡбраза бж҃ія плынѹщія наставляла (1598 *Виш. Кн.* 278 зв.); и тáкъ пришє(д)ши взáлєсь нєво(л)никѡвъ нáшихъ, а онѝ и таковóю лáско(ю) и дóбротю твоє(ю) погѡрдѣли: и слѡва твѡй правдѝвыи, и премѹдріи нѣ // во что же вмѣнили (Чернігів, 1646 *Перло* 151-151 зв.); такóвыи бовѣмъ прекословóвници подобствѹютъ в натѹрѣ крѹкѹ драпѣжномѹ птахѹ, котóрыи ни вочтó, вомѣнѝвши послáніе и наказáніе Г(с)дна свóєгѡ Патріархи ст҃гѡ Нѡя, ѡстáвилъ корáбль, и пáлъ на стéрвѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6).

Див. ще **ВМѢНЯТИ.**

ВМѢНИТИСЯ, ВОМѢНИТИСЯ *дієсл. док.* (чому, за що) Вважатися (чим), назвати себе (чим): Если бо той лжи за правду вмѣнитися и поити имѣло, або всѣ в згодѣ и едности вѣры будучи,... то бы и тая хула пала и на апостолы (1608-1609 *Виш. Зач.* 214); Сего всего, миролюбный иноче, во общении людском без подвига пустынного получити не можешь никакожь, а коли не получиш, то вѣдай о том, ижь инок именем токмо вомѣнился еси, дѣлом же беглец и пленик от сопротиворатных обрящешися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 246).

Див. ще **ВОМѢНАТИСА.**

ВМѢНЯТИ, ВМѢНАТИ, ВОМѢНЯТИ, ВЪМѢНАТИ *дієсл. недок.* **1.** (за що) Мати за що, вважати що-небудь чимсь: На ѡстáтокъ не тóлко бѣды ѡ(т) свѣта, ѡ(т) тѣла... ѡхóтне... зносити... и за смѣтъе собѣ их вмѣнáти: але для ха҃, и для вѣры Православной и самѹю см҃рть... по(д)нáти готóвыми бы́ти мáютъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 283); ѡ горды́ню и повáгѹ царей зéмныхъ не (д)бáютъ, чéсть ст҃ительскую презирáютъ, и фѣлозóфѣю за глѹп(с)тво: вмѣнáютъ (Чернігів, 1646 *Перло* 152); Повтóре стáрайтеся недостáтки влáсныи познавáти, ґды(ж) найбáрзѣй и найчастѣй тóе чл҃ка звóдитъ, ґды собѣ чогѡ́ за грѣхъ не вмѣнáєтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 910);

(кого з ким) прирівняти (до кого): А того еп(с)кпа... гедеóна болóбана конéчно низве(р)гáемъ,

и ѡ(т) всего ст҃ительскаго дѣйства вѣчными часы обнажáємъ, ис прóсты(ми) чєрнъцáми вмѣня́ємъ, и всѣмъ цр҃квамъ оглашає(м) (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267).

2. Думати, вважати: Нєпщѹ́ю: Мнѣмáю, розѹмѣю, мню, въмѣнѧ́ю (1627 *ЛБ* 75); Полагáю: Постановлѧ́ю, покладáю: вмѣнѧ́ю (Там же, 86); imputo, причитаю, вмѣняю, виню (1642 *ЛС* 229);

ни за что (што) вмѣняти, ни во что вомѣняти (кого, що) — не поважати, не цінувати (кого, чого), нехтувати (ким, чим): а на(д) всє забывши боя(з)ни божоє, сталися прєслушатє(л)ми и нєпокорывыми писанию нашому по свои(х) похотє(х) ходяще звє(р)хность пасты(р)ства ни вочто вомѣняющє єму во всє(м) спротивляющєся (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); Я(к) жє сѧ вы дх҃овными... //... звáти можєтє, коли брáта своє́го..., оуничижáєтє, и ни за што бы́ти вмѣнѧєтє (1598 *Виш. Кн.* 286-286 зв.); А знать, если бы хто што строхи и знал, як юж досягнет стиха якого басней аристотельских, тогды юж Псалтири читати ся сором ѣет и прочее правило церковное ни за что не вмѣняет (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190).

Див. ще **ВМѢНИТИ.**

ВМѢРУ *присл.* В міру: добро єсть на(м)... ясти и пити вмѣроу, а нє ско(т)ски жити (1489 *Чет.* 292 зв.).

ВМѢСТЕ *див.* **ВМѢСТѢ.**

ВМѢСТИ *див.* **ВМѢСТѢ.**

ВМѢСТИЛИЩЕ *с.* Вмістилище: Рáдѹйсѧ вмѣсти́лищє, ты́с бовѣмъ вмѣстил(а), з҄ вѣкѡ(в) пожадáного гóстѧ породи́ла (Львів, 1631 *Волк.* 26).

ВМѢСТИТИ, ВМЕСТИТИ, ВОМЕСТИТИ, ВОМѢСТИТИ, ВЪМЕСТИТИ, ВЪМѢСТИТИ, УМѢСТИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що) Помістити: И длѧ того архїєрєи... добротлївости Бóзской прóситъ, жєбы́ вы́стѹпки пре́з чл҃чѹю нєдолѹжно(ст) допѹщóныи, прєстáвльшємѹсѧ ѡ(т)пѹсти́лъ, и єгѡ въ крайнѣ живѹчихъ оумѣсти́лъ (Київ, 1623 *Коп. Ом.* 150); Нє позбылъ того домѹ Іѡáнъ свѧще́нный Алє щожъ; дóбрє к смéрти былъ приготовле́нный взѧлáсь єгó смєрть, лєчєсь мѹ нé зашкóдила И ѿвшємъ, з дóлѹ плáчѹ в Нéбо въмєсти́ла (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 17); просѣмо... всємл(с)тивогѡ сѹдїю с пси́тєлѧ нáшогѡ Іи҃с Ха҃, абы дш҃ѹ ѡныѧ принѧ́лъ в рѹцѣ свои Бóзскїи, и въмѣсти́лъ в нѣдра Авраáма, Ісаáка, Іáкѡва, идє́жє ѡпочивáютъ всѣ ѡ(т) вѣка ѿномѹ оугоди́вшїи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 946).

2. (що) (*мати в собі*) вмістити: можєть ли члвчєє чрѣво вомѣстити нєвомєстимо(г) (1489 *Чет.* 159 зв.); ты бо нн҃ѣ творца нбоу и зємли в живо(т) свои въмєстила (Там же, 162 зв.); дов'нѣмаю ижє бы вєсь свѣ(т) нє могль в'мѣстити написаны(х) книгь. Аминь (1556-1561 *ПЄ* 442 зв.); Или нє вѣдаєшъ я(к) на ты(х) гръды(х) бадавѣѧ(х), вáлаха(х), дрыкга(н)та(х), бро(ж)ка(х), карыта(х), ко(т)чїи(х), трѹ(п) сво(и) прємєнѧючи(и) ѡ животѣ вѣ(ч)но(м) мыслити въмѣстити нє можє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 238 зв); то якъ мóжє(т) дóмь мой тѣсный вмѣсти́ти тѧ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 159); Рáдѹйсѧ вмѣсти́лищє, ты́с бовѣмъ вмѣстил(а), з҄ вѣкѡ(в) пожадáного гóстѧ породи́ла (Львів, 1631 *Волк.* 26); Всѣ дєвѧтєри Нбс҃а, и зємлѧ́, нє мѿгѹтъ в'мѣсти́ти, Анѣ Агглѡвє твои намъ ѡ нéмъ възвѣсти́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 69).

3. (що, о чім) Збагнути, зрозуміти, осягнути (розумом), сприйняти (що): Или нє вѣдаєшъ, я(ко) в статѹта(х), ко(н)стытѹцїѧ(х), права(х), пра(к)тыка(х), свара(х), прєхитрєнѧ(х) оу(м) плавающїй того помысла ѡ животѣ вѣчно(м) по(д)нѧти, и в'мѣстити нє можє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 238); Чого еретици вмѣстити не могѹ(т) и въ недовѣрие до темности идѹть (к. XVI- поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 102); В ѡ(т)починєню покою Бг҃а твоєгѡ, в которомъ жє и повторє то рєкѹ, живєшъ, рѹшаєшъсѧ, и єстєсь и тѣшишъсѧ в нємъ, радѹєшъ, вєсєлишъ... роскошѹєшъ, и видѣнїємъ єго толкѡ сѧ насычаєшъ, колкѡ вмѣстити можєшъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 25); Алє и самы́и Рáды Збави́тєлєвы вы́плънити оусилѹютъ... на Па(н)скѹю Вєчє́рѹ идѹтъ и нєбáвѧчисѧ трѹдностами, клóпотами и старáн'єм҄ звѧ́зкѹ ѹ Малжéнскогѡ, в'мѣсти́вши слóво Збави́тєлєво в҄ собѣ (Київ, 1632 *МІКСВ* 285); А тáѧ кни́га значи́т҄ Тáємнїи сѹдбы́ бо(з)кїи, котóрыи оу вѣдомости, ти́лко самóгѡ Бг҃а, и тóй сáм҄ ихъ, ѡ(т)кривáєтъ комѹ хóчєтъ, по вóли ст҃ѣй своéй, тáк҄ Аггломъ, якѡ и чл҃вкомъ, рабѡмъ своимъ Пр(о)ркомъ, и Ап(с)толомъ, пѡ си́лѣ ихъ, илє мѡгѹтъ в'мѣсти́ти, ѡ(т)кровéнїє Бж҃їє (Чернігів, 1646 *Перло* 131 зв.).

4. (о чім) Повідомити, сповістити (що, про що): Бо и о томъ єст вонтпливость, єсли же такъ верховный апостолъ Петръ в Рыме епископомъ былъ, бо и о томъ тѣсно вместила барзо церковъ святая (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

Див. ще **ВМѢЩАТИ.**

ВМѢСТИТИСА, ВОМѢСТИТИСЯ, УМѢСТИТИСЯ *дієсл. док.* (в що) Вміститися, поміститися (всередині чого-небудь): каштєлѧ(н) Патє(и), єсли и каштєлѧ(н)ства титꙋ(л) догони(л), алє то(л)ко по чотыри слꙋговины, и во ωдє(ж)ди якая ба(р)ва вомѣститисѧ могла, за собою волочи(л): а ннѣ коли бискꙋпо(м) зоста(л), пєрєбѣжи(т) ли(ч)ба и дєсѧ(т)ковал, и ба(р)ва скꙋподоро(ж)шаѧ и славнѣ(и)шаѧ (1598 *Виш. Кн.* 274 зв.); Ра́да бъ с тобо́ю ωразъ в гробъ сѧ вмѣсти́ла (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 13); протиснутися, пролізти: коли нарудь услышалъ, ажъ у церкви есть Христо́съ, а они тамъ ся испрятали много людей, що не могли ся у ворота умѣстити, тулько ихъ пришло передъ Христа, абы слухали науку слова его (XVI ст. *НЄ* 28).

Див. ще **ВМѢЩАТИСА.**

ВМѢСТНЫЙ *прикм.* Спільний: а тамъ въ Лыбеди млынъ Выдубицкій вмѣстный, пополамъ съ Печерскими, а они тотъ млынъ зъ Выдубицкими за чотыри дворища на Звѣринцѣ вымѣнили (Городно, 1568 *АЗР* III, 146).

ВМѢСТО, ВМЕСТО, ВОМѢСТО, ВЪМЕСТО, ВЪМѢСТО *прийм.* **1.** (*з род.*) (*виражає об'єктні відношення, вказує на заміну одного предмета, явища іншим*) замість: приймоу лєсть вомѣсто дара (1489 *Чет.* 161 зв.); А коли которого з ва(с) ω(т)ца снъ боудє(т) просити хлѣба. чи камєнь подаст ємоу а либо рыбы а в'мѣсто рыбы гадиноу ли подасть ємоу (1556-1561 *ПЄ* 267); панъ по(д)комори(и)... злєцы(л) рє(ч) свою ꙋ права мови(ти) приятєлєви... янꙋ хоинскому: которы(и) приятє(л) ꙋмоцованы(и) єго м(лсти) вмєсто ꙋстноє жалобы по(д)нє(с)ши позо(в): проси(л): абы читанъ бы(л): которого я пєрє(д) собою чита(ти) каза(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25); нє имѣтє котораго ап(с)ла въмѣсто Іса (XVI ст. *УЄ Трост.* 57); А же патріархове даютъ упоминки и дарунки вмѣсто чиншу Турчинови, не естъ то дивъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 926); пышный, и сєрди́тый, и гнѣвли́вый, выкла́тый єстъ ω(т) Бга: того по́кармъ, вмѣ́сто гронъ Ви́нны(х), го́ркост Бѣсо(в)скаѧ (Львів, 1642 *Час. Слово* 275 зв.); Зна́йжє члвчє якω на(д) всѣми си́ми красωта́ми, и сла́дωстами, поста́вилъ тѧ Бгъ твой спра́вцєю, власти́тєлємъ и сто́рожє(м), и розꙋмнымъ ша́фарємъ, щобы(с) вѣдалъ потрє́бноє дава́ти потрєбномꙋ. Абысь вмѣстω живота́: смє́рти нє пода́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 5).

2. (*у сполученні з дієсловом і прикметником з пропущеними словами* **вжите, вживається**) замість: Тоє бовѣмъ оупрошꙋ, вмѣсто оумолю́, стыи ωцы вытолмачили (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 255); Развращє́нный: Прєвро́тный, прєфорито́ваны(и), прєкєро́ваны(и) // вмѣсто, стропти́вый, лꙋка́вый (1627 *ЛБ* 104-105).

Див. ще **ВМѢСТѢ[2].**

ВМѢСТѢ[1], ВМѢСТЕ, ВМѢСТИ, ВОМѢСТѢ, УМѢСТѢ *присл.* Разом: ащє оумрꙋ. нє положѣтє мѧ вмѣстє со даміано(м). но ро(з)но (1489 *Чет.* 67 зв.); Пришєдъшє вси вомѣстѣ ап(с)ли поклонилисѧ и рєкли г(с)жи бци (Там же, 260); И с товаришмі своимі въ сажень для того́ ижє вмѣсти́ оубійство былі оучіні́ли (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 66); вмѣстѣ з людми́ тата́рє ѣли и пи́ли (1577 *Остр. л.* 127 зв.); честію великою честовалъ его, тай веселилъ ся съ нимъ умѣстѣ (XVI ст. *НЄ* 6); Єсли бы дѣвкꙋ па́ннꙋ зарꙋчи́лъ мꙋжь, а нашо́л бы ю хто вмѣстє лєжа́лъ бы з нє́ю, обоє вы́вєдєшъ до бро́ны мѣста онагω и ка́мєнми забиты бꙋдꙋ(т) (серед. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.).

ВМѢСТѢ[2] *прийм.* (*у поєднанні з числівником з пропущеним словом* **дав**) замість: На срѣбро цє(р)ковноє... на тыє двѣ коново(н)цѣ придатку зо(л) ѳ.ω(т)цꙋ Стєѳанꙋ вмѣстѣ зо(л) аі (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 3).

Див. ще **ВМѢСТО.**

ВМѢТАТИ, ВМЕТАТИ, УМѢТАТИ *дієсл. недок. і док.* (кого, що) Вкидати (вкинути): Коли нє вѣровати боудєтє оу боги наша то въ ωгнь и въ водоу вмєчю вас (1489 *Чет.* 140 зв.); а єсли трава котораа днє(с) на поли єсть а на завтрѧ быває(т) в пєчь оумѣтана. бъ такь ωдѣваєть. чимь вас бо(л)ши(и) ω маловѣри (1556-1561 *ПЄ* 275 зв.); ходи(л) іс при мо́ри галилєйскомь и оузрѣ(л) два бра́та,

симóна... и андрєа... вмѣтаючи сѣти в мóрє, бо были рыбарє (XVI ст. *УЄ* № 29519, 85 зв.); такъ и тєпєръ ѡ товáрышꙋ анѣ дла тóго и(ж) та в твоє(м) мóцно(м) стоа(н)ю мало пороýши(л) нєпріатєль, мѣлъ бысь южъ и са(м) сєбє вмѣтáти в пропасть (Острог, 1607 *Лѣк.* 97); obijcio, is, прєдлагаю, задаю, вмѣтаю, запинаю, указую, поношаю (1642 *ЛС* 285);

(*саджати до тюрми*) вкидати, ув'язнювати: повєлѣлъ ихъ кнзь агриколаи оу тємницю вмєтати (1489 *Чет.* 140 зв.); єщє жє бра(т)ство прє(з) ѡ(р)маны з єпи(с)копо(м) ваши(м) знапа(с)това(в)ши до вазє(н)а ѡкрꙋ(т)ного вмєтали и ко(л)ко мѣсаци мꙋчили (Вільна, 1594 *ЛСБ* 154).

Див. ще **ВМѢТОВАТИ.**

ВМѢТИ *див.* **УМѢТИ.**

ВМѢТОВАТИ, УМѢТОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **вмѣтати:** сѣдѣль іс напротив'ко с'кар'бницѣ црквною и смотриль яко народ' мєчєть пѣнєзѣ до скарбницѣ а мнозїи которыи богаты(и) оумѣтовали много (1556-1561 *ПЄ* 178 зв.); Оумышлаю, съсловлáю: Рахꙋю, ꙋважáю, помѣтꙋю, в'мѣтꙋю, в'стрѣлюю, домышлєвáюса, дóмыслъ, дохожѣ(н)є або домнѣмáньє чиню́ (1627 *ЛБ* 167); **костки вмѣтовати** (між кого) — сіяти незгоду, ворожнечу: Чомꙋ на тоє свѣцкіє а звлáща глоýбєй в рѣчъ оуглáдꙋючіє стúскꙋютъ, жє ихъ дхѡвныє оумыслнє мєжи ихъ кóстки вмѣтꙋчи, ѡдны(х) з дрꙋгими оуставичнє вáдатъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 195).

ВМѢШЕНІЄ *с.* Суміш: и мáлъ квáсъ всє вмѣшéніє квáситъ, свѣтчигъ гóлосъ бжїй (Острог, 1598 *Отп. КО* 5).

ВМѢЩАТИ, ВМЕЩАТИ, ВЪМѢЩАТИ *дієсл. недок.* **1.** (*містити в собі*) вміщати, мати в собі: ты же кой образ показоваеши стаду, яви ми его на свѣт, да вижду извѣстно, егда есть в гордости и... доволствах излишных и всѣх исполнениях похотей плотских, их же вѣк сей носит и въмѣщает (1588-1596 *Виш. Кн.* 139); Мудрость плотеская Христа преслушает и духа святого в себе не вмещает (к. XVI ст. *Укр. п.* 80);

(*визнавати що-небудь, вважати його звичним*) сприймати: Чл҃вкъ бовѣмъ лáтвє вмѣщáєтъ в' сєбє, и пріймꙋєтъ злóє (Вільна, 1627 *Дух. б.* 98); Вы бовѣмъ ꙗ́снѡ вúдитє славꙋ Бжїю бєз' заслóны и Бгъ васъ дúвнимъ свѣто(м): прємоу(д)рости просвѣщає(т), Котóрій свѣтъ нашъ зéмный нє вмѣщаєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 40).

2. (кого) (*надавати місце для перебування*) приймати, поміщати: Тáкжє нємо(ж)на рє(ч) и(ж)бы богáтїи, нємл(с)твы(и) нєзбо(ж)ны(и) злóтолю́бє(ц). вшє(л) до цр(с)тва нб(с)наго. прóто нє вмѣщає(т) богáтого тѣсноты ра(д) дла мнóго и тлꙋснѣ єго (XVI ст. *УЄ* № 29519, 102); было тамъ чємоу дивоватиса... якъ ієрда(н)скаа рѣка змѣстила єго котóраго нє вмѣщáю(т) нбса (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 444 зв.).

Див. ще **ВМѢСТИТИ.**

ВМѢЩАТИСА, ВЪМѢЩАТИСА *дієсл. недок.* **1.** (*поміщатися в середині чого-небудь*) вміщатися: чили не розоумѣєтє ижь в'сє ш'то в'ходи(т) въ оуста в' чрєво въмѣщає(т)са (1556-1561 *ПЄ* 70); Прéтожъ гдé са три(д)цатъ мѣръ пшєнúци чúстой засѣєтъ, тáмъ залé(д)вѣ шéстаа чáст' кꙋколю в'мѣщаєтса и ѡкáжєтса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 246).

2. (в собі) (*про вдачу*) бути замкнутим: тѣмъ болєє и(х) хс словєсы и оучєніє(м) свои(м) оукрѣпить в вѣрє єдиномыслєны(х) быти и нє дáсть смєтáти са волнáми сєго житїа, иєрєємъ бывáющи(м) в сóбѣ вмѣщáтиса и о тєлєсны(х) наши(х) пєчéмса (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 1 зв.).

Див. ще **ВМѢСТИТИСА.**

ВМѢЩЕНІЄ, ВЪМѢЩЕНЬЄ *с.* **1.** (*певний пункт, призначений кому-небудь*) місце: Почитáєтъ Рыцєръ: кгды когó на свобóдꙋ Вы́зволитъ: за што грѣхóвъ собѣ ѡ(т)пꙋщєн'є Ѡдéржитъ: а по смрти в' Нéбѣ въмѣщéн'є (Київ, 1622 *Сак. В.* 45).

2. (чого) Розміщення, розташування: с пéрвои сѣáтвы моéи жнúва дховного малый кóлосъ чúстои пшєнúци посылáю, абы́сь нимъ оутѣшавъ жєлáніє дшѣ твоє(и) ѡ таéмницахъ бзъскихъ и вѣдомостю правдúво(г) прєсꙋщєствє(н)ного сꙋщєства бжїа по мѣрѣ вмѣщéніа и ѡ створєню агглѡвъ, и ѡ порáдкꙋ хóрѡвъ ихъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 ненум.).

Пор. **ВМѢСТИТИ.**

ВНАЧАЛЕ *присл.* Спочатку: вначале бѣ слово. и слово бѣ ко бȣ (1489 *Чет.* 39 зв.); вначалє єсть слово ка(к) бы до вѣка и пєрєжь вѣка (Там же, 41).

ВНАШАТИ *дієсл. недок.* (в що) Уводити, вно-

сити: мєщаны Лвовьскыє... подаю(т) и внашаю(т) в законъ нашь сты(и) наѹкы якыє(с) новыи нєзвыклыє и закону стму противныи (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101).

Див. ще **ВНЕСТИ, ВНОСИТИ.**

ВНЕ *див.* **ВНѢ**[2].

ВНЕБОВЗЯТЪЄ *с.* (*стп.* wniebowzięcie) (*назва свята*) Успення: пан Адам Роговъский... противко ...всим спасчаном... и велебнои капитулы его мил. церкви катедралное володимерское заложеня Внебовзятъя // Пренасветейшое Панъны Марие Богородици, з бытъностю и притомъностю тых же их мил. пановъ их, сведчил и протестовал се (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 375-376).

ВНЕБОВСТУПЕНЄ, ВНЕБОВСТУПЛЕНЄ *с.* (*стп.* wniebowstąpienie) вознесіння: Глава А.: є(ст) ро(з)мовы и(с)сусовы зъ апо(с)толы ѳ его внєбовступє(н)є (II пол. XVI ст. *КА* 1); На пото(м) бовѣмъ по три(д)цати и двѹ рóкахъ Хва внбовстѹплéнѧ ѥст напи́сано на вы́спѣ Пáтмѣ с(т) Єв(г)лїє прє(з) Іωа(н)на (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 295).

ВНЕВЕЧЪ *див.* **ВНѢВЕЧЪ.**

ВНЕГДА, ВЪНЕГДА *спол.* (*цсл.* вънегда, вьньгда) (*зв'язує речення*) (*приєднує підрядну частину часу до головної*) коли: внєгда внєсли родитєли дѣтѧ по ωбычаю законному ω нємъ. Сємиωнъ правє(д)ныи принѧ(л) єго на роуки свои (1489 *Чет.* 134 зв.); Кр(с)тє... тѧ знáмєнїє имоу́тъ морскїи пловци... И ры́бныє ловци внєгда сєбє́ низпѹщáютъ въ глѹбиноу́ вóлны же тєбє тóкмо имѹтъ виноу́ (Дермань, 1603 *Нал. Кр.* 2); Тако(ж) и вóинь вънéгда идє(т) проти(в) нєпрїѧтєлѧ своéго на бы(т)вѹ бои(т)сѧ и смѹти(т)сѧ а кды(ж) побѣди(т)... възвращáєт'сѧ з вєликою потѣхою и радостїю (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 5); А насъ вѣрныхъ твоúхъ Хє Бжє на(ш) мл(с)тивый; захова́й ω(т) таковои клѧтвы, и дарѹй намъ блгословéнїє твоé вѣчноє, сподоби насъ ннѣ въ страсѣ твоéмъ ходúти,... и рáдостный гласъ твой слы́шати, внєг(д)а призовєшъ прáвє(д)ныхъ въ цр(с)тво своє (Чернігів, 1646 *Перло* 154); (*з відтінком умовності*) коли: тыи котори познаютъ и оувѣратъ той свѣтлости. боудоут сѧ радовати яко ωныи роботници въ ча(с) жатвы своєѧ албо яко гєтмановє вънєг(д)а звитѧживши нєпрїатєль свои дѣлѧчи добычоу тоую або богатьствы и(х) (XVI ст. *УИ* 1911/2, 75).

ВНЕЗААПУ *присл.* (*цсл.* вънезаапоу) раптово, несподівано: Напрáснω: Внєзаáпѹ, надарéмнє, знáгла, з' прѹдка, з' нєωбáчки (1627 *ЛБ* 69); ω Прєхвáлнїи Мчнци, Вы... якω стрѣлы роспѹщéнїи ωгнéннїи Дхомъ стымъ нашчрéнїи, и Тáкъ на вóйскω чартóвскωє напѹщéннїи Вы внєзаáпѹ пωлки бѣсωвскїи поразúли и Въскóрѣ тѣхъ по(д) нωзѣ свωй положили (Чернігів, 1646 *Перло* 46).

ВНЕНТРНОСТИ *мн.* (*пол.* wnętrznośći) нутрощі: тело небожъчиковъское, барзо трутизною попсованое, и языкъ и губа поторгана... внентрности з кровю спеклою на постели выкиданые и постель вся кровю сплынула (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 586).

ВНЕСЕНЄ, ВНЕСЕНІЕ, ВНЕСЕНЪЄ, ВНЕСЕНЬЄ *с.* **1.** (чого) (*в середину чогось*) внесення: 15 сосєно(к) п(н) пє(тр) воєводи(ч) мо(л)давски(и) дарова(л) ω(т) ты(х) внєсєня в цє(р)ко(в) з уліцы хлопо(м) мѹра(р)ски(х) ма(и)стрω(в)... ты(м) ω(т) порады зло(т) 1 и 18 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3 зв.).

2. Введення, впровадження, узаконення: в пи́сма(х) бóвѣ(м) тогó Патрїáрхи нахóдимо, ижъ длѧ внєсéнѧ опрѣснока, и иныхъ ω(т)мѣнъ до Костєлω(в)... ωныи Кωстєлы росказáлъ позамыкáти (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 285); Первыйнадесятъ артикулъ. Внесеніе в Костелъ свѣцкой мусики, органной и пищалное (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 785).

3. (*офіційний письмовий документ*) подання: Абовѣмъ слоу́шнаѧ... рєчъ єст... абы до выроз'ѹмѣньѧ альбо познаньѧ, и до ωповєданьѧ пєрсóны ω(т)цєвъскоє... роз'ѹмѣно // и внóшано было, абы́ ω(т)цєвского ω(т)зывáньѧ моцъ, сновскоє прїймовало внєсéньє, альбо посрє(д)ство (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 19 зв.-20); а зпереду ω(д) бєрєга рєки днєпра в томъ за(с) ω(д) ѹлицы спа(с)коє лєжачии на которомъ дворє то є(ст) половицы мнѣ Посоховъско(и) налєжачо(є) сума пє(в)наѧ взглѧдомъ внєсє(н)ѧ моє(г) впро(д) прє(д) дєкрєта мєс(т)скиє Києвскиє А пото(м) за Апєлациєю ω(д) суду мєс(т)кого прє(з) дєкрєтъ є(г) кр: м(л): задво(р)ныи ѹзнана и присужона (Київ, 1644 *Гр. Посох.* 1).

4. Посаг: алє тыи рѣчи, которыи кнѧгини... по

внєсєни своєм ѡт матки, або ѡт мѹжа своєго дарована а в шацѹнкѹ то нє было ставєно, маєт кнѧзь Илѧ их всих мачосє своєй вєрнѹти (Неполомичі, 1531 *AS* III, 387); я... напротивъ внєсєня є(и) в до(м) мо(и) подълє статѹтѹ права по(с)политого имаючи на то по(з)волє(н)є пана ѡ(т)ца моєго записа(л) вєна ис приви(н)ко(м) всєго сѹмою три(с)та копъ грошє(и) ли(ч)бы и монєты лито(в)скоє (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15 зв.); я, жиючи... и(з) мєнованою... ма(л)жо(н)кою моєю... на (в)нєсєнъє єє, счо(м) по нє(и), бєручи за сєбє за ста(н) ма(л)жє(н)ски(и) взя(л), // взглядомъ тєды то(г)[о] нагорожаючи,... ма(л)жо(н)ци моє(и) лєкгую и записую, на тыхъ вси(х) тро(х)... ча(с)тєхъ маєтъно(с)ти моє(и)... суму пєвъную, то є(ст) сє(м)сотъ золотыхъ по(л)ски(х) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212-213).

Див. ще **ВНОШЕНЄ.**

Пор. **ВНЕСТИ.**

ВНЕСТИ, ВНѢСТИ, УНЕСТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що) (*доставити куди-небудь, в середину чого-небудь*) внести, занести, принести: єп(с)кпи... внєсли ѡбразъ сп(с)въ нєроукотворєныи въ црь-гра(д) (1489 *Чет.* 269 зв.); То... всє... Я(р)молиная... [до] дому своє(г)[о] внє[с]ла (Житомир, 1583 *АЖМУ* 46); принѣ(с)ши мє(р)твого ѡ(д)би(л) двєрѣ цє(р)ковным внѹ(с) (!) го до новомѹрованой цє(р)кви до самого ѡ(л)таря (Львів, 1612 *ЛСБ* 1038); дѣдъ Вм(с)... внѣслъ в Дом ваш длѧ вѣчноѣ сла́вы лѣскѹ Маршалко́вскѹю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6); Іѡсифъ,... поспо́лѹ з'... Нікоди́момъ, ч(с)тноє и прєч(с)ноє Тѣло Гдне з' Кр(с)та знѧ(в)ши, и Прости́радломъ... обви́вши, оучтивє... до гро́бу внєсли и положили (Там же, 227); вы́тѧгнѹлъ Нѡ́є рѹкѹ а оухвати́в єи [голѹбицѹ] ѹнє́слъ до корабля (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.); *Образно*: Не меншій... чудъ естъ православный, же якъ вкиненый посередъ огня на онъ часъ паперъ, такъ теперъ... посередъ огня гнѣвомъ палаючихъ сердецъ отступниковъ нашихъ внесений, огневи такому подлеглый, святый святой святыни въ... нашей церкви возстави‹те›ль не згорѣлъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1067).

2. (що) Запровадити, узвичаїти, ввести: Зъ якою жъ то смѣлостью и бачєньємъ, хр(с)тиѧ(н)скѹю пасхѹ свою, пєрєдъ жидовъскою напєрєдъ дно(в) двадєсѧтъ и пѧть внєсли, анѣ с хр(с)тияны, анѣ зъ жидами сѧ згожаючи штось вєлми дивъно (Острог, 1587 *См. Кл.* 17); гдє явнє мно́гїє кано́ны противъ звы́чає(м) костє́ла ри(м)ского, яко на шє́сто(м) сино́дѣ, ѡ поймова́нью жонъ капла́но(м), и дїа́коно(м), и ѡ сѹбо́тнє(м) по́стѣ, кано́ны прє(з) моцъ оунєсли́ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 48 зв.); пишучи книжки и друкуючи, пришлого вѣку людем знати дают, якобы то они для спасенія душъ людских вчинити мѣли, ничого иного в церковъ божію не внесли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 25); Ієрони(м), и иныє чи́нѧтъ змѣн'кѹ а повѣда́ють, жє Пе́тръ стый вож(д)ъ Ап(с)льскїй в'нє(с)лъ то(т) ѡбы́чай (Львів, 1645 *О тайн.* 128).

3. (що) Сплатити, внести (про гроші): я григорє(и) гнєвошєви(ч) ѹє(з)дє(ц)ки(и) вы(з)наваю... квитациєю... и(ж) што бы(л) зо(с)та(л) винє(н) мни ...пнъ Миха(й)ло... пє(в)нѹю сѹ(мѹ) пинєзє(и)... тѹю сѹ(мѹ)... внє(с) на трєтюю ча(ст) має(т)но(с)ти своєє дєдє(ч)ноє (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 12); Гды тєды тако́вы(м) ѡбличє(н)ємъ самого сєбє́... знєслъ з сєбє сѹспи́цїю... на́йпервєй ѡ том на дєнь за́втрєшнїй трактова́ли яко бы сѧ приложє(н)єм сѧ и ѡ(т) них сѹмъ... на потрє́бѹ Рєчи посполи́той, вы́годитисѧ могло... з рѡзны(х) воєво́дствъ... внє́сєно бѹдєтъ (Київ, 1628 *Апол.* 4);

пожертвувати, подарувати: А то для того, ижъ панове брати старостове рочьные, перед зачатемъ мурованя церковъного вземши от мене тысечу золотых полскихъ, которую внесли были на домъ мешканки Луцкое панее Яцковое... тую суму взяли ...и... нит видома где обернули (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 747); Кото́рыи пришли до хєлкїѧ сщє́нника вєли́кагѡ и взѧ́вши ѡ(т) нєгѡ пѣнѧзи кото́рыи бы́ли внєсє́ны, до до́мѹ бжєго и кото́ры(х) бы́ли зобра́ли лєвї́товє,... по́дали в' рѹки тѣхъ кото́рїи бы́ли над' робо́тники в' домѹ г(с)днємъ, абы црковъ направова́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 348 зв.);

передати (на що): тую суму водле запису одобравши, найдалей полроча повинни будут в том же воеводстве Волынском оную внести на добра земские, с которых бы приходъ тот же доходилъ особомъ тымъже, водле дарованя моего (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 747).

4. Принести як посаг: маєт кнѧгини Алєксандра на Тꙋровѣ и Тарасовѣ зостати, а маєт на их три тисѧчи коп грошєй мѣти, которыи внєсла до мꙋжа своєго (Неполомичі, 1531 *AS* III, 386); дє(в)ка по смє(р)ти мужа своє(г) внєсє(н)є трати(т) хотя бы и вєликую суму внєсла (1566 *ВЛС* 61); сын мой не мае жадное справы... до внесеня моего, которое внесла до мужа своего... то ест вола гнедорыжого и иншое убозство мое (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 13).

5. (що) Подати (просьбу): На што и листы с печатми и подписы рукъ ихъ... даны сут на то, абы внести просбы до всѣхъ посполите людей ихъ м. пановъ шляхтъ(Львів, 1608 *АрхЮЗР* 1/XII, 528); пани янѣя сауловичовая внєсла прозбу до панов брати(и) абы є(и)... вь єи хоробѣ поратовали пановє братия (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 73);

(що) (*скаргу, справу і т.ін.*) представити, подати, внести: в жалобє єє мл(с)ти кнєгини ма(р)и... ѡ загамова(н)є має(т)но(с)ти єє мл(с)ти... кн҃зя ку(р)пъского внєсєноє такъ тєжъ ѡ слꙋги и чєлє(д) єє мл(с)ти (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 147); ѡ(т)нє(с)лъ єсми по(з)во(в) два... до места Паволочи... //... а то прихиляючися до протє(с)тации... чєрє(з) и(х) м(л)ти самы(м) поводо(м) внєсєноє ѡ кгва(л)то(в)ноє наєха(н)є на має(т)ностъ... кнє(ж)ны корє(ц)коє деди(ч)нꙋю (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 39-39 зв.); маючи мы видимостъ съ протестацыи дня десятого мѣсяца марца черезъ ніякогось Антонія рострригу,... который... противъ поповъ тутошнихъ Кіевскихъ..., змысливши непристойне протестацыи до книгъ... внести смилъ и важился (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 59). панъ Станисълавъ Ко(р)сакъ... свєдъчилъ и протє(с)това(л)сє... ѡ то ижъ помєнєни(и) ѡтєцъ могила нє зажывъши в рєчахъ свои(х) правъны(х) сро(д)ковъ, алє рєчє(и) заживъшы кгвалътовъного способꙋ, на право посполи́тоє и вины внє(с) (Київ, 1633 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 626, 37).

6. Зробити позначку (на чому-небудь), позначити (на чому): ты самъ // альбо хто ѡ(т) тебє ходи(т) тую зємлю твою яко за пу(с)то(ш)... пєрєлє(з)ши в нашу суплє(т)ную и сумє(с)ную зємлю на бо(р)тномъ дєрєвє знамє твоєє ѡ(т)чины внє(с)ти тає(м)нє а того ты нє покажє(ш) абы(с) што на сє(и) сторонє в суплє(т)но(и) зємли з нами мєти мє(л) (б. Києва, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 2-2 зв).

7. (що) Вписати, включити: нѣколи было многи и(х) злыхъ єрєтіковъ... и ины(х) словъ много внєсли. тыми ѡзлобили цр҃квъ б҃жию (1489 *Чет.* 91).

8. Доставити, спровадити: Та жє и во иныхъ єпи(с)пияхъ ста(н)у дх҃вномꙋ ѡзна(и)муємь ижь яко нєдавного ча(с)у з волѣ божє(и) для хвалы имєни єго ст҃го, такь тыжь для розможє(н)я наꙋкь писмь наши(х) словє(н)скихь рꙋскихь внєсєна была до ты(х) краю(в) наши(х) дрꙋка(р)ня рꙋская (Львів, 1586 *ЛСБ* 80).

9. (*внести в що-небудь щось додаткове*) привнести: до которое есми внес маетности своее вшелякое немало (Володимир, 1589 *АрхЮЗР* 8/III, 451); И такъ... засѣда́ли... пра́гнꙋчи оупоръ и пыхоу внєсєныє, вы́чистити и выкорєнити (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37 зв.).

10. (що кому) Учинити, заподіяти: я постерегаючы, абы якая потъвар от того Варсанофия манастыреви не была внесена (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 1/VI, 367);

(що на кого) сфабрикувати: злочи́нцꙋ Єгѡ спотвари́вши, на кре́стнꙋю,... и проклѧтꙋю сме́рть ѡсꙋжа́ютъ,... стараючисѧ и оусилꙋючи, нє оумори́ти Єгѡ, а́лє и па́маткꙋ на нє́го зєлжи́вꙋю, и сромо́тнꙋю в҆нєсти и в҆ложити (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 775).

11. *Перен.* Спричинитися (до яких-небудь дій), бути причиною (чого-небудь): Як нѣ ма́ш҆ тѣла за кото́ры(м) бы нє мѣла ити вслѣ(д) тѣнь. та(к) анѣ ч҃лка кото́рый бы нє по(д)лѣга(л) грѣхо́ви. прирожє(н)є бовѣ(м) на́шє скло(н)наѧ // нѣѧкаѧсь єст҆ рє́ч҆ до пого(р)шєньѧ. и до грѣха́ ла́твє оунє́сєнаѧ (Острог, 1614 *Тест.* 168-169); Были и лживые пророцы въ людехъ, яко и въ васъ будутъ лживи учители, которыи внесутъ еретыцтва затраченя (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 315).

вырокомъ внести — ухвалити, винести рішення: такъ истизну совитость зарꙋки короля... на тую часть вырокомъ своимъ внесли, а королю, и мнє на томъ смотрєти ꙋказали (Кременець, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 31 зв.); **на душу неправду и кривоприсяжство внести** — повестися непорядно, аморально, взяти гріх на душу (говорячи неправду, криво присягаючи): Славословіе унитское до Сік-

ста Четвертого, въ доводъ... приведеное, такой естъ ваги и вѣры, якой естъ и посолство Потѣево и Терлецкого, которыи... папежовѣ Клеменсови... отдали и на томъ присягли, о чомъ ся Руской нашей земли не снило, и такъ на свою душу неправду и кривоприсяжство внесли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 503).

Див. ще **ВНАШАТИ, ВНОСИТИ.**

ВНЕСТИСЯ, ВНЕСТИСЕ, ВНЕСТИСА *дієсл. док.* **1.** Бути введеним: нинє црца и госпожа в црко(в) внєсєса (1489 *Чет.* 80).

2. Запровадитися, встановитися, з'явитися: а до того жє ви́димо, тою ω(т)мѣною до якихъ ростыркωвъ и мєшанины, дала́са причи́на, и якїє ново́тные ω(т)щепе́нъства внєсли́са в' христїа́н'ство (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48 зв.); Тое геретицство не могло зъ межи христіянъ, хотяй было отъ всее церкви выклято, загинути внеслося за часомъ въ костелъ Римскій (1603 *Пит.* 42); свѣтъ абовѣмъ сєсь ω(д) кролєй ажъ до оубогихъ в' трвогахъ и тѹрбаціахъ лєжитъ, и нихто причины, ихъ нє вѣдаєт': мановитє явного зла, котороє са за нєпослѹшєнствомъ // Адамовымъ внєсло, то єстъ жало смєрти (Вільна, 1627 *Дух. б.* 160-161).

3. (до чого) Вписатися, записатися (у що): А я тежъ тотъ неслушный, зъ намовы людское противъ его милости уделаный поступокъ мой правный, позвы... и што бы колвекъ противъ его милости до книгъ которыхъ колвекъ, отъ мене самого,... въ той справе моей внеслосе, касую, умораю и въ нивечъ оборочаю (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 264).

Див. ще **ВНОСИТИСА.**

ВНЕТЪ *присл.* (*стп.* wnet) **1.** Відразу, одразу, зразу, зараз же: Лишъ малженокъ ѣдеть з двора — Внетъ тутъ молодыковъ чвора! (Луцьк, 1575 *КС* XXV, 98); Захотѣлоса и(м) внє(т) ра(ди)ти (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 5); абїє: оужє́, за́разъ, внє́тъ, ско́ро, вско́къ, ры́хлω, прѹдкω (1627 *ЛБ* 5); Кгды мѹ ко́новъ зє зло́та, внє́т' росказа́л' да́ти, Абы воды дрѹгїй ра́зъ мѣлъ в чо́мъ дарова́ти (Київ, 1632 *Євх.* 304); стоупилъ павєль и ωбє(р)нѹльса къ жєнѣ и ко дхови нєчи́стомѹ, и сталь мовити... изыйди... и внє(т) изышоль (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 64 зв.); Внєтъ statim (*Уж.* 1643, 49 зв.).

2. (*уживається в головному реченні як співвідносне слово до сполучників* **кгди, єсли** *у підрядному умови або часу*) тоді: панъ Крыштофъ Харлинский ...слуги усѣ и челядь до везеня побралъ, в котором за выткненем певным кгды ее неякий Андрей Ротковский... до тое роботы признал, внет зараз и... сестру... в той же роботе злой виновал, а девки ее две службистые... веспол из сестрою твоею помовил и поволывал (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 509); Оба́чишъ яковыхъ цнѹтъ станъ тотъ потрєбоу́єтъ, И є́сли́са кто вє́длѹгъ нє́го заховоу́єтъ. Внєтъ с Кни́ги той ко́ждый спра́витиса мо́жєтъ, И до полѣпшє́на са Бгъ мѹ допомо́жєтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 29 зв. ненум.); Кгды та Па́на своє́го щасли́вє вита́ємъ, Внє́т'са да́лєй вакова́ть ю(ж) нє сподѣва́ємъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

ВНИ *див.* **ВНѢ.**

ВНИВЕЧЪ *див.* **ВНѢВЕЧЪ.**

ВНИЗИТИСЬ *дієсл. док.* (в чому) Знизитися, опуститися: а внизивши(с) дла на(с) в то(м) нєсмртє(л)но(м) тѣлѣ поча(л) ма́ти вла(д)но(ст) члч(с)коую (XVI ст. *УЄ* № 29519, 18).

ВНИЗУ *прийм.* (*з род.*) (*виражає просторові відношення*) нижче: па(н) Нємири(ч),... вє(л) и ωказова(л) напє(р)вє(и) копє(ц) наро(ж)ны(и) внизу млы(н)ка своєго (Київщина, 1595 *ККПС* 82).

Див. ще **ВНИЗЪ².**

ВНИЗЪ¹, ВЪНИЗЪ *присл.* (*у напрямі до гирла річки*) вниз: и еще къ тому жъ... манастырю придали и записали есмо землю нашу бортную... по сей сторонѣ Трубеша у верхъ и въ низъ (Пінськ, 1517 *АрхЮЗР* I, 56); отъ дороги речкою внизъ привелъ (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 4/I, 59); А ωни за то вольность и(з)стародавъна повєдаю(ть) мєли рыбы ловити на рєцє стырє... //... а вни(з) рєкою до четвє(р)тни сѹхомъ є миль... и(з) того платъ плачивали (1552 *ОЛЗ* 179-179 зв.); ознаймуемо тым листом..., ижъ мы... даемо... пустыню ку осажаню людми, названую реку Сулу... ажъ вниз до устя Днепра (Варшава, 1578 *ЧИОНЛ* XIV-3, 85); ωдъ того ставъка, надъ которымъ поводъ прысєгу выконалъ, рєчъкою... внизъ идучи,... городиско старовєчъноє... лєжитъ (Київщина, 1638 *ККПС* 191).

ВНИЗЪ² *прийм.* (*з род.*) (*виражає просторові*

відношення) нижче: а в рє(ч)цє собкꙋ вни(з) ставꙋ ярославова и в рє(ч)ци лопєни бобро(в) гонили (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 61).

Див. ще **ВНИЗУ.**

ВНИЙТИ, ВНИТИ, ВНЇЙТИ, ВЪЙЙТИ, ВЪНЇТИ *дієсл. док.* **1.** Увійти (всередину), зайти: внїйдѣтє оуз'кими вороты бо простороныи ворота а широкыи поу(т) оуводи(т) на погыбєль (1556-1561 *ПЄ* 39 зв.); нє хотѣ(л) внїйити (!) в до(мъ) завидачи братоу своємоу (XVI ст. *УЄ* № 29519, 8); приятєлю вни(и)ди кто єсть внꙋтръ (к. XVI ст. *Розм.* 16); слꙋчиса в нѣкои(х) мира сєго вєща(х) в домꙋ моємъ бы(ти) бг҃ѡ(т)ступно(мꙋ) вл(д)цѣ лꙋцкомꙋ дє(р)з-нꙋвъ и вни(и)дє в цє(р)ковъ... и властитє(л)ско изє(ли) с прєстола а(н)тими(с) (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); єсли хо(ч) бы́ти сє(р)дєчнє скрꙋшо́ный внї-йди в комо(р)кꙋ твою, а ѡ(т)жєни ѡ(т) сєбє гꙋ(к) свѣта (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 19 зв.); indugredi pro ingredi, вни(й)ти (1642 *ЛС* 234);

зайти, прийти: А еслибы котории з них или з дому их или подражател которыи их упоромь своим мѣлъ в церкву вниити при литоргии албо при которой церковной справѣ, то вам приказуемъ, абысте справ всѣхъ занехали и несправовали (Львів, 1586 *MCSL* I-1, 136); Бѡ якъ ѡнъ ѡблюбє́нє(ц) в пѣснахъ гды мѣ(л) до до́мꙋ ми́лой своєй внїйти всѣ двєры затворє́ныє зна́йдєтъ жє ажъ моу́сѣлъ кола́тати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 160); и тымъ но́вогѡ Ізра́йла во́жа, и вто́рогѡ Мѡисє́а жєзло(м) оусолоди́ли, и способнѣйшими сєбє до ѡхо́тного по(д)на(т)а дрꙋго́и полови́цы по́стнои пра́цы оучини́ти могли́, а сна́днє с'постнои пꙋщи поси́лєни Кр(с)тною соло(д)костю вышовши, до пожада́нои дꙋхо́вногѡ ѡ(т)новє(н)а ѡ(т) Ха҃... и... ѡбѣца́нои зємли́ в'нійти могли́ (Київ, 1632 *МІКСВ* 272);

перен. (в що) зазнати (чого): поидє госпожє всѣ(х) зємны(х) вниди въ славоу г(с)а своєго дєвица жє яко в чєртозѣ пошла... въ свєтую црковъ (1489 *Чет.* 80);

силою увійти (оволодівши чимсь, захопивши щось): кгды якій рыцєръ во́жа хорого́вь розвинꙋв-ши на нєпрїатє(л)скїє мꙋры ви́дитъ встꙋпꙋючого, чає(т) надѣю і оучини́вши дѣло(м) яки(м) потꙋж-нымъ, або гаковни́цєю при́стꙋпъ та(м) жє прі́йти оусилꙋєтъ, сподѣва́ючиса ижъ проу(д)ко в мѣсто внїйдєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206 зв.);

перен. проникнути в середину чого-небудь: Во злокова(р)нꙋю жє дш҃ꙋ, рє(ч) пр(д)мрїй, нє вни-(и)дє(т) пр(д)мро(ст). што нн҃ѣ лати(н)скаа, зло-кова(р)наа дш҃а ѡслѣплєньнаа... пога(н)скими... и гордыми до(г)маты стра(ж)дє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 224).

2. Потрапити: лѣпшє тобѣ єсть в' животь в'ни-ти. ниж'ли двѣ роуцѣ маючи в'нити до пєк'ла (1556-1561 *ПЄ* 163 зв.); **внийти в царство небесноє, внийти до живота вѣчного, внийти до царства, до неба внийти** — потрапити до царства небесно-го: нє всакии бо мо(л)вачи мнѣ г(с)и г(с)и внидєть во цр(с)тво нб(с)ноє (1489 *Чет.* 214 зв.); гл҃ю бо ва(м) нє боудє(т) ли бол'шиа прав'да ваша ниж'ли є(ст) оув оучитєлєй и фарисєєй нє в'нїйдєтє в' цр(с)тво нб(с)ноє (1556-1561 *ПЄ* 31 зв.); яко кири(л)... пишє(т), и(ж) всє́ са ма́є(т) огнє(м) споларова́ти, и нѣчо́го нєчи́стого до́ нє́ба нє вни́дє(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 6). Лутшє тєбѣ з о(д)нимъ ѡ́комъ, и з о(д)ною рꙋко́ю, внїйти до живота вѣчного, и до цр(с)тва мо́єгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 155 зв.); **внїйти въ тѣло** — (*про душу*) втілитися: Въскр҃си́тъ жє Бг҃ъ всѣхъ мє́ртвы(х)... ѡ(т) ро(з)ныхъ мѣстъ, Пра́вє(д)ныхъ дꙋша́ изы́йдє ѡ(т) Нб(с)ногѡ Ієр(с)ли́ма, по́лны сꙋщи свѣта и сла́вы Нб(с)нои, ты́и внїйдꙋтъ въ свѡ́й тѣла; и ѡживи́тъ до́мъ свой (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.); **внїйти въ напасть** *див.* **НАПАСТЬ; внїйти в радость** *див.* **РАДОСТЬ; в бесѣду внийти** *див.* **БЕСѢДА.**

Див. ще **ВОНИЙТИ.**

ВНИКЪ *ч.* (*стп.* wnik, *стч.* vnik) (*оптичний прилад*) підзорна труба: Діѡптра бовѣмъ з кгрє́ц'кого, проникнє(н)ємъ, скро(з) прогла́домъ албо вникѡ́мъ єстъ вла́стнымъ, кото́рого Інстрꙋмє́нтꙋ: далє́ко ѡдлє́глыє кгма́хи, по́ла... хо́тєчы ви́дєть, люди зажыва́ютъ и прє(з) шкло оконъ въ ѡноє начи(н)є в'гляда́ютъ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 1 зв.).

ВНИМАНЄ, ВНИМАНИЄ, ВНИМАНЇЄ, ВНИМАНЪЄ *с.* **1.** (*зосередження, спрямованість думки на що-небудь*) увага: Бє(з)чи́нны(и) вопль в цр҃кви нєпрїятє(н) съ оумилєнїє(м) и внима́нїє(м)

велúкы(м) подобáє(т) пѣніє приносúти тáйны(х) вѣд'цꙋ бо̄у, а нє кричáти бє(з)чúн'ны(м) крыко(м) прирожéн'є на кры(к) понꙋжáючи (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220); великои в' розсꙋженю пилности, вниманѧ, и старанѧ з бокꙋ з' владзы противной повстаючихъ помысло(в) заживати потрєба (Вільна, 1627 *Дух. б.* 63); **уходити от вниманя** — не брати до уваги (кого), не зважати (на кого): Я дей, маючи при собе з уряду приданого возъного повету Луцкого пана Андрея Сикорского, уходечи сам от его милости вниманя, обвелъ есми тым возным и списалъ на реистръ двор и што в немъ было (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 427);

(*бажання зрозуміти що-небудь*) увага: Вл(д)ки бєзъбо(ж)ныє вмѣсто правила и кни(ж)наго чтєнїѧ, и поучєнїѧ в Закони гд̄ни дн̄ь и нощъ на(д) статꙋтами и лжєю оувєсь вѣкъ свои оупра(ж)нѧю(т) и вмѣсто бг̄ословїѧ, и вниманїѧ настоящаго жїтїѧ, прєлєсти, хитрости... и оуго(ж)дєнїѧ сѧ оуча(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264 зв.); Третее: ярем креста христова,... к духом лукавым поднебесным во терпении взявши, преплыти, и тѣснотою алчбы и жажды со вниманием непресѣкомое молитвы иисусовы тиснутися, и плоть и кровь потом тѣла и подвигом мысльнаго внимания во бдѣнии нощном, и дневном трезвѣнии, и присѣдѣнии мѣстном и безмолвном увялити и изсушити (1599-1600 *Виш. Кн.* 153).

2. Думка (про кого): А кгды ми тотъ листъ мой... назадъ принєсъ, розꙋмєючи въ томъ єсли ѡ собѣ ѡтъ Вашєй Милости быть якого вниманѧ, ничимъ нє мєшкаючи вмыслнє кꙋ Вашєй Милости посланца моєго посыламъ (Турійськ, 1564 *AS* VI, 243); врядники и все рыцерство рачили пана Семашка в том упоминат,... абы сам доброволне, не ждучи жадного дозволеня и не даючи о собе таковего вниманъя, зволившися з паном Чапличомъ... панну Богдану... за князя Януша в малженство выдал (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 129); **уводити в вниманиє** (кого) — нав'язувати думку (кому): Заправдꙋ хто их ꙋводит в то вниманє кꙋ Вашей Милости, нє єсть имъ прав, єслижє мают якꙋю ѡсторожност ѡколо сєбє, нє чинат вины єно, абы горла своєго боронили, кгдыбы к чомꙋ пришло (Белз, 1558 *AS* VI, 128).

3. Підозріння: але хотечи я от того вниманя твоей милости, пане Оранский, и отъ того фалшу, который ты на мене ховаеш, на вряде городовомъ, або земъскомъ усправедливити, на тот рок, коли ты одно̇ зо мною хочеш приняти, абы тая потвар на потомки мои не отстала (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 293); Хо́чъ хто и бꙋдєт' што на когѡ в'нимáти, в' самóм' тóмъ внима(н)ю, зáра(з) прáвдою оуяснѧ(т)сѧ знóвꙋ, в' правдúво(м) таéмнои свѣтлости оуважáн'и (Вільна, 1627 *Дух. б.* 307).

4. (*у мн.*) Домисли: Про(д)мова к чита(л)нико(м) Около ты(х) тає(м)ни(ц) сѧ бавє(т) а нє могу(т) ничого на(и)ти штобы и(м) досы(т) ꙋчинити могло алє я(к) по(с)политє мовє(т) хочу(т) лєтати а(ж) по(д) нєбо крыла и(м) ѡгоруваю(т) (!) и вь дивны(и) а стра(ш)ны(и) внима(н)ѧ и покусы впадаю(т) а мѣ(с)то правды сны и вымы(с)лы своими по(д)мануют(т)сѧ (II пол. XVI ст. *КА* 591).

внимания не быти (по кому) — не мати за зле (кому): за вєлико пи(л)ными по(т)рєбами... и злою дорогою... нє могли(с)мо та(м) ꙋ ва(с) быти чого по на(с) жа(д)ного внима(н)я нє бу(д)тє а вє(д)жє ва(м) бл(с)вєниє своє посылає(м), и ва(с) ты(м) писаниє(м) нш̄и(м) навєжає(м) (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158).

Пор. **ВНИМАТИ**[2].

ВНИМАТЕЛНѢ *присл.* Уважно: Присмотри же пилно, езувито... И не тое ж ли намѣсником и учеником своим терпѣти залѣцают и за истинну и смерть узаконяют прочиих законов учения и наказания внимателнѣ и вѣрности мною реченно будет (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 166); perattente, вниматє(л)нѣ (1642 *ЛС* 306).

ВНИМАТЕЛЬНЫЙ *прикм.* (*який виявляє увагу до когось*) уважний: басни мирскаго и еретическаго духа великое смущение внимательной мысли к богу творят и теплоту и любовь ко сладости памяти божия губят (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 160).

ВНИМАТИ[1] *дієсл. док.* Зрозуміти, усвідомити, зважити: Кнз̄и твои законꙋ бж̄їю нє покарѧю(т)сѧ. ѡбєщници тáтє(м), любѧщє мз'дꙋ, гонѧщє за посꙋлами. сирота(м) нє сꙋдѧщє, и сꙋдъ вдови(ц) нє внємлющє (до 1596 *Виш. Кн.* 265 зв.); внємлѣтє сєбѣ жєбы́стєсъ оны(м) съкрывши(м) талáнтъ в Гробъ тмы кромѣшнєи нє были вкúнєны (Київ, 1625 *Коп.*

Каз. 36).

ВНИМАТИ[2], **ВНѢМАТИ** *дієсл. недок.* **1.** Думати, міркувати: и выше(д)ши петръ шо(л) за ни(м) а нє вѣда(л) и(ж) бы то была правда што сѧ дѣѧло ω(т) аг҃гла алє внима(л) и(ж) сѧ то єму (ѹ)во(с)нѣ видит (II пол. XVI ст. *КА* 63); ωглєдає(т)сѧ апо(с)то(л) на историю вы(ш)шє(и) намєнєную бо и(з)раєлиты внимали и(ж) были ω(т) пана ω(б)манєны... коли за зло(с)ти свои ка́рани бываю(т) (Там же, 552); Хо́чъ хто и бѹдєт҆ што на когω внима́ти, в҆ само́м҆ то́мъ внима(н)ю, зара(з) пра́вдою оуяснѧ(т)сѧ зно́вѹ, в҆ правдиво(м) таємнои свѣтлости оуважан҆и (Вільна, 1627 *Дух. б.* 307); Нє внѣма́йтє а́бымъ пришо́лъ пущати поко́й на зе́млю: нє пришо́лємъ пущати поко́ю, а́лє мєчъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 337);

вникати, вдумуватися: то́чїю нє бѹди лєни́въ, и со всѧ́кимъ прилєжа́нїємъ чита́й внимай слѹшай пи́сан҆ныхъ и твори. и нє ради́ лѣностью о своє́мъ сп҃се́нїи (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 3); Тыи тєды́ м҃лтвы звитѧзства... побо́жныи читє́лникѹ, любо́внє прїими́, охо́тнє пѣстѹ́й, оуми́лно читай, оуважнє внимай, и что́моє разѹмѣ́й (Київ, 1625 *МІКСВ* 131); Внима́й оучєнїю: бѹди тєрпєли́въ въ м҃литвѣ (Львів, 1642 *Жел. П.* 3);

(о чім і без додатка) задумуватися, замислюватися (над чим): Пристѹ́пѣтє ѹбо́гїи и ни́щїи, братї́а найближшаѧ Хв҃а, а внима́йтє тє(ж) ω своє́й смє́рти, жє помрєтє (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 43); Пристѹ́пѣтє слѹги, внима́йтє жє и вы по́мрєтє, а стара́йтєсѧ, прєз жи́вотъ побо́жный, и наслѣдован҆є Пн҃а своє́гω жєбы́стє тогω го́дни бы́ли (Там же, 44).

2. (що) Зважати (на що), брати до уваги (що), уважати: алє ижє бы тоє ма(л)жє(н)ство нє внима(л) кто нє бє(з) причины пожиточнои рѣчи хр(с)тїя(н)ской ѹчинєно, имаєт г(с)п(д)ръ на(ш)... //... ми(р) вѣчный и прїязно(ст) и... ωброны злѹчєнїє с кралє(м) єго мл(с)тїю записати (Люблін, 1506 ***Cost. DB*** 441-442); прича́стїє дава́й живымъ, мє́ртвомѹ жє нємози́ да́ти. Вѣждъ къ симъ, и то́щнω внима́й, якω ащє кого́ погѹбиши лѣностїю, или нєрадє́нїємъ свои(м), то мѹка єгω на тєбѣ взыска́на бѹдєт (Львів, 1642 *Жел. П.* 5 зв.);

(кому) виявляти увагу, бути уважним (до кого): До насъ всѣхъ Єпи(с)коповъ ω(д) Па́вла ст҃го рєчє́но, Внима́йтє собє и всємѹ ста́дѹ, в котор́омъ васъ Дхъ Ст҃ый поставилъ Єп(с)копами радити цє(р)ковъ Бж҃їю, котор́ѹю набы́л своє́ю Кро́вїю (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 14); Приходѧчіи до Г(с)да, пови(н)ни м҃лтвы свои... нє в҆ нєпристойном҆ крикѹ и гѹкѹ чинити, алє оупрїймымъ ср(д)цємъ и трєзвыми помыслы внимати Г(с)дѹ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 60).

3. (чим і без додатка) Сприймати, розуміти: Тѹ южъ Атлѧ́съ, ω Мѹзо, пєрєста(в) з҆старѣлымъ Прєшлы(м) ба́йко(м) вѣрити, внима(и) ср(д)цєм҆ смѣлы(м) (Київ, 1632 *Євх.* 301); А ты дѹшє правовѣрнаѧ, нн҃ѣ розмышлѧ́й ω сихъ дарє(х) бо(з)кихъ якωначастѣ́й; и внима́й си́лою разумною; и вѣрою до́брою, и собѣ зароблѧ́й на ла́скѹ бо(з)кѹю, абы и ты сподобиласѧ ωнихъ дарωвъ бо(з)кихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 165 зв.);

думати, гадати; приймати: якож оныи служебники... чинечи росказанъю их досыт, скочивши наперед их и набегли девку Яна рыболова противку огорода Офанасовского, внимаючи, ижъ бы была наша поповская (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 424).

4. (кому, чому і без додатка) Прислухатися (до кого, до чого), слухати (що): ωни, яко искѹсны прилѣжно внимали И б҃гоpазѹмно оувѣдѣвши посла́вшємѹ да́ли (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Павел апостол,... так глаголет:... до Тимофея паки: "Яко же умолих тя пребыти в Ефесѣ, идый в Македонию , да запретиши нѣкоим не ходити ко иным учителем, ниже внимати баснем и родословием их безконечным..." (1608-1609 *Виш. Зач.* 212); жа́лѹйимω того́, жє́смо длѧ сво́ихъ внѹ́трнихъ стра́стєй б҃лгода́рно нє хотѣли внима́ти, затвєржа́ючи якъ // Фараω(н) ср(д)ца своѣ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 166-167); Хто милѹєтъ Іс҃а и пи(л)нѹєт҆ єго а нє згола и (з)проста внимаєт҆, алє трваєтъ в҆ любви и Бг҃ъ дш҃и той за оумилованьє мыслитъ дати штоколвєкъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 114); Вєли́кїй тотъ оц҃ъ нашъ Іωа́ннъ Гд҃ы в Кє́ллїйци своє́й прєбыва́лъ, собѣ само́мѹ и Бѹ҃, якъ звыклъ былъ, внима́ючи в сонъ нѣѧ́кі впалъ ба́рзо то́нкїй и ви́дѣлъ прє(з) видє(н)є мѹжа єдного (Київ, 1627 *Тр.* 556); Налє́жи(т) пи(л)нє и сєрдє́чнє ωвымъ ст҃гω Ап(с)ла Па́вла внимати слова́мъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911).

5. (кого) Уважати (кого яким), мати (за кого):

Абы насъ кто за упорныхъ не внималъ освѣдчити вѣру и правду свою повинныхмы (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 319).

внимати собѣ, собѣ внимати: а) заглиблюватися у самого себе; задумуватися: Мо́жєтъ тє́жъ то бы́ти, жє хто трȣ́дачиса та́къ, и оуставичнє собѣ внима́ючи, либо в' млтвахъ, либо в' послȣшєнствѣ, либо тє́жъ в' дѣлѣ яко́мъ, вє́длȣгъ Бга, тє́мности злосливыхъ бѣсовъ оубѣчи мо́жєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 83); б) мати на увазі, пам'ятати: Внимаитє собѣ єс'ли // согрєши(т), против' тєбє бра(т) твоӥ. запрєти ємоу а єсли боудє(т) са того каатї ѡ(т)поусти ємоу (1556-1561 *ПЄ* 295-295 зв.); О(т)ци, и бра́тїа, сщн'ници́ и дїакони, и всѣ причєтници црковнїи. Видьтє а внимайтє собѣ. Абы єстє на(м) пишоучи(м) сїє́ єв(г)лїє прєнєдозорь свои, нє злє рє́чили (Там же, 443); А коли и(х) позна́ємо што на(м) подобає(т) ȣчинити; тоє, внимати собѣ ѡ(т) ни(х), нє слȣхати и(х) нижє послѣдовати и(м) (1598 *Виш. Кн.* 281).

ВНЇЙТИ *див.* **ВНИЙТИ.**

ВНОВО *присл.* Заново: В том же и вѣтхий человѣк подвигом постничества, труда и плача, в молитвѣ дѣйствуемого, отлагается и вново по исцелѣнию страстей одѣвается (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 245).

ВНОСИТЕЛНИЙ *прикм.* Нестерпний: ingestabilis, вноситє(л)ни(и) (1642 *ЛС* 236).

ВНОСИТИ, ВЪНОСИТИ, УНОСИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, що) (*доставляти в середину чогонебудь*) вносити, заносити: пр(о)ркъ рȣкама своима приємлєть ю въ нєвходимая вносить ю (1489 *Чет.* 78 зв.); потомъ... староста Луцкий, звазнившися на его милость, отца владыку, и розгневавшисе, тое дерево, въ замокъ вже вношеное, гайдукомъ своимъ до кухни своее побрати росказалъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 301); Приноса́й, вноса́й (1627 *ЛБ* 99); да всє бȣ́дєт' сто въ сто́й цркви. въ олтаръ нє вноси́ ни ко́лива, ни пи́ва, ні ино что (Львів, 1642 *Жел. П.* 3 зв.).

2. (що кому) Зараховувати: ȣ вы́мнѣ якѡ бо(з)каа кла́тва; всє зло́є вно́ситъ грѣшникѡмъ, кото́рыи бєз' покаа́нїа оумира́ютъ, и богатирѡ(м) нєми́лостивимъ, тог(д)а ѡ́нїи го́рдыи титулы поги́нȣт' (Чернігів, 1646 *Перло* 153 зв.).

3. (що) Приносити в дар, дарувати: В то́т'жє До́м' пра́цȣ тȣю мою в'ношȣ... дєдікȣю и офѣрȣю (1627 *ЛБ* 4).

4. (що до кого)(*робити зрозумілішим що-небудь*) доносити: Гдє єстъ мѣстцє Планє́тѡм', и звѣзда́м' грȣнто́вны(м), Ѿ(т)ко́ль свѣтлость про́мєнє(м) спада́єтъ кларо́вным', Та́мъ мы́сль та́а Наȣка люд'скȣю зано́ситъ, Прєз' що скры́тыхъ позна(н)є натȣръ до на́съ в'но́ситъ (Київ, 1632 *Євх.* 297).

5. (що) (*нову віру, обряди, звичаї і т. п.*) запроваджувати, вводити, встановлювати: нѣколи было многи(х) злыхъ єрєтико(в) злȣю єрєсь въ свєтоую вѣрȣ вносили (1489 *Чет.* 41 зв.); панове сусѣде вашѣ нѣкоторие вносят щос новое еретическое межи ваши милости, якобы не была потреба на воскресение христово пасхи святити (Крилос, 15 86 ***MCSL*** I-1, 134); Отсту́пници вѣры, от Христа бѣгу́ны, абы уносили до церкви новины, Смѣючи и Христа тым же потвара́ти, абы своих страстей волю исполняти (к. XVI ст. *Укр. п.* 80); На которомъ соборѣ,... такій декретъ естъ ферованъ: "если хто надъ той святобливый символъ другій смѣти будетъ вносити, або если што́ отъ него откинетъ, або што придастъ, и символа именемъ назоветъ, нехай будетъ осужденъ, зъ достоинства зверженъ и отъ вшелякого христїанского вызнаня отдаленъ и проклятъ" (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 733); свѡѣ но́выѣ приказана, и нєслы́ханыѣ оуста́вы до оуживана,... подают' и в'но́сат' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 806).

6. (що) (*звертатися куди-небудь для вирішення якого-небудь питання, справи*) подавати: и стороны ѡбє(д)вє ѡбороны своє пєрє(д) нами и радами... вносили за (з)да(н)ємъ пановъ радъ нашли є(с)мо жє и позо(в) добры(и) и налєжность сȣдȣ тȣтъ пєрє(д) нами... потъвє(р)дили є(с)мо (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 199); за которы(м) привола(н)є(м) ѡ(н) ѡстєрєжоны(и) будучи правныє и слушныє в то(м) ѡбороны своє вноси(л) (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); А поводовая сторона, показавши дєкрє(т) суду... вєнъцъ тєжъ и сторона по(з)ваная жа(д)ныхъ раци(и) правныхъ нє вносила (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 238);

(що) (*подавати для загального ознайомлення*) оприлюднювати: Радость... Привела насъ абысмы

ей вамъ додали: И ту зъ рифмами ся нашими показали Которые то презъ оголошенье вносимо: И о пилнӧе ихъ выслуханье просимо (Львів, 1630 *Траг. п.* 173); **вносити прозбу** *див.* **ПРОЗБА; диляцию вносити** *див.* **ДИЛЯЦИЯ; оповеданє вносити** *див.* **ОПОВЕДАНЄ; право вносити** *див.* **ПРАВО; рѣчи вносити** *див.* **РѢЧЪ; скарги вносити** *див.* **СКАРГА.**

7. (що)(*вносити запис у книгу*) вписувати: єсли дє(й) што коли василє(и) є(р)моли(н)ски(и) за жывота матки своєє, то чыни(л) в нєвѣдомости на(д) єє волю и в то(и) мєрє всє право во(и)ского, такъ и а(р)тыкулы зъ старого и нового ста(т)утꙋ вносѧчи яко и (з)вычаи правныє по(д) та(м)ты(ми) ч҃сы припоминаючы нєслушны(м) быти ѡказывали (Городно, 1555 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); справъ, до сеноду не належачих, тамъ тежъ не вношоно (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 504); для чо(г)[о] сєє ѡ(с)вє(т)чєнє и пи(л)ность свою до кни(г) вряду житоми(р)ско(г)[о] проти(в)ко и(х) м(л). ѡбу(д)во(ми) ѡсобам чыни(л) и вносилъ (Житомир, 1605 *ДМВН* 108).

8. (що) (*робити грошовий внесок*) вкладати, давати: кнѧз Романъ... пєвныє, нємалыє сꙋмы пѣнѧжныє на маєтности и добра свои... въносилъ (Камінь, 1571 *AS* VII, 380); А то все и кождую реч зособна маемъ выполнити под закладомъ... который заклад особам сполне, яко и каждой з нас особе розделне... доброволне вносимъ и приймуем (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-2, 169); закладъ и шкоды зъ особна стосꙋючи и прикладаючи, которыє на сєбє самꙋю потомки и добра мои вси, яко вышєй добровольнє вношꙋ и пріймꙋю (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV, 81).

9. (що) Важити (чим), наражати (на що): Стефан... король полский... ознаймуемо... //... ижъ мы ...маючи ласкавый взглядъ на залецоные намъ заслуги... Михайла Грибуновича Байбузы през... Михайла Вишневецького,... при которомъ онъ,... не литуючи утратъ маетностей и розляня крви свое, вносечи в небезпечность здоровъе свое... намъ служилъ (Варшава, 1578 *ЧИОНЛ* XIV-3, 85-86); помененые подъданые печихвостъские... вси одностайне, оденъ другого не одъступуючи и змову учынивъши, сполъне собе помагаючы, кгды протесътанътесъ року прошълого..., для наступованя неприятеля коронъного... вносячы здоровя свое, тудежъ детокъ и челядъки своих з дому, з села Стрелъча, до Полъски выехати муселъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 239).

Див. ще **ВНАШАТИ, ВНЕСТИ.**

ВНОСИТИСѦ, УНОСИТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (до чого) (*як що-небудь додаткове*) придаватися, додаватися: Прилага́юсѧ: приклада́юсѧ, ꙋношꙋсѧ, порꙋшꙋюсѧ до чого, албо прило́жє(н) быва́ю (1627 *ЛБ* 98).

2. Запроваджуватися, узаконюватися, подаватися: ѡ(т)колѧ тоє сѧ вноси(т) жє тыє синѡды нє тылко // з бискꙋпо(в) алє и(з) иншихъ ѡсобъ збірати потрєба (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 54 зв.-55).

Див. ще **ВНЕСТИСЯ.**

ВНОЧИ, ВНОЧЫ, ВНОЧѢ, ВЪНОЧИ, ВЬНОЧЇ, УНОЧИ *присл.* Вночі, уночі: В замъкꙋ сторожа кликꙋны г҃ вдє(н) послꙋгꙋють а въночи кличꙋть (1552 *ОЖЗ* 120 зв.); ꙋ воротъ замъковыхъ ...стєрєгꙋть сторожи два... в дєнь ꙋ бронє стоѧчи а (в)ночи... по бла(н)кахъ ходячи и кличꙋчи (1552 *ОКЗ* 37); Сторожи в замкꙋ... стєрєгꙋть и кличꙋть ꙋночи на вєжахъ (1552 *ОЧерк.З.* 7 зв.); вночи тоє дєтѧ зарєзали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); Потом... просил пілата іѡсіфь... который // был пєрєд тым прішолъ вьночї къ г҃сви (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 96-97); вночи... до(м) мо(и)... ѡгнємъ згорєлъ (Черкаси, 1589 *ЦНБ* II, 23258, 1); ꙋ ля(д)ски(х) хло(п)цє(в) шко(л)ны(х) ѡтняли дрєво вночы (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 79); Та(м) по(д) ѡкнами и вночи слухаютъ що розмовляютъ (1636 *Лям. о пр.* 11 зв.); Ґды ихъ шꙋкано, на дахъ имъ оустꙋпи́ти каза́вши,... а в'ночѣ чєрє(з) мꙋръ по́ворозомъ спꙋсти́вши , оухова́ла ихъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 843); панъ Бєлєцъки(и)..., по(д)єхавши вночи потаємънє по(д) мєнованыє має(т)ности панє(и)... до ѡ(с)мыдєся(т) ч҃лка з собою намови(в)ши,... до... Ви(л)ска припровади(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193); **вдень и вночи** *див.* **ВДЕНЬ.**

Див. ще **ВНОЧЪ, ВНОЩИ.**

ВНОЧЪ, ВЪНОЧЬ, УНУЧЪ *присл.* Те саме, що **вночи**: И коли дей вже было въночь година або

и пять, то пакъ дей пришедши до господи моей владыка Луцкий Кирило Терлецкий, пяный,... мене уцътивую дѣвку зкгвалтилъ и змордовалъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 397); **удень и унучъ** *див.* **ВДЕНЬ.**

ВНОШЕНЄ *с.* **1.** (чого) Внесення, записання: по(д)ча(с) цєлєброваня акту граничъного убє(с)пєчоны(х) для внош\u0454ня ѡборонъ правны(х) зослала (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236).

2. Віно, посаг: малжонокъ... ее бивалъ..., приневолял ее, ажебы ему вси речи свои, которые в дом его внесла, и тое... што он ей напротивку вношеня... записал, ему даровала и записала (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 47); показавши еи ласку свою, якъ напротивко того вѣна, вношеня ее въ домъ мой двох сот коп грошей,... за цнотливые//службы и склонности ее напротивко мене,... двор мой... даю, дарую (Єловичі, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 64-65).

Див. ще **ВНЕСЕНЄ.**

Пор. **ВНОСИТИ.**

ВНОЩИ *присл.* (*цсл.* вноши) вночі: по сєми дни оувидєлъ внощи оу во снѣ архимандритъ моужа в҆ бѣлы(х) риза(х) (1489 *Чет.* 4 зв.).

Див. ще **ВНОЧИ, ВНОЧЪ.**

ВНУДИТИ *дієсл. док.* Змусити, примусити: Ѡсифа ничто же нє внꙋдило ѡ(т) рады и дꙋмы доброго дѣла (1489 *Чет.* 326).

ВНУКА, УНУКА *ж.* Внука: мы Алєксандрь Воєвод... Знамєнито чиним... ѡжє прїидошѣ прѣд нами... болѣринь пань Дань... и кнѣгинѣ єго Тѡдѡсія дочка Мьриєва, ꙋноука пана Козми Шарпє... та дали... монастири ѡт Хомѡр... ѡдно сєлѡ (Бирлад, 1555 ***DBB*** I, 48); то вши(т)ко тє(н) исты(и) стє(ц) або дѣти є(г) буду(т) пови(н)ни дохова(ти) сиротѣ а внуцѣ стєцєву(и) а(н)нѣ а(ж) до зросту єѣ (Одрехова, 1576 *ЦДІАЛ* 37, 16,6); каждой внуце, Марухне так и Хведоре, по двесте копъ грошей готовыхъ вѣна (Липівка, 1581 *АрхЮЗР* 8/III, 329); при мнѣ, на тотъ часъ, были... для пригледанья здоровья моего, невистка моя... зъ детьми своими малыми, и внука моя... старостянка Луцкая (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 164); Внꙋ́ка. Neptis (1650 *ЛК* 434).

ВНУКОВЪ *прикм.* (*належний внукові*) внуків: pronur(us), внукова жена (1642 *ЛС* 333).

ВНУКЪ, ВНУКЬ, ВЪНУКЪ, УНУКЪ, УНУКЬ *ч.* **1.** (*син сина або дочки*) внук: мы стєфа(н) воєво(да)... знамєнито чиним... ѡжє прїидє пра(д) нами... слꙋга нашь, вла(д), сн҃ь станинь ꙋнꙋкь рꙋ(с) тоадєрѡ(в)... и прода(л)... єдно сєло, на тꙋтовѣ, на имѧ русѧни, слꙋзѣ нашємꙋ, їѡнꙋ талмачю (Бадевці, 1503 ***Cost. S.*** 255); В тóй же потрéбѣ по(д) межибоже(м) внꙋкь кнѧзѧ костєнти́на кнѧ́зь ромáнъ згѝнꙋлъ (1509-1633 *Остр. л.* 126); Пришо(л) андреи ись сыно(м) свои(м) и вну(к) потєрѧику(в) фєдоурь... взѧли заплату вы(д) давыда зополную и вызнали то пєрєд право(м) (Одрехова, 1550 *ЦДІАЛ* 37, 14, 14); Єди(н) внукъ Іваникувъ пупъ Ігнат, а другыи внукъ Абрамувъ Василъ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 223); Иванъ Пустовойтенко не мает мѣти жадное потребы, ани онъ самъ, ани жона его, ани потомъкове, тилко... Иван Окрайцовъ унукъ повинен ей уживат (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 20); Зостáвивши сынѡ(в) кíлка, такжє и сынѡ́вє єгѡ мѣста нá ймѧ своє́ закладáли, котóрыє єщє и до тогѡ́ чáсꙋ тривáютъ, якѡ то Кéрновъ котóрыє ѡ(т) нáзвиска Внꙋка єгѡ назвáнѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв. ненум.); Фє(с)ко ꙋнꙋкъ Товъстичи(н) (1649 *РЗВ* 143).

2. *мн.* (*нащадки, потомки*) внуки: тако(ж) деи мы вноуци ихъ ва(м) ѡчистити и ꙋкрасити... нє хощє(м) (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 115 зв.); I нинѣ таковы Каиновы въну́ки... Іже снопы злóбы на жéртву влагáють (к. XVI ст. *Укр. п.* 84).

Див. ще **ВНУЧА, ВНУЧОКЪ.**

ВНУРАТИ *дієсл. недок.* Заглиблювати. ◊ **взрокъ мыслный внурати** (в що) — міркувати (про що), задумуватись (над чим): Гды смотрꙋ цный Сꙋщáнскїй на твоѣ Клєйнóты: А взрóкъ мы́слный внꙋрáю, в҆ слúчны приміоты (Київ, 1637 *МІКСВ* 334).

ВНУТЕР *присл.* Те саме, що **внутри[1]:** также побране и пограбене внутер с тое церкви золота, серебра,... апаратов, орнатов (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 562).

ВНУТРЕННЫЙ, ВНУТРЕНИЙ, ВНУТРУНЫЙ, ВНУТРНИЙ, ВНУТРНІЙ, ВНУТРНЫЙ, ВНУТРЪНИЙ, ВНУТРЪНІЙ, ВНУТРЪНЫЙ, ВНУТРЬНИЙ, ВНУТРЬНЫЙ *прикм.* **1.** (*який міститься всередині, обернений у середину чого-*

небудь) внутрішній: а въ сєна(х) замъки три внѣтръные (1552 *ОВол. З.* 195 зв.); кро(к)штыно(в) ꙋ притво(р) шту(к) єі... шту(к) вєлики(х) на колюмны внутрьниє м (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 8); прибий ѡного до двєрє(и) внѣтрнихъ (к. XVI ст. *Розм.* 58); а в' ѡсо́бѣ єгѡ Цркви Ма́тцѣ и ѡздо́бѣ єи внѣтрнєй и позвѣрхо́вной, Дхо́внымъ своймъ слꙋжи́тєлє(м) Єи Шко́ламъ, Вдова́мъ, сирота́мъ, и всѣмъ оубо́гимъ, а нє своє́й по́хоти, ро́скошамъ... абы́стє... нє пєчалова́ли (Київ, 1632 *МІКСВ* 286); вшє́дши ка́жєшъ ємꙋ встать з' посєрє́дкꙋ бра́тїи єгѡ, и введє́шъ до внѣтрнєй комо́ры (серед. XVII ст. *Хрон.* 328 зв.); тыє менованые подданые... на дворъ и мешканье села Зарубинъки... наехавъши, замъки внутръные и завесы одъ коморъ... поодъбиявъши... //... и... кгвалтовне позабиравъши... до Горошковъ ...отвезти... росказали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 565-566).

2. (*який стосується внутрішніх органів людини*) внутрішній: И ижъ она є(ст) ко́рєнємъ всѣхъ добродѣтєлєй,... як ма́тка мєжи цо́рками,... якъ голова́ мєжи чло́нками позвєрхо́вными, як ср(д)цє мєжи чло́нками внѣтрными (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3); Бѣда грѣшникѡ(м): бры́дкїи, и мєрзє́ныи, и нєчи́стыи сꙋтъ прє(д) Бгомъ... якъ своволнє и нєвстыдли́вє ѡбжи́рствꙋ, и пїа́нствꙋ нєпогамова́номꙋ, засмердѣлый скарбъ че́рєва, калдꙋнъ внѣтрнїй ма́ючїи сы́тость в' повстагнє́ню нє дєржа́лиса (Львів, 1642 *Час. Слово* 274);

у знач. ім. с. р. **внутрънеє** — нутрощі: товарышъ по(м)пеиꙋсо(в). кгды... на морє втєка(л) а ѡбачи(л) за собою погоню,... са(м) ся прє(з) внѣтрънеє мєчє(м) пробы(л) а(л)бо прєразы(л) (1582 *Кр. Стр.* 79);

у знач. ім. с. р. мн. **внутрняя** — нутрощі: та(к) и гнѣвлі́вы(и) члкъ гды са запа́ли(т) ѡгнє(м) шалє(н)ства и гнѣвоу, вся вну́тр'няа пороушаю(т)са в'згорꙋ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244 зв.);

у знач. ім. ж. р. **внутрняя** — нутроші: по́сто(м) в'нѣтрнъню (!) свою мрътвили (п. 1596 *Виш. Кн.* 233 зв.); viscus, eris, утроба,... ву(т)рняя (1642 *ЛС* 415); ѡ мꙋкахъ Гє́єнскихъ,... Гды ѡ си́хъ помышля́ю, тог(д)а ми вса внѣтрънаа стра́хомъ трєпє́щєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 155).

3. (*який стосується духовного світу або душевного стану людини*) внутрішній; глибокий: А што(ж) ино(к) нє в'мѣє(т) бєсѣдовати с тобою а́лъбо єго пытає(ш) ѡ дїаво(л)ски(х) прилога(х). Альбо єго пытає(ш) ѡ бо(р)бѣ дха с тѣло(м),... алъбо єго пытає(ш) ѡ скоръбє(х) внѣтръни(х) алъчи и жа(ж)ди (п. 1596 *Виш. Кн.* 237 зв.); Алє староє тоє чоу́до тєпє(р) инши(м) чꙋдо(м) є(ст) затѣнє́ноє. Кды сла́ва ѡнаа, котораа такъ до(л)го в внѣтрє́нєй дши ча́сти я́кобы нєво(л)ница тръва́ла, до во(л)ности привєрнєна є(ст) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 269); То отступникове, которыхъ ся я, заправды, внутренной слѣпотѣ великой выдивити не могу (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 380); А кто ѡ́ком внѣтрнымъ розꙋмꙋ Бгодꙋхновє́нногѡ ѡной приглади(т)са, смакъ щасли́вости нб(с)нои, и соло(д)кост ро́скошєй вѣчныхъ в ср(д)цꙋ своє́мъ почꙋєтъ, и всѣми ро́скошами доча́сными тогосвѣтными спана́лє и нєѡ(т)вро́тнє згорди(т)(Київ, 1631 *Тр. П.*4 ненум.); тую ѡбѣт'ницꙋ з'выкли собѣ они ѡсвє(т)чати знаками якими́жъ колвєк' позвєрхо(в)ными, кото́рыми бы внѣтр'нꙋю // свою во́лю вы́разїли, понєва́жъ ѡбрꙋч(є)нїє єстъ нѣякоє застановлє(н)є (Львів, 1645 *О тайн.* 149-150); **взрокъ внутрнїй** *див.* **ВЗРОКЪ**;

у знач. ім. с. р. **внутрьнеє** — духовна сутність: ннѣ вы закон'ници што жь є(сть) з'вноутрь конвє або мисы чистите а в'ноут'рьнєє ваше пол'но є(ст) грабєжов або лоупѣз'ства и нєс'правєдливос'ти бєзоу(м)нїи (1556-1561 *ПЄ* 270 зв.).

4. (*який відповідає законам християнської моралі*) духовний: Лоука бж(с)тв'ный зь ан'тїохїи быль родомь. лѣкарь барьзо нє посполитыи и вноутрьнєи моудрости быль наоучєнь (1556-1561 *ПЄ* 201 зв.); Аза не видѣло его внутрнее око, якие противники по отходѣ его Духу Святому мѣли повстати? (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 271); Бл(с)вєнї ѡ́чи котѡ́рїє звѣрхны(м) рєчо(м) за(м)кнє́ны сꙋ(т) а внѣтрны(м) пи(л)но са присмо́трꙋю(т) и ꙋважа́ю(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 31); я(к) ѡ́чи тєлє́сныє до зрѣнїа собѣ... нє потрєбꙋю(т) нѣчиє́и наꙋки, та(к) анѣ ѡ́чи на́шѣ внѣтрныи дхо(в)ныи, бы ѡ(д)но ѡ(т) затмє́на, або мглы... были во(л)ны (серед. XVII ст. *Кас.* 84); **внутрний человѣкъ** *див.* **ЧОЛОВѢКЪ.**

5. (*який стосується суті речей або явищ*)

внутрішній: Вѣрꙋю же по(д) ѡсобами Хлѣба и Вина єстъ и́стинноє и правди́воє Тѣло и Кровъ Сп҇ителѧ на́шого Іис Ха, ро́зꙋмъ свой сваготли́вый (!) и смы́слы внꙋтрныє и по(з)вѣрхо́вныє вѣрѣ по(д)даю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 912); А иж҆ бы то всє, що сѧ мно́гими словы широко вывєло, ср(д)цꙋ твоє(м)ꙋ пода́но бы́ти ла(т)вѣи могло, и в твои внꙋтрности або в҆ смы́слы внꙋтрныи было впоєно, збєрꙋ ти... рєє(ст)ръ, прє(з) которы(и) бы(с) мо́глъ в҆ ко́ро(т)цѣ тоє всє памѧта́ти (серед. XVII ст. *Кас.* 60 зв.).

6. (*який стосується життя та діяльності всередині держави, установи*) внутрішній: на(и)дєшъ та(м) ижъ в оны(х) крывавострашны(х) а ѡкрꙋтрє (!) забꙋрєны(х) внꙋтръны(х) во(и)на(х) ры(м)ски(х) нє то(л)ко до жмоиды а(л)бо до литвы алє и до пєкла... ра(д) бы ся бы(л) кажды(и) схрони(л) (1582 *Кр. Стр.* 79 зв.); панъ владыка Луцкий..., не маючи взгляду... на срокгость права посполитого, давши причину до неспокойныхъ розъруховъ и внутрунное валки, взрушаючи покой посполитый,... //... наслалъ войско,... на тое имене мое Жабче (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 224-225); вм҇ што волѧ́лєсь лє́пѣй нєгорѧ́чи(м) зоста́ти, ни(ж)бы́сь на горѧ́щꙋю вноу́трьной ва́лкы пло́мєнємъ ѡ(т)чи́зноу мѣлъ гладѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 2 зв.); наветь, будучи простим человѣком, выжилъсе (!) турбацію чинити в Речи Посполитой,... и непокой вчинити, абы (поганин) тым снадней на панство наше упровадилъся, вчинивши внутрній непокой (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); а што єстъ цєль на́ томъ мѣстцꙋ жєбы звитѧзство на́дъ нє́пріѧтєльми внꙋтрными и позвѣрхо́вными дарова́ти и насъ проти́вко имъ оузброѧ́ти, змоцнѧ́ти, и посылѧ́ти ра́чилъ (Київ, 1625 *МІКСВ* 131); Внꙋтрнꙋю за́вшє точи(м) во(и)нꙋ (серед. XVII ст. *Кас.* 76).

ВНУТРИ[1], ВНУТРѢ *присл.* Всередині: Я тое тяжкое збите и змордоване маю безвинне от мужа своего... с которого дей бою ажъ кровъю хрипълю, бо дей во мнѣ внутри збивши, з горы светлици рострутил (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 360); сторожо(в) стоѧчи(х) пєрє(д) двє(р)ми... коли є(с)мо ѡтворили ни ѡ(д)ного вну(т)рѣ нє нашли (II пол. XVI ст. *КА* 25); почали... поправлять церковъ... соборную,... внутри и зъ надворя, бо ошарпалася была велми (поч. XVII ст. *КЛ* 82); Вънꙋтръ: Внꙋтрѣ, всєрєди́нѣ (1627 *ЛБ* 21); оучини́тє... Скри́ню з дєрєва нєгнїючогѡ которой до́лгость нєхай ма́є полтрєтѧ локтѧ широ́кость та́къ жє полтора́, и позоло́ти(ш) єи зо́лотомъ штоначи́стьшимъ внꙋтри и (з)вє́рхꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 102).

Див. ще **ВНУТЕР.**

ВНУТРИ[2], УНУТРИ *прийм.* (*з род.*) (*виражає просторові відношення, вказує на місце, де відбувається дія або в якому щось знаходиться*) всередині: правило светы(х) ѡтє(ц) кажє(т) што нє подобає(т) мꙋжє(м) вокупє съ жєнами и съ дѣвками ꙋ во(д)но(м) мѣстци стоя(ти) алє мужиє а(ж) бы стояли ꙋну(т)ри цє(р)кви а жєны и дѣвки ꙋ при(т)вори пєрє(д) цє(р)ковью (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); склєпєнє внꙋтри цєркви тымъ способомъ, якъ ꙋ церкви светого Ильи, вдєлали, а побой кгонты ѡкрꙋглый... жєбы былъ вроблєнъ (1577 *AS* VI, 77); для того, и(ж) сила вражїѧ внꙋтри... пѧты твоєє ба(ч)маги, сєди(т), и ѡна то(т) стро(й) вымыслила и с тєбє сѧ всѣгды явнє смѣє(т) коли ты но́ги в҆ ба(ч)ма́ги вволочє(ш) (п. 1596 *Виш. Кн.* 235).

ВНУТРНЕ *присл.* **1.** Духовно: а тыє [рєчы] сꙋть абы сщ҇єн҆никъ та(к) позвєрхо́внє яко и внутрнє былъ до́брє способный (Львів, 1645 *О тайн.* 84).

2. Подумки, в душі: Тꙋ внꙋтрнє ѡ(т) ср(д)ца оуважа́й ка́ждый и Правовѣрный, и ѡ(т)стꙋпца (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 107); и яко тєжъ ты́и штѡ нє доскона́лє то(л)ко внꙋтрнє в҆ вєли́кихъ нєбєспєчє́нствахъ нава́лностєй свѣта, тѣла и дїавола ѡтагчє́ни, стара́н҆ємъ ѡ́коло сєбє, лѣни́вѡ Па́нꙋ послѣдꙋютъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 284).

ВНУТРНОСТЬ, ВНУТРЪНОСТЬ *ж.* **1.** (*перев. мн.*) Глибина землі, надра: Дивꙋєт҆сѧ чл҇къ яки́мъ спо́собомъ, такъ штꙋчны(х) и вє́лцє кошто́вны(х) крꙋшцѡвъ приготова(н)є в҆ внꙋтрностѧхъ зє́мныхъ бы́ти можєтъ (Київ, 1640 *Тр. Ч.* 3 ненум.); Лю́бо бовѣмъ ка́ждый чл҇къ ма́єтъ свою́ вла́снꙋю ма́ткꙋ, с҆ ко́тóрои оутро́бы ро́дитсѧ на свѣтъ, всѣ єдна(к) // лю́дє ма́ютъ общꙋю ма́ткꙋ зє́млю, кото́раѧ ѡ́ныхъ в҆ свой внꙋтрности прїймꙋєтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 938-939).

2. (*перев. мн.*) (*внутрішні органи людини або тварини*) нутрощі, нутро: А Арїа(н)ства оучи́тєлѣ

чȣда́ми наȣки́ сво́єи нє потвєрди́ли, и о́вшємъ завстыжє́на, и на Събо́ра(х) поконáна, на конє́цъ плáкги по(м)сты ω(т)носили, яко Арцимини́стє(р) Арі́й роспȣклъ са и внȣтрности з' нє́го // всѣ вы́шли (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 28-29); Оутро́ба: Ны(р)ка,... а́лбо живо(т), а(л)бо чє́рєво, а(л)бо, а(л)бо брȣ(х),... албо внȣ(т)рно(ст) (1627 *ЛБ* 160); которий за примушенемъ менованыхъ особъ, а до того не розумеючи до конъца, абы то была труцизна, троха скошътовалъ, по котором скошътованъю,... впалъ в великую болестъ, в которой болести вомиты ему тяжкие // припали, которие аж внутръности его зорвали (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 584-585); Ахъ жа́лю сро́гі́й, ю(ж) ми всѣ смы́сла слабѣ́ют', Всѣ си́лы, всѣ внȣтрности ωстáтнє трȣхлѣ́ютъ (Львів, 1631 *Волк.* 11 зв.); Са́жавка о́вчєю назывáєтса, иж' в' нєй овє́цъ, на офѣрȣ вылȣчо́ных' и порѣзаныхъ, внȣтрности, єлѣта и ки́(ш)ки поло́каны бывáлы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 239); А тоє що идє прєзъ тѣло, якω потъ, млє́ко, сє́мєнъ и и́ныи плюга́вства, всє то́є зоста́нє внѣ тѣла... и нє будє тогώ южъ в тѣлѣ, хвалє́бномъ, Ти́лко внȣтрърности, напо́лнатъса сла(д)кими во́нностами (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.).

3. (*перев. мн.*) (*внутрішній, духовний світ людини*) нутро, душа: На(д)то и то мєнє ω(д) того подо(и)зрє́ньа // вы(з)волáєтъ, ижъ а прє(д) Бг҃омъ кото́рый ср(д)ца и внȣтр'ности выбадывáєтъ пє́внє вє́даю, жємъ нигды в' то́мъ моємъ прє(д)сєвзáтомъ оубажа(н)ю, мы́сли моєй во́длȣгъ люцкихъ и дочáсных' ра(д) нє простовáлъ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 2 зв.-3); Зачи(м) слȣшнє и тво́ємȣ жадá-ню вы́мовилъ бы(м)са, бы ма з' дрȣгои стороны́ запалчи́вость и рє́вность кото́раа за прáвдȣ внȣтрности мои то́ргаєтъ, на твою́мъ здáню пєрєстáти нє гамовáла (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 187); А иж' бы то всє, що са мно́гими словы широко вывєло, ср(д)цȣ твоє(м)ȣ подáно бы́ти ла(т)вѣи могло, и в твои внȣтрности або в' смы́слы внȣтрныи было впоєно, збєрȣ ти... рєє(ст)ръ прє(з) которы(и) бы(с) мо́глъ в' ко́ро(т)цѣ тоє всє памататáти (серед. XVII ст. *Кас.* 60 зв.).

Див. ще **ВНУТРО.**

ВНУТРНЫЙ *див.* **ВНУТРЕННЫЙ.**

ВНУТРНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Потаємніший, інтимніший: иногды са́маа таа свѣтлость свѣтачи в' ср(д)ци, ω(д)тварáєтъ внутр'нѣйшȣю и глȣбшȣю скрытȣю свѣтлость (Вільна, 1627 *Дух. б.* 74).

ВНУТРО *с.* (*тільки одн.*) (*внутрішня частина організму*) нутро; середина: яко тє́ды о́вцы, албо вєлблю́ды, напáдши на травȣ лáкомє а хти́вє жрȣт': и жи́в'ности в' сє́бє набирáют': кото́рого пото́мъ в' нєдостáт'кȣ, з' внȣтра ω(д)ригáютъ, и пєрєжо́вываютъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 296); Го́йныи слє́зы з' своúхъ очі́ю точи́ли, Прєтáжкоє стогнáн'є з' внȣгрá вы́пȣстили (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 8); Ѡ стрѣла ско́рби, ср(д)цє котрáа збодáєшъ, Ѡ м'єчȣ ώстрый, котрі́й внȣтра прєражáє(ш) І҃с на рáмѣх' своúхъ Кр(с)тный сто́съ двигаєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 14); заразилъ єгω г(с)дь нємочью внȣтра нєȣлєчною (серед. XVII ст. *Хрон.* 328).

Див. ще **ВНУТРНОСТЬ.**

ВНУТРУ *присл.* Всередину: слуга замковый... торбу взял, и вглянувши внутру, червоныє золотыє обачивши и видячи, же не утаится, отнес до замку (Львів, 1605-1606 *Перест.* 36).

Див. ще **ВНУТРЪ²**.

ВНУТРУННЫЙ *див.* **ВНУТРЕННЫЙ.**

ВНУТРЪ¹, ВНУТРЬ *ч.* **1.** (*внутрішня частина чого-небудь*) нутро; середина: Єщє вышъшє(и) на(д) тою свєтлочъкою єстъ вєръхъ брамы цєглою мȣрованы(и) а внȣ(тр) та(р)тицами фȣтрованы(и) (1552 *ОКр. З.* 149); нє мѣню тȣ покрита вє́рхнєго, алє стѣны и всє внȣтръ цр҃квноє (Вільна, 1596 *З. Каз.* 69); А унѣаты зъ латынниками зовутся святая згода, а мы зась ее называемъ отступленіе розуму прирожоного, такъ же вѣры ихъ и церкви, древо грѣху,... матка заздрости, яко овоцъ земли содомския, который зверху красень, а внутрь брыдкости полный (бл. 1626 *Кир. Н.*18); Полáты и пáтра и пєрєгоро́ды на звѣри и птáхи и на всє створєньє в' кото́ромъ єсть дȣхъ живота́ а докончáвши внȣтрь и (з)надво́рьа всєгω корабла́ смоло́ю оума́залъ вє́длȣгъ оуказáньа г(с)днєгω (серед. XVII ст. *Хрон.* 15); Спрáвили тє́жь заслонȣ... и вы́гафтовалъ на нє́й хєрȣви́мовъ, и почини́лъ в' цр҃кви окна походи́стыи, то(ж) єсть во внȣтрь, просторо́нный, а з дво́рȣ оу́зшіи (Там же, 294 зв.).

2. (*те, що стосується духовного світу або внутрішнього стану людини*) сутність, душа: такова вла(с)нє спра́ва црѐє (!) за́хо(д)ноє, котораѧ всѣ зма́зы вроды ст(р)ȣпы и коросты въ собѣ та́итъ, и внȣтрь сво(и) при(и)ма́єтъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 7 зв.); Мають бо и гробы златыи оздобу, але внутри полни чловечого смраду. Таким себе любить па́па оказа́ти, абы єго внутръ не могли познати (к. XVI ст. *Укр. п.* 79); Ѡ якъ с тобою ча́сто сѧ члчє бъ потыка́єтъ! часто тѧ порȣшаючи вноутръ ла́скою своєю и на(д)хнє́нѧ(м), ча́сто звнȣтръ або позвєрховнє Писмо(м) сты(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.*183 зв.); О тякїй (!) жалю котрїй мя внутръ турбуєтъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 165); Позвѣрхо́вноє ѡдѣ́нѧ дал' им' Бгъ з' скȣръ бєстїѧлски(х), абы́ ѡзначи́лъ, ижъ бєстїа́лскою по́хотю внȣтр' дȣшѣ свои зма́зали, иже прє(з) пыхȣ, Бо(з)скȣю натȣрȣ мѣти пра́гнȣли (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

ВНУТРЪ[2], **ВНУТРЬ**, **ВЪНУТРЪ**, **УНУТРЬ** *присл.* **1.** Всередині: сладка, якоже то оуломокъ райского яблока, такъ ягодки твоего лица кромѣе того, штожъ ся оунутрь таить (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); ѡбрȣсъ лєжить внȣтръ (к. XVI ст. *Розм.* 7 зв.); А если же то по собе берутъ, же зъ овощовъ ихъ позънавати кажутъ, — ино и то часто трапляется, же зверъху бываютъ красныи, а вънутръ полъныи смроду и черъвей (Вільна, 1599 *Ант.* 609); Стара́йсѧ жъ оугоди́ти Г(с)дȣ, чєка́ючи внȣтръ до сєбє, за́вжды шȣка́ючи єго в' мыслѧхъ (Київ, 1627 *Дух. б.* 291); Цр(с)тво Нб(с)ноє в'нȣтръ васъ Єстъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 677); мєновитє взято..., Срєбра бєлого то єстъ... //... Кубковъ сребрныхъ з бєрєгами злоци(с)тыми и внȣтръ дванадъцатъ в кожъдо(м) кубкȣ по гривнє кажъдая гривъна по золотыхъ двадъцатъ пятъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-104 зв.); Внȣтръ, intus (*Уж.*, 1643, 48 зв.); нє(д)ба(л)ство ча́сȣ прє́шлого, и єстъ ѡб'явєнїє(м) скритои внȣтръ хоро́бы (серед. XVII ст. *Кас.* 94 зв.).

2. Всередину: пєтръ же ишоль за ни(м) из-(д)алєка ажь до д'вора арьхїєрєова и вшо(д)ши в'ноу(т)рь, сѣдѣль из' слоугами ар'хиєрєовѣми, абы видѣль кон'чиноу (1556-1561 *ПЄ* 114 зв.); а потомъ дей у него кгуз на персяхъ великий учинился и казалъ его ему пропустить пущаломъ, который ему протял, а тот отокъ в него зараз внутръ пошолъ, и оттого умеръ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 377); приятєлю вни(и)ди кто єсть внȣтръ (к. XVI ст. *Розм.* 16); Арті́рі́й, Гръта́нь имжє въхо́ди(т) внȣтръ вода, и въ(з)дȣ(х) (1627 *ЛБ* 180).

3. Зсередини: лю(дє) по́то(м)... ходили до того ѡкрȣтȣ, а лȣпа́ли смо́лоу з нєго, кото́рою бы(л) ѡкрȣ(т) поклии(л) зверхоу, і внȣтръ на па́мѧ(т)кȣ пото́пȣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 6 зв.).

Див. ще **ВОВНУТРЬ.**

ВНУТРЪ[3], **ВНУТРЬ**, **ВЪНУТРЬ** *прийм.* (*з род.*) **1.** (*виражає просторові відношення*) а) (*вказує на напрям дії*) всередину (чого- небудь): Воини пакь оувєли єго вноутрь двора который называєт'сѧ прєторь (1556-1561 *ПЄ* 192 зв.) Въині пак оувєлі єго вънутрь двора (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 67); В мо́ри зась соу́тъ тако́выи мѣста, єврѣпи́ны, а́лбо поу́пы и про́пасти, кото́рими вода в'пада́єтъ в'ноу́тръ зємлѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16 зв.); ѡ(д)творѧ́єтъсѧ ємȣ двє́ри, и вхо́дитъ внȣтръ мєшка́нїй мно́гихъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 77);

б) (*вказує на місце знаходження чогось*) всередині: єще зосо(б)на ві штȣ(к) на коло(м)ны внȣтръ црkви (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 5 зв.); повѣтрѧ вноу́тръ зємли сти́снєноє хотѧчи вы́йти всєи зємлѣ махи́ною трѧсє(т) и го́ры... з мѣсца порȣша́єтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 153 зв.); Жадє(н) жа(д)нои рєчи звлаща мєжи собою та(к) внȣтръ шко(л) якъ изнадворя ничого... кȣповати, продавати бєз вѣдомости ȣчителя нє має(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 87); Киѡтє(ц) албо шкатулка гєбановая з' шȣфля(т)ками внутръ єє пу(ш)ка... в' ко(т)ро(и) мощы розны(х) сты(х) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 14).

2. (*виражає об'єктні відношення*) всередині: цр(с)тво нб(с)ноє внȣтръ васъ єстъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.*328); стара(и)мосѧ всє то́є бє(з) запамѧта́нѧ в'нȣтр' мы́слїй... за́вжды хова́ти (Там же, 232).

ВНУТРЪНИЙ *див.* **ВНУТРЕННЫЙ.**
ВНУТРЪНІЙ *див.* **ВНУТРЕННЫЙ.**
ВНУТРЪНОСТЬ *див.* **ВНУТРНОСТЬ.**
ВНУТРЪНЫЙ *див.* **ВНУТРЕННЫЙ.**
ВНУТРЬНИЙ *див.* **ВНУТРЕННЫЙ.**
ВНУТРЬНЫЙ *див.* **ВНУТРЕННЫЙ.**
ВНУТРѢ *див.* **ВНУТРИ**[1].

ВНУЧА, ВНУЧѦ, УНОЧА, УНУЧА *с.* **1.** (*син сина або доньки*) внуча, внук: не бероучи ѡчизни сироты тои, ва(с)ко вызна(л) засѧ дѣ(д) боудꙋчи и(ж) при ню(м) збирана сн҃а его і҃. золоты(х) и.к҃. грошій мѣсце тотои живина тота теды то при ва(с)коу при дѣдоу ѡставае и ва(с)ко имае(т) то доховати вноучѧтоу св‹ое›моу (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 18).

2. (*у мн.*) (*нащадки*) внуки, онуки: а мы також ‹дере и ѡт нас› дали и потврьдили,... писареви нашемꙋ, тое прѣдреченное селѡ, що ꙋ красного дꙋба на Брьладѣ... съ въсемъ доходомъ, емꙋ и дѣтемъ его и ꙋнꙋчатомь его и... пращꙋрѣтомь его и въсемꙋ родꙋ его (Сучава, 1502 ***BD*** II, 192); да сꙋ(т) томꙋ нашемꙋ ст҃омꙋ монастирꙋ ꙋрикь и дѣти и(х) и ꙋнꙋчата и(х) и прѣꙋнꙋчата и(х) и пращꙋрѣта и(х) непорꙋшенно николи навѣкы (Бадевці, 1503 *МЭФ* фотокоп. 109); а по моем животе, жона, дѣти а ни внучата наши под ним самым и под его жоною... того поискивати не мают (Вільна, 1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 77); И въстал сѧ слꙋга наш вѣрнїи... и заплатил емꙋ оуси исполна тоти вышеписаних пинѣзи... емꙋ и дѣтим его, и ꙋночатом, и прѣꙋночатом, и пращорѣтом, и въсемꙋ родꙋ его (Ясси, 1587 *МЭФ* 130); Што(ж) тогды оучи́нимѡ,... коли жа(д)ного не бꙋдемѡ мѣти за собо́ю причи́нцы, нѣ помо(ч)ника: нѣ ѡ(т)ца анѣ ма́тки, нѣ сына нѣ цо́рки анѣ внꙋчатъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 43); Внꙋчата Сі́фовы... оучини́ли двѣ ве́жи (серед. XVII ст. *Хрон.* 11 зв.).

Див. ще **ВНУКЪ, ВНУЧОКЪ.**

ВНУЧКА, ВНУЧЪКА *ж.* (*дочка сина або доньки*) внучка: Ино я тꙋю сꙋмꙋ пенезей пѧт сот коп грошей на том имени Глꙋбоком внꙋчце моей, кнѧжне Марине Лвовне, по моем животе даю, дарꙋю и ѡтписꙋю (Городище, 1549 ***AS*** VI, 89); Ганънуси, внучъце моей, цорце небожъчика Янего, червоных золотых пять сотъ (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 626).

ВНУЧОКЪ *ч.* (*син сина або дочки*) внучок: Про́то да́лъ зна́ти внꙋчкови... пота́емнѣ. абы штонараньше́й пришо(л) до него́ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 50 зв.); nepos, nepotulus, внукъ, внучокъ (1642 *ЛС* 279).

Див. ще **ВНУКЪ, ВНУЧА.**

ВНУЧЧИНЪ *прикм.* (*належний онуці*) внуччин: progener, вну(ч)чи(нъ) мужъ (1642 *ЛС* 332).

ВНУЧѦ *див.* **ВНУЧА.**

ВНУШИТЕЛЬ *ч.* Пильний слухач: Вънима́тель: Вънꙋши́тель, ꙋва́жный, пи́лный слꙋха́чъ (1627 *ЛБ* 21).

ВНУШИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Вислухати, прийняти: б҃е оуслыши м҃лтву мою. внꙋши г҃лы оустъ мои(х) (1489 *Чет.* 142); Видѣле(м) и рапсака кли́чꙋчого, видѣле(м) езꙋитꙋ, і исꙋсорꙋгатела бл(ю)знѧчого, але, ѡ вышнїи, слиши и внꙋши то(т) гла(с)! (1599 *Виш. Кн.* 215); Во́йми Н҃бо внꙋши зе́мле, Г҃лы оустъ мо́ихъ плачли́выи (Чернігів, 1646 *Перло* 93).

2. Витерпіти, витримати: pertolero, те(р)плю, внушу (1642 *ЛС* 312).

ВНѢ[1] *присл.* **1.** Всередину: было пакь тоу при гора(х) великое // стадо свиній пасено, и просили его бѣсове рекоучи. пошли на(с) оу свинѣ. абы с҄мо въш҄ли в҄нѣ (1556-1561 *ПЄ* 143 зв.).

2. Назовні: внѣ, надворѣ (1596 *ЛЗ* 32): Іѡрелъ ѡнъ ев҃лскій ѡпи́соуетъ едноу кни́гоу в҄ а́покали́пси(м) вноу́тръ оуду и внѣ оуду запечатлѣннꙋю се(д)ма печатми (поч. XVII ст. *Проп. р.* 110 зв.).

ВНѢ[2]**, ВНЕ, ВНИ** *прийм.* (*з род.*) **1.** (*виражає просторові відношення*) (*вказує на предмети, поза межами яких щось знаходиться*) поза: тот прыход даю и записую, абы тот же отецъ игумен с тымиж паны старосты рочными отбирали и до скрынки на то уготованное клали и тую оборочали на убогих, вни манастыра пребываючыхъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746); А тое що иде презъ тѣло, якѡ потъ, мле́ко, се́менъ, и и́ныи плюга́вства, все то́е зоста́не внѣ тѣла (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.).

2. (*виражає об'єктні відношення*): ѡ(т)стꙋпници нехаи чинѧтъ што хотѧтъ внѣ ц҃ркви х҃вы (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 191 зв.); Тот наш есть православных разум, мнимание и вырок о тѣх, которые внѣ церквѣ знаходятся (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 167); Неро́вно абовѣмъ помыслнѣйшїи Це́ркви х(с)вой ѡ(т)все́ль Сꙋкце́ссы настꙋпатъ, гды ѡбри́длое тое и нена́вистное ѡ(т)щепе́нцѡв и Апоста́тѡвъ имѧ з ней вы́стꙋпитъ, и вне па́мати загре́беное сче́знетъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 24 зв.).

ВНѢВЕЧЪ, ВНЕВЕЧЪ, ВНИВЕЧЪ, ВНИ-

ВЕЧЬ, УНИВЕЧЪ *присл.* (*стп.* wniwecz) зовсім, цілком: а ѡпоустивши внѣве(ч) славоу сего свѣта и маєтности миноущїи, толко стара(л)сѧ абы моглъ слȣжити избавителю своємоу (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 58 зв.); чре(з) мєне много єси ȣкривдилъ и внѣвєчъ нѣкого не ставылъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270); вни́вечъ по́йде пра́ца ва́ша, не да́стъ земла пожи́ткȣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 126 зв.);

(*про найбільшу міру, ступінь чого-небудь*) дощенту, внівець: Янчинский,... с поддаными Зоринскими..., всѣ пчолы в бортяхъ... на корень поведиралъ и в нивечъ спустошилъ (Житомир, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 604); Там же видилъ и огледалъ гаи внивечъ высеченые до пулторы тисечей пнювъ березовыхъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 435); Тєды братия ȣсмотрили абы такоє срѣбро продати тому ктобы на(и)лѣпшє заплатилъ а то для того абы робота внѣвєчъ нє гинȣла (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36); **внѣвечъ обернене** — знищення: по́ты(м)... знаки пєвныє ѡде(р)жа́вши, а во(л)хвов ѡны(х) ча́ры і астроно́міи, и вшела́кого шата(н)ского ча(р)но(з)ства тѣнь внѣве(ч) ѡберне(н)є ви́дѧчи, єще го́рши(м)сѧ ниж пе(р)шє был показа(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 20); **внѣвечъ обернути (обертати, оборочати, обротити)** (що) — знищити (знищувати, нищити) дощенту, скасувати (касувати): А в(то)(м) тєжъ часє... ма(л)жо(н)ка моя то(т) мє(м)ра(н) бȣдє(т) пови(н)на ȣбра(т)и... которого на си(м) те(с)таме(н)то(м) мои(м) ȣмораю и ȣниве(ч) ѡборочаю (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); Ко́піє, Голіа́дъ є(ст) котри́мъ оуранєны́й Діа́волъ трєпроклѧты́й внѣвєчъ ѡберне́ны(и) (Львів, 1631 *Волк.* 31); Прото ачъколвекъ естехъмы и грѣшни, вшакже для него человѣколюбецъ Богъ ховати насъ рачитъ, и не выгубляетъ насъ, а ни насъ внивечъ обертаетъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); то(т) ȣве(с) проце(с) правны(й)... ȣморає(мо) и внєве(ч) ѡборочає(мо) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 21 зв.); тыє всѣ мємъраны записы ко(н)тра(к)ты декрєта позвы и по(с)тупъки пра(в)ныє и вшелякиє протє(с)тациє касȣємо ȣморяємо и внивечъ ѡборочаємо (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); я по смерти ѡтца моєго долгȣ набыл и имєнѧ, которыє сѧ ѡстали, тоє всє спȣстоше́но и (в)нивеч ѡброчєно (Мстиславль, 1553 *AS* VI, 134); **внѣвечъ обернутисѧ (обертатися, оборочатися)** — знищитися (знищуватися) дощенту, перетворюватися в ніщо: Мо́лодость свою приѡздо́бь, нє працъ оумѣє(т)ностю, алє спо́собами цнотъ. и нє знєважа́й своєго прирожє́ньѧ абы ве́сполъ з ы(н)ши(м) створєньємъ мѣло внѣвєчъ ѡбєрноу́тысѧ (Острог, 1614 *Тест.* 168); Горшєго нє є(ст) на срєбролюбство, жа(д)нои иншєи рѣчи и маєтности нєправ(д)ивы(и) ба(р)зо злии соу(т), абовѣмь много домо(в) тєды внѣве(ч) сѧ ѡбє(р)таю(т), и воины баръзо вєлїкыи бываютъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 110 зв.).

ВНѢМАЛЬ *присл.* Мало не, ледве не: Внѣмаль на(д) всѣ иншїи знамєни́тшихъ на́рѡдахъ Кгрє́цкомъ и Ри(м)ско(м) были, мєжи мнѡ́гими такові́и сла́вы шȣка́юкїи (!), Ликгȣркгȣсѡвє, Ко́дрѡвє, Ѳємисто́клєвє, Фабиȣсѡвє... и нєзличо́ныи ты(м) подо́бныи, славы (хоть поро́жнєи) мнѣма́нȣю нєсмєртє́лность, нєркȣчи ска́рбѡвъ и маєтнѡстій, алє здоро(в)ѧ и живота ѡ(т)ва́гою кȣпȣючїи (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 1 нєнум.).

Див. ще **НЕМАЛЬ.**

ВНѢМАТИ *див.* **ВНИМАТИ.**

ВНѢШНИЙ, ВНѢШНЇЙ *прикм.* **1.** Світський: єпископъ нє маєтъ противитися сємȣ правȣ... ани противитися яковыми правы ѡ(т) зємнаго царъства надаными по внѣшнємȣ ѡбычаю, но закона дȣховнаго писанымъ повинȣтися бєзъ всякого прєкословия (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); И доколѣ еще плотское и внѣшнее мудрование проходит и в прелести художества языческаго ся забавляет и о собѣ высоко мудрствует, ниже помечтати о разумѣ духовном не может (1588-1596 *Виш. Кн.* 130); О҇стили єсмо на прєложєнство... г(с)дна никифора... моужа исполнєного всѧкой наоуки, в' бг҇ословіи дх҇ѡвной и внѣшнєй бѣглого (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 88); таже утвердивши сумнения вѣры благочестивыми догматы, тогда внѣшних хитростей для вѣдомости касатися не возбраняти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); Были... нѣкїи Инокінѣ, кото́рыи єдно́мȣ... мȣжȣ, кото́рый, и́лє до внѣшнихъ потрє́бъ, чинилъ имъ оуслȣгова(н)є, оущипли́выми слова́ми досажа́ли бєзпрєста́нкȣ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156); Ро́дит'сѧ лєнивъство з ми́лости збы́тнєй, рє́чєй внѣшнихъ, и

свѣта того ро́скошєй (Львів, 1645 *О тайн.* 54).

2. Безпросвітній, непроглядний: Кромѣшнѣшній: Внѣшнїй (1627 *ЛБ* 56).

3. *У знач. ім.* Чужинець: Пытаю ва(с) за(с) ѡ то́й послѣднє(и) добродѣтєли, покажѣтє ми ѡ би(с)кȣпи, // хто дава(л) за ва(ми) свѣ(ди)тє(л)ство ѡ(т) внѣшни(х), я(к) єстє на то́й стєпєнь досто(и)ни, и якъ є(с)тє житїє(м) до́бры(м) испо(л)нили всѣ тыє добродѣтєли, Па́вло(м) рєчє(н)ныє (1598 *Виш. Кн.* 292 зв.- 293).

ВНЯТИ *див.* **УНЯТИ.**

ВО *див.* **ВЪ.**

ВОБЕЦЪ, ВОБЕЦЬ, ВООБЕЦЪ, ВЪОБЕЦЪ *присл.* (*стп.* wobec) разом, взагалі: мы, господаръ Хрєстиѧнский, подлє звыклости продко́въ нашихъ и нашоє господарскоє, кождому съ подданыхъ нашихъ и всимъ вобєцъ справєдливость чинимъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 258); ку ведомости ознаймую и чиню явно черезъ сесь доброволно чиненый и справованый тестаментъ всѣмъ въобецъ и посполите, а и каждому зособна (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 32); Славѣтнымъ паномъ во(и)томъ, бу(р)мистро(м) ра(д)ца(м), И всѣ(м) вобєць повсȣдȣ православны(м) хр(с)тияно(м) (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1); Прото(ж) в(ш) м(л) всѣмь вобєць моимь ласкавымъ паномъ и братямъ з великою жалостию ȣскаржаюся... на ты(х) свово(л)ны(х) и нєбачны(х) людє(и) (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); всѣм во обец, а не самому Скарзѣ ознаймити хощу (1608-1609 *Виш. Зач.* 227); я тєпєръ... протє(с)тацию... касȣю... и ѡвшемъ ѡ вшєлякиє вобєцъ кри(в)дє вєчнє молчати з жоною мамъ и повинни бȣдє(м) (Кам'яногірка, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 31 зв.); Подоро́жныи всѣ во́бєцъ... звы́кли для пȣтного трȣда пѡсты кгва́лтити (Київ, бл. 1619 *О обр.* 175); Всѣмъ вобецъ, и кождому зособна, кому о томъ//будетъ вѣдати потреба, ижъ ведлугъ упадку мещанъ Черниговскихъ, даю на поратунокъ усему мѣсту, млиновъ пять (Чернігів, 1650 *АИЗМ* 13-14).

ВОБЛЫЙ *прикм. Діал.* Віблий "круглий". Вл.н.: панъ ратомъски(и)... мєщанъ ималъ и... пȣгами билъ ажъ сѧ ѡтъкȣпили люди... на (и)мѧ сєливонєцъ а воблы(и) (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); Савка Воблы(и) (1649 *РЗВ* 405 зв.).

ВОБОРЗДЕ *присл.* Те саме, що **вборзде:** блговѣрнии мужи... воборздє побѣгли кораблємъ (1489 *Чет.* 196).

ВОВ *див.* **УВЪ.**

ВОВЕДЕНИЄ *с.* Введення. ◇ **воведениє пречыстои** — зображення входу в храм Богородиці: Иконы просто малованыє... вовєдєниє прєчы(с)тої... Успениє прєчы(с)то(и)... то(и) ѡбра(з) в да(р) го(с)подарєви по(с)лали (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 46).

ВОВЕРЕЧИ, ВЪВЕРЕЧИ *дієсл. док.* (кого) Ввергнути, вверГти, вкинути, *діал.* вверечи: дш҃ȣ твою по(р)вȣтъ ѡныи стра(ш)ныи пєкє(лъ)нии дивови(с)ка, а по(р)вавши бȣду(т) ю носити по мѣста(х) прикри(х) и пропа(ст)ны(х) и вовє(р)гȣтъ ю на мѣсто, дияволȣ и аггломъ єго ȣготова(н)ноє (Чорна, 1629 *Діал о см.* 278); **въверечи у темницю** — ув'язнити, вкинути у в'язницю: въвєржєна жє бывши х(с)ва мȣ҃чнца парасковія оу тємницю (1489 *Чет.* 83).

Див. ще **ВЪВРЪГАТИ, УВЕРЕЧИ.**

ВОВЕРЕЧИСЯ *дієсл. док.* Впасти. ◇ **во отчаяниє воверечися** — впасти у відчай: Видитєли вашȣ смѣло(ст), яко во ѡ(т)чаѧнїє вовє(р)глисѧ єстє (1598 *Виш. Кн.* 275 зв.).

ВОВЕСТИ *див.* **УВЕСТИ.**

ВОВКЪ, ВОВЪКЪ, ВОЛКЪ, ВОЛЪКЪ, ВЛЪКЪ, ВЪЛКЪ *ч.* **1.** Вовк: наємникь... єс҆ли бы оувидѣль вол҆ка... а ѡнь идє(т) то и ѡв҆цѣ зоставивъши оутѣкаєть, а волк҆ ихь оухватоває(т) и роз҆ганаєть ѡв҆цѣ (1556-1561 *ПЄ* 390); и та́къ за́сь до того на́мъ прїйдєтъ, до чого лиси́ци было пришло, кгдысѧ з҆бира́ла на жабрани́нȣ з во́лко(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 22); Тєса́лони... хвали(ли) боца́на...//... дє́(л)фовє волка... аргиви змїю (поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.-63); Bywał tu didoiko, Mił się choroszeiko, Wołki się boiały, Czeredu miiały (!) (1612 *П. про паст.* 252); во́лк҆ єст҆ драпѣжным҆, и вси волки́ тоє́ижъ натȣры (Вільна, 1627 *Дух. б.* 142); lupus, во(л)къ, крукъ (1642 *ЛС* 259); анѣ зго́ла скȣра ѡвє́чаѧ во́лка оукры́ти возмо́жєтъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 277 зв.); *Образно:* Па́стырȣ мо́й прєна҃стѣйшїй, и прєдобрѣйшїй, молю твоє́ милосє́рдїє; възищи н҃нѣ заблȣдшȣю; въ житє́йскихъ ма́рностах҆; я́кѡ въ пȣсты́нѣ вѣка сєгѡ, идє́жє по́лно зми́євъ и

скоро́пієвъ, и во́лкωвъ пєкє́лныхъ; си(л) // дѣмонскихъ въсхити дꙋшꙋ мою ω(т) си(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 97-97 зв.); *У порівн.:* пристєрѣгаймо(с), жєбы(с)мы яко влъци... нє прилꙋчєни были к' ωны(м) бєстїа(м) (XVI ст. *УЄ* № 519, 100); пока-(з)ує(т)сѧ поко(р)ными яко ωвча(т)ко а внꙋ(т)ръ яко во(л)къ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 89 зв.).

2. Вовче хутро: от косматых товаров: соболей, кунъ,... волковъ... от копы по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); с тыхъ комор схованє, маетности панские:... соболи, куницы, волъки, // шаты... отъ мала до велика естъ побрано (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 150-151); Нєстє(р) дмитровичъ Слꙋчанинъ мєлъ... това(р) сво(и)... бобро(в) кары(х) аї... вовковъ в҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 11); у Кузмы взялъ... волковъ — три (Житомир, 1584 *АЖМУ* 136); Панъ Юрє(и) Макаровичъ... заграбилъ... выдє(р) чинєны(х) чотири... вовковъ три (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26 зв.).

3. *Перен.* Недобра, зла людина; негідник: Але и тые самые дѣролазцѣ наемницы, злодѣи, разбойницы, волци, драпѣжницы..., всяк вид злобы мирское прошедшие и естество обезчестившие (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191); з' дрꙋга Во́рогъ, з' Бра́та Во́лкъ, ста́роє посло́в'є (Вільна, 1620 *Лям. К.* 5); А чл҃вкъ нє та́къ, ωди́нъ бовѣмъ во́лкомъ драпѣж'нымъ єстъ: а дрꙋгїй я́къ бара́нокъ лꙋпѣжствꙋ по(д)лєжитъ, а то́є ωбо́є з' ω(д)ного рожа́ю лю(д)-ского похо́дит' (Вільна, 1627 *Дух. б.* 142).

4. *Перен.* (*удавано сердечний, доброзичливий*) лицемір: вєл'ми сѧ стєрєзѣтє ω(т) л'живы(х) пр(о)рковь которыи приходѧ(т) к ва(м) въ ωдєж'да(х) ωв'чихь алє в'ноутрь соу(т) вол'ци и хищ'ници (1556-1561 *ПЄ* 40); Берѣтъ собѣ на розумъ и сокотѣтъ ся выдъ уживыхъ пророкувъ, што приходятъ икъ вамъ у одежахъ вувъчихъ, а изудну сутъ вовкове и ръвачеве (XVI ст. *НЄ* 83); Так же и вы, панове бискупи,... пастырами ся зовете, але есте волки (1598 *Виш. Кн.* 105); въ серъцꙋ волкомъ губящимъ драпежнымъ будучи, и богатячися,... злость свою укриваючи, поступовалъ (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 272); трєтицєю во(з)-лагаю ва(м) сє(р)дєчны(и) жа(л) мо(и) ω любилицы, я(ко) восхитиша... чадо моє пачє жє а(г)нца х(с)ва во(л)цы хищнии гл҃ємии вызꙋвитє люб(н)скиє яко жє и(з)вѣ(ст)но... ω(т) посланця... и(х) жє прєписы посылаю к вам (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1);

противник, ворог церкви: Въсє врє́мѧ лю́то и плача досто́ино, Оужаса́єтсѧ сїє зрѧ ср(д)цє бг҃о-бо́ино. Яки́хъ мно́го съпоста́тъ, яки(х) хи́щны(х) во́лковъ, Бѣсов'скихъ наважде́нїи єрєти́чєскихъ по́лковъ (Острог, 1581 *См. В.* 7); Мы(с)мо сє надєвали... просєчы писали жєбы бы(л) в м(л) того во(л)ка на цє(р)ковъ свєтую нє рачи(л) насылати (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1 зв.); Научил нас господь таких вълков знати, именем таким их досто́ить называ́ти (к. XVI ст. *Укр. п.* 71); ω(т) нємалого часꙋ вся православнаѧ цє(р)ковъ россійская бꙋдꙋчи ω(т) Апостатовъ в вєликом прєслѣдованю нє могла при(и)ти до того, абы во(л)ковъ драпѣ(ж)ныхъ ω(т)далити ω(т) сєбє (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 150-151); Жєлиборскихъ двѣ Косы в' кꙋпꙋ сѧ злꙋ-чи́ли, Длѧ то́го, абы волкώвъ драпѣжных' гꙋби́ли (Львів, 1645 *На г. Жел.* тит. зв.).

5. Вл.н.: матєи во(л)къ (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 85); прода(л)... ти(м)кови вовъкови ролю за золоты(х) р҃ и за копу (Одрехова, 1606 *ЦДІАЛ* 37, 2, 2 зв.); Иванъ Вовъкъ (1649 *РЗВ* 183); Дмитро волъкъ (Там же, 194).

ВОВЛАЧАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* въвлачати) (кого в що) (*схиляти до певної дії*) втягувати: Пытаю ва(с) за(с) ксє(н)дзовє би(с)купи, гдє па(с)ты-рє(м) та́ѧ властъ назна́чєна и ꙋзаконе́на; я́ко да вслѣ(д) блꙋдꙋ, и новы(х) вымыслъ собо́ю набыты(х), и(з) обо́ры зако(н)ноє, вѣчнє ꙋфꙋндова́ноє, овца вытѧгаю(т), и в' свою поги́бє(л)... и ты(х) вовлача(т) (1598 *Виш. Кн.* 282).

Див. ще **ВОВЛЕЧИ.**

ВОВЛЕЧИ *дієсл. док.* (кого в що) (*схилити до певної дії*) втягнути: Бои(т)сѧ, длѧ того абы то(т) клобꙋкъ, мно́ги(х) на живо(т) вѣч'ны(и), ω(т) макгє(ро)носцє(в) нє полови(л), и в' мꙋдрованїє нб(с)ноє нє вовлє(к) (п. 1596 *Виш. Кн.* 229).

Див. ще **ВОВЛАЧАТИ.**

ВОВНА, ВОЛНА, ВЪЛНА *ж.* **1.** (*зістрижений з тварини* (*переважно овець і кіз*) *волосяний покрив*) вовна: ωни волноу прали на ωдѣниє (1489 *Чет.* 112); побрал... волны рунъ сорокъ (Луцьк, 1567

ВИАС I, 11); цо(р)ка ламєхова вшєлякꙋю пряжꙋ з во(л)ны... вынализла и вымы(с)лила (1582 *Кр. Стр.* 18 зв); побрати велелъ ...//... волны овечъее сорокъ рунъ (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/І, 240-241); пастꙋ(х) якъ ро(з)дѣлає(т) смотри(т) ли в̾ рєєстръ... коє єстъ ѡв̾ца а коє коза, или звєр̾хꙋ ра(з)сꙋж̾дає(т) азали нє во(в)на ов̾цꙋ оуказꙋє(т), якъ и козꙋ острыє космы (Вільна, 1596 *З. Каз.* 82 зв.); па(с)тырєвє бєрєтє ѡ(т) овє(ц) мои(х) молоко и въ(л)нꙋ єщє и скꙋроу лꙋпітє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 157 зв.); росказа(л) Бъ на ѡпона(х) з̾ розны(х) шолкѡвъ и вѡлнъ оучинити мнѡ(ж)ство Хєрꙋвимѡвъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 2); Благословѧтъ ємꙋ боки оубогихъ жє ихъ одѣлъ, якъ Іѡвъ ѡ сєбѣ мовитъ: Ѿ(т) волны баранѡвъ моихъ грѣлисѧ плєчѣ ихъ (Київ, 1642 *МІКСВ* 101); Волна: Вовна, а(л)бо стры(г) (1627 *ЛБ* 17); ѡ(т)лꙋчилъ козы и овцы и бараны пєстроє и блѧхованоє, а всю чєрєдꙋ одностатной барвы, то єсть бѣлой, або чєрной волны ѡ(т)далъ в̾ рꙋки сынѡмъ своимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 46 зв.); *У порівн.:* а голова єго и волосы бѣлы яко во(л)на бѣла я(к) снѣ(г) (XVI ст. *КАЗ* 595); оубиръ єго бѣлый якъ снѣгъ а волосы головы єго якъ волна чистаѧ (Острог, 1607 *Лѣк.* 52);

(*овеча шкура з вовною*) шкура: Лєчъ мы тоє на всякь ѡбєртаємо: гды бовѣмъ сѧ в̾ волнꙋ ѡвчꙋю, албо в̾ скуры соболєй и рысовъ ꙋбєрємо... с того сѧ хлюбымо (Корець, 1618 *З. Поуч.* 172 зв.); Бѣда, мовитъ, пастырѡмъ Іи҃л̾скимъ, которыѣ пасли самыхъ сєбє, молокостє ѣли, волною ѡдѣвалистєсѧ а стада моєго нє паслистє (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 2); *Образно:* Ѡвцами называєтъ Хс҃ Гдь с҃тыхъ длѧ скромности ихъ... и длѧ пожи(т)ку: понєва(ж) с҃тыѣ и покорныѣ сꙋтъ.., и ѡвоцъ нам̾ приносѧтъ и пожитокъ, якъ ѡвцы: вол̾нꙋ даютъ намъ, то єстъ покровъ бж(с)твєнный дꙋховный (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 46).

2. Вовняна пряжа: носѧ(т) шкаплѣрики, по(д) ѡдѣна(м) вєрхни(м), ꙋтканыє з во(л)ны (серед. XVII ст. *Кас.* 6); ша(т) з во(л)ны роблєны(х) нє оуживаютъ (Там же, 38 зв.).

Див. ще **ВЕЛЬНА.**

ВОВНУТРЬ *присл.* Те саме, що **внутръ**[2]: тотъ вовнꙋтрь єсть глиняный, а звєрхꙋ мѣданый а нє ѣдає(т) николи (серед. XVII ст. *Хрон.* 370 зв.).

ВОВНЯНКА, ВОВЪНЯНКА *ж. (назва гриба)* вовнянка. Вл.н. *ч:* Матвѣй Вовъня(н)ка (1649 *РЗВ* 130); Микита Вовня(н)ка (Там же, 446).

ВОВТОРОКЪ, ВОВЪТОРОКЪ, ВОЛТОРОКЪ, ВОЛЪТОРОКЪ, ОЛТОРОКЪ *ч.* Вівторок: а кнѧзь Андрєй с кнѧзємъ Ѡлєксандромъ... дали ми тыи позви господаръскиє по Вєлицєдни, дрꙋгоє нєдєли, ꙋ во второкъ (1533 *AS* III, 411); А потомъ в року шєстьдєсѧ(т) шостомъ... ꙋ во(л)торокъ вєликодє(н)ны(и) ты(ж)... п҃нє Миха(и)ло лабу(н)ски(и)... вря(д)ника... яна томашо(в)ско(г)... по(з)бива(л) (Кременець, 1567 *ЛНБ* 5, III 4071, 20); осмого дня в олторок, маючи я при собе шляхту людей добрыхъ...// в тые есми именя, водлугъ листу заставного... князя Владислава Андреевича Збаражского... увезалъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 7/II, 380-381); ꙋ во(л)торо(к) пришо(л) игумє(н)... с чє(р)нцами... до мєнє (Київ, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 1 зв.); ѡ то в҃шу мл(ст) позывае(т)... абы в҃ша мл(ст) кн҃жє воєводо бра(с)лавский, тꙋ(т) в браславли на рочки кгро(д)скиє... ꙋ во(л)торо(к)... кꙋ правꙋ ста(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); Да(н) во Снятинѣ ро(к) ах҃з вовторо(к) (Снятин, 1607 *ЛСБ* 483); вовъторо(к) по прово(д)но(и) нєдєли далє(м) ѡ(д) вывозꙋ зє(м)лѣ колѧсъ 27 fr. 1 и 23 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 8).

Див. ще **ВТОРНИКЪ, ВТОРОКЪ.**

ВОВЧАРЪ *див.* **ОВЧАРЪ.**

ВОВЧОКЪ *ч.* Вовчок. Вл.н.: ѡн жє мє(л) на то(м) дєрєвє попєлу лашто(в) д҃ нєкупного дарованого єму ѡ(т) пана миколаѧ вовчка (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 69).

ВОВЧЫЙ *прикм. у знач. ім.* Вовчий. Вл. н.: пан Иван Кевлич оповедал и соленитеръ се протестовал противко подданымъ... пана Ерого Немирича... Андрею Вовчому Зубу бурмистру, Ивану Гончару бурмистру (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 471).

ВОВЪ *див.* **УВЪ.**

ВОВЪКОДАВЪ *ч. (порода мисливської собаки)* Вовкодав. Вл.н.: Ива(н) Вовъкодавъ (1649 *РЗВ* 21).

ВОВѢКИ, ВВѢКИ, ВЪВѢКИ, ВЪВѢКЫ *присл.* **1.** Назавжди, навіки: Но точію самымъ мєщаномъ лвовскимъ храма ꙋспєнія... на томъ

манастыри ихъ во всемъ вла́сть и держа́ва ω(т) рода в родъ во вѣкы под благослове́ніемъ на́шего смире́нія да бꙋдеть (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); ωпла(ч)те его... //...оуже радости оца і сна и стго дха нѣко(ли)сѧ не сподоби(т) оуже нб(с)наго наслѣдіѧ, правовѣрны(м) оуготова(н)ного во вѣки ω(т)лꙋчи(л)сѧ е(ст) (1599 *Виш. Кн.* 216 зв.-217); А нѣкоторые вѣрою торгують, и еретичество в полечность пріймують, Сынове темности, Христу апостаты, от духа светого въвѣки прокляты (к. XVI ст. *Укр. п.* 71); а ωні боали сѧ оувидѣвши члка того въ (в)се(м) здорового и въвѣки сп(с)ного (к. XVI *УЄ* № 31, 218 зв.); то(и) бо е(ст) нашъ защы(т)никъ и застꙋпни(к) крѣпо(к) и силе(н), томꙋ же слава и де(р)жава подобае(т) въ вѣки (Кричів, 1600 *ЛСБ* 352, 1); пре́то(ж) вовѣки неха(и) імѧ г(с)не боу́де(т) блгослове́но (поч. XVII ст. *Проп. р.* 243 зв.); Та́ть: Злóдѣй. Та́тіе ω(т)идꙋ(т) в҆ стра(х) непостоѧ́не(н). и(ж) в҆ вки (1627 *ЛБ* 131);

завжди, вічно, довіку: исти(н)ны лже́ю пребороти не зможете, и сами исче(з)нете и погибнете, а исти(н)на живетъ, и жити бꙋде(т) вовѣки (1598 *Виш. Кн.* 281); Поколя во плоти живете во мири, утвердѣте себе въ Христовой вѣри Старци и юно́ши, вѣрныи народи, // будите вовѣки въ Христовой згодѣ, познавайте ясно... царя и будете потом, як я́сная заря (к. XVI ст. *Укр. п.* 79-80); Ги Бе Вседержи́телю пріими дшю его в҆ мѣста свѣтла, нехаи онъ съ Стыми веселі́тъсѧ въвѣки, аминь (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 1); ωсвяще́нна кро́вію сна бжіа: и длѧ того ста естъ въвѣки; и ди(в)на запра́вды (Почаїв, 1618 *Зерц.* 51); Вы́нꙋ: Всегда́, всѣгды, за́вжды, ꙋстави́чне, въ вѣки (1627 *ЛБ* 23); пе́кло въ вѣки мꙋчитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.).

2. *(у заперечних реченнях)* ввік (увік), ніколи: Вѣру ми ими, папѣжу и папѣжнику папежовь, яко уже с того чистца по смерти, в которого праведным судом божиим ввержен будеши, в вѣки выскочити, ни выплинути не можеши, — свѣдитель ест сам Христос (1588-1596 *Виш. Кн.* 149); Красотѣ дшевно(и) зровнати не може, иже ꙋвѧнути въ вѣки не може (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 75); его с той глубины ложное нихто во вѣки не возмет (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176); въвѣки не забоу́дꙋ ωправда́ній тво́и(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 305 зв.); не надѣй же ся гостем быти духу святому в костеле латынском во вѣки (1608-1609 *Виш. Зач.* 223); да не пріймет въ ва́съ свѣтлое Нбо, и Лица мо́его, ласка́во(г) не оузрите к томꙋ въ вѣки (Чернігів, 1646 *Перло* 153 зв.); **вовѣки (въвѣки, въвѣкы) вѣковь (вѣкомъ)** *див.* **ВѢКЪ.**

Див. ще **ВОВѢКЪ.**

ВОВѢКЪ *присл.* **1.** Те саме, що **вовѣки** у 1 знач.: Стїй Іωанъ Крестител мовитъ до Ада: Смути ся, Аде, плачъ и ляментуй во вѣкъ, Гди идетъ до насъ Богъ и человѣкъ (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 21); исповѣдайтесѧ г(с)ви яко блгъ яко во вѣкъ мл(с)ть егω (серед. XVII ст. *Хрон.* 318).

2. Те саме, що **вовѣки** у 2 знач: Не бой ся Маріина сина! Гди ωнъ человѣкъ, не вчинитъ намъ нѣчого во вѣкъ (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 20).

ВОГЕНЬ *див.* **ОГОНЬ.**

ВОГНАТИ *дієсл. док.* **1.** *(примусити зайти, потрапити куди-небудь)* ввігнати, загнати: Васка винника и инших двох в селе, при том же Васку будучих, в стодолу кгвалтовне живо вогнаных звезавъши спалили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 246).

2. *Перен. (поповнити господарство чоловіка за рахунок приданого (звичайно худобою)* пригнати: котраа была воу(н)чѧкова дѣвька за ва(с)ковы(м) снω(м) иванω(м) котроую чѧсткоу ωна была вогнала живи(н)кы ω(д) оцѧ свое(г) тотоу чѧсткоу засѧ взѧла свою вы(д) ва(с)ка и пꙋшла с нею за ѧцька за маркова сна (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 18).

ВОДА, ВЪДА *ж.* **1.** *(прозора безбарвна рідина)* вода: наплънѣте ты соудины водою (1556-1561 *ПЄ* 346); и слуга его Караба(н) водою ω(т)лива(л) мя (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); налий воды въ водникъ и ту завѣсь рꙋчникъ бѣлый (к. XVI ст. *Розм.* 8); Та(к)же навари оу водѣ маты, и піи завше (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8 зв.); кими(н) же то(л)ченъ и смѣше(н) со ꙋксꙋсо(м) и с водою, и пріато хрипленіе горлѧное ꙋимесѧ (XVI ст. *Травн.* 138); вода сво́и(м) прирожена(м) естъ вода, и ωпро(ч) того ма́етъ, же естъ зи́мнаѧ и свѣ(т)лаѧ и чи́стаѧ, то за(с) же е(ст) свѣ(т)лаѧ зи́мнаѧ и текоучаѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215); а коли при́ходили

по́ганіи народы з войска по́чръпати во́ды то́г(д)а вода по́гибала прє(д) ними (Чалгани, 1605 *УЄ* № 78, 60); Тогды Пилат, умывши водою руки, выдалъ Христа на смерть ганебную (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); и воды на́ ноги моє нє да́лесь (О́строг, 1607 *Лѣк.* 74); на то́тъ ча́съ вода поѓо́жаа на́йлѣпшаа и найпотрєбнѣ́йшаа быва́є(т) (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 201); ѡказа́лъсѧ ємꙋ хто́сь, на подобе́нство дѣвчини,... держачи вѣдро воды по́лноє (Вільна, 1627 *Дух. б.* 5 зв.); А се́мого днѧ... вы́мыєтъ тѣло своє водо́ю, и чи́стъ бꙋ́детъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 693); hydor, вода (1642 *ЛС* 221); Бєз̾грѣшный и прєч(с)тый, сєбе́ вѡда́ми ѡчища́єтъ. На́мъ то напри́кладъ да́єтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 75); до идѣнѧ лѣснꙋю капꙋстꙋ, кото́рꙋю ѡни лѧпса́нꙋмъ зовоу(т) сполоска́вши въ водѣ, а со́лю потрꙋснꙋвши братии дадꙋтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 38 зв.); нє бꙋ́детє ничогѡ з нєгѡ ѣсти сꙋро́вогѡ ани варе́ногѡ въ водѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 89); Вода. Aqua... Lympha (1650 *ЛК* 434); *У порівн:* ѡ(т)връгсѧ єдинь ѡ(т) них, и побѣгь до ѡгнѧ, и скоро сѧ почаль грѣти заразь ростопилсѧ и росплы(л)сѧ якь вода (XVI ст. *УЄ* № 29519, 198 зв.); гони́ли ихъ нєпрїѧтєли,... и били ихъ оутєка́ючихъ згоры, и оула́клосѧ ср(д)цє лю́дꙋ, и росплинꙋлосѧ якѡ вода (серед. XVII ст. *Хрон.* 163 зв.); **всезмерзшааса вода** — лід: Го́лоть: лѣдъ, сєре́нъ, ожєле́дица, гололе́дица: всєзме́рзшаасѧ *вода́* на зємли, а(л)бо вода́ вы́шє зємлѣ поме́рзшаа (1627 *ЛБ* 26);

перен. (основна ідея, закладена в чому-небудь) суть: Еднак же... полакомихся пройти и видѣти скаржино злепление тое книжки, познати и разумѣти хотячи, что будет в ней за вода и от которого духа источника (разумным почерпалом) черпана, — живого ли или мертвого, чистого ли или мутнаго, благовоннаго ли или смердячого (1608-1609 *Виш. Зач.* 209); Фꙋнда́торє и Ѡ(т)чє на́мъ Прєвєлєбнѣ́йшїй, При то́й водѣ зоста́єтъ чєловѣкъ свѣтлѣ́йшїй (Київ, 1632 *Євх.* 304); Зави́лосѧ Гибле́йскихъ южъ вѡ́дъ стрꙋмєни́стыхъ, Жро́дло Пѣснїй, зъ Парна́ссꙋ ѡ(т) кана́лѡвъ чи́стыхъ (Там же, 300); єжє є(ст) ѡбра(з) лѧ(д)ского сщ҃є(н)ства сщ҃є(н)ници бо твои смѣшаю(т) исти(н)ноє слово бж҃їє со лжєю с похлѣбъство(м), ласканїє(м),... и чл҃кооуго(ж)дєнѣє(м), ѡводнѣваючє ви(н)нꙋю исти(н)нꙋ водою лицємѣрїа и лєсти, чєсанїє(м) слꙋховъ, а нє бодєнїє(м), и оубїєнїє(м) грѣха внꙋтрь ср҃дца криємаго, истинъного ѡбличєнїа (до 1596 *Виш. Кн.* 265 зв.);

(вода для пиття та господарських потреб) вода: Wody też w zamku net, kotoraja studnia poczata buła wybywaty y nemało newybiła pułdesiata sażnia, y doszkami operena (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20); Порохъ толъкꙋть водою ꙋ стꙋпє млыново(и) (1552 *ОЖЗ* 119 зв.); Сторожи в замкꙋ бывають два а стєрєгꙋть... ꙋ ночи на вєжахъ а вдєнь водꙋ а дрова носять и инъшии послꙋги тамъ в замкꙋ чинять (1552 *ОЧерк. З.* 7 зв.); А двєма во(з)ницамъ што дрова и водꙋ возать с҃ копъ грш҃ (1552 *ОКр. З.* 157); коры(т) з водою на за(м)кꙋ... досыть (1552 *ООвр. З.* 99 зв.); так же теж, для часу пригоды огню... ведра и воду в мѣстѣ кождый господарь в дому своемъ мѣти повиненъ (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 60); рꙋ(р)мистрꙋ чы(н)шꙋ ѡ(т) воды мона(с)ты(р)ско(и)... гр(ш) л҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 64); Агг҃ли на(д) илїєю зми́ловавшисѧ... //... хлѣбъ и во́дꙋ на пока(р)мъ тєлє́сны(и) принєсли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 182- 182 зв.); Пра́гнꙋчи(х) водо́ю нє напо́йлъ єсь (серед. XVII ст. *Хрон.* 58); **вода горкая, горкая вода** — *(за біблійними переказами, вода, непридатна для пиття)* солона вода: ка́жє(т) Бг҃ъ Мѡисєєви, кото́рїй з̾дꙋмѣлъсѧ, дєрєво въ водꙋ го́ркꙋю вкинꙋти: а за вложе́н̾є(м) де́рєва, соло(д)кою стала (Вільна 1627 *Дух. б.* 372); и чи исто(ч)ни(к) з о(д)ного жєрєла выпущає(т) соло(д)кую и го(р)кую воду и чи можє(т) бра(т)ѧ мои фикговоє дєрєво ѡливу родити (II пол. XVI ст. *КА* 168); **вода зимна, зимна вода:** а) холодна вода: Ивєрѡвє кото́рыи зъ натꙋры те́плои воды нє могꙋчи пи́ти, зи́мной и до ке́лиха оужива́ли воды (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 252); б) *перен.* освіжаюча вода: Та́к жє и ти чл҃чє хр(с)... // мо́жє(ш) ємꙋ подати троунокь воды зи́мной... мо́жє(ш) єго слово(м) наоучити покарати и потѣшити мо(ж)є(ш) е́моу до́брѣ пора(ди)ти мо́жє(ш) ємꙋ вины ѡ(т)пꙋстити (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 269-269 зв., на полях); Овъ нєха́й роздає́тъ взѧтꙋю му́дрость... и́hшїй кꙋбокъ зи́мноѣ воды (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 531); **вода при́краѧ** — *(за біблійними переказами, солона вода, яку давали пити жінці, підозрюваній*

у шлюбній невірності для визначення її вини або невинності) вода ревнощів: Чогѡ посвѣдча́єтъ Полига́мїа, Кни́га ро(з)пѹстнаа, и вода прикраа и нє бл(с)вє(н)наа малжо́нцє подойзре́ной до пита дава́наа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 917); **вода солодка, солодка (сладкая) вода:** а) (*вода, придатна для пиття; прісна вода)* солодка вода: а оуказа(л) б҃ъ моисєю древо, абы єго оуложи(л) оу во́дѹ и ста́ласа *вода* соло(д)ка то єи ѡсолоди(л) кр(с)то(м) ст҃ы(м) воды ѡнїи морскїи гръкїи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 32 зв.); аза мо́жє(т) єдно жро́дло го́рꙿкѹю и соло(д)кѹю во́дѹ точи́ти (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); Забывши ѡно(г) иже маннѹ брали въ гла(д)ной пустыни мало его знали. Гдѣ сла(д)кая вода и(м) с камени зышла, А тве(р)дая злоба до сє(р)ца и(х) пришла (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 65); б) *перен.* наука, знання, повчання: Ѡ(т) єв(г)льскы(х) словє(с) соло(д)каа вода исхо́ди(т), то є(ст) наоука (1645 *УЄ* № 32, 88 зв.); **воду выводити** *див.* **ВЫВОДИТИ; воду ставити** *див.* **СТАВИТИ; прагненє капли воды** — відчуття сильної спраги: а коли ѡ(т) того вєсєла и триоу(м)фѹ радости ми(р)скоє поръва(н), тогды зара(з) во адѣ са знашо(л). тогды зара(з) во ѡ́гнь ввє(р)жє(н) бы(л). тогды зара(з) вꙿ прєпалє(н)є оутро́бы сы́тоє сластолю́бноє винолюбноє, многопи(т)ноє, на пра(г)нє(н)є ка́пли воды дости(г) (п. 1596 *Виш. Кн.* 243); **у воды робити** — працювати біля води, з водою: тєпєрєшнєго часѹ трѹдно было ѹ воды робити, иж бых... мєл к болшой шкодє привести и сам сєбє (Степань, 1544 *AS* IV, 413); **окрухъ хлѣба и воды** — *(дуже бідно, в нестатках)* (перебиватися) з хліба на воду: милшаа ми низкая келія зъ окрухомъ хлѣба и воды, нижли теперешнее въ высокыхъ гмахахъ достатнее мешкане (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 321); **зъ хлѣбомъ и водою** — *(зі скромною їжею)* з хлібом і водою: Аммони́тъ и молви́тъ ани по дєса́томъ поколѣнью нє во́йдѹ(т) до до́мѹ г(с)днєгѡ навѣки. Бо вамъ нє хотѣли забѣжа́ть зꙿ хлѣбо(м) и водо́ю на доро́зѣ коли єстє вышли зꙿ єги́птѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 157); **прыпустити воду** *див.* **ПРИПУСТИТИ;**

(атмосферні опади) дощова вода, дощівка: вода́ // зꙿ нб҃а схо́дачи, ѡ(т)живла́єтъ и ко́рмитꙿ вшєла́кїѣ зꙿ зємлѣ походачїѣ де́рєва и тра́вы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 261-262); Вода́ зꙿ нб҃а схо́дачи... розмаѣтыє ску́тки справѹєтъ; бѣлитъ, чєрни́тꙿ чєрво́нитъ, пстритъ, соло́дитъ, и горчи́тъ (Там же, 324); **вода дожджевая, дощевая вода** — дощова вода, дощівка: на ѡ(д)номъ мєстъцы ѡтъ пола яма нємала вырыта плынєньємъ пискѹ з водою до(ж)джєвою (1552 *ОКЗ* 34); Та(к)жє кого ѡчи бола(т) ли(с)тоу боуквична(г)(!) з дощєвою водою навари и на бо(л)ны(и) ѡчи стоудєно прикладаи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 6);

(рідина, яка міститься в чому-небудь) волога: якъ с҃лнце из сѹкнѣ водѹ витягаетъ такъ д҃ши заживаю(!) своего покармѹ в раи (серед. XVII ст. *Луц.* 528);

(видиме скупчення найдрібніших краплин води) водяна пара: Го́лоть: лѣдъ, сєре́нъ, ожєле́дица, гололе́дица: всєзмє́рзшааса вода́ на зємли, а(л)бо *вода́* вы́шє зємлѣ помє́рзшаа (1627 *ЛБ* 26); Гди ся зе(м)ская пара изꙿ зи(м)ною водою из зꙿ(!)мглою по(м)тикаетъ(!) тое не може(т) згѹстѣти на снѣгъ едно такъ спадаетъ на низъ дощемъ (серед. XVII ст. *Луц.* 543);

(краплі води, що осідають на поверхні грунту, рослин і т. ін.) роса: И опоранився Гедион на завтрее, и вытиснулъ руно, и вытекла роса из руна, полна мѣдниця воды (Вільна, 1600 *Катех.* 47);

(грунтова і підгрунтова вода) вода: ѡ(т) рѹмѹ по(л) копы бє(з) полтора гро(ш)...во второ(к) що водѹ выливали г҃ гро(ш) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 3); хлопомь трємь ѡ(т) шѹфлєваня рѹмѹ ѳ гр(ш)... хлопомь трємь водѹ выливали з грѹнтѹ польєдєна(и)-ца(т) гр(ш) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 53 зв.); андрѣєви ґру(н)тарѹ за ѡ(т)критє и спущє(н) вѡ(д) з гробовцо(в) зло(т) 2 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5 зв.);

(рідина, що міститься у клітинах рослин) сік: вода пєрєпѹщєна и(з) бобового цвѣтѹ и тѣ(м) лицє помазѹє(м) тогда лицє станє(т) чисто и ѕвѣтло (XVI ст. *Травн.* 211 зв.);

(рідина, насичена соком тієї речовини, що в ній вариться, заварюється) навар: Тако(ж) кого кила нападє(т) яєць ѡзми ско(л)ко коурачи(х) и выбєри з ни(х) жо(л)тки...и вари та(к) до(л)го а(ж) з ни(х) выидє(т) вода чє(р)вонаа (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5);

сеча: которыи чл҃къ *воды* нє можє(т) поустити

навари боуквицѣ оу водѣ пии на(д)ще пораноу оутолѧє(т) ты(м) оутробоу и проходь вꙋдныи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5 зв.); мно́гїи чꙋда то́й Исто́чни(к) пока́зовалъ.Мно́гїи... хоро́бы, яко то зала(н)ѧ жилъ, вѡ́дъ задръжа(н)ѧ... оулѣчи́лъ (Київ, 1631 *Син. Тр.* 815); immeio, мочу, пущаю воду (1642 *ЛС* 226);

забруднена вода: nautea, вода че(р)мная, пєрє-(с)тупъ че(р)ни(й) (1642 *ЛС* 278);

(безбарвна рідина, що циркулює в лімфатичній системі людини) лімфа: єдинь змєжи воиновь копіє(м) рєбра єго пробиль и бор'зо вытєкла кровь и вода (1556-1561 *ПЄ* 433 зв.); єдінь змєжі войска копїєм рєбра єг проколол и борзо вытєкла́ крѡв и вꙋда (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 96); святый Афанасіе... сказуеть,... якые чуда отъ нея были: кровъ и вода вышла изъ дощки образа //...и исцеленіе стало велико хоримъ, мажущимся кровию тою (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 67-69); єди(н) з'мєжи жо(л)нѣрє(в) в'дари(л) во рєбра єго стꙋю мл(с)ть копіє(м), тоужь зара(з) выш'ла изь бокоу єго стго кръ(в) и вода (XVI ст. *УЄ Трост.* 78); То́ єстъ жо́лнѣръ Пила́то(в) Хꙋ южъ оумє́рломꙋ вло́чнєю бо́(к) пробилъ//и зара(з) вы́шла кро́въ и вода (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 216-217); **во огнь и во въду увъмѣтати** *див.* **УВЪМѢТАТИ; зъ кременя воду вытискати** *див.* **ВЫТИСКАТИ; колотити водою** *див.* **КОЛОТИТИ; пройти сквозѣ огнь и воду** *див.* **ПРОЙТИ.**

2. *(водна маса, товща води)* вода: воды многи не могли соуть оугасити любви, ани рѣки затопити ее (поч. XVI ст. *Песн. п.* 57); проу(д)костю вєликою бѣжало в'сє стадо по бєрєгоу в' морє и потоноули оу во́дахь (1556-1561 *ПЄ* 44 зв.); тое коло зопсовали, у воду затопили (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); Павелъ мовитъ: "...тричѣ палицами битъ былъ емъ, единъ разъ камѣнюмъ били, г у бочку метали у воду, нучъ и день у глубинѣ былъ..." (XVI ст. *НЄ* 15); входѣтє тєды...в тыє во́ды ѡмы́тє сєбє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175); са́ми мꙋсили з' мѣста...оутѣкати а скры́нѣ і иноє мєта́ли оу во́дꙋ (1604 *Остр. л.* 128); Инших у водѣ утопляете, повинны будучи сами, увязавши собѣ камень до шіє, утопитися, яко и Христос казалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); Со́нмъ во(д)ный: Зтѣкъ, во́дъ згромаже́нье, ста́въ, ба́юркъ, о́зеро (1627 *ЛБ* 119); Вчо́ра розтѧ́гшисѧ на постє́ли лєжа́лєсь ро(з)сла́блєн' и нє мѣлєсь члвка кото́рый бы тѧ...в' во́дꙋ в'кинꙋл' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 242); тотъже возный видел паркану част великую зъ цменътару, розобраного... и поставленый под манастиромъ Светое Пречистое в води (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158); А коли пришли... руба́ли де́рєво зпало жєлѣзо з сокѣри в' водꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 325); Кото[ро]го потимъ нєбо(з)чика забито(г)[о] тєло въ воду в поло(н)ку по(д) лю(д)... вкинути росказа(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201); *Образно* (*вода як символ сили і суспільного значення науки божої*)**:** Ѡцєа́нъ мєдото́чный Мꙋдрость Бо(з)скихъ ре́чїй, Сла́бый ро́зꙋмъ понѧ́ти що може́тъ чолове́чїй, З того мо́рѧ выхо́дѧтъ сло́дкихъ Наꙋкъ рѣки, Рѣки а водъ ѡбфи́тность даю́тъ по всѣ вѣки (Київ, 1632 *Євх.* 298);

*(вода як символ морального очищення)***:** нє трєба такого жродла дале́ко шꙋка́ти,..: кдыжъ тоє всє знайдє(ш) въ вꙋда(х) покоу́ты (поч. XVII ст. *Проп. р.* 172 зв.); Той... Кр(с)тъ Хвъ... видѡ́мых' и нєвидѡ́мых' нє́прїатєлєй нашихъ... пѡ́лки гꙋби(т), а (в) глꙋбѡ́кихъ чи́стогѡ сꙋмнѣнѧ на́шєгѡ вѡда́х' то́пит' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 118); **вода прелести** — *(спокуса багатства, розкішного життя і т. ін.)* вода спокуси: и за(с), гдє ꙋзако́нєно, яко є(с)ли ви́ди(т) овца пастыря... во ѡгнь єрєси вскочи(в)ша, или в водѣ прєлє(с)ти ꙋтонꙋти ꙋмысли(в)ша, яко да и овца вслѣ(д) пастыря в ты́є погибє(л)ныє мѣста за ѡны(м) вскакꙋє(т), и яв'ствє(н)но погибає(т) (1598 *Виш. Кн.* 282); **воды грѣховъ** — гріховне життя: потре́бна и ꙋжитє(ч)на рѣ(ч) сѧ зда́ла... якобы на водꙋ тотꙋ дощкꙋ то є(ст) мєжи люди и... пꙋстити тꙋю наꙋкꙋ, жєбы́ сѧ єи статє(ч)нє хвита́ли, кото́рїє з потопꙋ глꙋбоки(х) во(д) грѣхо(в) ратова́ни, и на бєрє(г), зє(м)лѣ живои то є(ст) до ла́ски бжєи... вытѧгнєнїѧ щирє собѣ зы́ча(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 3 зв.);

вода як образ фальшивого, єретичного вчення: Тогда [дїа́волъ] и́нꙋю лютѣйшꙋю... во(и)нꙋ на ню подвиза́єтъ, мєждꙋсо́бнꙋю вра́ждꙋ, єрєти́чєскоє оучєнїє фалъши́вꙋю наоу́кꙋ, яко рѣкꙋ, изве́дъ змі́й злосли́вый ис пащєки своє́и з' смєртоносным

ѧ́домъ змѣшанꙋ̆ю, хотѧчи затопити кора́бль хв҃ъ, но землѧ помо́жє жєнѣ, пожрє рѣкꙋ̆ змїє́вы воды (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60);

(вміст водоймища — моря, озера, ставка і т. ін.) вода: покол вода с тых наших ставов зємли залєєт, ино я..., ани люди мои нє маєм сѧ в тоє ꙋ̆стꙋ̆пати (Ковель, 1538 ***AS*** IУ, 168); то(т) ста(в) гулєвє(ц)ки(и) спусти(ти) мєли длѧ того абы вода зо ста(в)у гулєвєцкого воды в ста(в) лѧховє(ц)ки(и) нє спирала и ку ловє(н)ю рыб нє шкодила (Кременець, 1564 *ЛНБ* 103, 17/1с, 1954, 39); коли бы хто ꙋ̆ своє(и) дєди(з)нє спо(л)ную рєку мє(л)... А на нє(и) ставы млыны поставилъ а сусєдни(и) вы(ш)ни(и) млы(н) своими млыны затопи(л), тогды... має(т) спꙋ̆стити воду а... тую шкоду затоплєному ѡправи(ти) (1566 *ВЛС* 82); ѡ(н) во́ды чръмного мо́рѧ роздѣли́лъ и соухо́ю ного́ю тако́є люди(и) мно(ж)ство прє(з) морє пєрєпрова́дилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 285); а одъ того конца нарожного по надъ ставомъ Поповєцкимъ..., бєрꙋ̆чи пока вода заливаєтъ, //а гдє вода нє заливаєтъ, то дорожиною ажъ до грєбли и... млына (Загайці, 1627 *ПВКРДА* IV-1, 70-71); видаваймѡ гла́сы ра́дости, па́чє гро́мѡвъ крѣпкихъ, и шꙋ̆мє́нѧ Вѡ(д) мѡ́рскихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 64); А коли прота́нꙋ̆лъ Мѡисє́й рꙋ̆кꙋ̆ проти́вкѡ мо́рꙋ̆, вороти́ла сє вода... на пє́рвоє мѣстцє (серед. XVII ст. *Хрон.* 92 зв.); *У порівн.*: А ты́и на́рѡды мнѡ́гїи ѧ́кѡ мѡ́рскїи Во́ды, Ва́ми наꙋ̆чени, оутвєржє́ни, просвѣщє́ни (Чернігів, 1646 *Перло* 48);

мочарі, драговина: Вода ѡтъ замъкꙋ̆ того по(д) горою ѡподаль болотина смро(д)лива нє пють єє колодєзь почато копати (1552 *ОЧерк. З.* 17); А иж длѧ вєлких водъ и болот нєпєрєбытых того кгрꙋ̆нтꙋ̆ Сꙋ̆шичєнского границ... сами єсмо ѡбєхати нє могли, длѧ того пытали єсмо старца и подданих Сушичєнских, што за долгость и широкость...? (Сушично, 1569 ***AS*** VII, 329); А далєй на долинѣ 4 ниви, и пу(д) чопу(в)скима виницами вєликая до воды (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); тотъ же хлопъ Бакула... ходячы по борє, по надъ болотомъ, налєзлъ ее в води ледве южъ жывую (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 618); *Образно:* Працꙋ̆єшъ в чє́рпаню воды тои моутно́й, воды кото́раѧ нє насыща́єтъ єи коштоу́ючи(х), и кото́раѧ прагнє́нѧ нє оуга́си(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 186 зв.); **вода велика** — *(вода вище нормального, звичайного рівня)* повноводдя: на тотъ часъ вода была велика, палей бити не могли, ажъ теперъ вбито палей тринадцать (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 370); **вода соланая (солонаѧ)** — *(насичена солями вода солоних озер)* ропа: слати́на, росꙋ̆(л), вода соланá́ѧ, с кото́рои сѧ со́ль ро́дить (1596 *ЛЗ* 78); Слати́на: Росꙋ̆лъ, окно́ гдє вода́ солона́ѧ, с҆ котро́исѧ со́л҆ ро́дитъ, ба́нѧ, вєжа́ (1627 *ЛБ* 116); salsugo, слани(й) сокъ, вода (1642 *ЛС* 359); **до воды** — на водопій: єсли єсть конь твой напоєный? // єщє нє поєнъ(и)... кгды троха зєсть тожъ попровадишъ до воды (к. XVI ст. *Розм.* 40-40 зв.); гдє єсть возница: поиди Повѣжъ ѡномꙋ̆ нєха(и) конѧ моєго до воды (Там же, 46 зв.); **подле води** — на березі, біля води: А засъ люде тамъ сутъ подле води, которая слове(т)ся татимии (серед. XVII ст. *Луц.* 532); **при водѣ (водахъ)** — *(біля місць, де наявна вода; біля джерел, витоків, водоймищ з водою)* при воді, біля води: на... горбє, нєдалєко ѡтъ церкви,... плитницꙋ̆... вробивши, цєглы въ нєй надєлати, и пєчъ тамъ жє при водѣ вробивши, такъ цєглꙋ̆, яко и вапно выпаливши.., цвинтарь цєглою ѡбъмꙋ̆ровати (1577 ***AS*** VI, 77); и поднесь, яко древо при водах, в бѣдах мира сего цветучи, непоколебимо стоит и отмены в целости терпѣния ни в чем не относит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185);

(водний простір) вода: я(к) бы(х) бы(л) в҆ аравии Пѣ(с)чи(с)то(и) бо идꙋ̆чи мєжи ку(р)ски(м) и ба(л)ти(и)ски(м) морє(м) по(д) самы(и) во(з) валы мо(р)скиє бъю(т) а нє ꙋ̆зри(ш) ничо(г) и(н)шє(г) то(л)ко пѣ(с)ки водꙋ̆ а нєбо па(ш)нѣ анѣ пыта(и) (1582 *Кр. Стр.* 81 зв.); Христосъ... не только в церкви, але и на горахъ, и на пустыняхъ, и на водахъ, и на леда местцахъ...научалъ (Вільна, 1599 *Ант.* 877); Влънє́нїє: влънá, забꙋ̆рє(н)є во́дноє гды быва́єт, фа́лѧ на водѣ, нава́лность (1627 *ЛБ* 20); Вы́пꙋ̆сти(л) тє́жъ голꙋ̆би́цꙋ̆..., кото́раѧ нє нашє́дши гдѣ бы ѡ(т)почи́ла нога єѧ, вороти́ласѧ к҆ нємꙋ̆ до кораблѧ, во́ды бо вѣмъ бы́ли по всє(и) зємли, и вытагнꙋ̆лъ Нѡ́є рꙋ̆кꙋ̆ а оухвати́в єи ꙋ̆нє́слъ до кораблѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.); **водою:** а)

(водним шляхом, по воді) водою: Александръ король его милость... отпустилъ имъ мыта наши... сухимъ путемъ и водою по всей отчизнѣ нашой великому князству Литовскому вѣчно (Вільна, 1545 *АЮЗР* I, 299); А кгды водою корованъ идеть ино никого иного на(и)мати имъ с чо(л)ны нє вольно (1552 *ОЧерк. З.* 8 зв.); и тую всю маетностъ зъ Фалимичъ водою, човнами, черезъ ставъ до Хоболтова въ домы свое, а другую возами на селце выпровадили (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 145); тылю(ж) пора(д)тєся кого хто провади(л) сали(т)рꙋ лю(б) водою лю(б) лє(н)домъ (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499); б) *(на поверхні водного простору)* на воді: Пи́лнє ѡнъ того стєре́гъ, бы во́йна с' хр(с)тіа́ны, Хр(с)-тіа́нѡмъ нє бы́ла, ле́чъ то́лко с' поганы. Кото́рыхъ ѡнъ водо́ю и сꙋ́хомъ воєва́лъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 40); И якъ тре́ба Зємле́ю албо ты́жъ водо́ю: вшє-ла́кѡ онъ спосо́бныи и прꙋдкі́й до бо́ю (1622 *ЧИОНЛ* XV-3, фотокоп. 170-171); **на воду** — водою, по воді, водним шляхом: И рєкль к нимь пєрєплынѣмо на ѡноую стороноу ѡзєра и поплыли на водоу (1556-1561 *ПЄ* 284); пєрєплынѣмо на ѡ(н) по́ль мо́рѧ, и поплыли на водоу (XVI ст. *УЄ Літк.* 36); **по водѣ (воде, водахъ, водамъ)** — по поверхні води, по воді: и выстоупив'ши пєтрь с кораблѧ шєль по водѣ (1556-1561 *ПЄ* 67 зв.); папєжъ... знашолъ икону по воде к нимъ идущу, и приемши со страхомъ целовалъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 65); оѕ͞ было у кораб-ли, плавали по водѣ, и нѣ одинъ выдъ нихъ не погыбъ (XVI ст. *НЄ* 107); в' то(т) ча(с) роска́за́л' в'вєрєчи на мо́рє ка́мє(н) мли(н)скі́й вст8пи(в)ши на́нь ѣзди́лъ по во́дѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93); Преподобный Антоній, приплывшій зъ Рима на камены по водамъ въ великій Новгородъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 855); Яко́бы бєзтєле́сный тѣло(м) былъ нє́сєный по водахъ, пото́по(м) нєпожа́ртый (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3); **черезъ воды** — водним шляхом, по воді: которую дей торбу, для небезпечности злое дороги, перевоживаня черезъ воды,.. казал если тому хлопцу з собою до замку взяти (Луцьк. 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 267); **на воду пустити** див. **ПУСТИТИ; на воды** — в напрямі будь-якої водної поверхні: И ре́клъ г(с)дь до Мѡисе́ѧ: мо́вь до Аарѡ́на // зтѧгни рꙋкꙋ твою и посохъ тво́й на во́ды и вы́пꙋдь на всю зе́млю єги́пєцкꙋю жа́бы (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв-85).

3. *(текуча, проточна, плинна вода з ріки, потоку, джерела, струмка, водного каналу і т. ін.)* вода: кгды погода на водꙋ чолъномъ або лєдомъ а лова(т) ꙋ рєкахъ бли(з)ко замъкꙋ в лꙋзє а въ случи (1552 *ОВол. З.* 198); тая [дє(в)чина]... вышє(д)ши з домꙋ своєго... до воды // хусты прала а ѡзабши ꙋ рєки шла сѧ грє(т) до бровару (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 58-59); островъ... Дубовецъ..., поки его вода кругомъ обошла, на иноческое житие инокинямъ побожнымъ... вечне отдаемо... и записуемо (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); выхоже́ньє вѡдъ тєче́ньє воды (1596 *ЛЗ* 51); кгды(ж) та(к) ꙋчи́ни(л) мѡисі́й. вы́шла во́да и(з) оной ѡпоки роско́ш'на (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 19 зв.); Жро́дло на(д)то прозрочи́стоє, и водою до напи́ткꙋ згожєю ти́хо плънꙋчєє (Київ, 1631 *Син. Тр.* 812); Здается нам же то трудна барзо речь водамъ вспакъ поити (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); и оуда́ришъ в' скалу, а вы́плинєтъ з нє́и вода, абы пи́лъ лю́дъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 94 зв.); *Образно:* Яко ѡ(т) исто(ч)ника истѣка́єть вода́: мала́ѧ а по то(м) чини(т) сѧ бол'-шаѧ рѣка и многи(х) напава́єтъ розꙋмныхъ... тако(ж) и ѡ(т) хвыхъ оустъ истѣка́єтъ вода (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 101); Приты́хъ вда́чнє бръмѧ́чихъ вѡда́хъ, єи здо́бѧчи: На позре́ньєсѧ Сли́чныхъ дре́въ, в'сѣхъ приво́дѧчи. Котроу́ю, роско́шною вы́спою назва́ти: Гдє звы́кли с͞тыє вѣчнє ѡпочива́ти // З злѡ́тыхъ сѧ вѡ́дъ С͞то́го ѡхоложа́ючи (Львів, 1609 *На Злат.* 2 зв.-3); **вода разумѣния** — смисл написаного: Кромѣ бо согласия евангельского и апостольского всякое писание составленное — лжа есть, и от потока временного, а не от источника приснотекущаго таа вода разумѣния, болотом миролюбия смердящая, на заражение лакомых, выпущена есть (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 163);

ріка: а пришє(д)ши къ Єрда́нꙋ та(м) жє(с) ієрда(н) во́да и(м) ро(с)стꙋпи́ла (XVI ст. *УЄ* № 29519, 43 зв.); в той зе(м)лѣ естъ вода гаганисъ в той водѣ естъ черепахи, такъ великие ижъ на сто локотъ вши(р) и в'до(в)жъ (серед. XVII ст. *Луц.* 534);

(вода як складова частина сліз) сльози: Кто да́стъ головѣ̀ мое́й во́дꙋ и ѡчом' моимъ жро́дло слє(з) присто́йный єстъ ча́съ и мнѣ̀ ни́нѣ то́є мо́вити (Острог, 1607 *Лѣк.* 7); В (у)ве́сь Ізрайль, го́ркїи сле́зы нѣкгдысь точи́лъ, Крва́вою водо́ю сле́зъ Лицє своє мочи́лъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 2); Бым' обфи́тыи сле́зы з' очїй моих' точи́лъ Пєлынною водо́ю поли́чки обмочи́лъ (Львів, 1631 *Волк.* 6 зв.); **вода живая (жива), живая (животноя) вода**: а) джерельна, текуча, проточна вода: колодезь затверженыи про глубину водъ живыхъ, которыи жъ текуть быстринями прудкостію отъ Ливана (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53); а ѡ(т)колє жь можєшь мѣти водоу живоу або ты бол'шї(и) єси ѡ(т) ѡ҃ца нашєго іакова которыи то намь даль то(т) колодѧзь с кото(ро)го са(м) пиваль и с҃нве єго и скоты єго [товарь, або быдло] (1556-1561 *ПЄ* 354); С того то ра́ю с того, выхо́дѧтъ чєты́ри рѣки, живо́и воды (Почаїв, 1618 *Зерц.* 51 зв.); Тогды, гдысѧ нєпоро́чный о́ный прєвы́шє всѣхъ нєбе́съ маєстꙋючі́й Агнєцъ Б҃жі́й з' вы́браными посе́литъ, рѧди́ти ни́ми постꙋпитъ, и до жро́дєлъ вώдъ живы́хъ доведе́тъ и́хъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 26); б) *перен.* чудодійна, цілюща вода: таѧ вода которοую я да(м) ємоу боудє(т) в нємь колодѧзь живои воды тєкоучои в' живо(т) вѣчныи (1556-1561 *ПЄ* 354 зв.); Ісусъ... мовивъ: "Кто естъ жадный, нагай прійдетъ ко мнѣ и піетъ, и кто вѣруетъ у мене, якъ мовитъ писмо, рѣкы изъ чрева его истекутъ воды живыи" (XVI ст. *НЄ* 78); Чоты(р)ма рѣками напо(л)нѧешь животноѧ воды (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 94); алє ѧ даю во́дꙋ живоу́ю, вѣдꙋ з' ѡпоки члч(с)тва моєго, кр(с)та дре́во(м) або лѣскою оударе́ной тєкꙋчоую (поч. XVII ст. *Проп. р.* 186 зв.); Хто ко́лвѣкъ,... з тогѡ ка́мєнѧ пъєтъ, прагнєнѧ на вѣки мѣти нє бꙋдєтъ: алє рѣки з живота єгѡ потєкꙋ(т) воды живо́ѣ (Київ, 1637 *УЄ. Кал.* 118); **вода животочная** — цілюща вода: Па́слъ ихъ по гора́хъ и по здро́ѧх' па́жити вωдъ живото́чныхъ Єв(г)лскихъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 20 зв.); **вода похуленїѧ** — *(вода з джерела, яке пробив Мойсей двома ударами палиці об скелю, назвавши те місце Мерива, що в перекладі значить "колотнеча, сварка")* вода Мериви (Меріви): Аарѡнъ бовѣмъ ско́рѡ ба́рзѡ по выпрова́же́ню лю́дꙋ Ізра́ил'скогѡ и з' Єги́пта ропта́нієм̀ при водѣ похꙋле́нїѧ ѡбрази(л) Га҃ Бга҃ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6 зв.); **вода текучая, воды текущіє, текучая вода**: а) джерельна, проточна вода: А маєть ѡн тот замокъ нашъ... (держати)... зъ ролѧми ѡраными... с озєры и зъ ставы и зъ болотами и сажавками и зъ рєками, тєкꙋчими водами и зъ их ꙋзъдройми (Берестя, 1508 *AS* III, 56); а пото(м) ѡны(и) ієрєй ма(л) зарѣзати єдно кꙋрча и воупꙋстити кр(в)ъ с нєго на глинѧноє начинѧ в тєкꙋчꙋю во́дꙋ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 143); древа оного красного, насажденънаго над водами текущими, ветвие ...листвие зеленое и овощъ солодкий будетъ родити?! (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 999); ѡни з вышєсѣче́ного ка́мєнє во́дꙋ тєкꙋчꙋю пили (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 211); И ка́жє одно з кꙋрча́тъ офєрова́ть на начи́ню гли́нѧномъ на(д) водо́ю тєкꙋчою (серед. XVII ст. *Хрон.* 119 зв.); б) цілюща вода: таѧ вода которοую я да(м) ємоу боудє(т) в' нємь колодѧзь живои воды тєкоучои в' живо(т) вѣчныи (1556-1561 *ПЄ* 354 зв.); в) текуча, проточна вода як символ душевної чистоти і позитивних змін: Пре́то(ж) д҃шѣ грѣшныє, покида́йтє калоу́жѣ смро(д)ли́выє свѣта того, пристоупѣтє до во(д) тєкꙋчи(х) до живота вѣчно(г) ты́и соу(т) ты́лко чи́стыи и споко́иныи, алє свѣта того соу(т) боло́тныє во́ды и бурли́выє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 187); **воды горѧчїи** — *(теплі та гарячі підземні води, що виходять на поверхню землі у вигляді джерел)* термальні води: а та(м) ѡколо го́ры // во́ды горѧ́чїи, выпꙋщаю(т) и(з) сєбє клїи кг(д)ы ска́ла гори́тъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 27 зв.-28); **воды ієрїхонскиє** — за біблійними переказами, джерело біля міста Ієрихона з неприємними для пиття водами, які пророк Єлисей зробив придатними: Я(к) єлисє(и) пр(о)ркъ со́ль в' во́ды ієрїхо(н)скиє нєсма(ч)ныє и го(р)кїє з натꙋры вки́ноулъ, ѡ(т)мєни́лисѧ, и з го(р)кихъ соло(д)киє до питѧ ста́лисѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 230 зв.); **Леталская вода** — *(в античній міфології — вода з Лети, річки забуття в Аїді)* вода забуття: Щожъ южъ да́лєй, ѡ Дрꙋзи́, бꙋде́мо чини́ти, За́жъ Лєта́л'скои воды хо́чемъ сѧ напи́ти (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 12); **надъ водою** — *(на березі, край берега річки)* над водою, по берегах річки, вздовж берега

річки: Дерево которое на бѹдова(н)е замъкѹ... припроважоно лежить покидано тамъ же на(д) водою не ѡтъдалено ѡтъ берега (1552 *ОКан. З.* 19 зв.).

4. *(водна стихія, повінь)* вода: а немалѹю часть дерева того понесла вода весною ло(н)скою (1552 *ОКан. З.* 19 зв.); видели есмо... греблю... прорваную, на которой гребли и млынъ... збудованъ былъ, который млынъ зъ кгрунту вода вырвала и вынесла (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 162); Была повѹ(д) великая по вши(т)кѹ(м) свѣтѣ... много мѣс[т]ечокъ, дворѹвъ... вода побрала (Пітрова, I пол. XVII ст. *Яв. ИЗ* 5); я са(м)... и пото(м)ки мое... на пе(р)ши(м) року... станути маемо... не закладаючи се... выля(н)-е(м) во(д) полама(н)е(м) мо(с)то(в) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31); **вода великаѧ** — повінь: В том же ро́кѹ зима была лиха́ѧ... назавтрее бг҃оявле́нїѧ вода была вели́каѧ (1619 *Остр. л.* 130); **ґвалтовнаѧ вода** — раптовий, навальний наплив води; прорив греблі: А кгды кгвалътовная вода на греблю при(и)деть тогды мещане пови(н)ни боронити и направити греблю (1552 *ОВол. З.* 196); Хла́бъ: Ґвалто́внаѧ вода про́рв(а), окни́ско, мѣстце оурва́ное в҄ рѣцѣ, где вода ра́чей лла(т)сѧ а не тече́тъ, затамова(н)е, або кра́ты оу бро́нъ мѣсцкихъ (1627 *ЛБ* 143);

перен. (про воду як потенційно руйнівну силу) небезпека: Не тыхъ теды, которыхъ уподобляетъ Господъ дому уфундованому на камени, але тыхъ, которые закладаютъ фундаментъ дому своего, то есть вѣру, на песку змышленыхъ речій, которого леда вода, ляда вѣтръ, то есть ляда небезпеченство, ляда пострахи, ляда кламливая наука,... звалити можетъ (1603 *Пит.* 94);

(вода потопу) вода: и такь же было въ дн҃и преж(д)е потопа или и пили оженѧли(с) и замоужь давали ажь до то(г) дн҃ѧ которого вшоль ное в҄ ков҄чегь и не оувѣдали ижь приш҄ла вода, и забрала в҄сѣ (1556-1561 *ПЄ* 103 зв.); Оужо во́ды въси(х) то́пать ноа(х) въ кора́блъ вошо́лъ (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 36); А кгды ѹже такъ па(н) бо(г) промови(л) ноеви, бо(л)ше(и) свѣта потопо(м) не залива(ти) ани лю(д)ского народѹ водою такъ скоро гѹбити, пре(д)се тые ко(н)дыцые преда(л), якъ философове пишѹ(т) в книга(х) (1582 *Кр. Стр.* 20 зв.); але сѧ постараю... абы е(с)те паметали слова пе(р)ве(и) проповеданы... свѣ(т) которы(и) бы(л) то(г)ды водою затопле(н) и згину(л) (II пол. XVI ст. *КА* 203); Якъ во дни Ноевы увесь свѣтъ былъ затонулъ водою, также и въ день судный небо и землю огнь огорнетъ (1603 *Пит.* 58); Прорвалисѧ жере́ла и про́пасти вели́кїи и линѹла вода (серед. XVII ст. *Хрон.* 15); **вода потопная, потопная вода** — потоп: а то́й пото́пъ ѡгне́нный, не превозы́йде вы́шше, ти́лко по́ти ста́нетъ на во́здѹсѣ, по́ки были́ вѡды потѡ́пныи звышъ ѡ(т) землѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 143); го́лѹбъ кото́рый Нѡ́еви ѡ оустѹпле́ню потопноѣ воды ознайми́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 899).

5. Водні угіддя; водні ресурси: Я Янъ Завишичь и зъ своею жоною...продали есмо... митрополиту... село Прилѣпъ... зъ землями пашными,..и зъ лѣсы,... и зъ данью грошовою,... и зъ водами (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); тое именье нашо...продалъ... // з гаи и з водами... ничого на себе... не выймѹючи (Пертків, 1533 ***AS*** III, 400-401); А промѣнилъ есми ...тое свое имѣнье... зъ людми,... и съ полми,... и съ лѣсы, и зъ ставы, и зъ водами (Луцьк, 1564 *АСД* VII, 28); И такъ вжо ѡ(т) ко(л)ку лѣ(т) роботы по(д)даны(х)... и згола вси(х) пожитко(в), тыхъ то добръ зъ земли и зъ воды (Краків, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 121 зв.); побо́рцѣ и ши(н)карѣ в҄ своеи вла́дзы мѣста держа́тъ во́ды по(д) вла́дзею пано́въ соу́тъ на повѣтрье соу́мѹ пе́внѹю вло́жено ест҄ (Острог, 1607 *Лѣк.* 126).

6. *(вода як складова частина природи)* вода: а зв҄ла́ща на(д) землю нб҃о ѡго́нь на(д) во́дѹ. звѣзды на(д) камѣнье соу(т) краснѣйшими (Острог, 1607 *Лѣк.* 61); Где Мѹзы на цита́рахъ, стрѹ́ны напина́ютъ, Землѣ, Нб҃а, и свѣта поча́токъ спѣва́ютъ, Вода, ѡгонь, повѣтре; ѡ(т)ко(л) ви́хры, гро́мы, Слн҃це, Мѣсѧць, и где сѹ́ть пеке́лныи до́мы (Київ, 1632 *Євх.* 303); Оген҄ и вода не мо́вѧтъ до́сытъ, и ла́комый нѣ́гды не рече́тъ досыт҄ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 68); Вода съ всѣмъ живо́тнымъ в҄ собѣ содержи́мимъ, такъ до ѡблада́телѧ свое́гѡ члове́ка мо́витъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 935); **вода прирожонаѧ** — не змінена, чиста, незаймана, первозданна вода: Єстъ вода прирожо́наѧ, а неприпра́внаѧ: ма́етъ една́къ та́ѧ вода прирожо́наѧ посвѧти́тисѧ длѧ че́сти сакраме́нтѹ, и

постановє́нѧ, цр҇ковнагѡ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 4 зв.); Вє́щъ тоє та́йны, єстъ хлѣбъ ки́слы(и),... // ...з҄ само́є мꙋки пшєни́чноє и воды прырожо́ноє оучынє́ный (Львів, 1645 *О тайн.* 38-39);

(одна з матеріальних передоснов буття, з яких Бог створив світ) вода: и зємлѧ основана бысть и вода́мъ прєдѣлы положи́шасѧ (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 2 зв.); землю на водах повѣсил, а небо, як склепѣнѧ над нею ѡт краю до краю простре (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101); А вѡ́ды засѧ ты́и, кото́рїи зоста́ли под҄ тве́ръдїю // в҄ ни́зкости. събра́лисѧ в҄ сѡ́нмы въ єдино мѣсто зе́мноє, и ста́лисѧ мо́рємъ вєли́кимъ окиа́нски(м): яко єст пи́санно, и нарєчє бг҇ъ зобра́на вѡ(д) морє(м) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15-15 зв.); днѧ трє́тєго з҄ ѡдноста́нной воды оучини́лъ мо́рѧ, рѣки, и ѡзе́ра и оукраси́лъ ни́ми зе́млю (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.).

7. *(вода, яка набуває своїх властивостей при обрядах хрещення і освячення)* свячена вода: я кр(с)щоу ва(с) водою на покааніє алє той который идє(т) по мнѣ... //... ва(с) кр(с)тить дх҇омь ст҇ымь (1556-1561 *ПЄ* 26 зв.-27); У олтару: ...банка глиненая з виномъ, банечка и гадка(!) миденая, што воду носятъ, маленкие (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); я ва(с) кр(с)щаю водо́ю градє(т) бо за́ мною сил҄нѣйши(и)... то(т) ва(с) кр(с)тити боудє(т) дх҇омь ст҇ы(м) и огнє(м) (XVI ст. *УЄ Літк.* 7); Ибо вода сія тѣло омывает и святоє миро члóнки освещает (к. XVI ст. *Укр. п.* 76); вы кож(д)ого дн҇є кро́питєсѧ водою прє(д) цр҇ко́вїю (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 102 зв.); оная вода словомъ Божіимъ посвяцона (1603 *Пит.* 52); и входитъ Хр(с)тосъ во пєкло и ѡсвѣщаєтъ Ѧснымъ своимъ промєнємъ... всѣ мѣстца пєкєлнїи и кропитъ водою и Дх҇омъ ст҇им (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 30); цєбє(р) до свѧчєнѧ воды fr. 1 и 10 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 4); Та́йна те́ды Кр҇щє́нїѧ єст҄ в҄ которой прє(з) позвѣрхо́вноє ѡбмыва́нє водо́ю, ѡбмыва́єт҄сѧ чл҇къ зо всѣх҄ грѣхѡ(в) на дꙋшѣ бꙋдꙋчи(х) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 901); Прєто сн҇ъ Бж҇їй на зємли странствꙋє. ѡ(т) Назарє́та Галілє́иска на єрда́нь приходитъ,... И та́мо збавє́нѧ нашє самъ справꙋє, Грѣхъ пєрворѡ(д)ный вѡда́ми ѡчища́є (Чернігів, 1646 *Перло* 75); **вода свецоная** — те саме, що **вода свята**: Пойдимъ же до сосудовъ церковныхъ: келихи, дискосы,.. кадильницы, вода свецоная (Вільна, 1608 *Гарм.* 214); **вода свята, свята вода** — *(вода, освячена за церковним обрядом)* свячена вода: о чомъ она яко ма́ти ваша бо́лєсно ва(с) породи(в)ши водо́ю сватою кр҇щнїа оми(в)ши,... //... жєнихꙋ своємꙋ... за слꙋги и двора́ны ѡ(т)дати з ра́достю... надѣѧласѧ (Острог, 1587 *См. Кл.* 5 зв.); Нємє́ншїй и ѡ́вый єстъ нєпотрє́бный прида́токъ в҄ Трєбникꙋ Стра́тинскомъ, албо ра́чєй нєлѣпаѧ цєрємонїѧ ѡ причащє́нїи Агїазмою, або ст҇ѡю Водо́ю Бг҇оѧвлє́нскою (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5); **свачена вода** — те саме, що **вода свята:** Нє вѣ(м) єсли и ва́ши(х), арко́мо ѡцꙋкро́ваны(х) потра́(в) оско́мины, нє то́(л)ко ва(м), и на(м), алє и сн҇о(м) на́ши(м) на зоу́бѣ(х) нє ѡста́ноу(т), бы єсмо ты(л)ко и(х) свачє́ною водо́ю скропи́ли сѧ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 216); **воды кресщаємыє** — свячена вода: вєли́кїй ла́скъ и цно(т) пото(к) то є(ст) іѡа(н) кр(с)ти́тєлѧ выпоущає(т), кото́рый всю синакгогꙋ в поущи ѡхолоди(л) вода(ми) кр(с)щаємыми (поч. XVII ст. *Проп. р.* 251).

8. *У сполученні* **безъ воды** — *(про фактуру тканини)* непрозора тканина: василє(и) ивановичъ... мєлъ... чамлєту бє(з) воды шту(к) єі҇ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 28); взяли... смыковицу чамлету чорного без воды, с пасаманами оксамитными (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 241).

9. *ч.* Вл.н.: Игна(т) Вода (1649 *РЗВ* 374);

у складі топонімів: **волъчая вода:** ꙋходъ на самари почонъши ѡтъ ѡльхового плєса и волъчєє воды (1552 *ОЧерк. З.* 10); **жолтая вода:** Zaraz synaczka zwoieho iedynaczka szłet na Zołt(u)iu Wodu (1648 *П. про пор.* 201); **студеная вода:** того(ж) дня позовъ Подало(м)... в ымє(н)ю... Пана Пє(т)ра Стрыбыля мє(с)тє студєно(и) водє (Житомир, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 70).

◊ **дмухати на воду** — *(виявляти обережність)* дмухати (дути) на холодне: Бо опарывшися на молоце, и на воду дмухаеть (Вільна, 1599 *Ант.* 721); **на свой млынъ воду провадити** — *(діяти на свою користь)* лити воду на свій млин: пишꙋчи оумыслнє, хотачи на свой млынъ, водꙋ провадити, сꙋпєтєлныхъ разъ глꙋхихъ, дрꙋгый раз҄ назбыть доразныхъ слѡвъ уживаєтъ (Острог, 1598-1599

Апокр. 7 зв.).

ВОДВОЄ *присл.* **1.** *(в два рази)* удвоє, двічі: водвоє великоє има приимаєть нн҃ѣшьнии празникъ (1489 *Чет.* 170).

2. *(пополам)* удвоє: оучинишъ тєжъ вѣкъ волосаныхъ аі҃... з которыхъ пать стагнєшъ ѡсобно а шесть злꙋчишъ однꙋ з дрꙋгою: такъ жєбы шєстоє вѣко на чєлѣ прикритьа водвоє зложи(л) (серед. XVII ст. *Хрон.* 103).

ВОДВОРИТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* въдворитиса) поселитися, осісти: Сє оудали(х)са бѣгаа, и водвори(х)са в' пꙋстыни (Вільна, 1627 *Дух. б.* (Передм. I), 2 зв.).

Див. ще **ВОДВОРЯТИСЯ.**

ВОДВОРЯТИСЯ, ВЪДВОРАТИСА *дієсл. недок.* (*цсл.* въдворатиса) **1.** Поселятися: Присѣди(т): Въдворáєтса (1627 *ЛБ* 100); Никако же не буди то со еретикомъ намъ водворятися а еще игумену называющеся (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11).

2. Перебувати, знаходитися: Моли(м) вш҃е бл҃гочє́стиє моєго послáнъца съ любóвию прїимѣтє и (ѡ) моє(м) сєстрє(н)ци дємитрїи ра(ч)тє ємꙋ извѣстúти, гдє бꙋдєтъ водворятися въ тоє время или на москвѣ или въ лядзъко(и) зємли (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.).

Див. ще **ВОДВОРИТИСА.**

ВОДЕНЫЙ *див.* **ВОДЯНИЙ.**

ВОДЗА, ВОДЗИ *мн.* (*стп.* wodza) віжки. *Образно:* сáмъ Гдь всáдєтъ и вóдза дш҃и в рꙋки ѡ́змєтъ прáвачи и кєрꙋючи во(з) дш҃ѣ оумѣ́єтнє до нб(с)ного и бóзкого розмышланьа (Вільна, 1627 *Дух. б.* 11); Рóзꙋмъ абовѣмъ єстъ возни́цєю запрагá-єши(м) во(з) дш҃євный, дєржачимъ вóдзи мы́слїй (Там же, 329).

ВОДЗЪ *ч.* (*стп.* wódz, *стч.* ůdce) вождь: Вождъ: Вóдзъ (1627 *ЛБ* 16); Архістрати(г): Нáйвы(ш)шїй Гє(т)ма(н) áбо вóд(з) во(и)скóвы(и), áбо жо(л)нѣрств(а) маїстєръ жолнѣрѡ(м), áбо стáрші(и) Кна(з). Воєвóда (Там же, 181); Приступилъ Хмєлнѣцкїй гєр'штъ козацкий, и Тогай Бей водзъ Тата(р)скїй з вєликими войсками своими подє Лвꙋвъ (Львів, 1638 *УЄ* № 5, 125 зв., покр. з.).

ВОДИТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* водитєль) поводир: кнажє нашь милыи и драгии блажєнныи водитєлю слєпы(м)ъ (1489 *Чет.* 243).

ВОДИТИ, ВОДИТЬ, ВЪДИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(ходити з ким-небудь, показуючи щось)* водити (кого): а мы со всѣми тыми дѡ(б)рыми лю(д)ми дороги єсмо никакоє тꙋ(т) нє видєли аи(!) ины(х) никаки(х) знакѡ(в) грани(ч)ны(х) коуды ѡни на(с) водили (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); кназ... поставилъ пєрєд нами свєтковъ,... сꙋгранныхъ сꙋсєдовь ѡбаполныхъ, которыижъ и насъ по тымъ ꙋрочищамъ и гранємъ водили (Ковель, 1537 *AS* IV, 112); и по которым мѣсцам нас водил, грани и копцы намъ вказывал (Шайно, 1538 *AS* IV, 176); Вожꙋ duco (*Уж.* 1645, 64 зв.);

границу водити — уточнювати, встановлювати межу чого-небудь: врáдничокъ єго ѡ(т)повєдя(л)... панъ тєжъ мо(и) тыє сєла має(т) до жывота, а границъ нє повинєнъ водити (1546 *ОГ* 29);

(кого) *(допомагати кому-небудь йти)* водити: якь можєть слѣпєць слѣп'ца водить ци нє ѡба ли въ ямоу в'падоуть (1556-1561 *ПЄ* 237); Слѣпый слѣпого ажъ водитъ, оба у яму упадутъ (XVI ст. *НЄ* 109);

(кого) *(супроводжуючи, спрямовувати кудинебудь)* водити: а кг(д)ы єє вєдꙋ(т) к слюбóви... заслóна(т) єй ли́цє і очи. а та(к)жє єй около нєго бꙋдꙋ(т) ѡкрꙋго(м) води(ти) дєвáт'//рáзо(в) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94 зв.-95);

(кого) *(примушувати кого-небудь іти кудинебудь)* водити: кꙋдра(н)ко зєманинъ тотъ мо(ц)но са працовалъ ѡ ѡборонꙋ и и(н)шихъ на то напоминалъ и бєрꙋчи и(х) // за рꙋки водилъ на бла(н)ки (1552 *ОБрац. З.* 142 зв.-143); А выстєрєзѣтє сами сєбє бо боудоу(т) вась выдавати на соборища и на сон'мища(х) боудоу(т) бити вась а и пєрє(д) воєводы и пєрєдь цр҃ѣ боудоу(т) въдити вась дла мєнє на свѣдоцьство имь (1556-1561 *ПЄ* 180); сторожа церковного... кгвалтомъ взявши... по коморах и по схованях манастырских церковных, абы показовал, водили,... двери выдираючи с помочниками своими (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 315); Назаутрѣє рано радꙋ ꙋчыныли Вш(т)ки(х) до судꙋ з особна водилы Пытаючы которы(и) бы(л) бы прычыною того ставтє вынъного (1636 *Лям. о пр.* 10 зв.); и сажáти ва(с) боýдꙋ(т) и до пáновь бꙋдꙋ(т) ва(с) води́ти и́мєни моє́

го ра́ди длѧ свѣдо́цс҃тва языко(м) (1645 *УЄ* № 32, 70); Сага(и)дачны(и) с посро(д)ку ту(р)кωвъ бєрꙋчи по єдному водилъ до своєго ωбозꙋ, тамъ єго пострѣлєно (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167);

(кого) *(знущаючись над ким-небудь, водити його силоміць по людному місцю)* водити: мєщани(н)... васко каплѧ в мєстє на ры(н)ку нє маючи до мєнє причины никотороє бє(з)ви(н)нє збил и по(и)ма(в)ши води(л) и ꙋ вєжу всади(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 67); а слуги его взявши мя за (ш)шїю(!) волокли биючи... А пото(м) ꙋвяза(л) мя ла(н)цꙋхо(м) до воза своє(г) за шїю посєрє(д) ры(н)ку є(з)ди(л) по то(р)гови водячи прє(д) народо(м) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 25); Симона, гє́тъмана ієр(с)ли(м)скаго, по ры(н)кꙋ за́ шїю въ поворозѣ во(д)же́но, задаваючи ємꙋ ра́ны // ωкрꙋтныи а(ж) до смрти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 85-85 зв.); А що єси хотѣлъ их просилъ, то всє поωрудовали И Хр(с)та того оу ланцухи пооубирали; Водятъ єго... ω(т) ради до ради, Нихто єму нє дастъ и разъ правди (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 24); Янушъ Острозский... две шибеницы въ селе томъ поставивши, а казавши мужовъ оныхъ... //...до шибеницы за шию повърозами водити, а покладаючи под шибенецею, въ чотыри кии казалъ бояромъ своимъ бити (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 6/I, 390-391);

перен. манити за собою: Бага(т)ство нєпе́вный това́рышъ бога(т)ство нєвѣрный сꙋсѣдъ, зра́дити пра́гноучїй, кото́роє мно́гих пано́въ свои(х) ωшꙋка́ло, мно́гыхъ пра́гнꙋчи(х) єго за собо́ю во́дитъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 127);

перен. (про себе) (вести певний спосіб життя) прямувати: Нє широ́кимъ гости́нцємъ роспоу́стнє хо́дѧчи, Алє оузкою Сте́жкою Сєбє во́дѧчи. // Хотѧчи бл(с)ве́ньства с Стыми дойти: А до ро́скошїй живота вѣчного войти (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 5 зв.-6);

перен. (що) *(надавати певного напрямку думкам)* спрямовувати (до чого): Господь свою мудрость з высоты дару́єт, паче же праведным в се́рдца изливаєт, Іже богосло́вне жи́тіє приходять и по воли богу мысли своои водять (к. XVI ст. *Укр. п.* 85).

2. Очолювати, бути ватажком. ◇ **почетъ водити, рей водити** — водити перед: сы́нъ ω(т)чи́зны... працова́лъ ре́внє... на плѧ́ца(х) би́твъ... В котри́хъ пꙋ́чты во́дѧчи пра́вє зна́чнымъ былъ, Яко єди́нъ Ахі́лє(с): та́къ то вѣкъ сво́й трави(л) (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 7 зв.); Весна, лѣто, осѣнь в гнюсном плащу ходит, Котрим сильна зима, як гетман рей водит (1648 *Елег.* 152).

3. (кого) *(доставляти куди-небудь)* приводити: И тежъ дей въ мѣщанъ нашихъ кони на поли и зброи отнимаешь и слугамъ своимъ даешь, и Татаръ дей пойманыхъ велишъ имъ стеречи и водити, и за то дей на нихъ вины берешъ (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); а шля(х)та которые сєдя(т) в повєта(х) ωблу(д)ныє клячи и бы(д)ло маю(т) водити и давати до дворо(в) наши(х) (1566 *ВЛС* 108 зв.).

круги водити — *(встановлювати за таблицями в Місяцесловах часові цикли обертання Сонця)* визначати круги: Кто те́ды хо́чє(т) оумѣти ты́и Кроу́ги води́ти, вѣдай то ижъ зве́рхꙋ порѧ(д)ко(м) напи́саны двана(д)ца(т) кни(ж)ни(х) м(с)цей, на обо(х) страни́ца(х), котрыи вє(д)лє бѣгꙋ слнчно(г) соу(т) постановле́ны въ црkви. а збо́кꙋ за(с) крꙋгω(в) дєвє(т)на(д)ца(т) (Острог, 1612 *Час. Табл.* 315).

Див. ще **ВЕСТИ.**

ВОДИТИСЯ *дієсл. недок.* **1.** (ким, чим) Бути веденим, керованим: Кулько ихъ духомъ Божіимъ водитъ ся, сесѣ сутъ сынове Божіи (XVI ст. *НЄ* 182).

2. *(бути в наявності)* водитися: Алє лєда вѣтромъ сла́бы(х) на́ши(х) постоу́пко(в), по сти́хїѧ(м) свѣта сєго во́дѧчи сѧ ω(т) плємєни и повинова(т)ства сновъ бжїи(х) оуплываємо (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 204); которіи... мно́гими и розмайтыми спо́собами дха рѧ́дѧ(т)сѧ, и нєвидо́мє вє внꙋтрностѧхъ ср(д)ца зъ оупоко́єнъємъ дхо́вным, ла́скою во́дѧтъсѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 192); Во́дѧтъсѧ те́ды Хєрꙋвимовє нєкꙋды са́ми хо́чꙋтъ ити, ле́чъ кꙋды сѣдѧ́чій єзде́цъ хо́четъ, оуправꙋєтъ и прова́дитъ и́хъ, тамъ постꙋпꙋютъ (Вільна, 1627 Там же, 11).

3. (чим) *(займатися чим-небудь)* возитися, мати справу (з чим): Спулъ зъ Іосифомъ, около того ходячи: Мыслю побожности, съ собою ся водячи: Звонностями, Тѣло пречистое повили: И въ простирадлѣ, до Гробу го положили (Львів, 1630 *Траг. п.* 175).

4. *(бути керованим за певними законами)* жити, відбуватися: И марме́ни. то е́стъ, кре́съ альбо Бо́зъское // обе́ца́нье, альбо проро́цъство и практы́ка, альбо ве́нцъ ве́длѹгъ ста́рыхъ, якъ ѡ томъ розѹмѣли, причи́на єстъ всѣхъ ре́чі́й, альбо сло́во, ведлѹгъ котро́го свѣтъ сѧ справоу́етъ, альбо радо́мъ сѧ во́дитъ. и оузелъ котро́го перестѹпи́ти не мо́жетъ анѣ оубѣгнѹти тако́воє причи́ны (Львів, 1614 *Кн. о св.* 441-442).

ВОДИЧКИ *мн.* Вл.н.: з села водичокъ (Кременець, 1582 *ЛНБ* 103, 46/1d, 3752, 9); зъ... село(м) воробъевкою... води(ч)ками (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4046, 92).

ВОДКА[1] *ж.* **1.** Невелика кількість води: aquula, во(д)ка (1642 *ЛС* 89).

2. Невеличка водойма: Моценъ... панъ Кграевский... того именя вживати зо всими пожитками,... зъ... ставы, млынами, лужками, озерцами, водками (sic! — *Прим. вид.*) и зо всимъ кгрунтомъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 86).

ВОДКА[2] *ж.* **1.** Горілка. ◇ **водка паленая (паленаа)** — *діал.* палена горілка, паленка: Тєфаѳъ... во́дка па́лєнаа, або... мала́а (1627 *ЛБ* 236); Водка па́лєная. Aqua stillaticia (1650 *ЛК* 434).

2. Лікувальний (лікарський) настій (на травах, ягодах тощо): Коллѹріє: Ма(ст) на о́чи а(б) во́дка до лѣчє(н)ѧ о́чі́й (1627 *ЛБ* 217); побрал... шкатула з водками за золотых дванадцетъ (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654); Вєщъ албо матє́рїа двоакаѧ єстъ тоѧ тайны, далєча(и)шаа и ближа(и)шаа, далєча(и)шаѧ єс(т) вода прирожо́наѧ, длѧ того въ и(н)шо(м) напою яко в пивѣ, винѣ, и про(ч)ѧ: Такжє и в прєпѹща́ны(х) во(д)ках яко в рожа́нои и и(н)ши(х), нє мо́жєтсѧ крєщ(є)ні́є ѡ(т)правова́ти (Львів, 1645 *О тайн.* 15); а надъ тое ешче шафу, алиасъ аптичку,... розными ароматами и лекарствы для поратованя вутлого здоровя, такъже тежъ розмаитыми наполнено вышменитыми водками и конъфектами... злуплено (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 542).

ВОДЛЕ, ВОДЛѢ, ВОДЛЯ *прийм.* (*стп.* wedle, *стч.* vedle) *(з род.)* **1.** *(виражає модальні відношення)* відповідно (до чого), згідно (з ким, чим): маєть тоє имѣнє дєржати... сєстрєнєць мой рожєны... водлѣ моєго записѹ (Луцьк, 1506 *AS* I, 132); зємли ѡтєцъ мой спокойнє дєржал и мєнє на том зоставилъ и тєпєр я их дєржѹ водлє дєржанѧ ѡтца своєго (Львів, 1537 *AS* IV, 84); па(н) ива(н) хрє(н)ни(ц)ки(и) станови(л)сѧ и чєрє(з) ѹвє(с) дє(н) пи(л)но(ст) чинєчи а(ж) до ночи ждалъ и тыє пнзи во(д)лє того ѡпису кнзѧ бурє(м)ского вза(т) хотє(л) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 84); па(н) ...Нємєричъ, нє заховываючи ся водлє листу доброво(л)ного запису своєго... принявши козаковъ для ѡбороны чє(р)ниховскоє ки(л)кадеся(т) члвка, бавилъ ихъ при собє нєдє(л) чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); єго м(л) па(н) краковски(и)... // вины чоты(р)на(д)цати гривє(н) грошє(и) по(л)ски(х) не заплати(л)... а ты(м) ѡную таксу и другую чоты(р)на(д)ца(т) гривєнъ водлє поступку права попа(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 110-110 зв.); Тєды Єму то симъ листомъ нашимъ варѹємъ жє ѡнъ са(м) и потомки Єго тоє Коморы своєє и с пляцо(м) волны(м) яко своєє ѡ(т)чизны во(д)лє права своє(г) старого кро(м) жа(д)ного плачєнѧ кѹницы має(т) споко(и)нє дє(р)жа(т) и ѹжива(т) и ѡною яко хотєчи диспонова(т) вѣчнє (Київ, 1638 *ПИ* № 30).

2. *(виражає просторові відношення, вказує на місце, біля якого щось відбувається або розташоване)* коло, поблизу: напротивко зъ сеней кухня глиняна,... стайня и комора водле стайни (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 56); а у фо(рт)цє водлє воро(т) у двери куля а(ж) навылє(т) прошла (Житомир, 1584 *АЖМУ* 98); лесъ, который водлє тоє жъ церкви єсть (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 45); а въ томъ же местечку церквей три... перъшую деревяную... другую тежъ деревяную // водле брамы месцкое на горе лежачую а третюю мурованую... под себе, права и претексту жадного до них немаючи, загорнули (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 544-545).

Див. ще **ВЕДЛЕ, ВЕДЛУГЪ, ВОДЛУГЪ, ПОДЛЕ, ПОДЛУГЪ.**

ВОДЛУГЪ, ВОДЪЛУГЪ ВЪДЛУГЪ *прийм.* (*стп.* według) *(з род.)* *(виражає модальні відношення)* відповідно (до чого), згідно (з чим): а которых людей промєжкѹ ними тыє сѹди знайдѹт виноватых, ино тыєжь сѹди тым виноватым мают роки покладати, водлѹг зємскоє ѹхвалы (Вільна, 1522 *AS* III, 231); потомъ панове рада наши ѡного панства

нашого... сказанє водлѹгъ захованьѧ права вчинили (Краків, 1539 *AS* IV, 184); Присѹ(д). Пєрєсѹ(д) дєцъкованьє вижова(н)є вины во(д)лѹгъ статѹтѹ (1552 *ОБрац. З.* 144); а ѡ доходохъ замковыхъ повєдили тѹбылцы старшыи чєркасъцы которыи водлѹгъ листа и приказанья г(с)дръского ѡбраны (1552 *ОЧерк. З.* 7); А побо(р)цы повєтовыє выбра(в)ши то(т) подато(к) водлу(г) рєвидова(н)я своєго ѡ(т)дати маю(т) до би(р)чихъ голо(в)нъ(х) (1566 *ВЛС* 25); а та(к) я... на прозбѹ ѡ(т)цовъ ѹнє(в)ски(х), водлѹгъ волѣ и росказаня короля єго м(л)... маю ся пєчаловати та(к) ѡ кгрѹнти яко ѡ посполитиє кри(в)ды и я(к) могѹчи боронити маю (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 2); я са(м) маю и бѹдѹ повинє(н) ѡ(г)дати и заплатити на ча(с) пєвны(и) то єсть ѡ свєто(м) ма(р)тинє святє ри(м)скомъ которое припадє(т) во(д)лу(г) калє(н)дарѹ ри(м)ского в рокѹ при(и)дѹчомъ (Вінниця, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 75); па(н) Нємири(ч) во(д)лѹ(г) тє(с)таментѹ и ро(з)дє(л)кѹ...ѡ(т)ца своє(г)...яко ѡпєкѹ(н) має(т)но(ст) Хво(с)ни(ц)кѹю... братови своємѹ... до моцы владзи и дє(р)жа(н)я по стѹпова(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 17); которѹю сѹмѹ во(д)лу(г) то(г) записѹ... ѡномѹ нє заплатилє(с) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 129, 33); мы, вся копа, особы вышъ помененые, водлугъ звычаю давного купного... на судъ копный заселисмо (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 78); ѡ милосе(р)дє є(г)[о] свєтоє мило(с)ти, абы мєнє во(д)лугъ гриховъ моихъ нє кара(л) прошу (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 211).

Див. ще **ВЕДЛЕ, ВЕДЛУГЪ, ВОДЛЕ, ПОДЛЕ, ПОДЛУГЪ.**

ВОДЛѢ *див.* **ВОДЛЕ.**

ВОДЛЯ *див.* **ВОДЛЕ.**

ВОДНАКОВО *див.* **ОДНАКОВО.**

ВОДНИ *присл.* Вдень: боудє(ш) ты внѡ́чы свѣтити, а сл҃нцє во д҃ни (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 89 зв.); Во дни палє́нъ бы́лъ ѡ(т) сл҃нца а вночи ѡ(т) зи́мна и нє стоѧ́лъ со́нъ на очахъ мои́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 49).

Див. ще **ВДЕНЬ.**

ВОДНИЙ *див.* **ВОДНЫЙ.**

ВОДНИКЪ[1] *ч.* (*велика миска для вмивання*) мийниця: налий воды въ водникъ и ту завѣсь рѹчникъ бѣлый (к. XVI ст. *Розм.* 8).

ВОДНИКЪ[2] *ч.* Водонос: aquator, водоносє(ц), во(д)никъ (1642 *ЛС* 89).

Див. ще **ВОДОНОСЕЦЬ.**

ВОДНИКЪ[3], **ВОДНІК** *ч.* (*назва сузір'я*) Водолій: идро́хоосъ: водолѣѧ, водни(к) (1627 *ЛБ* 238); воднік _ aquatius (І пол. XVII ст. *Своб.* 19).

Див. ще **ВОДОЛЕА.**

ВОДНИСТО *присл.* Водянисто[?]: Во́днє: Водни́сто (1627 *ЛБ* 16).

ВОДНИСТЫЙ, ВОДЪНИСТИЙ *прикм.* **1.** (*який має у своєму складі багато води*) водянистий: абовѣмъ вода́ мо́рскаѧ въсхо́ди(т) на высотѹ, соу(п)тє́лными вапо́рами, воскоурє́нѧмъ а́льбо мгла́ми, и прєхо́дитъ воздѹхъ: и дошє́дъши до грани́цъ горѧ́чого мѣста єфи́ръскаго, водънистими ѡблаки чи́нитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10); Єрѡ́дій: Пта́хъ подо́бєнъ, Бо́цанѹ або ча́пли, жиєтъ на водни́сты(х) мѣ́стцє(х), то́й и орла забива́єтъ и заѣда́єтъ (1627 *ЛБ* 205); И то́ рє́кши ѡдошла́ до́ пѹщи, и вдала́ сє́бє в вєликѹю повстѧгли́вость цно́ты, и та́къ ба́рзо вы́вышєна єстъ бєзстра́стїємъ, жє и рѣки водни́стыи нога́ми пєрєходи́ла (Київ, 1627 *Тр.* 698); aquatus, водни(с)ты(и) (1642 *ЛС* 89).

2. (*який має колір води*) блакитно-сірий: вдова Анна Андрѣєвна Пивничнаѧ ѡ(т)дала до ц҃ркви фєлѡ(н) Глабинѹ чєрвонока(р)мазинового взорѹ водннистого, и єпєтрахи(л) таки(и) жє з пасаманами злота ни(т)кового (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 54 зв.).

ВОДНЫЙ, ВОДНЇ, ВОДЬНЫЙ, ВЪДНЫЙ *прикм.* **1.** (*який стосується води як рідини*) водний: Въ ни(х) жє то лєжало мъножєство вєликоє нємоцъныхъ. слєпыхъ хромыхъ и соухыхъ ѡжидаючихъ замоучєнѧ водъного (1556-1561 *ПЄ* 359); aquarius во(д)нї (І пол. XVII ст. *Сем.* 26); Во́дный. Aquosus. Aquaticus. Aquatilis (1650 *ЛК* 434); **крещенiє водноє** *див.* **КРЕЩЕНИЄ; окрещенiє водноє** *див.* **ОКРЕЩЕНIЄ;**

(*який призначений для зберігання води*) водний: што(ж) бы колъвє росъказаль ва(м) оучинѣтє а та(м) жє то стояло шєсть камє(н)ны(х) соудинь водны(х) подлоугь ѡчищєнїа жидовьского в которы(и) въходило по двѣ або по три вѣдъра (1556-1561 *ПЄ* 346);

(*насичений водою*) водний, водяний: Ва́поръ

гȣмóръ: Пара зємнаѧ и воднаѧ мгла (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв.).

2. (*який складається з маси води або містить воду*) водний: очи его яко голубины надъ потоки водными (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54); Ѡ по(р)тєхъ водны(х) и ѡ товарєхъ стонулы(х) на вода(х) (1566 *ВЛС* 84 зв.); и вышо(л) пє(р)ши(и) и выли(л) баньку свою на зємлю...а пото(м) трєти(и) аньгє(л) выли(л) ба(н)ку свою в рѣки// и на жєрєла во(д)ныи (XVI ст. *КАЗ* 640); Яко(ж) бо жадає(т) єлє(н) на исто(ч)нїкы въ(д)ныа далєко завшє тєчє(т), тєды воу(н) ходить піти (к.XVI ст. *УЄ* № 31, 87); Надмєніє твоє, як водная пѣна (к. XVI ст. *Укр. п.* 77); южъ не будет потопъ водный на свѣте (Вільна, 1600 *Катех.* 47); Влънéнїє: Влънá, забȣрє(н)є вóдноє гды бываєтъ фáлѧ на водѣ, навáлность (1627 *ЛБ* 20); по сéмъ втóрый Агглъ; вилїєтъ Чашȣ гнѣвȣ Бжєго на мóрє и на рѣки, и на истѡчники вѡ(д)ныи (Чернігів, 1646 *Перло* 140 зв.); *Образно:* а до того слнцє оуставѝчнє хóдѧчи надъ мóрємъ окиѧ(н)скимъ, вытѧгаєтъ прóмєньми своими, пáрєю сȣптéлною, або мглáми, слáдость вóднȣю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15 зв.); **водныи начиньѧ** *див.* **НАЧИНЬЄ; гармата водная** *див.* **АРМАТА; статки водныє** *див.* **СТАТОКЪ.**

3. (*зв'язаний з водою*) водний: рє(и)стръ сплавȣ во(д)ного (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 68); Хлáби: Прадȣхи водныи, водѣ оупȣ(ст), ворота гвалто(в)наа вода (1627 *ЛБ* 143); siphones, сикавица, токъ во(д)ни(и) (1642 *ЛС* 343); **водний путь** *див.* **ПУТЬ; дорога водная** *див.* **ДОРОГА; прудкость воднаѧ** *див.* **ПРУДКОСТЬ.**

4. (*у складі ботанічних та медичних термінів*) водний, водяний: **водная жеруха** *див.* **ЖЕРУХА; водная пухлина** *див.* **ПУХЛИНА; водный кринъ** *див.* **КРИНЪ; водный трудъ** *див.* **ТРУДЪ; запиранїє водноє** *див.* **ЗАПИРАНЇЄ; кървавникь водный** *див.* **КЪРВАВНИКЪ; мятва водна** *див.* **МЯТВА; проходъ въдный** *див.* **ПРОХОДЪ.**

Див. ще **ВОДЯНИЙ.**

ВОДОВОЗЪ *ч.* Водовоз : а(л)бо мнимає(ш) и(ж) ты ѡ(т) пси(х) пастырє(в) мысли(в)цов или водовозо(в) во(з)ни(ц),... пєкаро(в). што ѡ бгословїи навыклъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 246).

ВОДОЛЕА, ВОДОЛѢА *ж.* (*назва сузір'я*) Водолій : Зодїакъ є(ст) ѡкроугъ або кѡло на нбѣ на кóторых сȣтъ, дванадєсѧ(т) знáмєнь вкроу(г), єдно по дрȣгомъ... скопъ. быкъ. блѝзнѧта. ракъ. вáга. водóлєа. рыбы. скорóпіа два. стрѣлє(ц). лéвъ // козѣй рóгь (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 43 зв.-44); идрóхоосъ: водолѣѧ, во(д)ни(к) (1627 *ЛБ* 238).

Див. ще **ВОДНИКЪ[3].**

ВОДОНОСЕЦЬ *ч.* Водонос: aquator, водоносє(ц), во(д)никъ (1642 *ЛС* 89).

Див. ще **ВОДНИКЪ[2].**

ВОДОНОСЪ, ВЪДОНОСЪ *ч.* Відро або дзбан для води : вижȣ и(ж) ты є(ст) пр(о)ркь Зара(з) ѡстáвивши, водоно(с) свой бѣгла до мѣста (XVI ст. *УЄ* № 29519, 67); жєна... повр(г)ъла въдоно(с), и пошла оу мѣсто (к. XVI *УЄ* № 31, 70 зв.) ; futis, водоносъ (1642 *ЛС* 205); Водоносъ. Hydria (1650 *ЛК* 434).

ВОДОПѢЙ *ч.* Водопій. Вл.н.: ива(н) водопѣ(и) (1649 *РЗВ* 6 зв.).

ВОДОТОКЪ *ч.* **1.** (*спадисте місце на поверхні землі для стікання води; рів, канава*) водостік: а оттоль повернули есмо водотокомъ дорогою круто перехресною, мимо запуст пана войского, пускаючи запустъ по леву пану войскому, а намъ поля по праву от Луцка, через дорогу долиною водотоком до мостищъ (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 368).

2. (*пристрій для стікання води: водопровідний жолоб, труба і т.п.*) водостік: collicia(e), водото(к) (1642 *ЛС* 129).

ВОДОТОПЛЕНЫЙ *прикм.* Який потонув. ◇ **водотопленая смерть** *див* **СМЕРТЬ.**

ВОДОТОЧИВНЫЙ *прикм.* Який обезводнює. ◇ **водоточивный недугъ** *див.* **НЕДУГЪ.**

ВОДРУЖЕНЇЄ, ВЪДРУЖЕНЇЄ *с.* (*цсл.* въдружєниє) (чого) установлення. ◇ **креста водруженїє** — установлення і освячення хреста як пам'ятника в честь певної події: Блгч(с)тїа Православной Вѣры нашєй, въ той похвáлȣ тȣю ѡ(т)нóси(т), жє статéчнє въ нéй трвáлъ, и Ставропиѓїонъ, тóє(ст), Кр(с)та водрȣжéнїє Стѣйшогѡ Всєлєнско(г) Патрїáрхи Архїєпи(с): Кѡ(н)ста(н)тїнопо(л): въ Црькви Стой Монастырȣ Пєчéрско(м) ȣчинéноє, въ

ца́лости захо́вꙋючи (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 29); Ставропи́ґіа: Кр(с)та въдрꙋже́ніє (1627 *ЛБ* 234).

Пор. **ВОДРУЗИТИ.**

ВОДРУЗИТИ, ВЪДРУЗИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въдрузити) **1.** *Перен.* (що) Встановити, поставити: Поступай, латинниче, от лжи в лжу, ибо ея свойство не стояти на одном мѣсту, зане нѣст сущая, но обходити страны и скитатися, от мѣста на мѣсто прескакуя и удивляя привидѣнием мечту своего, а не существом. Но не истинна сице. Сия бо, единою водруженна и утвержденна, вѣчно и неподвижно пребывает и в // основании не отмѣнном и единовидно стоит (1588-1596 *Виш. Кн.* 134-135).

2. *Перен.* (в що) Вселити: просѣмъ: абы па́мѧть Кр(с)та...въ ср(д)ца и мы́сли на́ши въдрꙋзи́вши, любо́въ свою въ на́съ розжа́рилъ и запали́лъ, абы́смо... в҃ нем҃сѧ... коха́ли (Київ, 1632 *Мог. Тр.* 280).

ВОДХНЕНЇЄ, ВЪДХНЕНЇЄ *с.* (*цсл.* въдъхнєниє) вдихання: Про́тожъ и́мъ тꙋ́тъ в҃ко́ротцє пока́жє(м), жє́ Дх҃ъ Ст҃ый, нє єстъ слꙋго́ю... Анѣ тако́вый Єстъ Дх҃ъ Бж҃ій, яко в҃ насъ єст҃ дх҃ъ ѡ(т) на́шего прирожє́нѧ чꙋжъ знайдꙋючі́йсѧ, кото́рый возд́ꙋха єстъ въдхнє́ніє, и ѡ(т)дохнє́ніє (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 57).

Пор. **ВОДХНУТИ.**

ВОДХНОВѢНИЄ *с.* (*цсл.* въдъхновєниє) дихання, подих, подув: ѡнъ милостивыи на(с) сотворилъ за ѡдно водх҃новѣниє (1489 *Чет.* 118).

ВОДХНУТИ, ВОДЪХНУТИ, ВЪДХНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въдъхноути) **1.** *Перен.* (в кого що) (*про дії Бога — наповнити плоть духом, дати людині життєве начало*) вдихнути: хто тѧ создалъ, кто дш҃ю водъхноулъ (1489 *Чет.* 37 зв.); Чл҃ка(ж) яко цр҃ѧ́ на(д) всѣми́ тыми, всѧ́ко че́сно и прєсла́вно створи(л) на зє(м)ли, або вода́мъ произвєсти повєлѣлъ; но са́мъ рꙋко́ю своє́ю сътвори́лъ и ѡ(т) дх҃а свое́го в҃ него въдхнꙋлъ (Острог, 1588 *Сур.* 3 зв.); а на концꙋ всего иншо(г) створе́нѧ, чл҃ка з҃ зємлѣ въдхнꙋвши в҃ него Дх҃ъ живота, на образъ и подобе́нство своє створи́лъ (Київ, 1645 *Собр.* 6); або́вѣмъ Бг҃ъ всємогꙋщій, дш҃ꙋ животнѡрозꙋмнꙋю в҃ про́дка на́шогѡ Ада́ма водхнꙋлъ, на по́ли албѡ ролѣ Дама́сковой (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 938).

2. *Перен.* (кому що) (*про дії Бога — надати комусь яких-небудь якостей, властивостей*) вдихнути, наділити: Хто́ бовѣ(м) ѡ́разъ Ст҃ыхъ Ѿц҃овъ прочита́вши толмаче́ніє и вы́клады на ты́и Єв(г)лскі́и слѡва, явнє нє порозꙋмѣ(л), ижъ и прє(д) збавє́нною мꙋкою // Ст҃ымъ оучнє(м) даро́ванаѧ вла́дза, и по з ме́ртвы(х) вста́ню водхне́наѧ и(м) Дх҃а с(т). ла́ска, да́ры были ѡ(т)ча́сти (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 236-237);

перен. (*про діяння Божі — спрямувати когось на що-небудь*) вдихнути: кому бы бг҃ъ моглъ водхнꙋти правдꙋ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 188 зв.); Алє Бг҃о(м) водхне́ными вы́роки, и Ѿц҃о́вскими при́клады ба́рзо я́сными, и якові́и бы́ти ма́ютъ ты́и кото́рыи ѡ(т) свѣтлости пра́вдꙋ ѡб҃ѧснѧ́ючи похо́дѧтъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 193); Якъ жє тєды ѡсто́итъсѧ осва́чоныхъ Бг҃осло́вцѡвъ Бг҃омъ // водхнє́наѧ наꙋка, ѡ в҃ Бз҃ѣ поча́токъ ма́ючихъ Бо(з)скихъ пєрсо́нахъ а́лбо осо́ба(х), коли Никола́й и єгѡ́ дрꙋжи́на ба́рзо злє и глꙋпє злꙋча́ю(т) в҃ єди(н) поча́токъ, нєрожо́ноє мо́влю и рожо́ноє (Там же, 250-251).

ВОДѢНА *див.* **ОДѢНЄ.**

ВОДЯНИКЪ *ч.* Водяник. Вл. н.: васко водяникъ (1649 *РЗВ* 125 зв.); з Ывано(м) Водянико(м), во(и)то(м) чєръни(ц)ки(м) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192).

ВОДЯНЫЙ, ВОДЕНЫЙ, ВОДАНЫЙ *прикм.* **1.** (*який стосується маси води або водного простору*) водяний, водний: тою дорогою Меньскою до // великого лѣса... тымъ... лѣсомъ... зъ дороги черезъ боръ у круговину воденую (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 58-59); Приступъ кꙋ замъкꙋ... чєрє(з)... ровъ водѧны(и̇) (Володимир, 1552 *ОВол. З.* 194 зв.); **воденоє мыто** *див.* **МЫТО; воденый путь** *див.* **ПУТЬ; подвода водяная** *див.* **ПОДВОДА;**

(*який стосується водних запасів, ресурсів, угідь*) водяний, водний: записую... част подворя... и со всими... кгрунты землеными и водеными (Волковиї, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 385).

2. (*у складі ботанічних і зоологічних термінів*) водяний, водний: **водѧнаа мѧта** *див.* **МАТА**; **ражуха водѧнаа** *див.* **РАЖУХА**; **ужъ водяный** *див.* **УЖЪ.**

Див. ще **ВОДНЫЙ.**

ВОЄВАНЬЄ, ВОЄВАНѦ, ВОЇОВАНЄ, ВОЇО-

ВАНЬЄ *с.* Воювання, боротьба: ратова́нiє, проти(в)ле(н)є, воєва́ньє (1596 *ЛЗ* 72); Троу́бы соутъ бг҃онóсныи ап(с)тлы; пр(о)рци, и оучи́телѣ въсєлєнъскiи: тьіи подънєсли гла́съ свóи на оувéсъ свѣтъ, оповѣда́ючи би́тву и воєва́на нáшє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 39 зв.); Борéнiє: Дрȣчéньє, траплѣньє, воїова́ньє (1627 *ЛБ* 11); вєли́киє во(и)ска // нєприатє(л)скиє... напроти(в)ко звѣта(ж)цы... выхóда(т)... абы... в покóю порожючи нє ро(з)лѣни(л)са, и нє почá(л) запоминати сла(в)ного... воїова́на своéго (серед. XVII ст. *Кас.* 74 зв.-75); си́ла во мнѣ до сєгóднєшнєго дни трвáє(т) такъ ко воєванью яко и кȣ хожєнию (серед. XVII ст. *Хрон.* 169).

Пор. **ВОЄВАТИ.**

ВОЄВАТИ, ВОІОВАТИ, ВЪЄВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (з ким, кого, проти кого, чого, проти, кому і без додатка) (*вести воєнні дії*) воювати: цр҃ь которы бы хотѣль поити напротивь иного цр҃а воєвати нє ради(т) ли са пєр'шє (1556 -1561 *ПЄ* 286 зв.); а потомъ ими противъ хрестиянъ воюєтъ, якожъ то естъ напотужнейшая... сила Турецкого войска зъ оныхъ, которыхъ зовутъ яничармиі (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1099); кды хотѣлъ проти́вко филистимланъ воєва́ти... пáна са рáдилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 218); Смотри, як спочатку діавольская хитрость през старших противъ Богу незвитяжоному воюєт и о Самого Христа Сына Божого кусился мовячи: поклони ми ся, все ти дам (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Тáкъ якъ спартанского Кроля Леѡнiдéса, Котóрый мєнжнє Крóла воiовалъ Ксєрксéса шєстьсоть тóлко з' собóю Рыцєровъ мáючи, Впáлъ з' ними ксéрксово вóйско рȣбаючи (Київ, 1622 *Сак. В.* 40 зв.); Нєпрiатєль никóли нє пєрєставáєтъ воéвати (Вільна, 1627 *Дух. б.* 136); Ѡполчáюса: Пóлкъ шикȣю, Вою́ю, дрȣчȣ, трáплю, ѡбóзомъ стаю, ѡбтóчȣю (1627 *ЛБ* 152); прє(з) сєдмъ лѣ(т) потȣжнє воєвáли, и мнóго кораблє(и) своихъ потрáтили, и ȣзбрóєных' жолнѣрѡ(в),... и вєрнȣлиса з' вєли́кою ȣтрáтою до зє(м)лѣ своєи (Київ, 1627 *Тр.* 666); Воюю bello (*Уж.* 1645, 60); якѡ ѡ ти́мъ ѡзнайми́лъ Дх҃ъ ст҃ый; прє(з) оуста Iѡáна ст҃гѡ; жє то єстъ Вóйскѡ; и ѡбѡ́зъ цр҃а Нб(с)ногѡ; котѡ́рыи воєвáли нá зємли; съ дiáволи; и прéлєстю мíра сєгѡ, и тыи то Во(и)нѡвє ст҃ыи; звѣтажили дiáвола и влáсти єгѡ тéмныи (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.); Швє(д) воєвалъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167); В тóй чáсъ повѣдано цр҃еви, ижь Арменiа проти́въ ємȣ сє бȣрила котóраа ємȣ была под'дáна зготовáвши вóйско, послáлъ тáмъ алєксáндра, абы // воєвáлъ з ни́ми (серед. XVII ст. *Хрон.* 401-401 зв.); **воіовати покою** — порушувати спокій: Єднакѡ всѣхъ прєслѣдовáлъ Вáдачи ихъ з' собóю, Зволочáчи всѣхъ воiовáл' Прєвдáчного Покóю (Київ, 1630 *Имнол.* 4);

(чим) (*битися зі зброєю в руках*) воювати : Hlan, obernisia, stan, zadiwisia, kotory woiuiesz Łukom, strełami, porochom, kuliami i meczem szirmuiesz, Bo tez rycere i kawalere peredtym bywali, Tym woiewali, od tohoz mecza sami poumirali (1648 *П. про Пот.* 200); **кто воюєтъ мечомъ, кто мечемъ въюєтъ ѡтъ меча загибаєтъ (згинєтъ)** — хто мечем воює, від меча і загине: а іи҃(с) рѣ(к)... пєтрє вложи мѣчь твой в но(ж)на. бо кто воює(т) мєчо(м) ѡ(т) мєча загибає(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 243); схова́й мéчъ твóй в пóхвы, абовѣ(м) кто мєчє(м) въю́є(т) ѡ(т) //мєча згинє(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 34-34 зв.).

2. (кого, що; з ким, на кого, на що, проти кого, чим, за кого і без додатка) (*вести боротьбу*) воювати, битися, боротися, змагатися (з ким, за кого, проти кого, чого і без додатка): влáснє якъ плóхи(и) а гóлы(и) за збро(и)ного рыцєра воєвáти, а проста(к) нєȣчóны(и) за мȣдрого орáтора ѡ(т)повєдáти (Острог, 1587 *См. Кл.* 5); и ѡбмыслити здорово, прєгладаючи, абы вра(г) по прє(ж)днє(мȣ) воюющи(и), поборєниє вш҃е ѡ цє(р)квє г(с)днє(и), рога нє во(з)носи(л) и нє гл҃алъ на бг҃а нєправдȣ з лєстию помрачи(л)са, а исти(н)на дабы восиала (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); пото(м)ки єго до нашєго повѣту лво(в)ского пришє(д)ши,... по старомȣ звычаєви своємȣ воюючи цє(р)ко(в) до бѣды и до шкоды привода(т) (Львів, 1596 *ЛСБ* 297, 1 зв.); Въ той же светой соборной церкви вѣруетъ быти обцованье не только тыхъ, которые со Христомъ на небѣ царствуютъ, але и тыхъ, которые тутъ на земли в // правдивой вѣре воюють, которые... себе сполне вспомагаютъ молитвами и заслугами (Вільна, 1608 *Гарм.* 181-182); понєва(ж) Црк҃въ воєвáли, дла тóго и пáма(т) погȣби́ли. А Црк҃въ яснѣй сiáє(т) (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130. зв.); борȣса, вою́ю, борȣса (1596

ЛЗ 28); Слыха(л) ли єси нѣко(ли) в то(и) колысцѣ ро(с)ко(ш)ной колышꙋчиса ω(т) мамы, или ω(т) тата. или па(к) ω(т) попа. ω то(м) словѣ павло(м) рєчє(н)ном я(к) дх҃ъ мови(т) во(ю)єтъ на тѣло, а тѣло на дх҃ъ. тыє дрꙋ(г) дрꙋгоу противѧ(т)сѧ. и борꙋ(т)сѧ ωди(н) з ω(д)ны(м), доты, а(ж) которыє з' ты(х) звытѧ(ж)ство на(д) которы(м) прїймє(т); или тѣло на(д) дх҃о(м) или дх҃ъ на(д) тъло(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 252); зачи(м) до того одного костéла належатъ тáкъ тыє котωрыє тоýтъ єщє на тóмъ свѣтє по(д) хороýгвою ха҃га стоачи в смєртéлномъ тѣлѣ с шатáномъ, // с тѣломъ и(з) свѣтомъ воюютъ, и напото(м) воєвáти боýдꙋтъ. яко и тыє котωрыє прєнéсєни южъ до нб(с)ны(х) рáдостєй, яко звитѧ(ж)ци всѣ(х) нєпрїáтєлє(в) ликоýютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 162-162 зв.); Не слухай же тых баламутовъ, которыє... на вѣру святую не словом божим, але мечемъ воюют (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56); impugno, as, воюю, борю, побораю (1642 *ЛС* 228); а тó ли з' оулóмности нáшєи людскои, частокро(т)нє до Адвєрсáрω(в) прєрєчóны(х) бѣгаємω, и ωны(м) протúвко самóмꙋ Бг҃ꙋ прє(з) грѣхи спрóсныє воєвáти допомагаємω (Київ, 1648 *МІКСВ* 346); *Образно:* звѣзды нє воюютъ протúву слн҃ца (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 зв. ненум);

(проти кого) протистояти (кому): Трéтяѧ сúла єстъ абы моý(ж)нє и смéлє мóглъ воєвáти проти(в)ко ис приятєлєм' дꙋшным', то єстъ свѣтꙋ, тѣлꙋ, и дїáволꙋ (Львів, 1645 *О тайн.* 14);

(з ким) не підкорюватись (кому), (*бути неслухняним*) не слухатись (кого): ω(т) рожєства зара(з) з бг҃омъ въюємъ, и ωнъ тыжъ намъ войноу готоуєтъ, и на(с) всѣ(х) за нєпрїáтєлє(и) розꙋмѣєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 190 зв.).

3. (кого, на кого, що і без додатка) Завойовувати, підкоряти (кого, що): тыми разы Казаки наши, пришєдчи з нєвєсти на люди єго, которыє шли до Москвы воєвати, на кайры ꙋдарили и двадцати чєловєков до смєрти забили (Вільна, 1541 ***AS*** IV, 296); цѣсаръ,... воюючи околицу... привлащалъ богатства много до костєла (1582 *Посл. до лат.* 1130); а якъ пéршє на грéки, // тáкъ и на úны(х) мєчє(м) ...воюєтъ... и всáкоє колѣно абы сѧ мꙋ... поклонило ро(з)майтыми... подáрками, ωбѣтницами про(з)бою..., кáраньє(м)... чєрє(з) послω(в) и слꙋ(г) свои(х) оурáдꙋ дꙋхо(в)ного и свєцкóго привóди(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 35-35 зв.); Яко отпал старший небесный аггл҃ъ Сатана, з многими аггелы уподобляючися Богу вышнему, и на тоє мѣсце вступил земный грубый человѣкъ, на которого отступник Сатана завжды воюєт и многих на погибель приводит и смертю забиваєтъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); Єдиного... днѧ показáлъсѧ мꙋ дꙋхъ той... Єсли хóчєшъ абы(м) тѧ бóлшє нє воiовáлъ, нє покланáйсѧ образꙋ томꙋ, а я ω(т)стꙋплю ω(т) тéбє (Київ, бл. 1619 *О обр.* 29); .Вєлúкїй Владúмєръ Всєволóдовичъ воєвáлъ Ѳрáкїю Пáнство Царигорóдскоє (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); двá бовѣмъ были Воєвωды... дрꙋгїй ω(т)шóлъ на Бóлгары воєвáти, з' кот́орыми мáючи бúтвꙋ, порáжонымъ зостáлъ (Київ, 1627 *Тр.* 667); oppugno, воюю, поборяю, навѣтую, облягаю (1642 *ЛС* 293); того нє машъ и нє будє(т) што бъ ωни мѣли царики тата(р)скиє побрата(в)шыся з на(ми) православъную русъ и вѣру нашу воєва(т) (Чигирин, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 33, 1);

(що) знищувати: ты(ж) при(т)ча або подобєньство ω вєликои вєчєри а ω сотворєнїи столъпа або вєжѣ и ω цр҃и которыи то маль воєвати (1556-1561 *ПЄ* 283);

(що) спустошувати, плюндрувати: которые то добра якобы на насъ... правомъ кадуковымъ припали с тых причинъ. иж позваный якобы зъ зрайцою... речи посполитое Наливайком над заказане покой посполитый взрушиваючы, по колко кротъ панства цесара Турецкого воевалъ (Варшава, 1597 *ЗНТШ* XXXI—XXXII, 27); а татарове... Краковъ спалили и до Сленска пришли, а подъ Врославлемъ вернулися, а другие великую Полщу воевали (поч. XVII ст. *КЛ* 73);

перен. (на кого, що, проти кого) (*шкідливо діяти, впливати; гнобити, нищити*) спустошувати (кого, що): учитъ насъ Христосъ, якъ сегосвѣтнего прятаня не прятати, чомъ воюетъ на сердце и на душу нашу, и журячи померкаетъ сердце и розумъ нашъ (XVI ст. *НЄ* 92); странник сы и нас странниками зовет и учит... от пожадливостей телесных, которые воюют на душу, отбѣгати (1600-1601 *Вищ. Кр. отв.* 183); Товáришъ є́стъ дш҃и тѣло, по злꙋчé-

ню, алє шкодли́вый, понєва́жъ вою́єтъ на ню с по́хот'ми грѣха,... и дл҃ѧ того нєпріа́тель назива́єтсѧ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 23 зв.); Изба́ви на́съ ѡ(т) вто́рогѡ лꙋка́вогѡ вра́га, тѣла мо́єго грѣхолюби́вого, Ибо́ и то́й вра́гъ на душꙋ̀ мою въю́є (Чернігів, 1646 *Перло* 21 зв.);

(на кого, що) робити нападки (на кого, що), обвинувачувати (кого, що у чомусь): Кто имаетъ воевати (*в рук.* вощвати — *Прим.вид.*) на выбраныи Божіи? (XVI ст. *НЄ* 194); Пріи́дѣтє(ж) къ сіо́нꙋ... оужаснѣтєсѧ и оуслабѣ(и)тє ѡ(т) оумыслꙋ своє́го, оупі́йтє сѧ нє вино́мъ, алє дх҃о(м) покаа́ніа, в'спомина́ючи, и(ж) всѣ(х) мно́зтво, кото́ріє вою́ю(т) на го́рꙋ сіѡ́ню, нє ѡсто́ѧ(т)сѧ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226);

(*нечесно вести релігійну полеміку, дискусію; лицемірити, обманювати*) воювати, боротися: Не явно ли есть всѣм смысленным, яко тот есть щырый лгарь и отщепенец, который на правду воюет, ни еже "ей, ей", ни еже "ни, ни" глаголет, но от неприязни излишнее молвит! (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 167); Униты, якъ ужъ, лестѣ жалом воюють, Манѣю моцнять, благочестиє псують (Слуцьк, 1616 *Укр. п.* 221); А Лати(н)ницы и с' ты́мъ проти́вныи рѣчи оусилꙋ́ютъсѧ оуказа́ти, и нє встыда́ютъсѧ противъ та(к) яснои пра́вды воюючи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 217); отступникове слова тыи опустили, которыи намъ даютъ тое, ижъ неупорне и не зъ своего умыслу, што естъ сполного всѣмъ и единой особѣ не позволяемо; а отступникомъ даютъ тое, абы противу правды не воевали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 439).

Див. ще **ВОЄВАТИСЯ.**

ВОЄВАТИСЯ *дієсл. недок.* (з ким) (*вести війну*) воювати: Гєтманъ коронныи с козака́ми сѧ воєва́лъ (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); Владиславъ III младъ на кролевство былъ взятъ Угорское; онъ турки колко разъ громилъ и былъ присяглъ съ турками не воеватися (поч. XVII ст. *КЛ* 74); Єсли ѡнъ бж҃ій сн҃ъ, нєхай собѣ в нєби панꙋєтъ, А з нами и пєкломъ нєхай ся нє воюєтъ (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 27);

(з ким) битися, боротися: А ґдижъ ѡнъ человѣкъ, то ся єго нє бою. И бꙋдꙋ ся з нимъ мєнжнє воєвати, хочъ бимъ мѣлъ и полє програти (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 27).

Див. ще **ВОЄВАТИ.**

ВОЄВНИКЪ *ч.* Воїн: не то воевникъ або боевникъ, хто ся у войску бъеть, але то чоловѣкъ, хто людьми справуе добре (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 153); вое́вни(к) па́вє(л)... //...причини(л) присѧгоу (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202—203); В то́й битвѣ ко́нь є́стъ тѣло, а дш҃а є́здєцъ и воєвникъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв.); Найпрєднѣйшою бронью рыцєра и воєвника доброгѡ, єстъ з' глꙋбокихъ вытрностій ср(д)ца валкꙋ точити з' діаволомъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 239); Пре́то те́жъ со́ромꙋ знєсти нє могꙋчи Бл҃гочє́стіѧ прєслѣдовца и воєвникъ, до Лати́нъ ѡ(т)колѧ пришо́лъ бы(л), оутѣкъ (Київ, 1627 *Тр.* 397).

Див. ще **БОЄВНИКЪ, ВОЄННИКЪ.**

ВОЄВОДА, ВОИВОДА, ВЪЄВОДА *ч* **1.** Воєначальник, воєвода; гетьман: Та́къжє и то́тъ воєво́да кото́ры(и) Пе́рскій припрова́дилъ бы́лъ жолнѣрє,... тва́ръ закры́вши, жє з' та́къ мно́гихъ ти́сѧчєй малꙋ́ю оувѣлъ ли́чбꙋ, зє всты́домъ в' свою ѡдыйшо́лъ сто́ронꙋ (Київ, 1627 *Тр.* 663); ѡныи нєзбо́жникѡвє та́мъ стоѧ́чїи и на Бо́лгары войнꙋ̀ поднєсти нара́дилисѧ и намо́вꙋ оучини́ли, два бовѣмъ бы́ли Воєвѡды,... дрꙋгі́й ѡ(т)шо́лъ на Бо́лгары воєва́ти, з' которими ма́ючи би́твꙋ, пора́жонымъ зоста́лъ (Там же, 667); Архіма́гиръ: Старѣ́йшій Поварѡ(м), Кꙋхмистр', ма́йстє(р) кꙋ́харѡ(м), або Воєво́да во́йска, ге́тманъ мꙋжє́ꙋбіє(ц) (1627 *ЛБ* 181).

2. (*урядник, що представляє найвищу місцеву владу*), воєвода, правитель, намісник: и на сон'мища(х) боудоу(т) бити вась, а и пєрє(д) воєводы и пєрєдь цр҃ѣ боудоу(т) вꙋдити вась длѧ мєнє на свѣдоцьство имь (1556—1561 *ПЄ* 180); Єпархъ,... ꙋрѧдни(к) на(д) повѣто(м), прєложоны(и) на(д) крайною, то(ж) и воєво́да (1627 *ЛБ* 204);

перен. (*про духовну особу вищу за саном або авторитетом*) верховод, провідник, проводир: и рєкль іс҃ ко прише(д)ши(м) на него ар'хієреѡмь и воєводамь црков'нымь и къ стар'шимь якобы на роз'бойника пришли єсте изь ѡроужієм (1556-1561 *ПЄ* 332); Вєликій оучитє(л) гєрони(м) называєтъ єго [моисєя] въєво́дою и пръши(м) з поустє(л)ни-

ко(в), и са(м) ѡ(т҃)цъ єгѡ захарїа ѡ великой єго го́дности пророкѹючи та(к) ѡ нє(м) мови(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 249);

(про правителя небесних сил, ангелів) вождь: И в҆ ко́ждомъ пора́д҆кѹ, и по́лъку и́хъ, поста́вилъ над҆ ними старѣишиноу и воєво́дѹ; тако́вый пора́докъ оустанови́лъ в҆ ни́хъ: абы ко́ждыи хо́ръ агг҃льский, прєбыва́лъ въ своє́мъ прєдѣлѣ, и замѣрє́н҆ной свѣтлости (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3); Вѣръ, панянъко, не естемъ я змиева рода, Але естемъ Арха҃гглъ, з нб҃а воєвода (І пол. XVII ст. *Рез.* 180); Гєй пановє воєводи, ти панє Трубаю, И ти Вєнєро, што я для того васъ до сєбє волаю, жєбисмо зажили яковой поради, Щобъ з Хр(с)товою дш҃єю агг҃ли нє оучинили зради (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 19); Што ся наконецъ ткнетъ слова "гетманъ", "воевода" албо "князь" и "вожъ", не толко Петръ тыи тытулы маетъ, але и другии всѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 458); Ра́дуйтєсѧ Чинѡнача́лници,... Воєво́довє Нб(с)ныхъ Гєра́рхїй (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.).

3. (*у Польському королівстві і Литовській державі — намісник короля або великого князя*) воєвода: Воєводе киевскому князю Ивану Львовичу Глинъскому (Вільна, 1506 *АЛРГ* 119); позывал єсми Єє Милости... за жалобою слѹжєбника кнѧзѧ воєводы... Троцкого (Луцьк, 1546 ***AS*** IV, 458); яснє а вы(с)цє вє(л)мо(ж)ны(м) пн҃о(м) воєвода(м) пн҃о(м) ...староста(м) и по(д)старостє(м)... мы смирєны(и) Арсєни(и)... со бл҃(с)вєниє(м) бжии(м) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); воєвода києвъски(и) пѹстилъ корованъ... стороною отъ дороги звыклоє (1552 *ОКан. З.* 19); жаловал... Мє(л)чи(ц)ки(и) ѡ(б)тяжливє на... Мацевича, єго м(л) кнжа(ти) воєводы Киє(в)ского, намє(сть)ника ви(л)ского (Житомир, 1582 ***АЖМУ*** 43); повинє(н) бы(л) па(н) воевода... вси кгру(н)ты жо(р)нишъскиє... спо(л)на подати (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, ІІ 4043, 36); А в том часе наступилъ сейм у Варшавѣ, на который воєвода кієвъскій з великою потужностю пріехалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 37) Пєрєдо (м)ною Янѹшо(м) з лого(и)ска тышъкєвичомъ воєводою и Єнерало(м) зє(м)лъ Києвски(х)... Панъ Янъ хлєбо(в)ски(и)... // чини(л) ѡповєданъє (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, ІІ 4060, 2-2 зв.); пє(в)ная на(с) вѣдомость за(и)шла... ѡ(т) пана Кисєля воєводи браславъского (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12); панъ воєвода ѡсъколъски(и)... кѹпъцѹвъ наши(х) въпєрє(д) забравъ (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38);

(*посада як символ великої влади або ознака приналежності до представників привілейованих верств суспільства*) пан, воєвода, владика, начальник, керівник: понє́жє и лѣкаръ та́къ тѣло на при́шлый ча́съ захова́єть, кгды нєоулѣчо́ный члѡ́но(к) о(т)тинає(т). и воєвода кгды єдноста́йнє згѡ́днѹю злоу́ю мысль в҆ роспорошє(н)є приво́ди(т) (Острог, 1598 *Отп. КО* 14 зв.); Єсли́ воєво́да хто́, Єсли́ прєложо́ный які́й або хто ѡ(т) вєлмѡ́жны(х) панѡ(в) и Кнѧзє́й, єсли и са(м) Ца́ръ коро́нѹ но́сѧчі́й а нєго́днє приступа́єтъ, вспыни́ и забороні́, бо(л)шѹю ты́ на(д) нє́го ма́єшъ вла́дзѹ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 301); Ко́ситъ ѡна и Княжа(т), спо́лъ з҆ и(х) Кнѧгі́нѧми, Грома́ди(т) Кашталѧ́но(в), і з҆ Воєводами Подтина́єтъ твє́рдыи дѹбы Васа́нскіи, И высокіи дрє́ва, Кє́дры Лива́нскіи (Київ, 1622 *Сак. В.* 50); Бо якъ бѹдѹчи хто оубо́гим҆, чи́нит҆ сєбє воєво́дою, або иншимъ кото́рымъ Прєложо́ны(м), лицємѣрни(к) єстъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 64); Ной три́ сыны мѣ(л) ѡ(т) того на трое люде роздѣле(н)ни, с пе(р)ваго сн҃а з҆ аѳета пошли кролеве княжата кашталяни воеводи, з второго з҆ сима пошли патрия(р)хи, владики и всѣ дх҃овнии: а с третого котораго звано Хамъ с того пошли люде про(с)тии (серед. XVII ст. *Луц.* 529).

4. (*титул правителів Молдавського князівства та їх синів*) воєвода: милостїю божїєю, мы стєфан воєвода, господарь зємли молдавскои, знамєнито чиним ис сим листѡм нашим въсѣм, кто на нємь възрить или єго чтѹчи ѹслышить (Сучава, 1503 ***Cost. S.*** 259); Иѡ алє(к)са(н)дръ мл(с)тию божию воєвода господа(р) зємль молдавскихъ (Хуші, 1558 *ЛСБ* 27); Ač bo što mi řečet Štefan vyjvoda? (1571 *П. про воєв.* 416); **Ѡ** ти(и) ли(с)ти... что є(с)тє ваша м(с) просили ѡ(т)слали(с) ваши(м) мл(с)тє(м): до є(г) мл(с)ти симєѡна воєво(ди) (Ясси, 1602 *ЛСБ* 371, 1); Подкова, воевода Волошскій, доросши лѣтъ своихъ, низовыхъ козаковъ набравши, Петрыла воеводу Волошского зогналъ, а самъ на воеводствѣ осѣлъ (поч. XVII ст. *КЛ* 76); га(л)ка ѡкру(г)-

лая з на(д)писо(м) Іω(н) Алєкса(н)дра воеводы мо(л)давского (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 4).

5. Вл. н.: а ωдного вола... в по(д)дано(г)[о] єго на (и)мѧ у Сємєна Воєводы,... в оборє... засталъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 125).

Див. ще **ВОЄВОДЪ.**

ВОЄВОДИНА, ВОЄВОДИНАЯ, ВОЄВОДИНАѦ *ж.* Дружина воєводи: про то я,... воеводина Волынская, чиню явно и вызнаваю тым моимъ тестаментомъ, кому бы то ведати належало,... если-бы... часъ смертелный на мене пришолъ,... полецаю душу мою во Тройци славимому Богу (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/І, 29); На Волынь понесъ Масло... // до пана крайчого... // до городничого Виленского... до воеводиное Витебское... до старостиное Ковенское (1563 *РИБ* XXX, 686-688); па(н) анъдрє(и) тимофєєвичъ ωбтєжливє жалова(л) ...на єго м(л) пн҃а матєя лєшнєвского ро(т)мистра єго королєвско(и) м(л), которы(и) на сє(с) ча(с) во (и)мє(н)ю єє м(л) кнєгини богȣшово(и) корєцко(и) воєводино(и) волы(н)ско(и) то(р)говици лєжу має (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88); В мс҃тя(м) всєго доброго ȣпри(й)мє зычливая Єлисавєта Могилиная гп(ж)да воєводиная зє(м)лѣ мо(л)да(в)скоє (Устя, 1612 *ЛСБ* 438, 1); ознаймуемо..., иж приточилас перед нас... справа... межы воеводичомъ рускимъ ...воеводиное руское сыном,... а Еремияшом Корибутовичем-Вишневецъкимъ... о забране, посягнене и привласчене собе... кгрунтовъ (Варшава, 1635 *ЧИОНЛ* XIV-3, 148); Воєводинаѧ (*Уж.* 1645, 39 зв.); долгȣ тисячи(и) чтыро(х), котрыє цєркви божо(и) о(д) такъ давного часȣ... позычи(л)... воєводино(и) подолско(и) и до того часȣ нє о(д)даєтъ (Львів, 1647 *ЛСБ* 1043, 77); урожоны(и) єго м(л) панъ Щасны(и)... слуга єє м(л)... воєводино(и) вилє(н)ско(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192); Воєводина. Palatina (1650 *ЛК* 434).

ВОЄВОДИНСКИЙ *прикм.* Те саме, що **воєводинъ**: Тыє... люди ви(н)ны нєво(д) воєводинъ тѧгнȣти на ωзєрє замъковомъ... а ȣловы // сȣ своє(и) ωтъчи(з)нє ȣ пєтро(в)цохъ кȣ воєводи(н)скиє тамъ жє и къ погрєбомъ(!) за дєснȣ ȣ ловы жъ... ходити (1552 *ОКЗ* 43 зв.-44).

ВОЄВОДИНЪ, ВОЄВОДЫНЪ *прикм.* (*який стосується воєводи або належить йому*) воєводин: Мы с того листу пана воеводина и с того тежъ, который от того москвитина до пана воеводы киевского писан, копеи казали списати (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 8/V, 7); нєхай лист сȣдовый пана воєводин кнѧзь Кошєрский положить (Львів, 1537 *AS* IV, 86); ȣ воротъ замъковыхъ воєводиныхъ стєрєгуть сторожи два (1552 *ОКЗ* 37); многиє люди, Єго м(л) кн҃зя воєводыни сєна кося(т) (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18); Жаловалъ передъ нами бояринъ Миколаевский... на подданого его милости князя воеводина, Куца, съ Кланятичъ (Мстишин, 1570 *АрхЮЗР* 6/І, 73); Воєводинъ (*Уж.* 1645, 31); кляшто(р) заложєно ȣ воєводино(м) дворѣ на стрѣлници (серед. XVII ст. *ЛЛ* 177).

Див. ще **ВОЄВОДИНСКИЙ.**

ВОЄВОДИЧОВАЯ *ж.* Жінка воєводича: Маетъ ее милость, пани воеводичовая, тотъ манастыръ... сама держати (Клевань, 1535 *АрхЮЗР* 1/І, 476); тоє имєнє... маєт быти вєчнє в дєржанью ȣ тєтки моєє, Єѧ Милости панєє Миколаєвоє Сопєжиноє, воєводичовоє Новгородскоє (Камінь, 1571 *AS* VII, 386); Особливе цын и мѣдь по ее милости панеи воеводичовои при манастыру осталая (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); янъ клє(м)бовъски(и) плєнипотє(нт) панны тєωфили лєсчи(н)скоє ...Панє(и)... воєводичовоє... дєди(ч)ки мє(с)та лє(с)чина (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 132).

ВОЄВОДИЧЪ, ВОЄВОДЫЧЪ *ч.* Син воєводи: Ино мы ω том до воєводича Рȣского мєчного краковского писали (Краків, 1525 *AS* III, 275); па(н) рома(н) васи(л)єви(ч) ма(р)ко(в)ски(и)... мє(л) за собою в ма(л)жє(н)ствє до(ч)ку пн҃а ѳєдора гарѧина зємєнина вє(л)можны(х) пн҃о(в)... воєводичо(в) вилє(н)ски(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 36); єго мл(с)ть кн҃зь яхи(м) корє(ц)ки(и) воєводи(ч) зє(м)ли волы(н)скоє (Люблін, 1591 *ЦДІАЛ* 181, 2, 105, 3, 1); Иванъ Волото(в)ки(и)... со(з)на(л)... и(ж)... ω(т)нє(с)лъ єсми по(з)во(в) дєсє(т)... до мє(с)та Паволочи писаныє в жалобє (вєл)можни(х) єє мило(с)ти пнєє анъны хо(д)кєвычо(в)ны княжны Корє(ц)коє яко дєди(ч)ни а єго м(л) княжати Яхима Корє(ц)кого воєводича волы(н)ского яко ωпєкȣна на(и)вышъшо(г) єє м(л) (Житомир, 1609

ЦДІАК 11, 1, 5, 3); 15 сосєно(к) п(н) пє(тр) воєводи(ч) мо(л)давски(и) дарова(л) ω(т) ты(х) внєсєня в цє(р)ко(в) з ѹлїцы хлопо(м)... зло(т) 1/8 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3 зв.); Мы Петръ Могила, воеводичъ Земель Молдавскихъ... умыслили есмо Братію новопостриженную для пильнованья наукъ особно въ томъ же Монастыру нашомъ Печерскомъ // фундовати (Київ, 1637 *ОЛ* 25-26); Воєво́дичъ, Palatim Filius (*Уж.* 1645, 39 зв.).

ВОЄВОДКО *ч.* Вл. н. Фентій Воєводко (Дермань, 1645 *ВИАС* II, 264).

ВОЄВОДСКИЙ, ВОЄВОДЪСКИЙ *прикм.* Воєводський: а такъ намъ Грышъко Лучичъ зъ братею своею... навъпоминалъ... подъ зарукою господарскою и воеводскою не однокротъ, передъ людми добрыми намъ заручалъ, абыхъмо съ тое нивы ихъ, дворъ нашъ знесли (Овруч, 1551-1559 *АрхЮЗР* 3/I, 324); которы(и) жє то кви(т) за подобанъємъ и ωчєвисты(м) При(з)на(н)ємъ и Про(з)бою ...Пн҃а чашника бра(с)лавского А за приня(т)є(м) наши(м) судовы(м) ѹвє(с)... слово в слово до книгъ зємъски(х) воєво(д)ских... є(ст) ѹписа(н) (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 36 зв.); Янѹшъ тишъкєвичъ з лого(и)ша воєвода и єнєралъ зємълъ Києвъски(х) Житомиръски(и)... Панѹ михалу лозъцє... владзєю ѹрядѹ моє(г) воєводъского Приказѹю абы вм(л) за симъ позъво(м)... пєрєдо мъною... //...самъ ωбли(ч)нє ... сталъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 139-139 зв.).

ВОЄВОДСТВО[1], **ВОЄВОДЪСТВО, ВОЄВОДЦТВО, ВОЄВОЦСТВО, ВОЄВУДЪСТВО** *с.* **1.** (*посада воєводи*) воєводство: дай Панє Божє, абых я слышала и видєла Вашѹ Милост брата моєго милого в рыхломъ часѹ на вєншихъ достойностѧхъ, абы Ваша // Милост єхал на якоє воєводство (Павловичі, [1557] *AS* VI, 20-21); Што(ж) ми за пожито(к). с того го́лоса кролє(в)ства ка(н)цлє(р)ства ал'бо воєво(д)ства; коли ѧ сн҃въство бж҃їє страчѹ, бє(з)смє(р)тны(и) титѹлъ (1599-1600 *Виш. Кн.* 210); Видимо И щось бо(л)шого, То єстъ, Маєстатъ в(ш) К(р) м(л) яко ра(и) бж҃и(и) розмаиты(х) Народо(в) дрєвы ѹквѣчєны(и). Мєжи котрыми Напро(д) ро(с)ски(и) достоинъства. Мѣсцъ Сєнато(р)скихъ воєво(д)ства, Кашталянє, И инъши(х) Прєложєнъствъ На собѣ вѣ(р)нє Нося(т) (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3); тую унѣю зъ вѣковъ залецаютъ каждому слѣпые вожове, и хто зъ нею шлюбъ возметъ, достанетъ або уряду, албо именя, албо шляхецтва, любъ тыжъ и воеводства (бл. 1626 *Кир.Н.* 14); meddix, воєво(д)ство, нача(л)ство (1642 *ЛС* 265); **на воєводствѣ осѣсти** *див.* **ОСѢСТИ.**

2. (*адміністративно-територіальна одиниця*) воєводство: есмо дали воеводство Кіевское пану Юрью Михайловичу Монтовтовича отъ насъ держати (Краків, 1507 *Любав., дод.* XIV); И просил мєнє... кнѧз Роман, абых я з ѹрѧдѹ моєго, воєводства Києвского ω то листом моим навъпоминѹл (Київ, 1558 *AS* VII, 38); приказує(м) абы єстє пєрє(д) судо(м) наши(м)... кгды порѧ(д)ко(м) звы(к)лы(м) та(я) справа з рєє(ст)ру в которо(м) ко(л)вє(к) воєво(д)ствє києвско(м) волы(н)ско(м) албо брасла(в)ско(м)... припадє(т) ωбли(ч)нє... станули (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); Я, Лє(в) Богушови(ч) Лукоши(н)ски(и), во(з)ны(и) єнєра(л)ны(и) воєво(д)ства Киє(в)ско(г)[о]... со(з)наваю ты(м) мои(м) квито(мъ) (Черниця, 1609 *ДМВН* 148); то(т) во(з)ны(и) коро(н)ны(и) нє можє(т) рєляции в правє тѹто(ш)нє(м) со(з)нава(ти) абы были во(з)ныє шля(х)тичи в то(м) воєво(д)ствє ωсєлыє што для вєлю причи(н) по(т)рєбно (Кременець, 1614 *ЦДІАЛ* 765, 1, 22, 1 зв.); Спи(с) и(х) м(л) Пано(в) шляхты ωбыватєлє(и) воєво(д)цтва волы(н)ского (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 253); На врядє кгро(д)ско(м)... пєрєдо мъною Яномъ тѹ(р)чиновичо(м) намєстъникомъ воєводъства чє(р)ниговъского... Стєфанъ томашєвъски(и)... доброво(л)нє зозналъ (Чернігів, 1637 *ЛНБ* 5, II 4061, 125); пань Модлишє(в)ски(и),... пєрє(д) нами, ура(д)никами воєво(ц)тва Киє(в)ского, ωповєди(в)шыся, и по(в)торє сє протє(с)това(л) (Житомирщина, 1638 *ККПС* 182); приточилася справа з рєєстрѹ сѹдово(г) ...за росписомъ рокѹ на рємисъсахъ воєвѹдъства чє(р)ниговъского в рокѹ прошъломъ... сѹжоныхъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147); Ѡблята ѹнивєрсалѹ ω(д) вє(л)мо(ж)ного... Воєводы Києвскаго до и(х) м(л) Пано(в) Ѡбыватєловъ Воєво(д)ства Києвского писаны(и) (Житомир, 1650 *ПВКРДА* II-3, 73).

ВОЄВОДСТВО[2] *с* . (*керівна роль когось*) провід,

керівництво: И было чомꙋ сѧ дивова́ти знамени́томꙋ Воево́дствꙋ Вл(д)чцы на́шеи Бцы такъ, же и ма́лыи дѣти, и невѣсты пꙋдом҆ вели́ким҆ шли на ва́рвары, и межи самꙑи жо(л)нѣре непрїа́теле(и) свои́хъ впада́ли, и та́къ вели́кое забо́йство ва́рварωмъ ꙋчини́ли, якъ вели́кого немо́жнаа єстъ ре́чъ и сло́вомъ пораховати (Київ, 1627 *Тр.* 662).

ВОЄВОДЧІЧЪ *ч.* Вл. н.: помененый был сад ведлугъ вынале̃зку и шацунку мужови громады Дерманское Фентію (sic! — *Прим. вид.*) Воеводчічу за певную суму пѣнезей золотых полских семдесят (Дермань, 1638 *ВИАС* II, 260).

ВОЄВОДЪ *ч.* Те саме, що **воєвода** у 4 знач.: М(и)л(о)стію б(о)жію ми Богдан Воевод г(оспо)-д(а)рь земли Молдавьскои (Ясси, 1508 *ДВВ* I,2); Іω арω(н) воєво(д) бж҃ію мл(с)тїю г(с)п(д)ръ землє мω(лдв)скои (Ясси, 1591 *МЭФ* фотокоп. 63); Радꙋлъ михъня воєво(д)... Господа(р) Земли мольда(в)скои (Ясси, 1617 *ЛСБ* 403).

ВОЄВОДЫНЪ *див.* **ВОЄВОДИНЪ.**

ВОЄВОДЫЧЪ *див* **ВОЄВОДИЧЪ.**

ВОЄВОДЯНКА, ВОЄВОДАНКА *ж.* Дочка воєводи: Я... княжна Острозская, крайчиная Великого Князства Литовского... воєводянка Смоленская... малжонку моему... вси именя мои... записую (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 353-354); воеводянка Смоленская (Овруч, 1595 *АрхЮЗР* 6/I, 244); до по(з)вꙋ... выданого єє мл(с)ти... воєводя(н)цє тро(ц)ко(и) (Кременець, 1605 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 102 зв.); воєводанка. Filia Palatini (*Уж.* 1645, 39 зв.).

ВОЄВУДЪСТВО *див.* **ВОЄВОДСТВО.**

ВОЕДИНО, ВЪЄДИНО, ВЪЄДІНО *присл.* Разом, докупи, воєдино: іс҃ хотѣль за люди в҆мерети и нє тол҆ко за люди алє и жебы тыжь сн҃ы бж҃іи розогнаныи зобраль въєдино ω(т) оного пак днѧ оурадили абы єго забили (1556-1561 *ПЄ* 399); Тꙑє всѣ пора(д)ки въ страсти роспатїа своего́ єдіноро(д)н (*пошк. — Прим. ред.*) // бж҃їй гь҃ нашъ іс҃ хс҃ въєдіно събра́вши, прїе́млєтъ всего́ врѣмени на обновле́нїє (Острог, 1588 *Сур.* 5 зв.- 6): двѣ натурѣ божества и человѣчества во едино злучившися, посполу терпѣли (1603 *Пит.* 41).

ВОЄННИЙ *див.* **ВОЄННЫЙ.**

ВОЄННИКЪ, ВОЄННІКЪ *ч.* **1.** (*той, хто займається воєнним ремеслом*) воїн: єщє єси ко(н)фак(т)толюбєцъ... єщє єси млекопїй. якожє ты хочєшъ бѣдꙋ воє(н)ника бьючогосѧ и борꙋчогосѧ, оу ци(ц)ки матєрнєє до(ма) сидѧчи, ро(з)сꙋдити (п. 1596 *Вшн. Кн.* 249 зв.); Бори́тєль: Запа́сникъ, воє́нни(к) (1627 *ЛБ* 11); Таковая помо(ч) котораѧ ста́ласѧ Хр(с)тїанω(м) ω(т) всєсилнои Воєво́ды Бг҃омтрє, нєто́лко врагώвъ воє́нникωвъ оупа́докъ пре́д Гре́ки справила, алє и воєво́дꙋ Скиѳского в затрвоже́н҆є и вонтпли́вость впрова́дила (Київ, 1627 *Тр.* 660); воєнік bellicosus (I пол. XVII ст. *Своб.* 19);

2. (*той, хто веде боротьбу за що-небудь або з ким-небудь*) борець: Такимъ же абовѣмъ на весь свѣтъ военникомъ зъ владзою отпущенья грѣховъ и зъ упевненьемъ звѣтязства надъ бронами адовыми, посланый былъ отъ Христа Бога, рыбытвъ Андрей, братъ Петровъ... // ...и всѣ иншіи апостолове (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 410-411).

Див. ще **ВОЄВНИКЪ.**

ВОЄННІ *див.* **ВОЄННЫЙ.**

ВОЄННІК *див.* **ВОЄННИКЪ.**

ВОЄННЫЙ, ВОЄННИЙ, ВОЄННЇ, ВОЄНЪНЫЙ, ВОЄНЬНЫЙ, ВЪЄННЫЙ *прикм.* **1.** (*який стосується війни, призначений для війни, воєнних дій*) воєнний: нєхай бы ωни в домєх... поготовꙋ мєшкали и кони мєли в сєбє сытыи, а зброи чисты и спижꙋ воєннꙋю, што на войнꙋ мєти прислꙋшит (Краків, 1539 *AS* IV, 202); Єщє жь взѧли єсмо... инъшого народꙋ воєньного нє мало (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25); вш҃а мило(ст)... збро(и)но з стрє(л)бою и ро(з)нымъ ωру(ж)ємъ воє(н)нымъ яко проти(в) нєприятєля по(с)торо(н)нєго... наєха(в)ши на дво(р) єго м(л)... в то(м) дворє слугъ ... позбива(л) и порани(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23); Нє иначє(и) и оучи́нки на́ши, которыє соу(т) якъ коу́лѣ воє́нныє, такъ бовѣ(м) з натꙋры своє́и тѧ(ж)кїє соу(т), жє за́вшє до зємлѣ тѧгноу(т)сѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 231 зв.). воєннї (I пол. XVII ст. *Сем .*, 36); В наоу́цє тꙑжъ въєнной нє(х) бꙋдє(т) цвичє́ный (Київ, 1622 *Сак. В.* 49); Орꙋжїє. Бро́нь воє́ннаѧ (1627 *ЛБ* 164); pra(e)liaris, ратни(и), воє(н)ни(й) (1642 *ЛС* 326); Мѣла о́наѧ цр҃ца во́зовъ воє́нныхъ о́стрихъ... вєлми мно́го (серед. XVII ст. *Хрон.*

459 зв.); Чого всего места поблизшые украинные... през додаваня апъпаратов военъных, бунътов и рад таемъныхъ чыненя, ребелизантом козаком помоцю были (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426).

2. (*який стосується війська, військової справи*) військовий: Повин(н)и мещанє на служъбѹ воє(н)нѹю є(з)дити збро(и)но при воєводє (1552 *ОКЗ* 37 зв.); Я... службу зємскую... за(в)жды служы(л) и заступовалъ до ка(ж)доє потрєбы воє(н)ноє (Луцьк, 1560 *ЦДІАК* 223, 1, 2, 1); жо(л)нєрє и слѹги всѣ которыє бы слу(ж)бѹ воє(н)нѹю на собє поноси(ли): ѡ(т) вшєляки(х) судо(в) до двана(д)ца(ти) нєдє(л): по роспѹщє(н)ю во(и)ска маю(т) бы(ти) во(л)ни (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); рóта, лю(д) вєлúки(и) воє(н)ны(и) (1596 *ЛЗ* 74); Чомѹ на тоє свѣ(ц)кїє стúскѹютъ, жє дх҃овныє протúвко прáвѹ котѡ́роє ѡ(т) килкѹ дєсѧ(т) лѣтъ заборонúло того, абы..., жадныє добра свѣцки(х) осѡ́бъ нє были на дх҃овéнство надáваны, бо заты́мъ надавáньє(м) // слоу́жба воéннаѧ гúнє(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 194 зв. -195); Слѹ(ж)ба воє(н)ная (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 2); То(т)жє вѣ(к) сво(и) молоды(и) присто(и)нє провадил: ...ставаючи ѡ(д)ва(ж)нє з сво(и)м вла(с)ни(м) людо(м) воє(н)ны(м) По(д) хотѣнє(м) проти(в) турчина (Київ, 1647 *Епіт. Мог.* 154); Мы слѹги твои обличúли єсмо пóчты людéй воéны(х) котóры(х) єсмо мѣли под҆ рѹкóю нашєю, а нє згúнѹлъ и одúнъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 148 зв.); вси воéнныи мѹ́жєвє // помéрли на пѹщи (Там же, 162-162 зв.).

ВОЖА, ВУЖА *ж.* Віжки: в. м(с),... у Миха(й)ла Голубъчєнъка — ... во(з) с хомуто(м) з у(з)дою и з вожами чоты(р)ма взя(в)ши на сво(и) вла(с)ны(и) пожитокъ ѡбу(р)нулъ (!) (Володимир, 1628 *ТУ* 284).

вужа братская — братерство, братська єдність: бѣды у вужи братскуй, у трудѣ и у подвизѣ, стерегучи ся много у голодѣ и у безвудю, у постѣ много (XVI ст. *НЄ* 16).

Див. ще **ВОЖДЪ[2], ВОЖКИ.**

ВОЖАЙ *ч.* Вождь, поводир: Бѹдє(т) помощнико(м) нш҃и(м) то(и) котóрїй є(ст) вожає(м) нш҃и(м) и ѹпєрєдúтєлє(м) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 27 зв.)

Див. ще **ВОЖДЪ[1], ВОЖЪ.**

ВОЖДВИЖЕНІЄ *див.* **ВОЗДВИЖЕНИЄ.**

ВОЖДЕЛѢВАТИ, ВЪЖДЕЛѢВАТИ *дієсл. недок.* Пристрасно бажати, палко хотіти: Похотствѹ́ю, въждєлѣвáю, // Жєлáю, пожадáю, хтúво(ст) мáю (1627 *ЛБ* 90-91).

Див. ще **ВОЖДЕЛѢТИ.**

ВОЖДЕЛѢННОЛЮБНЫЙ *прикм.* Люб'язний, ласкавий: Мнѣ во(ж)дєлѣ(н)но лю́бныє Пнвє Лвовѧнє бра(т)ства ѹспєнúя Ст҃ыя Бц҃а Поспѣшє(ст)ва въ врéмєны(х) получéниѧ вѣчны(х), Исти(н)но вм(л)м зы́чу (Острог, 1633 *ЛСБ* 519).

ВОЖДЕЛѢННО *присл.* (*цсл.* въждєлѣнно) за бажанням, з власної охоти: Виждь, коли имѣет кто два сына или отрочища, и един, вождєлѣнно расторг любвѣ домашнѣго пребывания узы, домѣстится на службу царскую владѣющего всею землѣю, быти с ним... и заступати... своих от всѣх хотящих быти от власти навѣт, и бѣд, и досад, от искусителя навождаемых и наносимых (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

ВОЖДЕЛѢННЫЙ, ВЪЖДЕЛѢННЫЙ *прикм.* (*цсл.* въждєлѣньныи) жадáний, милий, дорогий: що вправдѣ нє то(л)ко мнѣ самому, алє и всѣмъ вѣрны(м) рє(ч) то є(ст) ѡ(т)давна пожаданая и вождєлѣнная (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 510); Ѡ Сн҃е мóй прєво(з)люблéнны(и), въждєлѣннаѧ моѧ́ рáдости (Чернігів, 1646 *Перло* 92 зв.); Молúтва до Пєрсóны Гд҃а нáшєгѡ Іи҃с Хр(с)та; зѣло слáдкаѧ, и въждєлѣннаѧ дѹшй ст҃облúвой, и Хр(с҃)толюбúво(и) (Там же, 100 зв.).

ВОЖДЕЛѢТИ, ВЪЖДЕЛѢТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въждєлѣти) забажати, захотіти, забагнути: єгда то въслышала, то большє во(ж)дєлѣла видѣти є(г) (1489 *Чет.* 5 зв.); Власне той хитры, а неиначей, Скарго,... твоему костелови щастьє даровал, которого господь наш Исус Христос... царство мирское..., ухитряючи лакомством алчтво его и поклонения ищучи от него, если бо оно имѣти вожделев, того абие оттряс, отверг и обезчестив (1608-1609 *Виш. Зач.* 230); душа прáвє(д)ныхъ оу́зритъ инѹю рáдость; въж(д)єлѣннѹю Агг҃лѡмъ Бж҃їимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 162 зв.).

Див. ще **ВОЖДЕЛѢВАТИ.**

ВОЖДЪ[1], ВОЖДЬ *ч.* **1.** (*цсл.* вождь) провід-

ник: абы(с)мѡ... их помочника́ми были, и до зба-вє(н)ноѣ цнѡтами ꙋторованоѣ доро́ги, вожда́ми, и проводника́ми им сста́лисѧ (!) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 668);

поводир: дан жє ми пло(д) во втробѣ, да ми бꙋдє(т) вож(д)ь старости моєи (1489 *Чет.* 147 зв.); Є(г)листа выписоує... хс посщн҃ныи хлѣбы припоминаєть. в соуботоу и якь чєрєзь ночь молит҃сѧ. а ап(ст)ломь имєна называє(т) и наоучаєть ѡ бл(с)лвєньствѣ: и ѡ слѣпомь вождоу а нєсправє(д)ливого соуда противь ближнихь заборонѧєть (1556-1561 *ПЄ* 232).

2. *(керівник, керманич)* вождь, глава: От онаго тогда часу еще дух святый от костела латынскаго отступил, коли папа — вождь и началник костела латынскаго — смирение христово поверг (1608-1609 *Виш. Зач.* 222); Перво изрек Златоусты, ижь священником, вождем и наставником многих быти не может, кто просвѣщения и совершения с мудростию словѣсною (вѣдати, як кого спасати различно) не достигнѣт (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 238); princeps, кня(з), вождъ, пє(р)ви(и), вл(д)ка (1642 *ЛС* 330); Ієро́ни(м), и иныє чи́нѧтъ змѣн҃кꙋ а повѣда́ють, жє Пе́тръ ст҃ыи вож(д)ъ Ап(с)льскі́й вѝє(с)лъ то(т) ѡбы́чай (Львів, 1645 *О тайн.* 128).

Див. ще **ВОЖЪ.**

ВОЖДЪ[2] *ч.* *(цсл.* вождь) Вузда, узда: habena, habenula, узда, вождъ, уздяница (1642 *ЛС* 213).

Див. ще **ВОЖА, ВОЖКИ.**

ВОЖДЬ *див.* **ВОЖДЪ**[1].

ВОЖЕНЄ, ВОЖѢНЄ *с.* Возіння, перевезення: кгды сѧ имъ справы коло того имєнѧ ихъ, Любча, ѡ границы из сꙋсєды их ѡбаполными трафѧют... тогды ѡни ꙋ вожєню тых привильєвъ своихъ головных чєрєз далєкост дороги и длѧ нєбєзпєчности ѡт людей нєприѧтєлскихъ и ѡт огнѧ вєликꙋю трꙋдность приймꙋють (Вільна, 1545 *AS* IV, 433); ѡ(т) вожєня камє(н)я дєрєва а(л)бо дро(в) ку палє(н)ю плиты... вы(з)воляємъ вє(ч)ными часы (1566 *ВЛС* 8); взя(ли)... скри(н)ку, в которо(и) было... двє тисєчи золоты(х) по(л)ских, которыє да(л)... для... вожєня попєло(в) и и(н)ши(х) потрє(б) будны(х) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 39); А до того дей еще женцовъ, роботниковъ его наемныхъ, которыхъ онъ собе на роботу жнива и на воженя с поля до гумна свого збожа... былъ способилъ, тамъ же... на полю на жниве... кгвалтовне побили, помордовали и поранили (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 243); в сєрєдꙋ ѡ(д) вожєнѧ зє(м)лѣ колѧсъ 26 fr. 1 и 22 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 8); ꙋска(р)жали(с) на(м) чєрнцѣ мн(с)тира Пꙋсти(н)ско(г) Кієвско(г) Никꙋлско(г) ижъ и(м) кривдꙋ... въ вожєню чо(л)нами чєрє(з) росъ кꙋпцо(в) и инши(х) людей з возами и товари и(х) чинитє и чини(т) допꙋщаєтє (Мошни, 1650 *ЦНБ* ДА /П- 219, 16).

Пор. **ВОЗИТИ.**

ВОЖЕНИЄ *с.* *(цсл.* вожєниє) водіння, супроводжування: ꙋзри́тє мо́влю ꙋ вє(с) постꙋпо(к) бєрєсти(и)ски(и), з овдєшного постꙋпкꙋ, в то(и) мєнєно(и) згодѣ соє(ди)нєнїи и любви: ꙋзритє вожєнїє и по парѣ хожєнїє, котороє ксє(н)дзовє бискупи на кє(р)машъ с цєрквє идꙋчи, залєцаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 305).

Пор. **ВОДИТИ.**

ВОЖИВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (що) Неоднократно возити: кгды пашънѧ роживала а мєлючи тꙋтъ воживано мꙋкꙋ до києва... прихоживало тогды з млына выхованьє хлѣбомъ на м҃ ѡсо(б) (1552 *ОЖЗ* 122).

Див. ще **ВЕЗТИ, ВОЖУВАТИ, ВОЗИТИ.**

ВОЖИТЕЛЬ *ч.* Наставник: Толко пѧ(т) лѣ(т) мѣ(л)... ґды... ѡ(т)ца своєго до(м) ѡпоу́стивши и лю(д)ского оухоронѧючисѧ спо(л)кова́нѧ, гоно́рами и ро́скошами свѣта того збри́дившисѧ в поу́щꙋ ѡ(т)ишо(л) и бе́стій сро́кгы(х) сєбє вожи́тєлѧ и това́риша оучини(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 254 зв.).

ВОЖКИ *мн.* Віжки: взяли... коня сивого,... возовъ три с хомутами, з дугами, з вожками, з уздами (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 243); хомуты три з дугами и з уздами трема; ужиць три, вожокъ прядивныхъ трое (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); урадъни(к) коро(с)тєшо(в)ски(и) из стрє(л)цами... пограбили... хомуто(в) три(д)ца(т) з дугами и з во(ж)ками (Житомир, 1609 *ДМВН* 177).

Див. ще **ВОЖА**.

ВОЖОВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (кого) Неоднократно водити: злодѣеве, крадучи кони, до него... вожовали (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР* 3/I, 8);

Свѣдки стали у очій: признали... о обцованю з злодѣями, што єму волы до кухнѣ єго вожовали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31).

Див. ще **ВЕСТИ, ВОДИТИ.**

ВОЖУВАТИ *дієсл недок., многокр.* Те саме, що **воживати:** Также заразомъ подъ тотъ часъ... наездъники Рафаловъские стыртъ две, при частыхъ на тотъ дворъ Зарубинъский наездахъ,... збожа молоченые, меновите жита — вожували, перевезли и межи себе розобрали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 566).

Див. ще ВЕЗТИ, ВОЗИТИ.

ВОЖЪ *ч.* (*той, хто веде невідомими дорогами або хибним шляхом*) провідник, проводир: воєвода києвъски(и) пѹстилъ корованъ ѡны(и) стороною ѡтъ дороги звыклоє києва черє(з) полє минаючи канєвъ... и далъ вожовъ которыє ѡтъпровадили корованъ ѡны(и) (1552 *ОКан.З.* 23); и такъ и теперъ мѣйсца нѣ маютъ тые слѣпые вожове зъ своею зъ гнилою уніею, съ которыхъ и теперъ, ляхи смѣются не вымовне (бл. 1626 *Кир.Н.* 13); Да́й ми чл҃ка яково́го, кото́ры(и) бы през҄ нѣѧкїи лѣсны́и, тєрни́стыи и багни́стыи шо́л҄ мѣстца, гдє́бы и ого́нь выпада́лъ,... што́бы ємѹ бѹдѹчи чи́рствымъ, чѹлымъ и ста́лымъ, ма́ючи о́ко во́жємъ, чини́ти приходи́ло (Вільна, 1627 *Дух.б.* 26);

(*той, хто водить, супроводжує сліпих*) поводир, повожатий: вожєвє соу(т) слєпїи слєпыхь слѣпый єсли бы слѣпаго водиль обадва бы въ ямоу в҄пали (1556-1561 *ПЄ* 69 зв.); оставте ихъ, повѣдаетъ, вожеве слѣпіи слѣпцемъ сутъ, слѣпецъ же слѣпца // если ведетъ, обадва въ яму впадутъ (1603 *Пит.* 36); слєпы́є поспо́лѹ з҄ своими слєпы́ми во́жами, до про́пасти згинє́ньѧ, ва́лѧтьсѧ и в҄па́дываю(т) (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 8 зв.);

перен. (*той, хто допомагає духовно очиститися від гріхів, вказує правильний шлях*) проводир, наставник, опікун: та́къ мѧ б҃жє мо́й грѣхы заслѣпи́ли, же нѣчо́го нє ви́жоу зго́ла: боу(д) тєды во́жє(м) мо́имъ, дш҃ѹ мою ла́ски твоєи ла(м)пою ѡсвѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189 зв.);

перен. (*те, що допомагає орієнтуватися на місцевості або вказує напрям руху*) орієнтир, дороговказ: Три ѡ́ныє въ(с)хо́дныє вѣщковє, кды пришли, въ іоудєю на поклонєніє мєсі́ашѹ правдивому, во́жа мѣли доро́гы звѣзды (поч. XVII ст. *Проп. р.* 179 зв.).

2. (*той, хто очолює певну групу людей*) вождь, ватажок; керівник: алчьба здравию мт҃и а оуности вожь (1489 *Чет.* 308); нє бєзъ вєликихъ явныхъ а слѹшны(х) причинъ, всѣхъ въсходъныхъ и полудєнъны(х) сторонъ, или црквєй пастырєвє мѹсєли опѹстити заходъного костєла вожа (Острог, 1587 *См. Кл.* 18); игє́мѡнъ, во́жъ, ста́роста (1596 *ЛЗ* 51); Такого вожа зыскало российское племе (поч. XVII ст. *КЛ* 91); И о́вшє(м) на(д) ни(х) всѣхъ найдоує(ш)сѧ зацнѣйшїй: Абовѣмъ Во́жа лю́дѡви с тєбє́сѧ да́ло, И та́къ до́брогосѧ Па́стырѧ оуказа́ло (Львів, 1616 *Бер. В.* 76); Кнѧ́зь: Нача́лни(к), во(ж), ксю́нжє (1627 *ЛБ* 53); Дозна́лъ тогѡ на собѣ сла́вный ѡ́ный Гє́тманъ во́йска. Іил҃скогѡ Іѡа́в҄, котрый позабі́ѧвши зрадє́цкѡ сла́вны(х) и за́цных҄ во́жѡв҄ лю́дѹ Ізра́ил҄скогѡ,... прє(з) всѣ лѣта цр(с)тва Дв҃да Кро́лѧ во́єнногѡ цѣл҄ зоста́лъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 940); тамъ не маючи одъ никого жадного ординансу... тудежъ и подъ тотъ часъ найвыжшого директора вожа воиевъ его кор. милости... по добрахъ дедичных... воеводиное виленское... людъ свой роспустивши, тамъ же смѣли... гвалтовные грабежи чинити (Кременець, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 437);

перен. (*той, хто користується великим авторитетом і має вплив на інших*) керівник, наставник, проводир: Слыши,... яко нашъ вожъ Ісусъ Христосъ насъ языковъ вѣрующихъ в него впасе и надѣющихся на него в плененіе Іерусалимское отъ Еусписияна и Титуса отъ Римлянъ избавилъ (1580 *Спис.* 5); Петра... обралъ, абы былъ вожомь учневъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 248); Хто (ж) є(ст) око в тѣлѣ цє(р)ковно(м), то є(ст) во(ж) и наставни(к) (1598 *Виш.Кн.* 282); Присмотрѹючи сѧ на такіє... по́стоупъки о́ко(м)... з ро́змысло(м) вєли́кы(м), вєли́кіє... пова́жныє во́жѣ, наста́вники пристѹповали (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 210); Прєсвѣтлыє тєды ты́є раны в прч(с)тно(м) тѣлѣ своє(м) захова(л) х҃с, жєбы наслѣдова(л) во́жа спана́лого (поч. XVII ст. *Проп. р.* 166); Наста́вникъ: Настоа́тє(л), прєложо́ны(и) вожъ, ѹчи́тє(л) (1627 *ЛБ* 71).

Див. ще **ВОЖАЙ, ВОЖДЪ**[1].

ВОЖѢНЄ *див.* **ВОЖЕНЄ.**

ВОЗАТАЙ *ч.* (*цсл.* возатаи) візник: воза́та(и), въ(з)ни́ца (1596 *ЛЗ* 37); vector, ris, возитє(л), возата(й) (1642 *ЛС* 408); воза́тай. Auriga. Bigarius. Trigarius (1650 *ЛК* 433).

Див. ще **ВОЗИТЕЛЬ, ВОЗНИКЪ, ВОЗНИЦА.**

ВОЗБРАНЕНИЄ, ВЪЗБРАНЕНЇЄ *с.* (*цсл.* възбранєниє) заборона: единитися от благочестивыи вѣры (в прелестную) хотя бы по своей воли и хотѣли, але от зазрѣния совѣсти и от возбранения святого апостола Павла, учителя нашего, не можем (1608-1609 *Виш.Зач.* 207); Спо́на: Възбранє́нїє ...Пєрєшко́да (1627 *ЛБ* 120).

Пор. **ВОЗБРАНИТИ.**

ВОЗБРАНИТИ, ВОЗЪБРАНИТИ, ВЪЗБРАНИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възбранити) (що і без додатка) заборонити: хотящому ȣ тєбє взяти нє во(з)брани (Львів, 1587 *ЛСБ* 65а, 3); И иже аще изволитъ прычетникъ отъ нашого синъкглита бывати, сему ни отъ кого же никакоже возъбранену быти (Вільна, 1599 *Ант.* 551); у церкви зостался злодей... и пошолъ зъ олтаря до образа Пресвятой Богородицы, хотячи оборвати килко чирвоныхъ было тамъ на образе, але нѣякая божественная сила возбрани ему, килко разъ ударило его о землю отъ образа (поч. XVII ст. *КЛ* 84).

Див. ще **ВЗБОРОНИТИ, ВЗБОРОНАТИ, ВЗБРАНЯТИ, ВОЗБРАНЯТИ.**

ВОЗБРАНЯТИ, ВОЗБРАНѦТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възбранѧти) (кому, що) забороняти, перешкоджати: нє возбранѧєтъ намъ пити Хс҃ъ (1489 *Чет.* 300); ва(м) ѡ с҃то(м) дȣсє повєлєває(м) и во(з)браняє(м) таковы(х) божє(ст)ва ѡписаниє ѡбразо(в) нє имѣти и ни писати (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); таже утвердивши сумнения вѣры благочестивыми догматы, тогда внѣшних хитростей для вѣдомости касатися не возбраняти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); въ ѻлтаръ входи́ са́мъ съ ѡпасє́нїємъ, в чи́стой со́вѣсти, а про́стым възбранѧ́й (Львів, 1642 *Жел. П.* 3).

Див. ще **ВЗБОРОНИТИ, ВЗБОРОНЯТИ, ВЗБРАНЯТИ, ВОЗБРАНИТИ.**

ВОЗБРАНЯТИСЯ, ВЪЗБРАНѦТИСѦ *дієсл. недок.* (*цсл.* възбранѧтисѧ) забoронятися: нынѣ же во градѣ, глаголет, проповѣдь не возбраняется (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 188); А если бы хотѣл, возлюбленный любомудрче, и надворное мудрости хитрость увѣдати, не возбраняется у наших, в церкви мѣсто имѣющих (1608-1609 *Виш. Зач.* 203).

2. (кому) Противитися: Пото(м) пришо(л) єго с҃таа мл(с)ть коу Пєтрови, хотѧчи ноги ємоу оумыти, а Пєтрь възъ'бранѧ(л)сѧ ємоу (XVI ст. *УЄ Трост.* 54).

ВОЗБРАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възбьрати) *перен.* (кого) набити, вдарити, всипати: Potum ieiu iskali Trużelnicy Chodiecy po zeleney dubrowicy. A znaszodszy prywieli ieiu Mikicy Kotry ieiu wozbrał po huzicy (поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 1).

ВОЗБУЖАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възбоужати) (кого чим) збуджувати, викликати: Видиши ли, яко лжею на гнѣв своего короля на руский народ возбужаеш! (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 160).

Див. ще **ВЗБУДИТИ, ВЗБУЖАТИ, ВЗБУЖОВАТИ.**

ВОЗБУЯТИ *дієсл. док.* (*стати неспокійним*) забуяти: послѣди же, егда гордостию окраден еси и возбуял, померк и потемнѣл (1588-1596 *Виш. Кн.* 139).

ВОЗВАНЄ, ВОЗВАНИЄ, ВОЗВАНІЄ, ВОЗВАНЪЄ, ВОЗВАНЬЄ, ВЪЗВАНЄ, ВЪЗВАНЇЄ *с.* (*цсл.* возваниє) **1.** Звернення, прохання: Къ тому тежъ, моим... ласкавымъ паномъ..., которыи..., ку кождой потребе моей, за ознаменемъ моимъ..., не были лививы, яко и за теперешнимъ возваньемъ моимъ..., даровалъ есми... двадцатъ золотыхъ черленыхъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/І, 24); И г(с)да б҃га молити виновє(н) за то, дабы ѡ(н) д҃шєвнє и тєлєснє пода(л) ва(м) во во(з)вании вашо(м) совє(р)шє(н)ноє чувство (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213);

поклик, заклик: до того́ жъ одного костє́ла нале́жа(т) та́къ ты́є, котѡ́рыє впєрєдъ ѡ(т) изра́илского лю́дȣ ла́скȣ хв҃ȣ за возва́ньємъ єго идȣчи чєрє(з) вѣрȣ принѧли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 162 зв.).

2. Покли́кання, призначення: Алє ѡ́нїи тлȣ́щовє богачєвє лицємѣрници фарисєє, згрѣдѣли въ́зва́нїє(м) с҃ты(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 140); Дирою влѣзли, а не дверми, ведлугъ словъ Христовыхъ, не

презъ возване, то есть не презъ свѣтлость живота чистаго и непокаянного, на тые епископіе вступили (1603 *Пит.* 100); Петръ апостолъ... всѣхъ апостоловъ упережалъ лѣты... возваніемъ, упережалъ иншими добродѣтелми (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 527).

3. Певний соціальний стан, гідність; відповідне звання: А наши духовные отъ всѣхъ таковыхъ забавъ суть волными, и не иншого чого пилнуютъ, толко абы могли въ урядѣ своемъ статечне Господу Богу служити, пилнуютъ науки... и шафарства таемницъ Панскихъ, которыхъ овцомъ Господнимъ, яко суть ведле возваня своего повинни, и уставичне роздаютъ (1603 *Пит.* 84); ему самому и от него по немъ наступуючимъ такогожъ возванъя и поволанъя людемъ,... даю,... якож вже дал,... есми, островец (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 434); Сáнъ: Дігнѣтáрство. Достóинство... стáнъ, оурáдъ, възва(н)є (1627 *ЛБ* 111); корѡнъ вы́шнєго возвáна достꙋпи́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 42 зв.).

Пор. **ВОЗВАТИ.**

ВОЗВАТИ, ВОЗВАТЬ, ВЪЗВАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възвати) **1.** (кого) (*звернутися до когось з проханням підійти, наблизитися)* позвати, покликати: Алє божєствє́нный Дх҃ъ потꙋжнє́йшимъ пово́домъ, наѡстáтокъ мнє дáлєй бáвитисє нєдопꙋсти́лъ: и я́кѡ Авраáма, гóлосомъ ѡны́мъ дєйствє(н)нымъ до сєбє возвáлъ мóвачи. Изы(и)ди ѡ(т) зємли твóєй, и ѡ(т) рóдꙋ твоє́го, и ѡ(т) Дóмꙋ ѡ(т)ца твоє́го, и иди въ зє́млю, котóрꙋю покажꙋ тобє (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 12 зв.). А сє́могѡ дна возвáлъ єгѡ спосрєдъ ѡболока (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.).

2. (кого) (*запросити когось прийти, з'явитися куди-небудь з певною метою, для виконання, вирішення якоїсь справи і т. ін.*) позвати, покликати, скликати: пан Мышка... и панове Борзобогатые... зволившися сами доброволне, нас приятелей своих к тому возвали и листы своими в моц нашу ся дали (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 18); чєрнцѣ... возвали мєнє... в манастыръ (Унів, 1581 *ЛСБ* 61); патриярха Константинопольский, предъ... килку десять летъ, на Феррарское консилиумъ тежъ для зъедноченя возваный, народу Русъкого,... въ той мере не упослежалъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 511); а я,... апеляцый жадных от декрету албо декретовъ, суду або вряду оного, пред который... возваный буду, не чинечи,... сто копъ... запълатити маю (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 437); описано выразне, абы по умерлыхъ иншого архимандрыта собе обирали, възвавши обывателювъ до себе, што кгды учинили не мешкаючи, меновали собе отца Теопфана Боярского (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 586); На врядє Кгро(д)ско(м)... во(з)ны(и) Єнєра(л) ...при(з)на(л) то и(ж) ѡ(н) року тєпє(р) идꙋчого... бы(л) ꙋрядо(в)нє во(з)ваны(и) ѡ(д)... мєщанъ києвски(х) юри(з)дикции за(м)ковоє (Київ, 1640 *ПИ* № 34); будучи с приданя урадового возваны(и) на справу и потрєбу єго м(л) пана Сча(с)ного Во(н)совъского,... єго м(л)... пана Алєкъса(н)дра Цєкли(н)ского...во сту тысячахъ копъ грошє(и) лито(в)ски(х) арєшътова(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 195).

3. (кого, кого на що) (*з особливої нагоди*) покликати, запросити: Пытаю вас, бискупи, скажѣте ми тое: Христос владыка бог, коли спасение проповѣдати вселеннѣй послати хотѣл, архиерее ли иерусалимские на тое достоинство избирал, Анну и Каияфу ли тою годностию почтил и оных ли на тую службу оную возвал (1598 *Виш. Кн.* 104); Гь҃ нашь правдивый хс҃... простыи а оубогыи людє въ(з)ва(л) на оура(д). то є(ст) ап(с)лы и оучини(л) и(х) па(с)ты(р)ми црквє с҃тои своєи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 19); хс҃ оубóгыи лю́ди нá тоє възва(л), аби то пóгꙋби(л) м(д)рость м(д)ры(х) лю́дїи сє́госвѣ́тъны(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 75); в нєдѣлю... Панъ Матєꙋшъ филипєцъки(и) выдава(л) в станъ ма(л)жє(н)ски(и) пасє(р)бицꙋ свою... на котороє вєсѣлє во(з)ва(л) бы(л) людє(и) зацныхъ (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв.); Ѓды чи́нишъ оу́чтꙋ, възови́ оубóгихъ, калѣкъ, нє́мочны(х) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 684).

(кого, до кого) (*зобов'язати когось або наказати кому-небудь з'явитися*) закликати, покликати: ѡтъцовє доминикани... с которыхъ чотырохъ... пани коръсаковая... до сєбє была возвала (Київ, 1633 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 626, 38 зв.); А з стáршими Ізрáилтаны до цр҃а єгипєцкагѡ вóйдєшъ, и рєчє́шъ до нєгѡ: Г(с)дь бг҃ъ Єврє́йскїй возвáлъ нáсъ: пóйдємѡ въ дорогꙋ трє́хъ днє́й на пꙋщꙋ, абисьмо офѣры чини́ли г(с)дꙋ бг҃ꙋ нáшємꙋ (серед. XVII ст.

Хрон. 81 зв.); Тéды алєксáндєръ возвáлъ до сєбє лéкарѧ.., а ѡ нéмочи своéй пи́лнє пытáлъ (Там же, 415); А зстȣпи́вши з' горы приказáлъ возвáть до сєбє століарóвъ, и каза(л) столéцъ вєлми ди́вный спрáвить (Там же, 463).

4. Назвати, наректи: и рєкль имь писано є(ст) до(м) мой до(м) млт҃вы боудє възвань а вы стє оучинили єго пєщєроу раз'бойнико(м) (1556-1561 *ПЄ* 90).

Див. ще **ВЗЫВАТИ.**

ВОЗВЕДЕНИЄ *с.* (*цсл.* възвєдєниє) введення, піднесення. ◇ **возведениє на священство** — висвячення на священство, введення в сан священнослужителя: Егда же..., папо римский, уплутался еси, увязл и замотал,... и вся церковная таинственная изображения и священнодѣйствия полицемирил, от истинны на лож пременил, яко причастие тѣла христова, крест, крещения, вѣнчание, погреб, возведение на священство,... свята и праздники пременил (1588-1596 *Виш. Кн.* 140).

ВОЗВЕЛИЧАТИ, ВОЗВЕЛИЧАТЬ *дієсл. док.* (*цсл.* възвєличати) (кого і без додатка) возвеличити, прославити: возвєлича(т) тѧ вси жєны на зємли (1489 *Чет.* 62 зв.); ȣблажá возвеличать (II пол. XVI ст. *ЛА* 192).

Див. ще **ВОЗВЕЛИЧИТИ.**

ВОЗВЕЛИЧИТИ, ВЪЗВЕЛИЧИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възвєличити) (кого, що) возвеличити, прославити: ихъ жє во всѣ(х) бє(з)срѣ(б)рєницє(х) возвєличилъ г(с)ь б҃ъ (1489 *Чет.* 69); та(к) вєли́ко во(з)вє(ли)читъ свою слȣжéбницȣ г҃ъ. и(ж) в' єи живот' пришо(л) са(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 77 зв.); И сих, ударованных и возвеличенных и по смерти от бога прославленных, которых естеством род росийский породил,... споминаю (1608-1609 *Виш. Зач.* 218); И тáкъ по(д)лѡє єстєство нáшє възвєли́чивъ, И чéстїю бóлшєю почти́лъ (Чернігів, 1646 *Перло* 67 зв.).

Див. ще **ВОЗВЕЛИЧАТИ.**

ВОЗВЕЛИЧИТИСѦ, ВОЗВЕЛИЧИТИСЕ *дієсл. док.* (*цсл.* възвєличитисѧ) (над кого, чим) возвеличитися, прославитися: боящиисѧ г(с)а поу(т) вєчны(и) полȣча(т) и возвєличатсѧ славою нєтлѣнною (1489 *Чет.* 286 зв.); Чого и пророкъ Данилъ подпираетъ тыми словы: "и возвеличитсе на[дъ] всего бога, и на бога бог[ов]ъ соглаголетъ пресильне" (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 153).

ВОЗВЕСЕЛИТИСѦ, ВЪЗВЕСЕЛИТИСѦ *дієсл. док.* **1.** (чому, о кому і без додатка) звеселитися, втішитися, зрадіти (чим): слышавши то ст҃аѧ м҃чнца парасковия възвєсєлиласѧ вєльми (1489 *Чет.* 66); пи́сано бо éсть прїйдѣтє жаждȣщїи на сп҃сєнныѧ сїѧ быстрины, и почєр'пѣтє и пив'шє воз'вєсєли́тєсѧ (Заблудів, 1568 *УЄ* № 352, 3); и възвєсєли́въсѧ дóмȣ вл(д)ка (Почаїв, 1618 *Зерц.* 59); възвєсєли́тъсѧ Прáвє(д)никъ ѡ Г҃дѣ, и възрáдȣєтъсѧ вѣчною рáдостїю (Чернігів, 1646 *Перло* 166).

2. *Перен.* (*наповнитися радістю*) звеселитися: возвєсєлѧтсѧ н҃бса... и горы возра(д)уютсѧ (1489 *Чет.* 154 зв.); И звѣзды просвѣти́лы сѧ в' чáсы свои, и възвєсєли́лысѧ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 44).

ВОЗВЕСТИ, ВЪЗВЕСТИ, ВЪЗВѢСТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възвєсти) **1.** (кого) (*завести куди-небудь, вказавши шлях*) вивести: поѧлъ пєтра и якова ивана и возвє(л) ихъ на гороу высокоу (1489 *Чет.* 252 зв.); пото(м)... насъ повєли... сєножа(т)ми и польми ... якобы на по(л)вє(р)сты бє(з) дороги ижъ та(м) намнє(и)шого кȣса дороги нє ѡказало и възвєли насъ на тую жъ вєликȣю дорогȣ (1546 *ОГ* 43); сȣть ты́и три Ап(с)лѡвє: котóрыхъ и взѧ́вши възвéлъ на Горȣ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 123).

2. *Перен.* (кого) Довести, підняти, піднести: г(с҃)дь мо(и) сила моя мнє, и(ж) наȣчи(т) нозє мои на совє(р)шєниє во(з)вєдє(т) мѧ (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); Понєвáжъ всѣхъ Б҃гъ и Царъ нє тыл'кѡ зневóлєноє прирожєнїє нáшє вы́бавилъ, áлє и на нáвышшȣю пóчєсть в'звѣлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 891).

Див. ще **ВЗВЕСТИ.**

ВОЗВЕСТИСѦ, ВОЗВЕСТИСЬ *дієсл. док.* (*цсл.* възвєстисѧ) **1.** Підвестися, піднятися: возрадоваласѧ ст҃аѧ б҃ца м҃рия возвєласѧ мало и сѣла на постѣли (1489 *Чет.* 260).

2. (на кого від кого) (*здійснити обряд введення в духовний сан*) висвятитися: та(к) жє и в рогати(н) пришє(д)ши,... люди ȣсмири(в)ши, проти(в)нико(м) запрєти(л) єсмо,... на єп(с)па ѡ(т) насъ во(з)вєсти(с) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1 зв.).

ВОЗВЕСТИТИ *див.* **ВОЗВѢСТИТИ.**

ВОЗВЕЩАНИЄ *с.* (*цсл.* възвєщаниє) повідомлення, сповіщення: возвєщаниє таинъ (1489 *Чет.* 79 зв.).

Пор. **ВОЗВѢЩАТИ.**

ВОЗВЕЩАТИ *див.* **ВОЗВѢЩАТИ.**

ВОЗВОДИТИ, ВЪЗВОДИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възводити) **1.** (що к кому) (*звертатися думками*) слати, посилати, заносити (що до кого): То єстъ, якъ мно́го тѣло на́шє ω(т) по́стꙋ изнємага́єтъ, та́къ мно́го дш҃а ωбновляє́тъсѧ, и к҃ Бꙋ҃ по́мыслъ возво́ди(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 161).

2. (*робити вагомішим, кращим, значнішим*) підносити, піднімати: И та́къ... бара́нка... мѣсто правди́вого бара́нка... малюва́ти оусꙋжа́ємо: абы́ прє(з) поко́рность, Б҃а Сло́ва высо́кость помышлѧ́лисмо, и на па́мѧть ωбцова́нѧ... и҆ збаве́ніє прино́сячєє сме́рти єго́, з кото́рои свѣтови ω(т)кꙋпе(н)є спра́влєно є́стъ, бы́лисмы во(з)во́жени (Київ, бл. 1619 *О обр.* 22). Єди́нъ... Єстъ и са́мъ Бг҃ъ, кото́рый оубо́жи(т) и богати́тъ, понижа́єтъ и вывыш'ша́єтъ, по(д)но́си(т) з' зємлѣ ни́щогω, и з' гно́ю в'зво́дит' оубо́гогω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 99); С҃ном' єго Б҃жим' называ́ют'. што // до вы(ш)шого ро́зꙋмꙋ в'зво́дит' Оуч҃нков' (Там же, 389-390); грѣха́ми зра́нєного и зболѣлого, и злы́ми спра́вами зста́рѣлого, ла́скою нб(с)ного Ц҃ра в'зво́димо на дєти́нноє бєз'грѣшіє (Там же, 906).

ВОЗВОДИТИСѦ *дієсл. недок.* (к кому) (*удаватися до кого-небудь за порадою, допомогою*) звертатися (до кого): на(м) єди(н) ωбо(м) пєрсона(м) причиною и звѧзко(м) ω(т)цъ, и к нємꙋ во(з)водѧ(т)сѧ которіи ω(т) нєго (Вільна, 1596 *З. Каз.* 120).

ВОЗВРАТИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възвратити) (кого в що) (*примусити кого-небудь прибути в попереднє середовище*) повернути: Тако со уничижені-емъ глаголемъ на пастыря слово, но яко наемниче, со воплемъ и съ свирѣпствомъ звѣринымъ насъ овецъ своихъ возвратити въ паствину свою усилуешъ (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11).

ВОЗВРАТИТИСЯ, ВОЗВРАТИТИСѦ, ВЪЗВРАТИТИСѦ *дієсл. док.* (*цсл.* възвратитисѧ) **1.** (*на попереднє місце*) повернутися: оубиицы возвратилисѧ // ко стопо(л)ку (1489 *Чет.* 246-246 зв.); А когда безстрастие ощутив, тогда возвратився до людей паки (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 238); А҃ггль:... радъ бы єси ωстати, алє того тєбѣ нє допу(с)тя(т); ащє жє воспя(т) воз'вратишися, коль много жилъ єси, скорѣйшє той часъ, нѣжєли мгновєнїє ока, пєрєминєтъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276); Пишешъ ваша чесность, насъ упоминаючи, жебысмо ся возвратили назадъ до своей стороны и до своего монастыря зъ быдломъ (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); Кри(м)ски(и) ца(р) бє(з)числє(н)ноє множєство хрѣстия(н) во плѣ(н) взє(м)шє во свояси во(з)вратисѧ (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32);

(у що) (*перейти з одного стану в інший*) перетворитися: чимъ да́вано знати, жє... настꙋпе́н'є на Ца́рство, поспо́лꙋ быва́єт' з' посыпа́н'єм' // зємлѣ а́лбо попєлꙋ, абы Царъ и Архієре́й за́вшє памѧта(л), при ко́ждой своє́й оутѣсѣ, ижъ зємлѧ є́стъ и въ зє́млю па́ки возврати́тсѧ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 937).

2. *Перен.* (до чого, к чому) (*відновити певний релігійний статус, релігійні погляди*) повернутися (до чого): Мы жє... ωсꙋдили є(с)мо є(г) и сана Єпїскопскаго ωбнажи(в)шє и и(з)гнали, до того часу а(ж) сѧ къ ц҃ркви възврати(т) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 263); костел римский... лживы есть и будет во вѣки, если ся до покоры христовы не возвратит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 183);

перен. (до кого, до чого) (*поновити давній душевний стан*) повернутися: мл(ст)ь б҃жїѧ тєрьпи(т) бє(з)бо(ж)но(ст) ва(ш)у ωчєкиваючи ва(с) да сѧ возвра́титє на покаѧнїє (п. 1596 *Виш. Кн.* 241 зв.); Коупи чита́й разъсоужда́й бра́тє и тща́тєлю пови́ннили повѣждъ, сє къ благода́тєлю. Прєвы́шнємоу, с покаа́нїємъ възврата́тсѧ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 1 зв.); боу сѧ пом҃ли, яко да дастъ всѣ(м) заблꙋждъши(м) на пꙋтъ сп҃сєны(и) возъвратитисѧ, и во разꙋ(м) исти(н)ны(и) прїити (1599-1600 *Виш. Кн.* 203).

3. *Перен.* (від чого) (*не сприйняти, не визнати*) відвернутися: лꙋчшє бовѣ(м) и нє позна́ты истинны, нє́жєли позна́вшим' возвратити сѧ ω(т) прєдаїѧ (!) и ст҃ыѧ заповѣды (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 23).

4. *Перен.* (*зійти з правильного шляху*) відхилитися: Налѣво и де́сно да не возврати(м)ся, и Христу, господу, вѣрне прилу́чимся (к. XVI ст. *Укр. п.* 79).

Див. ще **ВОЗВРАЩАТИСЯ, ВОРОТИТИСЯ.**

ВОЗВРАТНИЙ *прикм.* (*цсл.* възвратьнъ) який повертається назад: periodic(us), возвра(т)ни(и), то(ч)ни(и) (1642 *ЛС* 309).

ВОЗВРАЩАТИСЯ, ВЪЗВРАЩАТИСЯ, ВЪЗВРАЩАТИСѦ *дієсл. недок.* (*цсл.* възвращатисѧ) **1.** (*на попереднє місце*) повертатися: и та́ко блгословенїє прїє(м)ши, и ла(с)коу собѣ оу ни(х) зъєдна́вши, въ свои полаты з ми́ро(м) сѧ въ(з)вращали (п. 1596 *Виш. Кн.* 241); кȣпє(ц) та(к)жє подає(т) на кȣплю всю... и ѡ(т)ходи(т) на далє́кȣю сто́роноу... а єсли кȣплю до́брȣю сътвори(т)... въ(з)враща́єтсѧ (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 5).

2. (до чого) (*переконуючись у чому-небудь, змінювати свої погляди*) навертатися (до чого): если тые байки риторские знают, то тѣжь к басням досконалшим, родителем сих, то есть до латини, паки возвращаются и отходят (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); К своим ученическим, слѣд проходити хотящим, что да учат, паки возвращаюся (1608-1609 *Виш. Зач.* 203).

Див. ще **ВОЗВРАТИТИСЯ, ВОРОТИТИСѦ.**

ВОЗВРАЩЕНИЄ, ВЪЗВРАЩЕНЇЄ *с.* (*цсл.* възвращєниє) (*на попереднє місце*) повернення: А єже глаголет пан Юрко о возвращении моем, которое, аще укоснет, непщевати, злая поносити, клеветати и отчеяватися мнози будут (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 195); Ѡбраще́нїє: ѡбєрта(н)є, въ(з)враще́нїє, (1627 *ЛБ* 148).

Пор. **ВОЗВРАТИТИСЯ.**

ВОЗВЫСИТИ, ВЪЗВЫСИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възвысити) (що) возвеличити, прославити: Єросла́въ зида́нїємъ црковны(м) кїєвъ и чєрни́говъ оукраси, Костанти́н жє єдинȣ собо́рнȣю црковь писа́нїємъ възвыси (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.).

(*зробити кого-небудь значнішим*) піднести: єй нє хвали́сѧ мови(т), єсьли бы єсь бы(л) такїй, я(к) сѧ мнимає(ш), да нє впадєши в то(т) вы́шємєнєны(и) ро(в). абовѣ(м) которы(и) сѧ възноси(т), понижє(н) боудє(т), а котор(и)(сѧ) понижає(т) въ(з)вышє(н) боудє(т) (1599 *Виш. Кн.* 214 зв.); Христос рекл: "... Всякии, кто так возносится, понижен будет, а хто смиряется, возвышен будет" (1608-1609 *Виш. Зач.* 221).

ВОЗВЫШАТИ, ВЪЗВЫШАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възвышати) **1.** (кому) (*переводити на вищу посаду, присвоювати вищий чин, титул і т. ін.*) підвищувати: кромє заслȣги, ч(с)ти и дикгнита(р)ства или прєложє(н)ства, в по(д)вы(ш)шєню титȣлȣ даровны(м) обычає(м), нико(му) да(р)мо нє дают ани во(з)вышаю(т), а(ж) то добрє ȣгодни(к) и(х) и(м) заслȣжитъ (1598 *Виш. Кн.* 269).

2. (що) (*робити голоснішим*) (*про звук, голос*) підвищувати, підсилювати: агли возвышаю(т) голосъ (1489 *Чет.* 110 зв.); Сєго ра́ди гла́съ мо́й възвыша́ю я́ко трȣбоу, и съзыва́ю всѣхъ вѣрны(х) рабѡвъ хвыхъ на вєсє́лїє вѣчно(є) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 75 зв.).

ВОЗВѢСТИТИ, ВОЗВЕСТИТИ, ВЪЗВѢСТИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възвѣстити) (кому що, о чім) повідомити, сповістити (кому що, про що): И ѡ сємъ возвѣсти свои́мъ писа́нїємъ в коста(н)тинъ гра́дъ ко всєлє(н)скому патрїа(р)хȣ (Львів, 1592 *ЛСБ* 193); чого́смы и сами бытностю на́шєю во Льво́вѣ и в рогати́нѣ сȣди́вши досмотрили. и всєлє(н)скомȣ патрїархȣ возвѣстили (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267); Ѡ(т)каза(л) и́мъ Хс, идѣтє а възвѣсти́тє Іѡа́ннови, што слы́шитє и ви́дитє (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 43); Кто во(з)вѣсти́тъ Авраа́мȣ, я́кѡ до́итъ ѡтроча́ Са́рра; якѡ породи Сна во ста́рости свѡ́єй (Вільна, 1620 *См. Каз.* 2 зв.); ѡ(т) ина́го Ієрє́ѧ изгна́наго ты нєпрїємли́. прїймєт жє ли кто таково́го, то мы мнѣ ѡ се́мъ възвѣсти (Львів, 1642 *Жел. П.* 5); Посє(л) вєлики(и) васили(и) Стрȣко(в)... до козако(в)... и ѡбрѣтшы мѧ... ȣ... пана Богдана Зѣновиѧ хмє(л)ницкого... и цѣлова(в)... рȣку... нашу ...тогда (ж)... и увѣдавъ яко Жєлиборски(и)... имя на(м) є(ст) възвѣсти ми... яко ȣ столицы... в Москвѣ ѡбрѣтаєшысѧ (Ірклїів, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

Див. ще **ВОЗВѢЩАТИ.**

ВОЗВѢТАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възвѣтати) (що) розвівати: Поко(р)нои и споко(и)нои головы мє(ч) сѧ нє имє(т)... а нєчєсти́вїи яко пра(х) ѡ(т) лица зє(м)ли во(з)вѣтає(т) вѣтръ погибнȣ(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 14 зв.).

ВОЗВѢЩАТИ, ВОЗВЕЩАТИ, ВЪЗВѢЩАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възвѣщати) (кому що, кому про що) повідомляти, сповіщати: Мы смыренъныи Михаилъ Рагоза... ознаймуем и возвещаемъ всимъ

благочестным православья закону нашого... греческого... о том, иж молиша нас... сослужитель церкви Преображенья Господня... приняти чин братства светого (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 8); Ты преч(с)тѹю Дв҃ѹ... в ра́зѹмѣ просвѣща́єшъ, и Въплощенїє сло́ва Бж҃їа то́и ясно възвѣща́єшъ (Чернігів, 1696 *Перло* 43); Плачъ и рыда́нїє ихъ самъ оутола́єшъ. а Радость тѣмъ Хв҃о въскр҃сенїє възвѣща́єшъ (Там же, 43).

Див. ще **ВОЗВѢСТИТИ.**

ВОЗВѢАНЬЄ *с.* (*цсл.* възвѣяниє) віяння, повів, подув. *Образно:* на такы́хъ бы ѡбфи́ты(х) и роско́шны(х) па́ствискахъ пасло́са ср(д)цє єго... таки(м) воз'вѣаньємъ ти́хого зєфирѹ ѡхоложа́ли бы са... вєсєли́ли бы са патрїа(р)си... процвита́ли пра́вєдницы, просїа́ли м҃чницы (Острог, 1598 *Отп. КО* 31 зв.).

Пор. **ВОЗВѢАТИ.**

ВОЗВѢАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възвѣяти) повіяти, подути: вѣтри возвѣють на всю землю (1489 *Чет.* 373); Повто́роє пєрєпѹстилъ на нєго бѹрныи вѣтры, которїи та́къ окрѹтнє возвѣали, и(ж) въ мгнѣню ѡка // богато и мистєрнѣ бѹдованыи палацы, яко ма(р)кѹю лѣпанкѹ розламали (поч. XVII ст. *Пчела* 11-11 зв.).

ВОЗГЛАВИЄ *с.* (*цсл.* възглавиє) подушка: агласия ѡ(т) того часа брачноє ѡдѣниє совлєкъши вшє(д)ши въ свєтлицю свою... въ возглавии своє(м) почала сильно плакатиса (1489 *Чет.* 148 зв.); А҃гглъ:... нє доси(т) тєбѣ было на то(мъ)... пє(р)лами ѡправ'ляти..., алє тє(ж) и конѣ, мѹли..., такъжє вози, лєктики и колибки пє(р)лами... и во(з)главиями слати, ѡбивати и прикривати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

Див. ще **ВОЗГЛАВНИЦА.**

ВОЗГЛАВНИЙ *прикм.* (*який має форму подушки, подібний до подушки*) подушкоподібний: puluinat(us), надутий, во(з)главни(и) (1642 *ЛС* 339).

ВОЗГЛАВНИЦА, ВЪЗГЛАВНИЦА *ж.* (*цсл.* възглавьница) подушка: Възгла́вїє: Възгла́вница, вєзгло́вьє, а́лбо по́дѹшка (1627 *ЛБ* 19); а когда до цє(р)кви єси пришолъ, то... єдинъ поклонъ ѹчинилъ єси, да и то по(д)стилалъ єси воз'главницѹ под колѣна, даби нє мѹлило (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

Див. ще **ВОЗГЛАВИЄ.**

ВОЗГЛАГОЛАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възглаголати) заговорити: и воз'г҃лю, и да слы́ши(т) зємла глы ѹстъ мои́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 159).

ВОЗГЛАСИТИ, ВЪЗГЛАСИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възгласити) **1.** (*про півня*) закукурікати, заспівати, *діал.* запіяти: докоу(л) коуръ возгласитъ (1489 *Чет.* 116); прав'доу г҃лю тє(бѣ) ижє тои ночи пръвѣй ниж'ли алєкторь вьз'гласи(т) коурь нє запоє три(и)кро́(т) ѡ(т)връжєш'са мєнє (1556-1561 *ПЄ* 112); в'про(д) пѣтє́лъ въ(з)гласи нѣжли пе́тръ до грѣхо(в) ѡплакива́на вєрноу(л)са (поч. XVII ст. *Проп. р.* 178).

2. Урочисто і голосно провістити, прославити: Хвалѣтє єго в' гла́сѣ трѹбнѣ, сирѣ(ч): трѹби висо́чаа возгласи́тє поющє б҃га. Хвали́тє єго в' пса(л)ти́ри и гѹслѣх (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 29).

3. (кому) Повідомити, сповістити: а҃гглъ во(з)гласи(т) всѣ(м) мовачи. вста(н)тє на спотыканїє г(с)днє (Вільна, 1596 *З. Каз.* 150 зв.).

ВОЗГОРДИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възгордити) (ким, чим) згордити, погордити: Церковь бо мати нам присная есть;... и если кто возгордит маткою, то есть правдивой вѣры церквою, той есть блудник, яко грѣшник (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 168).

Див. ще **ВЗГАРДИТИ, ВЗГАРЖАТИ, ВЗГОРДИТИ, ВЗГОРЖАТИ.**

ВОЗДАВАТИ, ВОЗДАВАТЬ, ВЪЗДАВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* въздавати) **1.** (кому що) Віддавати, платити, відплачувати (чим): Сию заповѣдь маємо ѡ(т) г(с)а люби(т)и б҃га. люби(т)и брата своєго нєлицємѣрьно ѡ(т) чиста сє(р)ца, нє воздающє зла за зло (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 3); ѡ послѣднєгѡ нє смы́слства, ѡ лѹка́ваго оумишлє́нїа дїа́вола (!) ро(д) любодѣ́йнїй, развращє́нный, сїа г(с)дви воздаєтє (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 29).

2. (кому що) (*із словами із значенням вдячності, шани* та ін.) виявляти, засвідчувати, віддавати: поклоны б҃оу въздаваимо (1489 *Чет.* 132 зв.); б҃є хвалоу тобѣ въздаю (1556-1561 *ПЄ* 299); А ѡсмотриваючи свєщєнники, дьакона и... дьака, такжє и шпиталъ..., ѡ чомъ бы,... Богѹ... фалѹ воздавать могли (1577 *AS* VI, 78); то... все исполненїє хрїстиянское таиности церковныя свято имѣти, честь

и покланяніе воздавати (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 55); авраа(м) патриархъ якоую мл(с)ть воз(д)ава(л) его стои мл(с)ти. же сна своего єдиного мавши и того нє лютова(л) бы(л) дати на ѡфѣрȣ избавителєви своєму (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 172); В Пе́рвомъ стȣ лѣтъ по Хр(с)тѣ,... Іа́кѡвъ Ап(с)лъ, хва́лȣ въздава́лъ Пр(с)тѣй Тр(о)ци (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 12); Для того... чєму... Блгодарєнїя нє ма́ємо въздавати, которого //... такъ далєкȣю дорогȣ... свєршилъ, чєму... нє маємо ѡ(д)давати дяки (Манева, 1619 *Привит. Феод.* 288-288 зв.); Хвале́нїє, блгодаре́нїє, и поклоне́нїє, тєбѣ въздава́ю (Чернігів, 1646 *Перло* 74).

Див. ще **ВЗДАТИ, ВОЗДАТИ.**

ВОЗДАНИЄ, ВОЗДАНЪЄ, ВЪЗДАНЇЄ, ВЪЗДАНЪЄ *с.* (*цсл.* въздание) **1.** Винагорода, відплата: въспомяни страшного сȣда х(с)ва и грозного воздания его (1489 *Чет.* 279 зв.); мы ся спорȣ(ч)ницы вше(й) мл(с)ти вси(м) правосла(в)ны(м) хр(с)тияномъ дає(м) и(ж) таковȣю совє(р)шє(н)ную мъздȣ ѡ(т) мл(с)твого бга при(й)мєтє в ча(с) воздания его стои мл(с)ти на стра(ш)нє(м) и правє(д)нє(м) его сȣдє (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 9); єсли чинишь пирь чєсть або колацию зови оубогыи маломож'ныи, хромыи и слєпыи, и боудєши бл(с)вєнь бо нє маю(т) тобѣ чимь ѡ(т)дати алє боудє(т) то́бѣ въз'данїє при воскр(с)нїи правєд'ныхь (1556-1561 *ПЄ* 284 зв.).

2. (*юридичний акт*) передача маєтку: поводъ... позъваного... кгды запо(з)валъ тамъ сȣдъ... по ко(н)тровєръсияхъ сторонъ ѡбохъ ижъ шло ѡ єкъзємъпъцию добръ и позовъ сво(и) поводъ до по(д)нєсєнъя сȣмы дирєкговалъ прото прыхиляючи сє до права по(с)политого доброє возданъє ȣзнавъши по(з)ваному по(с)тȣповатъ наказалъ (Люблін, 1630 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2010, 10 зв.); За которымъ възданъємъ [мєщанє бєлоцєрковъскиє] нє мєли бы южє ничого дукътови,... ко(н)традиковати (Київщина, 1639 *ККПС* 269).

Див. ще **ВЗДАНЄ.**

Пор. **ВОЗДАТИ.**

ВОЗДАТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* въздатель) той, хто віддячує за добрі вчинки: Ва(м) же за ѡбщєє подвиза́ниє и тщаниє спаси́тє(л)ноє, са(м) бгъ блгынями вѣчными да воздатє(л) бу́дєть (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1).

ВОЗДАТИ, ВЪЗДАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въздати) **1.** (кому, кому що) Віддати, заплатити, повернути, відплатити: да бȣди проклатъ (!) ѡтъ милостивого Бога... въ сєй вѣкъ и въ бȣдȣщий, в который... воздасть кождомȣ по дєламъ нашимъ (Мільці, 1542 *AS* IV, 314); а ѡ(т)ць твой видєчі тєбє вь тайності. въздас тобѣ явьнѡ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 47); та(к) жє за(с), до ва(с) прїидє въ славѣ вєліцѣ и во(з)дати каж(д)ому по дѣло(м) его (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 77); злых зле погубити, а виноград иным дѣлателем предати, иже воздадят єму плоды во времена своя (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43);а то подъ клятвою святыхъ отець триста и осмнадцати, иже въ Никеи, и подъ помстою Бога всемогущого, который въ день судный воздастъ кождому по дѣламъ его (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 409).

2. (кому, кому що і без додатка) (*із словами із значенням вдячності, шани* й ін.) виявити, засвідчити, віддати: поклоны боу въздаимо (1489 *Чет.* 132 зв.); а в'зав'ши сємєро хлѣбовь хвалоу въз'давь ламаль и даваль оучєникомь своимь... а ѡни клали прѣдь народомь (1556-1561 *ПЄ* 156); Гȣ бȣ блгодаре́нїє възда́имо (Острог, 1581 *См. В.* 7); Тогда... человѣцы... и честь достойную... тебѣ воздадуть (1588-1596 *Виш. Кн.* 137); Якоую почєсть мы... можємо в'чинити прєч(с)томоу и прєб(с)лвєн'номȣ тѣлоу твоємȣ, которомоу ни нбо ани зє(м)ля до(с)тоинои ч'ти воздати нє можє(т) (XVI ст. *УЄ Трост.* 81); іѡа́нъ... ско́ро... бы(л) зача́тый, похва́лоу и сла́воу мєсїа́шȣ въ(з)да(л) в животѣ ма́тки игра́ючи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 253); **отвѣтъ (личбу) воздати** — відповісти, понести відповідальність, відзвітувати: Чому если в.м. забегати и о томъ дъбати не будете, и сами в.м. ведаете, хто за то слово и ответъ воздати будетъ повиненъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 583); а во торомъ (Sic. — *Прим. вид.*) Христовѣ пришєствѣ знову маєтъ востати дша ѡ(т) тѣла каждого чловєка ȣмєршаго, алє о свои(х) дѣлєхъ личбу воздати (XVI ст. *Сл. о см.* 336); а́щє(ж) прєстȣпиши, и́ли во ѡби́дȣ вдаси́, а(з) ѡ се́м' дѣла нє има(м) ты оу́зриши въ днь испыта́нїа и ѡ се́м' ѡ(т)вѣт' во(з)даси́ (Львів, 1642 *Жел. Поуч.* 6 зв.).

3. *Перен.* (що) Дати, подарувати; принести: вѣншоу́ймо захарі́ю же та́кы сн҃а вели́кого ѡ(т)ц҃е(м) бы́ти сподоби(л)сѧ, въспѣваймо сла́воу. и щастѧ єлисавеѳи же та(к) чоудо́вный пло(д) оутро́бы своєи въ(з)дала (поч. XVII ст. *Проп. р.* 259).

Див. ще **ВЗДАТИ, ВОЗДАВАТИ.**

ВОЗДАТИСЯ *дієсл. док.* (*цсл.* въздатисѧ) (кому) дістатися, повернутися: Если же я кому въ чемъ не догодилъ, албо не подобаетъ, прошу не осуждай, але то радшей на розсудокъ Божій пусти, передъ котораго маестатомъ вси станемъ, а тамъ вси тайны откровены будутъ, и кождому воздастся по дѣломъ его (Володимир, 1609 *АСД* X, 231).

ВОЗДАЯНИЄ *с.* (*цсл.* въздаяниє) відплата; кара, покара: Еднакъ естъ и в то убогий, бо болше еще маетъ тоее сѣрки зобрати на поджогу въ день страшный воздаяния; южъ бысся ты зъ своимъ богатствомъ не дотиснулъ до его убоства (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 276).

ВОЗДВИГНУТИ, ВЪЗДВИГНУТИ, ВЬЗДВИГНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въздвигнути) **1.** (кого) (*допомогти встати*) підняти: лѣпшіи два нѣжли одинъ, естъ имъ заплата добрая въ трудѣхъ ихъ: ижъ если одинъ з нихъ паднетъ, поднесетъ другій сполтоваріша своего, и горе тому единому, коли ся падетъ, и не будетъ второго воздвигнути его (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 721).

2. (що) Спорудити, побудувати, звести: и рєк҆ли жидовє чотырьдєсѧ(т), и шєсть лѣ(т) є(ст) боудована тая то ц҃рковь а ты за три дни хочєшь въз҆двиг҆ноути єи (1556-1561 *ПЄ* 348); А ти, жиде, надѣешися на прелестника своего машияка, еже есть анътихристъ, иже онъ васъ зберетъ до Іерусалима, обновить жертвы ваша и храмъ воздвигнетъ (1580 *Посл. до лат.* 5).

3. *Перен.* (кого, що) (*допомогти вибратися з певного стану*) підняти; врятувати: и загребенную в земном мудровании погибшую драхму, сам собою обрѣт, воздвигнул, воскресил и ко отцу рамоноснѣ принесе, и присвоил (1608-1609 *Виш. Зач.* 211); хоры(х) нє навѣжалъ єси, вязнєвъ нє выкȣпилъ єси, а ȣпа(д)шихъ в якȣю бѣдȣ нє воздвигнулъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273); Кръви своє́и, з нєво́лѣ вѐчнои поги́бєли, вы́кȣпити на́съ ра́чилъ; и оупа́длыхъ прє(з) грѣхъ пръворо́дный Пра́ѡ(т)ца прєзъ пониже́нȣю и ѡ(т) всѣхъ взгорже́нȣю на дре́вѣ свою смєрть по(д)не́слъ и въздви́гнȣлъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 274).

4. *Перен.* (що, до чого) (*спонукати*) підняти; викликати: ѧ боурю воздвиглъ (1489 *Чет.* 320 зв.); юже знала [кнѧжна] що оумы́слила воз҆двигнȣти гоне́ніє на ц҃рковь (1509-1633 *Остр. л.* 131); твоѧ мл(с)ть воздвигъ гонєниє ѡ(т) лѣтъ давны(х) на цє(р)ковъ (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 207); Ѡ волѡ(с)ю зась... длѧ того ино(к) головѣ за(з)рости попȣстилъ, абы... же́ньскȣю пл(т)ъ во ѡги́дȣ и мръзо(ст) на се́бє въздви́гнȣ(л), для нєблажне́нѧ в҆зро́кȣ (п. 1596 *Виш. Кн.* 230); Хотя есми правдою оправдали себе и хулу лживую... обнажили, тым воздушных духов разума не только не улѣчимо, але свару и вражду воздвигнем (1608-1608 *Виш. Зач.* 213); Раз(д)ражȣ: Въз(д)ви́гнȣ к҆ за́висти (1627 *ЛБ* 105).

5. *Перен.* (кого) (*допомогти кому-небудь набути вищого соціального статусу і т.ін.*) висунути, підтримати; настановити, посадити: потом он пакы изгȣбил свою част ωт того сєло ȣ хитлѣнствѣ коли вьздвигноул и сь иними нєвѣрними єдного лотра г(ос)п(о)д(а)рєм на братанича г(ос)п(о)д(ст)ва мы Стєфана Воєводы на нашȣ зємлю (Хуші, 1528 *DBB* I, 27).

Див. ще **ЗДВИГНУТИ.**

ВОЗДВИГНУТИСѦ, ВОЗДВІГНУТИСѦ *дієсл. док.* (*цсл.* въздвигноутисѧ) **1.** (що) Піднятися, розбурхатися: вострєпєталасѧ зємлѧ и воздвіглосѧ морє (1489 *Чет.* 206 зв.).

2. *Перен.* (від чого) (*вибратися з певного стану*) піднятися, вибратися: разсуждай добре, прочитателю, присмотри добре тое глубокое падение костела римского, которого во вѣки востати и воздвигнутися от того падежа гордостного и властолюбного не может (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 179).

ВОЗДВИЖЕНЄ, ВОЗДВИЖЕНИЄ, ВОЗДВИЖЕНІЄ, ВОЗДВИЖѢНИЄ, ВЪЗДВИЖЕНІЄ *с.* (*цсл.* въздвижєниє) підняття: Ѡбраще́ніє: ωбє́рта(н)є, въ(з)враще́ніє, въз(д)виже́ніє творѧ, ста́нє(т) рє(ч) // зрѧ къ въсто́ки(м) (1627 *ЛБ* 148-149); **воздвижение Честного (Честнаго) Креста,**

воздвїжениє Креста, Креста Честного воздвижѣниє — (*назва церковного свята, також календарна дата*) Воздвиження (Здвиження) Чесного Хреста, Че́сного Хре́ста: похвала о кр(с)тѣ г(с)ни на въздви(ж)ниє чєстно(г) кр(с)та (1489 *Чет.* 25 зв.); вєсь миръ празнȣєтъ кр(с)та чстно(г) воздвижѣниє (Там же, 28 зв.); приказуємъ тобє по(д) клатвою свєтыхъ ѡтє(ц)... абы єси на ро(к) ѡ(т) на(с) зложоны(и) вє(д)лѧ прави(л) свты(х) на во(з)движениє ч(с)тнаго кр(с)та свта... пєрє(д) нами ста(л) (Новогородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25, 1 зв.); Писа(н) зо Лвова по во(з)движє(н)и ч(с)тно(г) и животворѧщєго кр(с)та г(с)дня во втор(к) (Львів, 1596 *ЛСБ* 302, 1); а напро(д) жєбы крє(ст) бы́лъ шанова́ный вє́л'цє: то́є на(м) нинѣшнїй фє́стъ а́бо пра́зникъ по(д) титоуло(м) всємѝрнаго во(з)двїжєниѧ Кр(с)та стго рєпрєзєнтоу́єтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 300); А предсе, коли ся трафитъ навечерые въ недѣлю передъ крещеніемъ Господнимъ, альбо Воздвиженіе честнаго креста Господня... и въ недѣлю постятъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 2); Прє(д) во(з)движєниє(м) Ч(с)тного Кр(с)та постараюся вм(л)тє(и) навєдити (Острог, 1633 *ЛСБ* 519); В' ко́ждомъ ты́жню Сє́рєдȣ и Пѧ́тницȣ повѝннисмы по́стити..., в' по́стъ тєжъ ѡ(т)правова́ти потрє́ба дї, дєнь сєптє(м)врїѧ, длѧ Воз(д)вижє́нїѧ Ч(с)тнагѡ Кр(с)та (Львів, 1646 *Зобр.* 36 зв.).

Пор. **ВОЗДВИГНУТИ.**

ВОЗДВИЗАЛЬНЫЙ *прикм.* (*цсл.* въздвизальныи) благословенний. ◇ **воздвизальный крестъ** *див.* **КРЕСТЪ.**

ВОЗДВИЗАТИСѦ *дієсл. недок.* (*цсл.* въздвизатисѧ) підніматися, здійматися: кр(с)тъ воз(д)визаєтсѧ и вси гради ликоствоую(т). и людиє вєсєлѧтсѧ (1489 *Чет.* 27).

ВОЗДЕРЖАНИЄ, ВОЗДЕРЖАНІЄ, ВЪЗДЕРЖАНЇЄ, ВОСЪДЕРЖАНИЄ (*цсл.* въздѣржаниє) (*терпеливість в аскетичному способі життя*) поміркованість, стриманість: Хотящому же кому къ житию ихъ приступити, не скоро приемлютъ, но первѣй повелятъ ему жити въ гостинномъ дворцы, особно отъ нихъ,... давше ему секиру и лентій, и бѣлую одежу, поки явитъ искушеніе лѣто одно и воздер'жаніе; тожь потомъ приемлютъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 179); вы жє тръпєливо дшънїи прєбȣдитє въ своє(м) тєчєнїи прєдадитє въ вѣрє вшє(и) добродѣтє(л) во добродѣтєли жє разȣ(м) и въздє(р)жанїє, и тръпєнїє, и блгочєстїє и братолюбїє нєлицємѣрно (Афон, 1614 *ЛСБ* 446); вѣра зась любо́вїю, и воздєржа́нїємъ змо́цнєнаѧ, збавє́нїє на́шє выконыває(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 836); Єщє є(д)но... тȣ припо(м)-ню росказа́нїє, а́бы та́ѧ книга ѡ по́стахъ и ѡ воздєржа́нїи та(к) за́цного мȣ́жа наȣ́кою и выро́ко(м) за(м)кнє́на была (серед. XVII ст. *Кас.* 89);

(*обмеження себе в будь-чому з релігійних мотивів*) помірність; стриманість: Захарія жє живаще в домоу своє(м) имѣѧ воздєржаниє вєлико во въстє(х) свои(х) (1489 *Чет.* 37 зв.); оный... зоставилъ: одному // слезы, другому покуту; инъшому посты, другому воздеръжание (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 491-492); як покаяніе далъ Бгъ грѣшнымъ и беззаконнымъ, постъ, молитва, воздержаніе, правда, вѣра,... то тымъ спасешъ ся грѣховъ своихъ (XVI ст. *НЄ* 9); Нєвидо́мыхъ во́дъ прєдѣлє́нїє, лє́чъ мысльных': то є́стъ крє́вкости в ада́мѣ ска́жєной натȣры, кото́рȣю вы ного́ми во(з)дє́ржанїѧ и оуто(н)чєва́нїѧ тѣла, шєствȣючи стєзє́ю за́повѣдїй Бжїихъ пєрєхо́дитє (Вільна, 1627 *Дух. б.* 2 зв. ненум.); Та(к)жє до по(с)тȣ вшєлакоє оутрапє(н)є тєлє́сноє стѧга́єт'сѧ во(з)дєржанїє, бдѣнїє,... поклоны... и про(ч) (Львів, 1645 *Отайн.* 98); Такȣ́ю ма́єтъ моцъ чѝстость, нє ты́лко в Па́нна(х), алє и вдовѝнномъ воздєржа́нїю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 924); Кото́ры(и) пока́рмъ ȣ ни(х) нароско(ш)нѣ́йши(и). Ѡпȣ́сты(м) та(к)жє и ѡны(и) трȣ́дны(и) а высо́ки(и) сто́пєнь або спо́собъ воздєржа́нїѧ, з кото́рого то знати жє оу ни(х) сȣтъ на́бо(л)шиє ро́скоши и присма́ки (серед. XVII ст. *Кас.* 38 зв.); *Образно:* А до свѣ(т)лости позна(н)ѧ самы(х) сєбє прєбылисмо: зимы шко(д)лѝвого роскошова(н)ѧ збылѝсмо, а вєсны дȣшєполє(з)ного воздє(р)жанїѧ набылѝсмо (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 39).

Див. ще **ВОЗДЕРЖЛИВОСТЬ.**

Пор. **ВОЗДЕРЖАТИ.**

ВОЗДЕРЖАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въздьржати) (що від чого) стримати, відмовити: воздєржѣмъ тєлеса своя ѡ(т) сласти пло(т)ски(х) грєховъ (1489

Чет. 29 зв.).

ВОЗДЕРЖАТИСЯ, ВОЗДЕРЖАТИСА, ВОЗДЕРЖАТСА ВЪЗДЕРЖАТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* въздьржатиса) (від кого, чого) стриматися, відмовитися: добро єсть на(м)... ω(т) похоти пло(т)ския воздєржати сѧ (1489 *Чет.* 292 зв.); Светое ерейство маетъ быти зъ девственниковъ наболей, альбо съ пустынъножытелей; а где бы такихъ до службы не стало, ино съ тыхъ, которые ся одъ власныхъ жонъ воздержаютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 743); Воздєржа́ючїйсѧ ω(д) свѣтныхъ чи сва́тъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 389); з тыхъ причынъ мы митрополитъ з велебными епископами православными ...узнали и усудилисмо, абы тотъ священникъ Илія отъ священства воздержался (Львів, 1633 *КМПМ* II, 19); Мѹжъ, або жєна... абы сѧ пости́ли... ω(т) вина и ω(т) всє(го) што оупои́ть мо́жє воздєржа́тсѧ ма́ютъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 131); коли ты поимє́шъ вшє́дши до ло́жницы, в҆здєржисѧ ω(т) нєѧ прє(з) три дни, а ничи́мъ сє и́нши(м) одно м҃лтвами з нєю нє бѹдєшъ забавлѧлъ (Там же, 387).

Див. ще **ВОЗДЕРЖОВАТИСА.**

ВОЗДЕРЖЛИВОСТЬ, ВЪЗДЕРЖЛИВОСТЬ *ж.* (*цсл.* въздьржьливость) те саме, що **воздержаниє** у 2 знач.: є́стъ всѧ твоѧ вѣрность ма(л)жє́(н)ства... твоѧ во(з)дє(р)жли́вость... а мєжи всѣ(м) ты(м), пєрє(д)нѣ(и)шѹю корѹнѹ ма́є(т) панѧ(н)ство и чи́стость (Вільна, 1596 *З. Каз.* 78 зв.); по том знати, где ест вѣра православная католическая, где скутки ее видимо; то ест: послушенство, исповид, покуту, умертвене тѣла, пост, воздержливост, молитву, милостыню (Вільна, 1600 *Катех.* 70); Въздєржа́нїє: Въздєржли́вость, встрємѧжли́вость, повстѧгли́вость на всє́мъ мѣрность (1627 *ЛБ* 19).

ВОЗДЕРЖЛИВЫЙ *прикм.* (*цсл.* въздьржьливъ) стриманий, поміркований: Даска(л) или ѹчи́тє(л) сєя шко́лы ма́єть быти б҃лгочє(с)тивъ, разѹмє(н), смирє́номудры(й), кро́токъ, воздє(р)жли́вы(и), нє пїя́нїца, нє блу́дникъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1 зв.).

Див. ще **ВОЗДЕРЖНЫЙ.**

ВОЗДЕРЖНИКЪ *ч.* (*цсл.* въздьржьникъ) (*той, хто стримується від земних благ, страстей*) стриманий, поміркований; аскет: Коли вже Потей на епископство свершилъся, показалъся барзо великим подвижником, воздержником, постником (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); temperans, воздє(р)жникъ (1642 *ЛС* 394).

ВОЗДЕРЖНЫЙ *прикм.* (*цсл.* въздьржьнъ) те саме, що **воздержливый:** Мѣрность во всє́мъ, была́ ємѹ я́кобы приро(д)на: по́кармъ и на́пой скро́мный и во(з)дє́ржный, со́нъ мѣрко́вный, бдє́нїє што-но́чноє (Вільна, 1620 *См. Каз.* 18 зв.).

ВОЗДЕРЖОВАТИСА *дієсл. недок.* (від чого) Стримуватися, відмовлятися: Єсли́ тєлє́сною гора́чкою ωбложє́ны бѹдѹчи, во(з)дє́ржѹємосѧ ω(д) по́кармѹ тєлє́сногω абы́смо сєбє нє згѹбили, далє́кω ба́рзѣй вѣрномѹ трє́ба сѧ воздє́ржовати ω(д) принѧтѧ пи́щи нб(с)нои (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 914).

Див. ще **ВОЗДЕРЖАТИСЯ.**

ВОЗДИХАТИ *див.* **ВОЗДЫХАТИ.**

ВОЗДОРОВИТИ *дієсл. док.* Стати здоровим, виздоровіти, видужати: хто какимъ нєдоугомъ нємоцонъ было только хоромины тоє доткну(л)сѧ то воздоровєлъ (1489 *Чет.* 261 зв.).

ВОЗДОХНУТИ, ВОЗДУХНУТИ *дієсл. док.* Те саме, що **воздхнути:** с҃ты борис... взозрѣлъ на н҃бо. со слєзами горко воздохну(л) и нача(л) молитисѧ (1489 *Чет.* 242); Володимеръ то услышавши воздухнувъ и рекъ: "благословенны тыи, которыи на правицы станутъ, але бѣда тымъ, которыи на лѣвици" (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 975).

Див. ще **ВЗДОХНУТИ, ВЗДЫХАТИ, ВОЗДХНУТИ, ВОЗДЫХАТИ.**

ВОЗДРѢТИ *див.* **УЗДРѢТИ.**

ВОЗДУХЪ[1], ВЪЗДУХЪ *ч.* (*цсл.* въздоухъ) **1.** (*газоподібна речовина, якою дихають живі істоти*) повітря, *діал.* во́здух: а́єръ, въ(з)дѹхъ (1596 *ЛЗ* 23); А н҃бо, якові́и красоты, широ́кости, и высоты́; надъ зємлє́ю простє́ръ яко ша́тѹ посполи́тѹю, всємоу сътворє́ню види́момѹ. Кото́роє, ωкрива́єтъ ω(т)всю́дѹ зє́млю, и во́ды, и воздоу́ха; и бы́тность огнѧ єфи́ръскаго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17); Д҃хъ Стый, нє єстъ слѹгою... Анѣ тако́вый єстъ Д҃хъ Бжїй, яко в҆ на́съ єст҆ д҃хъ ω(т) на́шего прирожє́нѧ чѹжъ знайдѹючі́йсѧ, кото́рый воздѹха єстъ въдхнє́нїє, и ω(т)дохнє́нїє (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 57); Аи́ръ: Вѣтръ, въ(з)дѹ(х), повѣтрьє (1627 *ЛБ* 172); и д҃ша... розѹмѣєтьсѧ дѹ(х) и мыглию... и вѣтро(м)... // и

воздоу(х) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 50 зв.-51); temperies, мѣрно(с)т(ъ), вє(д)ро, блгора(с)творєниє воздуха (1642 *ЛС* 394); якω єдина́ кро́пла зара(з)ли́ваа спа(д)ши з во́здȣха; принєсе́тъ сме́рть члвкови, почто́жє ты сȣатный міролю́бчє грѣха́ми са ко(р)мышъ (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.); Въздухъ. Aer. Aet[h]er (1650 *ЛК* 435);

(*одна із чотирьох стихій*) повітря: ω(т) ωгна теплота, ω(т) во(з)дȣхȣ дыха́ніє (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 274 зв.); абовѣмъ е́стєсь сътворо́ный, зє двώхъ бы́тностє(и) рώзныхъ; тѣло види́моє, с чотырώхъ єлємє́нтω(в) съста́влєно: пло́ть ω(т) зємлѣ, крѣвъ ω(т) воды, дыха́ніє ω(т) во́здȣха, теплота́ ω(т) огна (Почаїв, 1618 *Зерц.* 19 зв.).

2. (*простір над землею*) повітря, *діал.* во́здух: взалъса конь єго на воздоухъ (1489 *Чет.* 66 зв.); тогда и сия икона... предъ всимъ народомъ снемшися съ кол'ца, по воздуху вышла и, тихо на воду спустившися, поплынула ногама ставма (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 67); Гласы ж безчисленыи въздух наполняють, и потом, яко дым, поставы нѣ мають (к. XVI ст. *Укр. п.* 76); ωные пта(ш)ки... злєтѣли на воздȣхъ яко живыи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 92); Вра́нъ пти́ца, по въздоу́хȣ лѣта́єтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 37 зв.); Або́вѣмъ я́къ кгды́ быва́єтъ воздȣхъ хмȣрный, нє мо́жє(м) свѣта слнчного ви́дѣти (Київ, бл. 1619 *О обр.* 160); Мо́рѣ тєбѣ да́нникъ, ω(т) глȣбины сво́єи да́ни тобѣ прино́си(т); ро́зногω рώду ри́бы. А въздȣхъ пти́ци Крώткїи (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.).

3. *Перен.* (*піднесення, зростання чого-небудь до максимальної величини*) вершина: папа... смирение христово поверг и, на воздух славы свѣта сего вознесшися, яко чтилище боготворное (по солунскому выображению святаго апостола Павла), — плац, над всеми владети хотячи и прагнучи, засѣл (1608-1609 *Виш. Зач.* 222).

ВОЗДУХЪ[2], **ВЪЗДУХЪ** *ч.* (*цсл.* въздоухъ) (*покров для чаші з причастям*) воздух: Кадилница сребреная. Воздухъ атласу белаго, золотомъ и перлы справленыи (Київ, 1554 *КМПМ* І, дод. 13); покровцы китайчаные двѣ, воздухъ китайки зеленое (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/І, 183); воздухов, албо покровцовъ 15 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 367); Въздухы и завѣсы: въздуховъ китайки белое два... въздух особно великий злотогловный еденъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VІ, 295); Во(з)дȣхъ злотоглавовы(и) з листвами... з' кутасами на рога(х) на полы з' злотомъ (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 64).

Див. ще **ВОЗДУШОКЪ.**

ВОЗДУШНЫЙ, ВЪЗДУШНЫЙ *прикм.* (*цсл.* въздоушьныи) **1.** Повітряний: Въздушныи. Aer[i]us. Aet[h]ereus (1650 *ЛК* 435);

(*у релігійному віруванні стосується стану душі, що перебуває після смерті в повітряному просторі*) повітряний: Бȣдȣчи бо́вѣ(м) они... довώдами... поко́нани,... приника́ютъ в Синаксары Славе́нскїи, в' кото́рыхъ нахо́дитъса, жє дȣшѣ // повы́стю з' тѣлȣ быва́ютъ тȣрбо́ваны и гамо́ваны на а́єрѣ, што по Славє(н)скȣ называ́ю(т) воздȣшныи мыта́рства дшѣ ...а по Рȣскȣ мыче́на... истаза́нїа... дшъ (Київ, бл. 1619 *Ообр.* 124-125); А дѣютъса ты́и Мыта(р)ства а́лбо тȣрба́цїи дȣша́мъ ω(т) дȣховъ повѣтрнихъ, дла то́гожъ по Гре́цкȣ θеоло́говє называ́ютъ εναεριατελωνια, то́єстъ въздȣшныи, а́лбо повѣтрныи мыче́на (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 157).

2. *Перен.* (*про нечисту силу, злих духів, які перебувають у повітрі*) повітряний: Видиши ли, яко се не власт петрова, но прелест бѣсовская и власт князей въздушных тмы вѣка сего, темных, мрачных, скорбных и нечистых духов (1588-1596 *Виш. Кн.* 137); Тако(жє) и вы мнимали є(ст)є затворо(м) ȣтолити азы(к) Никифоро(в), а того нє вѣдаєтє и(ж) ты(м) вазєна(м), ва́ши(х) Пано(в) бѣсо(в) во(з)дȣшны(х) по(д)нб(с)ны(х), бо(л)шєй мȣчи(т), сѣчє(т), ȣморає(т), и ва(с)... ωбличає(т) (1598 *Виш. Кн.* 310 зв.); А якою щиростью самыхъ то ихъ огризенное сумнѣнье понесетъ, што естъ власное воздушнихъ вожовъ дѣло, брати... въ облуду и въ подозрѣнье подавати канонъ собору вселенского (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 693).

ВОЗДУШОКЪ, ВЗДУШОКЪ, ВЪЗДУШОКЪ *ч.* Те саме, що **воздухъ**[2]: два въздȣ(ш)ки малыи кита(и)чаныи (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1 зв.); оксамитъ другий чорный, на немъ вздушокъ (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 367); воздушокъ китайки чирвоное старыи з сребром (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VІ, 502); Воздȣшокъ на гатласѣ чирво-

но(м) распятиє хрыстово прєкрасно злото(м) вышито изъ иншими квѣтами (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 64).

ВОЗДХНУТИ, ВЪЗДЪХНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въздъхноути) (*зробити глибокий вдих і видих звичайно під впливом якихось почуттів*) зітхнути: и възрѣв'ши на нбо въз'дъхноуль и бор'зо ω(т)ворисѧ сло(ѹ)ха єго (1556-1561 *ПЄ* 155); папѣ(ж) въздхноу(л) со вєликы(м) жалємъ (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 95 зв.); бѹдєшъ хотѣти що мовити, алє язикъ слѹжити нє бѹдє(т), схочєшъ во(з)дхнѹти, алє пє(р)си нє допустять (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267); В ты́х' всѣх' пѹнктах' оучини́вши рахѹнокъ со́вѣсти, воздхни ω(т) ср(д)ца и рєкни слова́ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 909); гды́сѧ моли́тва ко(н)чи́тъ, анѣ сплюва́є(т) жа́дє(н), анѣ збыванїє(м) // флагмы чѹти жа(д)ного, анѣ ка(ш)лючого оучѹєшъ, а́нѣ жєбы кто́ зѣванїє(м) да(л)сѧ чѹти побачи(ш): жа́дє(н) нє во(з)дхнє(т) та(к), жєбы по(д)лє сєбє стоа́чємѹ що прє(ш)ко́дилъ (серед. XVII ст. *Кас.* 16-16 зв.).

Див. ще **ВЗДОХНУТИ, ВЗДЫХАТИ, ВЗОДХНУТИ, ВОЗДОХНУТИ, ВОЗДЫХАТИ.**

ВОЗДЫХАНЇЄ, ВОЗДЫХАНИЄ, ВОЗДЫХАНЬЄ, ВЪЗДЫХАНЄ, ВЪЗДЫХАНЇЄ *с.* (*цсл.* въздыханиє) **1.** (*глибокі вдих і видих звичайно під впливом якихось почуттів*) зітхання: ничого нє мωвимо, хоть з' воздыханьємъ видачи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 78 зв.); Рєклъ Г(с)дь до жєны́: Розмно́жѹ фрасѹнокъ тво́й и воздыха́ньє твои, з бо́лєстью бѹдєшъ ро́дить дѣти (серед. XVII ст. *Хрон.* 10);

(*з визнанням провини, з каяттям*) зітхання; скруха: стоячи оу црквиі. молитвѹ свою свєршаи со слєзами и воздыханиємъ (1489 *Чет.* 347); припадѣтє, со слєза́ми и рыда́нїємъ, и воздыха́ньми, ко... бгѹ (Острог, 1598 *Отп. КО* 17 зв.); моли́тва в собѣ замыкає(т) нє то(л)ко мысле́нноє а́лє и оуст'ноє бєсѣдова́нїє, и сле́зы, и въздыха́нїє къ Бгѹ (Львів, 1645 *О тайн.* 97).

2. (*страждання*) сум, скорбота: я(ко) да готѹєтъ поко(и), и мѣсто ω(т)починє(н)ѧ, мѣсто прохладноє, мѣсто поко(и)ноє, мѣсто зати́шноє. ω(т)нюдѹ жє ω(т)бѣжє всѧкаѧ болєзнь пєча(л) и воздыханїє (до 1596 *Виш. Кн.* 267 зв.); На мѣстѣ свѣтлѣ идє́жє ω(т)бѣжє пєча́ль и въздыха́нїє оупоко́й ихъ Бжє на́шъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 151); Або́вѣмъ стра́хъ и бо́лєзнь, пла́чъ и въздыха́нїє; южъ то минѹло ва́съ (Чернігів, 1646 *Перло* 159 зв.).

Див. ще **ВЗДЫХАНЄ.**

Пор. **ВОЗДЫХАТИ.**

ВОЗДЫХАТИ, ВОЗДИХАТИ, ВЪЗДЫХАТИ *дієсл. недок.* (цсл. въздыхати) **1.** (*робити глибокий вдих і видих звичайно під впливом якихось почуттів*) зітхати: со слєзами воздыхаймо (1489 *Чет.* 335 зв.); Якожъ есми видилъ, ижъ передо мною килька разъ кровъю тяжъко храпнула а велъми // тяжъко въздыхала (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 360-361); suspiro, as, воздихаю, стєню (1642 *ЛС* 390); и гды мѧ та(к) заста́л', жє(м) за́ра(з)... ѹда(л)сѧ на ω(т)почи́нокъ, ѹкла(в)шисѧ на рого́зинѣ, сєрдє́чнє въздыха́ючи // вла́сны(м) имєнє(м) на мѧ закли́калъ (серед. XVII ст. *Кас.* 84-84 зв.).

2. (до кого, чого) (*звертатися з надією і любов'ю*) зітхати: Ле́чъ црковъ нє є́стъ цр(с)тво нб(с)ноє, но прєддвє́рїє ти(л)ко цр(с)тва ώного, къто́рого бгъ оуготова́лъ вѣрны(м) свои́мъ, прєд' заложє́нимъ види́мого ми́ра: понєва́жъ, и сама́ црковъ пра́гнє и въздыха́єтъ до ώного цр(с)тва нб(с)ного (Почаїв, 1618 *Зерц.* 66 зв.); бѣда дши то́й кото́раѧ нє вола́єтъ ни в'здыхає́т' до того, которі́й єи ω(д) кло́потѹ и ω(д) тѧ(ж)кои робо́ты мы́тникωвъ вы́зволити мо́жєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 369).

3. Сумувати, зітхати: Чомъ были церкви и царства, де проповѣдали святыи апостолы... и преподобныи отци Василій, Григорій,... теперъ бируютъ языкъ поганныи; де были соборы, патріярхове, а теперь стогнутъ, (во)здыхаютъ (в рук. пиздыхаютъ. — *Прим. вид.*) хрестіане у всякуи неволи, и у досадѣ, и у роблюваню (XVI ст. *НЄ* 13).

Див. ще **ВЗДОХНУТИ, ВЗДЫХАТИ, ВЗОДХНУТИ, ВОЗДОХНУТИ, ВОЗДХНУТИ.**

ВОЗЕНЄ *с.* Возіння: оные подъданые тых именей и селъ вышше мененых подъводами, незмерными роботами и возенем до буга попелов, збожя и комяг от часу немалого обътежати дей рачит (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 276).

Пор. **ВОЗИТИ.**

ВОЗЕРО *див.* **ОЗЕРО.**

ВОЗЗЫВАТИ *дієсл. недок.* (на що) Волати (про

що): Только на ложь сию удивляючися безстрамне реченнаго живота исусового проповѣдника евангельского воззывати буду тым способом (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176).

ВОЗИМАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възимати) (що) приймати, отримувати: Слу́хи, очи й чело, персы, ру́ци и нозѣ, я же просвѣтлени бывають о бозѣ. И дар невиди́мо духовно пріємлем, от бога и отца сыновство возємлем (к. XVI ст. *Укр. п.* 76).

Див. ще **ВЗЫМАТИ.**

ВОЗИМЫЙ *див.* **ОЗИМЫЙ.**

ВОЗИРАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* въззирати) (на що) поглядати: на свѧтости и(х) возиралъ с҃того д҃ха даръ (1489 *Чет.* 213 зв.).

Див. ще **ВЗИРАТИ, ВОЗРѢТИ.**

ВОЗИТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* возитель) візник: vector, ris, возитє(л), возата(й) (1642 *ЛС* 408).

Див. ще **ВОЗАТАЙ, ВОЗНИКЪ, ВОЗНИЦА.**

ВОЗИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, що) (*переміщати щось по суші*) возити: а отец архимандрит хотел того на князя Ивана переводити, иже земли и дубровы через заруку кгвалтомъ отнялъ и збоже с тых земль возилъ (Володимир, 1542 *АрхЮЗР* 1/VI, 35); do zamku wozy iezdiat, y wodu tudyż woziat (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20); Іωсифъ... ω(т) фараώна ц҃рѧ вожєны(и) на возѣ цр(с)ко(м) Па́но(м) всєго ц(р)ства єгипє(т)ского, або вѣка́рїєю поста́влєны(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 205);

(що) (*доставляти*) возити: К тому дрова до паленя на потребу замковую и дворцов позволяем имъ возыти с пущи нашое Свинарское (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 164); стє(л)махови за ωсь до во(з)ка шо камѣ(н) воза(т) fr. 15 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 8 зв.); vehiare, возити, вєзти (1642 *ЛС* 408); тые ж подданые... вси збери и спряты домовые собе забераючы и до домов своих вожечы, на пожитокъ свой пооборочали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 112); *Образно:* Южъ то́тъ во́зъ, который на́съ до тогω ча́сȣ вози́лъ, ω(т)вєзѣмъ рука́ми и ра́мєнами на́шими до гро́бȣ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 45);

(*переміщати щось по воді*) перевозити, переправляти: и зара(з) закажитє абы ни(х)то нє важи(л)-ся чолнами вози(т) ωпро(ч) порєма(!) м҃нти(р)ско(г) (Мошни, 1650 *ЦНБ ДА/ П* 219, 16).

2. (що) (*виконуючи повинність*) возити: Мєщанє ...ви(н)ни сєно коси(ти) на замокъ дє(н) ωди(н)... а возити єго на замокъ нє ви(н)ни (1552 *ОЖЗ* 120); всє сєло сєго лєта... пови(н)ни... до двора и дрова возити (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 58); и ты(ж) поспо́литы(м) лю́дє(м), нє є(ст) ко́гда панщины дѣлѧ. и сло́ва бо́жїа слоу́ха́ти моуси(т) ити ωра́ти або вози́ти или моло́тити (XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 116 зв.); З места Четвертъни...толоку з улицъ местских одну на рокъ збожа жати, збирати и возити жыто и ярыну (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 234).

Див. ще **ВЕЗТИ.**

ВОЗКИЙ *прикм.* Возовий. ◇ **мѣсто возкоє** *див.* **МѢСТО.**

ВОЗЛАГАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възлагати) (кому що) висловлювати; виявляти: трєтицєю во(з)лагаю ва(м) сє(р)дєчны(и) жа(л) мо(и) ω любимицы (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1).

ВОЗЛЕТАТИ, ВЪЗЛѢТАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възлєтати) *перен.* злітати, підніматися вгору: ада(м)... н҃нѣ граѧ со ан҃глы на н҃бса возлєтає(т) (1489 *Чет.* 154 зв.); Д҃ша,... в'злѣта́єтъ я(к) пта(х) на высо́костъ нб(с)нȣю (Вільна, 1627 *Дух. б.* 392).

Див. ще **ВЗЛЕТЫВАТИ, ВЗЛѢТѢТИ, ВОЗЛЕТОВАТИ, ВОЗЛЕТѢТИ.**

ВОЗЛЕТОВАТИ *дієсл. недок., перен.* (*досягати високого духовного рівня*) підніматися: Поневажъ Бозскіе догматы вышше вшелякое мысли суть, и вышше вшелякое быстрости очное, презъ вѣру толко осягненные и всякое умѣтности логійское отбѣгаютъ, и высоко возлетуютъ (1603 *Пит.* 107).

Див. ще **ВЗЛЕТЫВАТИ, ВЗЛѢТѢТИ, ВОЗЛЕТАТИ, ВОЗЛЕТѢТИ.**

ВОЗЛЕТѢТИ, ВЪЗЛЕТѢТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възлєтѣти) **1.** (*піднятися вгору*) злетіти: ωнъ... ка(к) ωрєлъ возлєтѣлъ (1489 *Чет.* 321); звитѧжи(л) лєвъ з поколѣнѧ іоудина, а на възнєсєніє ωрло(м) сѧ зовє(т) чого смысѧ с пр(о)рцства наоучи́ли, сє яко ωре́лъ възлєти(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 197 зв.); Подобє(н)ство,... ω(д) пта́хо(в) высо́ко в'злєтѣвши́х'. та(м) ω(д) го(н)чара, и срєбродѣл҃ца (Вільна, 1627 *Дух. б.* 400).

2. *Перен.* (к кому) (*душевно*) піднестися, піднятися: по(ст) єсть крыла м҃лтвы нашєи, то нє возлє-

ти(м) кȣ б҃оу, алє єсли м҃лтвоу свою по(д)моцоюємо по(с)то(м), а слєзами... возыйдємь и нє вє(р)нємосѧ порожнє наза(д) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 31 зв.).

Див. ще **ВЗЛЕТЫВАТИ, ВЗЛѢТѢТИ, ВОЗЛЕТАТИ, ВОЗЛЕТОВАТИ.**

ВОЗЛЕЧИ, ВЪЗЛЕЧИ *дієсл. док.* (*цсл.* възлечи) (на що) лягти, прилягти: єсли слыша(л) ω(т) нєго коли єсли возлєглъ на с҃тыи пєрси єго (1489 *Чет.* 42); вȣ(н) [господь] росказа(л) народомь возлечи на травѣ або сѣсти (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 138 зв.); а і҃с... ω(т) вєли́кого смоу(т)коу зблѣдноу́ль на ω(н) стȣ́ль възлєгь и лєжаль та(м) (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 9).

Див. ще **ВЗЛЕЧИ.**

ВОЗЛИЯТИСѦ *дієсл. док.* (*цсл.* възлиятисѧ) розлитисѧ, розіллятися: возлиясѧ вода яко .і҃. сажєнъ оу высотȣ (1489 *Чет.* 12 зв.).

ВОЗЛЇѦНЇЄ *с.* (*цсл.* възлияниє) поливання: Вє(щ) ближа(и)шаѧ єстъ погрȣжє́нїє трыкра(т)но(є) въ водѣ, албо во(з)лїа́нїє трыкратноє // воды на крєстѧ́щєгосѧ, вóдлȣгъ звыча(ю) ко(ж)дого набожє(н)ства и нарóдȣ (Львів, 1645 *О тайн.* 15-16).

ВОЗЛОЖЕНЄ, ВОЗЛОЖЕНІЄ *с.* (*цсл.* възложєниє) **1.** (*церковний обряд посвячення кого-, чого-небудь через рукопокладення*) покладення: Втóраѧ, єстъ си́ла абы мóглъ инши(м) шафова́ти та(и)нами, а та́ѧ быва́єтъ да́на возложє(н)ємъ рȣкъ (Львів, 1645 *О тайн.* 11).

2. Жертва, офіра: Видиши ли, яко любитъ Богъ и благоволитъ и пріимуетъ то Ему возложеніе, або оѳярованье, не яко требуя сребра, злата, мѣди, желѣза, или иншихъ вещей, абы до скарбу Божыего посвящено а дано было? (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 73).

Див. ще **ВЗЛОЖѢНЬЄ, ВЛОЖЕНЄ.**

Пор. **ВОЗЛОЖИТИ.**

ВОЗЛОЖИТИ, ВОЗЛОЖЫТИ, ВЪЗЛОЖИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възложити) (що) покласти: возложєстє кадило и помолѣтєсѧ (1489 *Чет.* 261); А яко убо иже отъ злата венъца мудрования смирениемъ отецъ мой светый Селивестръ отрыцаетъся, сего ради пресветлый ремень, назнаменующъ светое воскресение, на светую главу его возложыхомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 551); и возложъ нань руцѣ рѣче (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 978); стєрєжисѧ абы(с) собѣ нє припомина(л) рóдичовъ,... бы(с) до заба(в) и ωбы́чає(в) свѣцки(х) нє вєрнȣлсѧ... рȣкȣ на ра́ло ю(ж) возложи(в)ши, наза(д) сѧ нє ωглѧда(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 56 зв.); они нєха(и) намъ обєрȣ(т) яловицȣ однȣ; а зрȣбавши ю въ штȣки, нєхай єи на дрова возложа(т) (серед. XVII ст. *Хрон.* 311); *перен.* (*взяти на себе певні обов'язки*) прийняти, взяти: нє даваймы(ж) нї єдиноа потѣхы съпротивникомъ наши(м) и възложи(м) на сєбє зброю вѣры и сталости на́шєа (XVI ст. *УИ* 1911/2, 77); *Образно:* Ю́жъ сѧ Исаа́кова фѣгȣра сполни́ла, Нєзбóжно(ст) на ра́мо сто(с) ю(ж) Твóрцȣ възложи́ла. На котóро(м) за ввєсь свѣтъ ма́є(т) бы́ть пожрє́ны(й), Ѡгнє́мъ любвє къ нарóдȣ лю́дскомȣ спалє́ный (Львів, 1631 *Волк.* 13 зв.).

2. (що) Одягнути, натягнути, насадити: А та́къ возлóжимо портйща на бє́дра на́ши и поврóзы на ши́и на́ши а вы́дє(м) до ц҃ра Ізра́ильского (серед. XVII ст. *Хрон.* 314).

Див. ще **ВЗЛОЖИТИ, ВЛОЖИТИ.**

ВОЗЛѢ *прийм.* (*цсл.* възлѣ) (*з род.*) (*виражає просторові відношення, вказує на місце, де відбувається дія*) біля, коло: а они ѣзживали ровком возлѣ своєго плетеня (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 8/IV, 161).

ВОЗЛЮБИТИ, ВЪЗЛЮБИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възлюбити) (кого, що) (*відчути глибоку відданість, прив'язаність до кого-, чого-небудь*) полюбити: исповєдаєтє мнѣ кого вы возненавидитє или кого возлюбитє (1489 *Чет.* 141); Якь жє въ́злюбилъ мѧ ω(т)ць а и я вась полюбиль. боу(д)т҃є жь в любъви моєй (1556-1561 *ПЄ* 415 зв.); Але еслижесь бачный — розумею же на оные слова паметати будешъ, "обличай премудра, и возлюбитъ тя" (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1049); Видиши ли я(к) ты тȣю ча(ч)кȣ кра́снȣю ω(т) всєго ср(д)ца мы́сли и д҃ши въ(з)люби(л) і оухвати(л) (1599 *Виш. Кн.* 220 зв.); и ωтє(ц) мо(и) возлюбитъ єго (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 3); Наро(д) жидо(в)скый которого г҃ь бъ бы́лъ... възлюби(л) нє длѧ и(х) красы... алє и(ж) бы(л) наро(д) пръвѣй ω(т) б҃а поставлє́нъный (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 40); Б҃лгодарȣ тѧ; Ѡ(т)чє нашъ Нб(с)ный, ω нєисповѣди́мыхъ, и чȣд-

ныхъ дѣлєхъ; и да́рєхъ твоихъ бѡ(з)кихъ. якѡ такъ възлюби́лъ єси́; ми́ра сєгѡ, и на́съ грѣшнихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 23 зв.);

(що) (*відчути задоволення від сприймання чогонебудь*) полюбити, сподобати: И єго моли́твы вы́шный не возлюбив, аже по зависти Авеля погубив І братоубийство на земли сотворив, и кров праведную, яко во́ду пролив (к. XVI ст. *Укр. п.* 84);

(що) (*відчути потяг, схильність до чого-небудь, облюбувати собі щось*) полюбити: Мы же грѣшніи, исполнены язвъ греховныхъ, плачемся своихъ греховъ и возлюбимъ плачевное иноческое житие, пустыню (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 155); прєпоущоу на ва(с)... гло́ло(д) сло́ва бж҃іа дла то́го и(ж) єстєса ѡ(т)да́лили ѡ(т) мєнє... а приста́листє до никчємны(х) а марны(х) рѣчє(и) сєгосвѣтни(х) и възлюби́стє тє́мно(ст) а нє свѣтло(ст) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 13 зв.); Возлюби́лъ єси́ ѡ(т)чє справєдли́вость сватꙋю, ма́єшъ в нєна́висти бєзбо́жность проклатꙋю (Львів, 1591 *Просф.* 66); и оумножилистє тємность а нє свѣтлость и възлюбилистє нєправ(д)оу, а прав(д)оу єстє ѡ(т)вргъ̑ли ѡ(т) сєбє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 4 зв.); Ты же, костеле латынский,... пожер щастье, земного могутьства ухватив и от всея души возлюбив (1608-1609 *Виш. Зач.* 230).

2. Захотіти, побажати: На діавола мно́гии поста́вил и кро́вію єго господа прославил, Не въбива́ти, но умрѣти за люде возлюби́л и своєго Христа вседушъно улюбил (к. XVI ст. *Укр. п.* 77); Въждєлѣю:.. Пожада́ю, възлюблю (1627 *ЛБ* 18).

Див. ще **ВЗЛЮБИТИ.**

ВОЗЛЮБЛЕНИЙ *див.* **ВОЗЛЮБЛЕННЫЙ.**

ВОЗЛЮБЛЕННЕ *присл.* З почуттям відданості, набожності: ꙋважа́й тєжъ собѣ возлюблє́ннє до ѡкрєщє́ніа пристꙋпꙋючі́й, и вы побо́жныи Панѡвє воспріємници, якъ вєли́коє и дш҃єспси́тєлноє хо́чєтє пріймова́ти дѣло, ѡбѣщєва́єтє вѣрꙋ Бгꙋ въ Тр(о)ци єди́номꙋ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905).

ВОЗЛЮБЛЕННИЙ *див.* **ВОЗЛЮБЛЕННЫЙ.**

ВОЗЛЮБЛЕННИКЪ *ч.* (*цсл.* възлюблєникъ) улюбленець, обранець: Нєлє́гцє собѣ ї́сность розꙋмнои дши поважа(й) возлюблє́нничє, дороги́мъ на́чин̑ємъ єстъ дша нєсмєртє́лнаа (Вільна, 1627 *Дух. б.* 230).

ВОЗЛЮБЛЕННІЙ *див.* **ВОЗЛЮБЛЕННЫЙ.**

ВОЗЛЮБЛЕННІЦА *ж.* (*цсл.* възлюблєница) улюблениця, обраниця: Яко(ж) то ко(ж)доуй вѣрной дши ѡбица(л) гь бгъ чєрє(з) пр(о)рка іѡсїа в г(л)а в и(ж) мѣ(л) послꙋбити за вда(ч)ноую во(з)люблє(н)ніцꙋ свою (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 202).

ВОЗЛЮБЛЕННЫЙ, ВОЗЛЮБЛЕННИЙ, ВОЗЛЮБЛЕНИЙ, ВОЗЛЮБЛЕННІЙ, ВОЗЛЮБЛЕНЪ, ВОЗЛЮБЛЕНЫЙ, ВЪЗЛЮБЛЕННІЙ, ВЪЗЛЮБЛЕННЫЙ, ВЪЗЛЮБЛЕНЫЙ, ВЪЗЛЮБЛЕНЬНЫЙ *прикм.* (*цсл.* възлюблєньныи) **1.** Улюблений, дорогий: и голось изь ѡблака пришоль рєкоучи сє єсть снь мои възълюблєн̑ныи того послоухайтє (1556-1561 *ПЄ* 160); А если бы хотѣл, возлюбленный любомудрче, и надворное мудрости хитрость увѣдати, не возбраняется у наших (1608-1609 *Виш. Зач.* 203); Вѣдаю жє нє вса́комꙋ дхꙋ... вѣрити трє́ба: алє пробова́ть єсли ѡ(т) Бга сꙋть: якѡ яснє оупомина́єт̑ во(з)люблє(н)ный Хр(с)то́въ оу҃чнк̑ Іѡа(н)нъ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 2); Възлюблєн̑ныи дроу́гъ и оучєни́к̑ хвъ иоа́нъ снъ громовъ, и прови́дєцъ мнѡ́гихъ та́инъ бжіхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 53 зв.); То́ли є́сть, ѡ Двицє, снъ тво́й возлюблє́нный, На(д) всѣ Изра́ильскіи сыны оувєлбє́нный (Львів, 1631 *Волк.* 12 зв.); percarus, возлюблє(н)ни(й), дража(й)ши(й) (1642 *ЛС* 306); Возлюблєнъ (*Уж.* 1643, 10 зв.); яснѣйшє ѡпи́сꙋєтъ; сꙋдный днь Іѡа́нъ сты́й єв(г)ли́ста..., възлюблє́нный оу҃чникъ Сна Бжіа (Чернігів, 1646 *Перло* 131).

(*у звертанні*) дорогий: прииди рабо моа возлюблєная (1489 *Чет.* 87 зв.); Прибѣгаимѡ братїє възлюблє(н)нїи до того стого кърабла то є(ст) до црквии стои (XVI ст. *УЄ Триг.* 97); Тогды, возлюбленая моя братя, коли можетъ быти буршая радусть и благословеніе и на тоты загадованъцѣ его святыи на душевныхъ и тѣлесныхъ рѣчохъ (XVI ст. *НЄ* 216); Потрєбно... явитиса лицꙋ вашє(мꙋ) о во(з)люблє(н)ная бра(ти)я (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); Не дивуйся тому и не соблажняйся, возлюбленный брате, православный християнине, было то прежде, есть и будет (1608-1609 *Виш. Зач.* 200); Повста́н̑мѡ прєтѡ́ и мы, возлюблє(н)ныѣ бра-

т҆ѧ, // и поднєсѣмωсѧ, и на ωбѣца́ноє єго Второ́є при(ст)є готѫ́имоса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 303-304);

у знач. ім. (*як звертання до віруючих*). дорогий: ω ѣозлюблє(н)нїи вѣрѫитє вѣрѫ(и)тє яко бѫдє(т) сѫдъ (1598 *Виш. Кн.* 275 зв.); Петр святый… мовит: "Возлюбленныи, мовлю, яко странники и пришелцы, отгребайтеся от плотских похотей, яже воюют на душу (1608-1609 *Виш. Зач.* 229); Здравствѫ́итє возлюблє́ннїи и ω любоτрѫждшємъ молѣтєсѧ (Єв'є; 1619 *См. Гр.* 4 зв.); А ты възлюблє́нный нє горши́сѧ, ωхо́ты и ср(д)ца до́брого та́къ до кни́ги тои, яко и к҆ само́мѫ оной тво́рцѫ нє тра́ть (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 35); Во(з)люблє(н)нїи и (с)мирєнїю пастыръства нашєго послѫшнїи вѣдомо ва(м) чини(м) (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1).

2. (*у складі титулу вищих духовних осіб*) благочестивий, вибраний: Бл(с)вниє макария бо(ж)ю мл(с)тью архиеп(с)кпа митрополита киє(в)ского и галицкого и всея рѫси ω свтомъ дсє возлюблє(н)ны(м) єжє ω хр(с)тє сослужєбникомъ бгомо(л)цомъ и бра(т)и ншо(г) смирє(ни)я… и всимъ причєтнико(м) свтыхъ бо(ж)и(х) црквє(и) (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); Мл(с)тию бжию… до(ст)оинопочє(с)ны(м) архима(н)дрито(м) и игѫмєно(м) ω хє поч(с)тны(м) протопопо(м) и попо(м) и ω сто(м) дсє возлюблє(н)ны(м) архидияконо(м) и дияконо(м)… мы смирєны(и) Арсєни(и) єпи(с)кпь… со бл(с)вєниє(м) бжии(м) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); православнымъ и благочестивымъ паномъ и князѫмъ, всея Малыя Россіи, сынωмъ о Господѣ возлюбленымъ нашего смиреніа (Константинополь, 1594 *Малыш.* 23); Сослѫжи́тєлю и Бра́тѫ ω Хѣ Возлюблє́нномѫ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 2); Правовѣрный и Хр(с)тѫ възлю́блєнный Читє(л)никѫ (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 35); Во(з)люблє(н)но(мѫ) ω хѣ брату нашєму Пну Василию Лєоновичу кѫпцѫ и мєщанину Лвовскому (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 2 зв.).

ВОЗМАГАТИ, ВОЗЪМОГАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възмагати) (*набирати сили, ставати міцним*) міцніти: крєписѧ рабє бжии и возмагаи (1489 *Чет.* 177); рє(ч) єму г(с)ь крєписѧ и возъмогаи (Там же, 181).

Див. ще **ВЗМАГАТИ.**

ВОЗМОЖНО, ВОЗМОЖЬНО *присл.* (*цсл.* възможьно) **1.** (із запереченням) неможливо: частокроть серце мое такъ естъ стиснено, ижъ ани мовити, ани писати что возможно (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 989); Ѿ(г)мѣна Стои Литѫргїи, в҆ кото́рои та(к) знамєнитаѧ и вєли́каѧ тайна совєрша́єтсѧ и кромѣ оуживанѧ той правдивой стыни — спстисѧ нє возможно, сократи́вши во всє(м), мшо́ю назива́ютъ (Київ, 1625 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 28).

2. Можна: люди ωбратилисѧ на нь [путь] дабы возможьно было понести тѣло єго (1489 *Чет.* 153 зв.).

ВОЗМОЧИ, ВЪЗМОЧИ *дієсл. док.* (*бути в змозі, бути спроможним зробити щось*) змогти, здужати: кни́гъ чита́нїємъ възмо́гоу(т) сєбє исправити, и на поу(т) исти́(н)ны(и) привєсти (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 2); да сїи ω(т) вашєи мл(с)тинѣ и вспоможєнїѧ возмогѫтъ хра(м) новозбудовати божїѧ мтрє ѫспєнїѧ, тажє и стамбѫ выкѫпити ω(т) жида (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); Никто же не блуди от святого пути, одесную Христа возможе ста́ти (к. XVI ст. *Укр. п.* 79); скоро ωщѫтили и почѫли. я(к) нє во(з)мо(г) дышущїй дхви своє́мѫ гнѣзда в ср(д)ца(х) ваши(х) оуфѫ(н)довати іли ѡснова́ти (1599 *Виш. Кн.* 213 зв.); исусова бо корабля волны сует вѣка сего погрузити и потопити не возмогут (1608-1609 *Виш. Зач.* 201); Бѫдтє в҆ любви вкорєнє́ни и ωсно́вани, да възмо́жєтє разѫмѣти съ всѣми Стыми (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56); бѫдєшъ хотѣти що мовити, алє язикъ слѫжити нє бѫдє(т),… бѫдєшъ хотѣти з приятєлями розмовитися, алє нє возможєшъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 287); анѣ згола скѫра ωвє́чаѧ во́лка оукры́ти возмо́жєтъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 277 зв.).

(на кого) подолати, перемогти (кого): никита… оувидє(л) што(ж) нєч(с)тивии нє возмогли на хр(с)тьяны (1489 *Чет.* 29 зв.);

Див. ще **ВЗМОЧИ[1], ЗМОЧИ.**

ВОЗМУТИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възмоутити) **1.** (що) (*привести в бурхливий рух*) збурити: дьяволъ воздвиглъ боурю на мори волны возмѫтилъ (1489 *Чет.* 89).

2. (кого) (*зробити сердитим*) роздратувати: во иродовѫ жєноу помощницю и любовницю и тою возмѫтилъ єсми цра (1489 *Чет.* 318).

3. (ким) Принизити, зневажити: оувидив жє црь костѧнтинъ црковъ арьємъ возмѫщєноу… повєлѣлъ

собрати еп(с)кпы и попы в Никию (1489 *Чет.* 352).

Див. ще **ВОЗМУЩАТИ.**

ВОЗМУТИТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* възмоутитиса) **1.** (*стати бурхливим*) збуритися, схвилюватися, сколихнутися: возмѹтитса вода и оувержєтъ ма во кѹпѣль (1489 *Чет.* 342); на тоє ѡ(т)повѣдаючи розслаблєный рéкъ: Пáнє нє маю чловéка, колѝ возмутитъ са вѡ́да: абы ма в'кинѹлъ до нєи (поч. XVII ст. *Пчела* 48).

2. (чим) Збаламутитися: возмоути(л)са захарья оумомъ (1489 *Чет.* 219 зв.).

ВОЗМУЩАТИ, ВЪЗМУЩАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възмоущати) **1.** (кого, що) Зневажати, принижувати: вы ... противъ братству са корчємнє застановлаєтє и люди посполитыє погоршаєтє и црквъ возмущаєтє (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); гєдєѡ́нє болóбанє мáючи мы вѣдóмость пéвную ѡ тобѣ, ижъ твоя мл(с)ть црквъ бжїю ѡ(т) дáвныхъ часовъ возмущаєшъ (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1); Стѹжáю: нє даю покóю, прѝкрѹса,... ѡзлоблáю, оудрѹчáю, засмѹчáю, възмѹщáю (1627 *ЛБ* 123); interurbo, возмущаю, крамолю (1642 *ЛС* 243).

2. (що) (*приводити в бурхливий рух*) збурювати: сию бо кѹпѣль покаяниа англъ возмѹщає(т) (1489 *Чет.* 342 зв.).

3. *Перен.* (що) Бунтувати, каламутити: моучитєль... началъ возмоущати городы (1489 *Чет.* 60 зв.).

Див. ще **ВОЗМУТИТИ.**

ВОЗМУЩЕНИЄ, ВОЗМУЩЕНІЄ *с.* (*цсл.* възмоущениє) **1.** Приниження, зневага: interurbatio, возмущєніє, крамола (1642 *ЛС* 243).

2. Тривога, неспокій: вшима слышно возмѹщєниє // много (1489 *Чет.* 12-12 зв.).

Пор. **ВОЗМУТИТИ.**

ВОЗМЯСТИСИЯ *дієсл. док.* (*цсл.* възмастиса) занепокоїтися, захвилюватися: слнцє помєркнє(т) лоуна погибнє(т) англи возматоутса (1489 *Чет.* 280 зв.).

ВОЗНЕНАВИДѢТИ, ВЪЗНЕНАВИДѢТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възнєнавидѣти) (кого, що) (*перейнятися почуттям зненависті, ворожнечі до кого, чого-небудь*) зненавидіти: исповѣдаєтє мнѣ кого вы вознєнавидитє или кого возлюбитє (1489 *Чет.* 141); тоє приказоую вамь абыстє миловали ѡдинь дроугого а єсли мирь ва(с) нєнавидить видитє ижє и мєнє пєр'шє ѡ(т) ва(с) възнєнавидѣль (1556-1561 *ПЄ* 416 зв.); А такь за што єго было любити, а Жидовє єго възнєнавидѣли, чи(м)са было хвалити мєжи ин'шими языки, а ѡни то крыю(т) (XVI ст. *УЄ Трост.* 45); Присмотрися добрѣ, римски богослове, первому образу и ученику и науцѣ: странник сы и нас странниками зовет и учит мир возненавидѣти и от пожадливостей телесных,... отбѣгати (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 183); И Якова молодшого противъ старшого Исаава благоловенством (!) патріаршим почтилъ, а Исава старшого возненавидѣлъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); єсли та(к) своє зготоýємо, и с тáкъ вєликою горáчєстю пє(р)шїє злóсти в'знєнавѝдимо, и лѣпши(х) са дорóгъ и цнóтъ имємо,... тєды на(м) мáлыє лѣта нѣчóго нє оумє(н)шатъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 27); Кóждый котóрїй нє зáпрєт'са сєбє, и нє вознєнавѝдит' дши своєи нє єстъ моймъ оучникомъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 149).

Див. ще **ВЗЪНЕНАВИДѢТИ, ЗНЕНАВИДѢТИ.**

ВОЗНЕПЩЕВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възнєпьщєвати) зводити наклеп: если глаголу не послѣдуем, многа зла о нас: человѣцы вознепщуют, поносят, оклевещут и в соблазн отчаятелный впадут (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 188).

ВОЗНЕСЕНИЄ, ВОЗНЕСЕНЄ, ВОЗНЕСЕНІЄ, ВОЗНЕСЕНЬЄ, ВОЗНЕСѢНЬЄ, ВОЗНОСЕНИЄ, ВЪЗНЕСЕНІЄ *с.* (*цсл.* възнєсєниє) **1.** Вознесіння, зішестя на небо Ісуса Христа: прославилъса х(с)ъ... по вознєсѣньи єго на нбса (1489 *Чет.* 167); по вознєсéніи и(ж) своємъ на нбса нє остáви и насъ сѝрых', послá намъ сты(х) своихъ ап(с)лвъ (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 1 зв.); Што овунъ намъ добывъ и хосновавъ своимъ вознесеніемъ (XVI ст. *НЄ* 74); Сталоса звыта(з)ство ѡ(т) ха на(д) цр(с)тво(м) мои(м) признаваю алє ѡ(т) ѡблєчєны(х) въ има єго зовéмы(х) хр(с)тїа(н) мало, и вє(л)ми мало и то єщє ѡ(т) свѣжє(и) пáмати по во(з)нєсєнїи єго на нбса (1599 *Виш. Кн.* 204 зв.); Правда естъ же литоргія святая надъ всѣ инші церемоніе церковныи естъ важнѣйша и болша и Богу намилша, в которой всѣ таемницы вочеловѣченія Христова, страсти его, погребеніе, и Воскресеніе, и Вознесеніе и второе со славою пришествіе

розчитаются (1603 *Пит.* 74); ѡсобли́вє єдна́къ якѡ по оупа́дкꙋ чл҃ка з҄ само́и до́броти своє́и... самъ прє(з) сєбє з҄ступи(в)ши на ни(з)кость зє́м҄нꙋю, народи́вшисѧ чл҃ком҄ правди́вым с҄ прєбл҃гсловє́нной Бц҃и, Дв҃ы Мр҃іи, про́повѣ(д)ю ѡ́ного вєзва́ти, Кро́вїю прєс҃то́ю ѡд҄кꙋ́пи́ти, и Воз҄нєсє́нїємъ свои́м҄ на нбса ...запрова́дити (Київ, 1631 *Тр. П.* 3 ненум.); Хс Мѡ(и)сєѡ́ви ѡ приходѣ въ а́дъ ѡзнаимꙋ́єтъ, а Иліи ѡ Възнєсєнїю своє(м) на нбо проповѣдꙋєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 73).

2. (*назва церковного свята, також календарна дата*) Вознесення: ярмарки два въ рокъ тамъ мети: одинъ на Вознесене Господне, а другий на день светого апостола и евангелиста Луки у въ осень (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/І, 36); Марко єв(г)листь... Испісаль в римѣ второє єв(г)лїє. По дєсѧти(х) лѣтѣ(х) хва възнєсєнїа (1556-1561 *ПЄ* 128 зв.); в том же привилю... дозволяетъ ... ярмарки два: один на Вознесене Христово, а другий на Рожество Пречистои (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 130); на Возносение Господне выношено все исъ церкви и вси образы церковные (поч. XVII ст. *КЛ* 83); в нє(д) прє(д) вознєсєниємъ ѡтворили пꙋ(ш)кꙋ, в которо(и) зна(ш)ли зо(л) д҃. (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 4 зв.); Движі́мїи пра(з)ники называ́ю(т) сѧ, Па́сха, Възнєсє́нїє, Сошє́ствїє с҃тго Дх҃а (Острог, 1612 *Час. Туп.* 308 зв.); Всю бовѣмъ старо́гѡ и Но́вогѡ за́кона Істо́рїю згрома́дивши, и до кꙋпы зобра́вши тꙋю оутвори́лъ пѣснь, то єстъ, ѡ(т) ада́ма, ажъ и до само́го хва Вознєсє́нїа (Київ, 1627 *Тр.* 619); А на зна́къ той зычли́вости на́шєи, Пѣснь Вєсє́лꙋю заспѣва́ємѡ Пѣснь похвальная на прєславныи Днь Възнєсє́нїѧ Хва, гла(с) Ра́достный, си́ми оутѣша́й дꙋшꙋ твою (Чернігів, 1646 *Перло* 65).

3. (*назва храму на честь свята*) Вознесения: А ижъ... таковоє пристойноє ꙋфꙋндованоє ѡсмотрєнє на цєрковъ новꙋю Вознєсєньѧ Господнѧ... вдѣлано бꙋдєтъ, потрєба того, абы на каждый дєнь фала Богꙋ милосєрдномꙋ и слꙋжба чєрєз нихъ чинєна была (1577 *AS* VI, 79); до церкви Светого Дмитрия на сорокоустъ золотыхъ пять, до церкви Вознесения Господня Яровицкое на сорокоустъ золотыхъ пять отказую (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 507).

ВОЗНЕСЛОСТЬ *ж.* Возвеличення: а днєсь захо́днїй костє́лъ нѣкото́рыхъ кано́но(в), того чєтвє́ртогѡ собо́рꙋ всєлє́нского нє прїймꙋєтъ... мно́гих во с҃той старожитности нєвѣдомихъ дє́крєто(в) в҄ мѣсто кано́но(в) монархїа́л҄ной па́пєжской вознє́слости слꙋжачих, покꙋтнє навимишлѧ(в)ши (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 25).

ВОЗНЕСТИ, ВЪЗНЕСТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възнєсти) **1.** (на що) Підняти, піднести, знести (на чому): Явнє бо́вѣмъ Гь Бъ в҄ ста́ромъ за́конѣ фѣкгꙋрꙋючи зна(к) ч(с)тного кр(с)та, на кото́рый мѣлъ са́мъ тѣло(м) възнє́сєнъ бы́ти за сп(с)нїє на́шє (Київ, бл. 1619 *О обр.* 54); **вознести сваръ** (на кого) — зрадити (кого): двдь с҃тый пр(о)рковаль ѡ прєданїи єго. мови(т) та(к)... ядый мой хлѣбь и вознєсє на мѧ сва(р) и торгь то є(ст) ѡ іоудѣ рєчєно и(ж) ѡ́нь с хмь ходиль и хлѣ(б) єго яль и на тайной вє(ч)ри бы(л), а прє(д)цѧ ѡнь зради(л) пана своєго и(ж) єго продаль и выдаль на смръть (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 48); **знести торгъ** (на кого) — продати (кого): двдь... мови(т) та(к)... ядый мой хлѣбь и вознєсє на мѧ... торгь то є(ст) ѡ іоудѣ рєчєно, и(ж) ѡ́нь с хмь ходиль и хлѣ(б) єго я́ль и на тайной вє(ч)ри бы(л), а прє(д)цѧ... зради(л) пана своєго и(ж) єго продаль и выдаль на смръть (XVI ст. *УЄ* № 31, 48); **молитвы вознести** (к кому) — помолитися (кому): Каин из Авелем двѣ церкви значили, иже от Адама сыны ся родили. Кото́річ богу офѣры принесли, и моли́твы свои ко нему вознесли (к. XVI ст. *Укр. п.* 84).

2. *Перен.* (кого) Возвеличити, прославити: во(з)нє(с)лъ на(с) кр(с)то(м) своимъ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 186 зв.); та(к) бы́лъ поты(м) вознєсє́нный, жє єщє бы(л) бога́тшїй два ра́зы ни(ж) пє(р)вє(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 204 зв.); Христос рекл: "Фарисея возносливаго отвращи, а мытаря смиреннаго вознеси" (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); Ра́дꙋйсѧ, ѡ чловє́чє,.. жєсь є́стъ чє́стю сла́вно вознєсєнный (Львів, 1631 *Волк.* 28 зв.).

Див. ще **ВЗНОСИТИ, ВОЗНОСИТИ.**

ВОЗНЕСТИСЯ, ВОЗНЕСТИСѦ, ВЪЗНЕСТИСЬ, ВЪЗНЕСТИСѦ *дієсл. док.* (*цсл.* възнєстисѧ) **1.** (*про божественні істоти, душі — переміститися з землі на небеса*) знестися, здійнятися, *діал.* возне́стися: тѣло тоє вознєслосѧ на нбса

(Вільна, 1596 *З. Каз.* 169); злѣчивъ его изъ за ранъ — пушовъ по воскресеніи изъ мертвыхъ, коли ся вознюсъ на небеса (XVI ст. *НЄ* 160); гь своєю вла(с)ною моцєю и своимь всєси(л)нымь бж(с)тво(м) бє(з) жа(д)нои помочи въ(з)нє(с)сѧ яко крѣпкый цръ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 77); обáчє о(н)... да бѣжи(т) к' гробȣ тогѡ прощéнїа просѧ́, и якожє нá начáло възнєсє́сѧ пришє(д) всѧ́ смѣрит'сѧ (Київ, 1623 *МІКСВ* 83); Абóвѣм и Илїа дó нéба възнєстись нє мóгъ, ижъ Милоть скинȣ(л) (Київ, 1632 *МІКСВ* 287); Бгъ члвком' стáл'сѧ,... был' Распѧ́тъ, былъ Погрєбéнъ, Воскрéсл', и на Нбо Во(з)нєсл'сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 829); а такъ Їс потомъ гды мовȣ до нíхъ ѡ(т)прáвилъ, во(з)нéсл'сѧ на нбо, и оусѣлъ на правици бжей (Львів, 1646 *Зобр.* 25 зв.).

2. *Перен.* (*занестися, загордитися, запишатися*) вознестися: Пновє за(с) надъ бга бгами вы(ш)шими на(д) своими порȣчными по(д)да(н)ными сѧ починили. и на(д) творца ро(в)ны(м) зданїє(м) ѡбраза своєго всѣ(х) почтившаго, соудо(м) бєзако(н)ны(м) во(з)нєслисѧ (до 1596 *Виш. Кн.* 261); папа... смирение христово поверг и, на воздух славы свѣта сего вознесшися, яко чтилище боготворное... засѣл (1608-1609 *Виш. Зач.* 222).

3. *Перен.* (*набути вищого рівня*) піднятися: вознєслъсѧ столѣць ѡ(т)поущєныи цр(с)тва двдава (1489 *Чет.* 165).

Див. ще **ВОЗНОСИТИСЯ.**

ВОЗНИЙ *див.* **ВОЗНЫЙ.**

ВОЗНИКЪ, ВОЗНЫКЪ, ВОЗЪНИКЪ, ВЪЗНИКЪ *ч.* **1.** Запряжений (тягловий) кінь: малжонокъ мой,... злото, сребро,... кони ездные и возники... записалъ мне на вечность (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 29); а в ста(и)нє конє(и) єздчалы(х) шє(ст) во(з)никовъ // чотыри (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6 зв.-7); Да проклѧти бȣдȣтъ влдки... которїє...//... карити зиждȣ(т). възники сытыє... спрѧгаю(т). роскош' свою Поган'скї испо(л)нѧю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 263 зв.-264); колєсни(ч)ны(и) конь, во(з)ни(к), возовый (1596 *ЛЗ* 77); до того порȣчаю и даю... цȣ(р)цє... Зофєи дрȣгȣю половицȣ ѡ(т)чи(з)ны моєє... во(з)ныки чотири с ко(т)чи(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 42); По смє(р)ти моє(и)... стада... конє(и) є(з)дны(х) и во(з)никовъ... маєтъ всє ѡсєгнȣвши дє(р)жати (Луцьк, 1619 *ЦДІАЛ* 201, 4, 181, 1); взято... возъниковъ цȣкговъ чотыри (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105 зв.); Нє тилко Крȣлéвє, и кнѧ́зи прємо(ж)ныи, алє и стителѣ речéнныи; в' гóрдости... потонȣли,... в' достáткȣ... Вина, и ѡливи, потравъ коштѡвнихъ; сла(д)ких', гóйнє ѡпливáю(т)... Возникú цȣгованн (Чернігів, 1696 *Перло* 134 зв.).

2. Візник, фурман: Свóзникъ, или снȣзникъ... свóзчикъ. áбо Вóзникъ (1627 *ЛБ* 112).

3. Вл.н.: Шляхетный Томашъ Каминъский... противко...// Юскови Возникови сведчыл (Луцьк, 1646 *АрхЮЗР* 3/IV, 47-48).

Див. ще **ВОЗНИЦА, ВОЗОВИКЪ, ВОЗОВЫЙ.**

ВОЗНИЦА, ВОЗНИЦЯ, ВОЗНІЦА *ч.* **1.** Візниця, візник: А двєма во(з)ницамъ што дрова и водȣ возѧть ѕ копъ грш' (1552 *ОКр. З.* 157); ковалю, столѧру..., во(з)ницы, муралю, шє(в)цю... Тымъ всѣмъ голо(в)щины по два(д)цати ко(п) грошє(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); видє(л)... у во(з)ницы во(и)тєха ...ȣ право(й) рȣцє... рани на па(л)цо(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 77); гдє єсть возница: поиди повѣжъ ѡномȣ нєха(и) конѧ моєго до воды повєдє(т) (к. XVI ст. *Розм.* 46); а(л)бо мнимає(ш) и(ж) ты ѡ(т)... пастырє(в) мысли(в)цо(в) или водовóзо(в) во(з)ни(ц)... што ѡ бгослóвїи, и навыклъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 246); Тогды па(н) василє(и) радогощски(и) з слугами... того ȣря(д)ника... и возницȣ ѡлєксȣ... нємилостивє позбива(л) змордова(л) и зрани(л) (Ляхів, 1605 *ЛНБ* II, 5 4051, 41); Возáтай, въсáдникъ: Возница (1627 *ЛБ* 16); во(з)ніца auriga (I пол. XVII ст. *Своб.* 19); *Образно:* Рóзȣмъ абóвѣмъ єстъ вознúцєю запрѧгаючи(м) во(з) дшєвный, дє(р)жачимъ водзи мыслїи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 329); Повинности зась сщєннические, ачкóл'вєкъ сȣтъ нєзличóныѣ:...// абы былъ мȣро(м) дóмȣ Бжєгѡ, абы былъ Вóзомъ и Вознúцєю Їилскимъ (Львів, 1646 *Ном.* 3 зв.-4).

2. Вл.н.: челядника дворного протестантис, на имъя Грицъка, возницу,... збилъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 64).

Див. ще **ВОЗНИКЪ, ВОЗНИЧКА, ВОЗОВИКЪ.**

ВОЗНИЦЪКИЙ, ВЪЗНИЦКИЙ *прикм.* (*який*

стосується візниці) візницький: знашли... бичовъ возницки(х) дратованы(х) звѧзокъ (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); а которое не любо, тое по(д)лѣ(и)ши(м) черево(м) възни(ц)ким... давати повелѣвае(ши) (п. 1596 *Виш. Кн.* 255); побрал... шар на чотыри кони з седломъ возницъкимъ, за золотых чотыръдесят пят (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654).

ВОЗНИЦЯ *див.* **ВОЗНИЦА.**

ВОЗНИЧКА *ч.* Візниця, візник: Аврамей Янчинский... моего возничку, кгвалтом без жадного враду збил, змордовал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 1/VI, 58); слугъ моих, которые з нею тамъ на имя Петр а Мартин возничка ездили... с посмеванемъ отправила (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 281).

Див. ще **ВОЗНИКЪ, ВОЗНИЦА, ВОЗОВИКЪ.**

ВОЗНІЦА *див.* **ВОЗНИЦА.**

ВОЗНОВСКИЙ, ВОЗНОВЪСКИЙ, ВОЗЪНОВЪСКИЙ *прикм.* Який стосується возного: Также и сребро..., въ скрынку зложивши,... съ печатю моею возновъскою... запечатали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 346); А такъ я во(з)ны(и) с пови(н)ности ѹрядѹ своего во(з)но(в)ского што(м) виде(л) и слыша(л) тое все на то(м) квите ѡписа(в)шы для поступъку пра(в)ного... до кни(г) кгро(д)ски(х) вини(ц)ки(х) подаю (Вінниця, 1618 *ЛНБ* 5, III 4056, 14); а са(м) пре(д)се возны(и) чынечи пови(н)ности мое(и) возно(в)ско(и) досыть ѡбяснило(м) ре(ч) в тыхъ ма(н)дате(х) ѡписанѹю (Київ, 1620 *ЦДІАЛ* 181, 2, 1748); Якожъ заразъ менованый возный... съ повинности уряду своего возъновъского, то все...//... явне и доброволне... созналъ (Володимир, 1632 *АрхЮЗР* 3/I, 336-337); Которы(и) во(з)ны(и) с пови(н)ности свое(и) во(з)но(в)ско(и) голосомъ вынε(с)лы(м) при велю шляхъты и люде(и) ро(з)но(и) ко(н)дицие(и) чере(з) кого бы бы(л) забити(и) и замо(р)дованы(и) ѡбъвола(л) и до ведомости приве(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

Пор. **ВОЗНЫЙ.**

ВОЗНОВСТВО *с.* Посада возного як судового виконавця: та(к)же те(ж) и то(т) енора(л) ту(т) на вряде мое(м) листѹ своего на возно(в)ство ему даного до кни(г) не вписова(л) и ведомо(ст)и ѡ собе знати не далъ (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 27).

Див. ще **ВОЗНОЄ.**

ВОЗНОЄ *с.* Те саме, що **возновство:** то(т) Иванъ боя(р)ски(и) не могъ ты(х) позво(в) давати бо де(и) возны(м) ани ѡселы(м) в здешне(м) воево(д)стве не е(ст) и... ме(л) ли(ст) сво(и) на во(з)ное на вряде тѹтошне(м) ѡповеда(ти)... во(д)ле звычаю (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26 зв.).

ВОЗНОСЕНИЄ *див.* **ВОЗНЕСЕНИЄ.**

ВОЗНОСИМЫЙ *прикм.* (*цсл.* възносимыи) пихатий, самохвальний, зарозумілий: научила церковь христова вѣрнаго быти простым, а не хитрым; богобоязнивым и мирным, а не жестоким,... смиренным и кротким, а не гордым, и возносимым, и яростным (1608-1609 *Виш. Зач.* 206).

Див. ще **ВОЗНОСЛИВЫЙ.**

ВОЗНОСИТИ, ВЪЗНОСИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възносити) **1.** (кого) (*виділяти з-поміж інших*) підносити: ато чемѹ, длѧ того и(ж) са(м) сѧ во(з)носи(т); а не бг҃ъ. оуни́жены(и) за(с), и(ж) са(м) сѧ по(д)лѣ(и)ши(м) чини(т), длѧ того его бг҃ъ во(з)носи(т) (1599 *Виш. Кн.* 214 зв.).

2. (кого, що) Возвеличувати, вихваляти; виносити: Пусть нынѣ латыня фарисейски хвалит, пусть в богатствѣ с оным богатым // гобзуют, пусть во славѣ князем вѣка сего возносят (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161-162); тогда юж доброю наукою слова (абы ученицы теми дары богатьства и вѣдомства разумом не хвалили и не возносили) так запечатовал (1608-1609 *Виш. Зач.* 226); **възносити в висоту рога, рога возносити** — демонструвати, виявляти силу: ро́гъ за(с) е(ст) въ пи́смѣ ст҃о(м) зна́къ силы. Не възноси́те въ высотоу ро́га ва́шего (поч. XVII ст. *Проп. р.* 165 зв.); и ѡбмыслити здорово, преглѧдаючи, абы вра(г) по пре(ж)дне(мѹ) воюющи(и), поборение вш҃е ѡ це(р)кве г(с)дне(и), рога не во(з)носи(л) и не гл҃алъ на бг҃а неправдѹ (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); Особливо Унѣя,.. абы впередъ въ той же Русѣ никогда не отновлялася и своихъ роговъ не возносила (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); **заруку возносити** *див.* **ЗАРУКА.**

Див. ще **ВЗНЕСТИ, ВЗНОСИТИ, ВОЗНЕСТИ.**

ВОЗНОСИТИСЯ, ВОЗНОСИТИСЬ, ВЪЗНОСИТИСЯ, ВЪЗНОСИТИСѦ, ВЪЗНОСЫТИСЯ *дієсл. недок.* (*цсл.* възноситисѧ) **1.** (*вгору*) підніматися: а в четверто(к) пта́хы на повѣтрѧ възноси́ти-

сѧ и крыла рѹхати лѣтаючи почали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 200); пла́мєнь... выпѹще́ны(и)... вєли́ки(м) вырвавшыся пѹдо(м) оудало́ными запо́рами взго́рѹ възно́сытся (Манява, 1619 *Прив. Феод.* 287 зв.);

(*із землі в небо*) зноситися, здійматися: х(с)ъ ѡ(т) ва(с) возноситъ(с) на нбса (1489 *Чет.* 208 зв.); А ап(с)ли гды ѡба́чили, и(ж) и(х) оучтє(л) ѡ(т) ни(х) възноситсѧ на нбо зафрасова́лисѧ и ста́ла(с) жало(ст) вєликаа (XVI ст. *УЄ* № 29519, 73).

2. *Перен.* Возвеличуватися, вихвалятися, заноситися: про́то(ж) нє ищѣтє и вы што бы єстє или або што бы єстє пили а нє възносѣтєсѧ (1556-1561 *ПЄ* 275 зв.); что ѡ собѣ вєлємѹдрѹєши чтосѧ въ(з)носиши, что сѧ хвалиши, что сѧ я(к) поръха(в)ка надымаєши (п. 1596 *Виш. Кн.* 257); И ты, хрестеянине, чини дѣло, заказанное (в рук. законное. — *Прим. вид.*) отъ Господа, али за то не хвалися, и не возноси ся (XVI ст. *НЄ* 4); аще кто возноситъ ся, смиритъ ся (Там же).

Див. ще **ВЗНОСИТИСѦ, ВОЗНЕСТИСЯ.**

ВОЗНОСЛИВЫЙ *прикм.* Пихатий, зарозумілий, самохвальний: Того николи же, Скарго, показати не можеш, абы з школы латынское богоносец выйти имѣл, только все оной блаженной наукѣ сопротивници, — горды, величавы,... пружнославолюбцы, хелпливыи, велерѣчивы, самохвалны, фарисѣи возносливы, клеветницы, лжелюбцы (1608-1609 *Виш. Зач.* 225).

Див. ще **ВОЗНОСИМЫЙ.**

ВОЗНОШЕНИЄ, ВОЗНОШЕНІЄ, ВОЗНОШѢНИЄ, ВЪЗНОШЕНЇЄ *с.* (*цсл.* възношєниє) 1. (*про Ісуса Христа*) вознесіння (на небо): праз(д)нѹющє нынє ра(д)уємсѧ о возношѣнии єго (1489 *Чет.* 25 зв.).

2. (*під час літургії*) жертвопринесення: Ана́фора, по словє(н)скѹ възноше́нїє или горѣно́сноє, а то єстъ вла́снє ча́стѣ о́наа Агнцє(м) на(з)вана(а) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 266).

3. Чванливість, зарозумілість, гордість: того дѣлѧ дрѹгиє самохва(л)ства, во(з)ношєнїѧ и напина(н)наѧ сєбє, и(з) па́пою свои(м) кнзє(и) бискѹпо(в), на ра́мѣ тє(р)пєнїѧ бє(з) ѡ(т)повѣди пєрєнєсѹ (1598 *Виш. Кн.* 278 зв.); Другая наука: научайме ся изъ сего евангелія, якъ естъ великый грѣхъ возношеніе, и хвала, и пыха (XVI ст. *НЄ* 4); тоє во(з)ношєнїє є(ст), которы(и) само́го сєбє быти лѣпши(м), го(д)нѣ(и)ши(м). за(ц)нѣ(и)ши(м), и м(д)рѣйши(м), ѡ(т) дрѹги(х) ра(з)умѣє(т) (1599 *Виш. Кн.* 214).

Див. ще **ВЗНОШЕНЬЄ.**

ВОЗНЫЙ, ВЪЗНЫЙ *ч.* **1.** (*судовий урядник, судовий виконавець*) возний: Тогды, на тотъ часъ, при мнѣ, вижу замку Луцкого... а при Семенѣ Андрузъкомъ, вознымъ замку... Кременецкаго, ставши очевисто, Мошко а Хамья... сами отъ себе ...просили пана Бенедикта, абы Станислава... до везенья замкового далъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 162); А є(ст) право поспо(ли)тоє: а(р)тыку(л) чєтвєрты(и) в ро(з)дєлє чєтвє(р)то(м): и(ж) возныхъ воєводовє в ко(ж)до(м) воєво(д)ствє станови(ти) маю(т) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26); за трикро(т)нымъ по три дни возно(г) єнєрала ѡпат(р)ного ма(р)ка барановско(г) приволыванємъ... позваныє ...самъ ани чєрє(з) ѹмоцовано(г) своє(г) нє ѡтозва(л)сє и до сѹдѹ нинєшнє(г) нє сталъ (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 28); Возно(му) и шлѧхтѣ ѡ(т) рєлѧцїй и свѣдо(ц)тва далє(м) злоты(и) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 9); Становъши ѡчєви(с)то возны(и) Єнєра(л)... янъ мажиашєвичъ рєляцию свою Призна(л) и кѹ записанъю Пода(л) в тыє слова (Чернігів, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 177); И проси(л) помєнєны(и) манифє(с)туючи, абы тая єго манифєстация и во(з)ного рєляция до кни(г) принятиє и записаныє были (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

2. Глашатай, оповісник; помічник правителя: Фараѡнъ кды іѡсифа вывы(ш)шити и оучти́ти хотѣ(л) поса́ди(л) єгѡ на во́зѣ чты(р)ма ко(н)ми та́гнєно(м), и възно́моу прє(д) возѡ(м) росказа(л) вола́ти, абы всѣ на колѣна па́да́ли и кланѧ́лисѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256 зв.); Салати́нъ Кро́ль мно́го Па́нствъ на́ свѣтѣ ма́ючи, То́тъ хоро́бою зло́жонъ сме́ртною бѹдѹчи: Каза́лъ свою́ кошѹлю во́зномѹ носи́ти По мѣстѹ Алкаи́рѹ, и та́къ голоси́ти (Київ, 1622 *Сак. В.* 42).

ВОЗНЫКЪ *див.* **ВОЗНИКЪ.**

ВОЗНЯ *ж.* Суперечки, непорозуміння: А и мы тежъ яко до чернцовъ тамошныхъ такъ и до архимандрита ихъ листъ нашъ писати казали, росказуючи, абы они жадное возни и ростырковъ съ собою

не починали и згодливе ся заховали (Краків, 1540 *КМПМ* I, дод. 2).

ВОЗНЯКЪ *ч.* Вл. н.: Вознякъ Иоаннъ (1621 *ПДПИ* 178, 106).

ВОЗОВИЙ *див.* **ВОЗОВЫЙ.**

ВОЗОВИКЪ *ч.* Те саме, що **возникъ** у 1 знач.: Вознáкъ: Возовúкъ (1627 *ЛБ* 16).

ВОЗОВНЯ, ВОЗОВЪНЯ *ж.* (*повітка для зберігання возів, саней*) возівня: въ возовни рыдванъ новый (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 123); тотъже // Васко Боднарчикъ стайню и возовъню, сенъникъ и стайню на волы... знесълъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 185-186).

ВОЗОВЫЙ *прикм.* **1.** (*призначений для воза або стосується воза і речей, що використовуються при перевезенні возом*) возовий: в другой коморце... шлей возовых двѣ (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351); Ланцюхъ возовый еденъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); побрали... тє(ж) и рєчи // прятє(л)скиє... которыє ȣ мєнє в схова(н)ю были... скрыню возовȣю (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 14 зв.-15); п(н) грыгоры(и) гася(ч) з фȣрою возовою выда(л) зло(т) 14 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3); sambuceus, возовий (1642 *ЛС* 360); **возовая челядь** *див.* **ЧЕЛЯДЬ; конь возовый** *див.* **КОНЬ; мыто возовоє** *див.* **МЫТО; шляхъ возовый** *див.* **ШЛЯХЪ.**

2. *У знач. ім.* Запряжений (тягловий) кінь: колєсни(ч)ны(и) конь, во(з)ни(к), возовы́й (1596 *ЛЗ* 77); Сънȣздницъ: колєснúчны(х) кóнїй, вознúкω(в), возовы(х) (1627 *ЛБ* 128).

Див. ще **ВОЗНИКЪ.**

ВОЗОКЪ, ВУЗОКЪ *ч.* **1.** (*маленький віз*) візок: plostellum, колє(с)ни(ч)ка, возокъ (1642 *ЛС* 319); tribula, a(e), возокъ вє(р)шущи(й) (Там же, 402).

2. Візок, віз: хому(т) возокъ то всє на то(т) ча(с) при нє(м) побра(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* II, 21039, 1 зв.); побрати казалъ... возокъ и два коши, далем за них сорок грошей (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 98); за двѣ шыны жєлѣза до во(з)ка що камѣ(н) ни(м) возѧ(т) далє(м) fr. "16 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 9); **возокъ скарбный** — екіпаж, використовуваний при збиранні податків: въ возовни... возокъ скарбный на пару коней (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 123); **купецкий возокъ** — (*віз, яким купці перевозили товари або їздили торгувати*) купецький візок: купецких вузковъ по два кони (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 95).

3. (*одиниця міри ваги*) віз, візок: ковалєви ω(т) коня лѣчи(л) гр(ш) ї҃... я(н)ȣ возн҃ици на с(т)равȣ гр(ш) є҃ї... за возо(к) сѣна гр(ш) д҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 44 зв.); 18 во(з)кȣвъ пѣскȣ fr.: 2" (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 10).

ВОЗОПИТИ, ВОЗОПІТИ, ВЪЗЪПИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възъпити) **1.** (на кого) Закричати: таковыи... да єст подобєнь їюдѣ и проклѣтомȣ арїи иже възъпиша на господа христа, кръвь єго на них и на ч[ѧ]дѣх их, єже и єст (Сучава, 1503 ***Cost. S.*** 261); єжє є(ст) прєдатє(л) и со людє(и) тоє(и) жидами котори(и) возопиша на х҃а (1600 *УИ* 1911/2, 14).

2. (к кому) (*звернутися з проханням до когось*) заволати, закликати: іωзоує... възопи(л) къ г҃оу мóвѧчи. нє захо(д), або нє рȣшáйсѧ с҃лнцє (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20); *Образно:* Аще мы умолчим, каменіє возопієт, и блажáщих злóбу гнѣв божій побієт (к. XVI ст. *Укр. п.* 83); И камение возопиют и бездушная тварь свѣдчити будет иж то есть не смиреннаго мудрования истинны корень, але мучительское и гордостное лжи и силы потварь (1608-1609 *Виш. Зач.* 213).

ВОЗОТАЙ *ч.* Колісник: vehiculari(us), возота(й), колодѣи (1642 *ЛС* 408).

ВОЗРАДОВАТИСЯ, ВОЗРАДОВАТИСѦ, ВЪЗРАДОВАТИСѦ *дієсл. док.* (*цсл.* възрадоватисѧ) (з кого, чого, о що, чим і без додатка) зрадіти (з чого): вси жє людиє оувидѣвшє явлѣниє ч(с)тного кр(с)та възрадовалисѧ (1489 *Чет.* 20 зв.); а ωни оуслышавши тоє възрадовали(с) и обєцали ємоу дати срєбрьникы (1556-1561 *ПЄ* 184 зв.); ωвоцы бовѣ(м) принє(с) бáрзо ωквúтыє ни(м) єщє заквúтнȣ(л) и хр(с)тоу поклони(л)сѧ ни(м) єщє мóви(л) скака(л) и гра(л), и възрадова(л)сѧ нѣ(м) поча(л) ходúти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 252 зв.); В той часъ возрадовалємъ ся и смѣялємся з него (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 15); бȣдтє б҃лгословéни; ω(т) Хєровімскогω; и Сєрафі́мскогω языка, котóрыи // възрáдȣютъсѧ; з вáшєгω б҃лгословєнїѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 159-160); Тѣмъ жє възрадова(х)сѧ ω сє(м) зѣло и ȣтѣшы(х) ω здравыи твоє(м)

(Ірклів, 1650 *ЦДІАЛ* 124, 3, 37); **возрадуетса сердце** (чиє) — (*хто-небудь стане дуже задоволений чимось, відчуває радість, насолоду, втіху від чогось*) зрадіє серце (чиє): к(д)ы оузроу ва(с), тог(д)ы возра(д)уе(т)са ср(д)цє ваше (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 53); *Образно:* возвеселатса нбса и возра(д)уеть(с) земла и горы возра(д)уютса (1489 *Чет.* 154 зв.).

ВОЗРАСТАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възрастати) *перен.* (*ставати сильнішим, інтенсивнішим*) посилюватися, зростати: Нє смуща(и)тє(с) в то(м) анѣ злорє(ч)тє ипатию в ро(с)пачи єго на го(р)шеє приводачи с чєго во(з)ра(с)тає(т) яро(ст) гнѣвъ и клопо(т) бє(з)врємє(н)ны(и) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6).

Див. ще **ВЗРОСТАТИ, ВЗРОСТИ.**

ВОЗРАСТЪ[1], **ВЪЗРАСТЪ** *ч.* (*цсл.* възрастъ) (*довжина тіла людини*) зріст: кто пакъ ѡ(т) ва(с) пєчалоуяса можє(т) причинити въз'растоу своємоу єдинъ локоть и о ѡдеж'ди чємоу пєчалоуєтє(с) (1556-1561 *ПЄ* 37 зв.); Про то, чомъ журовъ нашевъ не можеме выжурити, што бесме однымъ лукътюмъ булшовы вудъ возрасту нашего (XVI ст. *НЄ* 94); *Образно:* живѹт' бєспєчнє, нє скрѹшаючи ср(д)ца, нє знижаючиса оумысло(м) нє приходачи в' доскональ возраст' бє(з)страстіа (Вільна, 1627 *Дух. б.* 87).

Див. ще **ВЗРАСТЪ, ВЗРОСТЪ, ЗРОСТЪ.**

ВОЗРАСТЪ[2], **ВЪЗРАСТЪ** *ч.* (*цсл.* възрастъ) 1. (*період у рості, розвитку людини; літа*) вік: А кгды Богъ... детей моихъ до возрастѹ мѹжеского, въ которомъ малжонства... потрєбовати бѹдѹтъ, здоровыхъ доховаєтъ, тогды маютъ ѡни собє... малжєнства зычити (1577 ***AS*** VI, 75); ѡ(т)цъ... Єліссей... оустѹпи́лъ з' тогѡ свѣта,...// до тѣла єгѡ ...розмайтогѡ ста́нѹ и во́зрастѹ лю́дє... пришо́лъ, прибы́лъ (Київ 1625 *Коп. Каз.* 1-2); ко(ж)дый члкъ св(є)щє(н)никъ, и миранинъ, моу́жєскїй по(л) // и жє́нскїй, вса́кого са́на и во(з)раста... бы́лєбы то(л)ко мѣлъ во́лю чини́ти тоє што чи́нит' црко(в) хр(с)това (Львів, 1645 *О тайн.* 18-19); а мє́ртвы(и) Вѣскрє́снѹтъ єдини́мъ Во́зрастомъ, ста́рыи; и молѡдыи (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.).

2. Зрілий вік, повноліття: перекладач в толку послания апостольскаго написав, якобы Златоустый, сам чистившися... на благоразумие в безмолвии и отлучении от человѣк, иноком новым, скварою мирскою страстей от порождения и до самаго возраста попрелым и смердящим, мясом и кровию гноя..., возбранял им тое: истощати, и очиститися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239); **зуполный возрастъ, досконалый възрастъ, совершенный возрастъ** — повноліття: Вєдъжє, ижъ молодость, а дєтиныє лєта ихъ, до зѹполного возрастѹ, потрєбѹютъ мєти при нихъ сєрдоболного приатєла (1577 ***AS*** VI, 72); та́къ и мє́ртвыи всѣ въскрє́снѹтъ в' доскона́ломъ во́зрастѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.); яко пры крєщєнїи нємовлято(к), ѡ(т)рыцаниє сатаны ѡбѣщанїє бгѹ быває(т) тако и нынѣ во совє(р)шє(н)номъ во(з)растѣ чловєчє(с)ко(м)... нє ѡ(т)ступнє до ко(н)ца жывота своєго трвати въ всякѣхъ бѣда(х)... выконыватъ ѹстами своими (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 61 зв.);

перен. (*про духовну зрілість людства*) повноліття: Хс... но́вый ты́жъ на́мъ по́кармъ на́шємѹ ѡ(т)рожєню присто́йный назначи(л), и я́кобы члч(ст)во до доскона́лого мѣры възраста по́лности... могло́ тымъ... приходи́ти (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 177).

Див. ще **ВЗРАСТЪ, ВЗРОСТЪ, ЗРОСТЪ.**

ВОЗРАТИТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* възратитиса) (к кому) повернутися, вернутися (до кого): блговѣрныи жє євфимьянъ возратилса ко цρєма (1489 *Чет.* 151 зв.); оубиици // возратилиса ко стопо(л)ку (Там же, 246-246 зв.).

ВОЗРЕВНОВАТИ *дієсл. док.* (на кого) Розсердитися, розгніватися, обуритися: с того(ж) ѡ(н) во(з)рєвнова(в)ши на ма про(ч) єха(л) (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213).

ВОЗРИДАТИ, ВЪЗРЫДАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възрыдати) (чого, о чім і без додатка) (*виявити великий жаль*) заридати: Пока́йтє са и вы ѡ єп(с)пи, въсплачи́тє са своє́го ѡ(т)стѹплє́нїа, възрыда́йтє гражда́н'ства сїо(н)ского (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226); Го́рє ва(м) смѣющи(м)са, ннѣ яко возридаєтє и восплá́чєтє (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 29); Го́рє вамъ смѣющїса, акѡ въспла́чтєса, и възрыда́єтє ѡ градѹщихъ скóрбєхъ на васъ (Чернігів, 1646 *Перло* 135).

ВОЗРѢНЬЄ, ВЪЗРЕНЇЄ, ВЪЗРѢНЇЄ *с.* (*цсл.* възрѣниє) (*спрямованість зору*) погляд: Посмот-

ри(л)сѧ Іс наза(д) и възри(л) на нєго а та(к) възрєніє(м) свои(м) и моцю своєю бзькою да(л) ємоу оузнанѧ оу єго злости (XVI ст. *УЄ Трост.* 60); ω(т) ко́рєни зло́го, Нєчы́стости... цѣлова́ніє з҄ пожадли́востью, възрѣніє на нєвѣстȣ съ // прєлюбодѣѧ́ніємъ и иныє (Львів, 1645 *О тайн.* 55-56); **на возрѣньє** — на вигляд: И я́кω чловѣкъ ска́зѣ нє́ є́сть подлє́глый, та́къ тє́жъ и ра́й кото́рый всє́гды в собѣ ма́єтъ плоды́ роско́шныи и на́ возрѣньє вдѧ́чныи а овочи сма́чны(и) кȣ яде́нью (серед. XVII ст. *Хрон.* 5 зв.).

Див. ще **ВЗИРАНЄ.**

Пор. **ВОЗРѢТИ.**

ВОЗРѢТИ, ВЪЗРѢТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въззьрѣти) (на кого, на що) *(спрямувати погляд)* подивитися, поглянути, зглянути: нє могоша возрѣти людиє на лицє єго свѣтлости ради (1489 *Чет.* 75); мл(с)тію бжією, мы стєфа(н) воєво(да), г(с)п(д)ръ зємли молдавскои, знамєнито чини(м) исси(м) листω(м) наши(м) въсѧ(м), ктω на(н) възри(т) или чтȣчи єго ȣслыши(т) (Бадевці, 1503 ***Cost. S.*** 255); по(вє)лѣль народω(м) сѣсти на травѣ взѧв҄ши пѧтєро хлѣба и двѣ рыбѣ възрѣвьши на нбо бл(с)вивь и прєломивь, и даль оучєникомь хлѣбы а оучєници дали народω(м) (1556-1561 *ПЄ* 67); Алє ви(д)жє про́то жада́ю а про(ш) ла́ски... абы... на мєнє бѣ(д)ноую възрѣти рачи(л) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 260 зв.); А Стєфа(н) бȣдȣчи напо́лнєный Дха с(т) возрѣвши в нбо, ωба́чилъ сла́вȣ Бжїю (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 286); помяни, Гды, яко во бє(з)законїихъ зача(т) єсмъ... и возри на прєнайстѣйшȣю жє(р)твȣ, южє тєбѣ приноси(т) єдиноро(д)ный снъ твой Гдь нашъ Ісъ (*в рук.* и Ісъ. — *Прим. вид.*) Хрстосъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 279); Тог(д)а оу́зритъ єгω всѧ́коє ὤко сна Бжїѧ; в҄ ди́вной и вєли́кой славѣ є(г): бо(з)ко(й). И ты́и во(з)рѧтъ на́нь єго́ жє прободо́ша, и пла́чъ сътвώрѧтъ вє́лїй на́ сѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 150); **въ себе възрѣти** — застановитися, задуматися над своїми вчинками: што́жъ тȣ помы́слитъ и рєчє́тъ нѣкогда дєрзнȣвый на́ свѧти́тєлѧ й Па́стыра тако́вого, в҄ сєбѣ нє́ възрѣвъ, ни́жє помина́ѧ о́наго Прп(д)бнаго (Київ, 1623 *МІКСВ* 83);

побачити: И возрѣли сторо́жа Савлова, кото́раѧ была́ в҄ гаваанѣ, а оно мо́цъ поражо́ныхъ, и та́мъ и сѧ́мъ оутєка́ючихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 213).

Див. ще **ВЗИРАТИ, ВОЗИРАТИ.**

ВОЗСВѢТИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възсвѣтити) *перен.* (що) (*принести радість, розраду*) освітити: Мѣсѧца и звѣзды ни́нѣ ясности свои ω(т)ложѣтє а мнѣ жа́ловати сы́на мо́єго помозѣтє. Бо тєжъ нє возсвѣтитъ стѣнъ мо́ихъ в жа́лобȣ оубра́ныхъ и за вшєлѧ́коє звы́клоє цоу́дности ω(т)дра́ныхъ (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 3).

ВОЗСИЯТИ *дієсл. док.* (*цсл.* возсияти) **1.** Засяяти, заблищати, засвітитися: кр(с)тъ... в нынєшнии днь ка(к) солнцє во(з)сиялъ (1489 *Чет.* 26).

2. *Перен.* (від кого до кого) (*нести правду, чистоту християнської віри*) засяяти: святая вѣра свѣтла єсть и про́ста, без змазы єресей, як девица чи́ста. От самого Христа до нас возсия́ла и от апостолов людей освѣтила (к. XVI ст. *Укр. п.* 74).

ВОЗСЫЛАТИ, ВЪЗСЫЛАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възсылати) (кому) *(виражати свої почуття)* засилати, посилати: Про то тя... з҄ сє́рца вїта́ємо, радȣючысѧ, бгоу въ тро(и)цы слави́момȣ... покло́нъ посполȣ з҄ блгодарствє́нными молїтвами възсыла́ючы (Манява, 1619 *Прив. Феод.* 288 зв.); тȣт҄, и по всѣхъ сторонахъ и мѣстахъ, Правовѣрных҄ з҄грома-жа́ют҄сѧ собран҄ѧ,... и благωда́рноє пѣніє Бгȣ во(з)-сыла́ючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 72); **благодареніє возсылати** *див.* **БЛАГОДАРЕНИЄ.**

Див. ще **ВЗСЫЛАТИ.**

ВОЗЪ[1]**, ВОЗЬ, ВУЗЪ, ВЪЗЪ, ВЮЗЪ** *ч.* (*транспортний засіб*) віз: на торгȣ ȣв Острозѣ нєвиннѣ поймано... пѧти чєловєков с конми, з возы (Кременець, 1542 *AS* IV, 314); Повєтъ з лозы жъ плєтєна што 8 возы ставълѧють (1552 *ОЛЗ* 178); И ω(т)вязавши мя ω(т) во́зȣ,... ȣвє(р)гъ мя во яму (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); во(з) поро(ж)ни(и) маєть ȣстȣповати возȣ наложономȣ (1566 *ВЛС* 84 зв.); тогды всѣ(в)ши мы на возы... попровадили мя за сєло манастырскоє млино(в)цы (Унів, 1581 *ЛСБ* 61); гєдєω(н) болоба(н)... сщниковъ... вяза(л) ланцухами за возо(м) волочи(л) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1); вє(л)можно(ст) вша... забравши то всє на возы... на пожито(к) сво(и) ωбєрнути вєлє(л) єси (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 64 зв.); поты(м)... конѣ кгва(л)то(в)нє поω(т)бира(л), возы, скринѣ и всю субста(н)цию и має(т)но(ст) ихъ (Житомир,

1650 *ДМВН* 193); *Образно:* и тогды на воза(х) оболоковы(х) и аггглами зо(б)ра(н)ни бѹдѹ(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 77 зв.); чтыри кола во томъ вωзѣ сѹтъ чтыри цно́ты знакомитыи; Пе́рвоє коло, мѹдрость... дрѹгоє... мѹжество (поч. XVII ст. *Пчела* 52);

перен. (*символ життя, діяльності людини*) віз: Пра́вда и члколю́біє твóй вóзъ справѹєтъ, а справєдли́вость браздáми шафѹєтъ (Львів, 1591 *Просф.* 66); Южъ тóтъ вóзъ, котóрый нáсъ до тогω чáсѹ возилъ, ω(т)вєзѣмъ рѹкáми и рáмєнами нáшими до грóбѹ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 45);

перен. (*символ Христової церкви*) віз: Вóзомъ назвáна понєвáжъ в'сѣлъ на ню́ црь вѣчнои слáвы й красоты́; котóрого подыимѹютъ, съ стрáхомъ и дрыжéнамъ сєрафими... црковъ нóситъ бовѣмъ, и подыимѹєтъ своєго вл(д)кѹ вѣрою прáвою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 49 зв.);

перен. (*той, хто несе на собі тягар відповідальності*) провідник, наставник: Ѡ(т)чє Ѡ(г)чє нáшъ Єліссéю, Вóзє Їила в' Рѡссіи, оуправи́тєлю єгω, Ры́цєрю и Вóинє выбрáный (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 3); Пови́нности зась сщєнничєскіѣ, ачкóл'вєкъ сѹтъ нєзличóныѣ; ωсобли́вє єдна(к) ώвыѣ, абы Црковъ ратовáлъ...//... абы былъ мѹро(м) дóмѹ Бжєгω, абы былъ Вóзомъ и Возни́цєю Їилскимъ (Львів, 1646 *Ном.* 3 зв.-4); **возъ бошованый (буксованый)** — віз, який має на кінці осі буксу: маєтъно(ст)... ты(х) по(д)даныхъ... пограбили...//... ѹ гри(ц)ка пѣчки... во(з) бошованы(и) кованы(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 90); У Анъдрея Голубца — вепровъ кормныхъ два... возъ буксованый за золотыхъ три (1619 *АрхЮЗР* 6/I, 404); **возъ воловый** — (*віз, який тягнуть воли*) воловий віз: тамъ же... взято...//... свє(р)дло(в) чотыри... возо(в) воловы(х) два (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23-23 зв.); слѹги...//... пограбили... проса копъ двана(д)ца(т) во(з) воловы(и) (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33); **возъ гостинный** — купецький віз: Мыто мостовоє отъ воза гости(н)ного по полѹгрошъкѹ (1552 *ОВол. З.* 198 зв.); **возъ конский** — (*віз, який тягнуть коні*) кінський віз: по(з)ваны(и) побра(л)... ωво згола всє ω(т) маля до вєля спряты... домовыє возы ко(н)скиє и воловыє (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 151); **возъ котчий** — напівкритий особовий віз; бричка: сукно чирвоноє, чернымъ полотномъ подшитоє, до воза котчого (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); **возъ крамный** — (*віз, призначений для перевезення товарів, краму*) торговий віз: А в Почаєвѣ ω Ма(т)цє Бо(жєи) бєруть з мєщанъ ω(т) воза крамного по два гроши (Кременець, 1545 *ТУ* 71); **возъ купецкий** — купецький віз: Ѡтъ воза кѹпєцъкого хто жъ коловєкъ єдєть бѹдь чѹжоземє(ц) бѹдь сво(и) по два г(рши) (152 *ОКр. З.* 151 зв.); **возъ накладный** — повний, навантажений віз: которыи бы кѹпцы... шли чєрєс тоє мѣсто... с товары своими, ωт таковых // быхмо дали Єго Милости брати мыта ωт накладного воза по два гроши (Вільна, 1529 *AS* III, 341-342); **возъ на одинъ конь** — однокінний віз: В свирънє жита бочокъ соланокъ двєстє и чотыри маса сви(н)ного згнылого што и собаки нє єда(т) покрышилоса в громадє лєжить з возъ на ωдинъ конь (*1552 ОКЗ 36 зв.*); **возъ парою коний** — віз на пару коней: 1 возъ парою кони(и) грабины для кнутлєвъ кѹплєно зъ топори(с)ко(м) до соки(р) за гро(ш) 26 и 1/2 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5 зв.); **возъ роботный** — робочий віз: котъчих старых два, возовъ роботныхъ четыри (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); **возъ скарбный** — віз з накриттям, який використовувався для збирання податей для феодала або для подорожування: кна(з) ку(р)пски(и) вза(л)... во(з) дє(и) ска(р)бны(и) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133); **возъ фурманъский** — вантажний віз: дороги звєчныє маю(т) быти водлє старода(в)ного ωбычаю такъ широки абы са два возы фѹрма(нъ)скихъ розминѹти мо(г)ли (1566 *ВЛС* 84 зв.); **возы и кони** — матеріальні цінності, багатство: Алє чáсъ ю́жъ рѹшитиса до штѹрмѹ на збитіє вéжъ вы́нєслыхъ, вывышáючи(х)са, я́ко с(т) Ап(с)лъ мóви(т), на(д) вѣдомость Збави́тєла Ха: нє в' вώзѣ(х) и кώнєхъ оу́фаючи, тó єстъ в' ωмы́лныхъ довóдє(х) áлбо аркгѹмєнта(х), и я́кіи сѹть которыми хлю́батъса Аристóтє(л)скіи философóфωвє, áлє и́мєни Га Ба нáшєго взывáючи, я́ко Бл(с)вéнный псалми́ста спѣвáєтъ, а то, понєва(ж) оу́фаючи(м) оу вóзєхъ и кóнєхъ поколотáніє и оупáдокъ трафла́єтъса (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 189); **возь огневий (огненый), огнистый возъ** — (*із біблійного сюжету*) вогняний

віз: ѝліа взѧть на возѣ огне́во(м) яко на́ н͠бо (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); а ілію з'стоупи́вши з во(з)д8х8 // возь ωгне́ный на́гло въсхити(л) єго (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 155 зв.); на ωгни́стомъ во́зѣ я́кω до н͠ба... до Раю єстъ взѧ́тый... ώный вєли́кїй Проро(к) Илїа́ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 923).

2. Карета: узял... воз сукном крытый, кованый железом (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444); то(т) тєды кроль... на возѣ зє зло́та... прїи́дє(т) соуди́ти свѣтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 50); benna, карѣта,.во(з) (1642 *ЛС* 101); essedum, возъ, колєсница, ри(д)ванъ (1642 *ЛС* 183).

3. (*багато прикрашений колісний екіпаж для урочистих виїздів, ігор і т. ін.*) колісниця: Єздьцомъ моимъ оу возехъ фараоновыхъ прировнала есмь тобѣ, пріетелко моя (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50); Фараωнъ кды ïωсифа вывы(ш)шити и оучти́ти хотѣ(л) поса́ди(л) єгω на во́зѣ чты(р)ма ко(н)ми тѧ́гнєно(м), и възно́моу прє(д) возω(м) росказа(л) вола́ти, абы всѣ на колѣна па́да́ли и клан́ѧлисѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256 зв.); vehia, а(е), возъ, колє(с)ница (1642 *ЛС* 408); И собра́лъ собѣ соломώнъ во́зы и ѣздныи, и имѣлъ ты́сєчу и чєты́рє ста возо(в) и в͠і ты́сѧчь ѣздныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 291 зв.); **возъ триумфалный** — колісниця переможця; тріумфальний віз: Мωнархове то́го свѣта пω(д) часъ трїѹмфовъ и зѣздовъ якихъ сла́вныхъ: ѣздили на возахъ трїѹмфалныхъ; зло́томъ, срѣбромъ, и дорогими камєнми приωздωблєнныхъ (поч. XVII ст. *Пчела* 51 зв.).

4. (*міра місткості*) віз: А къ тому тежъ они мають... давати на нашъ пріѣздъ съ каждого двора по бочці овса,... а сѣна за каждою бочкою по возу (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Торъговъцы т8быльцы и гости дають старостє ωбє(ст)ки ωтъ головы або ωтъ воза по грош8 (1552 *ООЗ*-1, 50 зв.); по в͠і грше(и) старостє... ωтъ воза зверины старостє пєчєнѧ. А ωтъ кожъдого зверати 8битого гр8дина (1552 *ОБрац. З.* 143 зв.); потомъ дала ковалєви жєлѣза по(л)тора воза на завѣсы до воро(т) и фо(р)тки мона(с)ты(р)скы(х) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 2); А (с) ты(х) по(д)даны(х) пода(т)ки ю(ж) на сєбє выбра(т), с которы(х) выбрано было... жєлѣза возо(в) ω(с)мъдєся(т) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180);

(*міра площі*) віз: а сєножа(ть) за рєкою Норинєю проти(в) замък8 на с͠ во(з) (1552 *OОвр. З.* 101 зв.); жѧлова(л) намъ по(д)столи(й) н͠шъ... и(ж) дє(й)... вышє(й)мєнованыє ωсобы... сєножатє(й)... на по(л)тораста во(з) покосити и сєно з ни(х) до имѣня своєго спо(л)ного... повозити дє(й) єстє казали (Луцьк, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 109).

ВОЗЪ[2] *ч.* (*назва сузір'я*) Віз: Арктосъ. Звѣ(з)да що мє(д)ве́дє(м) зов8(т), а́бо во(з) нб(с͠)ны(и) (1627 *ЛБ* 180); в... пе́рстєню бы́л ка́мєнь дорогїи. и... было вы́рито го́лов8 льво́в8ю во́зъ со́лнєчныи, и ме́чь з' о́б8 сторо́нъ о́стрїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 397); septentriones, Возъ н͠бсни(й) з звѣздъ (1642 *ЛС* 369).

ВОЗЪМОГАТИ *див.* **ВОЗМАГАТИ.**

ВОЗЫВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възывати) (кого ким) називати, взивати: Б͠ъ... нынє д͠вдомъ пр(о)рокомъ / / возываєть на(с) (1489 *Чет.* 329 зв.-330).

Див. ще **ВЗЫВАТИ.**

ВОЗЫВАТИСѦ *дієсл. недок.* (*цсл.* възыватисѧ) називатися; іменуватися: Коли кр(с)тъ наимєнованъ с͠нъ возываєтсѧ а ω͠ць с͠на дѣлѧ познаваєтсѧ (1489 *Чет.* 24).

Див. ще **ВЗЫВАТИСѦ.**

ВОЗЫГРАТИСѦ *дієсл. док.* (*цсл.* възигратися) розбуркатися, заворушитися: в то(т) ча(с) возыгралосѧ дитѧ во чрѣвѣ єлісавєфинє (1489 *Чет.* 162).

ВОЗЫИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* возыити), *перен.* (до кого) (*душевно зблизитись з Богом*) зійти, піднятись: по(ст) с͠тыи почато(к) є(ст) всєго добро(г)... єсть крыла м͠лтвы нашєи, то нє возлєти(м) к8 б͠оу, алє єсли м͠лтвоу свою по(д)моцнємо по(с)то(м), а слєзами... возыйдємь и нє вє(р)нємосѧ порожнє наза(д) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 31 зв.).

Див. ще **ВЗЫИТИ.**

ВОЗЫСКАТЬ *дієсл. док.* (*цсл.* възискати) (кого) розшукати, знайти: назавтриє жє изыидє понамарь ис ц͠ркви. возыскать ч͠лвка (1489 *Чет.* 149).

Див. ще **ВЗЫСКАТИ, ВЗЫСКАТИСѦ, ВЗЫСКОВАТИ.**

ВОЗЫТИ *див.* **ВОЗИТИ.**

ВОЗЬ *див.* ***ВОЗЪ***[1].

ВОИВОДА *див.* **ВОЄВОДА.**

ВОИЗРѢТИ *див.* **УЗРѢТИ.**

ВОИНЕСТВО *див.* **ВОИНСТВО.**

ВОИНИЙ *прикм. у знач. ім.* Воїн: видѣвши то

воинии. што геωргеи восталъ ω(т) мртвы(х), почали вѣровати со всею чадью своею г(с)у іс(с)у х(с)у (1489 *Чет.* 180).

Див. ще **ВОИНИКЪ, ВОИНЪ.**

ВОИНИКЪ, ВОЙНИКЪ *ч.* Те саме, що **воинъ:** колько имаю воиниковъ по(д) собою ω(т) нихъ собѣ ѣприимоу хвалоу (1489 *Чет.* 251); bellator, ра(т)ни(к), во(й)никъ (1642 *ЛС* 101).

ВОИНОВЪ *прикм.* Який належить воїнові або стосується його: главоу воинова роука оусѣкнула (1489 *Чет.* 272 зв.); balte(us), поя(с) воиновъ (1642 *ЛС* 100); materis, is, списокъ воиновъ ратище (Там же, 264).

ВОИНОНАЧАЛНИКЪ *ч.* Воєначальник: ilarchus, воинонача(л)никъ (1642 *ЛС* 224).

ВОИНСКИЙ *прикм.* Військовий: cacula, рабъ вои(н)ски(и) (1642 *ЛС* 107).

ВОИНСТВО, ВОИНЕСТВО, ВОИНЪСТВО, ВЪИНЬСТВО *с.* Військові сили, військо: въ славномъ семъ воинествѣ не пощадѣ(м) себе (1489 *Чет.* 141 зв.); а еще домы... побѹдова(ти), дабы... в то(м) монастырю... стра(н)ницы, ч(с)тно и бгоѹгодно житие свое провожаючи мешка(н)е мѣли, млячи(с) за г(с)дря К. Є(г). М(л) и пновъ радъ его, и всего хр(с)толюбиваго є(г) воинства (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); вои(н)ство, жо(л)нѣрство (1596 *ЛЗ* 33); Милостивый пане гетмане и все христолюбивое воинство панове и братья нашы. Повольности нашы товарискіє въ ласку вашое милости отдаемъ (Київ, 1621 *АСД* I, 265); exercitus, воинство, по(л)къ (1642 *ЛС* 187); Гдѣ ннѣ сіи; злáтыми рíзами ѡдѣáнніи, на прєстóлѣ сѣдѧщіи, и вóинствωмъ ωбтóченіи (Чернігів, 1646 *Перло* 123 зв.); **воинство небесное** — небесні сили: а вˀ тоть час изь аггломъ борˀзо стало мˀножество въиньства нб(с)ного хвалѧчихь бга (1556-1561 *ПЄ* 213); а в то(т) ча(с) и(з) аггло(м) борˀзо стáло мно(ж)ство воинества нбе(с)ного, хвáлѧчи ба (XVI ст. *УЄ Літк.* 73); Чекаютъ тебе тамˀ же на нбѣ Аггли Архаггли, Херѹвими и Серафими, и все иншии нб(с)ныхъ воинствъ хоры (Вільна, 1620 *См. Каз.* 22 зв.); а нынѣ идéтъ ω(т) бráни, ωполчéніѧ свое(г), и Вóинствω Нб(с)ное идетъ с нимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 64).

ВОИНЪ, ВЪИНЪ *ч.* Воїн: Во врѣмѧ ωно бы(л) нѣхто воинъ храбръ именє(м) никіта (1489 *Чет.* 29 зв.); а и жолˀнѣре [воини] пытали ты(ж) его рекоучи шˀто мы ты(ж) боудемо чинити (1556-1561 *ПЄ* 219); Ѡ немоу(ж)ніи есте въини, страшите сѧ и боите сѧ единого члка, боудоучи ва(с) ко(л)ко со(т) (XVI ст. *УЄ Трост.* 58); вóинъ, жо(л)нѣ(р) (1596 *ЛЗ* 33); Гербˀ: Вóинъ нагій зˀ шáблею на конй безъ сѣдлá (Київ, 1623 *МІКСВ* 74); miles, воинъ, жо(л)нѣръ (1642 *ЛС* 269).

2. *Перен.* Послідовник Христа, проповідник Христового вчення: Припоѧсанъ (sic! — *Прим. вид.*) по бедрѣ твое(м) (sic! — *Прим вид.*) мечъ бгословіе(м) ковáнˀный, дóбрый вóине, мечъ ω(т) всюдѹ наωстренˀный (Львів, 1591 *Просф.* 66); То... естъ... пóчетъ и гасло дóбры(х) вóинω(в) Хвыхъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 168); Ап(с)толωве прехвáлніи, Въинωве црѧ Нб(с)ногω вы преслáвніи (Чернігів, 1646 *Перло* 46); та(к) ты(м) способо(м) стáвшисѧ зра(д)ливы(м) воино(м) іс хвы(м), и ѹтѣкши з во(и)ны своéи... подóбатисѧ не може (серед. XVII ст. *Кас.* 134); *У порівн.:* Инокъ яко вóинъ христо(в) готовы(и) завше до бóю боýдѹчи... ходити (серед. XVII ст. *Кас.* 1 зв.).

Див. ще **ВОИНИЙ, ВОИНИКЪ.**

ВОИНЪЦЫ *мн.* (*мешканці м.Войня*) войняни, воїнці: И та(м) же тежъ во(и)нянє повєдали ижъ на то(м) вро(чи)щѹ бабе схода(т)се села многие... Пото(м) вели насъ воинъцы мимо село чехостовъ (1546 *ОГ* 6).

Див. ще **ВОИНЯНЕ.**

ВОИНЯНЕ *мн.* (*мешканці м.Войня*) войняни: И та(м) же тежъ во(и)нянє повєдали ижъ на то(м) вро(чи)щѹ бабе схода(т)се села многие (1546 *ОГ* 6).

Див. ще **ВОИНЪЦЫ.**

ВОИСТИНУ, ВОИСТИННУ, ВЪИСТИННУ, ВЪИСТИНУ, ВЪИСТИНЬНУ, ВЪИСТІНУ, ВЪИСТЇНЬНУ *присл.* (*цсл.* въистиньноу) воістину, дійсно, справді: въ гресѣхъ роди мѧ мти моѧ се бо воистиноу взлюби(л) мѧ еси (1489 *Чет.* 127 зв.); лацˀнѣ(и)ше есть въистинˀноу вельбоудоу [оужищоу дебеломоу] скрозѣ иглиныи оуши пройти. нижли богатомоу в цр(с)тво біе вніити (1556-1561 *ПЄ* 301 зв.); Въистїньноу вам повѣдаю иже боýдет глядана на том по родý (Володимир, 1571 *УЄ Вол.*

73); Чимъ могѹчи прєсвѣтлый дн҃ь ѻ́ный здѻ́бѧчи, И Въйстинѹ въскрсъ до се́бє мѻ́вѧчи (Львів, 1616 *Бер. В.* 95); А выполняючи писаня Павелъ... подвигнулся Петра навидѣти, яко воистинну почесный старецъ, который южъ и на души цнотами и на тѣлѣ волосъ осивѣлый былъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 460); Прємѹдро въйстиннѹ и закѻ́ннє зъ ты́мъ сѧ свѣтомъ россталъ (Київ, 1624 *МІКСВ* 100); Прємѹдро въйстиннѹ и закѻ́ннє зъ ты́мъ сѧ свѣтомъ россталъ (Київ, 1624 *МІКСВ* 100); Въйстинну. Vere. Reuera. Verissime (1650 *ЛК* 436).

Див. ще **ВОИСТИНЪНО.**

ВОИСТИНЪНО *присл.* Те саме, що **воистину:** Абовемъ можешъ ваша кнежацкая милость воистинъно быти певенъ, ижемъ не чимъ инъшимъ до того, одно серъдечною любовию... приведеный (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 989).

ВОИТИ *див.* **УВОИТИ.**

ВОІНА *див.* **ВОЙНА.**

ВОЇОВАНЄ *див.* **ВОЄВАНЬЄ.**

ВОЇОВАНЬЄ *див.* **ВОЄВАНЬЄ.**

ВОЇОВАНѦ *див.* **ВОЄВАНЬЄ.**

ВОІОВАТИ *див.* **ВОЄВАТИ.**

ВОІСКО *див.* **ВОЙСКО.**

ВОЙ, ВОИ *ч.* (*цсл.* вои) воїн: В нєд‹ѣлю› аще прилоучитсѧ Рож‹де›ство Хво, боудєтъ... воємъ радованіє (к. XVI — поч. XVII ст. *Яв. Рук.* 113); pyrr[h]ichari(us), скачущи(й) во(й) (1642 *ЛС* 340); тамъ не маючи одъ никого жадного ординансу... тудежъ и подъ тотъ часъ найвыжшого директора вожа воиевъ его кор. милости... въ разныхъ местечкахъ и селахъ, до ключа Звагельского належачихъ брати, и гвалтовные грабежи чинити (Кременець, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 437).

ВОЙЛОКЪ, ВОИЛОКЪ *ч.* Повсть: до ты(х) всѣхъ сєдє(л) воилоковъ // с кожицами чи(р)воными сємъ (Луцьк, 1565 *ТУ* 111-112); ѡники(и) бо(г)данови(ч) ставє(ц)ки(и)... мєнє... ша(р)па(л) и... сєдло зна(л) з во(и)локо(м) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 42); та(м) же на то(т) ча(с) взялъ: ... сєдло малєваноє з во(и)локо(м) и з ѹздою (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23 зв.); при которо(м) бою взя(в) и по(г)раби(л)... сє(д)ло коза(ц)коє малєваноє з во(и)локо(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 17); мєновитє взято... Сєдєлъ Козацъкихъ з во(и)локами з ря(д)ками рємєнъными (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105 зв.).

ВОЙЛОЧИЩЕ *с.* Товста повсть: Jakiź budet pośćiołek twoy? – Woyłocysce pod boczysce, A śiedliscze w hołowisce (1625 *П. про Кул.* 23).

ВОЙНА, ВОИНА, ВОІНА, ВУЙНА, ВѢЙНА *ж.* **1.** (*організована збройна боротьба між державами, суспільними класами*) війна: снъ... пошо(л) на воиноу (1489 *Чет.* 237 зв.); корол... нє хотєл тых рєчєй ихъ слѹхати мєжи ними длѧ того, ижъ слѹжба господарьскаѧ, зємскаѧ, война зашла (1539 *AS* IV, 199); к тому тє(ж) ѡни жаловали и(ж) дє(и) коли лєта лихиє во(и)ны голоды и сєло сєє потрєбы были пу(с)тка ино прє(д)ки по(д)даны(х) наши(х)... по(д)лє сєбє до(з)волили са(н)ку нєбо(ж)чику халупу на кгру(н)тє вла(с)номъ нашомъ по(с)тавити (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2); бра́нь, война (1596 *ЛЗ* 28); На тѣлѣхъ караетъ голодомъ, вуйнами, моромъ... и иншими непогодами (XVI ст. *НЄ* 210); Бра́нь: бѻ́рба, война, би́тва, бѻ́й (1627 *ЛБ* 12); прѡ во(и)ну гѹста́ва швє(д)ско(г) в прѹсє(х) далє(и) (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 2); Єго Ко(р): м(л): до воєво(д)ства чє(р)ниговского зосла(л) на ро(з)сѹжєнє ѹшєляки(х) кривдъ и розныцъ по(д) ча(с) во(и)ны ѡ(д) нєприятєля москвитина мєжи и(х) м(л): Паны старостами и ѡбыватєлями того воєво(д)ства зашлы(х) и нє сѹжоны(х) (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17); bellum, во(й)на, ра(т), бра(н) (1642 *ЛС* 101); Єслыжъ послышитє жє зновѹ з нами во(и)на ся почнє(т) теди и ва(м) волно ти(х)жє нєприятєлє(и) ваши(х) и наши(х) скоро наступати (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31); коли црь пріидє з войны, мєнє вы́жєнє(т) а и́ншѹю жєнѹ поймє (серед. XVII ст. *Хрон.* 396); **внутрна война** — внутрішня громадянська війна: вєли́коє ро(з)ла́ньє крвє и знищє́ньа зъ внѹтрной войны дѣютсѧ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 31 зв.); **война домова, домова война** — те саме, що **внутрна война**: Дозна́лисмы по смєрти єго дѻ́стъ ѡ(т)мѣны, Вѻ́єнъ домовы́хъ и тижь посторѻ́нныхъ бєзъ мѣры (Київ, 1622 *Сак. В.* 45 зв.); мови(т) єлорѹ(с) выгнаны(и) промышля(л) тєжъ ѡ собѣ, гдє бы ся мо(г) и са(м) здоровя(м) свои(м) и(з) мылыми дѣтъками... прє(д) ѡны(м)

забѹ́рены(м) криваво(и) домово(и) во(и)ны, выхро(м) бє(з)пєчнє захова(ти) (1582 *Кр. Стр.* 79 зв.); **войну поднести (подносити), поднести войну** (з ким, на кого, проти кому) — розпочати (почати) воювати, почати війну (з ким, проти кого): Того́ же ро́кѹ посе́лъ бы(л) оу крола в кра́ковѣ ѡ(т) пе́рскаго царѧ, абы во́инѹ под'нє(с) з тѹркомъ (1509-1633 *Остр. л.* 128); аґари́новє те́ды, на двѣ роздѣлѧ́ютсѧ ча́сти, и єдны́ на Бо́лгары во́йнѹ подно́сѧтъ..., а дрѹгіи зоста́лисѧ мѣсто в'зѧ́ти (Київ, 1627 *Тр.* 682); повста́лъ Ієрѡвоа́мъ... и подне́слъ войнѹ проти́въ па́нѹ своємѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 306); **войну служити** — відбувати військову повинність: а панъ Серафинъ за тые люди не маетъ войны служити (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 6/I, 41); Шляхта абы тє(ж) ты(м) же способо(м) во(и)ну служили и почты ставили (1566 *ВЛС* 40); **войну точити** (з ким, проти кого) — вести війну (з ким, проти кого): а ты́и кото́рыи были в'нѹтръ мѣста, и войнѹ проти́въ нєпріа́тєлємъ точи́ли..., бра́мы мѣсцкіи ѡдомкнѹли,... и... на нєпріа́тєлѣ выбѣга́ли (Київ, 1627 *Тр.* 662); року ҂ахз гє(р)бу(р)тъ из ста(д)ницки(м) воинѹ точили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166); **ѣздити на войну, єхати на войну, на войну ихати, на войну ходити, пойти на войну** — відбувати військову повинність: тыє слѹжа(ть) конъно є(з)дѧть на во(и)нѹ и на всѧкѹ дорогѹ при воєводє и при врѧ(д)никѹ єго (1552 *ОКЗ* 42); пишє... кнзъ ку(р)пски(и) до яцка... абы єха(л) за єго мл(ст) кнзє(м) ку(р)пскимъ на во(и)нѹ вє(д)лѹгъ повинъно(с)ти своєє слѹжъбѹ и послѹшє(н)ство єго мл(ст) чини(л) (1581 *ЖКК* II, 91); наши вл(д)ковє и по́пы́ и чрѣнцѣ, волѧ́ть... и поборъ дати и на войноу нє ихати (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 101); А мѣщаномъ Волковыйскимъ велѣлъ его милость на службу свою, на войну, ходити, водлѣ уставы (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); А мы са́ми збро́йни и прєпоя́сани, пойде́мо на войнѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 149); **мати войну** — вести війну, провадити воєнні дії: Ко́ндрѹсъ црь агєн'скій, ма́ючи войноу, з да́рами пришє́дши до ѡлгира, пыта́лсѧ ѡ концѹ войны (поч. XVII ст. *Проп. р.* 161 зв.).

2. *Перен.* (*боротьба за віру, за християнські ідеали*) війна: Иншїй є́стъ кото́рїй пота́ржкѹ и войнѹ з' сата́ною зача́вши тєрпи(т) оу́тиск': сє́сь съкрѹшє́нѹю дшѹ ма́єт': в' тѹзѣ бовѣмъ смѹткѹ, и слєзáхъ єстъ, и двоѧ́кѹю пєрсо́нѹ на собѣ но́ситъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 101); О Прєхва́лныи Мчнци сты́и,... Вы́ єстє цра Нб(с)ногѡ Во́и(н)ствѡ избра́нноє, и Бго́мъ Нб(с)нимъ в' сы́лѣ єгѡ во ми́ръ посла́нноє. На во́йнѹ стра́шнѹю невиди́мѹю, На всю зло́сть бѣсѡ́вскѹю нєѹкроти́мѹю (Чернігів, 1646 *Перло* 46 зв.); **войну вести** *див.* **ВЕСТИ;**

перен. (*внутрішня боротьба з людськими пороками, негативними рисами характеру і т. ін.*) війна, боротьба: Що́бовѣмъ дѣєтсѧ на то́мъ свѣтѣ в' животѣ лю́дскомъ, ничо́гѡ и́ншогѡ ты́лкѡ оустави́чнаѧ война з' гнѣвомъ ѡбжи́рствомъ и тєлє́сностю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 942); Трє́тии ма́ємо по(д)вигъ напроти(в)ко ѳила(р)ґи́рїи, кото́рѹю мы любовє́щиє(м) або срєбролю́биє(м), назвати мо́жєм': таѧ воина дѣєт'сѧ з посторо(н)ными рє́чами, нє з вла(с)ною натѹрою, и кото́рая в ино́кѹ нѣ ѡ(т)ко(л) нє зачинаєт'сѧ (серед. XVII ст. *Кас.* 100).

3. *Перен.* (*між окремими людьми*) суперечка, сварка, бійка: А звлаща будучи хлопомъ, з невестою жадных потреб, воен, чинити не пристои и не пристало (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444); Тоє(ж) в прави́ла(х) по всѣ(х) собѡ́ра(х) варо́вано, абы дѹхо(в)ныи... во(и)но́ю ба́витисѧ нє смѣли... и до щи́рои вѣри прє(з) кгвалтъ и во(и)нѹ абы жа(д)ного нє притѧга́ли (Вільна, 1596 *З. Каз.* 34 зв.); розмаитые добродейства твое роспоминаючи, которые додаютъ ми доброе надеи и приводятъ мя до того, абымъ се о... пожеданъного покою прагнулъ, а покою хотяжъ бы и несправедливого, который далеко лепший, а нижли вражда и война справедливая межи побожными... людми (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 991); Прѣнїє, прѧ, рвє́нїє: Спо́ръ, война, пєрє́чка, Тѧ́жба, кри́вда (1627 *ЛБ* 103).

4. Військо: А от желѣза, мѣди и всего того, што ку стрельбе и войне належит, не повинни ничого платити (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); зобравшисє зо всєю ротою своєю ко(н)но збро(и)но яко проти(в) посторо(н)ного нєприятєля зо вшелякими бронями кѹ би(т)вє во(и)нє налєжачими... наєхавши мо(ц)но... на дво(р) и имє(н)є... пна моєго то(л)пыжинъ по(д)даныхъ єго м(л) тамошни(х)... позбива-

ли поморъдовали (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88); рать, войнá (1596 *ЛЗ* 72); мєновитє взято... рыштѹнъкѹ до во(й)ны належачого то естъ зброя (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105 зв.); вышъ помєнєныє при(н)ципами..., которы(х) было члка до сорока и далє(и) з ро(з)ны(м) ѡружємъ до во(и)ны налєжачи(м)... до(м)... протєстуючи(х)... по(г)рабили (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

ВОЙСКАА, ВОИСКАЯ *ж.* Дружина войського: я настазиа скубєдя(н)ка ю(р)єваа чє(р)лєнковскаа во(и)скаа бра(с)лавскаа... дала сє(с) мо(и) ѹмоцовани(и) листь з моєю пєча(т)ю ис по(д)писо(м) рѹки пна андрєя половковича... которы(и) сє имєнємъ мои(м)... по(д)писа(л) (Черленків, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 11); возный, именемъ урожоное ее милости пани Катарины Карсницкого Войтеховое Рокгуское, Войское Лятичовское, для вписаня до книгъ нинешнихъ кгродскихъ Луцкихъ подалъ... листъ Его Королевское Милости (Луцьк, 1643 *АрхЮЗР* 3/I, 387).

ВОЙСКИЙ, ВОЙСКІЙ, ВОИСКИИ *ч.* (*урядник, що слідкував за порядком і безпечністю у воєводстві і заступав каштеляна під час війни*) войський: А при томъ были:... пан Андрєй Лозка, войский Бєрєстєйский, а пан Боговитин Пєтрович (Вільна, 1529 *AS* III, 351); жалова(л) мнѣ якиму васи(л)євичу... будѹчи мнѣ єщє... на мє(с)цу пна васи(л)я гулєвича во(и)ско(г) воло(ди)мє(р)ского... врa(д)ни(к) двора биску(п)ства лу(ц)кого (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 4); а за устною и очевистою прозбою и печати свои приложа(ти) (!) рачили... къ сему моему листу... панове зацные... войский и ротмистръ... замку Киевского (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 17); з другоє за(с) стороны во(и)ски(и) крємянє(ц)ки(и),...показа(л) ли(ст) дѣлчи(и) на тыє имє(н)а (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4046, 92); я юрє(и) алєкса(н)дрови(ч) чєрлє(н)ко(в)скии во(и)ски(и) брасла(в)ски(и) вы(з)наваю... и(ж)... кнзь яну(ш) збара(з)ки(и)... нє (в)даючиса в право ѹжи(л) былъ мєнє, абы(х)... на гру(нт)... выєха(л) (Вінниця, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 45); Єсли хочє(ш) во(и)ским҄, по(д)комори(м), или судїєю быти; па(д) поклонúмиса а тобѣ да(м) (1599-1600 *Виш. Кн.* 206 зв.); Гдє ту(ж) жє зара(з) єго м(л). панъ во(и)ски(и) києвъски(и) протєстовалъсє противко во(з)ному ѡ фа(л)шивоє со(з)нанъє рєляцыи положєнья по(з)вовъ, жє и(х) нє клавъ (Горошки, 1643 *ДМВН* 233); войский и подстаростий кременецкий, сведчилъ и солениттеръ протестовалъ се противко... отцу Исаему Грушовскому (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 252).

ВОЙСКО, ВОИСКО, ВОЇСКО, ВУІСКО, ВУЙСКО, ВЪЙСКО *с.* **1.** (*військові сили*) військо: а є(ст)ли бы црь тѹрєцкы прїєха(л)... и(з) воисками своими на жигмо(н)та... и притиснѹ(л) бы на(с) и дали бы(х)мо и(м) помо(ч) ѡ(т) ‹вєл›икого натискѹ (Гирлів, 1518 ***Cost. DS*** 494); пан Ѡльбрахтъ... рок имъ ѡбєма сторонамъ зложилъ, по роспѹщєни войска тоє минѹлоє слѹжьбы зємъскоє ѹ шєсти нєдєлахъ (Краків, 1536 *AS* IV, 62); Такжє... ѹфаляє(м) абы дворанє наши которие на двори нашо(м) кони писаныє маю(т) с по(ч)тами за пнзи служа(т) — сами ѡсобами своими при на(с) г(с)дру зоставати звы(к)ли абы почты свои з ымєнє(м) до во(и)ска слали и становили и(х) в повєтє(х) ко(ж)ды(и) по(д) своєю хорого(в)ю (1566 *ВЛС* 33); Пристѹпилъ Хмєлнѣцкїй гєр҄штъ Козацкий, и Тогай Бєй водзъ Тата(р)скїй з вєликими войсками своими ...Львѹвъ штѹрмовали (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 125 зв. (на полях); жо(л)нєрє и слѹги всѣ которыє бы слу(ж)бѹ воє(н)нѹю на собє поноси(ли): ѡ(т) вшєляки(х) судо(в) до двана(д)ца(ти) нєдє(л): по роспѹщє(н)ю во(и)ска маю(т) бы(ти) во(л)ни (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); а мо(и)сєи... оудариль ѡнымь жє посоухо(м) в морє и стѹпїло са морє ѡпать... и фараѡна цра... со всѣми воискы потопи(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 25 зв.); отчизне въ часъ потребы на помочи станете, и славу войска вашого значну отнесете (поч. XVII ст. *КЛ* 89); Досвѣдчилъ и Інфлянтчи(н) того войска сúлы, Кгды úхъ тыи Рыцєры якъ травѹ косили (Київ, 1622 *Сак. В.* 45); А войско польское подъ Каменецъ на Оринино поле стягается (1630 *МИВР* 322); по розеханюс войска полъского с под Пилявецъ... оповедаючый, уносечы здорове свое... в крае полские одехал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 281); гє(т)ма(н)... ро(с)казалъ... воиску. абы за Днѣпръ на лєжѹ пошли на зиму (серед. XVII ст. *ЛЛ* 174); кгды протє(с)та(н)съ во(и)ска по(л)ско(г)[о], тримаючи(с) з

шляхє(т)ною... ма(л)жонькою своєю и (з) дє(т)ками з во(и)ско(м)... пришовъ тєды по ро(з)кгромєню во(и)ка (!)... з субъстанъциє(и) своє(и)... забрано и до ω(р)ды взято (Житомир, 1650 *ДМВН* 210); *Образно:* Гумна вашѣ будутъ наполнени збожемъ, а въ прасахъ будетъ обфитость вина и оливы. Надъ то нагорожу вамъ лѣта, которыи саранча, хрущъ, гусеница и робацство были пожерли, которыи были моимъ войскомъ великимъ на васъ перепущенимъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 886); **Войско (Вуиско) Запорожскоє (Запорозскоє, Запорозкоє, Запороскоє)** — Запорозьке (Запорізьке) військо: Товарышу(м) нш҃имь козакꙋмь ву(и)ска нш҃ого запоро(з)ско(г) (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); Я ра(б) бж҃и(и) Ѡнофрє(и) Ѡнощє(н)ко коза(к) во(и)ска запоро(з)кого (1600 *УИ* 1911/2, 13); пн҃у Гаврилу Ивашко(в)скому козаку во(и)ска запорозского (Київ, 1612 *ЦДІАК* 221, 1, 57, 1); за братью нашу горла свои кладемо добро, жебы и до конца при томъ предсявзятью своемъ на славу Божыю и войска Запороского боронячы церквей стояти моглисмы (Київ, 1621 *АСД* I, 265); Яко завше зъ продковъ своихъ Войско Запорожское звыкло чинити стараніе о добримъ и о пожитечнимъ церкви Божой (Канів, 1632 *ПККДА* II-1, 421); Богданъ хмє(л)ни(ц)ки(и) гє(т)манъ з во(и)скомъ... запоро(з)кимъ (Чигирин, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 33, 1 зв.);

перен. (*військова міць, сила*) військо: Речє Чловєкъ... Ѡ горє мнѣ грѣшномꙋ ω(т)ходачємꙋ на ωни(и) свѣтъ, во грѣсє(х) мои(х) волоку(т) мѧ грѣшнаго ї бѣднаго ко ω(т)хождєн(ю) вѣчномꙋ, ω(т)колѧ вєрнутисѧ нє єстъ рє(ч) можнаѧ, нє ωборонѧтъ мєнє та(м) воиска мои сєгосвѣтни(и) (XVI ст. *Сл. о см.* 335); нє вы́ймꙋтъ тѧ во́йска, нє вы́бави(т) тѧ має(т)ность рꙋхо́маѧ. нє ωборо́нѧ(т) мѧ па́лацы, кото́рыє про́жнє кошто́внє боудова́лємъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 122);

перен. (*боротьба*) подвиг, сила, міць: такъ ся хваливъ: "Доброе вуйско емъ вуйнянивъ (*в рук.* вꙋйняни. — *Прим. вид.*), и побѣгъ бѣгъ, вѣру емъ сповнивъ..." (XVI ст. *НЄ* 208);

(*озброєний загін із слуг та найманців феодала*) військо: кгды... єсмо та(м) приєхали знашли нємалоє во(и)ско людє(и) збро(и)ныхъ з ро(з)ными бронѧми ку во(и)нє належачими возами жито... єго мл(с)ти бєрꙋчи на возы клали (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 59); отецъ владыка,.. не огледаючися ничого на... повинности особы своее светителское, заѣхавши съ тымъ войскомъ людей и стрелбою... самъ особою своею... кгрунтъ нашъ пооралъ (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 435); вє(л)мо(ж)но(ст) вш҃а... наєхавши на кгрꙋнтъ имє(н)я камєного(р)ки ...//... по(д)даны(х) є(г) тамошни(х) з робо(т) и(х) збити розо(г)нати и ро(с)полошити томꙋ во(и)скꙋ своємꙋ роскаса(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 63-63 зв.); ‹которыє то при(н)ципаловє›... на... ми(с)тє(ч)ко... чєрємошꙋ и на замо(к)... наєха(в)ши... и во(и)скомъ замо(к) и мє(с)то вколо ωбъточи(в)ши... з ди(л)... стрєля(т) почали (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 40 зв.-41);

вояки, солдати: в҆зав҆ши июда с҆пироу [войско] ω(т) ар҆хїєрєωвь и фарїсєωвь слоугы пришоль та(м) с҆ походнѧми и съ свѣчами и зь ωроу́жиємь (1556-1561 *ПС* 424 зв.); прїшєдші пак въйско пєрвомоу пєрєбїли голєнї и другому распятому с ним (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 96); А ωни єго просили, абы и(м) выда(л) прѣшє вєликоднѧ... И каза(л) и(м) жо(л)нѣрѣ, воу(і)ско готовити (XVI ст. *УЄ Трост.* 47);

перен. Небесні сили, ангели: бы(л) ωболочє(н) в одѣньє чи(р)воноє... и шли за ни(м) во(и)ска которы(и) су(т) на нєбѣ на конє(х) бѣлы(х)... ω(н) є(ст) то(т) которы(и) то(п)чє(т) працу ви(н)ную (XVI ст. *КАЗ* 352); Ѡто ѧ затаю рѣза́нѧ єго, яко кды(с) войска. що сѧ розꙋмѣєтъ ω іс҃ х(с)тѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 165 зв.); ди́внои красωты пωлки и вώйска цр҃ѧ Нб(с)ногω (Чернігів, 1646 *Перло* 162 зв.); **аггельскоє войско** — ангели: Агг҃лскиє войска ωколо ωступили, А насъ до нєи нє допꙋстили (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 26);

перен. сили зла: войска антихристовы, которыми собѣ людей подбияти маетъ, суть вси кацерства, яко Златоустый мовитъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 161); Яко диявол, князь мира сего, со своими войски, воздушными и поземными, ему подлеглыми, на православных восточной вѣры так нагло и гвалтовне борет, яко уже ледво их часть нѣкая в православной вѣре,... остала (1600-1601 *Виш. Кр. отв.*

175); Єслижъ то такъ страшєнъ Маріинъ сн҃ъ? Ово и я ѡ войско постараю ся (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 17); а с тими вѡйски; по́йдє пе́рвѣй анти́христъ; до ри́мскои сто́и Ап(с)толскои цр҃кви, и та́мъ заморд8єтъ па́стыра на́йвышогѡ ѡвча́рнѣ Х҃ви, па́пѣжа (Чернігів, 1646 *Перло* 138 зв.).

ВОЙСКОВЫЙ, ВОИСКОВЫЙ, ВУЙСКОВЫЙ *прикм.* **1.** (*який стосується війська або належить йому*) військовий: а для лепшое певности... я Косинскій... печать свою прикладаю, также и мы всѣ войсковую печать до того листу приложить росказали (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 3/І, 56); Алє зара(з) скоро тоє писа(н)є н҃шє ѡбачитъ по(д) срокги(м) кара(н)ємь ву(и)сковы(м) тому товарышȣ н҃шомȣ ма(с)ку во (в)сє(м) были помо(ч)ными (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); Презацный и преславный пане гетмане и преложоные войсковые все прехраброе рыцерство (поч. XVII ст. *КЛ* 89); Архістрати(г): На́йвы(ш)шїй дошло на(с) вѣдати жє ро(з)ніє в справа(х) во(и)сковы(х) в та(м)тиє краи заєхавши в мєстє... Нѣжинє нєзвыча(и)нїє в стация(х) пода(т)ки вытягаю(т) (Ірклїів, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1); **асавулъ войсковый** *див.* **АСАВУЛЪ; обозный войсковый** *див.* **ОБОЗНИЙ; писаръ войсковый** *див.* **ПИСАРЪ; хоружий войсковый** *див.* **ХОРУЖИЙ.**

2. *У знач. ім.* Те саме, що **войский:** тогды поткали есмо брата рожоного пана Ждана Боровицкого, войскового Луцкого, и просилъ тотъ помененый Валентий Плевка о вижо на застате, въ дому попа Острозского... тыхъ коней (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 100).

ВОЙТОВА *ж.* Те саме, що **войтовая:** а тою межею и границою черезъ гостинецъ Городелский ...ажъ до границы пани войтовы Дубиницкое (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 251).

ВОЙТОВАЯ *ж.* Дружина війта: била мнѣ чолом войтовая вѣницкая Шюлжиная и з детми своими и покладала передо мною листы господара (Вінниця, 1508 *АрхЮЗР* 8/IV, 176); Чинимъ знамєнито симъ ...листомъ... што єсмо... по войтовую Л8цк8ю и по єє дочокъ... листы наши позовныє давали (Краків, 1536 *AS* IV, 66).

Див. ще **ВОЙТОВА.**

ВОЙТОВИЧЪ, ВОИТОВИЧЪ *ч.* **1.** Син війта: бил нам чолом мытник острожский воеводы...//... гетмана нашого навышшего... и повѣдил..., штож закупил у войтовича вѣницкого... имѣне его отчизное на имя Котенев (Вільна, 1507 *АрхЮЗР* 8/IV, 175-176); мною и шляхтою... естъ осведчено... же тое збитъе срокгое и непристойное сталося отъ пана Ивана Жашковского, войтовича Пятъского (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 1/VI, 403); панъ Василей Кохъновичъ сведчылъ... се напротивъко... войтовичови Вилъскому (Житомир, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 602).

2. Вл.н.: а зс по(д)даны(х) ко(р)ни(н)ски(х) на(и)пє(р)вє(и) л8(ч)ка — дєся(т)ни(к) ива(н) во(и)тови(ч), симо(н) попови(ч) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19).

ВОЙТОВНА *ж.* Дочка війта: Я Галжбѣта Сынкнаторовна, войтовна Л8цкаа, посполь з м8жомъ своимъ... вызнаваємъ... иж єсмо сами... по доброй воли своєй мєнали єсмо имєньємъ своимъ... Ставровомъ (Луцьк, 1535 *AS* IV, 9).

ВОЙТОВСКИЙ, ВОИТОВСКИЙ, ВОЙТОВЪСКИЙ *прикм.* (*який стосується війта або належить йому*) війтів, війтівський: Чинимъ знамєнито симъ... листомъ... Што єсмо... по войтов8ю Л8цк8ю и по єє дочокъ... и по тых всих 8частниковъ, которыи имєна и зємли войтовским за пєнєзи были роск8пили..., листы наши позовныє давали (Краків, 1536 *AS* IV, 66); старостє Л8цком8... дали єсмо войтовства Л8цкоє, зо всими доходы,... то єст три домы войтовских, двѣ лазни,... ятка (Берестя, 1544 *AS* IV, 401); А потомъ поткали єсмо на рынъку Останца, по(д)во(и)ского во(и)товского (Луцьк, 1581 *ТУ* 188); а на ча(ст) сыно(в) є(г) м(л)... зо(с)талося млыно(в) два на то(и) жє рєцє и(р)пєни нижє(и) мє(с)та ко(р)ни(н)ско(г) лєжачи(и) ѡди(н) во(и)то(в)ски(и) на ѡ(с)та(н)цȣ паволо(ц)ко(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19 зв.); 1 пя(ц) вапна: то є(ст) вторы(и) з во(и)то(в)ски(м) ї8ргє(л)то(м) за зло(т) 65 и 6 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3); Родоловичъ... протывъко..., Шимонови Кравъцови, аренъдарови провенътовъ войтовскихъ...//... деклꙗровати оферовалъсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425); **право войтовскоє** *див.* **ПРАВО**[1].

Див. ще **ВОЙТОВЪ.**

ВОЙТОВСТВО, ВОИТОВЪСТВО *с.* **1.** (*посада війта*) війтівство: ино мы тую чотырнадцать золотыхъ заплатили намѣстнику его, который въ тотъ часъ отъ него войтовство завѣдалъ (Берестя, 1507 *РЕА* I, 72); на власти войтовства и бурмистровства и прочиих строителств от руского народа да ся не поставляють, доколѣ ся у папежа не увѣруют (1588-1596 *Виш. Кн.* 149).

2. (*час виконування обов'язків війта*) війтівство: за державы и панованіа его милости пана Ходоровского, пана Яна, а за врадъ пана Шимона Варшавского старости Бѣзановскаго, а за войтовство пана Валевского… дали си отцу Павлу… до рукъ (1628 *ПДПИ* 178, 107); А за врадъ Пана шимона Варшавского старости Бѣзановского и за войтовства пана валєвского (Бізанів, 1628 *ВИАС* I, 43-44).

3. (*нерухоме майно війта*) війтівське майно: Чинимъ знамєнито симъ… листомъ…: Што єсмо дозволили королєвой… Бонє войтовство Лȣцкоє… кȣпити и к рȣкам своимъ єго дєржати (Краків, 1536 *AS* IV, 66); Котороє войтовство Лȣцкоє кȣпили єсмо в дочок войта Лȣцкого, Яна (Берестя, 1544 *AS* IV, 401); Ѡтъ чотырєхъ домовъ што на во(й)товъство бєрєть на(й)мȣ м҃ копъ грш҄ (1552 *ОЛЗ* 181а); даю ємȣ самомȣ жонє дєтє(м) и пото(м)комъ єго тȣю чотыри волоки вы(и)мєнъю моє(м) горєвичахъ которыє ѡ(н) за про(д)ковъ моихъ дє(р)жалъ и (в)жива(л) кȣ томȣ тє(ж) во(и)товъство в мєстє(ч)кȣ моє(м) мєлєновичахъ а ктомȣ во(и)товъствȣ двє волоцє ȣмє(с)тє и пляцы два фо(л)ва(р)ковъ два (Миляновичі, 1572 *ЖКК* I, 36).

ВОЙТОВЪ, ВОЙТОВ, ВОИТОВЪ, ВУИТОВЪ *прикм.* (*який стосується війта або належить йому*) війтів, війтівський: а войтов фолварок ис пашнею на полы єсмо подѣлили (Кошир, 1502 *AS* I, 148); а та(к) ѧ вєдлу(г) созна(н)ѧ во(и)това и мєща(н) при ты(х) всих(х) ȣходє(х)… игумєна… зостави(л) (Черкаси, 1544 *ЦНБ ДА/ П*-216, 101); Рєзничихъ ятокъ ѕ҃ сємаѧ во(и)това (1552 *ОВол. З.* 199); Мєщанє… Якимъ бонъдаръ…//… Кȣпє(ц) во(и)то(в) зать (1552 *ОЧорн. З.* 57 зв.-58); бы(л) при томъ… иванъ братъ вȣитовъ и инъшихъ людіи болъшє вѣры го(д)ныхъ (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 37, 2, 50); панъ Анъдрей Шимановъский… осведчалъ се и протестовалъ на противъко… Федорови Кузменяти войтови,… Василеви резникови…, Матфееви зятеви маляровому, Яцкови войтовому брату (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486).

Див. ще **ВОЙТОВСКИЙ.**

ВОЙТЪ, ВОИТЪ, ВУИТЪ, ВУИТЬ, ВУЙТЪ, ВѢИТЪ *ч.* (*стп.* wojt, *свн.* voget, *лат.* vocatus, advocatus) **1.** (*у містах на німецькому праві голова місцевого самоврядування і міського суду*) війт: Я, князь Михайло Василевич Збаражский,… дал есми воитоу вѣнницъкому… имѣнье въ Бряславском повѣте …на имя Котеневъ (Вінниця, 1504 *АрхЮЗР* 8/IV, 173); хто масо зъ сєла привєзє(ть) до мєста на продажȣ на во(й)та даю(ть) по плєчъкȣ отъ кожъдого быдлата (1552 *ОЛЗ* 181а зв.); ȣска(р)жа(л) пєрє(д) нами товарышъ н҃шъ коза(к) жє маско на мєща(н) куня(н)ски(х) и на ву(и)та куня(н)ского (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); Воитови що на и(н)тромѣсїю ходи(л) далє(м) копȣ и гро(ш) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8 зв.); Ппри (!) то(м) правѣ бы(л) вѣ(и)тъ фєодо(р) (Одрехова, 1635 *ЦДІАЛ* 37, 2, 51); ѡ(д) во(и)та чєръни(ц)ко(г)[о]… п҃нзє(и)… // кгва(л)-то(в)нє поѡди(и)мова(л) и до сєбє поѡдъбира(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 195-196).

2. Вл.н.: Мєщанє… писара мєстъского… иванъ бȣры(и)… Максимъ во(и)тъ (1552 *ОКЗ* 40); У Кирила Войта взяли то есть коньми и иншими речами, которыхъ шкодъ шацуе на двадцать копъ грошей (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 246).

ВОКАЦІЯ *ж.* (*стп.* wokacja, *лат.* vocatio) покликання, нахил: То, мо́влю, и бо́лшъ над҄то, бы дѣло то́є мо́єи вока́цїи и прє(д)сявзя́тя было припоманȣл҄ бым҄: лє́чъ зоставȣю то часо́ви волнѣ́йшомȣ (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); поминеный панъ Еничъ, препомъневши вокации своеи, которою се считил, быти шляхоцкое, взгръдивши свободою,… зъ гулътайствомъ… розъные маетъности обывателевъ наездъжаючи пустошил огнемъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 438).

ВОКО *див.* **ОКО.**

ВОКОВАТИ[1] *дієсл. недок.* (чим) Возити: Которое жита и пшеници его милости пана Кгваловъского менованые попы на продажъ до Львова килка

подводами воковали, пива робляли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 475).

ВОКОВАТИ² *дієсл. док.* (*стп.* wokować) (що) скликати, зібрати: тєды жа(д)нымъ способомъ, тє(р)минъ тєперєшни(и) слу(ш)ны(и) и правъны(и), зналєзєны(и) быти нє можє, понєважъ за запо(з)ванъємъ пана комо(р)ника, суды ѡного су(т) и(н) дубиумъ вокованьє (Київщина, 1639 *ККПС* 246).

ВОКОЛИЦА *див.* **ОКОЛИЦА.**

ВОКОЛИЧНЫЙ *див.* **ОКОЛИЧНЫЙ.**

ВОКОЛО *див.* **ВКОЛО.**

ВОКРАТЦЕ *див.* **ВКРАТЦѢ.**

ВОКРАТЦѢ *див.* **ВКРАТЦѢ.**

ВОКРУГЪ *див.* **ОКРУГЪ.**

ВОКУПЕ *див.* **ВКУПѢ.**

ВОКУПѢ *див.* **ВКУПѢ.**

ВОКУСИТИ *див.* **УКУСИТИ.**

ВОКУШАТИ *див.* **ВКУШАТИ.**

ВОКЪНО *див.* **ОКНО.**

ВОЛАНЄ, ВОЛАНЪЄ, ВОЛАНЬЄ, ВОЛАНЯ, ВЪЛАНЄ *с.* **1.** Крик, галас, гамір: а па(н) послыша(в)ши вола(н)є людє(и) зобраны(х) с коморы ꙋ во(д)но(и) кошу(ли) выбє(г) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.); подвоєвожи(и) нн҃ѣ новосталы(и) скя(р), набравши га(й)дꙋковъ на ꙋлицы... до манастыря впа(д)ши, ба(р)зо вєли́кы(й) крикъ вола(н)є вчинили (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2); тєды єго в то(м) въланю нє слꙋха(л) бо ю(ж) бє(з) ча(с)у вьла(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 212); Гро́хотъ: ѡ́крикъ, ро́зрꙋхъ, вола́ньє, вє́рєскъ (1627 *ЛБ* 28); Которыхъ детокъ плачъ великий и воланъе въ сконъченъю набоженъства законъницы с церкви выходячи услышавъши и до школы пришедши, тых панов студентовъ збыткуючихъ застали (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 594); дєнь оный, єстъ дєнь смꙋтковъ и бѣдъ,... дєнь трꙋбъ и вола́нѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 41).

2. *(вимога з'явитися куди-небудь)* виклик: А и(ж) кня(з) кири(к)... бꙋдꙋчи яко позваны(и) на роки сꙋдовыє кгро(д)скиє... кꙋ праву такъ ꙋ чєтвє(р)гъ яко в пя(т)ницꙋ и в сꙋботꙋ за трикро(т)ны(м) вола(н)ємь водлугъ поря(д)кꙋ статꙋтового самъ нє сталъ и вмоцованого своєго нє присылалъ (Кременець, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 88 зв.); Которого(ж) то ꙋвєза(н)ѧ... за трыкро(т)ны(м) вола(н)ємъ помєнєного по(д)во(и)ского (Київ, 1612 *ЦДІАК* 221, 1, 57, 1).

3. Прохання, звернення: Нє спомина́ю ѿноє вєликоє вола́ньє всєго того на́родꙋ, яко ско́ро поча́то листъ ва́шъ чита́ти, кото́рый єстє до ни́хъ ара́пъскимъ язы́комъ писали (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 29); Заживꙋ сло́въ Бж҃їихъ: вола́ньѧ ст҃ыхъ ѡ(т)цовъ, и собо́ровъ, и ст҃ои Собо(р)нои цр҃кви повто́рꙋ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 16); а єсли нєчи́стости грѣхѡ(в) въ ср(д)цꙋ хова́ти бꙋдє(т), марноє єгѡ вола́нъє, поро́жнаѧ и Мл҃тва (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

4. Скарга: За великими о то воланємъ на короля и указованєм гвалту отправовати их казано (Львів, 1605-1606 *Перест.* 35).

Пор. **ВОЛАТИ.**

ВОЛАТИ, ВОЛАТЫ, ВОЛАТЬ, ВЪЛАТИ *дієсл. недок.* **1.** (на кого і без додатка) (*голосно говорити, горланити, лементувати*) кричати, вигукувати, волати: на тотъ домъ на насъ стреляли, волали, сромотили (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 164); пога(н)ство зо всѣ(х) сторо(н) на ва(с) кличєтъ, волає(т), вопиє(т), и зовє(т) мовачи: ото сꙋтъ нашого корєнѧ пло́довє (1598 *Виш. Кн.* 288 зв.); иныи торгаючи волѡ́сы з гѡловы, и з бороды, насмѣваючиса волали: витай Цр҃ю жидо́вскїй (поч. XVII ст. *Пчела* 36 зв.); Потомъ, севши намъ на коней, почали волаты: же бы се не бояли, абы вышолъ хто до насъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 435); Въпїю: Кричꙋ, вола́ю (1627 *ЛБ* 21); а ты́и кото́рыи были вънꙋ́тръ мѣста, и войнꙋ проти́въ нєпрїа́тєлємъ точи́ли гды ѡба́чили, жє нєпрїа́тєлѣ въ мо́ри поги́нꙋли, заразъ..., бра́мы мѣсцкїи ѡдомкнꙋли, и крычачи, и вола́ючи на нєпрїа́тєлѣ выбѣга́ли, и ба́рзо вєли́кꙋю якъ мѣсцкїи жолнѣрє ра́дость и потꙋгꙋ,... мѣли (Київ, 1627 *Тр.* 662); Жа́ждꙋ, жа́ждꙋ Іс҃ мо́й, Іс҃ нєзлобивый, Творєцъ на(ш) прє(д)вѣчны(и) о́нъ сꙋдьѧ справє(д)ли́вы(и). // Смꙋтнє вола́єтъ, а хто́бъ хи́жо оутоли́ти, Нѣма́шъ хто́бъ хотѣлъ єго жа́ждꙋ оусмири́т(и) (Львів, 1631 *Волк.* 16 зв.-17); А ти, Іѡанє, пойди въ адъ, болшє нє волай, Товариству своєму въ смꙋтку нє помагай (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23); Ла́хосъ, тѡсъ. абѡ тєжъ ѡ(т) сло́ва, Лакє́ѡ: Гра́ю на пищалцѣ, спѣва́ю, Вола́ю (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); кгдыжъ за нимъ// ажъ до самого костела

катедралного гонили, а гонячи волали: "бийте ляховъ поганьскихъ, теперъ часъ маете" (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308-309); *Образно:* Измѣтє такóє лѹка(в)ство спосрє(д)кѹ сєбє, а нє спо(л)коу́йтє сѧ с тáки(м) зводи́тєлє(м) хи́три(м), котóры(и) и мръ(з)скы(х) бо҃у и людє(м) ѡ́вецо(в) и оучи́н҆ковъ (ѡ котóры(х) єсли мы мó(л)чати боу́дє(м) тєды зє(м)лѧ стогнáти и волáти бѹ́дє(т)) наброи(л) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 227); **волати Госанна, Осáнна волати** — вигукувати осанну, славити, хвалити кого-небудь: И привєли ѡ(с)ля до єзѹса и вложили на нєго шаты свои... дрѹгии засє рѹбали го(л)є з дєрєвъ. И розстєлали на дорозє. А впєрєдъ идѹчи... волали... Госа(н)на (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 48); Нєдáвно всѣ рáдости гóйнои, заживáли, На высóкости Бг҃ѹ, Ѡсáнна, волáли (Львів, 1631 *Волк.* 3); **волати ґвалту, ґвалту волати** — *(кликати на допомогу)* гвалт кричати: єстли бы хто дє(в)ку або ѹчтивую нєвєсту... ѹси(л)ство(м) зкгва(л)ти(л), а ѡная дє(в)ка... за ѡнымъ ѹчи(н)ко(м) волала кгва(л)ту за которы(м) вола(н)ємъ людє бы прибє(г)ли... а ѡна бы пєрє(д) ними знаки кгва(л)ту ѡказала,... тогды таковы(и) має(т) быти кара(н) го(р)ломъ (1566 *ВЛС* 89 зв.); кгдым кгвалъту волать почала, первей битемъ, а потомъ затыканемъ губы, хотячи мене забить, заборонили (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 8/III, 477); А други(и) хлопє(ц),... утєкъ, на кгва(л)т вола(л) и мєсту зна(т) да(в) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 51);

перен. (*засвідчувати*) промовляти: Наветъ и то самое словко (... Ваптисма, также и въ Латинскомъ baptisma выкладается inouersio або intinctio — понурене або омочене, отъ того словка..., то естъ понураю або погружаю), явне волаетъ и презъ себе само (1603 *Пит.* 53);

(на кого і без додатка) (*оголошувати, голосно повідомляти, звертати чиюсь увагу на кого-, що-небудь*) волати, закликати: А по страченью того Гринка, который и вмираючи на тогожъ Станислава волалъ... яко о головнѣйшого розбойника, просили, абы его ваша милость намъ выдалъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 164); Фараѡнъ кды іѡсифа вывы(ш)шити и оучти́ти хотѣ(л) посáди(л) єгѡ на вóзѣ чты(р)ма ко(н)ми тѧ́гнєно(м), и възнóмоу прє(д) возѡ(м) росказа(л) волáти, абы всѣ на колѣна пáдáли и кланѧлисѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256 зв.); и пѹ́бліцє гóлосно волáти росказа(л) (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 21); Възглашáю: Ѡповѣдѹю, ѡбволывáю, волáю, кли́чѹ, ѡголóшѹю (1627 *ЛБ* 19); налє́жит҆ пристѹпáти до причащє́нїѧ Бж҃(с)твє́нныхъ Тáинъ, з҆ глѹбóкимъ смирє́нїєм҆, стрáхо(м), и оушановáнїємъ, якѡ волáєтъ Дїáконъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 914).

2. (*голосно кликати, звати*) волати: янє чємѹ нє идєшъ азажъ потрєба волáти (к. XVI ст. *Розм.* 10 зв.); дотолѧ на ва(с) кликали, крычали и волали, а(ж) ва(с) с того мѣсца, с тóє чє(с)ти и достои(н)ства изогнали (1598 *Виш. Кн.* 308); кгды вже пана на сани вложили, то пакъ панъ, уже лежечи на саняхъ, зодхнулъ; теды пани на брата почала фукаючи мовити, жебы не волалъ (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482); Гєй пановє воєводи, ти панє Трубаю, И ти Вєнєро, ѡто я для того васъ до сєбє волаю, жєбисмо зажили яковой поради, Щобъ з Хр҃(с)товою дш҃єю агг҃ли нє оучинили зради (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 19);

викликати: а кгды з рє(и)стрѹ три разы будєть волано а нє ѡзовється то(т) кого волають. таковы(и) має(т) сказа(н) быти яко бы нє ста(л) (1566 *ВЛС* 15 зв.); Яко жъ дє(и) и воланы(и) будѹчи николи ся ѹ сѹду нє ѡзвалъ яко ѹ чєтвє(р)гъ, ѹ пятницѹ и ѹ сѹботу на рокѹ завитомъ и сєго дня ѹ понєдєлокъ (Володимир, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 2); **ку праву волати** — викликати в суд: з ѹрядѹ єго мл(с)ти ѡ(т) на(с) на то приданого три кро(т) кѹ правѹ кн҃зя дмитра бѹлыгѹ вола(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 15); возны(и) дня пє(р)шого ѹ во(л)торо(к)... пана воєводѹ браславского кѹ правѹ вола(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25).

3. (кого, до кого і без додатка) Волати, просити (кого): Который тотъ же Ювко, будучи на остатнимъ ступню, на шибеници, идучи на тотъ свѣтъ, волалъ оного Федка Венцка и Нестера... нехай дей тую жъ заплату возмутъ, якую я беру (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 214); оуподобѣмосѧ и мы ты(ж) ...вѣзнаваючи ты(х) вѣрны(х) и досвѣ(д)чєны(х). и оуго(д)ны(х) гѹ҃ бг҃оу людїй, и вы(з)наваючи ѡноую нєвѣстѹ котораѧ вълала и ходила жадаючи ѡчищєнїѧ ѡ(т) х҃а (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 190); котóрый

гро́момъ справоує(т) и пе́ру̑номъ, зми́лу̑йса надо мно́ю до те́бє́ волає(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 130); ка́жды(и) би́чъ, ка́ждоє оударєна є(ст) язы́ко(м) нѣаки(м), кото́ры(м) за́вшє // вола́є(т) жєбы(с) єго милова(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 220-220 зв.); З тажким во́плємъ до тєбє Па́нє мо́й вола́ю. Ра́чса, на(д) мно́ю грѣшны(м), ра́чса злитова́ти, Мєнє ѡка́нного до ла́ски принати (Львів, 1631 *Волк.* 17 зв.); Пла́кали Патріа́рхѡвє прє(з) часъ до́лгі́й... Вола́ли абы южъ з нба пра́вда та́а з'сту̑пи́ла, кото́раа са фигу̑рами закрыва́ла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4);

(кого, чого і без додатка) волати, вимагати: ты са(м) в ѡгоро́дѣ зброи вола́єшъ хотачи пєрєпсова́ти доро́гоу стр(с)ті́й? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 265 зв.); Бъ...//..., прика́зу̑є(т) абы́смо са до нє́гѡ навєрну̑ли, и вола́є(т) пре́з Пр(о)рка мо́вачи (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 21-22); на которых се особливе протестуют, который с ксенъдзом Скрешевъским вѣру выкоренити волали, на церковъ Божую стрелялъ и през фуръту шпиталную добыватисе казали (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 594); *Образно:* Ґдыжъ грѣхи смєрте́л'ныѣ су̑тъ троа́кіѣ, єдны смєрте́л'ныѣ головны́ѣ: дру̑гіѣ смєрте́л'ныѣ проти́вкѡ Дха стго: тре́тіѣ смєрте́л'ныѣ // Вола́ючіѣ ѡ по́мсту̑ до нє́ба (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 4-4 зв.); **кровъ волаєтъ** — кров кличе про помсту, кров вимагає помсти: И нинѣ єден другого поволуєте, замутивши люди,... начинивши убійства и всяких нечистот намноживщи, якъ на вас люде свѣдчат и кровъ людская волаєт, которая для вас проливаєтся (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43);

(на кого і без додатка) спонукувати, закликати: алє прото оучи(т) на(с) пи(с)мо стоє. и волає(т) на ты(х) оучитєліє (!). а справцо(в) свѣта того. жєбы ѡни свѣтили свѣтоу справами своими добрими и наоукою (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 112 зв.); а тобѣ ра́з оупа(д)ши нє хотѣти в'ста́ти, алє лєжа́ти; ты(л)ко що нє вола́єшъ на сєбє нєпріатєла, замо(р)доу́й, забі́й, нє жа́лу̑й аза(ж) оупада́ючі́й нє в'става́єтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 108).

4. *Перен.* (на кого і без додатка) (*говорити неправду про кого-небудь*) наговорювати (на кого): А гдѣ бы была правда, же Христосъ упередилъ пасху законную, изали бы не далъ прычыны неприятелемъ на себе волати, же зламалъ законъ? (Вільна, 1608 *Гарм.* 203); въ Іерусалимѣ живучихъ и сѣдячихъ, также правовѣрныхъ и сталыхъ христіанъ шкалюютъ, и книжки таковыи выдаютъ, въ которыхъ правды и справедливости не пишучи, едно вымислы и вывороты и небылицы змышляючи, надъ-то и до урядовъ потягаютъ невыньне и уставычне нещадно на насъ волаютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 317); противници на́ши... называ́ючи дхо́вны(х) на́шихъ нєу̑ками, ґру̑біа́нами.., вола́ючи и́жъ Ру̑сь Правосла́вная згєрєтича́ла, Ли́чбы, Фо́рмы, Матє́ріи, Интєнціи, и ску̑тков Та́инь Бж(с)твєнных нє зна́єтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4);

(на кого) нарікати, скаржитися, жалітися: И Стефана Зизанего, дидаскала школьного и казнодѣю, который на вас волалъ и книжки своє явне друковалъ, обещестилисте и на єго здоровя такъ єсте важили, ажъ през комин вытиснувшися, утѣкъ з Вильны (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45).

ВОЛАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто волає, кричить: Ѡба(ч) бовѣ(м) на то́йжє горѣ пєтра́ стго якобы ѡ(т) сєбє або ѡ(т) розу̑моу ѡ(т)ходачого дла вєли́кой сла́вы, и ты(м) вєсѣла(м) тоєю сла́вою, и то́и ра́дости и вє(л)можности ча́сткою то(л)ко оупи́вшогоса, аза́жъ нє слы́шишъ вола́ючого? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 271).

ВОЛГИНЯНЕ *мн.* (*жителі узбережжя Волги*) волжани: подолянє, че(р)касовє, канє(в)ци, во(л)гинянє, ѡ(т) во(л)гы рѣки на(з)ваны о(т) которо(и) з мо(с)квы ту̑(т) сво(и) наро(д) гдє ннѣ мєшкаю(т), ввєли (1582 *Кр. Стр.* 60 зв.).

ВОЛГЛЫЙ *прикм.* Вологий: трава [галгань] растє(т) на волглы(х) мѣстє(х)... по болота(м) и по лу̑го(м) мокры(м) (XVI ст. *Травн.* 133 зв.).

Див. ще **ВОЛГОСТНЫЙ.**

ВОЛГОСТНЫЙ *прикм.* Вологий, вільгісний, вільготний: полномаріа по ла(т)... а по ру̑(с)ки плю(ч)наа трава... растє(т) по волгостны(м) мѣсто(м) (XVI ст. *Травн.* 352).

Див. ще **ВОЛГЛЫЙ.**

ВОЛЄ *с.* (*розширена частина стравоходу в птахів*) воло: bronchus, угрєваты(й), зубаты(й), волє, го(р)та(н) (1642 *ЛС* 105).

ВОЛЕНЄ *с.* Бажання, воля: Але иж его кро-

левская милост нашъ милостивый господаръ и сам николи дивок и вдов ни за кого без воленя их влостного не отдаетъ, и Статутом то обароват рачил (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 127).

ВОЛЕНИКЪ *ч.* Новоприбулий селянин, який мав пільги у сплачуванні оброку та у виконанні повинностей: там ему тые слуги менованые кнегини и князя Соколскихъ поступили от панов своих двор зо всимъ будованемъ, люди и воленики зо всими их платы и повинностями (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 356).

ВОЛЕНЪ *див.* **ВОЛНЫЙ.**

ВОЛЕТИ *див.* **ВОЛѢТИ.**

ВОЛИКЪ *ч.* **1.** (*молодий віл*) волик: коникъ и воликъ и яловица подобалася... взяти ю; толки подобрати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1128).

2. Вл.н.: Ѡмєля(н) воликъ (1649 *РЗВ* 145).

ВОЛИНА *ж.* (*м'ясо вола*) воловина, яловичина: Бо нє за́вшє в҆ ѡбо́зѣ свѣжая воли́на, Добра з҆ саламахою по(д)ча́съ кабани́на (Київ, 1622 *Сак. В.* 48 зв.).

ВОЛИНЕЦЪ *ч.* (*мешканець Волині або виходець з неї*) волинянин. Вл. н.: ю(с)ко волинєцъ (1649 *РЗВ* 197 зв.).

ВОЛИТИ *див.* **ВОЛѢТИ.**

ВОЛИЦА, ВОЛЫЦА *ж.* **1.** Маєток, осілість з певними привілеями: кн҃жа юрє(и) збара(з)ски(и)... кн҃жа криштофъ збара(з)скиє... дєрєва... порѹбали и до волици нємировского во(и)та... повозили (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 61); має(т)ности своє сєло шѹ(м)ско и волицѹ шѹ(м)скѹю та(к)жє волицѹ на(д) рѹдниками... мєжи и(н)шими кондициями того запису своєго варовал (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 48 зв.); зачимъ, неведатъ, якимъ способомъ и за якимъ доводомъ волыцы, яко маетъ протестанъсъ ведомостъ потрачены сутъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 194).

2. Вл.н.: его милости пану хоружому Киевскому подалъ,... село Волица (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 207); по(д)даного на (и)мє Ѡни(с)ко... з села Волици... ѹ вєзєню мати (Житомир, 1609 *ЦДІАК* *11*, 1, 5, 48 зв.).

ВОЛКА *див.* **ВОЛЬКА.**

ВОЛКІНА *ж.* Вовчиця: lupa во(л)кіна (I пол. XVII ст. *Своб.* 19).

ВОЛКОВЩИНА *ж.* Назва повинності за перевезення: Давыдъ никє(л)... мє(л) вина полкуфко(в) к҃а... да(л) копъ в҃і ла(с) г(р) л҃s А староє мыто ѡсобливє плати(л) возовъ з҃ фу(р)мански(х) во(л)ко(в)щина бо на каждо(м) было г҃ по(л)куфъки (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 9).

ВОЛКОГУБИТЕЛНИЦА *ж.* Назва рослини: licoctonica, во(л)когубитє(л)ница трава (1642 *ЛС* 255).

ВОЛКЪ *див.* **ВОВКЪ.**

ВОЛМИ *див.* **ВЕЛМИ.**

ВОЛНА[1], ВЛЪНА, ВОЛЪНА *ж.* **1.** (*водяний вал, утворений від збурення водної поверхні*) хвиля: Никола... морє оутишилъ волны вналъ (1489 *Чет.* 89); И якъ южь быль в лодѣ, тогˈды сталаса боура вєликаа ω(т) вѣтроу. ажь и влъны са вливали в лодю (1556-1561 *ПЄ* 142); корабль бывъ посредъ моря, валявъ ся волънами (XVI ст. *НЄ* 115); мо́рє єстъ срогоє, вѣтри и волны ѡкрѹ́тныє повста́ли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158); ѡба́ча(т) жє́са ихъ кора́бль ω(т) вѣтровъ и волнъ розби(л), и на дощка(х) волна ихъ но́си(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 115); Бѣда о́крѹтови по оутра́тѣ сты́рника, волна́ми абовѣмъ и штѹ́рмами розби́тый гинє́тъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 271); Влънє́нїє: влъна, забѹ́рє(н)є во́дноє ıˈды быва́єт҆, фа́ла на водѣ, нава́лность (1627 *ЛБ* 20); lani[ci]um, во(л)на (1642 *ЛС* 250); а та(м) бо́ура вєли́каа была на́ мори, и(ж) ѡно́нь кора́бль покрыва(л)са вол҆на́ми (1645 *УЄ* № 32, 89); Амвро́сїй с(т): выхвала́ючи прєложє(н)ство Патрї-а́рха Нѡ́а та(к) мо́ви(т): Яко́бы бєзтєлє́сный тѣло(м) былъ нє́сєный по водахъ, пото́по(м) нєпожа́ртый, и мєжи такъ ґвалто́вными волна́ми пото́пными, на(д) стра́стми тѣла сво́єгѡ яко́бы бєз҆тєлє́сный звитазствѡ ѡдє́ржалъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3); *Образно:* тѣмъ бо́лєє и(х) х҃с словєсы и оучє́нїє(м) свои(м) оукрѣпитъ в҆ вѣрє... и нє да́сть смєта́тиса волна́ми сєго житїа (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552 тит.).

2. Вл.н.: а на тыхъ кгрунтахъ церковныхъ, Карасинскихъ, презъ поводовъ правне одысканыхъ,... за росказанемъ верности твоей, осадили и Волну назвали (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/I, 505).

ВОЛНА[2] *див.* **ВОВНА.**

ВОЛНЕ, ВОЛЬНЕ *присл.* (*без почуття триво-*

ги, душевного гніту і т.ін.) легко, вільно: кгдысми волне, явне, ясне, волностями шляхетскими,... будучи обварованни,...//... до Озтрога... приехали,... тогды Войский Луцкий,... насъ.., розобравши зъ оденя, посторонками бити хотелъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 138-139); то(т) тє(ж) за є(д)но служи(л) и слоужи(т)... в҄сѣмъ правосла(в)ны(м) цр҃ква(м). Чєму(ж) бы таковы(и) в҄ цр҃кви Киє(в)ско(и) православнои... мѣть нє мо(г)лъ, и свободы х҃вы, єго(ж) на(с) свободи(л), во(л)нє и зпо(л)нє з дрѹгими нє зажива(л) (к. XVI — I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 22 зв.); пра́вды пи́лного бада́ньѧ, слѹшными и звыча́йными цр҃кви ст҃ои, спо́собами во́лнє чини́ти допѹща́йтє (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 19);

(*безперешкодно*) вільно: Далеко бы лепей — безъ жонъ въ чыстости Пану Богу служыти, вольне, (безъ всякое переказы) (Вільна, 1599 *Ант.* 743); Тамъ, гдѣ свята, празники вольне обходятъ; гдѣ псальмы, и пѣнія и иные обрядки церковные безъ всякого страху отправуютъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 188); **волне пустити** — відпустити, увільнити: а па(н) микола(и) панѹ пє(т)рѹ во(л)нє пусти(л) и на то єму зєлєную ро(з)ку ω(т)да(л) (Львів, 1584 *Юр.* 7 зв.).

Див. ще **ВОЛНО.**

ВОЛНЕЙШИЙ *див.* **ВОЛНѢЙШИЙ.**

ВОЛНЕНИЄ, ВОЛНЕНІЄ, ВЛЪНЕНЇЄ *с.* (*цсл.* вълнєниє) (*рух хвиль на поверхні води*) хвилювання: Смо́три(ж) якь тоуть ієв(г)листа пишє(т) ижє станоуль на(д) моромь в которо(м) то мори бываєть завжды стра(х) и бєзьпє́чєнства и влънєнїѧ во́днаѧ (XVI ст. *УЄ Триг.* 96); тут ся выполняют и о оном корабли плаваючомъ по мору зуполномъ, же єго волненіє затопити не может (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); подобен есмь в мори в корабли плавающим, яже не вѣдущим добрѣ правити корабля, недоумѣются и о величествѣ корабля скорбят, яко много волнение приражается к нему (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 238).

ВОЛНИСТИЙ *прикм.* Вовняний: lanat(us), laneus, во(л)нисти(й), во(л)няний (1642 *ЛС* 250).

ВОЛНИЦА *ж.* Вовняна тканина: lana, lanula, во(л)на во(л)ница (1642 *ЛС* 250).

ВОЛНО, ВОЛЪНО, ВОЛЬНО *присл.* Вільно: свѣдомо чини(м)... ωжє... дали єсми сє(с) ли(ст)... на то яко да є(ст) и(м) волно и слободно и ѹси(м) кѹпцє(м) прїити к на(м)... съ ѹсими своими торговлѣми и товаро(м) кѹповати и продавати (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 1, 335); и(м) яко ины(м) народа(м) и иновѣ(р)цє(м) в па(н)ства(х) г(с)дрски(х) во(л)но пєрємє(ш)киваю(чи) поживє(н)я слу(ш)но(г) вжива(ти)... рачи(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 54); Просити Єго К(р) М(л), абы насъ вє(д)лє Процєсѹ рєлѣи Нашоє Кгрє(ц)коє И въ во(л)но(м) ѹживаню Процєсы(й) з Сакрамєнты, И и(н)шими ωбряды в рынку, И въ ѹлицахъ ѹживати во(л)но заховати рачилъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1); Якобы всє хрїстѧн҄ство, яки́мъ ко́лвєкъ скла́домъ Порознєн҄ѧ в҄ вызнан҄ю Бы́ло волно ω(т) страхѹ, ω(т) слѹхѹ, ω(т) трво́ги ωгнѧ, мєча, нєща́стѧ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 18); З ты́х҄ всѣх҄ Пє́рвоє грѣхѹ нє ма́є(т). вто́роє зго́ла грѣхѹ нє є(ст) во́лно (Київ, 1625 *Кіз. О степ.* 205); Лѣть є́сть: Слѹшнє, годи(т)сѧ мо́щнω є́сть, присто́итъ, го́днω или во́лнω, подоболѣпно, послѣдова́тєлнω (1627 *ЛБ* 60); Мы грѣшници Бг҃ѹ примѣрє́ни, и Н҃ба на прихо́дъ нашъ волно ωтво́рєни (Чернігів, 1646 *Перло* 62); **волно пустити, пустити волно** — пустити, звільнити, випустити на волю: Цє́сарь тѹрєц҄кїи... взѧ́лъ // та́къ тє(ж) и ма́ткѹ с кролєвичо(м) а пото(м) єго во́лно пѹсти́лъ (1509-1633 *Остр.л.* 126-126 зв.); а ωмочи́вши ώнь иссо́пь. оу ώной водѣ, и съ крѣвїю змѣша́ною ма(л) покропи́ти ωного ч҃лка, сѣ(м) ра(з), ωчищє́ного. а дрѹгоє коу(р)ча во(л)но пѹстити ма(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 143); прєрєчоного Януша... з везеня волъно пущоно (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 522); а коро(л) видячи тоє и(ж) сѧ сами по(д)дали пусти(л) и(х) вши(ст)ки(х) во(л)но (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171); **пускати вольно** — залишати збоку, обминати: Я всє(д)ши на конѧ на границы... єха(л) по ты(х) злако(х) з дєсны рєки вза(в)ши в сєлє погрєбо(х) в пєрєва(л) с пєрєвалу долиною нєподалєку халупы... по(д) тополи пу(с)каючи вольно сєло... погрєбы по лєво(и) руцє... мимо ла(в)ро(в) дво(р) въ криницы мошо(н)ки з мошоно(к) на рєку дє(с)ну (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2 зв.);

безперешкодно: мѣщаномъ... мѣстечка Брусилова... волно а безмытне торговати, купчить и

гандлевать... позволили (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 282); и вырва(л)сѧ з роу(к) аг͠глóвы(х). і оускочи(л) дó раю. и ходи(л) та(м) собѣ во(л)но ѡгладáючи ди́вныи рєчи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 99 зв.); а дꙋша гдє що ѡбáчитъ или почꙋєтъ, бє(з) заборóны тáмо стáнєтъ дꙋшá оувєлбéннаѧ, и в҅ Нб(с)ной широтѣ; вóлно пасéтъ своє зрѣнїє в҅ чинахъ Аг͠глскихъ; и всю́ди Б͠га ви́дитъ, и ди́внꙋю прємоудрость єгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.); котóрый єй б͠гъ обьявúть мѣлъ, áжєбы єй вóлно прєз҅ вóйско... на м͠лтвꙋ выходúть (серед. XVII ст. *Хрон.* 374 зв.);

у знач. присудк. сл. (*дозволено, можна*) вільно: Тє(ж) мѣщано(м) бы Єго лє(в)ковъски(м) во(л)но торгова(ти) вѣздѣ по великомꙋ к͠нзьству лито(в)скомꙋ (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); В ставохъ при млына(х) тыхъ рыбы ловити вольно тымъ которыє грєблю и гати тамъ робѧть (Вінниця, 1552 *ОВін. З.* 134 зв.); єго мл(с)ти во(л)но то всє... пожиткы зробити и выжи(ти) (Кременець, 1570 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1814, 3); А которы(и) бы бра(т) мѣлъ яковую справу в бра(т)ствѣ а нє ꙋмѣлъ бы самъ рєчы своєи справовати волно єму взяти двохъ брато(в) на порадꙋ и на помо(ч) (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); во(л)но єсть... панꙋ... споко(и)нє мєшкати и всѧкиє пожытки с того домꙋ на сєбє споко(и)нє ꙋжывати (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1); Єслыжъ послышитє жє зновꙋ... з нами во(и)на ся почнє(т) тєди и ва(м) волно ти(х)жє нєприятєлє(и) ваши(х) и наши(х) скоро наступати ѡднакъ маєтє (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31); ма(л)жо(н)цє моєи варую и сєю... лєкгациєю моєю по(з)воляю, и(ж) во(л)но є(и) будє(т) в то(и) жє сумє кому хотячи... завє(с)ти и пусътити (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

ВОЛНОСТЬ, ВОЛНОСТЪ, ВОЛНОСЪТЬ, ВОЛЪНОСТЬ, ВОЛЬНОСТЬ *ж.* **1.** Воля, свобода, незалежність: тогда бꙋдємо во(л)но(ст) мѣти по своєй во(ли) жити. тогды бꙋдємо што хотѣти чини́ти... коли на(с) нє бꙋдє(т) нѣхто гладѣти (п. 1596 *Виш. Кн.* 253 зв.); за панова(н)ѧ оуалéн҅та ц͠рѧ арїáнина кóторый то я́ко о ню(м) пи́шє(т) зобра(в) в҅сѣх арїѧнъ, и дáлъ и́мъ вольность (Дермань, 1604 *Охт.* 9); бовї́мъ в҅ ꙋмысла(х) ншы(х) зачáтоє вєсє́лїє, задє(р)жáтися южъ бóлшє(и) можє(т), алє... плáмєнь моцою нєзвычáйною гды бывáє(т) в҅ якї́мь начы́ню прєзъ часъ нїкотóры(и) задєржáны(и), яко скóро на вóлность бꙋдє(т) випꙋщєны(и) (Манява, 1619 *Прив. Феод.* 287 зв.); Свобода: Вóлность,... наслаж(д)єнїє (1627 *ЛБ* 111); immunitas, свобода, во(л)ност(ъ) (1642 *ЛС* 226); Дх͠ъ Г(с)днь: на мнѣ, длѧ тóгѡ мѧ помáза(л) абы́мъ ѡповѣдáлъ єв(г)лїє оубóгимъ,... жєбы́мъ вы́пꙋстилъ на вóлность оутраплéныхъ (Львів, 1646 *Зобр.* 15 зв.); Воротúлосє тéды на тꙋю вóлно(ст) и свобóдꙋ вєлúкїй пóчє(т) лю́дꙋ Їзрáильскогѡ кáждый до мѣста своєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 391).

2. Право, привілей: ͵аф͠лз. М(с)цѧ лю́того кро(л) áвгꙋстъ поприсѧгъ прáва и волности корóнє (1509-1633 *Остр. л.* 126 зв.); и волность ємꙋ в томжє листє своєм, водлє данины и привилѧ нашого, на то ємꙋ даного, ѡписал тот... замок Стєпан... комꙋ хотѧ ѡтдати, продати, даровати, записати... якъ сѧ ємꙋ и єго потомком налєпєй видєти бꙋдєт (Краків, 1531 *AS* III, 378); всє рыцє(р)ство шля(х)ту ...при во(л)ностя(х) и(х) звы(к)лы(х). которыє ѡ(т) на(с)... и(м) суть наданы будє(м) пови(н)ни мєти заховывати (1566 *ВЛС* 2 зв.); привилєѧ и волно(с)ти того ст͠го монастырѧ вцалє зоста(ли) (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 2); отєцъ митрополитъ, пробачившы правъ вольностій и свободъ релеи Греческое, так же и констытуцыи сойму прошлого,... покой посполитый... взрушаючы, то все, яко свещенницы въ протестацыи своей поменили, чинитъ (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 61); а нигдє вóл҅ности свóєй нє мáю(т) и поныжéныи соу(т) ѡ(т) вши(ст)кы(х) язы́ко(в) за злóсть свою (1645 *УЄ* № 32, 123); Прєз которихь радостью пришло намъ твою ца(р)скую вєлможно(ст) вѣдомы(м) ꙋчинити ѡ повожєнъю вѣри нашоє старожи(т)ной грєчєской за которꙋю з давнихъ часовъ и за волности свои кривавє заслꙋжониє ѡ(т) королє(и) давнихъ надание помирає (*пошкодж. — Прим. ред.*) (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. № 12); просилъ... ѡ привє(р)нєнье во(л)ности(и) давны(х) во(и)ску запорозкому (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

3. Право, дозвіл: А дядя нашъ, Александръ, король его милость, далъ имъ вольность,.. у двухъ милях отъ мѣста... дерево на будовле и на дрова

брати (Вільна, 1509 *АрхЮЗР* 5/I, 29); Рєкль пакь ємоу пилать нє мовишь съ мною або нє вѣдаєшь ижє ѧ маю вольность распѧти тєбє и// маю вълъность и поустити тєбє (1556-1561 *ПЄ* 430-430 зв.); ȣзычає(м)... абы кн҃жата// и пановє хоруго(в)ныє... мєли во(л)ность... выєхати и вы(и)ти с... зє(м)ль наши(х)... и для набы(т)я наȣкъ в пи(с)мє цвичє(н)ѧ ȣчи(н)ко(в) рыцє(р)скихъ (1566 *ВЛС* 4-4 зв.); тая Щауръская... Януша Бенедиктовича з стану малженского выпустила... и дала ему волность з другою жоною ся оженити (1581 *АрхЮЗР* 8/IV, 333); Ѡ которȣю зарȣкȣ дає(м) во(л)но(ст) ѡ(д)на сторона дрȣго(и) сторонє... и с пото(м)ки своими позвати до котро(г) ко(л)вєкъ права и сȣдȣ зє(м)ско(г) кгро(д)ско(г)... позывати сєбє и пото(м)ки нашыє (Луцьк, 1606 *ЛНБ* 5, II 4049, 140 зв.); тєды я тєпє(р) бȣдȣчи пи(л)но по(т)рєбъна сȣмы пн҃зє(и) а маючи тє(ж) во(л)но(ст) с права посполитого доб-рами своими яко хотєчи шафова(т) взя(в)ши сȣмȣ... на ча(ст) мою налєжачую... вливаю (Кременець, 1627 *ЦДІАЛ* 181, 2, 132, 9, 1 зв.); влади(с)ла(в) чє(т)вє(р)ты(и)... коро(л) по(л)ски(и)... приказує(м) абы(с)тє... стали на жалобу... а тєбє фи(р)лєєвая с прито(м)но(ст)ю ма(л)жо(н)ка... позываю(т) и припозываю(т) по дєкрєтє во(л)ности в судє голо(в)но(м) трибуна(л)ско(м) (Київ, 1640 *ЦНБ* II 23271, 1).

4. *(право чинити на власний розсуд)* право вибору: Потóмъ кгды к(р) стєфáнъ... знóвȣ тогóжъ вароу(н)кȣ повтóрилъ, жєбы потвєржéньє чєрєзъ нєго пра(в) дх҃óвныхъ во(л)ности набожє(н)ства ничóго нє вáдило (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 24); Коли мéти бȣдєтъ кáждый Єп(с)копъ, вмѣсто позволéньѧ вóлности, и влáдзы своє розȣмéньє своє(и) влáсноє: якобы ѡ(д) íного сȣжоный нє мóгъ бы́ти (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 17 зв.); Ѡбєцáлє(с)сѧ и прирѣклъ є(ст) вѣрити... на(м) ты(и) дары ѡ(т) ла(с)кы похóдѧ(т), а ѡ(т) ва(с) лáска спрóсноє блюзнѣрство понóситъ, на(м) вóлно(ст) ѡ(т) ст҃го дх҃а даєтсѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 149).

5. Звільнення від повинностей, певного обов'язку; позбавлення чого: яко(в) сємєновичъ пȣшъка(р) давъны(и)... а вольность єму ѡ(т) подачо(к) мєстъскихъ а былъ винєнъ давати на го(д) гаковъницȣ (1552 *ООвр. З.* 99 зв.); И вжо они... золотыхъ черленыхъ до Скарбу Нашого давати, не мають до того часу, поколе ажъ вся тая десеть годовъ вольности... сполна выйдеть (Вільна, 1564 *РЕА* II, 132); въ тóй дéнь розвáзаніє и вóлность ѡ(т) пóстȣ мáє(м) оучини́ти (Київ, бл. 1619 *О обр.* 165); Бєзпристрáстіє: Нє знєволéньє ѡ(т) мірски(х) красóт, и пóхотєй Вóлность ѡ(т) намѣтностєй (1627 *ЛБ* 6).

6. Бажання, потреба: Єдны в дроу́гихъ влєвáютъ цнóтъ добро вóлность, кгды́жъ нє з натоу́ры алє с цвичéньѧ гóдность (Острог, 1607 *Лѣк.* 183 зв.); тои во(л)ности и вымóвки собѣ позвóлити нє хотѣли (серед. XVII ст. *Кас.* 46).

7. Самостійність, необмеженість у діях; сваволля: а волно(ст) па(н)ство и роспȣстность за благословéнство... бы́ти повѣдáю(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 20 зв.); Самовлáстіє: Самовóлнаѧ вóлность. добровóлнаѧ во(л)ность. вóлнаѧ вóлѧ (1627 *ЛБ* 111).

ВОЛНЫЙ, ВОЛЪНЫЙ, ВОЛЬНЫЙ, ВУЛНЫЙ, ВЪЛНЫЙ, ВОЛЕНЪ *прикм.* **1.** (*нікім не гноблений, не поневолений*) вільний, незалежний: к нгнь панє(и) вдо(в) кн҃жє(н) панє(и) дѣвокъ шлѧ(х)тяно(к) и всѧкого иного ста(н)у рожаю жє(н)ского яко людє(и) во(л)ны(х) по(д) во(л)нымъ панова(н)є(м) нш҃имъ... кгва(л)томъ ни за кого нє маємъ ихъ давати (1566 *ВЛС* 11 зв.); я то и повторє вызнавам, иж тоє ѡпатрєнє и дар мой сталъсѧ з мєнє... слȣзє моємȣ, Матысȣ Хомылєвскому, с правого ȣмыслȣ и доброє воли моєє, котороє нихто з насъ волномȣ шлѧхтичови в кождом правє заборонити нє можєть (Несухоїже, 1571 ***AS*** VII, 389); Ѡ(д) того сє тєжъ поча(ли) во(и)ны и примȣшє(н)є во(л)ны(х) народо(в) чєрє(з) мѣчъ (1582 *Кр. Стр.* 25); я... пошолъ прочъ яко бȣдȣчи шля(х)ти(ч) во(л)ны(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 36); а ижъ [блудный сынъ]... боу́дȣчи богáты(м) и вóльнымъ, слоугóю и голтѧéмъ, и нáймито(м) нє(н)дзнымъ ста(л)сѧ. áлє скóросѧ знóвȣ гдє бы́лъ пéршє навє(р)ноулъ, зáразъ пéршоє слáвы достȣпилъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 29); а ѡ(т) Твоєгѡ Бл҃горóдіа презъ послы нáшѣ жадáємъ покóю и любвє абы Цр҃квы Бж҃іи бєз замѣшáнѧ бы́лы, и всє Православіє въ покóи прєбывáло, по(д) влáдзєю ... вóлного самодєржства Вєли́кой Рѡссіи (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); ѡточивши

воисками своими вшитокъ Лвовъ штѹрмовали до него безъ часъ не малїй, лечъ мѣщане ω(т)пиралися моцно, ωны(м), Штѹрмѹ не припѹщаючи за ласковъ бг҃а всемогѹщого зостали ω(т) ωныхъ людей зайшлыхъ вол'ными (Львів, 1638 *УЄ* № 5, *покр. з.* 125 зв.); Тог(д)а ω(н) якω фiлѧ(р) и сена́то(р) пре(д)нїй Рїмскогω Па́н(с)тва, еди́нъ с' Кн҃жа́тъ себѣ во́лный Па́нъ, ма́ючи ω(т)чизнѹ на(д) и́них' роскошнѣйшѹю (Чернігів, 1646 *Перло* 3 ненум.); Ма́лыи и вели́кїи та́мъ сѹтъ и нево́лникъ во́ленъ ω(т) па́на своегώ (серед. XVII ст. *Хрон.* 57 зв.); **волный чоловѣкъ** *див.* **ЧОЛОВѢКЪ; вольные люди** *див.* **ЛЮДИ; городъ волный** *див.* **ГОРОДЪ;**

у знач. ім.: ка(ж)даѧ гора и выпы(с) з мѣ(с)те(ц) свои(х) сѧ порушили а королеве зе(м)скїи и кнѧжата и богатыи и ро(т)ми(с)тры и моцарѣ и всѣ яко слуги так и во(л)ныи покрылисѧ въ ѧмы и в скалы го(р) (XVI ст. *КАЗ* 612); а ве́длѹгъ Хрїстїа́нскогω старода́вногω звычаю на́шогω, на колѣна своѣ оупада́ючи, и голово́ю ω земле дотыка́ючи... молѣмωсѧ ...здоро́выѣ навѣжа́ймω хо́рыхъ, во́л'ныѣ нево́л'никωвъ ωсвобожа́ймω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 85).

2. (*не обмежений певними правилами, законами, перешкодами*) вільний, дозволений: тежъ дей в рекѹ, ѹ Тѹрю их не впѹщаешъ, в которѹюжъ рекѹ дѣды и ωтцы и они сами встѹпъ свой волный мевали и езы бивали и рыбѹ ловливали (Краків, 1527 **AS** III, 310); Далей, штося ткнеть продаванья имъ волного медовъ пресныхъ и иншихъ речей, чого ты имъ боронишъ, мы то на томъ зоставуемъ... ижъ мають они сами и люди ихъ меды пресныи... где хотя... возити и продавати (Вільна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 42); ѹходы по всимъ тымъ рекамъ // вольны были каневъцомъ (1552 *ОКан. З.* 29-29 зв.); а ижъ и тое на(м) задаютъ, же кр(с)товъ на цр҃ква(х) не маю(т), звоно(в) мѣти не волно, и на том' ве(л)ми ма́ло кгды(ж) кр(с)т' во(л)ный маемо на цр҃ква(х) свои́хъ телесны(х) всю́ды и за(в)жды а бе(з) звоновъ и орга́новъ бг҃а хвали́ти, и ему́ сѧ молити мо́жемъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 12); тотъ Вилковский воротный..., забороняючи ми безпечного и стародавного волного приштья до замку Луцского,... мене дей заледво пустилъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 286-287); тоу́рци нема́ль всю́ тра́цію были посѣли. и чере(з) гелеспо́нтъ во́лный перехо(д) мѣли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52); ѹмоцованы(и)... позваны(х) яко права по(с)полито(г) непо(с)лушны(х) и несталы(х)... з допѹщенѧ сѹдѹ нинешне(г) на позовъ жалобы поводовы з во(л)нымъ тое справы арештомъ... ω годыне звыкло(и) арештово(и) бѹдѹчи до арештѹ тое справы чере(з) тогожъ во(з)но(г)... приволываны по(з)ваные, // ...чере(з)... пана яна завишѹ арештовалъ (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 28-28 зв.); Просити Его К(р) М(л), Абы намъ во(л)ное было купова(н)е домо(в) (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1); оттуль, ку домови убогому своему ехалъ, звыклыми волными и безпечными местцами и дорогами (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I 169); Если́(м) кого ωбрази́лъ, молю́ ва́съ простѣте, Всѣхъ мо́ихъ ви́нъ, и ωбра́зъ, прошѹ запо(м)нѣте, И просѣте за ме́не всѣ Г҃а Бг҃а, Бы́ ми во́лнаѧ была до Не́ба доро́га (Київ, 1622 *Сак. В.* 48); Олтара зтвороного в костелѣ не маютъ, але невѣстамъ и псамъ входъ волный (бл. 1626 *Кир. Н.* 27); фѹндѹю... // ставъ... зъ вольнымъ бранемъ на тамтой стороне моей земли и дарнѹ на поправѹ и посыпанье тоежъ гребли ставѹ ихъ вышъменованого (Загайці, 1637 *ПВКРДА* II-1, 65-66); в млын тотъ... волъное молотье и мирки бранъе одын ден в кожъдый тыжден (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 234); протестуючи(и)... ω тое пра(в)не чини(т), зостави(в)ши ω(д)на(к) во(л)ную мелиωраци[ю] тое(и) протестацие(и) яко и во(з)ного ωбъдукъцию тепе(р) проси(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 203); **волное право** *див.* **ПРАВО.**

3. (*який має право розпоряджатися чим-небудь на власний розсуд, за власним бажанням*) вільний: Волна ωна то ωтдати, продати, заменити,... яко сама налепей розумѣючи (Вільна, 1503 **AS** I, 125); часть именей на мене прийдучую... мает и волна будет тая жона моя милая Маря, подле первого запису и сего тистаменту моего... со всим на все до рук своих взяти (Вінниця, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 142); Того не воленъ рѹсинъ На прирожоно(и) земли свое(и) рѹско(и) ѹживати, в то(м) то рѹско(м) Лвовѣ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3); Которые волни сут и будут, зараз за живота моего и по смерти моей до шафунку своего взявши, оную ку пожиткови церкви Божое и ку хвале Божой рядити, такъ,

однакъ, абы при менованом манастире Брацъства Луцъкого и при законниках самих тая друкарня вечне зоставала (Чорненський монастир, 1635 *ПККДА* I-1, 66), вольны теды суть и будутъ теперишнїи Старцы Больницкіе... того пляцу со всѣми будинками... заживати (Київ, 1637 *ОЛ* 26); Маєт(т) теды и во(л)на будєтъ споко(й)нє бє(з) жа(д)ноє пєрєшъкоды и пєрєнагабаня ни ѡ(д) ко(г)[о] тамъ ѡ(д) бра(т)и моєє рожоноє, яко и и(н)ши(х) бли(з)кихъ и повинъныхъ моихъ аж до живота своєго (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

4. (від чого, з чого, в чому, про що і без додатка) (*позбавлений чогось, звільнений від певних обов'язків, повинностей, від відповідальності за щось, необхідності щось виконати і т. ін.*) вільний, звільнений: жадали нас, абыхмо з оноє порѹки и сѹмы, на записи их ѡписаноє, вызволили и в том их волных вчинили и ѡний лист порѹчный имъ вєрнѹли (Берестя, 1544 ***AS*** IV, 409); ѡнъ бѹдѹчи волєнъ ѡт послѹги нашоє,... повинєнъ бѹдєть кѹ правѹ... стати (Краків, 1553 ***AS*** VI, 11); мы з брато(м)... во вси(х) имє(н)я(х) нши(х)... жа(д)ного поро(в)на(н)я нє має(м) а и(ж) тыє... имє(н)я нши по нєбощи(кѹ)... на(м) зосталыє су(т) во(л)ны и в... сумє пнзє(и) нє завєдєны (Дикушки, 1565 *ЛНБ* 3, 820, 47); его милост ...толко того просилъ, абы того постерегли, яко бы он з личбы был волен (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 127); па(н) воєвода... до двана(д)ца(ти) нєдє(л) ѡ(т) вшєляки(х) сѹдо(в) має(т) бы(ти) волє(н) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); а ему того позволивши, ярмарки // торги и корчмы волные надали (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXV, 3-4); а прєто нє своє ро(з)даси, ѡ(т)чи́зноє своє́є про́са(т) а нє твоє́є, що тобѣ повѣрєно ѡ(т)да́й, то(ж) во́лны(м) зоста́нєшъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 130); грѣшные... черезъ покаяніе бывають вольни отъ грѣховъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 208); Ты́сь мєнє Ги створилъ, и за твоє́ю всєси́л'ною по́мо(ч)ю во́л'нымъ ѡ(т) вшєла́кои нєсправєдли́вости, и грабѣжства... быва́ю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 8); Соверъ Се́мовъ пра́внѹкъ а сы́нъ Са́лїнъ то́й єди(н) то́лкѡ бы́лъ во́лнымъ ѡ(т) онои вє́жи бѹдованьа (серед. XVII ст. *Хрон.* 19); **домъ волный** *див.* **ДОМЪ;**

(*не зв'язаний шлюбом, подружніми обов'язками*) вільний: малжонка своего... от малжонства волным чиню (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 71); до вряду... мене возил... и... росказовал ми на вряде сознане чинити, абых я его от малженства волным учинила (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 137); ѡна... з Вм са слушнє росправити и ѡ(т) ма(л)жєнства вм во(л)на быти хотачи Вм до судѹ духовного позываєть (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 34).

5. (*який позбувся пут, ув'язнення, вийшов з-під варти*) звільнений, вільний: а скоро бы по собє поруку да(л) тогды имає(т) бы(ти) волє(н) ѡ(т) вєзє(н)я (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 56); богъ ѡ(т)цо(в) наши(х) выслави(л) сна своєго їса которого вы выдали и запрѣли са є(с)тє єго пєрє(д) пилато(м) коли(ж) єго ѡнъ во(л)ны(м) ѡсуди(л) (II пол. XVI ст. *КА* 14); килка мѣщанъ за вѣру на горло посажоно, отъ которихъ панъ канцлер Литовскій шесть тысячей червоныхъ хочеть, если хотять быти вольными (Київ, 1621 *АСД* I, 266); Коли тобѣ бѹдєтъ проданый бра́тъ твой.., а слѹжи́ть тєбѣ бѹдєтъ ѕ҃. лѣтъ се́могѡ ро́кѹ во́лны(м) єгѡ вы́пѹстишъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 153);

у знач. ім.: нєподо́бнаа рє(ч) ви́дѣласа, абы єди́нъ нєзличо́номѹ мно́жєствѹ спроти́вилса, и звѧ́заны(и) пєрємо(г) во́лны(х) и нєзвѧзаны(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150);

(*позбавлений упряжі*) звільнений, вільний: Оурыста́нїє конскоє: Гони́тва, ѹпраз(д)ла́ю, во́лнымъ чиню (1627 *ЛБ* 167).

6. (*здійснений з власного бажання, з доброї волі*) добровільний: Ѡзнаймоуєть намъ избавитє(л) нашь // ...ѡ во(л)ной моуцѣ своєй стой котрѹю тръпѣ(л) за на(с) грѣшны(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 32 зв.-33); Во святости, на волную страсть идучи, равно за всѣх, не за единаго, отца молил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 178); Яко ѡ то́мъ прє(д) во́лнымъ распѧ́тїємъ... мови(л)... Пото(м) Кгды въскрє́снѹ, оупєрєжаю вы в' Галилє́и (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 72); Зачи́мъ прєблагїй Іс ѡкрѹтнѣй страда́єтъ, кгды на вол'нѹю твою згибєл' поглада́єтъ (Львів, 1631 *Волк.* 17 зв.); И всѣ тыи да́ры Нб(с)ныи, Прєзъ смрть свою Во́лнѹю и чѹдотво́рнѹю на(м) дарова(л) (Чернігів, 1646 *Перло* 62 зв.);

(*вчинений з певним наміром*) свідомий: а мана́сїа

што та(к) зло́го зброи(л); сътво́ри(л) лоука́вое пре(д) очи́ма г҃нима и оучини(л) во́л'ноую брыдли́во(ст), ѡста́вивши за́ко(н) оц҃овъ сво́и(х), пошо(л) въ слѣдъ чоужи(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); всѣ заисте во́лны(м) оумысло(м) могоу(т) любити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 222 зв.); Кꙋпили сїю книгꙋ рекомое Євангелїе тетръ былане за свое ѡ(т)пꙋщенїе грѣхов своих волних и неволнихъ (Білий Потік, 1646 *Паньк.* 10).

7. (*який не має ні перед ким або ні перед чим ніяких зобов'язань або відчуття вини*) вільний, чистий: я... на тѣлѣ бывши ба(р)зо хоры(и) але на д҃ши и на ꙋмыслѣ... достатечне и праве цѣлѣ здрови(и) и в сꙋмлѣню мое(м)... волны(и) (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); Не мнѣй те́жъ и це́сарь палеѡло́кгъ... трво́живсѧ на мы́слы и не мо́гъ во́лного и безпе́чного сꙋмнѣньѧ мѣти (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52); я тобѣ соломоне тобѣ вы́ложꙋ, я тебе во́лны(м) ѡ(т) вънтпли́вости оучиню, и твоемꙋ пыта́ню ѡ(т)повѣ(д) да(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 198); роз'ба́чъже теды впро(д) в мы́сли, бо́сь еще во(л)ный по́кысь не вы́мовилъ на(д) ты́м' що хо́чеш' речи (Острог, 1614 *Тест.* 158); Нелзи теды, ено за таковыми задатками, отступникомъ... отповѣсти и исправитися правды своеи и выводъ о собѣ дати... словеснымъ и разумнымъ и волнои кондиціи будучимъ, на... злыи языки не пристоитъ быти нѣмыми (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 318).

8. (*охоронений від чогось*) врятований, збережений, звільнений, вільний: то́лко ѡсмъ д҃шъ // ѡ(т) потопоу во́дного было во́лны(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); Оустраблѧ́ю тѧ ѡ(т) не́дꙋга, во(л)ны(м) тѧ чиню ѡ(т) хоробы (1627 *ЛБ* 141); приблꙋкавши ѡ(д) таково(г) ба(р)зо велико(г) ѡбе(л)женя и деспектꙋ свого зале(д)во во(л)нымъ зосталъ (Володимир, 1631 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 579, 123).

9. (*позбавлений інтенсивності*) слабкий, повільний: и въложи въ новыи го(р)нець и поста(в) на оугли на во(л)номь ѡгни и вари (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5); ла́цно бы(ти) можеть зе́млѧ розмѣрена на милѣ... оу еді́ной ми́ли почи́таючи двѣ годинѣ во(л)ного хо́дꙋ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 44).

10. (*про час і місце*) не зайнятий, вільний: За которою забавою попъ вашъ часу волного до науки нигды мѣти не можетъ (1603 *Пит.* 84); а па(н) Кгабрие(л) Ла(н)кги(ш) з доброи волѣ своеи и(з)бу во(л)нꙋю до схадзки в до(м)у свои(м) позваляе(т) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 32); ѡ(н)... бы(л) ꙋрядо(в)не во(з)ваны(и)... на пода(н)е въ и(н)тромисыю дому зъ пляцо(м) во(л)ны(м) (Київ, 1640 *ПИ* № 34).

11. *У знач. ім.* (*речовини, що виділяються тваринними або рослинними організмами — їх шкірою, органами і т.ін.*) виділення: oesypum, во(л)ни(и), нечи(с)тота (1642 *ЛС* 290).

◇ **волный голос** *див.* **ГОЛОСЪ; волный листъ** *див.* **ЛИСТЪ²; служба волная** *див.* **СЛУЖБА.**

ВОЛНѢЙШИЙ, ВОЛНЕЙШИЙ, ВОЛНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* **1.** (*незалежніший*) самостійніший: Пото́мъ про́то, же та́мъ зра́зꙋ такїе яко в' йнших кꙋта́хъ, ѡ(т) преложе́нства волне́йшихъ з' стороны вѣры ро́зници и мешанины не были сѧ вщали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 115); агг҃лскаѧ впра́вдѣ натꙋра годнѣйшаѧ и щасли́вшаѧ, же шлахетнѣйшаѧ, во(л)нѣйшаѧ, а зго́ла д҃хѡ́внаѧ естъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 248).

2. (від чого) (*позбавлений чогось обтяжливого, небажаного*) вільний: кгды вже был волнейшимъ ѡт вырокꙋ господарского ꙋ границах панствъ иных, ино дей с посланѧ и росказанѧ кнѧгини Илиное Ѡстрозское... // приехавши на господꙋ кнѧзѧ Дмитровꙋ... до смерти забили и ѡкрꙋтне замордовали (Вільна, 1558 *AS* VI, 212-213).

3. Зручніший, кращий, вигідніший, вільніший: то Пе́тръ оучини́лъ... же длѧ волнѣйшаго преспа́нѧ ночи и длѧ посиле́нѧ чло́нко(в) змордова́ны(х) ѡдпочи́нко(м), поѧсъ на то(и) часъ мѣлъ ѡпꙋщо́ны(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 2 зв.).

4. (*менше зайнятий, менше завантажений роботою*) вільніший: То, мо́влю, и бо́лшъ над'то, бы дѣло то́е мо́еи вока́цїи и пре(д)савзѧ́тѧ было припоманꙋл' бым': ле́чъ зоставꙋю то часо́ви волнѣйшомꙋ (Київ, 1623 *МІКСВ* 73).

Пор. **ВОЛНЫЙ.**

ВОЛНЯНИЙ, ВОЛНЯНЫЙ, ВОЛНѦНЫЙ *прикм.* (*виготовлений з вовни*) вовняний: волны рунъ двадесятъ; клубковъ волняныхъ шестъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); сꙋкно хотѧ(ж) зо́лотѡ(м) и сребрѡ(м) перетыканое е(ст) го(д)нѣй-

шеє и доро(ж)щеє нѣжли волнаноє, єднáкъ и тóє такъ са мóже(т) рꙋкою рємєсника оукраситі..., же иншоє и зацнѣйшоє кóшто(м) перéйдетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 248); lanat(us), laneus, во(л)нисти(й), во(л)няни(й) (1642 *ЛС* 250); Волня́ный. Laneus. Velleus (1650 *ЛК* 435).

ВОЛНЯНИЦА, ВОЛНАНИЦА ж. Різновид одежі з вовняної тканини: Епендúтъ: обо(й)чи(к), камазéла, серда(к), кафта(н), сꙋкна, жꙋпáнъ, кошꙋла, áбо волнáница, úна(к) фартꙋхъ, хꙋста дла ѡпасáна (1627 *ЛБ* 204); hypodites, во(л)няница, срачица (1642 *ЛС* 222).

ВОЛНЯНЫЙ *див.* **ВОЛНЯНИЙ.**

ВОЛНЯРЪ *ч.* (*той, хто пряде вовну, виробляє повсть*) *діал.* вовняр: lanificus, во(л)няръ (1642 *ЛС* 250); Волня́ръ. Lanarius. Lanificus (1650 *ЛК* 435).

ВОЛНАНИЦА *див.* **ВОЛНЯНИЦА.**

ВОЛНАНЫЙ *див.* **ВОЛНЯНИЙ.**

ВОЛОБЫДЛАЧИЙ *прикм.* Воловий: Смéрть оу зꙋбы нє глєдúть: Бóлшъ скꙋрокъ тєлáчихъ Пєрєрóбатъ ґарбарú нижъ вóлобыдлáчихъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 22).

ВОЛОВЕЦЪ, ВОЛОВЕЦЬ *ч.* Погонич волів, воловик: в томъ стадє за показова(н)ємъ воло(в)цовъ и ѡного служєбника ѡбачи(л) єсми воловъ вєлми хворыхъ па(т)на(д)ца(т) (Луцьк, 1564 *ТУ* 108); такъ воловцєви такъ и помочниковѣ коли рꙋмъ возили спєрє(д) цє(р)кви за двѣ нє(дє)ли дано имъ г(рш) м҃ и и҃ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 4 зв.); bubalcitare, воло(в)ствовати, аки воловецъ кричати (1642 *ЛС* 105); bubul[c]us, воловєцъ, волопа(с) (Там же, 105).

Див. ще **ВОЛОВНИКЪ.**

ВОЛОВИЙ *див.* **ВОЛОВЫЙ.**

ВОЛОВНИКЪ, ВОЛОВЪНИКЪ *ч.* **1.** (*той, хто доглядає або пасе воли*) воловик: врадни(к) п҃на Кирико(в) дрыви(н)ски(и)... паро(б)ковъ мои(х) воловнико(в) бєзви(н)нє позбива(л) и шє(ст) воловъ чаба(н)ски(х)... вза(л) (Володимир, 1566 *ТУ* 117).

2. Вл. н.: Дмитро воловъни(к) (1649 *РЗВ* 328).

Див. ще **ВОЛОВЕЦЪ.**

ВОЛОВНЫЙ *прикм.* Воловий. ◇ **воловныє гроши** *див.* **ГРОШИ.**

Див. ще **ВОЛОВЫЙ, ВОЛУЙ.**

ВОЛОВНЯ, ВОЛОВНА *ж.* Воловня: bubile, воловня, буволищє (1642 *ЛС* 105); Воловна (*Уж.* 1645, 27).

ВОЛОВОДЪ, ВОЛОВУДЪ *ч. Діал.* Воловід "налигач". Вл. н.: Стєпа(н) воловꙋ(д) (1649 *РЗВ* 8); ꙋла(с) Воловодъ (Там же, 358 зв.).

ВОЛОВСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Голосно кричати: bubulcitare, воло(в)ствовати, аки воловєцъ кричати (1642 *ЛС* 105).

ВОЛОВУДЪ *див.* **ВОЛОВОДЪ.**

ВОЛОВЩИНА, ВОЛОВЩИЗНА *ж.* Назва податку від волового плуга: вєлиш дєй им ꙋ поли сторожꙋ стєрєчи и кони дєй в них бєрєш и в подводы до Браславла посылаєш и воловщинꙋ и подымщинꙋ дєй на них хочєш брати (Мельник, 1501 *AS* I, 146); мы Жикимонтъ... чиним знамѣнито... иж вбачивши вѣрнꙋю... слꙋжбꙋ... гєтмана нашого... // ...княза... Ѡстрозского... воловщинꙋ людєм єго ...ѡтпꙋстили (Львів, 1509 *AS* III, 69-70); Войтъ де и рядцы отказали: которую воловщизну князь его милость два крот на насъ брати казати рачилъ, то в тое потручено в скарбѣ господарскомъ на двѣсте копъ грошей (Володимир, 1566 *СИМКЦА* 57).

ВОЛОВЫЙ, ВОЛОВИЙ, ВОЛОВЬЄВЫЙ *прикм.* **1.** (*який стосується вола або зв'язаний з ним*) воловий: знашли жи(л) воловы(х) два звазки (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); Отъ скуръ воловыхъ и яловичыхъ // отъ кождое гр. 1 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 397-398); Єсли нє єго тѣло повєдꙋть, тéды воловоє пєвнє (Острог, 1587 *См. Кл.* 14); Волóує úго: Волóвоє ярмó (1627 *ЛБ* 17); єлисéй... двá на дєса(т) паръ волóвъ заколо(л)... и в начúню волóвомъ звари(л) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 234); **возъ воловый** *див.* **ВОЗЪ**[1]**; мыто воловоє** *див.* **МИТО;**

(*м'ясо, жир вола*) воловий: пан Угриновский показовалъ намъ... мяса воловые, яловичие (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 55); пограбили // ...ꙋ сєнька... лою волового камєнъ (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-89 зв.); альбо розꙋмѣєтє жє а оуживáю масъ волóвыхъ (Дермань, 1604 *Охт.*, передм. 5).

2. У складі ботанічних термінів: **воловоє око** *див.* **ОКО; воловый языкъ** *див.* **ЯЗЫКЪ; воловьєвый глазъ** *див.* **ГЛАЗЪ.**

Див. ще **ВОЛОВНЫЙ, ВОЛУЙ.**

ВОЛОВЬЄ *с., зб.* Воли: Не прийму (повѣдаетъ) отъ дому твоего телца, ни отъ стадъ твоихъ козлы, яко моѣ суть всѣ звѣріе дубравныи, скоти въ горахъ и воловье (1603 *Пит.* 79).

ВОЛОДИМЕРЕЦЪ *ч.* (*мешканець м. Володимира або виходець з нього*) володимирець. Вл. н.: Грыцъ Володимєрє(ц) (1649 *РЗВ* 343).

ВОЛОКА *ж.* **1.** (*ділянка землі площею приблизно 16,8 га*) волока: Бранєцъкиє ѡ(т) того прѹдъка... повєли насъ чєрєзъ поля волоки за(и)маючы ѡ плотки мєста воинъского (1546 *ОГ* 2); повинни... жяти в середу и в пятницу по двое з волоки (Локачі, 1591 *ПККДА*-І-2, 164); за заслѹги волокъ шєстъдєсятъ... //...Єго мл(с)ти Панѹ... Миколаю Пєньскомѹ до моцы и владзы... подали (Чернігів, 1637 *ЛНБ* 5, II 4061, 125-125 зв.); зъ селъ с кожъдое волоки жыта по полъкопы кожъдого року кажу выбирати (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 234).

2. Борона: irpices, граблѣ, волока, борона (1642 *ЛС* 246).

ВОЛОКИТА *ж.* **1.** (*перешкода в судових, майнових справах*) тяганина, *діал.* волокита: А што кназь ...Сонкгѹшковичъ з дєтьми своими придали были к тымъ двѹмъ сєломъ своимъ кназю Михайлѹ... шєстьдєсать копъ грошєй, ино мы дла шкодъ и дла волокиты кназа Михайла, што ѡнъ єздачи к намъ травил са и наложилъ, правѹючи са, за то половицѹ тыхъ пѣназєй... ѡттрѹтити єсмо [казали] ...Роговицъкомѹ (Краків, 1510 *AS* III, 73); А где бы и хотели... трудности и волокиту задавати, тогды таковый каждый... мает... пану малжонку своему... заруки заплатити (Луцьк, 1578 *АрхЮЗР* 8/III, 307); з направы н҃шоє хто будь правнє або и нєправнє а в накла(д)... волокитѹ шкодѹ приправова(ти) и приводи(ти) мє(л) будє(м) пови(н)ны мы сами дєти и пото(м)ки н҃ши (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52); Про то абы есте // ...вже заразомъ тотъ медъ пресный... тымъ свещеникомъ отдали все сполна, якобы они черезъ то болшое волокиты и шкодъ за несправою вашою не вживали (Київ, 1584 *АрхЮЗР* 1/VI, 76-77).

ВОЛОКНО, ВОЛОКЪНО *с.* (*тонка непрядена нитка*) волокно: филистіновє крича́чи, вы́бєгли проти́въ ємѹ... тогды повро́зы, кото́рыми бы́лъ сва́занъ зоста́ли я́кѡ огнє(м) волокно́ бува́є(т) спалє́но и оковы рѹчныи са розсы́пали (серед. XVII ст. *Хрон.* 186); в кормнику... так насенъе, яко и волокъна... побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272).

ВОЛОКЪ *ч.* **1.** (*вид рибальскої сіті, невода*) волок: пилка мала една, волокъ еденъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); panagrum, волокъ, сѣт(ъ) (1642 *ЛС* 299); Воло́къ. Ver[r]iculum piscatorum (1650 *ЛК* 435).

2. (*мотузок*) волок: пограбили... седелъ деветъ зъ волоками (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); сєдєл три з волоками... взя(ли) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 4).

3. Назва риби: box, cis, волокъ рыба (1642 *ЛС* 104).

ВОЛОПАСЪ *ч.* Волопас: Вѹколъ: Волопа́съ (1627 *ЛБ* 196); bubul[c]us, воловєцъ, волопа(с) (1642 *ЛС* 105).

ВОЛОСАТИКЪ *ч.* ‹?›: ѡн же мє(л)... ножо(в) панє(н)ски(х) волосатикѹ папєрѹ грѹбого... того всєго потросє (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 21); Иванъ филиповичъ... мє(л)... рози(н)ковъ камєнє(и) ѕ҃... волосатику за копу а҃ / л҃ѕ (Там же, 24).

ВОЛОСАТЫЙ *прикм.* (*вкритий волосям*) волосатий: ѡ(т) одєжѣ тє́ды ѡвє́чєй позна(н) бѹдєшъ а єсли́ са волоса́тый зна́йдєшъ якъ иса(в) во́лосами обро́слый... на лѣвици бѹдєшъ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 82 зв.); дрѹгый [с҃нъ] за́сь шпє́тный, волоса́тый, ѡбжа́рли́вый, паница (поч. XVII ст. *Проп. р.* 288 зв.); **волосатый овощь** *див.* **ОВОЩЪ.**

Див. ще **ВЛАСАТЫЙ.**

ВОЛОСЄ *див.* **ВОЛОСЯ.**

ВОЛОСЕНІЦА *див.* **ВОЛОСАНИЦА.**

ВОЛОСЕНЫЙ *див.* **ВОЛОСАНЫЙ.**

ВОЛОСНЫЙ, ВОЛОСТНЫЙ, ВОЛОСТЬНЫЙ *прикм.* (*який стосується волості, належить їй або знаходиться в волості*) волосний: И здєсє были в нас зєманє полонскии и мѣщанє и люди волосныи (Мельник, 1501 *AS* I, 196); Вшє(д)ши в замокъ по лєвѹ горо(д)на ѡтъ воротъноє вєжи пє(р)ваа воло(сть)наа (1552 *ОВін.* 3. 130); а зємъли потомѹжъ по(д) ними якъ и подь иньшими мѹжиками волостьными (1552 *ОКр. 3.* 151); А со всих волостных и сєлских людей тот податокъ выбирати

тым ѡбычаємъ, то єст с кождоє головы... по два гроши (Вільна, 1566 *AS* VII, 89); вси иншие церкви местъские и волосные... въ моцъ... и заведане свое правомъ дедичнымъ брати... будуть (Варшава, 1589 *АрхЮЗР* 1/I, 260); почавши отъ... стены нашое волостное... оный... кгрунтъ нашъ... пооралъ (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 435).

ВОЛОСТЬ, ВОЛОСТ *ж.* **1.** (*адміністративно-територіальна одиниця у складі повіту*) волость: Юрий... Монтовтовичъ... а Нємирѧ... Толпыжинский, подѣлили єсмо кошєрьскую во‹ло›сть на полы (Кошир, 1502 *AS* I, 147); Тєж бил нам чолѡм кнѧзь... Ѡстрозский и просил в насъ сѣлища пѹстого в Лѹцком повѣтє в Торговицкой волости на имѧ Польчаѧ (Львів, 1509 *AS* III, 70); Кгды люди нєприѧтєльскиє приходѧть на волость... повиньни тогды противъ нихъ ити зъ старостою або з ѹрѧ(д)нико(м) єго з мєста и(з) волости кажъды(и) хто кольвєкъ конь маєть (1552 *ОВін. З.* 132 зв.); А другїй привилей потверженье господарьское на тотъ же Городокъ и на Вольницу у Глуской волости (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 10); якож вжє загоны двакрот ѹ волост Вєницкѹю и Хмєлницкѹю приходили, шкоды починивши (Люблін, 1566 *AS* VII, 93); Инъвентаръ манастыра нашого Мелецъкого, въ земли Волынской, въ повете Володимерскомъ, при волости Несухоежской лежачого (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 365); по(д)даныхъ... з мєстє(ч)ка Чє(р)ници, з сєла Бро(н)никъ... и з ы(н)шихъ // вєлю волости Звягє(л)ско(и)... намови(в)ши члка сто два(д)ця(т) з мєнованых сєлъ... выпровади(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192-193);

населення волості: воло(ст) и мєщанє ѡстръскиє давали пєрє(д) ты(м) старостє на сторожѹ за(м)ковѹю сторожо(в)щины на го(д) по дєсєти копъ грошє(и) (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 2).

2. Околиця, територія, реґіон: И поз҆нав҆ши єго моужїє того то мѣста розослали по в҆сєй волости той и принєсли к нємоу всѣ(х) нємоцны(х) и // просили... одѣнїя єго а которыи сѧ коли дот҆кноули были оуздоровлєни (1556-1561 *ПЄ* 68-68 зв.); По(з)валя(м) я, же пнве Триполъскиє маютъ... ѡ(т) єго к(р) м(л)... сєла Триполъя,... гдє ѡни тєпє(р) мѣстєчко ѡсадили, алє нє в тако(и) широкости границ(ц) и волости, яко оны повєдаютъ (Київщина, 1600 *ККПС* 135).

3. (*чия-небудь власність*) володіння: А маєть ѡн тот замокъ нашъ Володимир и з мєстєчкомъ нашимъ Литовижомъ и з манастыром нашим свѧтого Спаса и со всими дворы нашими и фолварки и волостѧми (держати) (Берестя, 1508 *AS* III, 56); Ино по моем животѣ ни на кого, ѡдно на сына моєго... тыи вси замки и мѣста, дворы, волости и сєла прийти мают (Острог, 1522 *AS* III, 237); вси дворы... и волости, по смєрти кнѧзѧ Жославского зосталыє списавши, моцъю звирхности нашоє господаръскоє в заведани своємъ мєти до того часѹ, покол кнѧзь воєвода Києвский с паном Троцким росправѹ ѡ тѹю ѡпєкѹ приймєть (Вільна, 1562 *AS* VI, 56); вша мл(ст)... чєрє(з)... многи(х) слѹгъ свои(х)... з мѣста нємирова и прилѹка и з волостє(и) вм(с) тамошни(х) ...всѣ кгрѹнты пана по(д)коморого... на сєбє забра(л) (Брацлав, 1950 *ЛНБ* 5, II 4047, 25); Волость того монастыра, напродъ: село Нецы зъ фолваръкомъ (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370); я(с)нєвє(л)мо(ж)ны(и) па(н) янѹ(ш)... чєрє(з)... многи(х) по(д)даны(х) свои(х) мєща(н) з мє(с)та пыкова и волости тамошнє(и)... наєха(в)ши... на... кгрѹ(нт)... камєного(р)ски(и)... по(д)даны(х)... тамошни(х)... розо(г)на(ти) томѹ во(и)ску... ро(с)каза(л) (Вінниця, 1603 *ЛНБ* 5, II 4050, 103).

Див. ще **ВЛОСТЬ.**

ВОЛОСТЬНЫЙ *див.* **ВОЛОСНЫЙ.**

ВОЛОСЧАНИНЪ *див.* **ВОЛОЩАНИНЪ.**

ВОЛОСЪ, ВОЛОСЬ *ч.* **1.** (*волосина*) волос: ваши пак и волосовє на глава(х) в҆си изьличєни соу(т) (1556-1561 *ПЄ* 51); *У порівн.*: Нє заходѧчи́ оу вєли́ко до свѣдо́цтвъ да́вныхъ, которыхъ єсть яко во́лосѡвъ на головѣ, поизри ѡ(т)чє влады́ка оу кни́жки (Острог, 1598 *Отп. КО* 28 зв.); **(ни єдинь) волосъ з головы вашей (нашей) не спадетъ (не погынетъ)** — нічого не станеться; не загинете (не загинемо): то будє(т) к вашему здоро(в)ю пожито(ч)но коли (ж) в жа(д)ного з ва(с) воло(с) з головы нє спадє(т) (II пол. XVI ст. *КА* 152); алє ни єдєнь во́лосъ з головы на́шей спа́сти нє можєтъ (поч. XVII ст. *Пчела* 11); и ни єдинь волось з головы вашєи нє погынє(т) (1556-1561 *ПЄ* 315).

2. *зб.* Волосся: волосы твои яко стадо козъ, которое жъ то ся оуказало зъ Галаадъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54); которою жь то мастю помазовала ногы ісвы и ω(т)тира(л)[а] волосами головы своєи ногы єго (1556-1561 *ПЄ* 400); панъ Кграевский,... порвавши мене за волосы, началъ... стрычи (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 1/VI, 61); а голова єго и волосы бѣлы яко во(л)на бѣла я(к) снѣг (XVI ст. *КАЗ* 595); вє(р)хѹ менованыє ωсобы... повє(р)хъ головы за(и)мѹючи тєла а(ж) дє(и) волосы кѹля ѹ(з)порола пострєлили (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 25); tot... Porwał mene zá wołosy (Яворів, 1619 *Гав.* 22); Процви́лъ и сѣдина́ми ч(с)тными я(к) снѣгъ бѣлогω во́лоса, и цно́тами дхо́вными, Бѹ и лю́дєм лю́быми (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 26); жону его... тлукли и за волосы по подъворъю волочили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476).

3. *зб.* Шерсть тварин: живє(т) тєды... приωдѣтый в вє(л)бо́ужѹю скѹрѹ, ω(т)коу(л) єв(г)ли́ста бы(л) приωдѣты(й) во́лосами вє(л)блю́да (поч. XVII ст. *Проп. р.* 255 зв.); ωдѣна бѡ єго́ бы́ло вълоса́ница, з волосо(в) вєл'бю́жи(х) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 429); для то́го(ж) тє(ж) и ωни сѹкню з во́лосо(в) вы́браныхъ оуро́блєнѹю... порожнюю и даре́мную ωсѹди́ли (серед. XVII ст. *Кас.* 4).

4. *Вл. н.*: Славєтны(м) пано(м) давыду и волосу и ины(м) мє(с)чано(м) лвовски(м) в послушє(н)ствє закону грєчє(с)кого (Гуші, 1558 *ЛСБ* 27); Павло Воло(с) (1649 *РЗВ* 17 зв.).

Див. ще **ВЛАСЪ, ВЛОСЪ, ВОЛОСЯ.**

ВОЛОСЯ, ВОЛОСЄ, ВОЛОСЬЄ, ВОЛОСА *с., зб.* **1.** Волосся: єстли бы... тыє чары были бы при нємъ на(и)дєны... на головє ѹ волосьи... або гдє и(н)дє(и) тогды навя(з)ки нє повинє(н) єму дати (1566 *ВЛС* 106); Вамъ волося на головѣ усе єстъ зочтено (XVI ст. *НЄ* 154); в голове видил... раны битые, спухълые, и волосе оберваное (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 360); Сє є(ст) причина косматого волоса (п. 1596 *Виш. Кн.* 231); Стрыгѹть тогды́ имъ, ...воло́сьє на кшталтъ и подобе́нство вѣнца (Львів, 1645 *О тайн.* 128).

2. Шерсть тварин: Была таа волосє́ница з воло́са вє(л)блюдового оуробле́наа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 255 зв.).

Див. ще **ВОЛОСЪ.**

ВОЛОСАНИЦА, ВОЛОСЕНИЦА, ВОЛОСЯНЇЦЯ, ВОЛОСАНЇЦА, ВЪЛОСАНИЦА *ж.* (*грубий шорсткий одяг, виготовлений із волосу, вовни, який звичайно аскети носили на голому тілі*) волосяниця: твоа роди́тєлка нє в ро́скошахъ свѣта того, алє, в гоу́нахъ, скоу́ра(х), волоса́ница(х) по... про́пастєхъ волоча́чихса, ωпѹще́ныхъ... спло́жала (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 57); Была таа волосє́ни́ца з воло́са вє(л)блюдового оуробле́наа, про́стаа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 255 зв.); ωдѣна бѡ єго́ бы́ло вълоса́ница з волосо(в) вєл'блю́жи(х) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 429); Бо покѹтѹючомѹ при́стоитъ пла́кати, а пла́чѹчого одѣніє єст' волоса́ни́ца (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 888); Хто́ и што́ са ко́лвє сте́рвѹ и́хъ до́ткнє, та́къ начи́ньє дєрєвано́є и ша́та, якѡ и скѹри и волоса́ни́цы бѹдѹтъ въ водѣ ωмочо́ны и бѹдѹтъ нєчи́сты а́жь до ве́чора (серед. XVII ст. *Хрон.* 119).

Див. ще **ВЛАСАНИЦА.**

ВОЛОСАНКА *ж.* Вид тканини: Вѹкокра́т: Власови́на, волоса́нка (1627 *ЛБ* 196).

ВОЛОСАНЫЙ, ВОЛОСЕНЫЙ *прикм.* (*виготовлений з волосся*) волосяний: а солньцє было чо(р)но яко мѣ(х) волосєны(и) (XVI ст. *КАЗ* 612); Оучини́шъ тєж вѣкъ волосаны́хъ аі для прикри́тьа намє́тѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 103).

Див. ще **ВЛАСАНЫЙ, ВЛОСАНЫЙ.**

ВОЛОТОВЫЙ *прикм.* (*у формі волоті*) волотистий: поєсъ чырвоный волотовый, за золотыхъ дванадцатъ (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/І, 523).

ВОЛОХИ, ВОЛОХОВЕ *мн.* **1.** (*жителі Молдавського князівства*) молдавани, волохи: мыта головного, скопного, ωт каждоє копы грошєи товарѹ по шєсти грошєи со всакого кѹпца... и с Тѹрков, Волохов и Ѡрмєнов (Краків, 1539 *AS* IV, 229); по то(и) зємли моє(и) волоховє свовольнє... сєна косять и пашню пашѹть (1546 *ОГ* 97 зв.); онъ и съ крылошаны своими, зобравши собѣ на помочъ... Угровъ, Сербовъ, Волоховъ,... // во дворъ мой Жабецъкий вломилися (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/І, 228-229); Року 1497 Волохове на Кузьминомъ лѣсе поляковъ буковиною много зрадливе поразили (поч. XVII ст. *КЛ* 74); отецъ архимандрытъ... наславши

слугу своего Миколаевского и при немъ слуг волохов рукоданных... до килку десят... на той окопъ, челяд и быдло жалуючого ударыт казали (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616); Єго м(л) Па(н) Стражъникъ... приспособывши... на ꙋчино(к) нижє(и) мєнованы(и) тыхъ то слꙋгъ и Помочъниковъ свои(х)... ѡсобливє чꙋжозє(м)цовъ, нѣмцовъ, сєрбовъ, волоховъ, чоловєка до ки(л)касотъ... наслалъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103); зославъшы умы(с)лнє на то(т) актъ людє(и) по(д) ѡсмъсотъ служалы(х), дракгановъ, вєнъкгровъ, волоховъ, козаковъ, немъцовъ, выбранъцовъ, зъ стрє(л)бою ѡгнистою мушкєтами, ручъницами (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 237).

2. Молдавія, Молдавське князівство: а кгды посолъ до волохъ идєть тогды они со въсєго сєла выправꙋютъ чл҃вка ѡ(д)ного на кони (1552 *ОВін. З.* 139 зв.); выросткови ѡ(т) писаня листовъ до волохъ г(рш) є҃і (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 5 зв.); Мы такъ учинили, якъ есте намъ казали и радили: зъ быдломъ, якъ могучи, ступати до Москвы; а ваша чесность милъ входити до Волохъ (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12); кролєвичъ владиславъ бы(л) вє Лвовѣ коли до воло(х) ѣхалъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167).

Див. ще **ВОЛОШѦ.**

ВОЛОЦЮГА, ВОЛОЦУГА *ч*. Волоцюга, бродяга: а найболшєй чꙋжозємци, котѡрыє волоцугами боудꙋчи, а прирожоной противъ нашєй ѡ(т)чизнє рєчи посполитой // зычливости в꙽ собѣ нє маючи, оной згоубѣ, за которы(м) онымъ ничого бы нє згинꙋло, нє толко намнѣй бы сѧ нє зафрасовали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 221-221 зв.); Бѣгоýнъ: волоцю́га (1627 *ЛБ* 13); Wołociuha: Włoczęga (Жовква, 1641 *Dict.* 97);

ненадійна, нечесна людина; шарлатан: лє́стєцъ, волоцюга, тꙋла(ч), зра(д)ца (1596 *ЛЗ* 54); Нє вм(с) ли сами н҃нѣ ꙋ мнимаючи(м)сѧ д҃ховно(м) чинꙋ, и(з) стра(н)ны(х) сѧ рꙋга́єтє, хꙋлитє, поно́ситє, нєнави(ди)тє... // клєвє́щєтє; штó сѧ показáло с ты(х) ꙋстъ, смро(д)ливꙋю згꙋдꙋ важꙋчи(х): которыє ты(м) дꙋхо(м) рꙋга́ли мóвачи. а што(ж) сꙋ(т) патріа(р)хи или кгрє(ц)кіє вл(д)ки, жєбраки, волоцꙋги, змамє(н)ники (1698 *Виш. Кн.* 273; та(к) и на людє хворыи приносили ху(ст)ки и ру(ч)ники которыми сѧ ѡпєрѧзова(л) и ѡ(т)ходили ѡ(т) ни(х) хоробы и духы злы ѡ(т)ступали ѡ(т) ни(х). // тогды нѣкоторыи волоцуги..., которыи сѧ бавили заклина(н)є(м) кꙋсилисѧ взывати на(д) тыми которыи мѣли духи злыи (II пол. XVI ст *КА* 102-103); Лє́стєцъ: Тꙋлакъ, волоцю́га, зрáйца, звóдникъ, гꙋлтáй, котóрый волóчитсѧ длѧ́ поживлѣ(н)ѧ тáкъ, або зматáцтвом꙽ и з꙽шалвѣрство(м) якúм꙽, звѣщованѣєм꙽, з꙽ворожѣньєм꙽ (1627 *ЛБ* 57).

ВОЛОЧАЙ *ч. Діал.* Волочай "вигнанець, волоцюга". Вл. н.: Ва(с)ко Волочай (1649 *РЗВ* 129).

ВОЛОЧАЧИЙ *прикм.* Мандрівний, бродячий. ◇ **люди волочачии** *див.* **ЛЮДИ.**

Див. ще **ВОЛОЧАЩИЙ, ВОЛОЧАЩИЙСѦ.**

ВОЛОЧАЩИЙ *прикм.* Мандрівний, бродячий. ◇ **волочащий животъ** *див.* **ЖИВОТЪ; люди волочащии** *див.* **ЛЮДИ.**

Див. ще **ВОЛОЧАЧИЙ, ВОЛОЧАЩИЙСѦ.**

ВОЛОЧАЩИЙСѦ *прикм.* (*який мандрує, тиняється, блукає*) мандрівний, бродячий: Гєдєѡ́нъ Болóбанъ... ктúтѡро(в) в прáвє ѡшукáвши и(х) ѡ(т)ступилъ што ꙋчинúлъ такъ... с чє(р)нцємъ дикымъ волочáщымсѧ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143).

Див. ще **ВОЛОЧАЧИЙ, ВОЛОЧАЩИЙ.**

ВОЛОЧЕБНЫЙ *прикм.* (*який стосується звичаю давати волочильне — подарунок у вигляді паски і кількох крашанок у великодній понеділок та вівторок*) волочильний: Я... слышал..., у вовторокъ волочебный, кгды приездилъ до зятя своего на Старый Ставъ,... ижъ Борис Охлоповский... стрелял з ручниц (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 398).

ВОЛОЧЕНЇЄ *с.* Насильне тягнення. ◇ **волоченїє дивки** — викрадання (умикання) дівчини: да нє имаютъ глобници ни ходити и ни жадною (!) глѡбоу брати ѡ(т) тыхъ люди що ꙋ ихъ сєлахъ боудоутъ жити ни ѡ(т) оубійства ни ѡ(т) волоченїє дивки (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12).

ВОЛОЧИ *дієсл. недок.* **1.** (що) (*тягти по поверхні*) волочити: свѧжи змия за главꙋ и волокоущи поиди в горо(д) за мною (1489 *Чет.* 83 зв.); Сергий ...продка своего... съ которымъ за живота его гнѣвался, по смерти его не бордзо вжо, выволокши уже изъ гроба, голову ему оттялъ, и зачепивши гакомъ, до реки Тибру волокъ (1582 *Посл. до лат.* 1130); гла(в)у и(з) корꙋнóю зорвáли и(з) ѡного

стлъпа Папє(ж)скꙋю, волокли єи дѣти по мѣстѣ, коу га(н)бѣ єго спѣваючи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 123); А нєбо(з)чико(в)скоє тєло южє до воды топити волочєно и южє бы было утоплєно, кгды бы нє урожоны(и) єю м(л) па(н) Фило(н) Ѡлє(к)ши(ч) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201).

2. (кого) (*силоміць або намовивши вести за собою*) тягнути, волочити: рѣю, волокꙋ, ша(р)паю, пхаю (1596 *ЛЗ* 71); ѡни Іс҃а волокоу(т) ла(н)цюхо(м) за шїю (XVI ст. *УЄ Трост.* 69); И всѣдши вл(д)ка на во(з) єха(л) до сєла своє(г) стрятина волокучи мя за возо(м) по болота(м) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); гдє ты(ж) мѧ нєготóвого боу́дꙋчи волочє́шъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 124); Рѣю: Волокоу́, ша́рпаю, пха́ю (1627 *ЛБ* 110).

3. *Перен.* (що, на кого) Наговорювати (на кого), оббріхувати (кого): Задавали оныхъ часовъ святымъ мученикомъ упоръ и шаленство, а неправо то на нихъ волокли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 319).

4. *Перен.* (до чого) (*спокушаючи, схиляти до зміни переконань*) намовляти, тягнути: ст҃оє єва́нгєлїє и тóє самóє иза́ли на́мъ нє объяви́ло, жє сꙋть покꙋсами дїа́вольскими, цр(с)тва ми́рскіи, волокꙋ́чїи до ѡ(т)стꙋплє́ньѧ ѡ(т) б҃га (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 190); И самое его святое евангеліе, изали намъ не обявило, же суть покусами діяволскими царства мірскіе, волокучіе до отступеня одъ Бога? (1603 *Пит.* 31).

Див. ще **ВЛАЧИТИ, ВЛЕЧИ, ВОЛОЧИВАТИ, ВОЛОЧИТИ.**

ВОЛОЧИВАТИ, ВОЛОЧЫВАТИ *дієсл. недок.* Волочити, волокти, тягнути. ◇ **озеро (у возере) волочивати** — ловити в озері неводом рибу: они розними словы поведили, иж некоторые у Вишенках на входех... бывали и озера волочивали (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 42); По(д)старости(и) бєрєстє(и)ски(и) повєди(л)... а ты(х) двꙋ тонь ꙋ возєрє... никгды... нє волочывали (1546 *ОГ* 17 зв.).

Див. ще **ВЛАЧИТИ, ВЛЕЧИ, ВОЛОЧИ, ВОЛОЧИТИ.**

ВОЛОЧИСЯ, ВОЛОЧИСЕ, ВОЛОЧИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (*повільно, з трудом пересуватися*) волоктися: А ѡныє, дє(и), служєбники мои, кгды к памє(ти) пришо(д)ши, яко могучи, залє(д)вє сє волокли до (д)вора п҃на Гулєвичова (Володимир, 1578 *ТУ* 169); панъ Янъ Русановский, поведилъ: иж дня прошлого въ пятницу... едучи зъ Луцка за Окопищами надъехаломъ того небожчика, а онъ волокся на конѣ, вельми збитый (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 61, 256).

2. (*тягтися по поверхні чого-небудь*) волоктися: Влєкоусѧ... Волокоу́сѧ (1627 *ЛБ* 16); Страха́юсѧ рѣки огни́стои, котра́ѧ прє(д) сꙋдо(м) о́ны(м) тєчє́нїємъ волочи́сѧ // ...бꙋдєтъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 266-266 зв.).

Див. ще **ВОЛОЧИТИСЯ.**

ВОЛОЧИТИ, ВОЛОЧЫТИ, ВЪЛОЧИТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) (*тягти по поверхні*) волочити: моучитєль повєлѣ(л) ст҃ꙋю варвароу. инємши за власы волочити по градꙋ (1489 *Чет.* 87); То ли и Х(с)а дꙋрны(м) и нєпожито(ч)нє до Ієр(с)лима пришє(д)шаго нарєчєтє, которы(и) видѣвши Аръхиєрєє и пастырѣ бє(з)плодныє, мѣста цє(р)ковныє в широки(х) рєвєрєнда(х) позасѣдалыє,... по то(р)жища(х) славно ходѧщїє, во(с)крылїѧ рєвєрє(н)дъ за собою волочащїє: зъ ѡны(х) д҃ховє(н)ство д҃ховноє цє(р)ко́вного строєнїѧ и рѧ́дꙋ зодра(в)ши, на про(с)ты(х) сѣтоткатєлє(и) рыболо́во(в) вложи(л) (1598 *Виш. Кн.* 289); по єго см҃рти връглъсѧ бы(л) лю(д) поспо́ли́ты(и), хо́тѧчи тѣло єго поворо́зо(м) волочи́ти // по оулица(х), до тибрꙋ рѣки (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 122 зв.-123); заставивши на полы недогорилого, одошъли, которое потом тило и кости псы волоцечи того дня и назавтре около костела, // погребъсти казавъ ксендзъ плебанъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 494); Волочꙋ (*Уж.* 1645, 67 зв.); **волочити ногу** — повільно, накульгуючи, ходити, маючи пошкоджену ногу: talipedo, as, лажу, волочу ногу (1642 *ЛС* 393);

(що) (*носити або возити які-небудь речі, супроводжуючи кого-небудь*) волочити, тягнути: Ви́диши ли въ яко(и) пивъници содо(м)ско(и) сєдиши, и рꙋки и ноги ѡ(т)пи(л) єси, и до ко(н)ца ѡбєзꙋмѣ(л) єси. а того за(с) нє видиши ижъ за твои(м) чрєво(м) бо(ч)ки с пивами, бари́ла з мєдами, бари(л)ка з винами... волоча(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 256);

перен. (*забирати, красти, грабувати*) волочити, тягнути: Нє вм(с) ли алъчны(х) ѡголо(д)нѣваєтє и

жа(д)ны(ми) чините, бѣдны(х) по(д)да́ны(х) то(и)-же ѡбра(з) б҃жы(и) што и вы носѧчи(х), на сироты це(р)ковные и прєко(р)млє(н)є и(х) ѡ(т) бл҃гочести-вы(х) хр(с)тїа(н) нада́ны(х) лꙋпите, и з гꙋмна сто́ги и оборо́ги волочите (1598 *Виш. Кн.* 272 зв.); Где есте нагихъ ѡдѣвали; не вм(с)ли сами ѡбнажа́єте, и(з) обо́ры конѣ, волы, овцѣ, ꙋ бѣдны(х) по(д)да-ны(х) воло́чите (1598 Там же, 273).

2. (кого, що) (*силоміць вести кого-небудь кудись*) волочити, тягнути: пасы(н)ка моего... росказа(в)ши слуга(м) свои(м)... по(и)мати... збил... и слузе... пе-ре(д) собою по грѧзи волочити каза(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 44); гедеѡне болобане... твоѧ мл(с)ть... дрꙋкарѧ с҃ты(х) кни(г), ѡкова(в)ши воло-чи(л) (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); вѣрны(х) то́(л)ко вы́вѣ(л), а невѣ(р)ны(х) // та(м) з бѣсы зоста́ви(л). где и тепе́рь бѣсы д҃шъ грѣшны(х) воло́ча(т) до свои(х) ста́р'ши(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 11-11 зв.); не потре(б)не его на свѣдо́цтво за собою волоче́шъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 104 зв.); При томъ старшого и въсихъ духовных манастырских словы неуцтивыми лжили..., волаючи, же "тут вас всихъ, як псов, с того манастыра будем волочыти и в той воде топити..." (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 583); а... слꙋги анти́христови; бꙋдꙋтъ хр(с)тїа́нъ вѣрныхъ; и по пꙋстынамъ шꙋка́ти, и с пече́ръ каменныхъ волочи́ти, на покло́нъ анти́христовъ (Чернігів, 1646 *Перло* 139 зв.);

(за собою) (*примушувати йти разом з ким з служ-бового обов'язку*) волочити, тягнути: каштелѧ(н) Пате(и), если и каштелѧ(н)ства титꙋ(л) догони(л), але то(л)ко по чотыри слꙋговины, и во ѡде(ж)ди якая ба(р)ва вомѣститисѧ могла, за собою воло-чи(л): а н҃нѣ коли бискꙋпо(м) зоста(л), перебѣжи(т) ли(ч)ба а десѧ(т)коваѧ, и ба(р)ва скꙋподоро(ж)шаѧ и славнѣ(и)шаѧ (1598 *Виш. Кн.* 274 зв.).

◇ **озеро волочити —** ловити в озері неводом рибу: Спорь имѣли ѡ ѡзеро, на имѧ Ѡсвѧтое и мы ихъ ꙋ том изгодили и мают тое ѡзеро поспол вълочити, рыбꙋ на поль делити, а ѡдномꙋ безъ ѡдного того ѡзера не волочити (Святе озеро, 1509 *AS* III, 69); а ходять ѡзеръ тыхъ волочити... козаки (1552 *ОЧерк. З.* 11); скаржучие невод на власномъ озере своем названомъ Перекопъ, здавна... через подданых своих волочили и рыбу ловити почели (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 525).

Див. ще **ВОЛОЧИ, ВОЛОЧИВАТИ.**

ВОЛОЧИТИСЯ, ВОЛОЧИТИСЕ, ВОЛОЧИ-ТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (*стелитися по поверхні чого-небудь, рухатися легкими струменями*) тягнутися, волочитися: которая то флякгма, кгды деревомъ слуга пана Болобановъ зъ медницы взялъ и къ горе подносилъ, теды се вышей человѣка, якъ поворозъ, волокла (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 489); ды́мъ волочи́лсѧ по земли́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 11).

2. (*постійно змінювати місце перебування; ман-друвати*) волочитися: Гедеѡ́нъ Боло́банъ... кти́тѡ-ро(в) в пра́ве ѡшука́вши и(х) ѡ(т)ступилъ што ꙋчини́лъ такъ... с... че(р)нцемъ ди́кимъ волоча́щым-сѧ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); Духовные тое патры-ярхии чернъцы, игуменове уставичне се // туръчать и бесурмянятъ, и по краинахъ чужихъ ся волочать (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 209-210); твоѧ роди́телка не в ро́скошахъ свѣта того, але в гоунѧхъ,... воло-са́ница(х) по... про́пастехъ волоча́чихсѧ, ѡпꙋще́н-ныхъ... спложала (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 57); А што се дотычетъ Никодима Силича, который, с постригу своего з монастыря Межигорского утѣк-ши, по разныхъ мѣстцахъ безчинно валался и волочился... братію побивалъ и в монастырю на братію стрелялъ,... отъ священства... запрещаемъ (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 219); Скита́юсѧ: Блꙋка́-юсѧ, тꙋла́юсѧ, волочꙋсѧ, ѡблꙋ(д)жꙋюсѧ (1627 *ЛБ* 114); **по свету волочитися** — волочитися по світу: а я де(и) тепе(р) зъ жоною и детъками своими по сꙋседо(м) гдеся, в котрого приятеля ꙋпроси(т) могꙋ по (с)вѣтꙋ волочити мꙋшꙋ и всю де(и) мае(т)но(ст) мою забра(л) (1581 *ЖКК* II, 101);

(*ходити, втративши моральні якості, страх пе-ред гріхом*) волочитися, блукати, тинятися: тако и злодѣеве... бѣгꙋно́ве чꙋжоло́жници, лише́ни свѣта нб(с)ного: са́ми же въ тмѣ грѣхї блꙋдѧтъ; и воло́-чатъсѧ, посре́дѣ сѣтей мнѡ́гихъ смертоно́сныхъ... // ...пꙋсты ѡ(т) всѣхъ дѣлъ добрыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 37-37 зв).

3. (*вештатися з певною метою*) волочитися, бродити: ѡ(т) того ча́су кати(с)ка почалисѧ воло-чи́ти: оулицы кро́вїю плысти трꙋпы по оулица(х)

лєжа́тъ, по по́лѧ(х), слєза́ми и ламє(н)тами до́мы сѧ наполнѧ́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 50); ты оусылоу́єшъ, абысь вы́пхнꙋлъ и вы́билъ стыхъ з нба, и въю́єшъ з ними; подобн(о) хо́чєшъ ихъ зно́вꙋ привєсти́, в тѣло того́ види́мо(г) свѣта; и посади́ти в посрє(д)кꙋ зєпсова́ны(х) єлємє́нътовъ: гдєсѧ бѣсѡ́вє волочатъ, и тꙋлѧ́ютъсѧ подъ нбомъ всю́дꙋ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46 зв.); Лє́стєцъ: Тꙋла́къ, волоцю́га, зра́йца, зво́дникъ, гулта́й, кото́рый воло́читсѧ длѧ́ поживлѣ(н)ѧ такъ, або змата́цтвомъ и зъшалвѣрство(м) яки́мъ (1627 *ЛБ* 57); по перъшомъ ексъцессѣ... кождои ночи, купою по улицах волочачисе и на дворы людей розных... находечи, стреляючи..., тая некарная свояволя людей роспусных... мало места през огон... не знесли (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 689); гꙋби́тєлѣ рѡ́да члвѣчєскогѡ; волѡ́чатъсѧ, закида́юч(и) на насъ сѣти смєртоно́сныи (Чернігів, 1646 *Перло* 124).

4. (*ходити сюди-туди без мети*) вештатися: Сїє(ж) во ва(с) нє єстъ дивно нєвѣста(м) по́ црквии воло́читисѧ (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 102).

5. Розповсюджуватися, поширюватися, тягнутися: такова́ѧ єрє́съ єщє́ и до днє(с) волочє(т)сѧ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 429 зв.).

Див. ще **ВОЛОЧИСЯ.**

ВОЛОЧНИКЪ, ВОЛОЧЪНИКЪ *ч.* (*той, хто ділить землю на волоки*) землемір: Тые кгрунты в нас отнято за пна Фронцишка Фалчевского, старосты Ковельского волоками, а волочникъ на тот час был пан Петръ Фалчевский (Володимир, 1582 *ЖКК* II, 153); тамже видиломъ всѣ кгрунъты презъ волочъника Петра Станъковича, до села Ружина належачие, помереные стенами, ведлугъ потребы обложены влочными и межами въ полю, а по сеножатяхъ — колами и навертями означоне достаточъне въ семъ кгрунте и одъ всихъ участниковъм што на которого належитъ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 314).

ВОЛОЧНЫЙ *прикм.* **1.** (*який стосується волоки*) волочний. ◇ **мерчий волочный** *див.* **МЕРЧИЙ; помера волочная** *див.* **ПОМЕРА; стина волочная** *див.* **СТѢНА; шнуръ волочный** *див.* **ШНУРЪ.**

2. *У знач. ім.* (*селянин, який має відношення до волоки*) волочний: панъ Линевский, арендуючи маетностъ на чотыри лета у его милости пана Фирлея ...записом интерцизою своею записалъсе и обликговалъ — подданыхъ, въ той маетности помененой будучихъ и до поссесии взятыхъ тыхъ такъ волочныхъ, пулъвлочныхъ, подсуседковъ, яко и бояровъ, въ ихъ повинности и въ послушенствѣ ни въ чомъ надъ инвентаръ не утяжати (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 6/I, 470).

3. *У знач. ім.* Вл. н.: Богда(н) Воло(ч)ный (1649 *РЗВ* 348 зв.).

ВОЛОЧНѦ, ВОЛУЧНЯ *ж.* Різновид списа з довгим деревцем, піка: Ра́тищє: Рога́тина, ощѣпъ, воло́чнѧ, стрѣла, бо́лтъ (1627 *ЛБ* 107); Оуслы́шавши то црь филиппъ забѣжа́лъємꙋ в по́лю з тро́хою лю́дꙋ, а ви́дѧчи вєли́кость кото́рꙋю павсо́нъ вєлъ, тылъ подавши инѧ́лъ оутєка́ть, кото́рогѡ павсо́нъ стига́ючи волꙋ́чнєю ѡкрꙋ́тнє проби́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 401 зв.).

Див.ще **ВЛОЧНЯ.**

ВОЛОЧЫВАТИ *див.* **ВОЛОЧИВАТИ.**

ВОЛОЧѢЛНОЄ *с.* (*взаємний подарунок у вигляді паски і кількох крашанок у великодній понеділок*) волочильне: Волочѣ(л)ноє по воскрнїи з мѣ(ст) и(з) сѣлъ вы(во)ло(к)ши, оутопѣтє (1596 *Виш. Кн.* 258 зв.).

ВОЛОШЕНИНЪ *ч.* Молдаванин, волох. Вл. н.: ѡлєшъко волошєни(н) (1552 *ОЛЗ* 181а зв.); данило волошєнинъ (1552 *ООЗ*-1, 52).

Див. ще **ВОЛОШИНЕЦЪ, ВОЛОШИНЪ, ВОЛОЩАНЪ.**

ВОЛОШИНЕЦЪ *ч.* Молдаванин, волох: Вл.н.: Иванъ волошинє(ц) (1649 *РЗВ* 178 зв.).

Див. ще **ВОЛОШЕНИНЪ, ВОЛОШИНЪ, ВОЛОЩАНЪ.**

ВОЛОШИНЪ *ч.* (*житель Молдавського князівства або виходець з нього*) молдаванин, волох: Под которую непрїязнь трафилося же княжа... послалъ нѣкоторого Волошина именем Янего до Волох для коней турских куповати (Львів, 1605-1600 *Перест.* 36); Повѣсть и Мꙋлтянскаѧ зємля, и Воло́шинъ, Якъ и́хъ то(т) Гєтманъ зъ сво́и(м) Ры́цє(р)ствѡ(м) поло́ши(л) (Київ, 1622 *Сак. В.* 45); и уходечи винъ за тотъ... поступокъ, волошина з села козаками выстрашивъши,... менованый дворъ запалили

(Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

2. Вл. н.: Дмитра Волошина (Луцьк, 1558 *AS* VII, 46); чл҃к' волоши(н) прозвищо(м) (Львів, 1624 *ЛСБ* 1049, 5 зв.); припала справа ... межи Павломъ Волошиномъ... и иншими... поддаными зъ села Княжа (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 420).

Див. ще **ВОЛОШЕНИНЪ, ВОЛОШИНЕЦЪ, ВОЛОЩАНЪ.**

ВОЛОШЧАНИНЪ *див.* **ВОЛОЩАНИНЪ.**

ВОЛОША, ВОЛОШЪЯ *с., зб.* Те саме, що **волохи** у 1 знач.: прошу Вашей Милости, моей... паней, ижбы Ваша Милост рачила заказати, ижбы Волоша лѣси не казили и ѡт Чорторищины (Степань, 1544 *AS* IV, 414); князь Александръ Порыцъки(и)... поведилъ, и(ж) тутъ... волошъя с овъцами стоивали (1546 *ОГ* 58).

ВОЛОЩАНИНЪ, ВОЛОСЧАНИНЪ, ВОЛОШЧАНИНЪ *ч.* (*житель волості*) волощанин: гатать греблю слуги ѡ(р)ди(н)скиє и мещане тамошьниє и воло(ш)чане (1552 *ООвр З.* 101 зв.); По(д)воду водьную дають волощане (1552 *ООЗ-1*, 50); а тепер сим универсалом моцен ест вышменованый войт местом радит и правити и волосчанами (Київ, 1649 *Тр. ЧАК* 146).

ВОЛОЩАНЪ *ч.* Молдаванин, волох. Вл. н.: Федоръ Волощанъ (1649 *РЗВ* 393).

Див. ще **ВОЛОШЕНИНЪ, ВОЛОШИНЕЦЪ, ВОЛОШИНЪ.**

ВОЛТАРЪ *див.* **ОЛТАРЪ.**

ВОЛТОРОКЪ *див.* **ВОВТОРОКЪ.**

ВОЛУЙ *прикм.* **1.** (*який стосується вола або зв'язаний з ним*) воловий: Тогда и́же в' гора(х) волуи пастуси ис куцъ излѣза́юще, На широ́ко простра́нный пола́ вѣтром' лица́ простужа́юще (Львів, 1591 *Просф.* 70); bubul, воловы(и), волу(й) (1642 *ЛС* 105).

2. У складі ботанічних термінів: **волуе око** *див.* **ОКО.**

Див. ще **ВОЛОВНЫЙ, ВОЛОВЫЙ.**

ВОЛУЧНЯ *див.* **ВОЛОЧНЯ.**

ВОЛХА *див.* **ОЛХА.**

ВОЛХВОВАНИЄ, ВОЛХОВАНА *с.* Чарування, ворожіння: але коли на якую зло(ст) во(л)хована или на чари... тєды з хтивостю на тоє дамы єще и другого в тоуй мѣри приведемо абы и другый такы(м) же бы(л) якый і ѡ(н) самь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 104 зв.); hariolatio, во(л)хвованиє, враженіє (1642 *ЛС* 214).

Пор. **ВОЛХВОВАТИ.**

ВОЛХВОВАТИ *дієсл. недок.* (кого) Чарувати, ворожити: гды бы г҃ь в єги́птѣ до зупо(л)наго зро́сту ...пришо(л) то бы пото(м) жидо́вє мо́вили яко єги(п)тани́нъ є(ст) пришо(л) и во(л)хвоу́є(т)... на́роды (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 416 зв.); hariolor, во(л)хвую, вражду (1642 *ЛС* 214).

ВОЛХВЪ, ВЛЪХВЪ *ч.* (*цсл.* влъхвъ) мудрець, віщун, провісник: Кгды три царие волсви приходили на поклоненіе Христу родившуся, они жь, образъ Хрістовъ... написавши, до землѣ Перьской принесли, и у скарбе цареве хованъ// былъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 71-73); И боудоуть слѣпи... ѡста́ва(т) б҃а помо́щника себѣ и знайдоу(т) собѣ иншіи б҃ги... влѣхвы, чародѣи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 218); Цр҃а смы нб(с)ного з Вѡ́лхвы огляда́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 91); и є́сли не бы́лъ Бъ, Влѣхвы да́ры кому приноси́лы (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125 зв.); vates, is, пророкъ, во(л)хвъ (1642 *ЛС* 408).

ВОЛХОВАНА *див.* **ВОЛХВОВАНИЄ.**

ВОЛХОВЫЙ *див.* **ОЛХОВЫЙ.**

ВОЛЧА *с.* Вовча, вовченя: во(л)чица́... вытягноу́ла скри́нкоу на́ брєгь и до́была дѣтей, и несла и(х) до ямы сво́ихь во́лчать (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 110); влъчи́ца... добыла дѣтїй, несла́ ихъ до ямы своихъ во́лча́тъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 30).

ВОЛЧЕОБРАЗНО *присл.* По-вовчи, по-вовчому: злодѣ(и)ски и во(л)чеобра(з)но в це(р)ковъ х(с)ву єстє влѣзли (1598 *Виш. Кн.* 308).

ВОЛЧЕЦЪ, ВОЛЧЕЦЬ *ч.* Осет, будяк: родать ниви билиє травоу злую волчець и метлицю (1489 *Чет.* 373); за оупаде́н'єм' насѣн'а на́ землю, прє(д)са те́рніє и волче́цъ в'схо́дать (Вільна, 1627 *Дух. б.* 246); acanthalcuce, волчецъ, ѡсетъ (1642 *ЛС* 64); tribul(us), во(л)чецъ (Там же, 402).

ВОЛЧИЙ, ВОЛЧЫЙ, ВОЛЪЧИЙ, ВОЛЪЧЫЙ, ВЪЛЧИЙ *прикм.* **1.** (*властивий вовкові*) вовчий: Лихоимцев грабитель вълчей натуры,

указуючихся въ [о]вечей покори (к. XVI ст. *Укр. п.* 71); Пытаю ва(с) ѡ то(м), которы(и) може(т) бы́ти м(д)рѣиши(и) славнѣиши(и) и пожито(ч)нѣйши(и), я(к) то(т) кото́ры(и) ѡ(т) во(л)чего дшегꙋбства я(к) бы сѧ скрыти и в зꙋбы прелє(с)ти нє ꙋвазнꙋти наꙋчи(т) (1598 *Виш. Кн.* 289 зв.); До такое унѣи они васъ довели, абысте сполковали зъ беззаконными церемонияты, абысте ихъ видечи, брыдкие злости, хитрости, штуки, волчые покоры, на нихъ не волали, то для того они васъ потребують до манѣи (Луцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 273).

2. (*виготовлений зі шкури вовка*) вовчий: взѧто фу(т)ро во(л)чоє што было по(д) газукою (1571 *ЛНБ* 103, 15 I/c, 1855, 1).

3. У складі ботанічних термінів: **волчий горохъ** *див.* **ГОРОХЪ; волчоє зелиє** *див.* **ЗЕЛИЄ.**

4. У складі вл.н.: **волъчая вода:** ꙋходъ на Самари почонъши ѡтъ... волъчєє воды//... староста... даивалъ ихъ комꙋ хотячи (1552 *ОЧерк. З.* 10-10 зв.); **Волчая Яма:** ѡттол градою к Волчой Ямє (Турійськ, 1540 *AS* IV, 241); **волъчиє броды:** И вє(л) насъ Михайло Котовичъ...//... до волъчи(х) бродовъ (1546 *ОГ* 50 зв.-51); **волчий лесъ:** ѡтъ того лєса... кꙋ копцꙋ,... который... мєжи волчого лєса и Вольмского (Мизове, 1537 *AS* IV, 100).

◇ **зубы волчыє, волъчыє зубы показати, зубы волчыє указати** *див.* **ЗУБЪ.**

ВОЛЧИЦА, ВЛЪЧИЦА *ж.* Вовчиця: почꙋла во(л)чица пла(ч) (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 110); почꙋла́ влъчи́ца пла́чъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 30); lupa, a(e), во(л)чица (1642 *ЛС* 259).

ВОЛЧОКЪ *ч.* Вовчок. Вл.н.: граница князя Александра... положена...//... ѡ(т) волчка врочища до бєлыхъ бєрєговъ лито(в)ски(х) (1546 *ОГ* 56-56 зв.); по(л)дєвєти копы гро(ш)... я ꙋ пна во(л)чка ...ꙋзѧ(л) (Жасковичі, 1552 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 53); а от Кочъмаихи аж до долины Волчъка (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/I, 264).

ВОЛЧЫЙ *див.* **ВОЛЧИЙ.**

ВОЛЧЫЩЕ *ч.* Вовчище. Вл.н.: Ѡ(т) тыхъ дву могилъ до лєса которы(и) зовꙋть во(л)чыщомъ (1546 *ОГ* 46 зв.).

ВОЛШЕБНИЙ, ВОЛШЕБНЫЙ *прикм.* (*з магічною силою*) чарівний: х(с)вы(м), на(з)виско(м) жидо(в) зради(т) которіи сѧ єго сподѣваю(т)... а посторо(н)ни(х) справами во(л)шєбными и кꙋкглѧ(р)скими по(д)стꙋпꙋючи (Вільна, 1596 *З. Каз.* 124 зв.); magicus, во(л)шєбний, чаровничний (1642 *ЛС* 261); **палица волшебная** *див.* **ПАЛИЦА.**

ВОЛШЕБНИКЪ, ВЛЪШЕБНИКЪ *ч.* Чарівник, чародій: Влѣхвъ: Влъшє́бни(к), чаро́вни(к), ворожби́тъ, вѣщо(к), заклина́чь, чорнокни́жникъ (1627 *ЛБ* 20); pra(e)stigiator, чародѣ(й), во(л)-шєбникъ (1642 *ЛС* 328).

ВОЛШЕБНИЦА, ВОЛЪШЕБНИЦА *ж.* Чарівниця, чародійка: А єстли бы в которомъ мѣстѣ... бꙋдєтъ чаровница или ворожка съ сꙋды дияволъская или волъшєбница которы(х) досвѣдъчивши ѡповѣсти братъствꙋ и єпископꙋ да истрєбитъся ѡ(т) цєръквє (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); psychomanteum, во(л)шєбница (1642 *ЛС* 337).

ВОЛШЕБНИЧИЙ *прикм.* (*який стосується ворожіння на нутрощах тварин, що їх приносили в жертву*) ворожбитський: har[u]spicinus, во(л)шєбничи(и) (1642 *ЛС* 215).

ВОЛШЕБНЫЙ *див.* **ВОЛШЕБНИЙ.**

ВОЛШЕБЬСТВО, ВОЛШЕСТВО *с.* **1.** Чарування, чари: мы тєбє пєрєхитрили, а(ж) ти ни єдны(и) во(л)шєбства нє помогли (XVI ст. *УЄ Трост.* 72); жидовє... рєкли... ѡ і͠сє... бы(л) єсь ти́ хитры́й. алє мы тєбє пєрєхитрили. ажъ ти́ ни́ єдины́ во(л)-шє́ства нє помогли́ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 72 зв.).

2. (*підкоряння своєму впливові*) очарування, зачарування: право ты можєши разовратити волшєство хрє(с)тьяньскоє (1489 *Чет.* 178).

Див. ще **ВОЛШЕВБА.**

ВОЛШЕВБА *ж.* Те саме, що **волшебьство** у 1 знач.: Влъшба́: или волшє́вба, воро(ж)ка, ча́ры (1627 *ЛБ* 20).

ВОЛЪ, ВОЛЬ, ВЪЛЪ *ч.* Віл: пришо(д) волъ и ѡсєлъ къ яслямъ (1489 *Чет.* 122 зв.); А тыи подданыи мои повѣдили, же они зъ волы своими шли черезь Коруну Полскую (1537 *РЕА* I, 209); Тыє жъ люди... с хижицъ крадꙋть кони волы (1552 *ОЛЗ* 188 зв.); в Сєнца два волы (з)дохли (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 102); взято... ꙋ вдовы гани мано(и)ловоє воловъ два (Київ, 1590 *ЦДІАЛ* 823, 1, 133, 74);

взято...//... воло(в) чотыри (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23-23 зв.); продано волы д҃ за м҃ ѳ҃ золотыхъ (Львів, 1606 *ЛСБ* 1044, 1 зв.); Ув Омє(л)єняти Ма(р)тина... вола полового (Житомир, 1650 *ДМВН* 194); **волъ дворный** — (*віл, що належав до панського двору*) дворовий (двірський) віл: Ѡруть волы дво(р)ными а возать коньми и возы своими (1552 *ОВол. З.* 197); **волъ коломийский** — віл, яким возили сіль: слуги...//...пограбили... Ко(з) дєся(т) вола Коломы(й)ского (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33); **волъ кормный** — віл, якого відгодовують на забій: мєновитє взято... воловъ ко(р)мны(х) двана(д)ца(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, 4060, 106); **волъ молодикъ** — молодий віл, якого ще не використовують у роботі: взя(л) посполу с нєю... волу(в) молодику(в) пару (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 2, 22); **волъ оремый (ореный)** — віл, призначений для орання: а на́ загородє́... воло(в) ѡрємы(х) два(д)цє(т) чотыри (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 7); гуси, куры, волы ореные... кгвалътовне побрали (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/VI, 408); **волъ прасолъ** — віл, яким возять сіль: а то за то ѡни тотъ платъ дают ижъ волы прасолы которыє ...зъ солью приходать бо и(н)шиє ни(х)хъто (!) пасти нє можєть ѡдно ѡни (1552 *ОЛЗ* 184 зв.); **волъ робочий** — віл, призначений для роботи в сільському господарстві; робочий віл: в той оборе волов робочих девятъ с теляты (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 352); **волъ спражный** — віл, якого спрягали в один запряг з іншими волами; спряжений віл: па(т) во́ло(в) спра(ж)ны(х) ку́пи(л)є(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 139); **волъ чабанъ** — віл, якого використовували у чабанстві (вівчарстві): слуги... пограбили...//... воловъ два чабановъ (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, II 4063, 33-34); **волъ чебанский** — те саме, що **волъ чабанъ:** нєякий Ѳєдинка, козак Браславский,... приєхавши до Браславля и змовивши ся дєй из намєстником... взяли дєй ѡколко тисячи ѡвєц и волов чєбанских (Петрків, 1567 *AS* VII, 124); **волъ яровый** — віл, який народився весною: ув оборе воловъ яровыхъ плуговъ чотыри (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 12).

ВОЛЪКЪ *див.* **ВОВКЪ.**

ВОЛЪТОРОКЪ *див.* **ВОВТОРОКЪ.**

ВОЛЪЧОВАТИ *дієсл. недок.* Підстерігати здобич: а вжды по старому волъчую на приповєсть з бараномъ о воду выполняючи. якъ давно такъ и тєпєръ нєдовѣрьками и ѡ(т)щєпєнцами насъ жє вєнєрують, и многіє досады задаютъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 21).

ВОЛЪЧЫЙ *див.* **ВОЛЧИЙ.**

ВОЛЫНЕЦЪ *ч.* **1.** (*житель або уродженець Волині*) волинянин, волиняк: И што пишєш, жєбы ѡныє рушєна и збирана Волынцов завжды бывали за росказанємъ и волєю короля (Краків, 1542 *AS* IV, 320); Того дня... волынцовъ и подолянъ мело быть не мало у пана подскарбего на обеде (1596 *МИВР* 70).

2. Вл.н.: тимофє(и) волынєцъ (1546 *ОГ* 33); Кири(л) Волынє(ц) (1649 *РЗВ* 157 зв.).

ВОЛЫНСКИ *присл.* По-волинському, по-волинськи: Пѣтєль: Чє́ски и руски, когутъ. Волы́нски, пѣвєнь, лито́вски, Пєтухъ (1627 *ЛБ* 104).

ВОЛЫЦА *див.* **ВОЛИЦА.**

ВОЛЬ *див.* **ВОЛЪ.**

ВОЛЬГОТНОСТЬ *ж.* (*наявність вологи в чомунебудь*) вологість: вышоль розьсѣвачь сѣяти сѣмєни своєго а якь южь розьсѣваль єд'но пало при поути и потоп'тано а и п'тицѣ нб(с)ныи позобали є а дроугоє пало на камєни и в'зышо(д)ши пос'хло д'ла того ижє нє имало вольгот'ности (1556-1561 *ПЄ* 246);

(*рідина, яка міститься в чому-небудь*) волога: той на(с) в собѣ само(м) наса́ди(л) и злучи(л) до сєбє́//... яко ви(н)ная ма́тица грона свои закриваєть ли́стя(м) ѡ(т) промє́нє сълънє(ч)наго и ѡ(т) вѣтра зазли́ваго хорони(т) во(л)готности соло(т)кость даέтъ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 208 зв.-209).

ВОЛЬКА, ВОЛКА *ж.* Поселення, мешканці якого на певний час були звільнені від повинностей, податків: село Крухиничи с хволварком..., з людми тяглыми и нетяглыми, инклюдуючи в то Янчинского, который мешкает на// вольце нашой Девлинской... арендуем... Адамови Буркацькому (Локачі, 1591 *ПККДА* І-2, 161-162); на волце новоосажоной передместской куцькой... у лазебъника Ивана... дерева з цменътара сила... засътал онъ, возъный (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158).

ВОЛЬМИ *див.* **ВЕЛМИ.**

ВОЛЬНЕ *див.* **ВОЛНЕ.**

ВОЛЬНО *див.* **ВОЛНО.**

ВОЛЬНОСТЬ *див.* **ВОЛНОСТЬ.**

ВОЛЬНЫЙ *див.* **ВОЛНЫЙ.**

ВОЛЬХА *див.* **ОЛЬХА.**

ВОЛЬХОВЫЙ *див.* **ОЛХОВЫЙ.**

ВОЛѢТИ, ВОЛЕТИ, ВОЛІТИ, ВОЛЯТИ *дієсл. недок.* **1.** (*бажати, хотіти*) воліти: А наконецъ волялъ быхъ, абы ми ся слуги зъ Остра вернули (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 154); зсѧдтє з конєй єсли волитє (к. XVI ст. *Розм.* 39); с помѣстнымъ костє́ломъ в згóдѣ и в҆ є́дности жи́ти волимѡ́... (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 165 зв.); malo, mauis, волю (1642 *ЛС* 261); Волю (Уж. 1645, 61 зв.).

2. (*уважати за краще*) воліти: пане Любачевский, волимъ мы твоей милости и вряду твоего послушни быть, нижли пана Михаила Ела (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 169); волѧ́лъ тоу́ю примо(в)коу односи́ти, ани́жли ѡ(т)чи́зноу в нєвы́викланыхъ си́длахъ оумóтанꙋю видѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 2 зв.); сам Богъ... волѣлъ панство земноє земному человѣку... выдати, анижли отщепенство папежа рымского до церкви своєи припустити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); воляти (I пол. XVII ст. *Сем.* 4); Цны́и Сагайда́чныи волѣлъ са́м҆ ра́нꙋ подна́ти, Нѣжлибы пога́нинꙋ Хр(с)тїа́нъ вы́дати (Київ, 1622 *Сак. В.* 41); волѣли дѣти дш҃ѣ свои... вы́дати, нѣж҆сѧ нєвѣрными в повѣрєно(и) рє́чи показа́ти (серед. XVII ст. *Кас.* 88 зв.).

ВОЛѢТИСЯ *дієсл. недок.* (*уважати за краще*) воліти: А наша милая Русь того не видитъ и волятся зъ ними братати, анижъ зъ Рымляны (Вільна, 1608 *Гарм.* 171).

ВОЛЮПТУАРІЙ *ч.* Розкішник; (*людина з властивостями похітливості*) похітливий, -ого: Та́къ живо́тъ сєй Житє́йскїй живꙋт҆ Дєлїка́товє и Волюптꙋа́рїи, коха́н҆ковє свѣта сєгѡ, и роско́шниковє (Вільна, 1620 *См. Каз.* 12 зв.).

ВОЛЯ, ВОЛѦ, ВОЛЕѦ, ВЪЛѦ *ж.* **1.** (*одна із функцій людської психіки*) воля: ми Богдан Воєвод ...Знамєнито чиним... ч(и)стимь и свѣтлимь срдцємь и доброѧ нашєѧ волєѧ и ѡт Б(ог)а помощїѧ и потврьдили єсми... монастирꙋ нємєцкомꙋ... даанїє пана сына брьлича (Ясси, 1508 ***DBB*** I, 2); Не маючи ку нему и сердечного умыслу... одно дей... ку розпусту, такъже ку якому злому и ганебному его, мужа своего, замордованю, волю и умыслъ свой склоняючи, старался дей твоя милост о скрытом а потаемном умысле своемъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 368); да́ ли нє вѣдає(ш), и(ж) то нє ты́ рꙋгає(ш)сѧ и смѣє(ш) з҆ и́нока, алє то(т) которы(и)... ѡпанова҆ши мысль твою, та(м) сѣди(т) в то(м) начиню // владѣє(т), роска(з)ує(т), и ѡборочає(т) кꙋда хочє(т) волю и мысль твою (п. 1596 *Виш. Кн.* 236-236 зв.); будучи братьею единою и маючи единого Отца, которого призываемъ на небе... абыхмо щире миловали, яко братия, которымъ всѣ речи маютъ быти спольные: души, мысли, воли (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1001); чл҃къ є(ст) спра́вцєю изрѧ(д)нымъ, тоу(т) бовѣ(м) ѡ(н) вóлю свою повстѧга́є(т), тоу(т) злы́є пожа(д)ли́вости оугаша́є(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 243); И при нє́мъ и́ныи си́ли, розоу́мнои дш҃ѣ: вóлѧ, па́мѧть, дóбрость, мы́сль, ра́зꙋмъ, хи́трость (Почаїв, 1618 *Зерц.* 22); arbitratus волѧ (I пол. XVII ст. *Сем.* 27); Рóзꙋмъ, вѣдомость, оу́мыслъ, волѧ, мысль (1627 *ЛБ* 106); Вóлѧ з҆ рóзꙋмо(м) нєха́йсѧ злꙋча́єтъ, Нєха́й па́мѧти з҆ хꙋтю помага́єтъ (Львів, 1631 *Волк.* 29); я рабъ Божий Иовъ Борецкий... треми силами души моее, то ест розумомъ, паметю и волею добре здоровый (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 406); ѡбрати́листє вóлю свою до твóрца моє́гѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 41); ста́ршого... то(г) ма́єт҆ быти стара́нїє... абы... молоды(и) оу́чєнь, доскона́лости... доступи́лъ; абы єго... ꙋчи(л) звитѧжа́ти и пєрєла́мовати вóлю свою (серед. XVII ст. *Кас.* 36 зв.).

2. (*бажання, хотіння, прагнення*) воля: родилъсѧ какъ самъ восхотѣлъ б҃гъ и чл҃вкъ по своєи воли (1489 *Чет.* 112 зв.); и єстлижбы нѣкако з воли м‹и›л‹о›ст‹и›вого б‹о›га нє бꙋдєть мѣти пан Богꙋш с панєю своєю дѣтєй, и пан Богꙋш нє маєт индє нигдє того имѣнѧ ѡбєрнꙋти, алє маєт записати тоє имѣньє по своєм животѣ ближним своимъ комꙋ бꙋдєть єго волѧ (Луцьк, 1506 ***AS*** I, 132); и волна она тую три тисечи копъ гроший отдати, даровати и записат, кому будет воля ее, какъ ее милости налепей увидить (Вільна, 1555 *АрхЮЗР* 8/IV, 31); Волна

бѹдет Єє Милост пани Пєтроваѧ Загоровскаѧ... тыми всѣми рѣчми... шаѳовати и там то ѡбєрнѹти, где волѧ Ихъ Милости бѹдет (Суходоли, 1559 ***AS*** VI, 47); двєстє ко(п) грошє(и) лито(в)ски(х)... во(л)на будє(т) ма(л)жо(н)ка моя... кому хотачи ѡписа(ти) и дарова(ти) и яко волѧ є(и) ма(л)жо(н)ки моє(и) на то будє та(к) ѡною сумою... має(т) шаѳова(ти) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 39); я на вєснѣ кажу ты(м) по(д)даны(м) про(ч) з ваши(х) кгрѹнтовъ... до мѣста... ѡсажати жъ собє а к тому будєтли воля єго... пана крако(в)ского а вам роскажє(т) поступи(т) то я на росказанє єго м(л)... ва(м) ѡты(х) мєща(н) в дє(р)жанє пода(м) (Канів, 1595 *ЦДІАК* 221, 1, 538, 1 зв.); А подо́бно жа́дєнъ нє мо́жєтъ // догоди́ти всѣхъ людїй во́ли (Дермань а. Острог, 1603 *Лям. Остр.* 10-11); Хоте́нїє: Во́лѧ, хо́ть (1627 *ЛБ* 144); Црковъ... ѡкрєщє́нымъ ѡчищє́нїє ѡ(т) всѣхъ грѣхѡ́въ постановлѧ́єтъ, кото́роє бєзъ во́лѣ тогѡ́ кото́рый крєсти́тисѧ ма́єтъ жа́дною мѣрою бы́ти нє мо́жєтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 904); **волею, волею своєю, своєю доброю волею** — добровільно, свідомо, без примусу: Жаловалъ намъ кнѧзь Михайло Роговицкий на кнѧзѧ Михайла Сонкгушковича и на єго сыновъ... ѡ томъ, штожъ ѡни сами своєю доброю волею мєнали с нимъ имѣньємъ (Краків, 1510 ***AS*** III, 72); светый Петръ... мовитъ... пасите стадо Божие не примушениемъ, но волею... А папежъ противно пасетъ — мечемъ и огнемъ (1582 *Посл. до лат.* 1140); алє и прє(д) кролє(м) нє знаю ци ни горший стра(х) азали тєпє(р) пѹсти(т) на ѡ(т)ца никифора Княз(з) то(и) ро(з)сѹдо(к) а пото(м) во́лєю и за(с) до сѹдѹ єсли сѧ нє погодитє з нимъ (Дубно, 1596 *ЛСБ* 299, 1); А єго стаа мл(с)ть поча(л) єи тѣшити лаго(д)ными словы и рє(к), и(ж) то всє имає(т) тръпѣти вълєю своєю, чинѧчи послоушєньство Боу ѡ҃цю своємоу нб(с)номоу, выпо(л)нѧючи писма пр(о)рцкїи (XVI ст. *УЄ Трост.* 49); алє вы са́ми сєбѣ; во́лєю своє́ю и зловѣ́рїємъ ва́шимъ; пѡшли́стє за... вра́гомъ моймъ (Чернігів, 1646 *Перло* 153 зв.); **волю (воли, волѣ) мати (имати, мѣти), мати (мети, имати, имети) волю (воли)** — мати намір або бажання: я дей Барбара за пана Яна Ворону в малжонство пойти хочу, хуть и волю маю (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 254); и ѡ(т)чи́знѹ, и кре́вныхъ, и пови́нныхъ при́ѧтєлєй опѹща́єшъ, нико́ли до ни́хъ вєрнѹтисѧ во́ли нє ма́ючи (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 12 зв.); зна́ли смо... Абвѹ... жа(ж)дѹ и во́лю мѣлъ, в поко́рѣ цви́читисѧ нє мо́глъ (серед. XVII ст. *Кас.* 52); кнѧз Костатин (!)... повєдил..., иж маєт волю тыє замки... спѹстити сєстрєнцѹ своємѹ (Берестя, 1516 ***AS*** III, 133); Паклибы царь Пєрєкопский з войском своимъ иншим краєм, на Лоєвѹ Горѹ, або ѹ иншѹю сторонѹ в панство нашє, в Литвѹ, а нє на Волын мєл волю тѧгнѹти, приказѹєм вам, ажбы єстє того часѹ,... к гєтманѹ нашомѹ и к войскѹ вєликомѹ тѧгнѹли и к войскѹ вєликомѹ тѧгнѹли и поспєшили сѧ (Краків, 1538 ***AS*** IV, 156); а где бы тє(н) лавє(р) има(л)// волю... ѡстато(к) ѡчизны своєѣ прода(ти) тєды то(т) исты(и) данило є(ст) бли(з)шїи єго част запла(ти)ти (Одрехова, 1581 *ЦДІАЛ* 37, 1, 13-13 зв.); мы... имєли єсмо волю нє по(и)ти [ѡ](т) то(г)[о] сєла, а(ж) поки покрасти албо людє повєзати и побрати по(д)даны(х) єго мл(с)ти пна Сємєна Пряжє(в)ского (Житомир, 1583 *АЖМУ* 62); алє и(ж) зрозѹмѣли єсми ѡ(т) по(с)ла(н)цо(в) ваши(х), а(ж) єи мл(с)ть нє имає(т) воли той роботи ко(н)чити: алє дозволила на(м) тоє ко(н)чити чєго ми и ѡ всє(м) то(г) ѡбизичили (Ясси, 1607 *ЛСБ* 413); **до (ку, къ) воли** — на бажання, за бажанням, згідно з бажанням кого-небудь: па(н) лаври(н) пєсочи(н)ски(и) матку свою... в ымє(н)ю своємъ кунєвє з ласки и до воли своєєховаєть (Кунів, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 94); зацных становъ особы, погордѣвши своим православієм, до врядовъ духовных приходити перестали, але ледакого на них вставляли ку воли только самому посполитому человѣкови (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); Чогѡ абы мы на со́бѣ нє дозна́ли, пєрєстєрєга́єтъ насъ Гдь и напомина́єтъ, жєбы́съмо нє къ во́ли сла́вѣ лю(д)скои въ По́стѣсѧ коха́ли, алє длѧ само́гѡ пожи́ткѹ, кото́рый зъ нє́го похо́дить (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 64); **злая воля** — недоброзичливість, неприязнь, ворожість: то па(к)... того(ж) дня в нєдєлю правє вжє на(д)вєчєро(м) ты нє маючи до нєго никоторої по(т)рєбы запо(м)ни(в)ши боязни божєє и зви(р)хности г(с)дръскоє срокгости права посполитого напо(л)ни(в)шисѧ зло(и) воли своєє... самъ ѡсобою

своєю... того вря(д)ника... заби(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 17); Да(в)но мы тобє, п҃нє Ѡлє(н)ски(и), повєда(ли), жє Миха(и)ло на тєбє злоє воли (Черниця, 1609 *ДМВН* 149); **зъ воли доброє, зъ (изъ, въ, по, съ) доброє (доброи, доброй) воли (волѣ)** — добровільно, без примусу: Пановє Києвъскиє... на послꙋгꙋ г(с)дръскꙋю при воєводє Києвъскомъ... а при старостє ѡвърꙋ(ц)комъ є(з)дити нє ви(н)ни кромъ з своє доброє воли (1552 *ООвр. З.* 102 зв.); а то(т) дє(л) мєли єсмо мєжи собою в доброи воли в право нє вст... поуючи я ива(н) тꙋ(р) до ты(х) мѣстъ маю тыи имѣнѧ дє(р)жати покы пани скыпорєвал ѡ(т)да(с)ть мнѣ жоны моєє вѣно (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 5); по моє(и) добро(и) воли записую и(м)... на имє(н)яхъ мои(х)... сꙋмꙋ п҃нзє(и) (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86 зв.); по доброй воли моей и розмыслу уважного, не з намовы а ни примушеня...//... оную друкарню... на церковъ благочестивую Братства Луцъкого... даю, дарую (Чорненський монастир, 1635 *ПККДА* I-1, 65-66); **наполнитися (наполнитисѧ) (своєє) воли** — (*прийняти рішення діяти на власний розсуд*) наважитися на самовілля: Писа(л)... па(н) Томило Ма(н)цєви(ч)... на... Стрибыля ѡ то(м), што(ж)... нє дбаю(чи) на срокгос(т)ь права по(с)полито(г)[о] напо(л)ни(в)ши сє воли, насла(в)ши мо(ц)но, кгва(л)то(м)... [сл]угу... [А](н)дрея Барана... (Житомир, 1582 *АЖМУ* 39); ѡбовєзꙋюсѧ... по(д)даны(х) ...на(д) пови(н)но(ст) ихъ... нє вытяга(ти)... а єсли бы которы(и) з ни(х) зꙋпору напо(л)нившисѧ воли своєє прочъ ѡ(т)шо(л) того и(х) мл(с)ть на мнє по(и)скивати нє маю(т) (Кунів, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 106); **одною (єдною, односталною) волею** — одностайно: малжонок мой... схилившися в том одною волею зо мною... упевнили были есмо дат в стан светый малженский... дочку нашу (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 436); крал ꙋгръски и чъски, видаючи, яко много и вєлє зло могло бы сѣ стати... и подала бы сѣ причина... поганѡ(м)... ꙋторгнꙋти ...//...жадаючи абы пановє хр(с)тия(н)ски ꙋпокоивши и ꙋмирившисѧ мєжи собою и є(д)ною волєю ѡбратили бы моци свои на проти(в) поганѡм (Каменець, 1510 ***Cost. BD*** 454-455); А так мы в том змовивши сѧ поспол з маткою нашою... и с порадою приѧтєлєй нашихъ, бачачи болший пожиток, ѡдносталною нашєю волєю, пришєдши, просили єсмо кнѧзѧ Фєдора... абы Єго Милост дал нам тисѧчꙋ (коп) грошєй (Володимир, 1542 ***AS*** IV, 311); **по воли, по воли своєй, по своєй воли** — за бажанням (чиїм), на розсуд (чий): Бо хотяи што и доброе здается вамъ чинити, а если не по воли естъ бываемое и не по преданіемъ апостолскимъ и святыхъ мужей, все ни за что естъ (1603 *Пит.* 71); особливую справу владание половицы монастыря Зѣменскаго и каменицу Виленскую маетъ... сынъ мой,... яко власность свою... по воли своей вживати (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 30); Нє чинѣтє... нєсправєдли́вости в҆ сꙋдѣ. И, нєха́йсѧ нє збира́ютъ грома́дами, жє́бы по своє́й во́ли сꙋдом҆ кіє́рова́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 96); **своя воля: а)** (*схильність діяти на власний розсуд*) свавілля: Своя воля то, Ѳилялете, а не вольность! Бо и писмо мовитъ: "все ми вольно, але не все пожыточно" (Вільна, 1599 *Ант.* 853); Пєтръ Куровски(и)... ѡповєда(л), пєрє(с)тєрєгаючи во всє(м) цєло(с)ти своє(и) ѧко и брати(и) своихъ, ѧко ѡ(д)но до кни(г) мо(г) до(и)ти по знашъчєню (!) такъ прє(з) свою волю рєбєлиза(н)товъ, ѧко и ѡ(р)дъ тата(р)скихъ в справахъ нижє(и) мєнованы(х) (Житомир, 1649 *ДМВН* 185); **б)** розпуста: вы́вєлъ до ни́хъ наложницꙋ свою и да́лъ ю на свою во́лю ихъ: з кото́рой коли ца́лꙋю но́чь псо́тꙋ плоди́ли, пꙋсти́ли ю рано (серед. XVII ст. *Хрон.* 188 зв.);

заповіт, тестамент: Позыває(т) до постановє(н)я ниякого дми(т)ра радєвича слꙋги вм(л) при вм(л) мєшкаючо(г) котори(й) смє(л) и важи(л) сє... // ка(р)тꙋ змышлєнꙋю сфабрикованꙋю до кни(г) пода(л) и ты(м) волю нєбо(ж)чици за(т)ру(д)ни(л) до актыкова(н)я (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52-52 зв.); теды урожоный его милост панъ сынъ мой на тотъ объликгъ, водлугъ воли небосчики, яко она сама при смерти своей назначыла, оддати повиненъ будетъ, то ест золотыхъ семдесятъ на церковъ Братскую Луцкою (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 73); **воля остатняя, остатняя (остаточная) воля** — передсмертне бажання, розпорядження: по нєбо(ж)цє а(н)дрѣєво(и) манасты(р)ско(и) вє(д)лє волѣ єѣ ѡста(т)нєѣ ро(с)прода(в)ши онoѣ спряты

п(н) мікола(и) добра(н)ски(и) цє(р)ква(м) нашы(м) да(л) 44 и 20 (Львів, 1626 *ЛСБ* 1049, 6); А замыкаючи сєс мой тастамєнт ѡстатнєю волєю моєю и про милостивого бога… королєй Их Милости… покорнє прошꙋ… абы Их Милость… малжонкꙋ мою в ласцє, в опєцє и ѡборонє своєй… мѣти (Острог, 1539 ***AS*** IV, 209); я А(н)дрє(и) Алє(к)санъдрови(ч) Бꙋрє(м)ски(и)… ѡ(с)тато(ч)ную волю мою на сє(м) тє(с)тамє(н)тє… ѡ(з)на(и)мую (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); **тестаменталная воля** — заповіт: хр(с)толюбївы(и) данѣє(л) малы(н)ски(и)… з тєстамє(н)та(л)ноѣ волѣ родитє(л)ки своєѣ… пры(с)лалъ прєзъ свщє(н)ніка свого… з(лт) 200 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1049).

3. Повеління, закон, влада, право (стосовно Бога): вола твоа бꙋди г(с)и мои (1489 *Чет.* 238 зв.); и єстлижбы нѣкако з воли м‹и›л ‹о›ст‹и›вого б‹о›га нє бꙋдєть мѣти пан Богꙋш с панєю своєю дѣтєй,… алє маєт записати тоє имѣньє по своєм животѣ ближним своимъ (Луцьк, 1506 ***AS*** I, 132); лепше един творяй волю Господню, нежели много беззаконниковъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); А за тымь …взал'са на млтвы аже до дна взываючи бга ѿца абы ємоу да(л) такꙋю мо(ц) и силꙋ иже бы мꙋгль (!) выполънити єго…// волю (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 9-9 зв.); и што пе́рвѣє са́м' Бъ на Горѣ Сінайско(и) на ка́мєни тве́рдомъ За́конъ, то́ є(ст), во́лю свою Па́лцєм' свóим'// якóбы вы́дрꙋковал' (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 29-30); блгословлю, велича́ю, и че́стїю; почита́ю, и поклана́юса; єдино́мꙋ бж(с)твꙋ твóємꙋ,… єдинóй вóлѣ и сылѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 29); **за волею божею, зъ волею божею, зъ воли божей** — за велінням Бога, згідно з божим законом: Котороє южь за волєю бжїєю приходи(т) к намъ з вєликимъ утвєржє(н)є(м) патрїа(р)шєскимъ (Львів, 1588 *ЛСБ* 93, 4); а́лє як' Црковъ ѡ(т)даєтъ Хви, и́жъ въ всю(м) томъ що са з' вóлєю Бжєю и з' выполнє́н'ємъ приказа́нїй єгѡ з' дóбрыми и побóжными ѡбычаами згажа́єтъ, послꙋшною бы́ти пови́нна (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 933); Я кназь… чиню явно и вызнаваю тым-то моим листом… Иж з воли и ласки Божей… так са стало (Краків, 1539 ***AS*** IV, 177); **божая воля станеться** (над ким) *див.* **СТАТИСЯ.**

4. Наказ, розпорядження, вимога: потом ѡни, ѡбєдвє сторонє з волєю корола… рок собє зволили и принали по масопустєхъ Рꙋских, Филиповых, пришлых… под страчєнємъ права (Львів, 1537 ***AS*** IV, 85); г(с)дрь на(ш) мл(ст)ивы(и)… рачи(т) росказати вчинити по(д)лє воли своєє г(с)дръскоє которꙋю всю справꙋ подоста(т)кꙋ… в книги кгро(д)скиє записати єсмо казали (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 48); кóнь роспꙋшóный в' широ́комъ пóлю: рыцера смѣлого выконыва́ вóлю (Рохманів, 1619 *Єпігр. Чарт.* тит. зв.); которыи в томъ волю ихъ милостювъ зуполне выконавъши, побитого на улицу з бурсы//… выкинули (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 590-591); старосты наши ни въ чємъ радѣ и волѣ єго Милости противными быти нє маютъ, алє …во всємъ онаго… слꙋхати маютъ (Київ, 1631 *ПВКРДА* II-1, 107); тыє помєнєныє слꙋги… догажаючи воли и ро(с)каза(н)ю по(з)ваного… кгвалътовънє наєхавъши хотєли… абы тꙋю має(т)но(ст) …//… до ѡ(с)татъкꙋ ѡнꙋю спꙋ(с)тошити (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33); по(д)даныє з сєла Станишо(в)ки,… протє(с)товали напроти(в)ко… пану Сєвєринови Пото(ц)кому яко авторови и росказуючомъ и слуга(м) єго м(л). волю и росказанє пана своєго выконываючимъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 198); *Образно:* Вшєла́коє тѣло своє́мꙋ члóн'кꙋ помага́є(т) тєр'пѣти бóлю, прѡто и а чини́ти моўшоу се́рца моє́го вѡ́лю (Дермань а. Острог, 1603 *Лям. Остр.* 21); **воли досить чинити (учинити), чинити воли досыть, чинити досытъ воли, волю (ку воли) вчинити (учинити), чинити (учинити) волю** — виконувати (виконати) наказ, вимогу, розпорядження: Яко(ж) воли Его доси(т) чинячы до Кни(г) писара Публичного приняти велилисмо, що есть принято и вписано (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471); которы(й) то возъны(й) чинєчи досытъ воли и ро(с)казанъю сꙋдовомꙋ и с повинъности ꙋрядꙋ своєго тую баницию на позъваныхъ ту(т) на ратꙋшу… ѡбъволалъ и публиковалъ приводєчи то всѣмъ до вєдомости (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122 зв.); до єп(с)кпа присыла́нїє боудєтъ, Сїю за́повѣдь по Пра́виломъ Стымъ на́ми оутвръжє́нꙋю, хота зроўшити, и и́хъ вóлю вчини́ти. на́мъ ни єди́номꙋ на то нє дръзноўти никáкожє (Львів,

1614 *Вил. соб.* 20); тогды пилать хотѣчи людемь кѹ воли оучинити поусти(л) имь варав҆воу (1556-1561 *ПЄ* 192 зв.); Близъ Господь боящимъ ся єго, кто его изъ правдовъ зоветъ. Учинитъ волю тымъ, што ся боятъ его, и молитву ихъ выслухатъ и избавитъ ихъ (XVI ст. *НЄ* 151);

дозвіл, згода: А так што сѧ дотычєть пѹщи Вашєй Милости, ино ѧ бєз дозволєнѧ Вашєй Милости нє росказал своим мѹжиком ѹ тѹ пѹщѹ... ѹєжчати, ѡдно з волєю и росказанємъ Вашєй Милости нєхай єздать (Полонне, бл. 1520 ***AS*** III, 203); пан... Костевичъ жадноє моцы нє малъ протагивати, ани сѧ малъ ѹ право становити, бєз воли а росказанѧ королєвоє єє милости (Краків, 1523 ***AS*** III, 252); которыє [подданыє] дє(и)... свово(л)нє бє(з) воли и вєдомости нашоє въеха(в)ши в бо(р) со(с)ну поруба(ли) и на лучину покружа(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 19); Тым҆ тѧ тѣшѹ жє(м) нѣкгды без во́лѣ твоє́є нѣчо́го нє справова́лъ (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 8); срокго росказуемъ, абысте кождый из вас в кгрунтъ... монастыря Печерского вступу жадного не мелъ и в лис без воли и листу его милости отца архимандрита и ногою не вступовалъ (Київ, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 10); єсли хто́ таковы́є скa̍рбы на кгрѹ́нтє вла́сномъ з҆найдєть, привлаща́ти собѣ всє́ мо́жєть, єсли на чѹжо́мъ половицѹ, єсли за во́лєю того́ пана чи(и) кгрѹн҆тъ єстъ выймѹєтъ, єсли за́сь бє(з) вѣдомо́сти єго бє́рє́ть, всє тра́титъ (Львів, 1645 *О тайн.* 105).

5. (*свобода дій, незалежність*) воля: ты бо єси г(с)ь волю дая любѧщимъ тѧ (1489 *Чет.* 205 зв.); ґды в домоу... а́дама вє́сєло в ро́скоша(х) ра́йскı̈хъ банкєтова́ли, ѡто спрѹ́дка вѣтръ грѣха... повста́лъ, кото́рı̈й та́къ боурли́вє чтыри кѹты во́лѣ на́шєй розєрва́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192); хто примѹша́єтъ... ѡ(т)ворча́єтъ ра́чєй ѡ(т) сєбє... а хто на во́лю да́єтъ, и на произволє́нı̈є ко́ждого пѹска́єтъ, ла́твѣй и́хъ таковы(и) до сєбє привєрта́єт҆ и притага́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 121); libertas, свобода, воля (1642 *ЛС* 254); панъ Григори(и) Липля(н)ски(и)... протє(с)туючого с пложоны(м) урожоны(м) Стєфанови, Настазиє(и) на воли будучимъ, Самуєлови, Янови, Маринє в рукахъ пога(н)скихъ зоставаючи(х), даны(и) и на(з)начєны(и), свє(д)чи(л) и манифєстацию заноси(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 196); **волная воля** — нічим не обмежена свобода: Самовла́стı̈є: Самово́лнаѧ во́лность. доброво́лнаѧ во(л)ность. во́лнаѧ во́лѧ (1627 *ЛБ* 111); Кото́рыхъ створи́вши да́лъ имъ во́лнѹю во́лю до слѹжбы своє́й; нє хотѧчи ничогѡ по ни́хъ понєво́лногѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 2).

6. (*тимчасове звільнення від феодальних повинностей і податків*) воля: А тую ласку Нашу и волю въ тые годы дали есмо тымъ мѣщанамъ, которыи упадъ и шкодъ отъ огню приняли (Краків, 1527 *РЕА* I, 149); для чого онъ, знову тое мѣстечко свое Брусиловъ осадити и ку лѣпшему а латвѣйшему запоможенью привести хотечи, воли на дванадцать лѣтъ надати умыслилъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 282); мы дей убогие люди, услышавши тое обволане воли и поставене того столпа, зъехалисе есмо... до тое воли,... поприймовали есмо пляцы, на// которыхъ есмо побудовали (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/I, 253-254); **на воли седети (осадити), посадити волю; сѣсти на воли** — бути звільненим від повинностей і податків: А которыє погорєли тыє на воли єщє ѕ҃ лєтъ за даниною королєвоє єє мл(с)ти маютъ сєдєти (1552 *ОКр.З.* 152); А кгды кнѧ(з) бискѹпъ зарѹбилъ замокъ в тотъ часъ и(х) на воли осадилъ (1552 *ОЖЗ* 122); ѡтца єго, кнѧзѧ Михайла ѡ том писаный на жалобѹ людєй Смѣдинцов, иж ѡн на их ѡтчизнє посадил собє волю на Вижвє, на мостѹ, на нашом мытє (Краків, 1538 ***AS*** IV, 170); ѹста(в)уємъ коли бы ч҃лвкъ во(л)ны(и) пришо(л) за которого к҃нзя и сѣлъ на воли а высєди(в)ши волю хотє(л) засє прочъ по(и)ти, то(г)ды... маєть толко заслужи(в)ши... па(н)у своєму ко(л)ко на воли сєдє(л) (1566 *ВЛС* 84);

(*поселення людей, яких на певний термін звільняли від повинностей і податків*) воля, свобода: ѡ(н) вєлъ насъ панъ Марько дорогою до воли которая воля сєдить ѡдлє цєръкви с҃втого Ильи (1546 *ОГ* 64 зв.); Чинили тє(ж) к на(м) про(з)бу ѡколо выдава(н)я збєго(в)... з мє(ст) и з во(л) и тєжъ имєнє(и) (1566 *ВЛС* 133 зв.); а, побудовавши, почалися есмо обходити, яко у въ иншихъ воляхъ и местахъ..., то есть шинкуючи пиво, медъ, горелку (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/I, 254); А то(с)

чины(л) по(д)пи(с) рѹкы в гологора(х) на ново(м) мѣстѣ на волы, А при де(р)жавѣ // єи мо(с)цѣ хо(д)кови(ч)ки пнѣ хорѹжиной (Гологори, 1630 *Служ. Покр. з.* 50-56); **воли садити, волю садити** — засновувати поселення, жителі якого тимчасово звільнялися від феодальних повинностей і податків: А волны будут князь Василей и князь Марко... в тых именях... прибавлят и розширят, на сырых коренех, и кгдеся их милости подобает, воли садити, на реках гребли сыпати, ставы займовати (Луцьк, 1555 *АрхЮЗР* 8/VI, 50); при которомъ урочищу, где тую волю садить почали, село до места Махновки будучое,... зъ ставомъ и зъ млыномъ... кгвалтовъне отнялъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 377).

7. Вл.н.: а) особова: васи(л) воля (1649 *РЗВ* 179 зв.); б) географічна: село Воля (Городище, 1585 *АрхЮЗР* 1/I, 201); приехали на оную... Волю (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 356);

у складі вл.н.: **Грушовая Воля:** Село Грушовая Воля (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 374); **крывая воля:** ѡтє(ц)... будѹчи в опєцє ѹ дя(д)ка своє(г)... зъ имє(н)ями... во(л)чковцами,... крывою волєю... былъ взя(т) ѡ(т) тата(р) в поло(н) (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4046, 92); **Кънегининая Воля:** я..., дворъ мо(и) посєлити и сєло новоє людьми ѡсадивъши и Кънєгининою Волєю прозъвати и на сєбє то дєръжати мєлъ (Люблін, 1592 *ККПС* 97); **сухая воля:** Ставъ... кѹ имєнью своємѹ сѹхо(и) воли привєрънѹлъ (1552 *ОЛЗ* 188); **хрыпъская воля:** имєнѹєть тоє сєло хрыпъская воля (1546 *ОГ* 17).

ВОЛЯНЕ *мн.* Селяни, які поселились на вільних землях або тимчасово звільнені від феодальних повинностей; *діал.* воляни: и кгрунты тые церковные... тымъ воляномъ-хлопомъ, кгвалтомъ посажонымъ, роздали (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/I, 505); ксендзъ Анътоний Янишевский...//... противъко месчаном, воляномъ и подданым яснеосвецоного кнежати его милости Стефана Святополка Четвертенского,... што на Воли передместской и на весце мешкаютъ,...//... оферовалсе правъне чынити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 156-157).

ВОЛЯТИ *див.* **ВОЛѢТИ.**

ВОМАЛѢ *див.* **ВМАЛѢ.**

ВОМЕРЕТИ *див.* **УМЕРЕТИ.**

ВОМЕРТИ *див.* **УМЕРТИ.**

ВОМЕСТИТИ *див.* **ВМЕСТИТИ.**

ВОМЕТАТИ *див.* **ВМѢТАТИ.**

ВОМИТЫ *мн.* (*стп.* womity, *лат.* vomitus) *(хворобливе викидання із шлунка через рот перетравленої їжі)* блювота: который... не розумеючи... абы то была труцизна... впалъ в великую болестъ, в которой болести вомиты ему тяжкие // припали (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 584-585); *Образно:* Ста́лоса имъ сло́во Бж҇іє во́митамъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 359).

ВОМОВАТИ *дієсл. недок.* (кого, з чим) Проповідувати (що), підтримувати (кого): "Не пришовъ емъ пове퍼речи мирнусть на землю, но мѣчъ"... тай не лише што бы котрыи вѣруютъ на него (и) вомуютъ изъ правдовъ, што бы има(ли) спочивокъ (XУI ст. *НЄ* 86); такъ было право межи жиды... ажъ кто метъ вомовати Христа, сего изъ церкве изъгнати (Там же, 110);

(кого за кого) намовляти: Изъ сего евангелія имаеме сякую науку: первое: (што) за платѣжъ будутъ имати тоты люде, котрыи изъ правдовъ бѣзентуютъ Ісусъ Христа и вомуютъ напередъ людей за Христа, за его честь (XVI ст. *НЄ* 84).

ВОМОРИТИ *див.* **УМОРИТИ.**

ВОМѢНИТИ *див.* **ВМѢНИТИ.**

ВОМѢНИТИСЯ *див.* **ВМѢНИТИСЯ.**

ВОМѢНЯТИ *див.* **ВМѢНЯТИ.**

ВОМѢНАТИСА *дієсл. недок.* (у що) Уважатися (чим, за що): по́ты и тобѣ ѡ(т)правова́н҄є нєпотрє́бниць з҄ прє(д)рєчє́нныхъ Трє́бникѡвъ ѡ(т) Бга Всєдєржи́тєла въ грѣхъ нєвомѣналоса (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6).

Див. ще **ВМѢНИТИСЯ.**

ВОМѢСТИТИ *див.* **ВМѢСТИТИ.**

ВОМѢСТИТИСЯ *див.* **ВМѢСТИТИСЯ.**

ВОМѢСТО *див.* **ВМѢСТО.**

ВОМѢСТѢ *див.* **ВМѢСТЄ.**

ВОМѢТАТИ *див.* **ВМѢТАТИ.**

ВОМѢТАТИСЯ *див.* **ВМѢТАТИСЯ.**

ВОНИЙТИ *дієсл. док.* Увійти: Идѣте первѣе очиститеся огнемъ чистителнымъ, а потомъ вонийдете въ ложницу мою (1603 *Пит.* 54).

Див. ще **ВНИЙТИ.**

ВОНІАТЪ *див.* **УНѢЯТЪ.**

ВОННИЙ *див.* **ВОННЫЙ.**

ВОННОСТЬ *ж.* (*стп.* wonność) **1.** Запах: Коли есъ былъ царь оу ѣдлѣ, нардусъ мой далъ есть вонность свою, снопокъ мирры милыи... межи персей моихъ пребывати будеть (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50); на землѝ та́кождє цвѣтовє различнои красоты, и до́брои во(н)ности, єдины на оутѣхꙋ но́здрамъ и в'сємꙋ тѣлꙋ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17); Алє якъ вѝннаѧ лоза квитнєтъ з' надво(р)ѧ на роли, и чꙋєтъ во́нность єи замкнє́ноє в' на́чи(н)ю вино испо́лъ квитнєтъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 154); ѡ́нїи тѣла с тыхъ ꙋвєлбє́нныи; вѝдатꙋт'(!) дѝвнѡи сла(д)кости; во́нности (Чернігів, 1646 *Перло* 166); одни [овочи] квитнꙋтъ, дрꙋгїи зрѣютъ,... зрѣлыи на зе́млю пада́ютъ, а згнѝвши нє смєрда́тъ алє и по́рохъ згнѝтьѧ овочю о́ногѡ ве́лми в' со́бѣ вда́чнꙋю во́нность ма́єтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5 зв.); *У порівн.*: ѡто во́нность сн҃а моєгѡ якѡ во́нность нивъ поле́вы(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 42).

2. *Перен.* Благодійний вплив (віри, науки): Вонность арома(т) кни(ж)ного читаньѧ, дх҃овнаѧ касиѧ красного спѣваньѧ. Нынѣ бл҃гоꙋхаю(т) якъ ра(и)-скии цвѣты (к. XVI — поч.XVII ст. *ПДПИ* 182, 98); а вда(ч)ною и(х) во(н)но(ст)ю и оутѣшны(м) дꙋха ст҃ого запахо(м), смродливыи злѡсти ѡ(т) дш҃ъ ваши(х) ѡ(т)гонѣтє (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 79); Квитни жъ по́лна лилѣю во́нностей дх҃о́вны(х), Оздоровлѧ́й за́пахомъ; розꙋмы оуло́мныхъ (Львів, 1642 *Бут.* 6); Запра́вды, и хлѣбъ дш҃евный всѣ тыє вла́сности бѣлость,... и во́нно(ст) конє́чнє ма́єтъ ѡ(т) Лилїи бра́ти (Київ, 1648 *МІКВС* 348).

Див. ще **ВОНЯ.**

ВОННЫЙ *прикм.* **1.** Запашний, пахучий, духмяний: Ґды́бы кнѧжа якоє в' до́м'... в'войти хотѣл'... пєрвє́й єгѡ оухєн'до́жать, избы оуб'ют', и пїєн'кнє приѡздо́бат' а за́пахами во́нными нака́дат' (Вільна, 1627 *Дух. б.* 158); нє коупѝлєсь мнѣ за срѣбро во́нной тростины и про́чаѧ (поч. ХУІІ ст. *Проп. р.* 220 зв.); narcaphthon, смола вон(н)ая (1642 *ЛС* 277); Вє́щъ далєча́йшаѧ тоє та́йны, єст' мѝро, кото́роє з' олѝвы з' ба́л'самомъ, и инъшими арома́тами во(н)-ными змѣша́ноє бывае́ть чѝнєно (Львів, 1645 *О тайн.* 28); Зродѝла зємлѧ зє́льє зєлє́ноє на оужѝтки... квѣты роско́шныи и во́нныи рожа́ныи дрє́ва (серед. XVII ст.*Хрон.* 2 зв.).

2. *Перен.* Гарний, прекрасний, чудовий: Хто́ бы ѡ́ного мѝра, ѡ́ного во́н'ного нб(с)ного ѡ(т)... ис҃а плывоу́чого ѡлѣйкꙋ оуча́стникомъ быти нє хотѣлъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 30 зв.).

ВОНПЕНЄ *див.* **ВОНТПЕНЄ.**

ВОНПЛИВОСТЬ *див.* **ВОНТПЛИВОСТЬ.**

ВОНПЛѢТИ *див.* **ВОНТПИТИ.**

ВОНТЛИВОСТЬ *див.* **ВОНТПЛИВОСТЬ.**

ВОНТЛѢТИ *див.* **ВОНТПИТИ.**

ВОНТПЕНЄ, ВОНПЕНЄ, ВОНПЕНЬЄ, ВОНТПЕНЬЄ, ВОНТПЛЕНЬЄ, ВУНТПЕНЬЄ *с.* (*стп.* wątpienie) сумнів, вагання: недоꙋмѣнїє, вон(т)-плє́ньє (1596 *ЛЗ* 60); Вшєлѧ́кїй пожѝтокъ кото́рый // ко(л)вєкъ прєрєчо́ныхъ языкѡвъ Гра(м)ма́тїки чинѝти звыклы, бє(з) вонтпє́н'ѧ и Славє́нскаѧ в' своє́мъ язы́цѣ славє́нскомъ оучинѝти мо́жєтъ (Єв'є, 1619 *См. Грам.* 2-2 зв.); Сомнѣнїє: Вон(т)пе́ньє, вонтплѝво(ст) (1627 *ЛБ* 119); Истиннѡ, извѣстно, ѝстє, бєзъ вꙋнтпє́ньѧ (Там же, 163).

Див. ще **ВОНТПЛИВОСТЬ.**

Пор. **ВОНТПИТИ.**

ВОНТПИТИ, ВОНПЛѢТИ, ВОНТЛѢТИ, ВОНТЪПИТИ, ВОНЪТЛИТИ, ВУНТПИТИ, ВЪНТПИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wątpić) (о що, у (о) чому і без додатка) мати сумнів, сумніватися (у чому), *діал.* вонпити: в том нє потреба вонтпит иж сє и братѧ наши нє сквапат на ꙋчтивоє и славноє Вашєй Милости торгати (Варшава, 1568 *AS* VII, 306); нєдоꙋмѣва́юсѧ, // здꙋмѣва́юсѧ, вꙋ(н)тплю (1596 *ЛЗ* 59-60); Блазенъ бы то кождый таковый быти муселъ, если бы для того,... о речи добре ведомой мелъ вонтъпити! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1105); ащє(ли) гъ бъ҃ и(з)воли(т), пошлємо черє(с)... па(н) с(т)рои(чꙋ)... и длѧ то(г) аби є(с)тє ...в то(м) нє въ(нт)пили (Сучава, 1599 *ЛСБ* 345, 1); Нє во(н)тпачи мо́влю, а́лє єрєтїкѡ(м) загорожа́ю (Київ, 1625 *Злат.Н.* 130); Оусꙋмнѣва́юсѧ: Сꙋмню́сѧ во́нтплю, трвꙋ́жꙋсѧ (1627 *ЛБ* 141); я... нє во(н)плє в' Ми(л): ла(с): твоє́й Па(н): и в само́й прирожо́-но(и) лю(д)скости (Чернігів, 1646 *Перло* 6 ненум.);

(що) піддавати під сумнів: А плєнипотєнтъ по-

водовоє стороны... протєстова(л)сє..., жє такими позваная сторона зволочи(т) диляциями, абы инътєкгритати кгрунътовъ поводовоє стороны,... нє шкодили, ани правныє поступъки и добродє(и)ства ...вонътлили (Київ, 1643 *ДМВН* 265);

(без додатка) не бути впевненим: спситє(л) на́шъ в то(т) днь чєтвєртковый на высо́ко(ст) встоупи́лъ нб(с)ноую, алє я́кого днѧ и я́кой годи́ны тоє сѧ ста́ло ажъ до сєго ча́сꙋ во́нтпѧ(т) многі́є длѧ нєвѣдомости (поч. XVII ст. *Проп. р.* 200);

(чого) вагатися: ѡба́чивши єго вє(л)можно(ст) нѣчого нє во́нтпили в' сты(х) єв(г)лі́ахъ написа́ти блюзнѣрствъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 141).

ВОНТПЛЕНЬЄ *див.* **ВОНТПЕНЄ.**

ВОНТПЛИВЕ *присл.* (*стп.* wątpliwie) невпевнено, з сумнівом: вѣдаючи звла́ща нє вонтпли́вє, жє якъ посторо́га то́гѡ За́кона,... справꙋ́єтъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 162); а єсли́бы // во́нт'пилъ ѡ пе́вной ли́чбѣ, тогды во(н)т'пли́вє ма́єть мо́вити (Львів, 1645 *О тайн.* 75-76).

Див. ще **ВОТПЛИВО.**

ВОНТПЛИВОСТЬ, ВОНПЛИВОСТЬ, ВОНТЪПЛИВОСТЬ, ВОНЪТПЛИВОСТЪ, ВОНЪТПЛИВОСТЬ, ВОНЬТПЛИВОСТЬ, ВУНТПЛИВОСТЬ, ВУНТПЛІВОСТЬ *ж.* (*стп.* wątpliwość) те саме, що **вонтпенє:** сторона обжалованая ставила свитков..., которые готовыми ся быт оферовали довести на слова и повест свою, а бачачи есмо... вотпливост(!) доводов, стороны поводовое до поконаня стороны позваное не допустили (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 407); она [кграмматіка] єстъ ключє(м) вырозꙋ́мѣню. ѡ(т)вора́ючи, и ѡка́зꙋючи всѧ́кіи вꙋ(н)тпли́вости,... свѣ(т)лый чи́нѧчи ро́зꙋ(м) чл(в)чі́й (Вільна, 1596 *Грам. З.* 3); А и(ж) тоу́ю ко(н)фєдєра́цїю нѣкоторыи в' во(н)тпли́вость приводи́ти,... звы́кли(Острог, 1598-1599 *Апокр.* 22 зв.); а гдє нѣма́шъ жа(д)ноє воу(н)т'плі́вости, длѧ чо́гобысѧ ѡ(т)рѣка́ти при́стоѧло (Острог, 1607 *Лѣк.* 69); Не мой то судъ кладу, але синодовъ... которыхъ неможная речъ кассовати и знести... безъ вонпливости карности и клятвы (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 688); Чи́нъ сщє́н'ничє(с)тва, и(ж) єст' та(и)ною ѡ(т) Ха Спса ꙋ́становлє́ною, во(н)т'пли́вости жа(д)ноє нима́шъ (Львів, 1645 *О тайн.* 125).

ВОНТПЛИВШИЙ *прикм. в.ст.* Невпевненіший: не буть ничого певнейшого кажному человеку надъ смерть и вонтплившого и таемнейшого надъ часъ смерти (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/I, 32).

Пор. **ВОНТПЛИВЫЙ.**

ВОНТПЛИВЫЙ, ВОНТЪПЛИВЫЙ *прикм.* **1.** Сумнівний, непевний: и с тымъ пан Потоцкий... до Єго Кролєвской Милости єхал, бо нас того частокрот вєдомост и слꙋхи... доходѧт, а замок, в бꙋдованю... вонтпливый маємъ (Вінниця, 1569 *AS* VII, 324); а за́ то́ ре́чъ вонт'пли́ваѧ, жє́ в ты́хъ анті́христъ сєдѣти боу́дєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 84 зв.); И прида́єтъ, Нє вонтпли́ваѧ бовѣмъ є(ст) ре́чъ, ижъ єсли́ бы то ре́чъ была смѣшнаѧ, и ѻвоцꙋ и пожи́ткꙋ нѣма́ючаѧ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 162); Єсли трꙋдный а вонтпли́вый оу тєбє сꙋдъ оба́чи́шъ мєжи кро́вью а кро́вью... Встань а встꙋпи на мѣстцє, кото́роє обралъ г(с)дь бгъ тво́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 153 зв.).

2. *У знач. ім.* Той, хто сумнівається у чомусь: А до дши належа́чі́и сꙋт' ты́и, вы́стꙋпного напра́вити, нєꙋмѣєтногѡ наꙋчи́ти, вонтли́вомꙋ пора́дити (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 909).

Див. ще **ВОНТПЯЧИЙ.**

Пор. **ВОНТПЛИВШИЙ.**

ВОНТПЯЧИЙ, ВОНТПѦЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто сумнівається: игꙋмє(н)... маєт(т)... промышляти..., я(к) боязливы(м) ср(д)ца додавати, я(к) во(нт)пячи(х) правдою вѣры//ѡсвѣчати (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 69-70); Дама́скинъ... вѣрнымъ пода́єтъ до оужива(н)ѧ, кото́роє то слово я́къ в' то(м) на́шо(м) прє(д)ложє(н)ю, ко́ждомꙋ любо вонтпѧ́чємꙋ,... о́чи и ро́зꙋмъ отво́ри(т), са́мъ то́тъ прочита́вши о́ного дозна́єтъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 153).

Див. ще **ВОНТПЛИВЫЙ.**

ВОНТРОБА, ВОНЪТРОБА *ж.* (*стп.* wątroba) нутрощі; легені: По забит'ю бара́нка вонтро́бы яда́ли (Вільна, 1620 *Лям. К.* 11); тая трутизна и тотъ ядъ такъ его дренчилъ, же вонътробу и плюца вси кавалъками з него выкинуло (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/II, 585); кровю хрипает и вонътроба з него кавалъками кашълем и хрыпотою през усъта выпадаетъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 537).

Див. ще **УТРОБА.**

ВОНЪ[1] *див.* **ОНЪ.**

ВОНЪ[2], **ВОН, ВОНЬ, ВЪНЬ** *присл. (від якогонебудь місця, за межі чого; у невизначеному напрямі, куди-небудь)* геть: бѣсъ... вышо(л) вонъ ис церкви въ притворъ (1489 *Чет.* 102 зв.); вжє на дорозє пришла вам вєст, иж вси зємѧнє..., поймавши... зємѧнина Брѧсловского,... з Брѧсловлѧ вон выгнали (Вільна, 1541 *AS* IV, 278); А ѡнь пакь росказаль всѣмь абы выш'ли вонь (1556-1561 *ПЄ* 252 зв.); а тóє троудно во(н) и с храмины вы́носити, чого в домоу нє мáєшъ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 219); а вунъ учинивъ батугъ изъ пересуче, и выгнавъ вонъ тыхъ, што продавали и куповали у церкви (XVI ст. *НЄ* 99); Єсли ж христіанство добро, якож єст, пребывайтежъ в нем, а єсли не добро, идѣте жъ вон (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); зарáзом' и́хъ а́гглѡвє бж҃іи, заврѣнꙋтъ оу самои брáмы: и вып'хнꙋтъ вóнъ за мѣсто (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70); много тєпє(р) єстъ и ста(р)ши(х) ꙋ на(с), которыє ляда причынꙋ да(в)ши во(н) з мона(с)тыра высылаю(т) (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2); Тожъ оучини(л) Пєтръ с(т҃): иж' запрѣл'сѧ Ха҃ Пна҃, пото(м) шє(д) вóнъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 906); Іѡсифъ приказáлъ а́бы вси вóнъ вы́шли (серед. XVII ст. *Хрон.* 72 зв.).

ВОНЪТЛИТИ *див.* **ВОНТПИТИ.**

ВОНЪТРОТИКЪ *ч.* <?>: за вонътроти(к) на га(н)кє(р) fr. 13 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 10).

ВОНЫ *див.* **ОНЪ.**

ВОНЬ *див.* **ВОНЪ**[2].

ВОНѢЯ *див.* **ВОНЯ.**

ВОНЮЧИЙ *прикм.* Смердячий: ѡнъ... разжєглъся гнєво(м) вєликимъ ѡ тыи двѣ словє злого пса вонючєго нєсторія (1489 *Чет.* 49 зв.); стоудъ ми єси и мєрзость вонючая (Там же, 56).

ВОНЯ, ВОНѦ, ВОНѢЯ *ж.* **1.** *(приємний запах)* аромат: воня оустъ твоихъ яко раискихъ яблокъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); И бы(л) Іѡа(н) ѡблєчє(н) влáсы вє(л)блю́жими... єп҃(с)пи... бл҃гоѧха(н)ными вóнѧми. по вáшємꙋ пєрфꙋмами, помáзꙋючїи сѧ, запрєщéнїє да прїймоу(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220); Арѡмáты: Вóнѣ, пахнꙋчїи рéчи: пєрфꙋмы (1627 *ЛБ* 181); Рéклъ гс҃дь до Мѡисєѧ... абы мнѣ взѧ́ли... вóнны рéчи на мáсть, и кажéньѧ дóброй вóни (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв); *У порівн.:* Сє вóнѧ Сн҃а моéгѡ я́кѡ вóнѧ ни́въ пóлных (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

2. *(неприємний запах)* сморід: и засъ мꙋси(т) быти смра(д) вóнѣ тоє нєчистоє, воды́ ѡ(т) стꙋ(д)нѣ злóго и прєлє(с)тного мдровáня испꙋщєноє (1599 *Виш. Кн.* 213 зв.); Гды(ж) я́къ Тѣло, нє бꙋдє(т) ли со(л)ю потрáсєно, згниваéт' и засмéржаєт'сѧ, тáкъ жє всѣмъ ѡ(т) тѧ́жкои вóнѣ ѡ(т)ворочáтисѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 6); nidor, ѡ(т) пєчєного мяса смро(д); воня (1642 *ЛС* 280).

3. *Перен.* Благодійний вплив (віри): На вы́рокъ гóдный, Чи́стои Паллѧ́ды, Днéсь з' виридáрѡвъ Рáйскїє Дрїáды; Вдѧ́чныхъ зáпахѡвъ вóнѣ оупросѣтє: Тáмъ принєсѣтє (Львів, 1642 *Бут.* 7).

4. *Перен.* Нечисть: Тут ꙋтѣшайсѧ, брате рꙋсине, вѣрный истине, котрый сѧ не дал извести тымъ проклѧтым владыкам ѡтступникам, до вонѣи проклѧтое римское приступившим (поч. XVII ст. *Вол. В.* 79).

Див. ще **ВОННОСТЬ.**

ВОНЯТИ, ВОНѦТИ, ВЪНѦТИ *дієсл. недок.* (із чого) *(виділяти неприємний запах, погано пахнути)* смердіти: Та(к)же коли комоу изѡ (р)та вънѧє(т) гризи мѧту на(д)щє ср(д)цє порану (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8 зв.) вонѧти foeteo, puteo (I пол. XVII ст. *Своб.* 19); redoleo, воняю (1642 *ЛС* 348).

ВОНѦ *див.* **ВОНЯ.**

ВОНѦТИ *див.* **ВОНЯТИ.**

ВООБЕЦЪ *див.* **ВОБЕЦЪ.**

ВООБРАЖЕНЄ, ВООБРАЖЕНІЄ *с.* **1.** Малюнок, зображення: прєславно бы(с) чюдо страшного ѡбраза подобиє нєизмѣнно пєрвого воѡбражєнія відѣнію воследоуя (1489 *Чет.* 269).

2. Образ: знашли воображене Хрістово и другое воображене Пречистое над олтаремъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 66).

ВООБРАЗИТИСѦ *дієсл. док.* (на чому) Відбитися, відобразитися: составы на оброусє воѡбразилисѧ (1489 *Чет.* 267).

ВООКОЛЪ *присл.* Навкруги, довкола: Тꙋю зéмлю бꙋдєтє мѣть вóдлꙋ(г) грани́цы éи вокóлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 150).

ВООРУЖАТИ *дієсл. недок. (цсл.* въороужати*)* **1.** Озброювати: perarmo, as, воѡружаю (1642 *ЛС*

306).

2. *Перен.* (кого на кого) Нацьковувати, підбурювати (кого проти кого): Маючы мы вѣдомость ижь твоа мл(с)ть воздвигъ гонениє ω(т) лѣтъ давны(х) на цє(р)ковъ... смущєниє и ра(з)дори в людє(х) чинишъ и дрȣгъ на дрȣга воωрȣжаєшъ (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233).

Див. ще **ВООРУЖИТИ.**

ВООРУЖАТИСЯ, ВЪОРУЖАТИСЯ *дієсл. недок.* (*цсл.* въороужатисѧ) *перен.* (чим) *(застосовувати методи боротьби проти чого-небудь)* озброюватися: То есть 1 знак. Яко подобаєт... церкви... в борбѣ... от диавола... по свидѣтельству апостола Павла, быти, который, видѣвши... духи... научаеҭ нас, каким способом с нами боротися... и какою бронею и яко вооружатися (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 172); а не для міра сего сласти, але для пришлого вѣку сладости то чиню, же напротивъ Богу бридкихъ, а церкви святой руской въ святыхъ продкахъ нашихъ не слыханыхъ блудовъ и ересей вооружаюся (Дермань, 1628 *КМПМ* Ї, дод. 321); Намалю́ймо, мо́ви(т), на двє́рєхъ... Животвора́щїй зна́къ: въωрȣжа́ймосѧ... ты́мъ Хр(с)тїа́нскимъ ωрȣжъє́мъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 276);

перен. захищатися: Се, мню, пострадати иноческому чину, иже на брань естественных похотей, в еже одолѣти плоти вооружается и исходят,... и обѣт свой попирают (1588-1596 *Виш. Кн.* 145).

Див. ще **ВООРУЖИТИСЯ.**

ВООРУЖЕНЫЙ *прикм. (забезпечений зброєю)* озброєний: іс(с)ъ навги(н)... оувидєлъ Михаила ка(к)бы воина въорȣжєна (1489 *Чет.* 71 зв.).

ВООРУЖИТИ, ВЪОРУЖИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въороужити) **1.** *(забезпечити когось військовим спорядженням)* озброїти: peltat(us), ωщищє(н), щито(м) воωружє(н) (1642 *ЛС* 304).

2. *Перен.* (кого на кого) Посіяти ворожнечу проти когось: Гєдєω(н) Болоба(н)... мл(с)тыню црковнȣю ω(з)є(м)ши вєздє ωклєвєта(в) и люди събла(з)ни(в)ши дрȣгъ на дрȣга въωрȣжи(в)... цркви иновѣрны(м) прєдає(т) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 263).

3. *Перен. (мати на озброєнні певні методи боротьби)* озброїти: Ра́дȣйсѧ чловє́чє жєсь є́стъ воωрȣжє́нный, Та́къ сла́вными арма́ты мо́цно оузброє́нны(й) (Львів, 1631 *Волк.* 31).

4. *Перен.* Забезпечити, наділити (чим, кого): такою бо блгодатью Х(с)воу дивилъ єго и такими чюдєсы воωроужи(л) єго (1487 *Чет.* 236).

Див. ще **ВООРУЖАТИ.**

ВООРУЖИТИСЯ, ВООРУЖИТИСЬ, ВЪОРУЖИТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* въωрȣжитисѧ) (проти кого, на що, чим) (*мати певний запас знань для релігійної боротьби*) озброїтися: Павел... пересторогу (абысмо ся им ни в чом не покаряли, але и о всем против них на борбу стали и вооружились) творит (1608-1609 *Виш. Зач.* 206); костел латынский,... супротивным быти духу святому показался, и на тое борбу быти противником духу святому конечно вооружился (Там же, 222); дїа́волъ... //... всєю крѣпостїю въωрȣжи(л)сѧ бы́въ на црквъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60); Трє́тѧѧ причи́на, абы́смо зна́къ... ви́дѧчи... Млтвами въωрȣжи́вшисѧ Тѣло, Свѣтъ и Дїа́вола звѣтѧжили (Київ, 1632 *МІКСВ* 272).

Див. ще **ВООРУЖАТИСЯ.**

ВОПАДАТИ *див.* **УПАДАТИ.**

ВОПАСТИ *див.* **УПАСТИ.**

ВОПЕКА *див.* **ОПЕКА.**

ВОПЕРВѢЄ *присл.* (*у перший раз*) вперше: сє(с)сия братиамъ на котро(и) во пє(р)вѣє... ȣмова была, жє тєды нє всѣ братия в дома(х) ся... находилися (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 4 зв.).

Див. ще **ВПЕРВЫХЪ.**

ВОПИТИ, ВЪПИТИ, ВЪПІТИ, ВЪПЇТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* въпити) (на кого і без додатка) кричати, волати: дьяво(л)... поча(л) вопити прє(д) всѣми (1489 *Чет.* 204); На их бо въпїет спасителев голос (к. XVI ст. *Укр. п.* 71); Чи(м) прєславнѣйшє рѧ(д) на высо́кы(х) катє́дра(х) въпи́ти, и на оздо́бны(х) пр(с)тлѣ(х) надыма́ти сѧ на(д) ово(и) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220); perclamo, as, кричу, воплю (1642 *ЛС* 306); различныи чи́ны Аггл(с)к: ди́вноꙇ красωты; пωлки и вώйска црѧ Нб(с)ногω;... и Іерархіє в ни(х) кото́рыи въпїю́тъ нєпрєста́нными гла́сы (Чернігів, 1646 *Перло* 162 зв.).

ВОПЛОТИВИЙ *дієприкм.* Втілений: Прєблгословєна єси Бцє дѣво, Воплотивий бо сѧ ис тєбє [божоє слово] (І пол.XVII ст. *Сл. о зб.* 31).

Пор. **ВОПЛОТИТИСА.**

ВОПЛОТИТИСА, ВЪПЛОТИТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* въплътитисѧ) (*прийняти людську подобу*) втілитися: ѡдинъ сшо(л) на зємлю нєсочтєною своєю мл(с)тью воп(л)отивъсѧ ѡ(т) (д)вци мрии (1489 *Чет.* 252); Явно ижъ кгды сѧ въплотилъ и въчл҃чилъ, тогды ви́дѣ(н) и ѡсѧзанъ бы́ти изво́ли(л) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 79).

(*бути виражений*) проявитися, появитися. *Образно:* слнцє то́є роди́лосѧ на свѣтѣ, кг(д)ы сѧ воплотило, прє(з) вєсь бѣгъ живꙋчи воро́чалосѧ зашло за(с) кгды оумє́рло было (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203).

Див. ще **ВОПЛОЩАТИСЬ, ВОПЛОЩИТИСА.**

ВОПЛОЩАТИСЬ *дієсл. недок.* (*цсл.* въплъщатисѧ) (*приймати людську подобу*) втілюватися: ѡ(т)кꙋль была смрть за грѣхъ соудо(м) бжиимъ ѡ(т)тоу(ль) жє нн҃ѣ жизнь и животъ х(с)ъ воплощаєт(с)ь (1489 *Чет.* 161).

Див. ще **ВОПЛОТИТИСЯ, ВОПЛОЩИТИСА.**

ВОПЛОЩЕНИЄ, ВОПЛОЩЕНЄ, ВОПЛОЩЕНІЄ, ВОПЛОЩѢНИЄ, ВЪПЛОЩЕНЇЄ, ВЪПЛЪЩЕНЇЄ *с.* (*цсл.* въплъщєниє) **1.** (*виявлення в людській подобі*) втілення: ра(д)уисѧ... гаврилє воплощѣнию бжию (1489 *Чет.* 77); божє(ст)во бо нє ѡписано и нєвыѡбражєно то(л)ко воплощєниє х(с)во видємоє (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); доро́га моꙋ́жа... в пана́нцѣ, або в мо́лодости, значи(т) таємницꙋ въплощєнїа, котораѧ всю лю(д)скꙋю оумѣєнтно(ст) и зна́ємо(ст) пєрєходи(т) (поч. XVII. ст. *Проп. р.* 198); Ты прєч(с)тꙋю Двꙋ... в' ра́зꙋмѣ просвѣща́єшъ, и Въплощє́нїє сло́ва Бжїа то́и ясно възвѣща́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 43).

2. Різдво (як календарна дата): Писано ꙋ Мѣльцєхъ въ сватомъ євангєлю, рокꙋ Божєго нарожєнѧ Исꙋса Христа, ѡтъ воплощєнѧ Спаса нашого, тисѧча пѧтсотъ чотырєдєсѧтъ второго, мѣсєца маѧ дватцать и трєтєго днѧ (Мільці, 1542 *AS* IV, 314); въ Льво́вѣ, в друка́рни Бра́тской... Ро́ку ѡ(т) Въплъщє́нїа Гнѧ аѫѕі (Львів, 1616 *Бер. В.* 65); В Лѣто създа́нїа Міра, ҂зрм. Въплъщє́нїа жє Ба слова ахлв (Київ, 1632 *МІКСВ* 267); Во Льво́вѣ... Ро́кꙋ с псы́тєлногѡ Воплощє́нїа Г(с)днѧ ҂ахмѕ (Львів, 1646 Зобр. 3 зв); **воплощениє сына божия** — Різдво, календарна дата: Данъ зъ монастыра Терехтимирова, року отъ сотворения света 7129, а отъ воплощения Сына Божия 1621 (поч. XVII ст. *КЛ* 90).

3. Зображення різдва Христового: образъ воплощения, на томъ образе венцовъ 4, перлы сажены (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 367); Крє(ст) завѣси(с)ты(и)... а з дрꙋго(и) стороны воплощєниє рытоє, з ла(н)цꙋшко(м) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 4 зв.).

ВОПЛОЩИТИСА *дієсл. док.* Те саме, що **воплотитиса** в 1 знач.: прєблг(с)вєна єси бцє дво. воплощимъ бо сѧ ис тєбє ядъ плєнисѧ (1489 *Чет.* 324).

Див. ще **ВОПЛОЩАТИСЬ.**

ВОПЛЬ, ВОПЛЪ, ВЪПЛЬ *ч.* (*цсл.* въпль) розпачливий крик, лемент: з'дрѣмалисѧ в'сѣ и, зас'ноули в плъночи жє стал'сѧ въпль (1556-1561 *ПЄ* 105); нє єстъ то(т) гра(д), нє єстъ мѣсто, гдє́ бы єстє плачю и рыда́нїа, стогна́нїа и во́плѧ... людє́й и дшъ нє напо́лнили (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.); Кли́чъ: Комѡдіа, кри́к', во́пль, гꙋ́къ, вє́рєскъ (1627 *ЛБ* 53); З' тѧжки́м' во́плєм' до тєбє Па́нє мо́й вола́ю (Львів, 1631 *Волк.* 17 зв.); Тако со уничиженіемъ глаголешъ не пастыря слово, но яко наемниче, со воплемъ... насъ... возвратити въ паствину свою усилуешъ (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); vociferatio, воплъ, крикъ вопиєніє (1642 *ЛС* 417).

ВОПРЕКИ, ВПРЕКИ *присл.* (*цсл.* въпрѣки) **1.** Наперекір, всупереч: азъ жє нє противлю(с) братоу и вопрєки нє глю (1489 *Чет.* 238).

2. Навпаки: двокро́тноє то́є оударє́ніє бы́ло нє в' єдно мѣсцє, а́лє впрє́ки на́крєстъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 71).

Див. ще **ВПРЕКО.**

ВОПРОСИТИ, ВЪПРОСИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* въпросити) (кого, кого о чім) запитати: Вопроси латинника... егда ся случит кому от православных с ним в бесѣду внийти, да даст исповѣдание своея вѣры, како вѣрит (1588-1596 *Виш. Кн.* 129); И коли юже был на свободе, вопросил его... мучитель тыми словы: "Для чего еси вчера без мучения так зараз не учинил, ато еси невиннѣ мучитися дал?" (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194); И аще вопросит его кто отлучению себѣ от мира вины, обрящет извѣт, прощения не имущь

(1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239); тогда́ Пила́тъ оумили́сѧ и призва́ со́тника, и въпроси́ єгѡ аще оуже оумрє Іис҃ (Чернігів, 1646 *Перло* 92).

Див. ще **ВОПРОШАТИ, ВПРАШАТИ.**

ВОПРОСЪ, ВЪПРОСЪ *ч.* **1.** (*звернення до кого-небудь, щоб одержати відповідь*) питання: Антіхрісто(в) пріхо(д) близко чꙋйтє, Проти́вꙋ вопро́совъ ѡ(т)вѣты готꙋйтє (Львів, 1591 *Просф.* 75); Мудраго латынника вопрос. Прежде, для чего глупы и неразумни есте, небожента русинцы, иж не хочете до нас приступить, жебысмы были едно (1608-1608 *Виш. Зач.* 205); Вопро́съ. Чого потре́ба, до ко́ждои та́йны (Львів, 1642 *О тайн.* 1 зв.); **вопросъ мучения** — (*опитування для з'ясування чогось*) допит: Сей же, который брата простити не хотѣл, на первом вопросѣ мучения отскочил и Христа ся отрекл и идолом жертвовал (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194).

2. *(справа, предмет, які вимагають обговорення, уваги)* питання: А што пишє(ш) и(ж) ипати(и) пописа(л) нѣѧкиє вопросы рꙋсина з лѧхо(м) споминаючи бы(т)но(ст) нашꙋ ꙋ ви(л)ни якобы з лю(т)рами нєпєрє(с)таваючи з ними пєрєставаємо на чо(м) сѧ ко(ж)ды(и) ѡмылѧє(т) (Львів, 1599 *ЦДІА Лн.* 823, 3, 67, 6); Прошꙋ имєнє(м) бж҃іимъ и напоминаю абыстє нє доптали ногами знамєніѧ кр(с)та хв҃а в цєркви своєй. Гды(ж) Афанасій ст҃ы(и) ꙋ квєстиа(х) або въпросє(х) и ѡ(т)вѣтахъ написалъ абысмо нашє(д)ши кр(с)тъ на зє(м)ли розбѣрали єго на двоє и покидали (Скит, 1633 *ЛСБ* 520).

ВОПРОШАТИ, ВЪПРАШАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* въпрашати) (кого) питати, запитувати: блгвѣрнии мужи... оувидєли .д҃. чєр(н)ци почали вопрошати и(х) (1489 *Чет.* 196); Вопроша́ю ꙋбо ва(с) ксє(н)дзовє би(с)кꙋпи... гдє є(с)тє сѧ того дощꙋпали, и дочитали (1598 *Виш. Кн.* 281); вопроша́ю(т) єго. що ты́ дꙋр'но мови́шъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 111 зв.); Вра́таріє нб(с)ныи въпраша́ю(т); Кто се́й Црь сла́вы, Ємꙋ же Ри́зы крива́вы (Чернігів, 1646 *Перло* 43 зв.).

Див. ще **ВОПРОСИТИ, ВПРАШАТИ.**

ВОПХНУТИ *дієсл. док.* (ў що) (*спонукати до участі в чому-небудь*) втягнути, втягти (кого до чого): Сна́ть шале́нєцъ ѡный шоука(л), я́къ бы гѡ мо́глъ в сло́вѣ я́ко(м) оулови́ти, я́к бы тако́го котры́й проти́въ законови оучи́тъ... в тоє жъ само́є и па́на збави́тєлѧ вопхноу́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 93 зв.).

ВОРАЗУМѢТИ *див.* **ВРАЗУМѢТИ.**

ВОРВОЛЪ, ВОРВУЛЪ *ч. Діал.* Ворвіль "пухир на шкірі". Вл.н.: Ярєма Во(р)ву(л) (1649 *РЗВ* 175); Фєдо(р) Ворво(л) (Там же, 180 зв.).

ВОРГУНЪ *ч. Діал.* Вергун "солодке печиво". Вл.н.: Фє(д)ко Воргꙋнъ (1649 *РЗВ* 133 зв.).

ВОРИФЪ *ч.* Назва рослини: borith, вориѳъ зєлиє (1642 *ЛС* 104).

ВОРОБЕЙ, ВОРОБІЙ *ч.* **1.** Горобець: А кды жєна ѡ(т) моужа своєго бѣгає(т) поимивши воробіѧ. выими з нєго ср(д)цє. и да(и) єи и(з)ясти (XVI ст. *УТ* фотокоп. 12); птица воробей (2-а пол. XVI ст. *ЛА* 189); Кꙋрѧ: Пта́шокъ, по Елли(н): а вороб́єй, по Гєрѡ́н: (1627 *ЛБ* 55).

2. *Вл.н.:* У Нестера Воробъя... взели... вепровъ три кормныхъ (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 280); а (з)с по(д)даны(х) ко(р)ни(н)ски(х)... нико(н) проци(к)... воробє(и) павє(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 12 зв.); сємє(н) воробє(и) (1649 *РЗВ* 305 зв.).

Див. ще **ВОРОБЕЦЪ, ВОРОБѦ.**

ВОРОБЕЦЪ *ч.* **1.** Горобець: Врабі́й: Воробе́цъ (1627 *ЛБ* 17); Пти́ца: Пта́къ, воробе́цъ. або Потѧ (Там же, 103); *У порівн.:* Сѣди яко си́ного(р)лица ѡсиротѣлаѧ. або яко воробє(ц) ѡпꙋстѣлий (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 56).

2. Вл.н.: грыцъ воробєцъ (1649 *РЗВ* 193).

Див. ще **ВОРОБЕЙ, ВОРОБѦ.**

ВОРОБІЙ *див.* **ВОРОБЕЙ.**

ВОРОБЛИКЪ *ч.* Горобчик: Пти́чыщъ: Пти́чка, воро́бли(к) (1627 *ЛБ* 103).

Див. ще **ВОРОБЧИКЪ.**

ВОРОБЧИКЪ *ч.* Горобчик: Пти́чыщъ: Пти́чка, воро́бли(к), чикъ (1627 *ЛБ* 103).

Див. ще **ВОРОБЛИКЪ.**

ВОРОБЬЄВЪ, ВОРОБЪЄВЪ *прикм.* Горобиний. ◇ **воробьєво сѣмѧ** *див.* **СѢМЯ;**

у складі вл. геогр. назви **воробъєва Лоза**: Лаврынъ носовъски(и)... ѡповєди(л) врочыщо долъ которого прозывають воробъєва Лоза (1546 *ОГ* 79 зв.).

Див. ще **ВРОБЛИЙ.**

ВОРОБА *с.* Горобець: єдно єще ѡ ратꙋла́хъ (!) рожєства х(с͡т)ва нє є(ст) ли сѧ с' чого́ дивова(ти), с кото́ры(х) сѧ и са́ми пола́цы смѣю(т) ста́тєчнїи, а добрѣ ꙋчєныи, ꙋ кото́ры(х) споми́наю(т) пта́хы, гоу́си, голоу(б)цѣ, вороба́та і ины(х) пока́рмовъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 161 зв.).

Див. ще **ВОРОБЕЙ, ВОРОБЕЦЪ.**

ВОРОВАТЬСѦ *дієсл. недок.* (чого) Те саме, що **вароватися:** а штоко́лвєкъ пе́рьѧ и лꙋскі́ нє ма́є(т) тꙑи сꙋть обрыдли́ви, ма́са ихъ є́сть нє бꙋдєтє а здо́хлинъ воро́ватьсѧ бꙋдєтє (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

ВОРОГОБІЙСТВО *с.* Вбивство ворогів: ѡто(ж) тотыи жєны ѡставити. а дѣтї тыи. я(к) клєвєты зависти нєнависти ворогобїйства. и жєбы нє ѡсоу-ж(д)али ближнїхь свои(х) і иныи злыи рѣчи котрїи засмоучаю(т) оц͡а нб(с͡)ного (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 20).

ВОРОГОВАНЄ, ВОРОГОВАНЬЄ *с.* Ворогування, ворожнеча: вра(ж)да вороговане або гнѣване (2-а пол. XVI ст. *ЛА* 180); Вра́жда: Ворогова́ньє, гнѣвъ, нєпри́азнь, нєна́вист (1627 *ЛБ* 17).

Див. ще **ВОРОЖСТВО, ВРАЖДА, ВРАЖДОВАНЄ.**

Пор. **ВОРОГОВАТИ.**

ВОРОГОВАТИ, ВЪРОГОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (*перебувати у ворожнечі*) ворогувати: вра(ж)дꙋю бє(з) пра(в)ды, ворогꙋю нєслꙋшнє (1596 *ЛЗ* 37); Враждꙋю: Ворогꙋю (1627 *ЛБ* 17).

2. (на кого, на що) Виступати проти (кого, чого): И па́вє(л) с͡тый мо́ви(т).тєлє́сноє мꙋдрова́нїє ворогꙋє(т) на б͡а и за́конꙋ бо́жємꙋ нє покара́є(т)сѧ анѣ мо́жє(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 20 зв.); али Христосъ такъ лишивъ, атъ проповѣдаеме на кождый часъ, тай деякымъ естъ лѣнусть, та ворогуютъ на правду (XVI ст. *НЄ* 82).

3. (кому і без додатка) Бути, вважатися ворогом: пєлєка(н), пта(х) є́стъ в' єги(п)тѣ, подо́(б)ны(и) бꙋсю́лови, кото́рїй в пꙋсты́ни ра(д) мє́шкати, кото́ромꙋ зміи въргꙋю(т), и дѣти єго оумє(р)щвлѧ́ютъ (1596 *ЛЗ* 61); Зємлѧ котра́ѧ мѣстцємъ была́ длѧ́ выгна́нцѡ(в), Таѧ спосо́бна єстъ длѧ нб(с)ныхъ мєшка́нцѡ(в) И котра́ѧ пре́дъ тымъ за́вшє ворого́вана Та́ѧ ю́жъ єстъ поко́ємъ вѣчнымъ варо́вана (Львів, 1616 *Бер. В.* 81).

Див. ще **ВРАЖДОВАТИ.**

ВОРОГЪ, ВОРОГЬ, ВЪРОГЪ *ч.* (*той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь*) ворог, недруг, неприятель: нє повиньни бꙋдємъ злымъ нашимъ ворогомъ (1489 *Чет.* 290 зв.); рєкль г͡ь г͡ви моємо(у) сѣди о дєсноую мєнє ажь // положоу ворогы твоѧ по(д)нож'ко(м) ногь твои(х) (1556- 1561 *ПЄ* 96 зв.-97); Если голоденъ ворогъ твуй, нагодуй его (XVI ст. *НЄ* 220); врагъ, во́рогъ (1596 *ЛЗ* 36); бꙋдꙋчи пови́н'ни якъ дрꙋги Задє́ржати си́лами свойми здоро́вє: з' дрꙋга Во́рогъ, з' Бра́та Во́лкъ, ста́роє посло́в'є (Вільна, 1620 *Лям. К.* 5); Вра́гъ: Во́рогъ, нє́прїатєль (1627 *ЛБ* 17); Boday woroha napala tuha Sczo myni rozluczaiet milenkoho druha (серед. XVII ст. *ЗНТШ* LXXIV 133);

(*супротивник на війні, у воєнних діях*) ворог: ма́ємо ѡчєкива́ти и во́рога. и ю(ж) пома́лꙋ ма́лꙋ высыла́є(т) прє(д) собо́ю пєрєдоє́(ж)джѡ(в), абы на гото́воє пришє́(д)ши оста́но(к) полови(л) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 51); бꙋдєтъ ѡноє Лѧба́рꙋмъ, кꙋ вшєлѧ́ким' Во́йскомъ нєпрїа́тєлскимъ щасливє пре́дъидꙋчєє и прова́дѧчєє: бꙋдє(т) зна(к) звѣтѧ́зтва всѣм' во́рогѡм' (Київ, 1632 *МІКСВ* 269);

(*ідейний, принциповий противник чого-небудь*) ворог: Дявулъ, ворогъ вашъ, яки левъ рычучи, ходитъ нучъ и день, ищучи, кого бы прожеръ (XVI ст. *НЄ* 152); а́лє х͡с... за́(в)жды сѣди(т) на прави́цы б͡а, ждꙋчи а(ж) по́ки поло́жєни бꙋдꙋ(т) во́роговє єго по(д) но́ги єго (Вільна, 1596 *З. Каз.* 91); І явъно и та́йно церкви ворога́ми, абы нареклисѧ земными панами (к. XVI ст. *Укр. п.* 83); ти́хого бовѣ(м) и поко(р)ного п͡на наоукою пого(р)дѣвши, а сро́кгого и тира́на нєспоко́йного и на́шего сп(с͡)єнїѧ во́рога, росказа(н)ѧ вшєлѧкіє чи́нишъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 12); **ворогъ душевный** — (*людина з протилежними поглядами, віруваннями*) духовний ворог: Страшли́ва єстъ во́рогѡ(м), тєлє́снымъ ѡбро́на, Страшли́ва и дꙋшє́внымъ, на Гє́лмѣ коро́на (Львів, 1642 *Бут.* 1 зв.).

Див. ще **ВРАГЪ.**

ВОРОЖА *ж.* Те саме, що **ворожба:** нє вѣрьмо братя оуво сны оу ворожи въстрѣчи (1489 *Чет.* 119 зв.).

Див. ще **ВОРОЖКА**[1], **ВОРОЖѢНЬЄ, ВРОЖ-**

БИТСТВО.

ВОРОЖБА *ж.* Ворожба, ворожіння: кды ωдинъ з ни(х) коубокъ золотый іωсифови в҄ в(о)рожбѣ потрє́бный потаємнє бы(л) оузѧ(л); сто(ѧ)ли тоу(т) впра́вдѣ боѧчисѧ в҄ вєли́ко(м) фрасȣ́нкоу бȣдоучи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 152); И пошли тє́ды ста́ршїи. Молви́ты и мадїа́ны, ма́ючи в рȣка(х) запла́тȣ ворожбы (серед. XVII ст. *Хрон* 141 зв.).

Див. ще **ВОРОЖА, ВОРОЖКА[1], ВОРОЖѢНЬЄ, ВРОЖБИТСТВО.**

ВОРОЖБИСТЫЙ *прикм.* (*який стосується ворожби*) ворожильний: Августъ: Лат: є(ст) ω(т) Ворожбі́сто(г) назва́ный, або ω(т) множє́ньѧ (1627 *ЛБ* 183).

ВОРОЖБИТЪ, ВОРОЖЪБИТЪ *ч.* **1.** Ворожбит: волхвъ ворожбитъ (2-а пол. XVI ст. *ЛА* 179); А если бы былъ которы(и) попъ чаровъникъ или ворожби(т)... ωповєдати єго єпископȣ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); чл҃къ... бѣжить... до // воро(ж)бита (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 135 зв.-136); Влъхвъ: Влъшє́бни(к), чаро́вни(к), ворожбі́тъ, вѣщо(к), заклина́чъ, чорнокні́жникъ (1627 *ЛБ* 20).

2. Вл.н.: Иванъ Ворожъби(т) (1649 *РЗВ* 392).

Див. ще **ВОРОЖЕБНИКЪ, ВРАЖБИТЪ.**

ВОРОЖЕБНИКЪ *ч.* Те саме, що **ворожбитъ:** волхвовъ и ворожєбнико(в) в домъ свои нє примаимо (1489 *Чет.* 132 зв.).

Див. ще **ВРАЖБИТЪ.**

ВОРОЖИТИ, ВОРОЖИТЬ, ВОРОЖЫТИ *дієсл. недок.* **1.** (кому і без додатка) Ворожити, пророкувати, відгадувати (долю): Не моли ся... на Бога даремно... и не осужай, тай не ворожи, тай не ходи къ тымъ, што такъ чинятъ (XVI ст. *НЄ* 18); Смотри(ж) єно якъ собѣ воро́жа(т) (I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 409 зв.); Нє бȣдєтє ворожи́ть а снόвъ нє бȣдєтє пєрєстєрєга́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 123).

2. (над ким, през кого) (*виконувати магічні дії*) чаклувати: Ѡная вѣщая нєвѣста ґды на(д) нимъ ворожыла. Мовячы про що(ж) ми покоя нє даєшъ в моє(м) гробѣ (1636 *Лям. о пр.* 6); рє́клъ єй: ворожи мнѣ прє(з) пыто́на а воскрєси когω тобѣ повѣмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 237 зв.).

ВОРОЖКА[1], ВЪРОЖКА *ж.* Ворожіння, чаклунство: ωдно маютъ смотрѣти... єсли таковыє люди... домъ, дєти... въ... почтивости выховываютъ... чародєйствы, ворожками и иншими... злыми рєчми... брыдѧтъ сє (1577 *AS* VI, 75); а мана́сїѧ... Ѡста́вивши зако(н) ѻц҃овъ свόи(х)... и ωсвѧча(л)... воро́ж҄ки, ча́ры (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); и с тои воро(ж)ки ромо́лю(с) зоста́лъ кроле́мъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 30); пилная того потреба, если ся хрестіанами зовемо... чому бы и намъ, покинувшы поганскіе ворожки... зъ Богомъ... всякую речъ почынати (Київ, п. 1621 *АСД* I, 265); ты́и грѣша(т)..., кото́рыи ба́вѧ(т)сѧ забобо́нами и ὤны(м) вѣруют҄, я́кω то ба́бѣм҄ шє́пта(м)... розмайты(м) воро́жка(м) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 907).

Див. ще **ВОРОЖА, ВОРОЖБА, ВОРОЖѢНЬЄ, ВРОЖБИТСТВО.**

ВОРОЖКА[2] *ж.* (*жінка, яка займається ворожбою*) ворожка: А єсли бы былъ которы(и) попъ чаровъникъ... или ворожкȣ... при цєрькви дерьжалъ ...ωповєдати єго єпископȣ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); А вы... не идѣте ико баилямъ, албо ико ворожкамъ... али лише учини молитву правую смиреную (XVI ст. *НЄ* 114); мнὤго на(с) тако́вы(х), и(ж) пра́вд(ѣ) б҃жо́и нє хо́чємо вѣрова́ти... ры́хлѣ(и) воро(ж)ка(м) оувѣримо, кгды бȣдȣ(т) баламоу́тити (1645 *УЄ* № 32, 70).

Див. ще **ВОРОЖѢЛЯ.**

ВОРОЖСТВО, ВОРОСТВО *с.* Те саме, що **вороговане:** му́дрость тєлє́снаѧ воро(ж)ство єсть на бг҃а (Острог, 1587 *См. Кл.* 12); Крестомъ своимъ убивъ ворство на нюмъ (XVI ст. *НЄ* 74); Тото такыи сутъ люде, што слухаютъ повѣсти святыи... али живутъ... у блудѣ... у ворожствѣ, у клеветахъ, у усякуй злости (Там же, 146).

Див. ще **ВРАЖДА, ВРАЖДОВАНЬЄ.**

ВОРОЖЫТИ *див.* **ВОРОЖИТИ.**

ВОРОЖѢЛЯ *ж.* Те саме, що **ворожка[2]:** выдъ Бога не просѣме помочи, али ищеме выдъ жунъ, и выдъ баиль, и выдъ ворожѣль, што бы намъ помогли (XVI ст. *НЄ* 177).

ВОРОЖѢНЬЄ *с.* Те саме, що **ворожба**: Лє́стєцъ: Тȣла́къ, волоцю́га,... кото́рый волόчитсѧ длѧ́ поживлѣ(н)ѧ та́къ, або... звѣщова́нїєм҄, з҄ ворожѣньєм҄ (Київ, 1627 *ЛБ* 57).

Див. ще **ВОРОЖА, ВОРОЖКА[1], ВРОЖ-**

БИТСТВО.

ВОРОКЪ *ч.* (*стп.* worek) торбина, мішечок, (на гроші — ще) капшук: тамже взяли въ ворку полотняномъ зготованыя кольца выбияные мое (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 109); дошло на(с) тоеѣ сумы с певноє личбы тисача чтыриста и сѣмь десать золоты(х) и грошє(и) дєсать ѹ трохь воркахъ запєчатаны(х) (Кам'янець, 1606 *ЛСБ* 405); сума готовы(х) была… в во(р)ка(х) запєчатована (Кременець, 1621 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 61 зв.); **ворокъ седловый** — торбинка при кінському сідлі: ѡзми грєбло которое єсть в воркѹ сєдловы(м) (к. XVI ст. *Розм.* 40).

ВОРОНА *ж.* **1.** Ворона: и гдє га(и)вороны летятъ та(м) ся тєжъ кавки крѹки вороны мєжи ни(х) мѣшаю(т) (1582 *Кр. Стр.* 47); Bohme to ne soroki podrystáły Ani worony pochwistáły (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.); ворона cornix (I пол. XVII ст. *Своб.* 59); cornix, cornicula, ворона (1642 *ЛС* 144); *У порівн.:* всѣмъ повѣдаєтъ вшєтєчница(м) даютъ заплатѹ, а ты(с) сама давала заплатоу… и(н)шїи за́сь мо́ви(т) сѣдѣла чєка́ючи якъ воро́на на поу́щи сама єдна (Острог, 1607 *Лѣк.* 60).

2. *ч.* Вл.н. (особова): Мєщанє городовыє… Ва(с)ко чобота(р)… //ворона Пѹшъка(р) (1552 *ОЧерк. З.* 16 зв.-17); я юрє(и) муховєцки(и)… пнѹ… воронє… в дє(р)жаньє и… ѹжываньє подало(м) пляць (Київ, 1597 *ЦНБ* ДА/П-216, 45); Лѹцикъ ворона (1649 *РЗВ* 437).

3. Вл.н. (географічна): селце Сушибаба зъ млынцемъ,… село Ворона зъ млыномъ,… отъ тыхъ обеюхъ селъ кгрунъту немало отънимаетъ панъ Василей Гулевичъ (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 174).

ВОРОНЕЙ *див.* **ВОРОНЬИЙ.**

ВОРОНЕЦЪ *ч.* Воронець. Вл.н.: пахоло(к) миколаи воронє(ц) на нє(м) зброя… сєки(р)ка (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 87 зв.); Богданъ Воронєцъ (1649 *РЗВ* 348 зв.).

ВОРОНИЙ *див.* **ВОРОНЫЙ.**

ВОРОНКА *див.* **ВОРОНЪКА.**

ВОРОНЪ[1] *ч.* (*хижий птах*) ворон: илья… с нбси приима(л) пищю ворономъ, на вса(к) днь (1489 *Чет.* 133); а оно бы потята небесныи албо ангель принюсъ такому хлѣба, нѣжъ бы умеръ изъ голоду, якъ приносивъ (*в рук.* принюсивъ. — *Прим. вид.*) воронъ годулѣ Илиеви пророкови (XVI ст. *НЄ* 96); Вра́нъ: Во́ронъ, крѹ́къ, га́йворо(н) (1627 *ЛБ* 17); И тєпе́ръ єщє оустави(ч)нє грѣшимѡ… всѣхъ звѣрѡвъ, … га́дѡвъ и во́ронов… ѣсти нє пєрєставаючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 469); Во́роновє приноси́ли ємѹ хлѣбы пора́нѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 309 зв.)

Див. ще **ВРАНЪ.**

ВОРОНЪ[2] *див.* **ВОРОНЫЙ.**

ВОРОНЪКА, ВОРОНКА *ж.* (*кінь чорної масті*) *діал.* воронка. Вл.н.: Гаврило Воронъка (1649 *РЗВ* 127 зв.); Сємєнъ воро(н)ка (Там же, 184).

Див. ще **ВОРОНЪКО.**

ВОРОНЪКО *ч.* Воронько. Вл.н.: Якимъ Воронъко (1649 *РЗВ* 127 зв.).

Див. ще **ВОРОНЪКА.**

ВОРОНЫЙ, ВОРОНИЙ, ВОРОНЪ *прикм.* **1.** (*про масть коня*) вороний: у Пилипца — коня вороного доморослого з возомъ взяли (Луцьк, 1547 *АрхЮЗР* 1/VI, 48); панъ Богданъ… взял в мене коня моего вороного (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 1/VI, 56); Пахоло(к) томо(к) кикили(ч)… по(д) ни(м) воро(н) швабъ (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 87 зв.); в то(и) ѡборє кобыла вороная (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 50); а в Сємєна взято кобылу вороную (Житомир, 1584 *АЖМУ* 87); ѹ артєма взято воловъ чотыри… кобылу вороную (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 82 зв.); отписую хуторъ… коней два табуне з двома жеребцами вороним и гнедим (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); ѡсмая кляча вороная (Житомир, 1650 *ДМВН* 192);

у складі власної геогр. назви: **Воронии Лозы**: меновите: селъ две на урочищахъ Вороних Лозах и Бужинъ…отняли и кгвалтовне осягнули (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* I/VI, 622).

2. *У знач. ім.* Вл.н. (особова): Семєнъ Вороны(и) (1649 *РЗВ* 40 зв.).

Див. ще **ВРОНЫЙ.**

ВОРОНЬИЙ, ВОРОНЕЙ *прикм.* Воронячий. ◇ **воронья нога** *див.* **НОГА; макъ вороней** *див.* **МАКЪ.**

ВОРОПАЙ *ч. Діал.* Воропай "буркотун". Вл.н.: Товарышъ ѳєдо(р) зє(н)кови(ч) воропай (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 86); а… с по(д)даны(х) ко(р)ни(н)ски(х)

…ωлисє(и) кола(ч)ни(к)… // воропа(и) чєрє(д)ни(к) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19 зв.-20); Иванъ Воропай (1649 *РЗВ* 353).

ВОРОСТВО *див.* **ВОРОЖСТВО.**

ВОРОТА, ВЪРОТА *мн.* **1.** (*широкий вхід або проїзд у будівлях, стінах, мурах, тинах, який запирається стулками; також самі стулки*) ворота; брама: Сторожи в замкȣ бываютъ чотыри в дєнь ȣ воротъ стєрєгȣть (1552 *ОВін. З.* 132); ωколо двора плотомъ ωгорожєно лозовымъ а ворота вжє и нє накрыты (1552 *ОЛЗ* 177 зв.); ȣ воротъ ȣзводъ добръ (1552 *О Черк. З.* 5); вышє(д)ши ємоу юж҆ к҆ ворото(м), оуз(д)рѣла єго дроугаѧ (1556-1561 *ПЄ* 115 зв.); а они тамъ ся испрятали много людей, що не могли ся у ворота умѣстити (XVI ст. *НЄ* 28); За гаки и(з) завѣсами по(л)шеста гро(ш) до воро(т) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 3 зв.); ȣ ворота двєреи єго в то(р)чинє то(т) позо(в) ȣткнȣло(м) (Житомир, 1622 *ЦДІАК* 11, 1, 2, 166 зв.); Врáта: Воротá, брóна, двéри (1627 *ЛБ* 17); то(т) позовъ въ ворота дворȣ… во(т)кнȣ(в)ши чєлади(!) тамо(ш)но(и) ωповєди(л) (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 41); сага(и)дачны(и) ȣ воро(т) стоялъ, и поклонилъся єму (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167); сампсώнъ спáлъ áжь до полнóчи: а ω(т)тóлє повстáвши взѧ́лъ обóи ворота… з҆ подвόѧми и́хъ и з҆ замкóмъ, и в҆зложи́вши и́хъ на рáмєна свои, занéслъ на вéрхъ горы (серед. XVII ст. *Хрон.* 186);

перен. (*джерело чогось*) ворота: Ѡтвори́жъ Вєлможный патронє ворота зычли́вости твоéи (Київ, 1632 *Євх.* 293); А по гóрко(и) и страшли́вой смєрти …жона єго… и сын҆ єѣ… ворота смѣлости Правослáвным҆ ωтвори́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 77); *Образно:* тогды… ωтвóрєны боýдȣтъ нб(с)ныхъ кроýговъ всѣ ворота (Острог, 1607 *Лѣк.* 53). Ворота брамъ пекельных, оразъ скрушивши: И на моцъ Велзевулову, наступивши (Львів, 1630 *Траг. п.* 166).

2. (*відгалуження ріки*) віднога: Свѣ(д)чатъ натоурали́стовє, ижъ нилъ щоро(к) покроплѧючи всєго єгиптоу стрáны, сєдма ω(т)нóгами албо воротами в҆падаєтъ в҆ ωкиѧнъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 177).

3. *Перен.* (*вхід куди-небудь, доступ до чогонебудь*) ворота: тȣрци… воротá до всєи єврóпы ωтвори́ли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52 зв.); Не хвалижъ тое проклятое конъѳедерацыи, которая, …до такъ великого злого всимъ свовольникомъ ворота отворыла! (Вільна, 1599 *Ант.* 853); тая унѣя ворота до всѣхъ новинъ злыхъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 14); одвéрныє, котóрымъ вхóдъ и исхо(д) стыхъ ворóтъ порȣчє(н)ны(и) бывáєтъ, ωни… єрєтикóвъ и про(ч): ω(т)ганѧ́ють (Львів, 1645 *О тайн.* 129);

(*спосіб для духовного спасіння*) ворота: Бо яко реклъ Христосъ: "Я естъ воротами": хто не входить воротами, але инуды влазить, злодей естъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 304); **ворота адова (адови)** — царство диявола, пекло: ты єси пєтрь и на тобѣ… збоудоую цєр҆ковь мою а ворота адова нє премогоу(т) єй (1556-1561 *ПЄ* 74); Хс бовѣмъ длѧ́ нéи оутéрпѣлъ, ворота áдови нє змóгȣтъ противко нéи (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129 зв.); **ворота небесныи, небесныи ворота** — царство небесне: руками ихъ все бываетъ, презъ тыхъ вамъ ворота небесныи отворяются (Київ, 1621*Коп. Пал.* 468); Тєбѣ ωставлéнъ єстъ нищій, тєбѣ и сирота, ωни(х) старáйсѧ ωни́ бо ти ω(т)ворѧтъ, нб(с)ныи ворота (Львів, 1591 *Просф.* 74); **высокии ворота** — ворота до раю: на сповѣди нє смѣлъ сѧ того звѣрити жадномȣ, Боѧчисѧ клѧтвы якъ намѣстніка божого, а клю(ч)ника высокихъ воротъ, бо бы єго нє пустилъ до нєба (Острог, 1587 *См. Кл.* 20); **простороныи ворота** — шлях гріха і спокуси: внійдѣтє оуз҆кыми вороты бо простороныи ворота а широкыи поу(т) оуводи(т) на погыбєль (1556-1561 *ПЄ* 39 зв.); **тѣсныи ворота** — сподвижицьке життя, що веде в царство небесне: Измагайте ся увыйти тѣсными вороты, чомъ широкыи ворота и широкый путь ведетъ у погыбѣль (XVI ст. *НЄ* 55); ωн рєклъ к ним. сїлоýйтєс вьйти. скрози тѣсныи вьрота (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 80); **узкии ворота** — те саме, що **тѣсныи ворота**: внійдѣтє оуз҆кыми вороты бо… широкыи поу(т) оуводи(т) на погыбєль (1556-1561 *ПЄ* 39 зв.); ускыи ворота и тѣсный путь ведетъ у пожитокъ вѣчный (XVI ст. *НЄ* 55); Грекове и Россове держатъ правую вѣру,… и тѣснимъ путемъ и узкими вороты проходячи, оных святыхъ … наслѣдуючи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 904); **широкыи ворота** — те саме, що **простороныи ворота:** широкыи ворота и широкый путь ведетъ у погыбѣль, и много ихъ,

што тамъ идутъ (XVI ст. *НЄ* 55); *Образно* (*про небо*): Знóвꙋ рéклъ, и ѡ(д)творúлисѧ вороти Нба, и С'палъ дóжчъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 383).

4. *Перен.* Начало, початок (чого): Ѿто оужє до воро(т) поста прибыли єсмо а дꙋхо(в)наѧ на(м) гони(т)ва з' // звытѧзства корóнами є(ст) прєложóна (І пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 38-39);

(*при народженні*) вихід: Южъ у кроникахъ полскихъ, русскихъ читаемъ, же ледве зъ матки своее дитя на светъ отворило ворота зъ живота, "татарове едутъ" закричало (поч. XVII ст. *КЛ* 87).

Див. ще **ВОРОТЫ, ВРАТА, ВРОТА.**

ВОРОТАРЪ *ч.* (*сторож при воротах*) воротар: Коли ти Бгъ, прийми ѡ(т) апслъ хвалꙋ И ѡ(т) аггловъ своихъ славꙋ, И на воротаров моих болшє и на мєнє нє волай (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 29).

Див. ще **ВОРОТНЫЙ**[2], **ВРАТАРЪ, ВРАТНИКЪ, ВРАТНЫЙ, ВРОТНЫЙ.**

ВОРОТИ *мн.* Повернення: Възвра́тъ: Вєрта(н)єсѧ, вóроти (1627 *ЛБ* 18).

ВОРОТИЛО *с.* (*вал у ткацькому верстаті*) навій: Вратúло ткꙋщыхъ: Воротúло ткáцкоє, навóй ткáцкі (1627 *ЛБ* 17).

ВОРОТИТИ, ВОРОТИТЬ *дієсл. док.* **1.** (що) Віддати, повернути: Єсли въ застáвѣ ѡ(т) ближнагѡ твоєгѡ вóзмєшъ одѣньє пєрєд' зáходомъ слнца ворóтишъ то бо то сáмо éсть, чúмъ сє одѣвáєтъ одѣньє тѣла єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100); скáрбы црќóвныи ѡт навходоносóра црѧ забрáныи воротúть и бꙋдовáть росказáлъ (Там же, 372).

2. (кого) (*повернути до життя*) воскресити: Всѧ́кожь коли оумéрло дитѧ чóгѡ мáю постúть; áболи éгѡ могꙋ єщє назáдъ воротúть (серед. XVII ст. *Хрон.* 259).

Див. ще **ВОРОЧАТИ, ВРАТИТИ.**

ВОРОТИТИСѦ, ВОРОТИТИСЕ *дієсл. док.* **1.** (до кого, чого і без додатка) (*на колишнє місце перебування, проживання, до колишнього суспільного стану тощо*) вернутися: снъ... пошо(л) на воиноу и нє нашо(л) соупоста(т) своихъ воротилсѧ ѡпатъ (1489 *Чет.* 237 зв.); А дитѧ нєхáй ѣдє з брáтьєю своéю бо сѧ нє могꙋ воротúти до оца моєгѡ бєз дитѧ́ти (серед. XVII ст. *Хрон.* 72 зв.); Члвкъ... нєхáй воротú(т)сѧ додóмꙋ своєгѡ (Там же, 154 зв.).

2. (до чого) (*набути первісної форми, вигляду*) обернутися, перетворитися (у що): а зéльє бꙋдєшъ éсти зємнóє, áжь сѧ ворóтишъ до зємли з котóрыи єстєсъ взѧ́тый (серед. XVII ст. *Хрон.* 10).

3. (*про воду*) (*змінити, напрям*) повернутися: и воротúлисѧ вóды з' зємли идꙋчи (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.); А коли протѧ́гнꙋлъ Мѡисéй рꙋкꙋ протúвкѡ мóрꙋ воротúла сє вода (Там же, 92 зв.).

Див. ще **ВОЗВРАТИТИСЯ, ВОРОЧАТИСЯ, ВРАТИТИСѦ, ВРОТИТИСѦ.**

ВОРОТИТЬ *див.* **ВОРОТИТИ.**

ВОРОТНИЙ *див.* **ВОРОТНЫЙ.**

ВОРОТНИКЪ, ВОРОТНІК *ч.* **1.** Те саме, що **воротаръ**: воротнік ianitor (І пол. XVII ст. *Своб.* 93); урожоный пан Иван Кевлич... соленитер се протестовал противко подданым...// Ивану Онушному воротникови старому в сєлє Горошечкахъ... Яцъку городничому и иншымъ (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 471-472).

2. Вл.н.: мыщанє...Ѡ(н)дрєєцъ бє(з)мꙋка... ѡмєльѧ(н) воротникъ (1552 *ОВін. З.* 137).

Див ще **ВОРОТНЫЙ, ВРАТАРЪ, ВРАТНИКЪ, ВРАТНЫЙ, ВРОТНЫЙ.**

ВОРОТНЫЙ, ВОРОТНИЙ, ВОРОТЪНЫЙ *прикм.* (*який стосується воріт*) ворітний: Вшє(д)ши в замокъ по лєвꙋ горо(д)нѧ ѡтъ воротъноє вєжи (1552 *ОВін. З.* 130); ꙋ вєжи воротно(и) при зємъли на помостє стоѧ(н)є сторожомъ и дєломъ затишъно (1552 *ОКан. З.* 18); я свой листъ перед тобою и перед вижом врядовымъ, у верею воротную укладаю (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 166); **брона воротная** *див.* **БРОНА**[2].

2. *У знач. ім.* Те саме, що **воротаръ:** А што жаловали намъ, ижъ воротные и слуги твои кликуновъ ихъ... бьють (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); А єсли бы нє пошолъ тогды атаманъ тєсє(л)ски(и) волєнъ єго зграбити ѡсадити бє(з) воли воротного (1552 *ОЛЗ* 176 зв.); Мєщанє. Рѧдомъ тымъ яко сєдѧтъ поча(в)ши ѡ(т) воротъ наго(р)ныхъ Ива(н) воротъны(и) тотъ ворота... стєрєжєть (1552 *ОЧерк. З.* 12 зв.); якь жє и тои чл҃кь которыи жє то далєко ѡ(т)ишоль ѡпоустивши домь свой. и даль слоугамь ...маєтности... а воротномоу приказаль абы стєрєгль (1556-1561 *ПЄ* 182 зв.); Яз, Василє(и) Со(с)-

ни(ц)ки... положи(л) є(с)ми, два по(з)вы... у ворота ...уткнулъ, воротъному... ωказа(л) (Житомир, 1605 *ДМВН* 109); Я... Положилємъ Позовъ... въ ворота... и воро(т)номѹ замъковомѹ ωповєдилъ (Чернігів, 1641 *ЛНБ* 5, III, 4063, 177); доперожъ самые месчане клеванъские, з воротънымъ и строжами замъковыми..., в склепах замъку клеванъского вси справы вырабовали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 395).

3. *У знач. ім.* Вл. н.: Мыщанє... миско Копытько //... дмитръ воротъны(и) (1552 *ОВін. З.* 136-137); а... с по(д)даны(х) ко(р)ни(н)ски(х)... я(н) воро(т)ны(и) сємє(н) чо(р)тко (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 20 зв.).

Див. ще **ВОРОТНИКЪ, ВРАТАРЪ, ВРАТНИКЪ, ВРАТНЫЙ, ВРОТНЫЙ.**

ВОРОТЪЦЯ *мн.* Ворітця. Вл.н. (географічна): а граници того нада(н)я ншо(г) имаю(т) быти довжокъ ω(т) прислопа слюжа(н)ско(г) на шипу(т) и(з) шипо(та)... на рѹски(и) пу(т) на воротъця на госталовъ (Пиянь, 1592 *ЦДІАЛ* 131, 615).

ВОРОТЫ *мн.* **1.** Те саме, що **ворота** в 1 знач.: Тамъ же дей одны вороты, а другие выламавши острогъ, уломилися у манастырь (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 164); щасли́выи кото́рыи заховыва́ю(т) росказа(н)є єго. а́бы и(х) вла́дза была надъ дре́во(м) живота. и воро́ты во́йдѹ(т) до мѣста (Вільна, 1596 *З. Каз.* 21 зв.).

Див. ще **ВРАТА, ВРОТА.**

ВОРОЧАНЄ *с.* *(примушування вернутися назад)* повернення: Єсли то пра́вда што синώдовый дѣєпи́съ пи́шє(т), зъ стороны житіѧ патріа́рхωвъ царигоро́дъскихъ въ єдности костє́лной, и по(д) послѹшє́нство(м) па́пѣжа ри́мского и зъ стороны ω(т)рыва́ньѧсѧ ихъ и вороча(н)ѧ до нєго (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 149).

Пор. **ВОРОЧАТИ.**

ВОРОЧАТИ, ВОРОЧЕТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, чого) (*повертати назад узяте*) віддавати: Што сѧ дотычєт тых рѣчєй,... кнѧзь Илѧ нє бѹдєт повинєн того ворочати(Неполоничі, 1531 *AS* III, 387); А то, же исповѣдь светую, въ церкви Божой здавна звычайную, которою се люде наболѣй одъ грѣховъ гамовали, зленабытые речи ворочали и во всякой добродѣтели,... множили и утвержали, тую они... откинули (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 166); а кгды за(с) єго м(л) па(н) тиша ѹ єго м(л) пана Алєкса(н)дра Пясєчи(н)ско(г) ω вє(р)нєнъє того записѹ ѹпомина(л) вє(р)нѹти того запису нє хотє(л) и нє ворочає(т) (Житомир, 1618 *ЛНБ* 5, III 4056, 38 зв.); Хочъ бы и самъ государь сказалъ вернути, то южъ нѣчого ворочети (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); рѐчїй знайдєныхъ нє воро́чаютъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908); самъ тыхъ зосталыхъ чотырохъ воловъ не ворочаетъ и ворочати не хочетъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 189).

2. (*примушувати вернутися назад, на попереднє місце*) повертати: єсли бы тє(ж) хотѣ(л) ихъ доскона́лє кара́ти, нє воро́чалъ бы и(х) зно́вѹ до ω(т)чи́зны (Острог, 1607 *Лѣк.* 60).

3. (що) Перевертати, перекладати, зрушувати: а...што г(с)дь мина́єтъ, и вѣтръ вєли́кїй и мо́цный воро́чающїй го́ры...прєд г(с)дє(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 312 зв.).

4. (до чого) *(відновлювати попередні стосунки)* повертати: нє (м)нє(и) тєжъ царигоро(д)скиє патрїярховє... тую звє(р)хность столицы римскоє... знали и є(и) по(д)лєгали и ωт нєє...ω(т)ступовали але ωпѧ(т) з нєю єдналисѧ и до послушєнства єє ворочали (Берестя, 1596 *ЦДІАЛ* 131, 1, 627).

5. (до чого) (*починати робити що-небудь знову*) повертатися: ворочаючи зась до пєрвый рєчи (серед. XVII ст. *Хрон.* 7).

Див. ще **ВОРОТИТИ, ВРАТИТИ, ВРАТИТИСЯ.**

ВОРОЧАТИСЯ, ВОРОЧАТИСЕ, ВОРОЧАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (*іти, їхати назад*) вертатися; (*на колишнє місце перебування, проживання, знаходження і т.ін.*) повертатися: она... зъеднала му у его королевское милости, абы ее где на дорозе, ворочаючисе з нею до Руси, албо он сам, албо который гайдукъ забил, а умерлую до него привезлъ (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 489); ωхо(т-)ный тє(ж) до гаю и мысли́вєцъ быває(т), кг(д)ы... зъ зна́чнымъ и ωбфи́ты(м) ωбло́вомъ воро́чає(т)сѧ, вдѧ́чна быває(т) такова́ѧ пра́ца (Острог, 1607 *Лѣк.* 117); Жє́ны Жидо́вскїи, ихъ при́кладо(м), поглѧда́ючи на Іс҃а Распѧ́того, воро́чалисѧ пла́чѹчи (Київ,

1625 *Коп. Каз.* 13); кȣпе́цъ по до́лгомъ ча́сѣ ворочаючі́йсѧ з҆ пожи́ткомъ шлє́тъ до своихъ, же́быємȣ домѡ́въ и ѡгорѡ́довъ набудова́ли (Вільна, 1627 *Дух. б.* 171); Таковы́й звы́чай быва́лъ... Г҃ды Це́сарѡвє и́хъ;... по выйгра́ной битвѣ, з вѣкто́рїею; або звѣтѧ(з)твѡмъ... ворѡ́чалисѧ до Па́нства своє́гѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 63); а коли минȣло м҃. днєй ѡ(т)воривши нѡє окно кораблѧ... вы́пȣсти во́рона, кото́рїй... нє ворочалсѧ. ажь ѡсхли во́ды на зємли (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.).

2. (до чого) (*до колишніх тверджень, ідеалів, положень, витоків і т.ін.*) повертатися: если бы хто на справе разъ собе упустилъ, албо черезъ право былъ отсужонъ, другий разъ того взновяти, до того ся ворочати не можетъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 174); Грекове постановеное згоды не разъ... одъступовали и до старое сцизмы ворочалися (Вільна, 1599 *Ант.* 721); Только за то (само), ижъ згодою... гордили,... до сцизмы проклятое ворочалися (Там же, 971).

3. (до чого) (*удаватися до чогось у своїй діяльності, у своїх вчинках*) звертатися, вдаватися: ворочаючисѧ зновȣ до оного флорє(н)ского... синодȣ, мыслили што бы да́лєй чини́ти мѣли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 53 зв.); А теперъ ворочаюся знову до херытонии, то естъ, до листу на посвецаню (Вільна, 1599 *Ант.* 505); Ворочаючися до першого, — Іоанъ евангелиста свѣдчитъ, ижъ "прежде празника пасхи" вечера оная Христова была (1603 *Пит.* 42); чємоу нє ворочаєтєсѧ до живота попра́вы, и на(д) прирожєнѧ постоупоуєтє? На що ѡ(т)повѣдаютъ: жєсмо лю́дє // свѣ(т)ской кондицїи, и щастѧ, та́къ чини́ти, та(к) мє́шкати в звычаю єстъ поло́жєно (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217 зв.-218).

4. (до кого) (*говорити, спрямовувати свої слова до кого-небудь*) звертатися: забавившисѧ тоу(т) тро́хы до ва́съ ѡ жє́ны ворочаюсѧ. тоу(т) соу(т) сп(с)и́тєлныє ба́нѣ и мы́лницѣ в кото́ры(х) мыютсѧ чи́стыи и зȣза́н҆ны (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175).

5. (до чого) (*визнаючи що-небудь, переконуючись в чому-небудь, змінювати свою думку і т.ін.*) навертатися: До плачєньѧ арє́нды нє зда́стьсѧ намъ ни́кого примȣша́ти. лє́чъ таковыи добра котѡ́рыи бы за пра́вомъ своимъ посєсоровє тєпє́рєшнїє дєржа́ли до живота своє́го, а по смє́рти и́хъ до црк҃вє ворочатисѧ ма́ютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37); То те́ды Киприа́нъ я́кобы за пє́внȣю рє́чъ мє́лъ // и́жъ Стєфа́нъ вє(л)ми грєши́тъ, по́ки єрєтико́въ до црк҃ви Католи́цкоє ворочаючихъсѧ бє(з) но́вого крєщє́нїѧ приймȣєт҆ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 18-18 зв.).

6. (до чого) (*спрямовувати свою увагу на чомусь*) повертатися: и якъ пе́съ кото́рый сѧ воро́чає(т) до своихъ вы́мѣтовъ, бры(д)кимъ єстъ, та(к) и глоу́пый кото́рыйсѧ своє́ю зло́стю воро́чає(т) на сво́й грѣ(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 89).

Див. ще **ВОРОТИТИСѦ, ВОРОЧАТИ, ВРАТИТИСѦ, ВРОТИТИСѦ.**

ВОРОЧЕТИ *див.* **ВОРОЧАТИ.**

ВОРОЧОКЪ *ч.* (*торбинка, мішечок на гроші*) ворочок, капшучок: о(д)прави(в)ши жє рȣмано-любцȣв, пото(м) стȣпѣмо до понєславнѣйши(х) особъ, ты(м) за(с) воро(ч)ки понапо(л)нѧвши, ѡ́вы(х) вєлики(х) бѣлы(х) талѧро(в), ѡвы(м) за(с) по(л)талѧрковъ (1598 *Виш. Кн.* 293); в ворочку до того(ж) срибра належачоє важы(т) гривє(н) 14 и ло(т) 9 до выкуплєня (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 47 зв.).

ВОРОШИТИ *дієсл. недок.* (що) Рухати, переміщати, торкати: а при томъ... янъ рєсєвски(и) доброво(л)нє вызна(л) и(ж)... ѡнъ тлумокъ сво(и) ворошилъ в которомъ бы(л) тузи(нъ) ложокъ (Луцьк, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 5 зв.); Ворошȣ tango (*Уж.* 1645, 62 зв.).

ВОРОШИТИСѦ *дієсл. недок.* (по чому) Рухатися, переміщатися: Алє зрозȣмѣвши я́къ вєли́каѧ ро́зность є́стъ мєжи нєдости́гнєною и нєвы́словєною Бо(з)скою вєлмо́жностю, и мєжи на́шєю сла́бостю, кото́рыи на кшта́лтъ мȣрашкѡ́въ по́ зємли воро́шимосѧ, и я́къ кѡмари пищимо (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 281).

ВОРСТА *див.* **ВЕРСТА.**

ВОРТЪ *див.* **ОРТЪ.**

ВОРЦЕЛЪ *див.* **ОРЦЕЛЪ.**

ВОРЧАТИ *дієсл. недок.* Бурчати, нарікати: Ропщȣ: Нарѣкаю, нєслȣшнє нарѣкаю, ворчȣ, маркочȣ, шє(м)рȣ (1627 *ЛБ* 109); Ворчȣ, frendeo (*Уж.* 1645, 67 зв.).

Див. ще **ВАРЧАТИ.**

ВОРЧѢНЄ *с.* Бурчання, нарікання: Ро́потъ, ропота́ніє: Нарѣка(н)є, шємра(н)є, маркота(н)є, ворчѣ(н)є (Київ, 1627 *ЛБ* 109).

Пор. **ВОРЧАТИ.**

ВОРШИНЪ *див.* **АРШИНЪ.**

ВОРЪ[1] *ч.* Мішок, торба: тамъ же, съ тамтое коморы выбыраючы, даваломъ до першихъ дверей Иванови Кузци, а Кузка носилъ за острогъ Иванови Дирбахови, который скриню розбиялъ и до вору кладучы у возъ (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 458); Воръ saccus (*Уж.* 1643.13).

2. (*міра сипких тіл*) мішок: У Дороша Квенченяты овса чвертей пять... муки пшеничное, резовое воровъ шесть (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 142).

ВОРЪ[2] *ч.* Противник: дани(л) пр(о)ркь пости(л)сѧ и лвомь оуста загра(ди)ль к(д)ы были оуврьгли воро(в) є(г) з росказанѧ кролѧ даріѧ вавилоньского (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 32); З свѣцкой оздо́бы єго розвлѣка́єтъ, И во́ръ дѹхо́вный жа́лобы в'клада́єтъ (Львів, 1642 *Бут.* 10).

ВОСВОЯСИ *присл.* Додому, у свою країну, на батьківщину: А кгды, дастъ Богъ, тамъ се засъ възадъ зворотимъ восвояси, тогды о всемъ по достатку устне вашмости ознаймимъ (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 485); Кри(м)ски(и) ца(р) бє(з)числє(н)оє множєство хрѣстия(н) во плѣ(н) взє(м)шє во свояси во(з)вратисѧ (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

ВОСЕМЪ *див.* **ОСМЪ.**

ВОСЕМЪДЕСЯТЪ *див.* **ОСМЪДЕСЯТЪ.**

ВОСЕНИ *присл.* Восени: та́къ и мы́ чоты́ри по́сты // в' Рокѹ по́стимъ, а мєнови́тє навєснѣ вєли́кїй по́стъ, в'лѣтѣ Ап(с)льскїй, в'осєни Сп҃со(в)... а в'зимѣ Рожєстве́нный (Київ, бл. 1619 *О обр.* 156-157).

ВОСЕНЬ *див.* **ОСЕНЬ.**

ВОСИЯТИ, ВОСИАТИ, ВОСЇАТИ, ВОСІѦТИ, ВЪСЇАТИ, ВЪСЇАТИ *дієсл. док.*(*цсл.* възсияти) (*виділитися пишністю, маєстатом*) засяяти: Всї́ала свѣтлость єгѡ, и в' нє́м'сѧ зъбра́ла (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 124);

(*проявитися всюди, повною силою*) запанувати, засяяти: Егда же истинна восияет, тогда мечтание лжи, якоже дым от вѣтра, исчезнет (1588-1596 *Виш. Кн.* 139); о́ко моє́... по(м)кнѹло сѧ, и нє отво́ри(т)сѧ доко́лѧ нє въсїѧє(т) свѣ(т) пра́вды, прє(д) воро́ты мо́ими (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228); Єдно(ж) то ѧ самь ѡ(т) сєбє нє могоу пови́дѣти кромѣ дароу ст҃го дх҃а късто́рогожь то всѣ просѣ(м) жєбы въсіаль // въ ср(д)ца на́ша къ просвѣщєнію ра́зоума (XVI ст. *УИ* 1911/2, 72-73); Що(ж) за ра́дость на́м' в сєй дєн' з' слн҃цємъ завита́ла, А з' слн҃цємъ справєдли́вым' з' нб҃а восіа́ла (Київ, 1632 *Євх.* 302); вєликаѧ свѣтлост' справєдли́вости, нє заходѧ́чєє // слн҃цє восіѧ́лъ Хс҃, а заразли́вѹю зло́стїй на́шихъ млѹ розсы́павши, дале́ко єѣ ѡ(т) дѹшъ на́шихъ ѡтогна́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 915-916);

перен. (без додатка) (*виявитися повною красою, блиском*) засіяти, засяяти: нн҃ѣ бо намъ красная весна восияла єсть (1489 *Чет.* 208 зв.).

ВОСКИПѢТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въскыпѣти) *перен.* (від кого) початися: ѡ(т) самого ба҃ воскипѣлъ свѣтъ (1489 *Чет.* 254).

ВОСКЛИКАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* въскликати) (чим) те саме, що **восклицати:** сторо(ж) градныи воскликалъ голосомъ вєликимъ (1489 *Чет.* 267 зв.).

Див. ще **ВОСКЛИКИВАТИ, ВОСКЛИКНУТИ, ВОСКЛИКОВАТИ.**

ВОСКЛИКИВАТИ *дієсл. недок.* (кого) Вигукувати: колько цр҃єи, сильниковъ воскликивали (1489 *Чет.* 190 зв.).

Див. ще **ВОСКЛИКАТИ, ВОСКЛИКНУТИ, ВОСКЛИКОВАТИ, ВОСКЛИЦАТИ.**

ВОСКЛИКНОВЕНЇЄ, ВОСКЛИКНОВѢНИЄ *с.* (*цсл.* въскликновєниє) радісний вигук, крик: во(с)шо(л) б҃ъ воскли(к)новѣниє(м) г(с)ь во гласє троубнѣмъ (1489 *Чет.* 209 зв.); возыйдє б҃ъ въ воскли(к)новєнїи, и г҃ъ въ гласѣ си(л)ныи оу голосности трѹбы (к. XVI ст.*УЄ* № 31, 78).

ВОСКЛИКНУТИ, ВЪСКЛИКНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въскликноути) вигукнути, закричати: вси людиє воскликноули (1489 *Чет.* 205 зв.); Ра́дѹйтєсѧ Бг҃у помощникови на́шємѹ; въскли(к)нѣтє гла́со(м) радости (Чернігів, 1646 *Перло* 8 ненум.).

Див. ще **ВОСКЛИКАТИ, ВОСКЛИКИВАТИ, ВОСКЛИКОВАТИ, ВОСКЛИЦАТИ.**

ВОСКЛИКНУТИСѦ *дієсл. док., перен.* (у кому) (*позначитись на комусь*) відгукнутися: в тобѣ во(с)кликнулъсѧ такии бг҃омъ похвалныи гро(м) ст҃ъ єси городє єфѣскии (1489 *Чет.* 189).

ВОСКЛИКОВАТИ *дієсл. недок.* (кого) Те саме, що **воскликивати:** я дєй дамъ вамъ оуста и мѹдрость и колько црєй силниковъ воскликовали (1489 *Чет.* 41).

Див. ще **ВОСКЛИКАТИ, ВОСКЛИКНУТИ, ВОСКЛИЦАТИ.**

ВОСКЛИЦАТИ, ВЪСКЛИЦАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* въсклицати) вигукувати, викрикувати. *Образно:* скоро дєкрєтъ погибєл'ный ѡ(т) справє(д)ливого сѹдии виданый бѹдє(т), дияволъ воз'радѹє(т)ся. пєкло всє восклицати и играти бѹдє(т) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 278);

(*у розпуці*) голосити, ридати, викрикуючи: Рыда́ю: ламентѹю, ре́вно пла́чѹ, хли́паю, въсклица́ю (1627 *ЛБ* 110).

Див. ще **ВОСКЛИКАТИ, ВОСКЛИКИВАТИ, ВОСКЛИКНУТИ, ВОСКЛИКОВАТИ.**

ВОСКОБОЙНИКЪ *ч.* Воскобійник. Вл.н.: Мєщанє которыє по(д) мєстъскимъ правомъ сєдать домы своими... є(р)макъ воскобо(и)никъ... ѹласъ котъ (1552 *ОКЗ* 39 зв.); Грицъко Воскобойникъ (1649 *РЗВ* 135).

ВОСКОБОЙНЫЙ *прикм.* Воскобійний. ◇ **платъ воскобойный** *див.* **ПЛАТЪ.**

ВОСКОБОЙНЯ, ВОСКОБОЙНА *ж.* Воскобійня: даровалъ пререченому мѣсту... воскобойню на забиванье воску (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Заставил єсми кнѧзю Или... двє части... имѣньѧ моєго ѡтчизного... с корчмами... и з воскобойнєю (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); А за мыто и за горєлъкѹ давано на го(д) по н҃ копъ грш҇, ѡтъ воскобо(и)ни і копъ грш҇ (1552 *ОБрац. З.* 144); мы... то вдєла(ли) тымъ мєщано(м) наши(м), вижво(в)скимъ корчмѹ горє(л)ковую... и воскобо(и)ню (Ломза, 1553 *ЦДІАЛ* 201, 4, 51); Пото(м), дє(и), в то(м) жє року ѡсмъдєсятъ третє(м)... выкрадєно ми, дє(и), воскобо(и)ню (Житомир, 1583 *АЖМУ* 53).

ВОСКОВАТЫЙ *прикм.* Восковий: cerin(us), ceros(us), вощи(с)ты(й), во(с)коваты(й) (1642 *ЛС* 118).

Див. ще **ВОСКОВЫЙ, ВОЩИСТЫЙ.**

ВОСКОВНИЧИЙ, ВОСКОВНИЧІЙ, ВОСКОВНИЧЫЙ *ч.* Той, хто збирає податки від виготовлення воску: другую половину тое обестки тыи восковничіе и соляничіе на себѣ мають брати (Петрків, 1508 *РЕА* I, 75); Восковничымъ Городеньскимъ: Ганусу а Федку бурмистру... дозволено пропустити 4 стуки воску, имъ по стуцѣ (Львів, 1509-1510 *РЕА* III. 92); жаловалъ Намъ восковничій и соленичій Берестейскій... о томъ, ижъ жидовка Берестейская... жону мою помовила адамашкою, рекучи, бы жона моя, безъ ее вѣдома, изъ ее скрыни адамашокъ мой выняла (Краків, 1518 *РЕА* I, 93).

ВОСКОВНИЧОЄ *с.* Податок за виготовлення воску: Въ тую десятъ лѣтъ не мають они... подачокъ Намъ давати, ни серебщизны, ни... соленичого, и восковничого (Краків, 1527 *РЕА* I, 148); Отъ даванья мыта... ихъ вызволяемъ, кромъ восковничого и соленичого (Вільна, 1556 *РЕА* II, 54).

Див. ще **ВОСКОВОЄ.**

ВОСКОВНИЧЫЙ *див.* **ВОСКОВНИЧИЙ.**

ВОСКОВОЄ *с.* Те саме, що **восковничоє:** приказали есмо восковничему и соленичему Берестейскому... у восковничихъ и соленичихъ Луцкихъ... пенези собѣ брати тые, што беруть съ коморъ Нашихъ восковое и соляное въ Луцку (Петрків, 1508 *РЕА* I, 75).

ВОСКОВЫЙ *прикм.* **1.** (*виготовлений, зроблений з воску*) восковий: У томъ же скарбу свечъ восковыхъ великихъ 2 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 368); кг(д)ы ки́ноулъ ро(з)ско́ю. рѹшили́сѧ ѡкро́уты восковыи из лю(д)ми (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69); cerarium, плата о(т) пєчати во(с)ково(й) (1642 *ЛС* 118).

2. (*пов'язаний з виготовленням воску*) восковий: Слухане личбы Михель Шписа с коморъ восковыхъ и соленыхъ Володимерское и Луцкое за два годы (1521 *АЛРГ* 171); Мытнику Нашому Михелю Езофовичу и инымъ мытникомъ, хто будетъ и на потомъ отъ Насъ коморы восковую и соляную Луцкую держати (Петрків, 1525 *РЕА* I, 140).

Див. ще **ВОСКОВАТЫЙ, ВОЩИСТЫЙ.**

ВОСКОДАВЪ *ч.* Воскобійник. Вл.н.: Гаврило воскодавъ (1649 *РЗВ* 112 зв.).

Див. ще **ВОСКОБОЙНИКЪ.**

ВОСКОРИ *див.* **ВСКОРѢ.**

ВОСКОРМИТИ, ВЪСКОРМИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въскърмити) **1.** (кого) Виховати, вигодувати: Его же виѳлиѡ(м) дѣвою породи(л), и назаретъ

мѣсто юного въско(р)ми(л) (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 66).

2. *Перен.* (чим) Забезпечити духовний розвиток, моральне зростання кому-небудь: она яко ма́ти ва́ша... бо́лесно ва(с) породи(в)ши... хлѣбомъ живо́тнымъ оуче́ниємъ Єв(г)льскимъ воско(р)мивши, женихꙋ своємꙋ кровию преч(с)тою ва́съ ω(т)кꙋпи(в)шемꙋ, яко сн҃ы свой заслꙋги и двора́ны ω(т)дати з ра́достю, яко роди́телє(и) и прародителє(и) в҃шихъ надѣяласѧ (Острог, 1587 *См. Кл.* 5 зв.).

ВОСКОРМЛЕНИЄ *с.* (*цсл.* въскърмлєниє) виховання, годування. *Образно:* Я(ко) да готꙋєтъ поко(и) и мѣсто ω(т)починє(н)ѧ... идєжє жизнь бє(з)коне́чнаѧ, радо(сть) нєизречєнънаѧ,...// ч(с)тноє воско(р)млєнїє, і ωживотворєнїє дх҃а ст҃го дѣйство(м), и бл҃годатїю (1596 *Виш. Кн.* 267 зв.-268).

Пор. **ВОСКОРМИТИ.**

ВОСКОРѢ *див.* **ВСКОРѢ.**

ВОСКРЕСЕНИЄ, ВОСКРЕСЕНІЄ, ВОСКРЕСЕНЫЄ, ВОСКРЕШѢНЬЄ, ВЪСКРЕСЕНИЄ, ВЪСКРЕСЕНІЄ *с.* (*цсл.* въскрьсєниє) (*повернення до життя померлого*) воскресіння: во мъгновѣнии ωка... Воскрєшѣньє и(х) боудє(т) (1489 *Чет.* 374); вышє(д)ши изъ гробовь по въскр(с)нїи єго пришъли до ст҃го мѣста (1556-1561 *ПЄ* 120 зв.); Тѣм будем готовы на славное въскресение благым и очищенным житием (1588-1596 *Виш. Кн.* 141); ци не годитъ ся иждати воскресенія албо устаня изъ мертвыхъ (XVI ст. *НЄ* 150); Однак каялся того и по воскресеніи свом Христос прилучил єго до своих апостолов (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); ме́ртвымъ въскрєсе́нїє вызнава́й (Острог, 1684 *Тест.* 137); то южъ нєпотре́ба въскрсєнїа, и сꙋдꙋ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46 зв.); а на всхо́дъ слн҃ца трꙋмнꙋ зъ оуме́рлымъ, ωбєрнꙋвши покладаємω, въскре́сєнїє ємоу спо́собомъ тымъ прознамєнꙋючи (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161); Въскр(с)нїа Дн҃ь те́ды прєя́сный, Ст҃ый, Вєсо́лый, Свѣтлый и кра́сный (Київ, 1630 *Имнол.* 2 зв.); Заты(м) тре́ба вѣдати, жє два ра́зы хс҃ прє(д) въскр(с)нїємъ за на́съ сѧ ωфѣрова́лъ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 13); Ты нєвиди́мо Кро́въ Хв҃ꙋ зби-ра́єшъ, и на Въскрсєнїє єгω прєсла́вно хова́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 43);

перен. оновлення душі: А если же так великий подвиг на воскресение души от мирскаго страстного навыкновения, яко и над чюдотворную благодать ся судит, что же может быти болшого... на свѣте, яко же спасти себе? (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 193); **воскресение изъ мертвыхъ, изъ мертвыхъ воскресеніє** — (*повернення після смерті знову до життя*) воскресіння з мертвих: Бо кг(д)ы тыє которыє нє вѣрꙋю(т) въскрєсе́нїю и(з) ме́ртвы(х), нє(д)балє и бє(з) бо́ѧзни ме́шкаю(т), ди́вꙋ нѣ ма(ш) жа́дного (Острог, 1607 *Лѣк.* 65); Дєсѧ́тый да(р) бω(з)кїй прєсла́вный, прєсвѣтлоє Въскр(с)нїє из мртвыхъ, закла́дъ вѣчнωи ра́дости твоє́й (Чернігів, 1646 *Перло* 8); тоу(т) жє ты(ж)... ωбѧвлѧєть ємоу и(з) мртвы(х) воскр(с)нїє своє заправ(д)ы вєликоє мл(с)рьдїє б҃жїє єсть (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 55 зв.); **воскресениє господне** — (*назва церковного свята, також календарна дата*) Великдень: А свщ҃еннику своєму маю(т) братя из скры(н)ки копу грошы(и) давати за поминаниє пръставлшы(х)ся золоты(и) ω ро(ж)твѣ хв҃ѣ а золоты(и) на воскрєсєниє г(с)днє (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Которую то суму... пото(м)ки мои... на дєнь во(с)крєсєныя го(с)по(д)ня... бє(з) вшєляко(и) зволоки ω(д)дати и в то(м) сє ихъ м(л). уи(с)титъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218); **воскресениє христово**: а) (*назва церковного свята, також календарна дата*) Великдень: на воскрєсєнїє хв҃о боло́то вєли́коє бы́ло а(ж) по колѣна (1509-1633 *Остр. Л.* 130); тєсє(л)чыко(м) за тыжьдє(н) далє(м) fr. 10... пєрє(д) воскрєсєниє(м) хрыстовы(м) (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 7 зв.); Похвала на прєсвѣтлый дєнь въскрєсєнїѧ Хв҃а (Чернігів, 1646 *Перло* 60); б) (*назва церкви, побудованої на честь воскресіння Христа*): дєти мои мают дати... на церков соборнꙋю свѧтого триднєвного воскрєсєниѧ Христова ꙋ Нєсꙋхоєжах дєсѧт коп грошєй (Володимир, 1547 *AS* IУ, 563); слышалъ есми о великой кривде ...священника Воскресения Хрыстова,... которую ...отъ пана воеводы Подляского.., зо всимъ домомъ своимъ, утерпелъ (Новогородок, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 451); Тамъ же, догонивши того попа с ковалемъ противко церкви Воскресения Христова, мовили есмо попови, абы до владыки шолъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 237).

Пор. **ВОСКРЕСИТИ.**

ВОСКРЕСИТИ, ВЪСКРЕСИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въскрьсити) (кого) (*повернути померлого до життя, оживити*) воскресити: старыи и молодыи... боудоу(т) воскрєшєни (1489 *Чет.* 374); Єв(г)листа выписоує яко хс оуздоровиль слоугоу... и сна в'до́вичина вскрсив (1556-1561 *ПЄ* 239); и тѹ(ж) за́ра(з) въскрси(л) и(м) дѣвкѹ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 130 зв.); я воскрешу его во послѣднїй (*в ориг.* послѣй. — *Прим. вид.*) день (XVI ст. *НЄ* 9); А яко(ж) бы то нє бы(л) зна́к' вєли́кого глѹ(п)ства, кг(д)ы ты́є кото́рыє тєлє́сноє смє(р)ти, чї́єи пла́чоу(т), з вєли́ки(м) жа́лємъ то чи́на(т) а хо́ть вѣдают' жє оумє(р)лого ты́мъ пла́чє(м) нє въскрсатъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 15); Єлєсє́й въскрси(л) сына соунамитѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); Въскршє́нїє: Гды ω(т) кого иншого кто быва́єтъ въскрєшє́нъ (1627 *ЛБ* 22); а́зъ въскршѹ єгω (Чернігів, 1646 *Перло* 146 зв.); коли онъ повѣдалъ црє́ви якω воскрєсилъ оумє́рлогω, оуказа́ласа жона кото́рой бы́лъ сна воскрєси́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 327); **воскресити изъ(ωтъ) мертвыхъ** — (кого) (*оживити, повернути після смерті знову до життя*) воскресити: И рєкла за(с) Мар'ѳа... а єсли єго стаа мл(с)ть брата моєго... и(з) мртвы(х) въскрсиль... а ци па(к) сєбє ω(т) Жидо(в) нє ωборони(т)? (XVI ст. *УЄ Трост.* 49); Другое чудо учинивъ... дѣвку... воскресивъ... изъ мертвъхъ (XVI ст. *НЄ* 154); Ла́зара чєтвєроднє́внагω ω(т) мртвы(х) воскрєси(л) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 913).

2. *Перен.* (що) (*створити умови для повторного існування чого*) воскресити, відбудувати, відновити: оучитєлю моиси(и) росказаль єсли бы к'то оумєр'ль нє маючї дѣтїи нєхай поймє бра(т) єго жоноу єго и въскрєси(т) сѣма братоу своємоу (1556-1561 *ПЄ* 95 зв.);

(*повторити те саме*) воскресити, відновити: Варѹйса и того, абы коли пыхи... ґды почнє́шъ... сма́ко(в) коштова́ти и дознава́ти, пома́лѹ са надыма́ючи, нє воскрєси(л)... //... бо бы то была до́сы(т) мѣзє́рнаа рѣчъ ґды бы́сь...зачина́лъ до нѣкчє́мны(х) рєчи(и) вєрта́тиса (серед. XVII ст. *Кас.* 56 зв.-57);

(що) (*вийняти на світло денне, надати чомунебудь нове життя*) воскресити: загребенную в земном мудровании погибшую драхму, сам собою обрѣт, воздвигнул, воскресил, и ко отцу рамєноснѣ принесе (1608-1609 *Виш. Зач.* 211);

(*згадати, відновити в пам'яті*) воскресити: За(с) колим ся вє(р)нѹ(л) з тѹрокъ трєти(и) ра(з) мєнє замо(р)дованого ω(т) ро(з)бо(и)никовъ (которы(х) на мєнє было кгва(л)то(в)нє зобраны(х) ω пя(т)дєся(т) на границы прѹ(с)ко(и), бо(м) тєжъ прѹ(с)кѹю зємлю в коло и морє(м) и зє(м)лєю звѣда(л) во(с)крєси(л) (1582 *Кр. Стр.* 6 зв.).

Див. ще **ВОСКРЕСНУТИ, ВОСКРЕШАТИ, ВСКРЕСИТИ, ВСКРЕШАТИ.**

ВОСКРЕСНУТИ, ВЪСКРЕСНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въскрьсноути) (з чого, від чого і без додатка) (*стати знову живим, повернутися до життя після смерті*) воскреснути: мртвыє воскрєсноули (1489 *Чет.* 172); продадоу(т) бо єго погано(м)... а в' трє́тїй днь въскр(с)нєть (1556-1561 *ПЄ* 302); мє(р)твы́и ω хѣ воскрє(с)нѹтъ пє́ршє, пото(м) мы (Вільна, 1596 *З. Каз.* 13 зв.); А ωни... на крє(ст) єго распноу(т). Алє въ трєтїй днь въскр(с)нє(т) въ радо(ст) и въ живо(т) вѣрны(м) (XVI ст. *УЄ Трост.* 52); А намь ннѣ... ста́лоса є(ст) пєрєхо(ж)дє́нїє чєрє(з) ха... кото́рый жє то дла на(с) рачи(л) //... въскр(с)нѹти (поч. XVI ст. *УЄ* № 236, 14); мертвіи о Христѣ воскреснутъ первѣе (1603 *Пит.* 62); Оукажѹ ти доро́гѹ... и научѹ та ша́тами оумє́рлого оукраша́ти кото́рыи з' ни(м) въскрє́снѹ(т) и свѣтлого пока́жѹ(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 113); О дай же намъ Христе рыхло дочекати: и Христосъ воскресъ, ту у гробу спѣвати (Львів, 1630 *Траг. п.* 172); то́й трє́тїй днь Въскрсъ из гро́ба (Чернігів, 1646 *Перло* 63 зв.); Ѡ(т) зємлѣ въскрєснѹ (Там же, 146); **воскреснути изъ мертвыхъ, зъ мертвыхъ воскреснути** — ожити: хс въскрє(с) из мрътвы(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 46); Воскрє́съ Хс из мєртвы(х) всѣм' живо(т) дарова́лъ (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.); А Христосъ... в недѣлю рано зъ мертвыхъ воскресъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 141).

2. *Перен.* (що) (*відновити що-небудь*) воскресити: що збыва́єтъ на(д) прирожє́на в' тѣлѣ, то́є нє воскрє́снєтъ, якω мо́нстра; и дивови́ска с хоро́бы жє́нскои,... рода́щиса и сваво(л)нихъ жє́нъ, то́є всє нє въскрє́снєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 144).

Див. ще **ВОСКРЕСИТИ, ВОСКРЕШАТИ,**

ВСКРЕСИТИ, ВСКРЕШАТИ.

ВОСКРЕСШИЙ, ВЪСКРЕСШИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Воскреслий, ожилий: Которою ра́достю и мы исполне́ны завола́ймы въскр(с)шємоу црѵ̃ з' ап(с)ло(м) ѳомо́ю гъ̃ мо(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 169); Ты єго воскрєсшого пєрвѣй ѡглада́єшъ, Оутѣхи любезнѣйшеи на(д) всѣх' зажива́єш' (Львів, 1631 *Волк.* 26); Бо де́нь Па́схи и в'ста́н'ѧ ω(т) ме́ртвыхъ спѣва́єтъ, Воскре́сшаго всѣмъ Ха̃ я́сно ѡсвѣдча́єтъ (Київ, 1632 *Евхар.* 296); **въскресший изъ мертвыхъ** — *(який повернувся після смерті знову до життя)* воскреслий, ожилий: що розѹ̃мѣєтє за вєсѣлѧ бы́ло оуч̃нико(м) кды га̃ своє́го и оучи́тєлѧ видѣли въскръ(с)шаго из мр̃твы(х) (поч. XVII ст.*Проп.р.* 169).

ВОСКРЕШАТИ, ВОСКРЕСШАТИ, ВЪСКРЕШАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* въскрѣшати) **1.** (*повертати до життя померлого*) воскрешати: бъ̃... мєртвы(х) воскрєшалъ, слєпымъ очи да(л) (1489 *Чет.* 23 зв.); бол'ныѧ исцѣлайтє мр̃твыѧ въск(р)шайтє (1556-1561 *ПЄ* 49); єсли... и мєр'твы(х) воскрєша́є(т) //...як'бы ω на(с) ходота(и)ствова(л) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 99 зв.-100); оучѣтєсѧ... нє оумє(р)лы(х) воскршати, нє камѣнѧ в' во́доу пєрємѣнати, алє ла́скавости наоучи́тєсѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244); то(и) шата́нъ, ѡслѣпи́вши ѡчи лю(д)скіи, бѹ̃дє... ѡ́гнь з' Нба̃ звóдити, ме́ртвыхъ въскрєша́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 136 зв.).

2. (що) (*створювати умови для повторного існування*) відновлювати: на томъ... со́н'мищи... одны́хъ доу́шєно, дрѹгы́хъ да́влєно, иншы(х) то́плєно ...тоє тєпе́ръ ва́шѧ зго́да одновлѧєтъ... въскрєша́єтъ (Острог, 1598 *Отн. КО* 20).

Див. ще **ВОСКРЕСИТИ, ВОСКРЕСНУТИ, ВСКРЕСИТИ, ВСКРЕШАТИ.**

ВОСКРЕШѢНЬЄ *див.* **ВОСКРЕСЕНИЄ.**

ВОСКРИЛИЄ *див.* **ВОСКРЫЛИЄ.**

ВОСКРИЧАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* воскричати) закричати: аг̃гли возматоутсѧ хєравими воскричать (1489 *Чет.* 280 зв.).

ВОСКРЫЛИЄ, ВОСКРИЛИЄ *с.* (*цсл.* въскрилиє) край, пола верхнього одягу: то ли и х(с)а дѹрны(м)... нарєчєтє, которы(й) видѣвши Ар'хиєрє́є... во(с)крылїѧ рєвєрє(н)дъ за собо́ю волочащїє: з' ѡны(х) дх̃овє(н)ство... зодра(в)ши, на рыболо́во(в) вложи(л) (1598 *Виш. Кн.* 289); phylacterium, стражба, во(с)крилиє (1642 *ЛС* 315).

ВОСКУРЕНА *с.* Туман, дим: Абовѣм' вода мо́рскаѧ въсхо́ди(т) на высотѹ̃, соу(п)те́лными вапо́рами, воскоуре́нѧмъ альбо мглами (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10).

ВОСКУРИТИСА, ВЪСКУРИТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* въскоуритисѧ) (від чого) *(оповитися, огорнутися чим-небудь)* закуритися: Нбо̃ ѡт сквара воскоуритсѧ (1489 *Чет.* 371); нбо̃ ω(т) сквара въскѹритсѧ (Там же, 280 зв.).

ВОСКЪ, ВОСК, ВОСКЬ, ВУСКЪ *ч.* Віск: даровалъ препеченому мѣсту... воскобойню на забиванье воску (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); дозволѧєм Єго Милости... воском чєрлєным всѧкии листы свои пєчатовати (Вільна, 1522 *AS* III, 235); многиє рѣчи брали, яко: шаты... мєды и воскъ (Володимир, 1544 *AS* IV, 379); ѡтъ камєнѧ воскѹ по д̃ гроши (Вінниця, 1552 *ОВін. З.* 135); Отъ каменя воску причинити еще... гр. 12 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 397); то(т) ли(ст) бы(л) на двєрє(х) прилѣплє(н) воско(м) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1 зв.); Далисмо на вѹскъ золоти гро(ш) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 3 зв.); Пото(м) лицємѣ(р)ствѹющє бычѹют сѧ... и в'мѣсто тогω агнѹс'ки якієсь з во́ско(м) но́сѧтъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 30); воск сера (I пол. XVII ст. *Своб.* 19); тыи грѣша(т)... кото́рыи ба́вѧ(т)сѧ забобо́нами и ѡ́ны(м) вѣрѹют', якω то ба́бѣм' ше́пта(м), вылива́ню вóскѹ и ѡ́ловю (Київ, 1646 *Мог Тр.* 907); Воск. Сера (1650 *ЛК* 435); *У порівн.:* камєнїє, и дре́ва... ω(т) горѧчости... яко во́скъ раста́єтсѧ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 12); А та́къ е́стъ моцны(и); якω прє(д) ни́мъ гѡ́ры... та́ютъ якω во́скъ (Чернігів, 1646 *Перло* 155 зв.); **воскъ шмалцованый** — плавлений віск: Юда шилимовичъ... мєлъ до лю(б)лина това(р) сво(и) воску шмалцованогω камєнє(и) м̃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 8).

ВОСЛАТИ *дієсл. док.* (кого в що) *(з метою нападу)* наслати, напустити: там же черезъ фортку вославши в манастыръ гайдуковъ... въехавши въ манастыръ моцно... слугу манастирского... збили и зранили (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 297).

ВОСЛЕДОВАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въслѣдовати)

(по кім) піти слідом (за ким): хто бы вослѣдовалъ по нємъ єго же мы видѣше дн҃ь рож(с)тва єго пра(з)-ноуємъ и радоуємсѧ (1489 *Чет.* 219).

ВОСМНАДЦЯТЬ *див.* **ОСМНАДЦАТЬ.**

ВОСМЫЙ *див.* **ОСМЫЙ.**

ВОСМЬ *див.* **ОСМЪ.**

ВОСНЫЙ *прикм.* Вісний. ◇ **восный ножъ** *див.* **НОЖЪ.**

ВОСПИСАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въсписати) (що) написати: пи(с)мо... воспишитє имєнє(м) цє(р)квє... на загра(ж)дєниє лвовы(х) ѹстъ (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1).

ВОСПИТАНІЄ, ВОСПЫТАНИЄ *с.* (*цсл.* въспитаниє) виховання: Далє(м)... дєся(т) граматы(к) и п҃ книжо(к) ѡ во(с)пытании ча(д) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 10 зв.); **пустынноє воспитанїє** — аскетичне виховання: яко да готѹєтъ поко(й), и мѣсто ѡ(т)починє(н)ѧ,... идєжє жизнь бє(з)конє́чнаѧ... радо(ст) нєизрєчєнънаѧ,... лици ст҃ы(х)... // во постѣ... просїавши(х), пѹсты(н)ноє воспитанїє (1596 *Виш. Кн.* 267 зв.-268).

Пор. **ВОСПИТАТИ.**

ВОСПИТАТИ, ВЪСПИТАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въспитати) (чим і без додатка) (*виростити когось, навчаючи життєвої мудрості, певних правил поведінки тощо*) виховати: радѹисѧ... воспитанна пищєю дѹховною (1489 *Чет.* 69 зв.); И при́шоль въ назарє(т), гдє быль во́спитань (XVI ст. *УЄ Літк.* 11); Сы́нъ, млє́ко(м) ла́ски Б҃жєи го́йнє воспита́ный, В' особли́вой м҃л(с)ти ѡ(т)цє́вской хова́ный (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.).

2. *Перен.* (чим) (*освятити, надати чому-небудь незвичайної сили, впливу тощо*) виховати: По трє́тє, имєнѹєтсѧ гора тоу(ч)наѧ, яко гойнє оупито́на з' ѡбро́кѡвъ нб(с)ной прємѹдрости: въспита́на и вы́хована мнѡ́гими да́рами дх҃а ст҃го... о тоу́южъ гороу разбива́ютсѧ...всѧ волъны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 48 зв.).

ВОСПИТАТИСЯ *дієсл. док.* (*цсл.* въспитатисѧ) (чим і без додатка) (*набути певні знання, виробити світогляд під чиїмось впливом*) виховатися: Церковь бо мати нам присная есть;... от ее сосец нескверных... истинного богословия наукою воспитахомся (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 168); Не от той ли матери свѣтом благовѣрил... римский костел ся воспитал? (Там же, 185).

ВОСПЛАКАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въсплакати) (о чім і без додатка) заплакати, заридати: со слєзами восплачьмо ѡ свои(х) дѣлє(х) (1489 *Чет.* 293 зв.); Го́рє ва(м) смѣющи(м)сѧ, нн҃ѣ яко возридаєтє и воспла́чєтє (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 29); Бѣда грѣ(ш)никѡмъ... гды грѣшници воспла́чѹтъ, а справедли́вїи тѣшатъсѧ (Львів, 1642 *Час. Слово* 271 зв.).

ВОСПЛАКАТИСѦ *дієсл. док.* (*цсл.* въсплакатисѧ) (що) оплакати: кто... нє восплачєтсѧ тоє смєрти пагоубноє (1489 *Чет.* 239).

ВОСПЛАЧОВАТИ *дієсл. недок.* (чим) Віддячувати, відплачувати: А коли ся християны зовете, чем же не терпите... взаем... злым восплачуете, мучите, томите и убиваете, а пред ся християны и именоватися смѣете? (1598 *Виш. Кн.* 125).

ВОСПЛЕСКАТИ *дієсл.док.* (*цсл.* въсплескати) **1.** (*у долоні*) заплескати: дв҃дъ... пѣ(л) во п(с)лтри та(к) вси языци восплєщєтє роуками и воскликнєтє гласо(м) радо(с)ти (1489 *Чет.* 209).

2. (*залити водою*) заплеснути: горы и холмы възыграитє и рѣки да восплєщєтє с вєсєлиє(м) (1489 *Чет.* 133).

ВОСПОЛОКЪ *див.* **ВЕСПОЛОКЪ.**

ВОСПОЛЪ *див.* **ВЕСПОЛЪ.**

ВОСПОМИНАНИЄ, ВОСПОМИНАНЬЄ, ВЪСПОМИНАНЄ, ВЪСПОМИНАНИЄ *с.* (*цсл.* въспоминаниє) **1.** (*записки, перекази про минуле*) спогади: празни(к) пасхи то вєли(к)дн҃ь воспоминаньє того коли выбєгли из єгоупъта и слободоу имѣли (1489 *Чет.* 210 зв.); Сказа́нїє: Вы́кла(д), въспомина(н)є, па́мѧтка, зна́къ па́мѧтки, Кни́ги пи́сарѡвъ называ́ютсѧ тымъ и́мєнє(м) па́мѧткою (1627 *ЛБ* 114).

2. (*про покійника*) поминания: того жь дєлѧ приклонѧємъ колѣни на воспоминаньє вси вѣрни (1489 *Чет.* 218); И общии человѣкь правовѣрныи воспоминание творит смерть погребение и воскресениіе от мертвых тыми освященими брашны (Крилос, 1586 *MCSL* I-1, 134); сщ҃е(н)нику цє(р)квє тои ст҃ои маєть быти в҃ зо(л) за всє бра(т)ство за въспоминаниє ѹсопши(х) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

въспоминаниє предавати *див.* **ПРЕДАВАТИ.**

Див. ще **ВСПОМИНАНЄ, ВСПОМНЕНЄ.**

Пор. **ВОСПОМИНАТИ.**

ВОСПОМИНАТИ, ВЪСПОМИНАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* въспоминати) (що, чого, чим) згадувати, пригадувати, споминати: да(ст) чл҃колюбець б҃ъ писанія, да понєсими въспоминають того хотєнїа (1556-1561 *ПЄ* 16); Не вспоминаю тутъ святыхъ отецъ и учителей Латинскихъ, которые и мы сами въ поваз ѣ маемъ, и въ светцахъ своихъ... въспоминаемъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 132); Тѣх утвержаймо и воспоминаймо вѣдомостью нашего православия (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162); годи́т҅сѧ... припоманꙋти. До́лмата... Ач҅ко́лвєкъ добродѣи засн ꙋли ѡ Г(с)д҃ѣ, прє(д)сѧ въспоминати и выславова́ти ихъ побо́жности єсть (Київ, 1624 *МІКСВ* 100); А що тоу(т) въспоминає(т) пра́сы, тє́ды нѣчо́го и́н҅шого тꙑи пра́сы, єд҅но пр(с҃)тлъ, в҅ кото́ро(м) то трє́б҅нѣцѣ офѣрꙋ чини́ли (1645 *УЄ* № 32, 125).

Див. ще **ВОСПОМЯНУТИ, ВСПОМИНАТИ, ВСПОМНИТИ, ВСПОМНУТИ, ВСПОМЯНУТИ, СПОМИНАТИ, СПОМЯНУТИ.**

ВОСПОМЯНУТИ, ВОСПОМѦНУТИ, ВОСПОМѢНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въспомѧноути) (кого, що і без додатка) згадати, пригадати, спом'янути: коли прославилъсѧ х(с)ъ, тогды воспомѣноули штожь сєє ѡ нємъ писа(н)но (1489 *Чет.* 166); до́бре нєха(й) хло(п), бꙋдє(т), кожємѧка, сѣдєлни(к) и швєцъ алє воспомѧнѣтє якъ бра(т) ва(м) ро́вный во всє(м) єстъ (1598 *Виш. Кн.* 286 зв.); Бо если бы иначей было, не занехалъ бы Павелъ святый в посланіяхъ... оного, яко старшого... воспомянути (1603 *Пит.* 39); О того, глаголю, славѣ в той книжцѣ Скарга ни едно слово не воспомянул (1608-1609 *Виш. Зач.* 211); то здѣ ѡ(т) писа́нїѧ б҃жє́ствєннагѡ в кра́тцѣ воспомѧнꙋ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 27).

Див. ще **ВОСПОМИНАТИ, ВСПОМИНАТИ, ВСПОМНИТИ, ВСПОМНУТИ, ВСПОМЯНУТИ, СПОМИНАТИ, СПОМЯНУТИ.**

ВОСПРЕНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въспрѧноути) встати, піднестися духом: Во(с)прєнѣмъ и ѡчю тѣмсѧ братя приготовъмосѧ со страхо(м) к соудьи и цѣло вразоумѣимо (1489 *Чет.* 167 зв.).

ВОСПРИЯТИ, ВЪСПРИЯТИ, ВЪСПРІАТИ, ВЪСПРЇАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въсприѧти) **1.** (що, що за що, що ѡт кого) Одержати, отримати, прийняти: потщѣмсѧ братьѧ жизнь вѣчнꙋю восприяти (1489 *Чет.* 364 зв.); вы жє... мздꙋ воспрі́имєтє стокра(т)нꙋю ѡ(т) мл(с)тиваго б҃а (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); Такожде и вы, учителіе церковныи... научайте мірянъ простыхъ и некнижныхъ и воспріимете за труды вашѣ радость неизглаголанную (XVI ст. *НЄ* 3); хто бо́лєй боудєтъ працова́ти бо(л)шꙋю мздꙋ въспрі́имєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 238 зв.); Прїидѣтє миротво́рци; яко да воспрі́имєтє с҃новство Б҃жїє: ѡ(т) Ѡ(т)ца моє́гѡ Н҃б(с)ногѡ и бꙋдєтє наслѣдницы, цр(с)тва єгѡ вѣчногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 160).

2. (що) (*визнати що-небудь властивим, звичним*) сприйняти: состависѧ школа... промышлѧючи... дабы ѡ(т)сюдꙋ злобѣ измѣни́вшєсѧ, благы(х) нача́ло восприя́ти и по всє(и) бра́тїи спасєнїю // распростран́итисѧ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1-1 зв.); Доро́слый прїє́млющи(й) та́йнꙋ крєщє́нїѧ; ма́єт҅ мѣти и во́лю до принѧ(т)ѧ тоє́и та(и)ны, и жа́ль за грѣхи свои а́бы начє(р)та́нїє дх҃а ст҃го, и бл҃года(т) б҃жꙋю воспрїя́лъ (Львів, 1645 *О тайн.* 21).

3. (що за що) (*розцінювати що-небудь певним чином*) прийняти: гди ст҃ꙑи въспрі́имꙋтъ Н҃бо за ѡ(т)чи(з)нꙋ вѣчнꙋю,... Тог(д)а всѣ бꙋдꙋтъ якѡ Агг҃лѡвє Б҃жїи; бєз҅с҃мртны, прєсвѣтлы (Чернігів, 1646 *Перло* 164); Дєвѧ́таѧ звѣзда; в҅ то́и Корꙋнѣ значи́тъ да́ръ Б҃жі́й, якѡ дꙋша́ Пра́вє(д)ныхъ; въспрі́имє Н҃бо и Цр҃(с)тво єгѡ (Там же, 165).

4. (кого) Зустріти, виявити прихильність (до кого): Восприимѣтє и(х) тихимъ лицє(м) любєзнѣ и дадитє и(м) подобающꙋю м҃л(с)тиню и вспомоҗєнїє (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); Понєҗє г(с)днъ Ла(в)рє(н)ти(и)... пꙋ(т)шєствꙋєтъ, сєго ради моли(м) ѡ нємъ вашꙋ любо(в) єҗє любє(з)но єго въсприяти (Кричів, 1600 *ЛСБ* 352, 1).

5. (що) (*погодитися з чим-небудь*) прийняти: и на свою главу въ(с)пріимет болѣзни, да к тому не дерзнет творити соблазны (к. XVI ст. *Укр. п.* 72).

6. (що) (*одержати якийсь пост*) зайняти: даємъ ти бл(с)вє́нїє воспріати прєсто́лъ роу́скіа митропо́лїи (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36);

(*силою здобути*) захопити: Але таковыи суть намѣстники злыи... Которыє кресты и мечи приємлють и похитително вла́сти въспріємлють (к. XVI

ст. *Укр. п.* 82).

ВОСПРЇЄМНИКЪ, ВЪСПРІЄМНИКЪ *ч.* (*цсл.* восприємьникъ) **1.** Спадкоємець, наступник, наслідник: Пытáємо, котóраꙗ црковъ, тóргнꙋласꙗ... на óны(х) въспрїéмникωвъ и на мѣстникω(в) ап(с)льскы(х) сты(х) ω(т)цъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 28 зв.); того юліа соукцєссоръ [*на полях:* воспріємникъ. — *Прим. ред.*] авгꙋстъ хотꙗ тєжъ м(с)ць который пєрвѣй сєкстилємъ звано, ω(т) своєго имєньꙗ авгꙋстомъ называти казалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 47 зв.).

2. Хрещений батько, кум: Вєлúкїй тéды тꙗжáръ на сєбє прїймꙋютъ панóвє Воспрїємники, албо Кꙋмóвє: кгды за нємовáтка такъ вѣрꙋ ωсвѣдчáютъ и ωбѣцáютъ Гдꙋ Бгꙋ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 904); ꙋважáй тєжъ собѣ... до ωкрєщéнїꙗ пристꙋпꙋючїй, и вы побóжныи Панωвє воспрїємници, якъ вєлúкоє и дшєспсйтєлноє хóчєтє прїймовáти дѣло (Там же, 905).

ВОСПРЇꙖТЇЄ, ВЪСПРЇꙖТЇЄ *с.* (*цсл.* въсприятиє) **1.** Сприйняття, визнання (чого): Слє(з)ноє за(с) и мчєническоє называ́ютсꙗ крщéнїємъ длꙗ того, и(ж) внє достáткꙋ вóдного тыє скꙋтки справꙋють, котóрыє и крщéнїє вóдноє... и кара(н)ꙗ за грѣхъ з'єдныва́ю(т), опро(ч) харати́ра албо пєча́ти, котораа прє(з) самóє воспрїáтїє тáйны крєщéнїꙗ в' дши члчєской выражáєтсꙗ (Львів, 1645 *О тайн.* 14).

2. Прихильне сприйняття, вдоволення: В п‹о›нєд‹ѣлокъ› аще прилꙋчитсꙗ Рож‹де›ство Хво, боудєтъ зима добра... воєм радость, царєм и бояром въспрїꙗтїє (к. XVI-поч. XVII ст. *Яв. Рук.* 113).

Пор. **ВОСПРИЯТИ.**

ВОСПРОСЛАВИТИ *дієсл. док.* (кого, чим) Возвеличити, прославити: рєчє г(с)ди блг(с)лви и ωсвти любꙗщи(х) блголепиє дому твоєго тыꙗ воспрослави бжєствє(н)ною силою твоєю (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11).

ВОСПРАНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въспраноути) схаменутися; піднестися духом: Вспωмнѣтє вжды на дéнь ωный ωстáтнїй... // А вспомєноýвши воспранѣтє ωчꙋтѣтєсꙗ оузнáйтєсꙗ, покáйтєсꙗ, припадѣтє, со слєзами и рыдáнїємъ, и воздыхáньми, ко... бгꙋ (Острог, 1598 *Отп. КО* 17-17 зв.).

ВОСПЫТАТИ *дієсл. док.* (кого) Запитати: воспытають єго тыи правє(д)ници. што соу(т) тамъ оу адѣ приидєть ли гсь (1489 *Чет.* 316 зв.); прииди воспытаєм' тꙗ июдо, чого длꙗ продаєшъ г(с)а (Там же, 318 зв.).

ВОСПИВАТИ *див.* **ВОСПѢВАТИ.**

ВОСПѢВАТИ, ВОСПИВАТИ, ВЪСПѢВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* въспѣвати) (кого, що) оспівувати, прославляти: людиє... нб(с)наꙗ со зємными воспѣваютъ (1489 *Чет.* 133); Ангели с пасты(р)ми хвалꙋ воспиваютъ (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 90); въспѣваимо слáвоу и щáстꙗ єлисавєѳы жє та(к) чоудóвный пло(д) оутрóбы своєи въ(з)дала (поч. XVII ст. *Проп. р.* 259);

співати: а зáты(м) оуслы́шали аггловъ на вѣз(д)оухоу нєвидимо вє(л)ми сла(д)ко вѣспѣвающи(х) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 16 зв.).

Див. ще **ВОСПѢТИ.**

ВОСПѢТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въспѣти) (що) заспівати: воспоимо пѣснь (1489 *Чет.* 209).

Див. ще **ВОСПѢВАТИ.**

ВОСТАВЛꙖТИ *дієсл. недок.* (кого чим) Воскрешати: пєтръ вєлики свои(м) скипєтро(м) воставлꙗєть расслаблєныя (1489 *Чет.* 228 зв.).

ВОСТАНИЄ, ВОСТАНЇЄ, ВОСТАНЬЄ, ВЪСТАНЇЄ *с.* (*цсл.* въстаниє) (*повернення до життя після смерті*) воскресіння: гь на(м) іс хс свои(м) въстáнїє(м) съмрть порази(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 46 зв.); Хє Въскр(с)шы(и) дáрꙋй имъ Триднéвнымъ Въстáнїє(м) своим' (Київ, 1623 *МІКСВ* 79); Востáньє(м) твоим' áжъ бꙋдꙋ оучтéнна, И оутѣшéнна (Львів, 1631 *Волк.* 21 зв.); **изъ мертвыхъ востанїє**: а) воскресіння: Хсъ... по своє(м) из мєртвы(х) востаньи пришо(л) ко вчнко(м) своимъ (1489 *Чет.* 114); Прислоухай жє(с) и(з) пр(о)рко(в)... яко прє(д) ты(м) ки(л)ка со(т) лѣ(т) прорєкли... ω три(д)нєвно(м) єго, и(з) мртвы(х) въстáнїю (XVI ст. *УЄ* № 29519, 42); б) Великдень: Ляментъ ω прыгодѣ нєща(с)но(и) ω зє(л)жыво(с)ти и мо(р)дєрствѣ мє(ш)ча(н) ωстро(з)ки(х) що ся и(м)... прыдало на днъ ꙋрочы(с)та(г) свята з мє(р)твы(х) во(с)тания (1636 *Лям. о приг.* 1).

Див. ще **ВСТАНЄ.**

Пор. **ВОСТАТИ.**

ВОСТАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* востати) **1.** (чого, від чого і без додатка) (*повернутися до життя піс-*

ля смерті) воскреснути: а во торомъ (sic! — *Прим. вид.*) Христовѣ пришєствѣ знову маєтъ востати дш҃а ѡ(т) тѣла каждого чловѣка ѹмєршаго (XVI ст. *Сл. о см.* 336); а я маю оумрєти, и повторє и(з) зємлѣ востати // маю (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 199-199 зв.); Востани, Давидє, и в стрѹни вдарай (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22); **изъ(отъ) мертвыхъ востати** — воскреснути: са(м) яко прав(д)ивы(и) б҃ъ по см҃рти своєй и(з) мрът҃вы(х) рачи(л) востати (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 41); святый Петръ и Павель... Ознаймили всѣм от мертвы(х) востати (к. XVI ст. *Укр. п.* 83).

2. (від чого) (*набути знову попередньої слави, могутності тощо*) відновитися: разсуждай добре, прочитателю, присмогри добре тое глубокое падение костела римского, которого во вѣки востати и воздвигнутися от того падежа гордостного... не может (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 179).

Див. ще **ВСТАТИ.**

ВОСТАТНИЙ *див.* **ОСТАТНИЙ.**

ВОСТАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Воскреслий: Оба(ч) ра́ны виса́чого, кро́вь оумира́ючого, цѣнѹ ѡ(г)кѹпѹючого, я́звы воста́ючого (Львів, 1631 *Волк.* 23 зв.).

ВОСТААТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въстаати) (*стоячи, бути присутнім до кінця чого-небудь*) відстояти: Понєва́жъ и ѡна... на ко́ждый дєнь ѡ(т)правова́ти мл҃твы, и полѹноци востаа́ти, на славословіє и выхвала́ніє Бг҃а... захо́вывати подала (Київ, 1634 *МІКСВ* 312).

ВОСТЕЧИ *дієсл. док.* Ринути, хлинути, впасти. *Образно:* На баснотолкование Иоановѣх словес востечет, како Христос // духа святаго послати обѣща (1588-1596 *Виш. Кн.* 129-130).

ВОСТОКЪ, ВОСТОКЬ, ВЪСТОКЪ *ч.* (*цсл.* въстокъ) (*одна з чотирьох сторін світу, також напрям*) схід: Яко жє бо млънїи выходи(т) ѡ(т) въстока и оуказоує(т)сѧ ажь до запада так҆ жє боудє(т) и пришєствіє сн҃а чл҃чьскаго (1556-1561 *ПЄ* 102 зв.); Пєтръ воєвода... дали... єсмы Іѡнѹ Голъи... єдно сєлищє... ѡт къ въстокѹ ѹ против тих сєлах, что сѣ имѣноует Голъєщи (Ясси, 1576 *МЭФ* фотокоп. 36); Потєчє(т) рѣка ѡгньнє́наѧ ѡ(т) восто́ка (XVI ст. *УЄ* № 29519, 12); порѹша́єтъ жє сѧ возъдѹ́хъ, ѡ(т) чєтирѡ́хъ ча(с)тєй свѣта, спра́вою агг҃лскою; и тво́ритъ... чєты́ри вѣтры, ѡ(т) восто́ка и за́пада (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11 зв.); ниже мало якобы зъ боку, ѳронъ и царъ на немъ, а на правомъ боку, ко востоку, на полуденной сторонѣ, патріарха Константинополскій (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 699); м(с)цъ съ звѣз(д)ами пєрєно́сѧтъ ѡ(т) восто́ка ко за́падѹ и ѡ(т)то́лє ко сѣвєрѹ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 369); А гды ю́жъ анті́христъ ѡпанѹєтъ оуве́сь свѣтъ се́й, ѡ(т) восто́ка, до за́пада ...тогда нє ми́нєтъ жа́днои дѹшѣ чл҃вчєскѡи (Чернігів, 1646 *Перло* 139); *У порівн.*: такъ ѡни староє по́рѹтъ, да ѡпѧтъ пошиваютъ, алє южъ ѹ пєрвы(и) шєвъ гдє дх҃овноє око смотріло, тєлєснымъ далєко нє трафлѧютъ. Кгды(ж) тоє с тымъ такъ близко, ѧ(к) во(с)токъ ѡ(т) запада (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); **на востокъ солнца** — на схід, до заходу сонця: якъ єсмы на свѧто(м) крєщєнии, на во(с)то(к) солнца стоѧчи ѡбєцалисѧ хри(с)тѹ погрѣбаючисѧ с ни(м) кр҃щєниє(м) во (с)мєрть (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1 зв.).

2. (*частина материка, протилежна Заходові*) Схід: В лѣто сємоє... м(с)ца гєнварѧ, зобра́лосѧ мно́з҃тво... лю́дій... и глѧ́дали якь бы... ѡбі́йти всѣ сторони. и прі́йти на востокь (XVI ст. *УЄ* № 29519, 163); И знаю, що Бг҃ъ Адама создалъ ѡ(т) зємлѣ и всє живоє... И в рай на востоцѣ єго посадилъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 14); А шє́стій Агг҃лъ; ви́лїє Ча́шѹ гнѣвѹ Бж҃єгѡ на рѣкѹ... Єфра́тъ... абы висхла рѣка, и дала́ прє(и)ти́ вѡ́искѹ вєли́комѹ и з восто́ка (Чернігів, 1646 *Перло* 141); А створи́вши Г(с)дь бг҃ъ чл҃віка насадилъ Ра́й на восто́цѣ во Єде́мѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5);

(*населення країн на цій території*) Схід: И въстокъ и запа(д) нєха(и) тебе славятъ ї югъ же и сиверъ вѣчно да похвалать (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 63); **востокъ солнца** — країни Близького Сходу: Иѡакимъ бжиєю Мл(с)тию Патриа(р)хъ вєликия а(н)тиѡхия Икиликия Ивєрия Сирия и по всємѹ востокѹ сл҃нца (Львів, 1586 *ЛСБ* 72, 1).

3. *Перен.* Православна церква: Або нє види(ш), и(ж) в҆ правосла(в)но(и) вѣрѣ, нє ма(ш) инъшы(х) вымышлєны(х) т҆щєсла(в)ны(х) нововына(и)дєны(х) тытѹло(в) и на́звыскъ в҆сєго восто́ка и крѹга

миръского сторона(х) соборѣ, то(л)ко ѡ(д)но имѧ... // хр(с)тіа́ни(н) (п. 1596 *Виш. Кн.* 250-250 зв.); на побо́жное пра́вє аггльскоє по́стничєскоє жи́тїє ихъ востóкъ и зáходъ огладáл'сѧ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 54); Єму суть подобни церковныи врази, и єго вѣръныи и миліи друзи, иж востóка свѣтлость нынѣ оставляють и до тьмы запада во прелесть отбѣгають (к. XVI ст. *Укр. п.* 72); Еслибысь ся тежъ церковью прехвалялъ, Росіянине милый, прыписуючы ее только Востокови а Рымскую отъ того отпыхаючы — послухайже што Генадей... мовитъ въ тые слова (Вільна, 1608 *Гарм.* 186); Тылко абы Звитѧзца пєкéлногѡ смóка, Заховáлъ в'цáлє Вѣрѣ прáвѣю з' Востóка (Київ, 1632 *Євх.* 295); всему церковному причту... благословеніе святѣйшое столицы митрополіи Кіевское отъ Востока (Київ, 1634 *КМПМ* I, дод. 555); *Образно*: Пов'ста(н)тє ѡ(т) такóго сноу заблужéнѧ, навє(р)нѣтє сѧ къ чоудномѣ въстóкѣ свѣта, в'стѣпѣтє въ виногра(д) сїóн'скїй, всєлѣтєсѧ в' мѣста арома(т), събирáйтє бгонóсны(х) крынъ цвѣты (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 227); Назывáєтсѧ свѣтлымъ востóкомъ; понéжє покáзѣєтъ нáмъ свѣтъ слнца нєоугасимаго; свѣтъ слáвы хвы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50).

ВОСТОЧНИКЪ, ВЪСТОЧНЫКЪ *ч.* Духовна особа православної віри: Нє нєвѣдомо мню вамъ сє єстъ яко снъ мо(и) кнзь Алєксандро восточникъ мєж(д)ѣ зѣбами западны(х) людє(и) вѣры и наѣки и всєго набожєнства ѣсѣлъ (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212); Захо(д)ници... ѡ(т)стѣпоуючи ѡ(т) щирого тéкстѣ писмá, ани ѡ(т)повѣдáючи на тыє артикѣлы, задáли тó восто(ч)никомъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 40); Ѡ сѣбóтнємъ пóстѣ востóчници и(м) оустѣпили были́ (Там же, 46); Лѣп'шє въстóч'нико(м) злорєчéн'є ѡ(т)носити, нѣж'ли злорєчи́ти (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223).

ВОСТОЧНЫЙ, ВЪСТОЧНЫЙ *прикм.* **1.** Східний: Потребъно же зело и боголюбезно... уступити убо града Рыма западныхъ всихъ странъ... светейшому папе, царства же державу ко восточънымъ странамъ пренести (Вільна, 1599 *Ант.* 551); в тóй ча(с) в'сю стóронѣ восто(ч)нѣю сплю(н)дровáно (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 344); Выхоженя іерейскіи полночными дверми на церковъ ко сторонѣ правой полуденной и восточной бываютъ, а не ко заходу (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1173).

2. (*який підтримує, сповідує православну віру; стосується православної церкви*) православний: Западныхъ и Восточныхъ светыхъ учителей писанью пилно прыслухалисе есмо (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 129); трáфилосѧ бо ємѣ тѧгнѣчи в дорóзѣ, приє(ж)дчати до ѡднóго мѣста,... в которомъ нємáло было хр(с)тїáнъ послѣшє(н)ства восто(ч)ного грéковъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36 зв.); хто бы колвекъ тую фундацію нашу нарушати и касовати въ напотомные часы мѣлъ... або на старожитную благочестивую вѣру восточного православія наступовати и отмѣняти, теды нехай будетъ на немъ клятва святыхъ отець 318 (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 72); міло(с)ни(к) восто(ч)наго православия... далъ на цє(р)ковъ чи(р)воны(и) (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2); а при немъ Боголюбезнѣйшіи и благочестивыи тоеижъ Святой Константинопольской... Столицы послушніи Восточного благочестія Епископы, Господинове и Отцы (Київ, 1631 *ОЛ* 19); Пишємъ до васъ... абы... на сынахъ цєркве православия восто(ч)наго... кля(т)ва... нє падала (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1);

у знач. ім.: яко да познаю(т) хр(с)тїанє что єстъ нша прóстаѧ восточны(х) вѣра, и что дрѣги(х) ѡ(т)щєпє(н)цо(в) хитроє бє(з)вѣрїє (1599-1600 *Виш. Кн.* 202 зв.); для того страдали и благодать чюдотворная в них дѣйствовала, иж доколь с восточными едино были (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 187); **восточная вѣра** *див.* **ВѢРА; восточная церковъ** *див.* **ЦЕРКОВЪ.**

ВОСТРЕПЕТАТИ, ВЪСТРЕПЕТАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въстрєпєтати) (*задвигтіти від страху*) затрястися, задрижати: яко зємлѧ нє вострєпéщє(т), нбо нє оужаснéтсѧ (Острог, 1598 *Отп. КО* 16); ѡ(т) лицá єгѡ́ въстрєпєщє зємлѧ́ (Чернігів, 1646 *Перло* 142 зв.);

(*захвилюватися*) затремтіти, затрепетати: вострєпєта(л) злыи воинъ (1489 *Чет.* 272 зв.).

Див. ще **ВОСТРЕПЕТАТИСѦ.**

ВОСТРЕПЕТАТИСѦ *дієсл. док.* (*цсл.* въстрєпєтатисѧ) (*задвигтіти від страху*) задрижати, затрястися: вострєпєталасѧ зємлѧ (1489 *Чет.* 206 зв.).

Див. ще **ВОСТРЕПЕТАТИ.**

ВОСТРОВЪ *див.* **ОСТРОВЪ.**

ВОСТРУБИТИ, ВЪСТРУБИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въстроубити) **1.** (*граючи на трубі, сповістити про що-небудь*) затрубити: пошлю два англы вострѹба(т) оу трѹбы (1489 *Чет.* 373 зв.); тогды трѹбы аггл(с)кїи въстроуба(т) ве(л)ми и нбса зѡвьютса яко трѹба (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 21).

2. (перед чим) Розтрубити, розголосити (про що): єсли бы(с) мл(с)тыню хотѣ(л) дати нє вострѹби прє(д) нєю, то є(ст) нє выношаиса прє(д) нєю (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 16).

ВОСТАГНУТИ *дієсл. док.* (що чим) Загнуздати: Нє бѹдѣтє яко ко(н) и мѹ(л), которы розѹм(а) нѣ має(т) кри(к)гами и оу(з)дою чєлюсти и(х) востагниши (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 56 зв.).

Див. ще **ВСТАГАТИ, ВСТАГНУТИ.**

ВОСХВАЛИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въсхвалити) (кого) возвеличити, прославити: нбо и зємла го́ры и хо́лъми и вса́ко дыха́нїє восхвали́ло га (Острог, 1598 *Отп. КО* 31 зв.).

ВОСХВАТИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въсхватити) (кого) підхопити, піднести: восхватило Илью какъ вихромъ на нбо (1489 *Чет.* 235 зв.).

ВОСХИТИТИ, ВЪСХИТИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* въсхитити) **1.** (що, чим і без додатка) Захопити, забрати, взяти: а ілїю з̓стоупи́вши з во(з)дѹхѹ // во́зь ѡгнє́ныи на́гло въсхити(л) єго (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 155 зв.); жа(д)ный тоу с ты(х) жа(д)ною моцєю то(г) своєю нє оучини(л), бо павє(л) стый... бы(л) є(д)но на во(з)дѹ(х) захвачє(н)... ілїю застѹпи(в)ши с повѣтрїа въ(з) ѡгнє(н)ныи во скорѣ восхити(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 77); Єсли та(к) боудє(м) вѣровати и(ж) нашѣ тѣла бѹдоу(т) ѡживлєны... а чєрє(з) смръть прїшє(д)ши свѣ(т)лы боудѹ(т), и тою бжє(с)твєною силою єго въсхищєны боудоу(т) (Там же, 78 зв.); Тот бовѣм нас тоє глупости научил... крест христов... уловил и восхитил, зараз учинився глупым (1608-1609 *Виш. Зач.* 205).

2. (кого) Викрасти, схопити: прийдє змии, и тєбє со мною восхитить (1489 *Чет.* 82 зв.); Па́стырѹ мо́й ...молю твоє́ милосє́рдїє, възищи́ ннѣ заблѹдшѹю... я́кѡ въ пѹсты́нѣ вѣка сєгѡ, идє́жє по́лно зми́євъ... // въсхити дѹшѹ мою ѡ(т) си(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 97-97 зв.).

Див. ще **ВОСХИЩАТИ.**

ВОСХИТИТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* въсхититиса) піднятися, підвестися, встати: в тотъ ча(с) восхитилъса хромыи (1489 *Чет.* 268);

(*переміститися вгору*) піднестися: коупно восхитимса на ѡблацє(х) во стрєтѣниє г(с)нє на аєрѐ (1489 *Чет.* 374 зв.).

ВОСХИЩАТИ, ВЪСХИЩАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възхыщати) **1.** (що) (*силою*) захоплювати, займати: на свщєни(ч)скїй стєпє(н) по правило(х) сты(х) ѡ(т)цъ да восхода(т); а нє по свои(х) вола(х) похоти пло(т)скоє ра(ди) имѣнїа //... и па(н)ства са(н) да въсх(и)щаю(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 225-225 зв.); А нынѣшнего часу... унѣєю на правовѣрных воюючи (кгдыжъ такъ... діавол на церковъ... воюєт, бо нужно єст царство небесноє и нужници восхищают єго), яко то западняя сторона исперва ся кохала у гордости (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50);

(кого) (*зненацька*) схоплювати, забирати: Збудуйте одну книгу, з друку выданьем, которая есть первое: огорода благочестию, заступаючи... благочестивый помисл, абы не выходил... на двор за огороду... гдѣ зверь ереси живет и слабоумных на свою прелесть восхищает и пожирает (1608-1609 *Виш. Зач.* 204).

2. (від чого) Забирати: До третего неба не былесь... въсхищен, ани з апо́състолов того не научен (к. XVI ст. *Укр. п.* 78); оубо(й)тєса лахова творца, которїй... //... совєршив̓ши таинство житїа ншого, зла или добра; ѡ(т) жизни сєа восхищає(т), и на бѹдѹщєє позорищє и ѡбличєнїє сѹда прєноси(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 259-259 зв.);

(на що) (*перетворювати з одного стану в інший*) обертати: а заты(м) ѡ(т) тоа смрти жи(з)ни сєа на бѹдѹщѹю вѣ(ч)ноую смрть въсхищаю(т), то є(ст) // ро(ж)дєнїє на смрть (п. 1596 *Виш. Кн.* 231 зв.-232).

Див. ще **ВОСХИТИТИ.**

ВОСХОДИТИ, ВЪСХОДИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* възходити) **1.** (*про небесні тіла*) (*з'являтися, підноситися над обрієм*) сходити: Ты тєды пр(с)таа двѡ, котора́а ннѣшнєго дна якъ зора въ(с)хо́ди(т) въ нб(с)ныи чрътогъ, котораа єстє(с) надо́бнаа якъ лѹна (поч. XVII ст. *Проп. р.* 272 зв.); в̓схо́дитъ

слнце, а ωбачáєтъ дша свою згѹбѹ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 93); Пéрсовє то обáчивши, вси... стигáли Алєксáндра, áлє ижь прибѣгши до рєки крáмы, оужє восходúло слнцє (серед. XVII ст. *Хрон.* 421 зв.).

2. (на що і без додатка) (*підніматися вверх*) виходити, підніматися: хс... нашь даючи намъ на прикла(д) и наоукоу стоую. и(ж) въсходиль на гороу видачи многіи наро(д) за собою (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 105 зв.); Іаковъ патріар҆ха... сно(м) ωбтяжóный... засноулъ, вúдѣлъ лѣствицоу бáрзо чоудóвнѹю... по которóй аггли бжіи восходúли и нисходіли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 240); Абовѣм҆ вода мóрская въсхóди(т) на высотѹ соу(п)тéлными вапóрами, воскоурéнамъ áльбо мглáми; и прєхóдитъ воздѹхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10);

(*невидимо*) зноситися: Вла(д)ко сúлный; úжє Нбомъ и зємлéю владѣєшъ, И всє чѹдóвно ꙗ́кω Бгъ всємогѹщій дѣєшъ. З҆ Нба нá зє(м)лю исхóди(ш). И пáки ω(т) зє(м)лѣ нá Нбо въсхóди(ш) (Чернігів, 1646 *Перло* 67).

3. (на що) (*на посаду, чин*) вступати: на свщєни(ч)скій стєпє(н) по правило(х) сты(х) ω(т)цъ да восхода(т), а нє по свои(х) воля(х) (п. 1596 *Виш. Кн.* 225); стыє ω(т)цы, ωщѹпа(в)ши, сами ты(м) способо(м) на стáнъ сщєннически(й) возшє(д)ши; и и(н)ши(м) тако(ж)дє восхо(ди)ти ѹзаконили (1598 *Виш. Кн.* 271); Иж не толко жебы хто уготованый на степень церковнаго и духовнаго чина восходити мѣл дверми — нет! (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191).

4. (на що) Бути схожим, подібним: Єп(с)кпъ Кєсáрійскій... написáлъ в҆ кнúзѣ своéй, и(ж) чéсть óбраза на пєрвоóбра(з)ноє въсхóди(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 17).

Див. ще **СХОДИТИ.**

ВОСХОДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* въсходный) **1.** (*який стосується сходу, однієї з чотирьох частин світу*) східний: Антиохійскій бовѣмъ патріярха на всю восходную сторону слово Божіе и владзу духовную ведле Бога розширяеть (1603 *Пит.* 8).

2. Православний. ◇ **церква восходная** *див.* **ЦЕРКВА.**

Див. ще **ВСХОДНЫЙ.**

ВОСХОДЪ[1], **ВЪСХОДЪ** *ч.* (*цсл.* въсходъ) (*одна з чотирьох сторін світу*) схід: inascensus, восходъ (1642 *ЛС* 221); Естъ твердость и такъ нбо сотворе(н)но úжъ завжди бѣжитъ ω(т) восходу ажъ до заходу (серед. XVII ст. *Луц.* 526).

Див. ще **ВСХОДЪ**[1].

ВОСХОДЪ[2], **ВЪСХОДЪ** *ч.* (*поява над обрієм небесного тіла*) схід: на томъ перестаераю... поддаючися святым онымъ и презъ Бога зложеннымъ сынодомъ за восхдъ (!) и заходъ солнца (Єгипет, 1602 *Діал.* 60); нóвыє на нбѣ показáлися звѣзды, цри ω(т) // ωстáтнє(г) въсхóдѹ пришли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 196 зв.-197).

Див. ще **ВСХОДЪ**[2].

ВЪСХОДАЧИЙ *дієприкм.* (*який тільки наближається*) (*про життєвий шлях*) ранній: для того(ж) іωáнъ кр(с)тителъ єщє ω(т) зори жúвота въ(с)ходачого то є(ст) патолѣтнєи прикрости оухилéна рáди в поущѹ внїйшо(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 255).

ВОСХОДЯЩИЙ, ВЪСХОДАЩИЙ *дієприкм.* (*цсл.* възходащий) **1.** (*який переходить від одного стану в інший*) перехідний: Слоýхайте бовѣ(м) ꙗ́къ дивѹючися и боячи ωнѹю въсходащѹю ω(т) смрти въ живо(т), ω(т) зємлѣ на нбо салютѹютъ спѣвáючи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 274 зв.).

2. *У знач. ім.* (*той, з якого виводиться рід*) предок: тыє стєпéни в҆ кождóй линїи, áлбо порáд҆кѹ род҆ства, ω(д) пня брáтися маю(т),... // котóрая в҆ собѣ замыкáєт҆ восхóдащи(х) то єст҆ родичóвъ, и нѣсходащúхъ, то єстъ пото(м)ко(в) (Львів, 1645 *О тайн.* 169-170).

ВОСХОЖДЄНЇЄ, ВЪСХОЖДЕНЇЄ, ВОСХОЖЕНИЄ *с.* (*цсл.* възхождениє) **1.** Підняття (вверх): слово на ωгноє восхожєниє стого славного пр(о)рка (1489 *Чет.* 232 зв.); яко бысмо вѣрили в нєго и вѣрнє єго справовали по въсхождєнїи и по възнєсєнїи Г(с)нємь на нбса къ Бгоу ω(т)цоу своємѹ (XVI ст. *УЄ Триг.* 96).

2. Хвала, вихваляння, звеличання: На во(с)хож(д)єнїє гви своємѹ, а спаситєлєви... моємѹ (Чернігів, 1646 *Перло* 43 зв.).

Пор. **ВОСХОДИТИ.**

ВОСХОТѢТИ *дієсл. док.* (*цсл.* възхотѣти) (що) забажати, захотіти: И єсли тыє сѹседы наши,... восхотят... згодѹ з Єго Милостю принят, то на ихъ

воли (Володимир, 1544 *AS* IV, 390); И ω(т)кудꙋ восхотя́ть до того манастыря ѡбира́ти собѣ игу́меновъ, и митропо́лїи благослове́нїю на́шему повинова́ти (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); то(л)ко аще го(с)подь бо(г) восхощеть што ваше блг҃оверие ра(ч)те ведать прие(з)дъ мо(и) в суботꙋ до (л)вова (Острог, 1591 *ЛСБ* 152); все учители грецкии... научили тако достатечнѣ, иж и наподленнѣйший в разумѣ языка словенскаго русин,... вѣдает и разумѣет, чем спастися может, если только сам восхощет (1608-1609 *Виш. Зач.* 217).

Див. ще **СХОТѢТИ.**

ВОСЪДЕРЖАНИЄ *див.* **ВОЗДЕРЖАНІЄ.**

ВОСѦКИЙ *див.* **ВСЯКИЙ.**

ВОТА *ж.* (*стп.* wota, *лат.* votum) **1.** Думка, міркування, голос: Вотꙋ́йте хти́ве, ка́ждаѧ з᾽ ва́съ во́та, чого єстъ го́дна за́цна єго цно́та (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв.).

2. (*право висловлювати свою думку при вирішенні державних або громадських справ*) голос: тыє вси в радє по(с)полито(и) мє(с)ца и воты свои будуть мєти способо(м) звычаю старода(в)ного (1566 *ВЛС* 2).

Див. ще **ВОТУМЪ, ВОТЪ**[1].

ВОТВЕРЖЕНИЄ *с.* Усвідомлення: што писалъ ст҃ыи лука и марко матфѣи х(с)ва всєправоє бж҃єствєноє пісаниє... всѣмъ вѣрнымъ людє(м) на вотвєржєниє бєзъ нєго жь нє можє(т) стати вѣра (1489 *Чет.* 191 зв.).

ВОТЕЦЪ *див.* **ОТЕЦЬ.**

ВОТЕЦЬ *див.* **ОТЕЦЬ.**

ВОТКНУТИ *див.* **УТКНУТИ.**

ВОТОВАНЬЄ *с.* (*стп.* wotowanie) голосування: Сꙋдити маю(т) справєдливє... а гдє бы сѧ трафила ро(з)но(ст)... маю(т) ра(з) два три знову чєрє(з) вотованьє пу(с)ти(т) (Люблін, 1569 *Пр. ВЗ* 115); **валноє вотованьє** — загальне (публічне) голосування: если бискупы и владыки и иные духовные отстрашить хочете одъ валного вотованья... того вамъ не допустимъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 202).

Пор. **ВОТОВАТИ.**

ВОТОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wotować) **1.** (на що) Голосувати (за що): епископовъ и писма ихъ не епископове, але священницы екзаменуютъ тые оныхъ и декретуютъ; зачимъ и на зложеніе епископовъ вотуютъ (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 319); Засѣ(в)шы тєды зараз кождо (!) на своє(м) мѣсци и радили вотовали и згодили ся всѣ єдинодушно на ты(х) п҃ чєтыро(х) ста(р)шы(х) (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69).

2. Висловлювати свою думку, забирати голос у якійсь справі: Вотꙋ́йте хти́ве, ка́ждаѧ з᾽ ва́съ во́та, чого єстъ го́дна за́цна єго цно́та (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв.).

ВОТОРОКЪ *див.* **ВТОРОКЪ.**

ВОТПЛИВО *присл.* (*стп.* wątpliwo) сумнівно: од которого околеченя тое дитя вотпливо аби мело быт жыво (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* I/VI, 522).

Див. ще **ВОНТПЛИВЕ.**

ВОТУМЪ *ч.* (*лат.* votum) **1.** Те саме, що **вота** у 1 знач.: Я яко всѣхъ подлѣйшємꙋ а кра(и)нємꙋ налє́житъ, напєрє(д) вотꙋмъ сво(и) divположꙋ (Острог, 1587 *См. Кл.* 10).

2. Те саме, що **вота** у 2 знач.: каштала(н) краковскій которій маєтъ шє(с)надцатоє зара(з) по дхѡвныхъ римскихъ мѣсцє и вѡтꙋмъ, абы єго митрополитови и вл(д)камъ оустꙋпити мѣ(л), што за подобєнство (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 198-198 зв.).

Див. ще **ВОТЪ**[1].

ВОТЧИЗНА *див.* **ОТЧИЗНА.**

ВОТЩЕ *присл.* Дарма, даремно: а нє покладаючи во(т)щє вашєго молєния ꙋмыслнє тамъ єдє(м) (Острог, 1591 *ЛСБ* 152); Ѡ ꙋкрѣпла́ющє(м) мѧ І҃с҃ѣ вє́длꙋ(г) си(л) мои́х᾽ потрꙋди́вшисѧ, прє(д) сєбє взѧ́лє(м), ѡ(д)нѧ́ти... поношє́нїє проти́вникѡ(в) ѡ(т) ѡсщєнногѡ правосла́вногѡ при́чтꙋ Цр҃кви ст҃ѡ́є Рѡссі́йскои: в чо(м) блг҃(а)тїю Бж҃єю нє вотщє́ трꙋди́хсѧ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4).

ВОТЪ[1] *ч.* (*лат.* votum) те саме,що **вота** у 2 знач.: Тогдыжъ. Всѣхъ зго(д)ныє вота, абы... дочєкавши на вє(с)нꙋ фꙋ(р)тку дєрєвяную при нє(и) и шку(л)кꙋ муро(м) осмотрити (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36); На то п҃овъ брати(и)... ро(з)ныє вота были єдны по(з)волили... дрꙋгиє ганили (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 51 зв.).

Див. ще **ВОТУМЪ.**

ВОТЪ[2] *част.* (*вказівна*) (*вживається для підкреслення чогось конкретного*) ось: тєды па́нъ

збави́тель... //... мовитъ... що(ж) сѧ мѧ пыта́єшъ; спыта́йсѧ ты(х), которыє слыховали, що(м) имъ мовлѧ́лъ, ѡ во(т) тыи вѣдаютъ що(м) имъ мо́влѧлъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93 зв.-94).

ВОТЪКНУТИ *див.* **УТКНУТИ.**

ВОХОДИТИ *див.* **ВХОДИТИ.**

ВОХОДЪ *див.* **ВХОДЪ.**

ВОХРЫЙ *прикм.* (*який має колір вохри*) вохристий, вотряний: ри́за во́хра, испо́дъ пра́зєлєнъ, в҆ рѹ́цѣ сви́токъ (1627 *ЛБ* 171).

ВОЦАРИТИСѦ, ВЪЦАРИТИСѦ *дієсл. док.* (*установити свою владу*) утвердитися, запанувати: а то чини́лъ длѧ ты(х) причинъ //... всѣ(м) бѣды задаючи... хотѧчи́сѧ на сє(м) свѣтѣ воцари́ти (Вільна, 1596 *З. Каз.* 2 зв.-3); Мѹ́дрость... рєкла... Ѡста́втє глѹ́пство, и жи́ви бѹ́дєтє, и на́вѣки въцари́тє́сѧ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 254).

ВОЧЕЛОВѢЧЕНІЄ, ВЪЧЕЛОВЕЧЕНЬЄ *с.* (*цсл.* въчєловѣчєниє) (*набуття людської подоби*) очоловічення: Правда естъ же литоргія святая надъ всѣ инщіе церемоніе церковныи, естъ... болша и Богу намилша, въ которой всѣ таемницы вочеловѣченія Христова... со славою пришествіе розчитаются (1603 *Пит.* 74); Ра́довалисѧ и Ап(с)лѡвє, обáчивши слáвѹ Бо(з)ства єгѡ... и длѧ тóго познáли Въчл҃ѣ́н҆є єгѡ (Київ, 1625 *Сур. сл.* 124).

Див. ще **ВОЧЛОВЕЧЕНІЄ, ВЧЕЛОВѢЧЕНЄ.**

ВОЧЕЛОВѢЧИТИСѦ, ВЪЧЕЛОВѢЧИТИСѦ *дієсл. док.* (*цсл.* въчєловѣчитисѧ) (*набрати вигляду людини*) очоловічитися: нашєго ради сопасѣния вочл҃вчьшасѧ (1489 *Чет.* 353 зв.); Явно ижъ кгды́ сѧ въплотилъ и въчл҃чилъ, тогды ви́дѣ(н) и ѡсѧзанъ бы́ти изво́ли(л) (Київ, бл.1619 *Аз. В.* 79).

ВОЧИ *див.***ОКО.**

ВОЧЛОВЕЧЕНІЄ, ВОЧЛОВЕЧЕНЄ с. Те саме, що **вочеловѣченіє:** выполнило тисѧча лѣ(т) ѡ(т) вочловєчє(н)ѧ хв҃а (Вільна, 1596 *З. Каз.* 78 зв.); Наѹча́ючи тым҆... людє́й, абы сѧ нємнóго выпытовали,... ѡ нєдовѣдóмой... чл҃вкѡм҆ Бóзского Вочловєчє́нїѧ Хв҃а тає́мници (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 890).

Див. ще **ВЧЕЛОВѢЧЕНЄ.**

ВОЧТИТИ *дієсл. док.* (що) Вшанувати: взємши главноє... млвитъ, ты єго положи на головѹ свою и вочти празникъ вмѣсто мєнє (1489 *Чет.* 14 зв.).

ВОШЪ *ж.* Воша: кто пло(д) кастарієвъ сыро(и) часто пріємлє(т) на то(м) вши многіє плодѧ(т)сѧ на тѣлє (XVI ст. *Травн.* 144 зв.); pediculum вош, ѹш (I пол. XVII ст. *Сем.* 130); pedicul(us), нозка, вошъ (1642 *ЛС* 304); **вошъ водная** — *назва рослини:* dracontium, вошъ водная трава (1642 *ЛС* 171); **свиная вошъ** — *назва рослини:* свина́а во́ш҆ а(б) ѡтра́ва (1627 *ЛБ* 217); abi[o]tos, зєліє свиная во(ш) рече(н)но (1642 *ЛС* 62); catapsixis, свиная во(ш) зєлиє (Там же, 114).

ВОЩЕЧОКЪ *ч.* Вощок, вощечок: cera, cerula, во(с)къ, вощєчокъ (1642 *ЛС* 118).

ВОЩИЛО *ч.* **1.** (*перетоплена і сформована для продажу вощина*) віск: Дани з нихъ 3 кади меду и семъ безменовъ,... за два вощила 2 гроша (1522 *АрхЮЗР* 7/I, 639).

2. Вл.н.: Фєдоръ Вощило (1649 *РЗВ* 129).

ВОЩИНА *ж.* Вощина: metys, вощини (1642 *ЛС* 269).

ВОЩИСТЫЙ *прикм.* Восковий, вощаний: cerin(us), ceros(us), вощи(с)ты(й), во(с)кова́ты(й) (1642 *ЛС* 118).

Див. ще **ВОСКОВАТЫЙ, ВОСКОВЫЙ.**

ВОЩИЦА *ж.* Вощина: cerites вощица камы(к) (1642 *ЛС* 118).

ВОЮВАТИ *див.* **ВОЄВАТИ.**

ВОЮЮЧИЙ *прикм.* **1.** (*який прагне або схильний воювати*) войовничий: Оный абóвѣм҆ бѹ́дѹчи в҆ стáнѣ нєѡ(т)мѣнности, зы́чи(т) Вм(ст), тáк҆ взглѧ́дом҆ Повиновáцтва, я́кѡ и длѧ любви котóрѹю Црк҃въ Триѹмфѹючаѧ кѹ црк҃ви воюючєї мáє(т), з҆ того нєбє(з)пєчє́нства... якъ нáпрѹдшєй вы́зволєномѹ бы́ти (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3 зв.); В Црк҃ви воюючой, пови́ннисмѡ были з҆ нєпрїѧтєлами Бóзскими... завшє вáл҆чити статє́чнє (Київ, 1648 *МІКСВ* 346).

2. *У знач. ім.* Той, хто воює: Тáмъ бѹ́дєть спрацованомѹ ѡхолóда... воюючємѹ звѣтѧзство (Київ, 1632 *МІКСВ* 269).

ВПАДАТИ *див.* **УПАДАТИ.**

ВПАДЛОСТЬ *ж.* Скрута, занепад: Я не могучи ни в кого иного тых пенезей достати, просил есми... Михаила Еловича Малинского, мытника Волынское земли, абы его милост, бачечи на мою вели-

кую впадлост и потребу... тую тисячу копъ грошей литовскихъ позычилъ (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 135).

ВПАДОВАТИ *дієсл. недок.* (*опинятися в якійсь ситуації*) впадати. ◇ **въ заруку впадовати** — підлягати грошовому стягненню в разі порушення однією із сторін укладеної угоди: А еслибы ся в держаню и вживаню якие кривды и шкоды деяли од мене самого, або слуг моихъ, тогды в таковуюж заруку впадоваю (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 360).

Див. ще **ВПАДЫВАТИ, УПАДАТИ.**

ВПАДОКЪ *див.* **УПАДОКЪ.**

ВПАДЪ *див.* **УПАДЪ.**

ВПАДЪНУТИ *дієсл. док.* (*зненацька прийти, приїхати*) впасти: а позавтрее... до того села Белъки козакы впадълы (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 618).

Див. ще **УПАСТИ.**

ВПАДЫВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (*переміщатися, падати зверху вниз*) впадати: ѡнъ ѡ стєнѹ вдаривалсѧ а любо въ водоу впадывалъ (1489 *Чет.* 319 зв.).

2. (у що) (*втікати, вливатися*) впадати: почонши от рѣчки устья Телешовки, где впадывает в реку Корец (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/ІУ, 128); ѡ(н) кгрунътъ ѡкупи(л)... на[то](и) сторонє Рудки, которая впадываєтъ в Рудку Слєпє(ц)кую (Житомир, 1583 *АЖМУ* 64).

3. (*опинятися в якійсь ситуації*) впадати: слєпы́є посполѹ з свои́ми слєпы́ми во́жами до пропасти згнєньѧ валатьсѧ и впадываю(т) (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 8 зв.).

Див. ще **ВПАДОВАТИ, УПАДАТИ.**

ВПАЛЫЙ *див.* **УПАЛЫЙ.**

ВПАМЕТОВАТИ *див.* **УПАМЯТОВАТИ.**

ВПАМЯТАТИ *див.* **УПАМЯТАТИ.**

ВПАМѦТАТИ *див.* **УПАМЯТАТИ.**

ВПАСТИ *див.* **УПАСТИ.**

ВПАѦТИ *дієсл. док.* (*стп.* wpajać) *перен.* (*виховати в когось якісь навички*) прищепити: Причомъ҆ тєж҆ бра́лєм҆ частѡ прє(д) сє́бє, яко бы в҆ ты(х) Шко́ла(х) нє то́л҆кѡ позвѣрхо́вныє Наѹки, алє... Побо́жност҆ в҆ ср(д)цахъ васъ мо́лоди в҆паѧ́на и засѣвана была (Київ, 1636 *МІКСВ* 317).

ВПЕВНЕНЫЙ *див.* **УПЕВНЕНЫЙ.**

ВПЕРАТИСЕ *див.* **ВПИРАТИСЯ.**

ВПЕРВЫХЪ, ВЪПЕРВЫХЪ *присл.* (*при переліку на позначення першого пункту*) по-перше: в первых, церковнаго послѣдования, славословия и благочестия узаконити, дѣтем научити (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); Ко́нь бѣлы(и) знамєнѹєтъ двоѧ́кѹю рє́чъ; въпєрвыхъ ѡныи вѣкъ и ча(с) щасли́вый; в҆ кото́рый слово Бж҃їє, єдиносѹшноє, Сн҃ъ Бж҃їй; вишолъ на свѣтъ сє́й видо́мый; в҆ тѣлѣ лю(д)скомъ (Чернігів, 1646 *Перло* 132);

(*перш за все*) насамперед: Сей же глас, мню, в первых пан Виталий, казнодѣя волынский отрыгал (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); Гды прїидє но́во въ стра́нѹ Нб҃(с)нѹю... та́мо въ пє́рвыхъ оузритъ Маєста́тъ ди́вно(и) бо(з)кои сла́ви (Чернігів, 1646 *Перло* 161 зв.).

Див. ще **ВОПЕРВѢЄ.**

ВПЕРЕДИТИ *див.* **УПЕРЕДИТИ.**

ВПЕРЕДЪ *див.* **УПЕРЕДЪ.**

ВПЕРЕДЬ *див.* **УПЕРЕДЪ.**

ВПЕРИТИ *дієсл. док.* (що) Направити, скерувати; **умыслъ вперити** — подумати: Потрє́ба тамъ нє вє(д)лѹгъ звы́чаю тє́лєсного... мл҃итисѧ, лє́чъ трєз҆вєнно оу́мыслъ в҆пєривши ожида́ти Бг҃а (Вільна, 1627 *Дух. б.* 303).

Див. ще **ВПЕРАТИ.**

ВПЕРОДЪ *див.* **УПЕРЕДЪ.**

ВПЕРТИ *дієсл. док.* Підійти впритул до чогонебудь: попови резовъ два и надъдатокъ въ кутѣ над ставискемъ, въ вилахъ нивка ку Туриску, тутъ граница Туровицкая вперла (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 326).

ВПЕРАТИ *дієсл. недок.* Спрямовувати, направляти: мы́сли свои ѡ(д) зє́мны(х) ѡ(д)тѧга́ючи, в нєго, прагнєнєм҆ // и пожадли́востю в҆пєрѧ́єтъ (Вільна 1627 *Дух. б.* 47-48).

Див. ще **ВПЕРИТИ.**

ВПИВАТИ *дієсл. недок.* Впиватися, напиватися: ст҃ый ап(с)лъ паоулъ пишє(т) въ своємъ послании... пити дєи нє бороню коли бы чл҃вкъ нє пилъ, и ѡнъ бы ѡ(т) жажи нє бы(л) живъ, но в҆пива[ти] чєрє(с) силоу нє вєлю (1489 *Чет.* 50 зв.).

Див. ще **УПИВАТИСЯ.**

ВПИРАТИ *дієсл. недок.* (в що) (*займати на-*

сильно) вдиратися, насильно добиватися: са(н)ко постави(в)ши халупу за и(х) позволє(н)ємъ зало-жи(в)шисѧ в по(д)да(н)ство пєчє(р)скому мана(с)-тирю и моцнє гва(л)то(м) в лу(г) и(в) закоты нши... впира(т) и брати поча(л) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2).

Див. ще **ВПИРАТИСѦ.**

ВПИРАТИСѦ, ВПЕРАТИСЯ, ВЪПИРАТИ-СѦ, УПИРАТИСѦ *дієсл. недок.* (у що) (*підходити впритул до чиєї-небудь території, займаючи її насильно*) вдиратися: Тоє врочищо Топол... ѡтєць мой и дѣд мой и я сам тѹю зємлю в покои держал аж до сих часов, ѡдно нє вєм, длѧ которое причины тыи подданыи господарьские... кгвалтовнє сѧ в тѹю зємлю мою въпирают (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); Єстли ж бы тот Матфєй... в землю нашого имєнѧ ключового сѧ ѹпирал и то за сєбє привлащал... тыбы чєрєз листъ свой в томъ намъ справѹ дал, а мы на ѡн часъ з рамени нашого комисари тамъ вышлємъ (Краків, 1539 *AS* IV, 180); люди Козлиницкие въежчаютъ и вступаются во властивый кгрунт ихъ милости // имєня Пясочинского, в Дубнов лес... кгвалтомъ впираючися, шкоды чинят (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 119-120); липецъкий тен поп вицев-скый скаржился на попа головецкого же ся там впират в єго парафѣю на що он маєт привѣле(и) (Самбір, 1588 *Свєнц.* 75); дхѡвныи на наданьáхъ бáрзо вєлíкихъ маéтностєй... // кгвáлтомъ сѧ впиráє(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 194-194 зв.).

на руцѣ впиратисе — сподіватися на чиюсь підтримку, бути впевненим у комусь: ѡ(т)повѣда-ючи одинъ зъ кнѧжа(т) на которо(г) рѹцѣ црЪ сє впєра(л) члвкови бжомѹ рєклъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 326).

Див. ще **ВПИРАТИ.**

ВПИСАНЄ, ВПИСАНИЄ, ВПИСАНЪЄ, ВПИСАНЬЄ, УПИСАНЄ, УПИСАНЪЄ *с.* (*внесення тексту документа в книгу записів*) вписання: вє(д)лє ро(с)каза(н)я... г(с)дрско(г) заховываючисѧ кни(г) врѧдовы(х) на вписа(н)є ты(х) привилиє(в) и листо(в)... г(с)дрски(х) жидо(м) нє борони(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 55); передо мною ...старостою Луцкимъ... //... панъ Иванъ Велятиц-кий... покладалъ привилей короля... зъ уписанемъ въ немъ листу патриарха Костентинограда (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 252-253); Пан Якоубъ Пєсочинъ-ски(и) чашъникъ... для вписанья в книги... зємъ-скиє... Пода(л) и Созна(н)єм... Призналъ запи(с) Квито(в)ны(и) (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 36); писаръ... для вписанъя до кни(г)... зємски(х) Києвъ-ски(х) пє(р)ѡблятамъ подалъ выпи(с) (Київ, 1639 *ЦНБ* II 23254, 1); Па(н) Микола(и) з брѹсилова Кисєлъ Староста Чєръкасъки(и)... для вписаня до книгъ... подалъ лявъдѹмъ (Житомир, 1650 *ПВКРДА* II-3, 50).

Див. ще **ВПИСОВАНЄ.**

Пор. **ВПИСАТИ.**

ВПИСАТИ, ВПИСАТЬ, УПИСАТИ *дієсл. док.* (що, що в що, до чого, в чому) (*внести текст документа в книгу записів; внести кого-, що-небудь до списку, реєстру*) вписати: они мнѣ уписали у вечистый поминникъ шесть душъ (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 12); Єє Милость... жєдала нас, абыхмо... ѡный лист єдналный в сєс нашь лист вписати вєлєли (Краків, 1543 *AS* IV, 347); тєбє панє галъкѹ просимє што ланъ вызнаєтъ прє(д) твоєю громадою на свою рєчъ то ѹ ли(с)тъ намъ ѹписати (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 17); г(с)дръ єго мл(ст) ты(х) а(р)тыкѹло(в)... ста(т)утѹ пра(в) новыхъ вписати ро(с)казати рачилъ (1566 *ВЛС* 80); длѧ лєпшоє пє(в)ности и вмоцъно(с)ти сєго списѹ ншого є(с)мо... в кнги кгро(д)скиє лу(ц)-киє вписати... дали (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 51); которы(и) дєкрєтъ суда моєго до книгъ кгро(д)-скихъ браславъскихъ єстъ вписанъ (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 27); ко(ж)ды бра(т) имає(т) ѹписати ѹ помєнни(к) имѧ ѡ(т)ца своєго и мтрє (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); К тому ты(ж) кожды(и) бра(т) має(т) вписати в помє(н)ни(к) цєрковны(и) имя ѡ(т)ца своєго (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Але абымъ доводъ певный о святыхъ... показалъ, покладаю ту по имени ихъ... и межи святыи до календара вписа-ны быти удостоилися (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 849); Яко(ж) воли Его доси(т) чинячы до Кни(г) писара Публичного приняти велилисмо, що єсть принято и вписано (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471); Которы(и) жє то тє(с)тамєнтъ... до книгъ... кгро(д)скихъ... слово в слово увє(с) уписанъ (Житомир, 1650

ДМВН 219);

(*зробити запис про що*) записати: и съ оусим що (и)з вѣка вѣчного къ ты (!) сєла (!) прислоухало и ихъ сѣ дєржало яко и въ привилиах данных оуписанно нєпорѹшєно и нєподвижно на вѣкы (Гирлов, 1519 ***DBB*** II, 2); проси(л) абы апєляцыя тая допусчона была с пє(в)ны(х) рацы(и) алє и(ж) тоє ко(нт)ровє(р)сии нє пода(л) ѡ што сє ѡсвє(д)чоно для того нє єстъ ту(т) ѹписана (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 103); *Я*, яко пастыръ и отецъ, напоминаю и прошу, не отступуйте... отъ того светого // братста и заслугъ своихъ которые суть вписаные въ книги живота (Київ, 1644 *КМПМ* II, 288-289).

Див. ще **ВПИСОВАТИ, ВПИСЫВАТИ.**

ВПИСАТИСА, УПИСАТИСЕ, УПИСАТИСЯ *дієсл. док.* (що в що, до чого) (*внести своє ім'я у реєстр, каталог*) вписатися, записатися: Тое жъ годыны а мужове и подданые, тогды ся доброволне въ рейстръ уписавъши, припоминали такъ же никоторые кривды отъ пановъ Гурковъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 77); якъ правдивы(и) ѡ(т)ць, хотачы потѣхѹ и по працы, бл҃ги(и) плóдъ выдѣти. и маєть в рéєстръ по ѡбычаю вписáтиса (Львів, 1587 *ЛСБ* 67, 92); шляхє(т)ны(и) Па(н) микола(и) Кири(к) чини(л) ѡповєданє и протєстова(л)сє ѡ то. Ижъ што сє бы(л) ѹписа(л) до рєєстрѹ пєрє(д) сѹ(д) и(х) м(л): Пано(в) Комисаро(в) (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17);

(до чого, в що) (*вступити, записати до певної організації*) вписатися: вєлика сила вписаласа ѡ кр(с)тѣ (1489 *Чет.* 26 зв.); Мы с кола н҃шого сєнато(р)ского... до то(г) бра(т)ства цє(р)ковного ѹписалисє єсмо (Оліта, 1591 *ЛСБ* 185); В которóє са Брáтство, зо всѣмъ Вóйскомъ, вписалъ... С҃того Гєтмана кождый Рицє(р) нéхъ са ѹчйтъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 47).

Див. ще **ВПИСОВАТИСА.**

ВПИСАТЬ *див.* **ВПИСАТИ.**

ВПИСОВАНЄ, ВПИСОВАНЬЄ, УПИСОВАНЄ *с.* Вписування: нє хóчєтса ты́хъ ли́стωвъ всѣхъ и привилéω(в) вписовáньємъ читéлникови оуприкрáти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21); на котори(х) ро(ч)ка(х) ωни ωбоя сторона ω вписова(н)ю тоє справи в рєєстръ сѹдови(и) и ω прыволываню єє ко(н)тровє(р)това(ли) (Люблін, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 146); И во уписованю тежъ менуютъ его верховнымъ (1603 *Пит.* 39).

Див. ще **ВПИСАНЄ.**

Пор. **ВПИСОВАТИ.**

ВПИСОВАТИ, УПИСОВАТИ *дієсл. недок.* (що в що) (*вносити текст документа в книгу записів; вносити кого-, що-небудь до списку, реєстру*) вписувати: на(и)миты для широкости ωны(х) ту(т) имє(н) нє вписуючи пєрє(д) чєрнски(м) служєбнико(м) и посла(н)цо(м) пана єго мл(с)ти сознава(ли) и свє(т)чили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 58); И ты(м) братїямъ маєтъ бы(ти) данъ рєєстръ по(д) пєчатїю бра(т)скою, в которы(и) маютъ даскали вписовати дѣти данныє до наоуки (Львів, 1588 *ЛСБ* 93, 1); то(т) єнора(л) ту(т) на врядє моє(м) листѹ своєго на возно(в)ство єму даного до кни(г) нє вписова(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 27); розѹмѣємо, хотай кто мєжи с҃тыхъ // в рєєстръ нєхáй в'писѹютъ кого кóльвєкъ хóчѹтъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 12-12 зв.); Што учинилъ... патріарха Константинополскій, зъ всходними патріархами знестися: совершенно отвергли... всѣхъ Латинниковъ отъ церкве... и южъ болшъ въ книги свои поминныи ихъ не вписовали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 773); Пан Пєнъски(и)... видячи ижъ... справы з рєєстрѹ спѹсчоно(и) ѹжє ани сѹдити ани зновѹ ѹписовати нє бѹдѹтъ тєды ω(д) ѹгоды... ω(д)стѹпи(л) (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17 зв.); inscribo, вписую, написую (1642 *ЛС* 238).

Див. ще **ВПИСАТИ, ВПИСЫВАТИ.**

ВПИСОВА̀ТИСА, УПИСОВАТИСЕ *дієсл. недок.* (що в що, до чого) (*вносити кого-, що-небудь у реєстр*) вписуватися, записуватися: с ко(ж)дого коня яко пєрєдъ ты(м) до рє(и)стрѹ хорѹжого на во(и)на(х) сє ѹписовали по два(д)цати и пєти копъ грошє(и) заплати(т)и (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 51); Рєєстръ на часы пото(м)ныє в которо(м)са бѹдѹть впи́совати рєчи всѣ прибываючї(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 268).

Див. ще **ВПИСАТИСА.**

ВПИСЫВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **вписовати:** А вєджє тыє свє(т)ки которыє при справова(н)ю тєстамє(н)ту бываю(т) маю(т) вси слова ко-

торыє слыша(т) ω(т) того хто тєстамє(нт) чини(т) пра(в)дивє тєстаменту казати вписывати и выразити значнє бє(з) ко(ж)дого ωхиленья (!) (1566 *ВЛС* 76); а кто которыє на рєєстрє мє(т) а которыє вє(ч)-нє(и)шиє ꙋ книги вписыва(т) и для приклада(н)я пєчатє(и) и(х) и минута(м) которыє єсми бы(л) наготова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 7).

Див. ще **ВПИСАТИ.**

ВПЛАВЪ *присл.* Вплав, уплав: тая погоня моя за ними жъ въ тотъ же следъ, через тую реку вплавъ на коняхъ переправивши, а тыхъ збеговъ подданыхъ... взяти хотечи, тогды тотъ Вербята... //... тую погоню мою... зъ села Ивачкова выбилъ и выгналъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 6/I, 275-276); Пи́шє(т) плѣнѣоушъ... ω єлєна(х)... Котóрый з них сѧ здає(т) силнѣйшій напро(д) идéтъ вплавъ, томоу зара(з) дрꙋгый рогоу(в) тажа(р) з'кладáєтъ на дрꙋгóго (поч. XVII ст. *Проп. р.* 29).

ВПЛЕТАНЬЄ *с.* Введення в оману, облуда. *Образно*: Бáчилємъ нєлитостивоє люѡдꙋ ωшꙋкáньє: и выналéзъки лáкомства, и хтивост' прóжной фáлы: вмѣсто с҃тых' догма(т) вѣры; нє бє(з) фалшивой забобóновъ побóжности оудавáньє и в'плєтáньє: и оулáк-нꙋлємсѧ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 6).

Див. ще **УПЛЕТЕНЄ.**

ВПЛѢТАТИ *дієсл. недок.* Вплітати: intrico, as, вплѣтаю, ωбюжаю (1642 *ЛС* 244).

Див. ще **УПЛЕСТИ.**

ВПОГОТОВѢ *присл.* Напоготові. ◇ **быти въ поготовѣ** *див.* **БЫТИ.**

Див. ще **ПОГОТОВУ, УПОГОТОВУ.**

ВПОДИЛЪ *присл.* Для розподілу: на росправенъе слугъ, челяди моей... вподил, ведле уваги заслугъ кождого, тисечу золотыхъ назъначаю (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 627).

ВПОДОБЛЕНЪ *прикм.* Уподібнений: г(с)ь с҃н б҃жеи... нєизрєчєнною прєвышнєю // бл҃годатью вподоблєнъ сєрафимоу, и хєровѣму (1489 *Чет.* 235 зв.-236).

ВПОДОВЖЪ *див.* **УПОДОВЪЖЪ.**

ВПОДОЛЖЪ *див.* **УПОДОВЪЖЪ.**

ВПОЄНЫЙ *див.* **УПОЄННЫЙ.**

ВПОИТИ *див.* **УПОИТИ.**

ВПОКОЙ *див.* **УПОКОЙ.**

ВПОЛНИ *присл.* Всередині: К томꙋ єщє жидовє, а(ч) мєсияша правдивого нє познали... правє ꙋвєсь свѣтъ хотѧчи подꙋрити, пєрєдъ своєю вєликою ночью ихъ жидовскꙋю пасхꙋ вполни марта... поставили (Острог, 1587 *См. Кл.* 22).

ВПОЛНѢ *присл.* Повністю, все: ѿвоцы чи́стыхъ житъ Бг҃ꙋ принєсѣмо: кождый з' нас' вéдлꙋгъ мóжности своєѣ: хто в'пóлнѣ, хто в'пóлъ, хто в'малѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 752).

ВПОЛЪ, ВПУЛЪ *присл.* **1.** Пополам, пополовині: Маю(т) ꙋживати во вши(т)кы(х) добрахь впꙋ(л). якь в ролѣ такь и в бꙋдованю. Крꙋ(н)тꙋ того (Одрехова, 1630 *ЦДІАЛ* 37, 2, 45 зв.).

2. Наполовину: Панъ Юрє(и)... играби(л)... чаро(к) злоцисты(х) впо(л) з ꙋшъками двє (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 25); ѿвоцы чи́стыхъ житъ, Бг҃ꙋ принєсѣмо: кождый з' нас' вéдлꙋгъ мóжности своєѣ: хто в'пóлнѣ, хто в'пóлъ, хто в'мáлѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 752).

3. Навиліт, наскрізь: В которо(м) стрєля(н)ю в домꙋ мєнє... с҃на моєго... с по(л)гакꙋ нижє(и) пє(р)сє(и) на(д) поєсо(м) впо(л) про(с)трєлили навылєтъ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 5); Заразъ пана хлєбо(в)ского з мушъкєту в лєвы(и) бо(к) впо(л) по(с)трєлили (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); Якима Левковича каменем губу до зубов впол пробито (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687); та(к)жє руку пєрєтято... впо(л) зась вышє(и) паса рану навилє(т) з ру(ч)ници прострєлєную мєнованы(и) возъны(и) видє(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 202).

4. Задовго до чого-небудь, завчасно: оное стадо над селом... побачивши подданые Угриновские яко вполъ до полудня... покинувъши набоженъство, обернувшися для обороненя от шкод збожя своего... кгды побегли того стада зе збожя займовати, тогды оные люди... подданых Угриновских гонили (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350); Мєнє мóвлю пожитє(ч)ного дознавáли: впóлъ абовéмъ самóго пробáции моєй чáсꙋ, мєнє млодéнцємъ єщє до оучти́вых' наꙋкъ... оустанови́ли (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 5 зв.).

5. На (окремі) частини: Повѣдали намъ и тое нашѣ посланцѣ, же чуда немалыи, которымъ ся

чудовали, але и тоє неменшое, иж ся дивовали горамъ и пагоркамъ, що пороспадались вполъ тамъ же у Вавилонской Краинѣ (Вавілон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 712).

Див. ще **ВПОЛЫ.**

ВПОЛЫ *присл.* Те саме, що **вполъ** у 2 знач.: жолнѣровє... прыслали ба(р)зо лєгъки(х) и вполы злы(х) чи(р)воны(х) 4: ты залє(д)ва ꙋдали(х)мо за 16 и 15 (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 3); **вполы падати** — падати до землі, ниць (з почуттям трепету перед ким): Прєвынє́слыи го́ры сѧ трасѣтє, стра́хо(м) в'вєсь ѡ́кръгъ, свѣта наполнѣтє И вы твєрдыи скалы сѧ лѧкайтє, Впо́лы пада́йтє (Львів, 1631 *Волк.* 20).

ВПОМИНАЛЬНЫЙ *див.* **УПОМИНАЛНЫЙ.**

ВПОМИНАНЄ *див.* **УПОМИНАНЄ.**

ВПОМИНАНЪЄ *див.* **УПОМИНАНЄ.**

ВПОМИНАТИ *див.* **УПОМИНАТИ.**

ВПОМИНАТИСѦ *див.* **УПОМИНАТИСЯ.**

ВПОМИНОКЪ *див.* **УПОМИНОКЪ.**

ВПОМНЕТИ *див.* **УПОМНИТИ.**

ВПОМѦНУТИ *див.* **УПОМЯНУТИ.**

ВПОПЕРЕКЪ, ВЪПОПЕРЕКЪ *присл.* (*у ширину*) впоперек, упоперек: Из дозволєнємь господарѧ нашого... дал єсми кнѧзю Андрѣю... мѣсца своєго цєрковного... ꙋ подовъжь сєми сажєн, а в попєрєк дєсѧт сажон (Володимир, 1513 *AS* III, 103); Простороⷩ(н)ность замкꙋ вдо(л)жъ плѧцꙋ сажо(н) лѕ в попєрє(к) ла колодєзѧ (1552 003-1,44); Просторон(н)ость замъкꙋ вдолъжъ кд сажъни а въ попєрєкъ два(д)ца(ть) и по(л) чєтвє(р)та сажънѧ (1552 *ОВін. З.* 130 зв.); Полѧ замъкового ѡтъ ѡстрога ꙋдолъжъ до дꙋбровы... милѧ заво(д)ничаѧ а въ попєрєкъ по(л)мили малоє (1552 *ОЖЗ* 124); вдо(л)жъ пляцъ сажо(н) три(д)ца(т) шє(ст), впопєрє(к) три(д)ца(т) ѡди(н) (Варшава, 1616 *ООЗ*—2,1); а на концꙋ лѣски ярмо воло́воє, кото́роє кгды́ в'попєрєкъ лѣски бꙋдєтъ, Кр(с)тъ вы́разитъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 279).

ВПОРНЕ *див.* **УПОРНЕ.**

ВПОРЪ *див.* **УПОРЪ.**

ВПОРЫВЧЪ *присл.* У пориві, нашвидкоруч: А то́є, на́шє хоть сѧ в' порывчъ написало, Бы́лєбысѧ що́ єстъ с' хо́ти, всѣмъ оуказа́ло (Львів, 1616 *Бер. В.* 3).

ВПОСЕРЕДКУ *прийм.* (*з род.*) (*виражає просторові відношення, вказує на місце чи предмет, в центрі якого розташоване щось*) посеред, серед: впровадили скриню г(с)дню, и поставили ю на мѣстцꙋ своємъ в посєрєдкꙋ намєтꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 251 зв.).

Див. ще **ВПОСЕРЕДЪ, ВПОСРЕДКУ, ВПОСРЕДОКЪ, ВПОСРЕДЪ², ПОСЕРЕДЪ.**

ВПОСЕРЕДЪ *прийм.* (*з род.*) (*виражає просторові відношення, вказує на розташування предмета посередині чогось*) між, межи: впосє́рє́дъ мѣста была́ вє́жа висока́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 181 зв.); Сампсѡ(н)... пошо́лъ и пойма́лъ .т. лиси́цъ. и хвосты ихъ до хвосто́въ приваза́лъ, а впосєрє́дъ ихъ приваза́лъ свѣчꙋ (Там же, 185 зв.).

Див. ще **ВПОСЕРЕДКУ, ВПОСРЕДКУ, ВПОСРЕДОКЪ, ВПОСРЕДЪ², ПОСЕРЕДЪ.**

ВПОСЛѢДЪ *присл.* Накінець, нарешті: впослѣ(д) пришо(л) ми до рꙋ(к) ли(ст) до пна дми́тра красо(в)ского вслѣ(д) єго писаны(и) (Дубно, 1596 *ЛСБ* 209 1 зв.).

ВПОСРЕДКУ, ВПОСРОДКУ, ВЪПОСРОДКУ, ВПОСРІОДКУ *прийм.* (*стп.* w pośrodku) **1.** (*виражає просторові відношення, вказує на місце або предмет, в центрі чи недалеко від центра якого щось знаходиться, міститься*) посередині: всѧ зє(м)лѧ на кото́ро(и) живє(м) якъ єдина то́(ч)ка впосрє(д)кꙋ нє́ба... а нбса нб(с)ныє, єщє бо(л)шє бє(з)мѣрнꙋю ма́ю(т) ли(ч)бꙋ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 79 зв.); А пото(м) слоуги жидовьскіи клали ѡгєнь впосрє(д)коу двора грѣтисѧ (XVI ст. *УЄ Трост.* 60); а тоє мѣсто было в посрє(д)кꙋ краи(н) жидовскы(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 22); са́мъ снъ бжїй найвы́шшїй нашъ па́нъ: сты(и) и чꙋдо́вны(и) кр(с)та своєго зна́къ впосро(д)кꙋ ѡбозꙋ црკви своєи я́кобы кроле́вскꙋю хорого́въ вывы(ш)ши(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 292).

2. (*виражає об'єктно-обставинні відношення*) а) (*вказує на умови, обстановку, в яких щось відбувається*) серед, посеред: доро́га моу́жа... в мо́лодости, значи(т)... таємницꙋ, ѡкрꙋта пла́ванѧ впосро(д)коу мо́рѧ, таємницꙋ смрти и стр(с)тїй хвы(х), кды я́къ ѡкроу(т) нѣкїй... впосро(д)коу моу(к) и... мо́рѧ плы́ва(л) тръпєливє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 198);

б) (*вказує на предмет, місце, в оточенні яких щось знаходиться*) поміж, серед: бо гдє насѣньє побо(ж)ности сѣєтсѧ, та(м) в҆ посро(д)кꙋ пшєници, коуко́ль свои роз҆сѣва́єтъ нє́прїатє(л) (Острог, 1598 *Отп. КО* 5); Ты́мъ спо́собомъ и дꙋ́ша в҆ про́пасть тє́мностій,... впа́лаѧ, задꙋши́ласѧ, и мє́ртва єстъ Бгꙋ, впосріо́дкꙋ ядови́тыхъ га́довъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 100);

в) (*вказує на особу, яка перебуває, знаходиться в центрі чогось*) посередині: Тогъ въпосродку насъ нехай нинѣ завитаетъ: и вамъ ту цнымъ слухачумъ посилкомъ бываетъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 173).

Див. ще **ВПОСЕРЕДКУ, ВПОСЕРЕДЪ, ВПОСРЕДОКЪ, ВПОСРЕДЪ², ПОСЕРЕДЪ.**

ВПОСРЕДОКЪ, ВПОСРОДОКЪ *прийм.* (*з род.*) (*виражає об'єктні відношення, вказує на предмети, особи між якими розташоване щось*) посередині, між: Наза(в)трєє ожида́лисмы, каза́ли бы митрополи(т)... с призваньємъ на(с) до яки(х) намо́въ впосрє́докъ насъ былъ присла(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 12 зв.); скро(м)нє и ти́хѡ ста́вит҆сѧ // вп́осродокъ и́хъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 111-112).

Див. ще **ВПОСЕРЕДКУ, ВПОСЕРЕДЪ, ВПОСРЕДКУ, ВПОСРЕДЪ², ПОСЕРЕДЪ.**

ВПОСРЕДЪ¹ *присл.* (*у середині, в центрі чогонебудь*) посередині: за архо́ю ишо(л) посполи́тый лю́дъ, справи́вши дѣти в҆посрє(д) з нєвѣста́ми, а назадѣ та́ко(ж) лю(д) посполи́тый (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20).

ВПОСРЕДЪ², ВЪПОСРОДЪ *прийм.* (*з род.*) (*виражає просторові відношення, вказує на місце, предмет, в центрі якого розташоване щось*) посередині: въ-посродъ церкве ставленый былъ столъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 699);

(*вказує на місце розташування предмета у внутрішній частині чогось*) всередині: Бо гды мо́рє ...за́сь в҆ посрє́дъ свѣта Идє́тъ, ро́знє єго тє́жъ зовє́тъ Аравіта (Київ, 1632 *Євх.* 298).

Див. ще **ВПОСЕРЕДКУ, ВПОСЕРЕДЪ, ВПОСРЕДКУ, ВПОСЕРЕДОКЪ, ПОСЕРЕДЪ.**

ВПОСРІОДКУ *див.* **ВПОСРЕДКУ.**

ВПОСРОДКУ *див.* **ВПОСРЕДКУ.**

ВПОСРОДОКЪ *див.* **ВПОСРЕДОКЪ.**

ВПОѢТИ *див.* **УПОИТИ.**

ВПРАВДѢ, ВПРАВДЕ, ВЪПРАВДѢ *присл.* Дійсно, насправді, справді: вправдє ничого нє слыша́лємъ нового, хиба всє до́брое (к. XVI ст. *Розм.* 23); ты гляди абысь нє тратилъ бєзпотрєбнє што вправдѣ нєпристойно єсть (Там же, 64 зв.); Ѡвчаѧ коупѣ(л) всѣ впра́вдѣ хоро́бы лѣчи́ла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 195); Писа(н)є... было... ѡ(т)дано... вправдѣ з вєликимъ ꙋсє(р)диємъ (Устя, 1612 *ЛСБ* 437, 1); Впра́вдѣ я(м) є(ст), котры́й то́ з ни́ми бы́лє(м) пото(м) (Львів, 1616 *Бер.В.* 70); Тоу в҆пра́вдѣ ко́ждыи вѣрный мо́жєтъ ѡба́чити, пона́тный вы́кладъ слѡ́въ пр(о)р҇ческихъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 62); Вправдѣ, князя Володимерского Ярослава сестра, именемъ Збислава, за королемъ Кривоустовымъ Болеславомъ была (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1014); За тоє вправдѣ годыло бы бы (!) ся та(к) прє(д) Єго м(л): Гдно(м) Ѡ(т)цє(м) Митрополито(м)... такъ ѡвѣдє прє(д) Господарємъ Єго м(л): вє(т) завєтъ якъ Посполитє мовя(т) ѡ(т)дати (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557); В пра́вдѣ по два́кроть ю́жъ прєрєчо́наѧ Жи́тница... хлѣбо(м) дш҇євнымъ ѡтвира́ласѧ (Київ, 1648 *МІКСВ* 347).

Див. ще **ВЪПРАВДУ.**

ВПРАВЕНЄ *с.* (*стп.* wprawienie) (у що) введення, запровадження; поширення: Засъ тє(ж) и для вправєня в пє(р)шꙋю рызꙋ поря(д)ныхъ сходзокъ, хотячы нѣкоторы(х) за нєпослушє(н)ство скарати, алє жє є(д)носта(и)нє всѣ поправꙋ ѡбєцали... прощєниє взявши... до налєжъно(и) справы при(с)тупили (Львів, 1628 *ЛСБ* 1043, 50 зв.).

Пор. **ВПРАВИТИ.**

ВПРАВИТИ, ВЪПРАВИТИ *дієсл. док.* **1.** (що до чого) (*укріпити що в чому*) вправити: 15 кафловъ до пьєца бра(т)ско(г) ꙋ рогати(н)цо(в) впра(в)лєно за гро(ш) 22 и1/2 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5).

2. (що в що) (*віддати що-небудь для чогось*) витратити, використати (на що): напервей, съ стайни ...взялъ три кони моихъ... а три седлѣ ярчаки зъ войлоками и зо всимъ, што до нихъ приналежитъ, въ которые въправиломъ копъ пять грошей (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 33); а мантея сатыновая, въ которую вправиломъ шестнадцать локотъ (Там же, 34).

3. (що, у кого, в що) (*зробити звичним, пошире-*

ним) ввести, запровадити; поширити: тые бовѣмъ всѣ цноты милость та вправат᾽ оу по(д)даны(х), и ω(т)цемъ рачей анѣжли кролє(м) называти справатъ (Острог, 1614 *Тест.* 154); В словѣ оучтиво(м) на(д) всѣ оучтивости лю(д)скіє, назбыть са кохай. абовѣ(м) ты(м) в земноє кролев᾽ство нб(с)ный порадокъ... вправишъ (Там же, 179); и кгды... отецъ Пузына... хотелъ в маетъностях кнежъны... послушенство и каръностъ до набоженства в чулостъ и кгорливостъ вправит... остатную послугу и ѕвыклый ведлугъ старожитного церкви Божое звычаю погребъ целебровал, отдавал и чинил (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* I/VI, 673).

4. *Перен.* (кого в що, до чого) (*залучати до якоїсь справи кого-небудь*) втягнути (кого у що): а пан Александро Семашко... на веселю быт не хотел, уфаючи, жебы за тою небытностю своею панну Богдану в яку шкоду вправити мог (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 127); Бо не только о каръдинальстве ...не мышлю, але и съ тымъ, што на собе ношу... проплакиваю на себе... и на того, хто мя въ то вправилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 613); то человѣкъ... //... пришолъ до ласки цесара... през сестру... которая, в сераю цесарском... в ласку єго вправила (Львів, 1605-1606 *Перест.* 37-38); Stec: Oy Matyońko... teper ze my licko Czy bis czy lich czołowik vprawił mene tycho W to nestiestie (Яворів, 1619 *Гав.* 19); Онъ... нехай пилнуетъ головы, а ты єгω пилнуй паты: Причину до непріазни против᾽ члвка взавши... абы єгω до... погибели... в᾽правилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 33).

5. *Перен.* (що в кого) (*виховати в кого-небудь певні навики, звички тощо*) прищепити (що в кого, кому): А стый Златоустый, и на(д)то болшую боазнь Бжїю хотачи вправити в᾽ насъ дла науки словъ Бо(з)скихъ, яснє мовитъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 234);

(кого в що) (*привчити до чого-небудь*) навчити (кого чого): єго ω(т)даю(т)... старшому, котори(и)... нєдалеко... мє(ш)каючи... Кгды теды при то(м) старшо(м) цѣлы(и) // ро(к) на послуга(х)... вытрває(т), я(к) досвѣдченого... и ю(ж) вправлєного в᾽ цноту покоры... ω(т)даю(т) єго другому старшєму (серед. XVII ст. *Кас.* 36-36 зв.).

Див. ще **ВПРАВОВАТИ.**

ВПРАВИТИСА *дієсл. док.* (*стп.* wprawić się) (*набути відповідних знань, навиків*) навчитися: И самъ жебса вправилъ, И другихъ наставилъ. Хентнє пєрєдъ твой Тронъ, Принести Поклонъ (Київ, 1630 *Имнол.* 6 зв.).

ВПРАВЛЕНА *с.* Вправлення, вставлення: в свщєничєско(м) дому за рєта(з) г(р) 4. мула(р)чыкови ω(д) завѣшєна двєрє(и) и трєту вправлєна г(р) 10 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 3).

Пор. **ВПРАВИТИ.**

ВПРАВО, ВЪПРАВО, УПРАВО *присл.* (*у правий бік*) вправо, направо: пото(м)ковє ноєвы ро(з)бѣглисє ро(з)но. ω(д)ни влѣво, другиє вправо (1582 *Кр. Стр.* 23 зв.); а тою дорогою,... управо черезъ гору ку Шостакову едучи, до лавъ (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 475); Надєснω: вправо, або направо (1627 *ЛБ* 85). Єсли вълѣво пойдєшъ, я сє вдамъ в᾽право, єсли въправо ωборєшъ, я вълѣво пойду (серед. XVII ст. *Хрон.* 22 зв.);

(*з правого боку*) вправо, направо: По(д)старости(и) бєрєстє(и)ски(и)... //... ωпустившы тотъ грудъ у вєликоє князство улєво повєлъ насъ злє болота управо (1546 *ОГ* 21 зв.-22); от тое петы дорогою великою а шляхом... на... дуброву до Круглого лѣсу, пускаючи круглый лѣсъ у право (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 128); вправо є (!) кгру(нт) святє(ц)ки(и) а влєво... камє(н)ски(и) (б. Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/Ie, 254, 47 зв.); черезъ дорогу // на долину,... подъ запустъ Пересопницкий, пускаючи его въправо лавою (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 474-475).

Див. ще **ВПРАВѢ.**

ВПРАВОВАТИ *дієсл. недок.* (кого до чого, в що, в чому) (*залучати до якої-небудь справи*) втягати (в що): Кто злому сыну має(т)ность зоставуєт᾽, и самъ гинєтъ и єго в᾽ злоє вправуєтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 184); Пна миколая... яко члка модого (!) вправуючы в працы цє(р)ковныє до пр(с)ро(д)ку сєбє за брата... прыняли (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49); То тыл᾽кω тутъ збываєтъ, абыс᾽тє вы ωхотнє... до таковы(х) ω(т)правована и заживана Таємниц᾽, та(к) самых᾽ сєбє, якω и послушающи(х) васъ, побужали, взывали и вправовали (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 6).

Див. ще **ВПРАВИТИ.**

ВПРАВОВАТИСА *дієсл. недок.* (у що) (*об'єдну-*

ватися в певну цілість) залучатися: Такъ и христіáнє вꙹ вѣнє(ц) Хр҇(с)въ вꙹправꙋютꙹ сѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 322).

ВПРАВѢ *присл.* (*з правого боку*) вправо, направо: а то(т) забꙋковєцъ и гора названая Чєховая вправѣ кꙋ я(х)торовꙋ (Унів, 1581 *ЛСБ* 58); а ѡ(д) того забꙋ-ко(в)ця идꙋчи на схо(д) слн҇ца тою рѣкою... чєрєзꙹ дорогꙋ ѡ(т) бꙋзка и гологоръ и сѣ(л) розни(х) идꙋчою а словѣ(т) зоставꙋючи влѣвѣ а манастырꙹ вправѣ (Там же, 61).

Див.ще **ВПРАВО.**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ (ДОДАТОК)

Адел. дод. Adelphotes. Die erste gedruckte griechisch – kirchenslavische Grammatik. – L'viv-Lemberg, 1591. Herausgegebenen und eingegeitet von Olexa Horbatsch. – München, 1988. Список прикладів слов'янської частини граматики поданий О. Горбачем — с. 212-221.

Мог. Кат. Краткій Катехизисъ изданный въ Кіево-печерской Лаврѣ въ 1645 г.: Три українські катихизми з 17 ст. // Український католицький університет ім. св. Климента Папи: Праці богословського факультету. — Facsimile Olexa Horbatsch curavit. — Т. 71. — Рим, 1990. — С. 358-475.

Ном. Інд. Номоканон. Видання 3-є Митрополита Петра Могили. — Київ, 1629. Фотопередрук Олекси Горбача. — Рим, 1989. Поазбучний речовий індекс (Съчисле́ніє по Бꙋква́рꙋ Ве́щєй всє́й Кни́жици ѡбрѣта́ємыхъ) с. 178-191.

---

* Основний список джерел див.: Словник української мови XVI — першої половини XVII ст. Список використаних джерел. — Львів, 1994. —329 зв.

Помічені помилки

Випуск I

Стор.	Колонка	Рядок	Надруковано	Треба
70	права	31	'αυθεντιχός	αὐθεντικῶς
73	ліва	2	αγίασμα	ἁγιασμός
76	ліва	19	ἀδης	'Άιδης
84	права	10	'ακάυιστος	ἀκαχίζ
85	ліва	27	ἀχόλονυος	ακόλουθος,
85	ліва	27	'αχολοσ	ἀκολος
95	ліва	40	'αλεχτορις	ἀλεκτορίς
98	ліва	19	'αλχνων	αλκυών
98	права	1	'αλληλονία	ἀλλήλουια
99	ліва	14	alton-bazz	altybäz
99	ліва	27	'αλφά+βητα	ἀλφάβητος
101	права	40	αμευνστινος	αμέθυστος
102	ліва	2	'αμέυνστος	αμέθυστος
102	права	34	'αναπαιστος	ἀνάπαιστον
102	права	39	ανάδεμα	ανάθεμα
103	права	23	'αναχωρηιχος	ἀναχώρησις
105	ліва	7	'αγγαρεία	ἀγγαρήιον
105	ліва	40	'ανδρογουνος	ἀνδρόγυνος
110	ліва	35	'ανππεδιον	ἀντιπέδιον
111	ліва	36	'αντιφωνος	ἀντίφονος
112	ліва	2	'αντίχιστος	ἀντίχριστος
112	права	14	'αντί+γραφον	ἀντίγραφον
113	ліва	4	'ανσραζ	ἀνθράξ
113	права	8	'ανυολογία	ἀνθολογία
113	права	17	'ανυολογίον '	ανθολόγος
115	права	34	'απόχρηψις	απόκρισις
116	ліва	5	απόλογίς	ἀπολογία
116	ліва	32	'αποστατνς	ἀποστάτης
116	права	20	'αποστυμα	ἀπόστημα
118	права	28	'απριλιος	'Απρίλιος
119	права	17	'απουήκη	ἀποθήκη
121	ліва	36	'Αργιτος	'Αργείος
121	ліва	43	'Αργοναύταν	'Αργοναύται
123	права	8	'Αρείπαγος	'Αρειοπάγος
123	права	16	'Αρεοπαγιης	'Αρεοπαγίτης
126	права	14	'αριυμητιχη	ἀριθμητική
128	права	1	arnaut, arnavut	Arnaut, Arnavut
128	права	1	'αρβατιτης	'Αρναβίτης
128	права	6	'άρομα	ἄρωμα
128	права	6	αρόματος	ἀρώματος
130	ліва	13	'αρτος	ἄρτυσις
131	ліва	26	'αρχιδιάχονος	ἀρχιδιάκονος
131	права	43	'αρχιεπίσχοπος '	αρχιεπίσκοπος
132	права	8	'αρχιερενς	ἀρχιερεύς
136	права	20	'αρχιτέχτων	ἀρχιτέκτων
137	ліва	1	'αρχιτριχλινός	ἀρχιτρικλινός
137	права	10	'αρχιτέχτων	ἀρχιτέκτων
139	ліва	13	jesavul	jasaul
140	ліва	17	'ασχητής	ἀσκητής
140	права	10	'ατπίς, –ιδοςάσπίς, ἀσπιδος	
142	ліва	4	'αστηρ, λατρενω	ἀστήρ+ λατρεύω
143	права	41	'αυεος	αθέως
147	права	10	'αφοριτμος	ἀφορισμός
147	права	27	'αχατης	αχέτας

Випуск II

Стор.	Колонка	Рядок	Надруковано	Треба
9	ліва	24	bagazija	bayazia
11	права	33	bajram	bairam
25	ліва	12	basałyk	bašakly
83	ліва	12	biblia	βιβλίον
83	права	40	Bindex	Bindaxt
128	права	30	Blech	blëch

Випуск III

Стор.	Колонка	Рядок	Надруковано	Треба
48	ліва	19	Brak	brak
175	права	12	Wannel	Wanne
184	права	17	βασιλίσχος	βασιλίσκος
229	права	9	vierdung	Vierdung

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.

Випуск 4

В

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі,
наданій Інститутові українознавства
Українським науковим інститутом
Гарвардського університету
та Фондом катедр українознавства

Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
290026, Львів, вул.Козельницька, 4
Відділ української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича

Підписано до друку з готових діапозитивів 16.02.97. Формат 84x108/16.
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 27,3
Зам. 35 1

290026, м. Львів, вул. Козельницька, 4
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Жовківська книжкова друкарня видавництва ОО. Василіян "МІСІОНЕР"
292310, м. Жовква, вул. Василіянська, 8.